

AZ
ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

1994

1998

AZ
ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

1994–1998

AZ
ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE
1994–1998

BUDAPEST
2000

A szerkesztőbizottság tagjai:

Belitska-Scholtz Hedvig
Kégli Ferenc
Nagy Attila
Nemeskéri Erika
P. Vásárhelyi Judit

Felelős szerkesztő:

KOVÁCS ILONA

Munkatársa:

NÉMETH MÁRIA

HU ISSN 0524-8868

TARTALOMJEGYZÉK

INHALT – CONTENTS – TABLE DES MATIÈRES

<i>Rozsondai Marianne: Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993)</i>	7
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára munkássága (Összeállította Kocsy Anikó)</i>	10
<i>Karsay Orsolya: Windisch Éva (1924–1993)</i>	29
<i>Windisch Éva irodalmi munkássága (Összeállította Vörös Boldizsár)</i>	31
<i>Kovács Ilona: Nagy Károlyné (1910–1994)</i>	41
<i>Németh Mária: Juhász Lászlóné Mátrai Judit (1941–1996)</i>	43
<i>Monostory Klára: Keresztury Dezső (1904–1996)</i>	47
<i>W. Salgó Ágnes: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet (1921–1997)</i>	51
<i>Poprády Géza: Fodor András (1929–1997)</i>	55
<i>Fodor András könyvtári témájú írásai (Összeállította a Könyvtártudományi Szakkönyvtár)</i>	58
<i>Ottovay László: Pajkossy György (1919–1998)</i>	61
<i>Fogarassy Miklós: Szilágyi Tibor (1931–1998)</i>	65
<i>Szilágyi Tibor könyvtári témájú írásai (Összeállította a Könyvtártudományi Szakkönyvtár)</i>	68

I. Az OSZK 1994–1998-ban

<i>Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1994–1998-ban</i>	75
<i>Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 1994–1998</i>	169
<i>The Activity of the National Széchényi Library in the Years 1994–1998</i> ...	187
<i>Die Tätigkeit der Széchényi-Nationalbibliothek in den Jahren 1994–1998</i>	197
<i>Az Országos Széchényi Könyvtár dolgozói 1994–1998</i>	209

II. Az OSZK történetéből és munkájából

<i>Somkuti Gabriella</i> : Szervezet, igazgatás és személyzet a Széchényi Könyvtárban 1867–1875	227
Organisation, Verwaltung und Personalsituation in der Széchényi-Nationalbibliothek 1867–1875	255
<i>Kégli Ferenc</i> : A hírlapok, folyóiratok kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra 1867–1918	257
Die laufenden Nationalbibliographien von Zeitungen und Zeitschriften im Zeitalter des Dualismus, unter besonderer Berücksichtigung der Széchényi-Nationalbibliothek 1867–1918	297
<i>Németh Mária</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig	299
Die Rettung der Werte der Széchényi-Nationalbibliothek zwischen 1942 und 1946	322

III. Könyvtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok

<i>Borsa Gedeon</i> : Régi hazai szerzők és munkáik	325
Alte Hungarus Verfasser und ihre Werke	346
<i>Plihál Katalin</i> : A hollandiai magyar peregrináció emléke a térképeken	347
Die Erinnerung an die ungarische Peregrinatio nach Holland auf Landkarten	369
<i>V. Ecsedy Judit</i> : A pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda (1623–1652)	371
The Press of the Jesuit College in Pozsony (1623–1652)	392
<i>Soltész Zoltánné</i> : Spes és Fides feliratú allegorikus nőalakokkal díszített könyvkötések az Országos Széchényi Könyvtárban	405
Die mit der allegorischen Frauenfigur der Spes- und Fides-Platte verzierten Einbände in der Széchényi-Nationalbibliothek	412
<i>P. Vásárhelyi Judit</i> : Balassi Bálint zsoltárfordításainak forrásai	413
Die Quellen der Psalmenparaphrasen von Bálint Balassi	423

Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993)

Az Országos Széchényi Könyvtárban töltötte egész hivatali pályáját 1935-től 1970-ig, nyugdíjba vonulásáig. 1928–29-ben a gráci egyetemen végzett egy évet, majd 1929-ben beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–német–művészettörténet szakára. 1935-ben magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet, 1936-ban magyar irodalom, esztétika s művészettörténet tárgyakból bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Doktori értekezése témáját (*Biedermeier a magyar költészetben*) Horváth Jánostól kapta. 1939 óta az OSZK Kézirattárában dolgozott, 1962-től annak vezetője volt.

Munkás életében sok mindenre kiterjedt a figyelme. Kezdeményezte a magyarországi kéziratok országos központi katalógizálását (*Kéziratok központi katalógusa és bibliográfiája* = MKsz, 1957), a kéziratpublikációk bibliográfiájának gyűjtését, a külföldre került magyar eredetű kódexek lelőhely szerinti katalógizálását. Részt vett a kézirattári anyag nyomtatott katalógusai készítésében, hazai és külföldi szakkiállítások rendezésében. Számtalan előadást tartott itthon és külföldön, akadémiai munkabizottságokban, tudományos ülésszakokon, konferenciákon. Sok rádióelőadása volt a negyvenes években, és nyugdíjas korában a televízióban. A Könyvtár szervezte tanfolyamokon az írástörténet, a kodikológia és a könyvdíszítés (miniaturák) köréből tartott előadásokat. 1974-ben egyházi könyvtárosok számára rendezett továbbképző tanfolyamon a kódexminiatura történetét adta elő. Kodikológiai tárgyú kutatásainak első jelentősebb terméke a *Képes Krónika facsimile kiadásához* írt két fejezete és a képek leírása (angolul és németül is). Általános elismerést keltett az *Európai kódexfestő művészet* című művének gazdagon illusztrált kötete (1981), mely németül két különböző kiadónál is megjelent ugyanabban

az évben (1982), majd egy évvel később lengyelül is. Az ELTE Bölcsészkarán már mint nyugdíjas tanított kéziratant.

A brüsszeli *Scriptorium* évenként megjelenő nemzetközi kodikológiai bibliográfiája, a *Bulletin Codicologique* számára fölkért magyar referensként 1962-től 1987-ig közel 300 referátumot írt a Magyarországon megjelent írás- és könyvtörténeti irodalomról. Számos tanulmánya, könyvismertetése, folyóiratszemléje, kiadatlan kéziratok anyagról szóló cikke jelent meg, eleinte a 19–20. századi magyar irodalom köréből (ismeretlen Kazinczy Ferenc, Tompa Mihály, Kemény Zsigmond, Ady-, Bartók-levelek, Petőfi-vers ismeretlen változata, Széchényi Júlia emlékkönyve stb.). Ő rendezte sajtó alá *Mikszáth Kálmán válogatott elbeszélései* I–III. kötetét. (Bp., 1954).

A vezetése alatt álló Kézirattárban magas színvonalú szerzeményező munka folyt. Itt mindenekelőtt az 1964-ben megszerzett Cyprianus-korvinát kell megemlíteni, amelyet az ő kezdeményezésére sikerült a londoni Sotheby-cég árverésén megvenni. Kézirattári munkája mellett futotta erejéből kutatásra is. 1957 óta főleg a középkori magyarországi kódexekre összpontosította energiáit, különös hangsúllyal Mátyás király egykori könyvtárának és Vitéz János – részben Janus Pannonius – könyvtárának fellelhető és meghatározásra váró darabjaira. Írástörténeti tudását és művészettörténeti ismereteit Vitéz János és Mátyás király kódexeinek azonosításában hasznosította. Vitéz János könyvtáráról több cikke, majd könyve jelent meg: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz* (Bp., 1984).

Külföldi tanulmányútjain végzett kutatásai (Anglia, Belgium, Csehszlovákia, Itália, Francia-, Német-, Spanyolország és Svájc) döntő mértékben járultak hozzá a férjével, Csapodi Csabával közösen megírt, s a tudós házaspár nevét a világon ismertté evő mű, a *Bibliotheca Corviniana* megjelentetéséhez. A *Bibliotheca Corviniana* öt nyelven összesen tizennégy kiadást ért meg. Legutóbb Mátyás király halálának 500. évfordulója alkalmából jelent meg, s 1991-ben az illetékes zsűri ennek a kiadásnak ítélte Antall József miniszterelnök díját. A *Bibliotheca Corviniana* köteteket sok-sok tanulmánya előzte meg egy-egy korvináról, a könyvtár scriptorairól, illuminátorairól itthoni és rangos külföldi folyóiratokban (pl. *Mátyás király könyvtárának scriptorai* = MKsz, 1958, majd *A Corvina scriptorai* = OSZK Évkönyve 1959 [1961], franciául a *Scriptoriumban*.) Szinte állandó munkatársa volt a *Gutenberg Jahrbuch*nak, a *Lexikon des gesamten Buchwesens* új kiadásának (LGB²), de írt a *Biblosba* (*Geschichte des ungarischen Buches I.: Zeitalter der Kodizes*. 1970), és a *Marginalienbe*.

Tudományos munkásságát nyugdíjaztatása után is haláláig folytatta. 1973-ban három hónapos olaszországi tanulmányúton volt, amelyet a Cini-alapítvány támogatásával megrendezett konferencián – *Velencei hatások a késői corvinák díszítésében* címen – tartott előadása sikerének köszönhetett. 1974-ben ismét kutatóúton volt – ezúttal és nem először, saját költségén – Spanyolországban, Párizsban és a belgiumi Mechelenben. Maga is jelentős eredményének tartotta, hogy az itt őrzött kéziratok *Bibliáról* kiderítette, hogy az Nagy Lajos öccsének, Anjou Endre nápolyi királynak készült. Anjou Endre V. István magyar király leányának, Mária nápolyi

királynénak a dédunokája volt. Ez a családi leszármazás, bibliában szokatlan módon, egy alakos képekből összeállított családfán ábrázolva látható.

Életének utolsó nagy munkája, a férjével társszerzőként összeállított *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt* I–II. kötete (Bp., 1988 és 1993), az Akadémia Könyvtára közleményei sorozatban [23 (98) ill. 31 (106)] jelent meg. Azóta ennek egy harmadik kötete is megjelent (1994), mely neki éppúgy posztumusz műve, mint az *Ariadne* című, amely a középkori magyarországi irodalom kéziratainak lelőhely-katalógusa, ugyancsak az Akadémia Könyvtára közleményei sorozatában [1995, 34 (109)].

Sok külföldi tudományos kapcsolatra tett szert. Ezek részben idegen nyelven megjelent cikkeire és a házaspár könyveire írt kritikákból eredtek, részben személyes találkozásokból. Gyakran keresték fel őt hazánkba látogató külföldi szaktekintélyek. Kiterjedt levelezést folytatott a szakma neves külföldi kutatóival, akikkel így állandó volt az információcsere.

Elnyerte az irodalomtudomány doktora fokozatot, a Magyar Tudományos Akadémia Elnökének díját, a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét és az ELTE aranydiplomáját.

A művelt nagyközönség a *Bibliotheca Corvinianán* kívül a *Humanista kódexek nyomában* (Gyorsuló idő 1978) című könyvét ismeri (ezért is, mint az *Európai kódexfestő művészetért*, nívódíjat kapott), melyben személyes közvetlenséggel vallott magáról és kutatásairól. Halálával nem csak a magyar könyvtáros társadalmat érte nagy veszteség.

Csodálatos módon tudta összeegyeztetni tudományos kutatói és alkotói munkáját azzal, hogy családjának szilárd támasza, melegszívű központja legyen. Búcsúunk tőle szeretettel, s őrizzük emlékét, ahogyan őrzik műveit a hazai és külföldi könyvtárak.

Rozsonдай Marianne
Megjelent: Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1. sz. (1994), 98–99. l.
(Újabb adatokkal felfrissítve.)

Csapodiné Gárdonyi Klára munkássága

Könyvek

- Biedermeier a magyar költészetben. Bp. [Hellas ny.] 1936. 46, [2] l.
A biedermeier kor vallásossága. Bp. [Szerző]. 1937. 21, [3] l.
(Klly.: Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv)
- Grünwald Miksa: Zsidó biedermeier. [ism.] Bp. [Minerva]. 1937. 166 l.
(Minerva könyvtár 112.)
- Ady Endre ifjúkori levele. Bp. Szerző, Egyetemi ny. 1941. 2 l.
(Klly.: Irodalomtörténet)
- Farsangi játék a XVIII. századból. Bp. M. Irodalomtört. Társ. 1942. 6 l.
(Az Irodalomtörténet füzetei 10.)
- Szentsei-daloskönyv. Sajtó alá rendezte Buda János. [Ellenőrizte: – –]. Bp. Pázmány Péter Tudomány Egyetem Magyarságtudományi Intézet. 1943. 184 l.
(Régi magyar verseskönyvek 1.)
- Kézírtos források az Országos Széchényi Könyvtárban 1789–1867. Összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának munkaközössége [– – részvételével]. Bp. OSZK. 1950. 252 l.
(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 24.)
- Mikszáth Kálmán: Elbeszélések. 1. köt. 1871–1887. Vál. Király István. Ill. Csernus Tibor. Sajtó alá rend.: – –. Bp. Szépirod. K. 1954. 562 l.
(Mikszáth Kálmán válogatott művei)
- Mikszáth Kálmán: Elbeszélések. 1. köt. 1871–1887. Vál. Király István. Ill. Csernus Tibor. Sajtó alá rend.: – –. 2. kiad. [Bp.] Szépirod. K. 1955. 552 l.
(Mikszáth Kálmán válogatott művei)
- Mikszáth Kálmán : Elbeszélések. 2. köt. 1887–1899. Vál. Király István. Ill. Csernus Tibor. Sajtó alá rend.: – –. [Bp.] Szépirod. K. 1955. 535 l., 4 t.
(Mikszáth Kálmán válogatott művei)
- Mikszáth Kálmán : Elbeszélések. 2. köt. 1887–1899. Vál. Király István. Sajtó alá rend. – –. Ill. Csernus Tibor. [Bukarest]. Áll. Irod. és Művészeti K. 1955. 535 l., 4 t.
(Mikszáth Kálmán válogatott művei)
- Készült a román–magyar közös könyvkiadás keretében.

- Mikszáth Kálmán: Elbeszélések. 3. köt. 1900–1910. Vál. Király István. Sajtó alá rend.: – –. Ill. Csernus Tibor. Bp. Szépirod. K. 1955. 472 l., 3 t.
(Mikszáth Kálmán válogatott művei)
- Mikszáth Kálmán: Elbeszélések. 3. köt. 1900–1910. Vál. Király István. Sajtó alá rend.: – –. Ill. Csernus Tibor. [Bukarest]. Állami Irodalmi és Művészeti K. 1955. 472 l., 3 t.
(Mikszáth Kálmán válogatott művei)
Készült a román–magyar közös könyvkiadás keretében.
- Az Országos Széchényi Könyvtár magyar nyelvű újkori kötetes kéziratának katalógusa. Összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának dolgozói munkaközössége, [– – részvételével]. 1–3. köt. Bp. Házi soksz. 1956. VIII. 1187 l.
- Mátyás király könyvtárának scriptorai. Petrus Cenninius. Bp. Akad. ny. 1958[1959!]. 18 l., ill.
(Klly.: Magyar Könyvszemle)
(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 45.)
- Kazinczy Ferenc levelezése. 23. köt. 2. pótkötet. (1927 óta előkerült, és kötetbe nem foglalt levelek gyűjteménye). Közzéteszi: Berlász Jenő, Busa Margit, – –, Fülöp Géza. Bp. Akadémiai K. 1960. 594 l.
- Wohl Janka emlékalbuma. [Bp. Kossuth ny. 1960.]. 247–257. l., ill.
([Klly.: Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1958.]
- Bericht über neuere Forschungen auf dem Gebiet der Bibliotheca Corvina, Berlin. Akad.-Verl. 1962. 9–13. l.
(Klly.: Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa)
- Un manuscrit Pétrarque – Dante de la Bibliothèque Nationale à Paris et ses rapports avec la „Bibliotheca Corviniana”. Bp. Akadémiai K. 1962. 99–106. l., ill.
(Klly.: Acta Historiae Academiae Scientiarum Hungaricae)
- Die fürstlichen Schätze des Ungarischen Nationalmuseums. [Kiállítási katalógus]. [Közreműk.] V. Ember Mária, – –, stb. Bp. Ungarisches Nationalmuseum. [1963]. 14 l., 6 t.
- Les scripteurs de la bibliothèque du roi Mathias. Bruxelles. Standaard – Erasme. 1963. 25–49. l., 2 t.
(Klly.: Scriptorium)
- L'art médiéval en Hongrie de l'an 1000 á 1526. (Exposition). Neuchâtel, Musée d'Ethnographie, du 13 juin 1965 au 2 janvier 1966. (Introd. par Jean Gabus. Textes par Gyula László, – –, etc.) Neuchâtel, Impr. Attinger. 1965. 79 l., ill.
- Fejedelmi kincsek. [Kiállítási katalógus]. [Közreműk.: V. Ember Mária, – –, stb.] Bp. Magyar Nemzeti Múzeum. [1966]. 14 l., 6 t.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Összeáll. – –. [Bev.] Klaniczay Tibor. [Bp.] M. Helikon–Európa. 1967. 386 l., ill.
- Magyarországi corvinák kiállítása. [Budapest]. Magyar Nemzeti Múzeum. 1968. 3 l.
- Le tre figure della Bibbia fiorentina. Bp. Akad. ny. 1968. 31–34. l., ill.
(Klly.: Magyar Könyvszemle)

- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. Zgest. – –. Übertr. Géza Engl, Tibor Rusz. [Bp.] Corvina. 1969. 393 l., ill.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. Zgest.: – –. Übertr. Géza Engl, Tibor Rusz. München – Berlin. Herbig. Druck. Offset, Bp. – Kner, Gyoma. 1969. 393 l., ill.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. The library of King Matthias Corvinus of Hungary. Compil. by – –. Transl. Zsuzsanna Horn. Publ. with the assistance of Unesco. Bp. Corvina. 1969. 398 l., ill.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. The library of King Matthias Corvinus of Hungary. Compil. by – –. Introd. essays and commentaries by – –. Transl.: Zsuzsanna Horn. New York – Washington. Praeger. 1969. 398 l., ill.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. The library of King Matthias Corvinus of Hungary. Compil. by – –. Introd. essays and commentaries by – –. Transl. Zsuzsanna Horn. Shannon. Irish Univ. Press. 1969. 398 l., ill.
- A magyarországi miniatúrák kis ábécéje. Bibliofil kiadás. Bp. M. Iparművészeti Főiskola. 1970. [32] lev., ill.
- A selected alphabet of Hungarian illuminated miniatures. Miniaturen Alphabet aus Ungarn. A magyarországi miniatúrák kis ábécéje. Budapest. Hungarian Academy of Arts and Crafts. 1970. [34] lev., ill.
- De eerste eingenaar van de Anjou-Bijbel voorheen te Mechelen. (Vert. J. Vermost.) H. n. 1971. 49–64. l.
- (Klly.: Handelingen van de Kon. Kring voor Oudheidkunde...)
- Képes Krónika. (A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról. (1358). Ford. Geréb László. [Függelék: – –: A képek leírása és magyarázata. Jegyz. Mezey László.] [Bp.] M. Helikon–Európa. 1971. 197 l., ill.
- ([Helikon csillagok])
- L'arte del libro veneziano e la biblioteca del Re Mattia Corvino. Bp. Akad. ny. 1972. 175–179. l.
- (Klly.: Magyar Könyvszemle)
- A Corvina-könyvtár kodikológiai problémái. Bp. 1972. 11 l.
- (Kandidátusi értekezés tézisei.)
- A Corvina-könyvtár kodikológiai problémái. Kandidátusi értekezés. Bp. Magyar Tudományos Akadémia. 1972. 391 l.
- Der erste Besitzer der Anjou-Bibel zu Mechelen. [Mainz]. [Gutenberg-Ges.] 1972. 26–31 l.
- (Klly.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Die Bibliothek des Erzbischofs Johannes Vitéz. [Mainz]. [Gutenberg-Ges.] 1973. 441–447 l., ill.
- (Klly.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Magyar Katolikus Lexikon. II. köt. Főszerk. Diós István. Munkatárs: – –. Bp. Szent István Társulat. 1973. 964 l.

- Bemerkungen über einige Codices der Barberini-Sammlung der Bibliotheca Vaticana. [Mainz]. [Gutenberg-Ges.] 1974. 29–31. lev.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Ismeretlen korvina a Vatikáni Könyvtárban. Bp. Akad. ny. 1974. 217–221. l., 1 t.
(Klny.: Magyar Könyvszemle)
- Ein als Corvine entdeckter Codex in der Vaticana. [Mainz. Gutenberg-Ges. 1975.] 27–30. lev., ill.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Influenze veneziane nella miniatura del codice a Buda. Bp. Akadémiai K. 1975. 95–101. l.
(Klny.: Studia Humanitatis 2.)
- Bartholomaeus Fontius. (Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz) Bp. Akad. ny. 1976. 38–42. l.
(Klny.: Magyar Könyvszemle)
- The Bible of Andrew Anjou. Bp. Akadémiai K. 1976. 89–105. l., ill.
(Klny.: Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae)
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Összeáll. tanulmány és jegyz.: – –. 2. jav. kiad. Bp. M. Helikon–Európa–Corvina. 1976. 320 l., ill.
- Ein antikes Motiv – Meerthiasos – in der Buchillustration der Renaissance, [Mainz]. [Gutenberg-Ges.] 1976. 432–438. lev., ill.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Galeotto Mátyás királyról. Ford., utószó és jegyz.: Kardos Tibor. [Az illusztrációkat válogatta: – –]. Bp. M. Helikon–Európa. 1977. 138 l., ill.
(Bibliotheca historica)
- Die Reste der Bibliothek eines ungarischen Humanisten, Peter Váradi. [Mainz]. [Gutenberg-Ges.] 1977. 363–368. lev. ill.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. [Zgest]: – –, übers.: [Schade] Henriette, [Englné], Géza Engl, Martha Pusztai [Jánosné]. 2. neubearb. Aufl. Bp. Corvina–M. Helikon. 1978. 334 l.
- Humanista kódexek nyomában. Bp. Magvető. 1978. 145 l.
(Gyorsuló idő)
- Eine unbekannte Erstaussgabe von Epigrammen des Janus Pannonius. [Mainz. Gutenberg-Ges. 1979.] 53–57. l., ill.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Galeotto Mátyás királyról. Ford. utószó és jegyz.: Kardos Tibor. [Az illusztrációkat válogatta: – –]. 2. kiad. Bp. M. Helikon–Európa. 1979. 138 l., ill.
- Janus Pannonius néhány epigrammájának ismeretlen első kiadása. Bp. [Akad. K.] 1979. 155–159. l., 2 t.
(Klny.: Irodalomtörténeti Közlemények)
- Les manuscrits copiés par Petrus Cenninius. Liste revue et augmentée. (Miscellanea codicologica F. Masai dicata.) Gand. Story-Scientia. 1979. 413–416. l., 2 t.
(Klny.: Miscellanea codicologica F. Masai dicata)

- Ismeretlen korvina-ősnymtatvány Uppsalában. Bp. Akad. ny. 1980. 279–282. l., 1 t.
(Klny.: Magyar Könyvszemle)
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Összeáll., tanulmány és jegyz.: – –.
3. bőv. kiad. Bp. M. Helikon–Európa–Corvina. 1981. 326 l.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Biblioteka króla Macieja Korwina. Tekat i przypisy: – –. Tum.: Ester Lawnik. Wrocław–Bp. Ossolineum–Corvina–M. Helikon. 1981. 326 l., ill.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. The library of King Matthias Corvinus of Hungary. [Compil., introd. essays and commentaries by – –]. Transl. Zsuzsanna Horn. 2. rev. ed. Bp. Corvina–M. Helikon. 1981. 334 l., ill.
- A budapesti Egyetemi Könyvtár korvinái. Bp. Akad. ny. 1981. 221–225. l.
(Klny.: Magyar Könyvszemle)
- Eine unbekannte Corvinen-Inkunabel in Uppsala. [Mainz]. [Gutenberg-Ges.] 1981. 171–174. l., ill.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)
- Az európai kódexfestő művészet. Bp. Corvina K. 1981. 46 l., 100 t.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. [Zgest]: – –. [Übers.: Schade] Henriette [Englné], Martha Pusztai [Jánosné]. 3. neubearb. Aufl. Bp. Corvina – Helikon. 1982. 338 l., ill.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. La bibliothèque du roi Mathias Corvin de Hongrie. Trad. Émilie Malaguti, Pierre Vanier. Bp. Corvina–Helikon. 1982. 340 l., ill.
- Europäische Buchmalerei. (Európai kódexfestő művészet.) [Übers.]: Franz Gottschlig. Gütersloh–Bp. Prisma–Corvina. 1982. 57 l., 102 t.
- Europäische Buchmalerei. (Európai kódexfestő művészet.) [Übers.] Franz Gottschlig. Leipzig–Weimar–Bp. Kiepenheuer–Corvina. 1982. 57 l., 102 t.
- Anjou Endre bibliája. Bp., Akadémiai K. 1984. 384–406. l., ill.
(Klny.: Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Memoria Saeculorum Hungariae 4.)
- Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Übers.: Zsigmond Nyáry. Bp. Akadémiai K. 1984. 181 l., 40 t.
(Studia humanitatis. Veröffentlichungen der Arbeitsgruppe für Renaissanceforschung 6.)
- Iluminowane kodeksy europejskie [Európai kódexfestő művészet]. (Ilum. Maria Augustynowicz–Kertész.) Wrocław–Bp. Ossolineum–Corvina. 1984. 261 l.
- Képes Krónika. Ford. Bellus Ibolya. Kísérőtanulmányok: Dercsényi Dezső: A Képes Krónika és kora. Kristó Gyula: A Képes Krónika szerzője és szövege. – –: A Képes Krónika miniatúrái. Jegyz. Kristó Gyula. Bp. Európa. 1986. 561 l., ill.
(Pro memoria. Történelmi és művelődéstörténeti zsebkönyvtár)
- Klösterliche Buchmalerei in Ungarn im XVI. Jahrhundert. Ihr Ursprung und ihr Nachleben. Mainz. [Gutenberg-Ges.] 1986. 64–67. l.
(Klny.: Gutenberg-Jahrbuch)

- Képes Krónika. Ford. Bellus Ibolya. Kísérőtanulmányok: Dercsényi Dezső: A Képes Krónika és kora. Kristó Gyula: A Képes Krónika szerzője és szövege. – –: A Képes Krónika miniatúrái. Jegyz. Kristó Gyula. [Bp.] Helikon. 1987. 142 l., ill.
- Die Wolfenbütteler Tolhopff-Corvine: der Hofastronom Johannes Tolhopff und seine Handschrift für den ungarischen König Matthias Corvinus. Berlin–New York. Walter de Gruyter. 1988. 87–104. l.
- (Kluny.: De captu lectoris: Wirkungen des Buches im 15. und 16. Jahrhundert)
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I. Fönnmaradt kötetek. A–J. Bp. MTA Kvt. 1988[1989!]. 447 l.
- (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 23(98).)
- Bibliotheca Corviniana, 1490–1990. International Corvina exhibition on the 500th anniversary of the death of King Matthias. National Széchényi Library, 6 April–6 October 1990. [The introduction study and the „Description of the surviving authentic Corvinas” written by Csaba Csapodi and – –]. Bp. National Széchényi Library. 1990. 162 l.
- Bibliotheca Corviniana, 1490–1990. Nemzetközi Corvina kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára. 1990. április 6.–október 6. [Bev. tan. és „A fennmaradt hiteles korvinák ismertetése” c. jegyzeteket írta Csapodi Csaba és – –]. Bp. OSZK. 1990. 161 l.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Corviniana. Összeáll., tanulmány és jegyz.: – –. 4. bőv., átd. kiad. [Bp.] Helikon. 1990. 562 l.
- Gestas miniadas. Biblioteca Nacional Széchényi de Budapest. Manuscrito Clmae 404. Descripción de las miniaturas de Klára Csapodiné Gardonyi. (Madrid). Editorial Casariego. (1991). 90 l.
- Csapodi Csaba – – –: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. II. Bp. MTA Kvt. 1993. 448 l.
- (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 31(106).)
- – – Hajdú Helga, J.: A Mátyás-kori könyvművészet remekei. (Kiállítási katalógus) [én.] 4 lap.

Cikkek, tanulmányok

1937

A biedermeier kor vallásossága = Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 1937. 244–263. l.

1938

Jégszakadás és Duna kiáradása Magyar-országban 1838. évi bőjtmáshavában. = Asszonyok–Leányok 1938. márc. 5. évf. 3. sz. 66–67. l.

Dolgozó nők = Asszonyok–Leányok 1938. ápr. 5. évf. 4. sz. 101–102. l.

Egy biedermeier imakönyv = Élet 1938. júl. 17. 29. évf. 29. sz. 1270–1271. l.
Grünwald Miksa: Zsidó biedermeier. *Ism.* = Századok 1938. szept.–okt. 72. évf.
7–8. sz. 397–398. l.

1939

Kölcsey Antónia naplója. *Ism.* = Láthatár 1939. márc. 7. évf. 3. sz. 135–136. l.
Regnum. *Ism.* = Élet 1939. okt. 29. 30. évf. 44. sz. 673. l.

1940

A hűség diadalmának első kidolgozása. *Ism.* = Diárium. 1940. júl. 1(10). évf. 5. sz.
116. l.
Egy ismeretlen Tompa-levél = Irodalomtörténet 1940. 29. évf. 1. sz. 40–42. l.
Mitrovics-Emlékkönyv. *Ism.* = Katolikus Szemle 1940. febr. 54. évf. 2. sz. 91. l.
Studi e documenti italo–ungheresi della R. Accademia d’Ungheria di Roma 1939.
Ism. = Katolikus Szemle 1940. máj. 54. évf. 5. sz. 218. l.
Szempontok irodalmi levelek meghatározásához = Magyar Könyvszemle 1940.
jan.–márc. 64. évf. 1. füz. 79–83. l.
Kazinczy Zsófia és Vay Ábrahám házasságának története (Ismeretlen Kazinczy le-
velek) = Napkelet 1940. 18. 144–148. l.
Hubay Ilona: Missalia Hungarica. *Ism.* = Századok 1940. ápr.–jún. 74. évf. 4–6. sz.
238. l.

1941

Ady Endre ifjúkori levele = Irodalomtörténet 1941. 30. évf. 1. sz. 28–29. l.
Kemény Zsigmond ismeretlen levele. *Ism.* = Irodalomtörténet 1941. 30. évf. 4. sz.
190–191. l.
Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban. 1867–1914. *Ism.* =
Századok 1941. ápr.–jún. 75. évf. 4–6. sz. 219–220. l.
Zolnai Béla: Magyar biedermeier. *Ism.* = Századok 1941. nov.–dec. 75. évf. 9–10.
sz. 459–460. l.

1942

Farsangi játék a XVIII. századból = Irodalomtörténet 1942. 31. évf. 1. sz. 89–93. l.
Kállay Magda: Zrínyi Ilona a magyar szépirodalomban. *Ism.* = Irodalomtörténet
1942. 31. évf. 3. sz. 153–154. l.
Kunszery Gyula: Magyar írók bűnperei. *Ism.* = Irodalomtörténet 1942. 31. évf. 4. sz.
201. l.
Tóth László: Erdélyi biedermeier. *Ism.* = Irodalomtörténet 1942. 31. évf. 4. sz.
198. l.

1943

Várdai Béla: Rab magyar tájakon. *Ism.* = Irodalomtörténet 1943. 32. évf. 1. sz. 19–20. l.

Báró Petrichevich Horváth Emil: A Petrichevich-család naplói. *Ism.* = Irodalomtörténet 1943. 32. évf. 2. sz. 88–89. l.

Herke Rózsa: Pájer Antal. *Ism.* = Irodalomtörténet 1943. 32. évf. 2. sz. 90. l.

500 év humora = Irodalomtörténet 1943. 32. évf. 3. sz. 139. l.

Szekfű Gyula műveinek bibliográfiája. = Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 1942–43. 5. köt. 765–773. l.

1944

Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója. *Ism.* = Századok 1944. 78. évf. 7–10. sz. 551–552. l.

1945–1946

Zolnai Klára. (Nekrológ) = Századok 1945–46. 79–80. évf. [sztl.] 312. l.

1947

Ady a tanárokról 1912-ben = Irodalomtörténet 1947. 36. évf. 1–2. sz. 96–98. l.

1952

— — — Belia György: Jegyzetek Tolnai Lajos drámakísérleteihez = Irodalomtörténet 1952. 3–4. sz. 523–533. l.

1954

— — — Belia György: Gercen és a magyar emigráció. 12 kiadatlan Gercen levél = Irodalomtörténeti Közlemények 1954. 58. évf. 1. sz. 43–53. l.

1955

Petőfi-vers ismeretlen változata = Magyar Könyvszemle 1955. okt.–dec. 5(71). évf. 4. sz. 319. l.

Liszt Ferenc és a jénai magyar diákok = Új Zenei Szemle 1955. jan. 6. évf. 1. sz. 43. l.

1956

- Bartók Béla levelei Harsányi Kálmánhoz = Irodalomtörténeti Közlemények 1956. 9. évf. 3. sz. 364–367. l.
Váli Mari: Emlékeim Jókai Mórról. *Ism.* = Irodalomtörténeti Közlemények 1956. 9. évf. 3. sz. 381–383. l.

1957

- Kéziratok központi katalógusa és bibliográfiája = Magyar Könyvszemle 1957. júl.–szept. 73. évf. 3. sz. 282–287. l.

1958

- Belia György – – –: Gercen i vengerskaja revolucionnaja emigracija [Gercen és a magyar emigráció] Pisz'ma k Ferencu i Tereze Pul'szkim i Djule Tanarki = Gercen v zagranicenüh kollekcijah. Moskva. 1958. Akad. Nauk. [418]–438. l. (Literaturnoe nasledeztvo 64.)
Mikszáth Kálmán összes művei. *Ism.* = Irodalomtörténet 1958. 46. évf. 2. sz. 279–281. l.
Corvinaként felismert kódex a Vatikán Könyvtárában = Magyar Könyvszemle 1958. ápr.–jún. 74. évf. 2. sz. 161. l.
Mátyás király könyvtárának scriptorai. Petrus Cenninius = Magyar Könyvszemle 1958. okt.–dec. 74. évf. 4. sz. 327–343. l.
Széchényi Júlia emlékkönyve a Széchényi Könyvtárban = Soproni Szemle 1958. 319–326. l.

1959

- Ein Stammbuch aus den Kreisen des Wiener Hofes um 1848. = Das Antiquariat 1959(1958). Jg. 14. Nr. 11–12. 305–306. l.
Ein neu entdeckter Corvina-Codex in der Vaticana = Bibliotheca Classica Orientalis 1959. 4. 3. 130–131. l.
Wohl Janka emlékalbuma = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1959 (1958). 247–257. l.

1960

- A kéziratgyűjtemények új típusai = Magyar Könyvszemle 1960. ápr.–jún. 76. évf. 2. sz. 196–201. l.
— — — Soltész, Elisabeth: Aus der Geschichte des ungarischen Buches = Marginalien 1960. August 8. Heft 39–44. l.

1961

- Középkori latin nyelvű kódexek. *Ism.* = A könyvtáros 1961. nov. 11. évf. 11. sz. 702–703. l.
- A lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállításról és a német kéziratári tapasztalatokról = Külföldi tanulmányutak 1959. Összeáll.: Gerő Gyula. Bp. 1961. Országos Könyvtárügyi Tanács 70–75. l.
- A Corvina egy Petrarca – Dante kódexe a párizsi Bibliothèque Nationale-ban = Magyar Könyvszemle 1961. aug.–okt. 77. évf. 3. sz. 239–246. l.
- Egy újabb ismeretlen Corvin-kódex feltűnése az amerikai könyvpiacra = Magyar Könyvszemle 1961. jan.–márc. 77. évf. 1. sz. 105–107. l.
- Gelehrten und Schriftstellernachlässe in den Bibliotheken der Deutschen Demokratischen Republik. Teil 1. Die Nachlässe in den wissenschaftlichen Allgemeinbibliotheken. *Ism.* = Magyar Könyvszemle. 1961. jan.–márc. 77. évf. 1. sz. 123–124. l.
- Mátyás király könyvtárának scriptorai = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1961(1959). 159–177. l.

1962

- Un manuscrit Pétrarque – Dante de la Bibliothèque nationale à Paris et ses rapports avec la „Bibliotheca Corviniana” = Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae. 1962. Tom. 8. fasc. 1–2. 99–106. l.
- Bericht über neuere Forschungen auf dem Gebiet der Bibliotheca Corvina = Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa. Berlin 1962. 9–13. l.

1963

- De Marinis, Tammara: La biblioteca Napoletana dei re d'Aragona. *Ism.* = Magyar Könyvszemle 1963. jan.–jún. 79. évf. 1–2. sz. 163–164. l.
- A magyarországi corvinák = Magyar Könyvszemle 1963. júl.–szept. 79. évf. 3. sz. 290–291. l.
- Fairbank, A. J.–Hunt, R. W.: Humanistic script of the fifteenth and sixteenth centuries. Oxford. é.n. *Ism.* = Magyar Könyvszemle 1963. júl.–szept. 79. évf. 3. sz. 291–292. l.
- Les scripteurs de la Bibliothèque du roi Mathias. = Scriptorium 1963. Tome 17. fasc. 1. Bulletin Codicologique 25–49. l.

1964

- A Képes Krónika miniatúrái. Hasonmás kiad. = Képes Krónika. (1. köt.) [Faksimilé]. Bp. Magyar Helikon 1964. 45–63. l.
- Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs Bd. 3. Steiermark. *Ism.* = Magyar Könyvszemle 1964. júl.–szept. 80. évf. 3. sz. 287–288. l.

Újabb Corvina került vissza Magyarországra = Magyar Könyvszemle 1964. okt.–dec. 80. évf. 4. sz. 378–379. l.

1965

Weitzmann, Kurt: Aus den Bibliotheken des Athos. *Ism.* = Magyar Könyvszemle 1965. jan.–márc. 81. évf. 1. sz. 85. l.

Magyar eredetű és magyar vonatkozású kódexek Amerikában = Magyar Könyvszemle 1965. okt.–dec. 81. évf. 4. sz. 359–365. l.

1966

A magyar könyvmúzeum és a Széchényi Könyvtár várbeli elhelyezése = Könyvtáros 1966. jún. 16. évf. 6. sz. 322–323. l.

1967

Külföldre kikerült korvinák lelőhelymegállapítása = Magyar Könyvszemle 1967. ápr.–jún. 83. évf. 2. sz. 208–209. l.

1968

Beschreibung und Erläuterung der in der Bilderchronik enthaltenen Illustrationen = Bilderchronik. Chronicon Pictum. Bd. 2. [Bp.] 1968. Corvina Verlag 76–90. l.
Schicksal und Beschreibung der Bilderchronik = Bilderchronik. Chronicon Pictum. Bd. 2. [Bp.] 1968. Corvina Verlag 63–69. l.

Beschreibung und Erläuterung der in der Bilderchronik enthaltenen Illustrationen = Bilderchronik. Chronicon Pictum. Bd. 2. Hanau–Main. 1968. Verlag Werner Dausien. 76–90. l.

Schicksal und Beschreibung der Bilderchronik = Bilderchronik. Chronicon Pictum. Bd. 2. Hanau–Main. 1968. Verlag Werner Dausien. 63–69. l.

Beschreibung und Erläuterung der in der Bilderchronik enthaltenen Illustrationen = Bilderchronik. Chronicon Pictum. Bd. 2. Weimar. 1968. Hermann Böhlau Nachfolger. 76–90. l.

Schicksal und Beschreibung der Bilderchronik = Bilderchronik. Chronicon Pictum. Bd. 2. Weimar. 1968. Hermann Böhlau Nachfolger. 63–69. l.

Le tre figure storiche della Bibbia fiorentina = Magyar Könyvszemle 1968. jan.–márc. 84. évf. 1. sz. 31–34. l.

1969

Adalék a Victorinus-korvina történetéhez = Magyar Könyvszemle 1969. ápr.–jún. 85. évf. 2. sz. 170–172. l.

History and description of the Illuminated Chronicle = The Hungarian Illuminated Chronicle. Ed. by Dezső Dercsényi. [Bp. 1969. Corvina Press]. 57–63. l.
 Description and interpretation of the illuminations in the Illuminated Chronicle = The Hungarian Illuminated Chronicle. Ed. by Dezső Dercsényi. [Bp. 1969. Corvina Press]. 70–85. l.
 Adalékok egy korvinának tartott kódex hitelességének kérdéséhez = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1969(1967). 379–384. l.

1970

Geschichte des ungarischen Buches. I. Das Zeitalter der Kodizes = Biblos 1970. Jg. 19. Heft 4. 268–270. l.
 Hajdú Helga (1907–1970) (nekrológ) = Könyvtáros 1970. okt. 20. évf. 10. sz. 598. l.
 A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kéziratárának katalógusai. *Ism.* = Magyar Könyvszemle 1970. jan.–jún. 86. évf. 1–2. sz. 139–140. l.

1971

Hajdú Helga (1907–1970) (nekrológ) = Magyar Könyvszemle 1971. 87. évf. 1. sz. 86–87. l.
 Geschichte des ungarischen Buches. I. Das Zeitalter der Kodizes = Das ungarischen Bibliothekswesen. Zusammengestellt von Csaba Csapodi. Hrsg. von Josef Stummvoll und Walter Wieser. Wien. 1971. Österr. Inst. für Bibliotheksfor-schung. 13–20. l.
 (Biblos Schriften 63.)

1972

Der erste Besitzer der Anjou-Bibel zu Mechelen = Gutenberg-Jahrbuch 1972. 26–31. l.
 L'arte del libro veneziano e la Biblioteca del Re Mattia Corvino = Magyar Könyv-szemle 1972. 88. évf. 3–4. sz. 175–179. l.

1973

Die Bibliothek des Erzbischofs Johannes Vitéz = Gutenberg-Jahrbuch 1973. 441–447. l.
 A Barberini-gyűjtemény néhány kódexéről = Magyar Könyvszemle 1973. 89. évf. 3–4. sz. 351–355. l.
 Újabb adalékok a Képes Krónika történetéhez = Az OSZK Évkönyve 1973. 183–189. l.
 Rapporti fra la Biblioteca di Mattia Corvino e Venezia = Venezia e Ungheria nel Rinascimento. Firenze. 1973. Olschki. 215–225. l.

1974

- Bemerkungen über einige Codices der Barberini-Sammlung der Bibliotheca Vaticana = Gutenberg-Jahrbuch. 1974. 29–31. l.
- Ismeretlen korvína a Vatikáni Könyvtárban = Magyar Könyvszemle 1974. 90. évf. 3–4. sz. 217–221. l.
- A kódexfestőművészet irodalma = Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. (Összeáll. Pintér Márta). Bp. OSZK KMK, Népművelési Propaganda Iroda. 1974. melléklet 1–5. l.
- A XI–XV. századi kódexművészet = Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. (Összeáll. Pintér Márta). Bp. OSZK KMK, Népművelési Propaganda Iroda. 1974. 9–22. l.
- Jelképes ábrázolások kódexekben = Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. (Összeáll. Pintér Márta). Bp. OSZK KMK, Népművelési Propaganda Iroda 1974. 22–23. l.
- Illusztrált kódexeink = Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. (Összeáll. Pintér Márta). Bp. OSZK KMK, Népművelési Propaganda Iroda. 1974. 25–30. l.

1975

- A Rosselli-kérdés mai állása. (Francesco Rosselli működése a budai könyvtárban) = *Ars Hungarica* 1975. 3. évf. 2. sz. 332–333. l.
- Eine als Corvine entdeckter Codex in der Vaticana = Gutenberg-Jahrbuch. 1975. 27–30. l.
- Vitéz János könyvtára = Janus Pannonius. Tanulmányok. (Szerk. Kardos Tibor, V. Kovács Sándor). Bp. Akadémiai K. 1975. 235–245. l.
- Influenze veneziane nella miniatura dei codici di Buda = *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*. Bp. Akadémiai K. 1975. 95–104. l.
(*Studia humanitatis* 2.)
- Csapodi Csaba: Báthory Miklós Cicero-kódexe és egy állítólagos Athenaios-korvína. *Ism.* = *Scriptorium* 1975. Tome 29. no. 1. *Bulletin Codicologique* 46. l.
- : Felix Petancius Ragusinus és a Bibliotheca Corviniana. Szomszédság és Közösség. Délszláv irodalmi kapcsolatok *Ism.* = *Scriptorium* 1975. Tome 29. no. 1. *Bulletin Codicologique* 46–47. l.
- Der erste Besitzer der Anjou-Bibel zu Mechelen. *Ism.* = *Scriptorium* 1975. Tome 29. no. 1. *Bulletin Codicologique* 47. l.
- : War Felix Petancius Ragusinus Illuminator des Königs Mathias Corvinus? *Ism.* = *Scriptorium*. 1975. Tome 29. no. 1. *Bulletin Codicologique* 47. l.
- Csapodi Csaba: The Corvinian Library. History and Stock. *Ism.* = *Scriptorium* 1975. Tome 29. no. 2. *Bulletin Codicologique* 196–197. l.
- : A Barberini-gyűjtemény néhány kódexéről. *Ism.* = *Scriptorium* 1975. Tome 29. no. 2. *Bulletin Codicologique* 197. l.
- Vida Mária: Egy humanista könyvtára – a könyvgyűjtő Erasmus. *Ism.* = *Scriptorium* 1975. Tome 29. no. 2. *Bulletin Codicologique* 312. l.

1976

- The Bible of Andrew Anjou = *Acta Historiae Artium*. 1976. Tom. 22. fasc. 1–2. 89–105. l.
- Ein antikes Motiv – Meerthiasos – in der Buchillustration der Renaissance. = *Gutenberg-Jahrbuch* 1976. 432–438. l.
- Csapodi Csaba – – – : Külföldre került magyarországi kódexek nyomában = *Irodalomtörténet*. 1976. Ú.f. 8(58). évf. 1. sz. 103–110. l.
- Csapodi Csaba – – – : Külföldre került magyarországi kódexek nyomában = *Látóhatár* 1976. július 161–168. l.
- Újabb adalékok a Képes Krónika történetéhez = *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve* 1976(1973). 183–189. l.
- Kovács Sándor, V.: Mátyás király leveleskönyvének egri töredéke. Adatok Váradi Péter kancelláriai éveéhez. *Ism.* = *Scriptorium* 1976. Tome 30. no. 1. *Bulletin Codicologique* 47. l.
- Körmendy Kinga: Egy XV. századi magyarországi graduále. *Ism.* = *Scriptorium* 1976. Tome 30. no. 1. *Bulletin Codicologique* 47. l.
- Mezey László: A *Fragmenta Codicum* szabályzata. *Ism.* = *Scriptorium* 1976. Tome 30. no. 1. *Bulletin Codicologique* 58. l.

1977

- Die Reste der Bibliothek eines ungarischen Humanisten, Peter Váradi = *Gutenberg-Jahrbuch* 1977. 363–368. l.
- Bartholomaeus Fontius. (Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz és Poétikája.) = *Magyar Könyvszemle* 1977. 93. évf. 1. sz. 38–42. l.

1978

- Franciscus de Castello Italico = *Dizionario bibliografico degli Italiani*. Roma 1978. 794–795. l.
- Anonymus. *Gesta Hungarorum*. *Ism.* = *Scriptorium* 1978. Tome 32. no. 2. *Bulletin Codicologique* 125–126. l.
- Armarium. *Studia ex historia scripture, librorum et ephemeridum*. *Ism.* = *Scriptorium* 1978. Tome 32. no. 2. *Bulletin Codicologique* 127. l.
- Boronkai Iván: *Textkritisches zur Johannes Vitéz*. *Ism.* = *Scriptorium* 1978. Tome 32. no. 2. *Bulletin Codicologique* 133. l.
- Csapodi Csaba: Die erhalten gebliebenen Bücher des Johann Filipec Pruis, Bischof von Grosswardein um 1431–1509. *Ism.* = *Scriptorium* 1978. Tome 32. no. 2. *Bulletin Codicologique* 140. l.
- – : Ein erhalten gebliebenes Buch des „Academia Istropolitana” *Ism.* = *Scriptorium* 1978. Tome 32. no. 2. *Bulletin Codicologique* 140. l.

- : Ein als Corvine entdeckter Codex in der Vaticana. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 140–141. l.
- : Influenze veneziane nella miniatura dei codici di Buda. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 141. l.
- : Magyar nyelvű babonás imádságszöveg egy XV. századi kódexben. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 141. l.
- : Die Bibliothek der Kartause Lechnitz in der Zipes vor 1500. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 152. l.
- Fodor Adrienne: Az Egyetemi Könyvtár karolingkori Deuteronomium-töredéke a lechnici kartauziak kódexében. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 152. l.
- Mészáros István: Nyomtatott tankönyv a XV. század végi sárospataki iskolában. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 177. l.
- : Egy korai karoling kódex töredék. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 178. l.
- Mezey László: II. Lajos „atramentariuma” *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 178. l.
- : Probleme der Entstehungsgeschichte des Pray-Kodex. *Ism.* = Scriptorium 1978. Tome 32. no. 2. Bulletin Codicologique 178. l.

1979

- Visegrád látképe egy corvinában = Dunakanyar 1979. 16. évf. 1. sz. 5–7. l.
- Eine unbekannte Erstaussage von Epigrammen des Janus Pannonius = Gutenberg-Jahrbuch 1979. 53–57. l.
- Janus Pannonius néhány epigrammájának ismeretlen első kiadása = Magyar Könyvszemle. 1979. 95. évf. 2. sz. 155–159. l.
- Vitéz János ismeretlen levele egy 1471 körül keletkezett kéziratban = Magyar Könyvszemle 1979. 95. évf. 4. sz. 369–372. l.
- Csapodi Csaba: Ein „Bellifortis-Fragment” von Budapest. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 19. l.
- : Die Bibliothek des Erzbischofs Johannes Vitéz. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. 19. l.
- Horváth János: Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-Kódexben. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 40. l.
- Koroknay Éva, Sz.: Magyar reneszánsz kötések. Kolostori és polgári műhelyek. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 49. l.
- Madas Edit: „Ad terrorem omnium” *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 60. l.
- Magyar Nyelvelmékek. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 60. l.
- Rozsondai Marianne: Über die „Koberger-Einbände” *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 83. l.

- Scheiber Sándor: Immanuel Norsa's defence. A Hebrew manuscript from Budapest and its background *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 87. 1.
- Szelestei N. László: VIII. századi antiphonarium-töredék Sárospatakon. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 99. 1.
- Thorpe Lewis: Orderic Vitalis and the „Prophetiae Merlini” of Geoffrey of Monmouth. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 101–102. 1.
- Timkovics Pál: Glossiertes Johannis Fragment aus dem 9. Jahrhundert in Bratislava. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 102. 1.
- Vizkelety András: Zur Überlieferung des Werkes Ulrichs von Pottenstein. *Ism.* = Scriptorium 1979. Tome 33. no. 1. Bulletin Codicologique 106. 1.

1980

- Csapodi Csaba – – – : Válasz egy bírálatra = *Ars Hungarica* 1980. 8. évf. 1. sz. 182–184. 1.
- Ismeretlen korvina-ősnymotatvány Uppsalában = *Magyar Könyvszemle* 1980. 96. évf. 3. sz. 280–282. 1.
- Svájci–magyar szövetség 1479-ben = *OSZK Híradó* 1980. 23. évf. 5–6. sz. 108–109. 1.
- Antonius de Bonfinis. *Rerum Ungaricarum Decades* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 125. 1.
- Csapodi Csaba : Egy pesti domonkos kódex és a „pest” köznév = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 138. 1.
- – : The Bible of Andrew Anjou. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 138. 1.
- – : Ein antikes Motiv – Meerthiasons – in der Buchillustration der Renaissance = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 138. 1.
- – : Magyar nyelvű babonás imádságsszöveg egy XV. századi kódexben. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 138. 1.
- Magyarországi kódexek a bécsi Österreichische Nationalbibliothek-ban = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 138. 1.
- Reste der Bibliothek eines ungarischen Humanisten, Peter Váradi = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique. 138. 1.
- Újabb adalékok Bartholomaeus Fontius magyarországi kapcsolataihoz és Poétikája = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 138. 1.
- Eine unbekannte Erstausgabe von Epigrammen des Janus Pannonius = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 139. 1.
- Vitéz János levele egy 1471 körül keletkezett kéziratban = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 139. 1.
- Dercsényi Dezső–Vajay Szabolcs: La genesi della Cronaca Illustrata Ungherese. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 140. 1.
- Durzsa Sándor: Compendium Rhetoricae Verrustatis. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 144. 1.

- Scientia et virtus. Un commentaire anonyme de la Consolation de Boèce = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 144. 1.
- Fehér Géza: Török miniaturák a magyarországi hódoltság koráról. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 147. 1.
- Körmendy Kinga: A Knauz-hagyaték kódextörédei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 162–163. 1.
- Középkori kútfőink kritikus kérdései. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 163. 1.
- – : Egy korai karoling-kódextörédé. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 169. 1.
- Mezey László : Les rapports intellectuels entre la France et la Hongrie des Arpáds. Recherches nouvelles-textes nouveaux. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 169. 1.
- Mollay Károly: Il miniatore del Legendario Angivino ungherese. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 170. 1.
- Némédi Lajosné: A debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának egy középkori kódexéről. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 170. 1.
- Papp László: Ismeretlen XV. századi kódex a Piarista Könyvtárban. *Ism.* = Scriptorium 1980. Tome 34. no. 2. Bulletin Codicologique 175. 1.

1981

- Eine unbekannte Corvinen-Inkunabel in Uppsala = Gutenberg-Jahrbuch 1981. 171–174. 1.
- A budapesti Egyetemi Könyvtár korvinái = Magyar Könyvszemle 1981. 97. évf. 3. sz. 221–225. 1.

1982

- Johannes Vitéz de Zredna. Opera quae supersunt. *Ism.* = Scriptorium 1982. Tome 36. no. 2. Bulletin Codicologique 10. 1.
- Madas Edit: A kódexlapok írástükrének geometriai arányai. *Ism.* = Scriptorium 1982. Tome 36. no. 2. Bulletin Codicologique 105. 1.

1983

- A honfoglalás a Képes Krónikában = Élet és Tudomány 1983. jan. 7. 38. évf. 1. sz. 15. 1.
- Amit a korvinákról rosszul tudunk = História 1983. 5. évf. 1. sz. 14–15. 1.
- Adalékok kódexeink címereihez = Magyar Könyvszemle 1983. 99. évf. 4. sz. 366–369. 1.
- Csapodi Csaba – – – : Bibliotheca Corviniana. 3e édition augmentée. *Ism.* = Scriptorium 1983. Tome 37. no. 1. Bulletin Codicologique 29. 1.
- Csapodi Csaba: A Janus Pannonius szöveghagyomány. *Ism.* = Scriptorium 1983. Tome 37. no. 1. Bulletin Codicologique 29. 1.

1984

- Anjou Endre bibliája = Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorból. Szerk. Székely György. Bp. Akadémiai K. 1984. 387–406. l.
- Brunszvik Teréz, Pestalozzi követője = Helikon 1984. 30. évf. 2–4. sz. 270–273. l.
- Tolhopff János, Mátyás király csillagásza = Magyar Könyvszemle 1984. 100. évf. 4. sz. 333–340. l.
- Körmendy Kinga: Az esztergomi Coll. Christi és könyvtára a XIV–XVI. században. *Ism.* = Scriptorium 1984. Tome 38. no. 1. Bulletin Codicologique 32. l.
- Szelestei N. László: Töredékek a Pécsi Püspöki Könyvtár formuláriumának kötéséből. *Ism.* = Scriptorium 1984. Tome 38. no. 1. 35. l.
- Csapodi Csaba: Bakócz Tamás a humanista. *Ism.* = Scriptorium 1984. Tome 38. no. 2. Bulletin Codicologique 80. l.

1985

- Ornamental Initials = Interpress Grafik 1985. 2. [sz.] 24–33. l.
- Boccardino Vecchio = Lexikon des gesamten Buchwesens. 2. Aufl. Band 1. Stuttgart. 1985. Anton Hiersemann Verlag. 476. l.

1986

- La prima edizione ignorata di alcuni epigrammi di Giano Pannonio = Ann. Univ. Sci. Bp. Rolando Eötvös Nom., Sect. Philol. mod. 17. 1986. 39–43. l.
- Klösterliche Buchmalerei in Ungarn im 16. Jahrhundert. Ihr Ursprung und ihr Nachleben = Gutenberg-Jahrbuch 1986. 64–67. l.
- A Képes Krónika miniatúrái = Képes Krónika. Bp.–Bratislava. Európa–Madách K. 1986. 517–559. l.
- Corvina [szócikk] = Kulturális kis enciklopédia. Főszerk. Kenyeres Ágnes. [Bp.] Kossuth K. 1986. 72. l.

1987

- Therese Brunswick. Eine ungarische Nachfolgerin von Pestalozzi = Acta Litteraria Acad. Sc. Hung. Vol. 1987. 29. no. 3–4. 412–417. l.
- Jordánszky-kódex = Scriptorium 1987. Tome 41. no. 2. Bulletin Codicologique 155. l.

1990

- Vitéz János könyvtára = Vitéz János emlékkönyv. Esztergom Évlapjai. Esztergom. Balassi Bálint Társaság. 1990. 39–44. l.

1991

- La prima edizione di alcuni epigrammi di Giano Pannonio = Annali italo–ungheresi di cultura, università degli studi. Padova–Bp. Eötvös Loránd Tudományegyetem. 1991. 39–43. l.
- Monte di Giovanni = Lexikon des Gesamten Buchwesens. 2. Aufl. Band 3. Stuttgart. Anton Hiersemann 1991. 176. l.
- Gárdonyi Albert ... irathagyatéka és nyomtatásban megjelent műveinek bibliográfiája = Tanulmányok Budapest múltjából. 23. köt. Bp. Budapesti Történeti Múzeum 1991. 263–302. l.

Riportok, beszélgetések

- A Corvina könyvtár kutatása. Beszélgetés a Csapodi házaspárral. [Riporter]: Vértesy Miklós = Könyvtáros 1976. 26. évf. 9. sz. 542–545. l.
- Természettudományi tárgyú korvinák sorsa. Beszélgetés. [Riporter]: Kádár Zoltán = Magyar Nemzet 1981. 44. évf. 37. sz. 17. l.
- Corvina-sors. [Riporter]: Mátraházi Zsuzsa = Magyar Nemzet 1983. 46. évf. 82. sz. 4. l.
- Mátyás király ismeretlen képmására bukkantak. [Riporter]: Mátraházi Zsuzsa = Magyar Nemzet 1984. 47. évf. 23. sz. 9. l.
- ... dedikálom = Könyvvilág 1991. jan. 3. évf. 1. sz. 6. l.
- Halló! Még itt vagyunk! = Könyvtári Levelezőlap 1991. 3. évf. 8. sz. 3. l.
- Csapodi Csaba: A középkori kódexek két élete. Csapodyné [!] Gárdonyi Klára tudományos munkássága. [Riporter] Rosdy B. Tamás = Magyar Nemzet 1993. 46. évf. 295. sz. 20. l.
- Nyugdíjba, de nem nyugalomba = OSZK Híradó 1993. 36. évf. 3–4. sz. 21–23. l.

Postumus munkák

- Csapodi Csaba – – – : Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. 3. Köt. Bp. MTAK. 1994. 360 l.
(A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 33(108).)
- Új magyar irodalmi lexikon. 1–3. kötet. Szerk. Péter László, Gajdó Tamás, Vizkelety András. [Közreműk.: – –]. Bp. Akadémiai K. 1994. 2332 l.
- Csapodi Csaba – – – : Ariadne. A középkori magyarországi irodalom kéziratának lelőhelykatalógusa. Bp. MTAK. 1995. 141 l.
(A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 34(109).)
- Vitéz János neve = Turul 1998. 71. köt. 1–2. füz. 25–29. l.

Összállította Kocsy Anikó*

* A bibliográfia elkészítéséhez adott segítségért ezúton mondok köszönetet Csapodi Csabának. (Kocsy Anikó)

Windisch Éva (1924–1993)

Windisch Éva 1924. július 22-én született Budapesten értelmiségi családban. Középiskoláit a Szilágyi Erzsébet leánygimnáziumban végezte. 1942–47 között a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem–latin szakos hallgatója volt. 1947-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett és – sub laurea almae matris – doktorrá avatták.

1946–47-ben könyvtárkezelő volt a Szekfű Gyula vezette egyetemi Magyar Történeti Intézetben. 1947-ben díjtalan, majd 1948-ban rendes alkalmazást nyert az Országos Széchényi Könyvtárban. Az első néhány hónaptól eltekintve 1948-tól kezdve végig a Kézirattárban dolgozott. 1963–70 között a Könyvtár Várba költözésével kapcsolatban szervezett kézikönyvtári csoport történész előadója volt. 1970-ben a Kézirattár vezetője lett, s ebben a minőségben vonult nyugdíjba 1985 végén. Vezetői tevékenységének 15 esztendeje alatt kidolgozta és gyakorlatba ültette a fondfeldolgozás szabályzatát, s a gyűjteményt számos értékes hagyatékkal és irattárral gyarapította, melyekhez modern fondjegyzékek készültek. Működése alatt került haza az Ómagyar Mária-síralmat tartalmazó Löweni Kódex. Nyugdíjazása után a Hungarikum-Kézirat-Kataszter elnevezésű OTKA-program elméleti és gyakorlati munkálatait vezette.

Könyvtári munkája mellett kezdettől végig folytatott tudományos tevékenységet. 1971-ben megszerezte a történettudomány kandidátusa tudományos fokozatot. Legutolsó munkája, mely az értelmiség létszámát vizsgálja a 18–19. század fordulóján, a Kosáry Domokos 80. születésnapjára megjelenő emlékkönyvben látott napvilágot 1993 végén. Halála előtt egy héttel kollégáinak a kézirat-kataszterről tartott előadást szellemi és fizikai erőinek teljes birtokában.

Tudományos munkássága – saját felosztása szerint – a következő szakterületekre és publikációs formákra terjed ki:

1. *Folyóiratokban vagy önállóan megjelent tanulmányok.* A 18–19. századi tudománytörténet tárgykörébe vágó munkái közül kiemelkedik Kovachich Márton György, a forráskutató című kandidátusi értekezése. A 17–19. századi magyar irodalom- és sajtótörténet területéről a Közlöny ccímű 48-as hírlapról írt önálló kiadványát kell említeni. A magyarországi német nemzetiség 19. századi történetét tárgyaló munkái különböző történettudományi folyóiratokban jelentek meg. Jelentősek az OSZK történetének első évtizedeit feldolgozó tanulmányai és könyvtári érdekű cikkei, melyek kéziratári, fondfeldolgozási, kézirat-kataszteri, szakozási, segéd-könyvtári kérdésekkel foglalkoznak az OSZK Évkönyvében, ill. hazai és külföldi szaklapokban.

2. *Szövegkiadások.* Windisch Éva legértettebb és talán legszebb filológiai teljesítménye Kemény János és Bethlen Miklós önéletírásainak közzététele, apparátussal. A két önéletírás először 1955-ben és 1959-ben jelent meg a Magyar századok sorozatban, majd több további kiadást ért meg.

3. *Bibliográfia.* 1954–75 között Windisch Éva félévenként, ill. évenként jelentette meg a magyar történettudományi irodalom bibliográfiáját a Századok c. folyóiratban. Ez a munka azonban pusztán előtanulmánynak tekinthető ahhoz a nagy vállalkozáshoz képest, amely a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének kereteiben a magyar irodalomtörténet bibliográfiájának összeállítását tűzte ki céljául, s amelynek sorozatszerkesztését – Vargha Kálmán társszerkesztése mellett – Windisch Éva végezte több évtizedes, nagy szakértelmet és körültekintést igénylő, odaadó és példás rendszerességgel. A magyar irodalomtörténet bibliográfiai kézikönyvének 1972 óta rendre megjelenő vaskos kötetei Windisch Évát méltán sorolják nemcsak az irodalomtudomány, de a bibliográfia tudományának klasszikusai közé is.

Windisch Éva 1951-ben házasságot kötött dr. Vörös Károly történésszel. Gyermeük, Vörös Boldizsár folytatja szülei foglalkozását.

Windisch Évában olyan tudósra emlékezünk, aki összhangot teremtett tudomány és szolgálat, hivatás és magánélet között, aki egyszerre volt tudós, köztisztviselő, nő és családanya, s akiről mi, közvetlen munkatársai, talán elmondhatjuk, hogy boldog ember volt.

Karsay Orsolya

Megjelent: OSZK Híradó, 36. évf. 11–12. sz. (1993), 8. l.

Windisch Éva irodalmi munkássága

1950

Kézírtos források az Országos Széchényi Könyvtárban 1789–1867. Összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának munkaközössége. [A latin nyelvű kéziratokat feldolgozta: –.] Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 1950. VIII, 252 l.; szórta. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXIV.)

1953

Rákóczi Ferenc ismeretlen hadtudományi munkája. = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1953. 29–56. l.

V. dr. Waldapfel Eszter–Keresztury Dezső–Esze Tamás– –: Rákóczi emlékkiállítás 1703–1953 vezetője. Bp. Magyar Nemzeti Múzeum–Történeti Múzeum, 1953. 41 l.

1954

Feljelentés Zrínyi Miklós ellen (1654). = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1954. 319–322. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák jegyzéke (1954. jan. 1.–okt. 1.). = *Századok*. 1954. 729–737. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

1955

Bethlen Miklós önéletírása. Előszó: Tolnai Gábor. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: –. 1–2. köt. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. 407 l.; 426 l., 16 t. (Magyar századok).

Adalékok az Ephemerides Budenses keletkezésének kérdéséhez. = *Magyar Könyvszemle*. 1955. 312–319. l.

A könyvtárosi pálya kialakulásának előzményeiről. = *A Könyv*. 1955. 461–463. l.

A Magyarországon megjelent történettudományi művek jegyzéke (1954. okt. 1.–dec. 31.); A Magyarországon megjelent történeti munkák jegyzéke (1955. január

1.–június 30.). = *Századok*. 1955. 153–156., 813–820. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

M. Tótfalusi Kis Miklós. Bev., vál., jegyz. Tordai Zádor. (Ism.) = *Századok*. 1955. 801–803. l.

1956

Könyvtári árvízvédelem 1838-ban. = *A Könyvtáros*. 1956. 740–742. l.

Az Országos Széchényi Könyvtár első könyvtárosai. = *A Könyvtáros*. 1956. 24–27. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1955. július 1.–december 31.); (1956. január 1.–június 30.). = *Századok*. 1956. 292–307., 854–871. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

1957

Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből. = *Magyar Könyvszemle*. 1957. 136–153. l.

Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből. [Bp.] Akadémiai Kiadó, 1957. 18 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXXVIII.) (Különlenyomat a Magyar Könyvszemle 1957-es évfolyamából).

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1956. július 1.–december 31.); (1957. január 1.–június 30.). = *Századok*. 1957. 491–504., 919–931. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

Julow Viktor: Fazekas Mihály., Fazekas Mihály összes művei. Sajtó alá rend. Julow Viktor, Kéry László. 1–2. köt. (Ism.) = *Századok*. 1957. 874. l.

Újfalvy Sándor: Emlékiratok a reformkori Erdélyről 1854–1855. Sajtó alá rend., jegyz. Jékely Zoltán. (Ism.) = *Századok*. 1957. 875. l.

1958

Közlöny (1848–1849). A forradalom és szabadságharc hivatalos lapjának története. Bp. Akadémiai Kiadó, 1958. 92 l. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 8.)

Horvát István (1784–1846). = *A Könyvtáros*. 1958. 497–499. l.

Könyvtári munka a reformkorban az Országos Széchényi Könyvtárban. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957*. Bp. 1958. 249–282. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1957. július 1.–december 31.); (1958. január 1.–június 30.). Összeáll. – –. = *Századok*. 1958. 527–541., 923–941. l.

Batsányi János válogatott művei. Sajtó alá rend. Keresztury Dezső és Tarnai Andor. (Ism.) = *Irodalomtörténet*. 1958. 486–488. l.

1959

Kemény János önéletrása és válogatott levelei. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: –. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. 589 l., 24 t. (Magyar századok).

Miller Jakab Ferdinánd múzeumi igazgató utolsó évei és az Országos Széchényi Könyvtár. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958*. Bp. 1959. 349–368. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1958. július 1.–december 31.). = *Századok*. 1959. 729–746. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

Kézíratárunk munkájáról. = *OSZK Híradó*. 1959. 20. sz. 5–6. l.

A Prágai Összallami Levéltári Kiállítás. = *Magyar Könyvszemle*. 1959. 233–235. l.

Új szerzeményeink: [Kézíratár]. = *OSZK Híradó*. 1959. 12. sz. 6–7. l.

1960

Gyöngyösi és a „Porából megéledett Phoenix”. (A „Porából megéledett Phoenix” történeti vonatkozásainak és Gyöngyösi politikai magatartásának kérdéséhez.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1960. 535–557. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1959. január 1.–június 30.); (1959. július 1.–december 31.). = *Századok*. 1960. 472–498., 923–944. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

1961

Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban. (Adalékok a pest-budai értelmiség kialakulásához.) = *Tanulmányok Budapest múltjából XIV*. Bp. Akadémiai Kiadó, 1961. 409–444. l. (Budapest várostörténeti monográfiái XXII.)

Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban. Bp. Akadémiai Nyomda, 1961. 38 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai LVI.) (Különlenyomat a Tanulmányok Budapest múltjából XIV. kötetéből).

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1960. január 1.–június 30.); (1960. július 1.–december 31.). = *Századok*. 1961. 443–468., 962–978. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).

Lengyel és csehszlovákiai vendégek könyvtárunkban. Biblioteka Narodowa, Warszawa. = *OSZK Híradó*. 1961. 200. l. ([WÉ] aláírással).

1962

Megjegyzések az ETO 93/99 Történelem főrészének kérdéséhez. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1960*. Bp. 1962. 141–150., 324., 349. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1961. január 1.–június 30.); (1961. július 1.–december 31.). = *Századok*. 1962. 367–389., 943–962. l. (Az összeállító feltüntetése nélkül).
 Kézirattár. = *OSZK Híradó*. 1962. 36–37. l. (W. É. aláírással).
 A Kézirattár felülvizsgálatáról. = *OSZK Híradó*. 1962. 191–192. l.
 Az OSZK történetéről. = *OSZK Híradó*. 1962. 85–87. l.

1963

Bethlen Miklós (Kisbún, 1642. szept. 1.–1716. okt. 27., Bécs). = *Magyar irodalmi lexikon*. 1. köt. Főszerk. Benedek Marcell. Bp. Akadémiai Kiadó, 1963. 157–160. l. (W. É. aláírással). – Utánnny. 1972.
 A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1962. január 1.–június 30.); (1962. július 1.–december 31.). Összeáll. – –. = *Századok*. 1963. 475–500., 925–948. l.
 A történeti szakolvasóterem kézikönyvtáráról. = *OSZK Híradó*. 1963. 9–10. l.

1964

A magyarországi német nemzetiségi mozgalom előtörténete (1867–1900). I–II. = *Századok*. 1964. 635–660., 1104–1129. l.
 A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1963. január 1.–június 30.); (1963. július 1.–december 31.). Összeáll. – –. = *Századok*. 1964. 345–372., 893–921. l.
 Könyvtárunk nevéről. = *OSZK Híradó*. 1964. 190. l.
 Németh Mária– – –: A Matica Srpska könyvtárában. = *OSZK Híradó*. 1964. 284–287. l.
 Bethlen Kata önéletírása. Sajtó alá rend., előszó, jegyz. Sükösd Mihály. (Ism.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1964. 237–239. l.
 Irodalomtörténeti Közlemények. LXVIII. évf. (1964) 1. sz.; Magyar Könyvszemle. LXXX. évf. (1964) 1. sz.; Jelenkor. VII. évf. (1964) 1., 2., 4., 5., 6. sz.; Kortárs. VIII. évf. (1964) 1., 2., 3., 4. sz. (Ism.) = *Századok*. 1964. 1314., 1314–1315., 1322–1323. l. (W. É. aláírással).
 Sz[abó] M[iklós]– – –: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. XX. évf. (1963) 1–4. sz. (Ism.) = *Századok*. 1964. 1316–1318. l. (Sz. M.–W. É. aláírással).

1965

Die Entstehung der Voraussetzungen für die deutsche Nationalitätenbewegung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. = *Acta Historica*. 1965. 3–56. l.
 Kísérletek a dél-magyarországi németiség megszervezésére a századforduló éveiben. = *Történelmi Szemle*. 1965. 23–60. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1964. január 1.–június 30.); (1964. július 1.–december 31.). Összeáll. – –. = *Századok*. 1965. 356–387., 1057–1089. l.

Könyvtárunk nevééről. = *OSZK Híradó*. 1965. 23–25., 59., 87–88. l.

Megjegyzések Kemény G. Gábor cikkéhez. = *OSZK Híradó*. 1965. 52–54. l.

Történészek [Heckenast Gusztáv, Veress Éva, Spira György, Hanák Péter, Vörös Károly] könyvtárunk szakkatalógusáról. = *OSZK Híradó*. 1965. 162–165. l.

Filológiai Közlöny. X. évf. (1964) 1–2. sz.; Irodalomtörténeti Közlemények. LXVIII. évf. (1964) 2. sz.; Jogtudományi Közlöny. XIX. évf. (1964) 4. sz.; Magyar Könyvszemle. LXXX. évf. (1964) 2. sz.; Magyar Tudomány. IX. köt. (1964) 5. sz.; Kortárs. VIII. évf. (1964) 6., 8. sz.; Könyvtáros. XIV. évf. (1964) 3. sz. (Ism.) = *Századok*. 1965. 295., 296., 298., 301. l. (W. É. aláírással).

1966

Kovachich Márton György és a magyarországi levéltári anyag feltárása a XIX. század elején. = *Levéltári Közlemények*. 1966. 63–112. l.

A magyar tudománytörténet forrásaiból. (A természettudományok, technika és az orvostudomány történetére vonatkozó kéziratok forrásai az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.) = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1963–1964*. Bp. 1966. 155–176. l.

Egy század eleji kulcsregény és politikai háttere. Ferenc Ferdinánd és Adam Müller-Guttenbrunn. = *Filológiai Közlöny*. 1966. 446–462. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1965. január 1.–június 30.). Összeáll. – –. = *Századok*. 1966. 658–702. l.

Egy jeles emlékiró. Bethlen Miklós halálának 250. évfordulójára. = *Népszabadság*. 1966. 254. sz. 7. l.

A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk. Klaniczay Tibor. (Ism.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1966. 220–226. l.

1967

Klasszicizmus és szentimentalizmus a XIX. század elején. (Egy gyászvers-gyűjtemény tanulságai.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1967. 381–408. l.

Versgyűjtemény Kovachich Márton György felesége emlékére. Adatok a XIX. század eleji magyar irodalmi élet történetéhez. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965–1966*. Bp. 1967. 193–209. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1965. július 1.–december 31.). Összeáll. – –. = *Századok*. 1967. 417–449. l.

Mikes Kelemen: Törökországi levelek és misszilis levelek. Sajtó alá rend. Hopp Lajos. (Ism.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1967. 673–677. l.

1968

Kovachich Márton György és a magyar tudományszervezés első kísérletei. = *Századok*. 1968. 90–144. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1966. január 1.–június 30.); (1966. július 1.–december 31.); (1967. január 1.–június 30.). Összeáll. –. = *Századok*. 1968. 376–414., 829–858., 1301–1334. l.

1969

Kovachich Márton György, a forráskutató. Kandidátusi értekezés tézisei. Bp. MTA, 1969. 19 l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1967. július 1.–december 31.); (1968. január 1.–december 31.). Összeáll. –. = *Századok*. 1969. 563–603., 1339–1411. l.

1970

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek, ismertetések) jegyzéke (1969. január 1.–december 31.). Összeáll. –. = *Századok*. 1970. 1320–1406. l.

1971

Szabadpolcos történettudományi kézikönyvtár szerkesztésének néhány kérdéséről. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968–1969*. Bp. 1971. 280–294. l.

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek, ismertetések) jegyzéke (1970. január 1.–december 31.). Összeáll. –. = *Századok*. 1971. 1357–1446. l.

Keresztury Dezső nyugalomba vonult. = *OSZK Híradó*. 1971. 61. l. (W. É. aláírással).

1972

Stoll Béla–Varga Imre–V. Kovács Sándor: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Bp. Akadémiai Kiadó, 1972. 638 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Vargha Kálmán és –.] l.)

Anonymus megőrzi titkát? = *OSZK Híradó*. 1972. 15–16. l. (Jakab Sámuel munkanaplója alapján, W. É. aláírással).

1973

A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1971. január 1.–december 31.). Összeáll. –. = *Századok*. 1973. 228–297. l.

- A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1972. január 1.–december 31.). Összeáll. – –. Közrem. Szelestei N. László. = *Századok*. 1973. 1334–1416. l.
- A Kézirattár néhány új szerzeményéről. = *OSZK Híradó*. 1973. 103–106. l.
- Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. III. (Ism.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1973. 750–753. l.
- Dr. Alexander Krischan: Die „Temesvarer Zeitung” als Banater Geschichtsquelle (1852–1949). (Ism.) = *Századok*. 1973. 480–482. l.

1974

- Hogyan lehet használni Pesty Frigyes Helységnévtárát. = *Magyar Nemzet*. 1974. 167. sz. 8. l.
- A Kézirattár 1973. évi beszerzései. = *OSZK Híradó*. 1974. 149–151. l.
- Az OSZK külföldi tájékoztató tevékenységéről az 1973. év tükrében. [...] 3. Kézirattár. = *OSZK Híradó*. 1974. 62–63. l.
- Vargha Kálmán – – – Kókay György: Egy nagyszabású vállalkozás első két kötetéről. A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. (Interjú, készítette: Végh Ferenc.) = *Tudományos Magazin*. 1974. 3. sz. 18–20. l.

1975

- Kókay György: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772–1849. Bp. Akadémiai Kiadó, 1975. 925 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Vargha Kálmán és – –.] 2.)
- Geschichte und Entwicklung der Literaturarchive in Ungarn.; Die Bearbeitung literarischer Nachlässe. = *Literárnoarchívne problémy. Zborník zo sympózia o literárnom archívnictve. Konanom v Martine 24.–26. septembra 1973*. Martin, Matica slovenská, 1975. 132–144., 186–199. l. (Výskum literárneho a hudobného archívnictva zv. 1.)
- A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) jegyzéke (1973. január 1.–december 31.); A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek, ismertetések) jegyzéke (1974. január 1.–december 31.). Összeáll. – – – Szelestei N. László. = *Századok*. 1975. 207–295., 1179–1277. l.
- Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. VI. 1972. (Ism.) = *Magyar Könyvszemle*. 1975. 98–102. l.

1976

- Fondok az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973*. Bp. 1976. 141–159. l.
- Bélley Pál 1925–1976. = *OSZK Híradó*. 1976. 61–62. l. (V. W. É. aláírással).
- A Kézirattár 1975. évi beszerzései. = *OSZK Híradó*. 1976. 33–34. l.

1978

Az 1977. év értékes szerzeményei. Kéziratok. = *OSZK Híradó*. 1978. 12–14. l.

1980

Kemény János és Bethlen Miklós művei. Szöveggondozás, jegyzetek: –. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 1321 l. (Magyar remekírók).

Kemény János és Bethlen Miklós művei. Szöveggondozás, jegyzetek: –. Bratislava–Bp. Madách Könyvkiadó–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 1321 l. (Magyar remekírók).

1982

Botka Ferenc–Vargha Kálmán: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész I. A–K. Bp. Akadémiai Kiadó, 1982. 959 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Vargha Kálmán és –.] 6.)

Gyűjteményünk 1981. évi gyarapodása. Kézirattár. = *OSZK Híradó*. 1982. 17–19. l. Szentmihályi János (1908–1981). = *OSZK Híradó*. 1982. 13. l. (V. W. É. aláírással).

1983

1982. évi szerzeményeink. Kézirattár. = *OSZK Híradó*. 1983. 22–24. l.

Az 1983. év értékes szerzeményei. Kézirattár. = *OSZK Híradó*. 1983. 130–131. l. (V. W. É. aláírással).

1985

Jankovich Miklós személyi levéltára. = *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok*. Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. Bp. Akadémiai Kiadó, 1985. 259–276., 300. l. (Művészettörténeti füzetek – Cahiers d'histoire de l'art 17.)

1986

Hungarológiai alapkönyvtár. Könyvjegyzék. Szerk. Nyerges Judit közreműködésével –. A Bevezető részt összeáll. Stauder Mária közreműködésével –. Bp. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1986. 173 l.

Kemény János önéletírása 1657–1658. Szöveggondozás, jegyzetek: –. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 393 l.

Csapodiné Gárdonyi Klára hetvenöt éves. = *OSZK Híradó*. 1986. 20–22. l.

Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás a Budavári Palotában. = *Könyvtáros*. 1986. 352–356. l.

1988

Bethlen Miklós levelei. Összegyűjt., sajtó alá rend., bev., tárgyi jegyz. Jankovics József. 1–2. köt. (Ism.) = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1987–1988. 508–513. l.
Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. (Ism.) = *Századok*. 1988. 260–263. l.

1989

Botka Ferenc–Vargha Kálmán: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész II. L–Zs. Bp. Akadémiai Kiadó, 1989. 789 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Vargha Kálmán és –.] 7.)
Az újkori Hungarikum-Kézirat-Kataszter (HKK) munkálatairól. = *Magyar Könyvszemle*. 1989. 61–70. l.
Magdi. Papp Ivánné 1921–1989. = *OSZK Híradó*. 1989. 77. l. (V. W. É. aláírással).

1990

H. Törő Györgyi–Nagy Miklós–Tódor Ildikó: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1849–1905. Általános rész. Személyi rész I. A–Gy. Bp. Akadémiai Kiadó, 1990. 774 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Kókay György és –.] 3.)

1991

Botka Ferenc: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1945–1970. Személyi rész. Bp. Akadémiai Kiadó, 1991. 488 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Kókay György és –.] 8.)
A Századok repertórium 1867–1975. Diószegi Mária és Kulcsár Erzsébet közreműködésével szerk. Pamlényi Ervin. (Ism.) = *Századok*. 1991. 180–183. l.

1992

A Hungarikum kézirat-kataszter munkálatairól. = *Könyvtári Levelező/lap*. 1992. 9. sz. 14–15. l.

1993

A „Der National-Ungar” és a magyarországi német polgárság. = *Szomszédaink között Kelet-Európában. Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp. MTA Történettudományi Intézete, 1993. 181–188. l.
Az értelmiség létszámának kérdéséhez. 1784–1809. = *Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp. MTA Történettudományi Intézete, 1993. 119–127. l.
Külföldi hungarikum-kéziratok és nyilvántartásuk. (Hungarikum-Kézirat-Kataszter.) = *Hungarológia*. 1993. 1. sz. 28–57. l.

1996

- A Hungarikum-Kézirat-Kataszter (HKK). Előzmények, eredmények, célkitűzések. = *Magyar Könyvtárosok III. szakmai találkozója. Budapest, 1992. augusztus 16–18. Válogatás a találkozó előadásaiból. (Kézirat gyanánt.)* Szerk. Berke Barnabásné és Németh Mária. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 1996. 129–132. l.
- A technika történetére vonatkozó kéziratok források az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában. [Részlet a szerző A magyar tudománytörténet forrásaiból. (A természettudományok, technika és az orvostudomány történetére vonatkozó kéziratok források az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.) c. tanulmányából. Megjelent: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1963–1964. Bp. 1966. 155–176. l.] = *A technika magyarországi történetéből. Tanulmánygyűjtemény.* Összeáll. Gazda István. Bp. Akadémiai Kiadó, 1996. 191–198. l.

1997

- B. Hajtó Zsófia: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1970. Általános rész 1905–1970. Bp. Akadémiai Kiadó–Argumentum Kiadó, 1997. XX, 754 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Kókay György és –.] 5.)
- Tótor Ildikó: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1849–1905. Személyi rész II. H–Zs. Bp. Akadémiai Kiadó–Argumentum Kiadó, 1997. XXXVII, 621 l. (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. [Szerk. Kókay György és –.] 4.)

1998

- Kovachich Márton György, a forráskutató. Sajtó alá rend., a bevezető tanulmányt [Szolgáltatban egy életen át. V. Windisch Éva (1924–1993)] írta: Glatz Ferenc. Függelék: H. Balázs Éva: Gondolatok V. Windisch Éva Kovachich Márton György-monográfiájáról. Bp. MTA Történettudományi Intézete, 1998. 218 l. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.)

1999

- Fest Imre: Emlékirataim. Ford. –. Sajtó alá rend. Korompay Bertalanné és Korompay H. János. A történeti jegyzeteket és névmagyarázatokat írta: Bódyiné Márkus Rozália. Utószó [a Fest-családról]: Korompay H. János. Bp. Universitas Könyvkiadó, 1999. 225 l.

Összeállította Vörös Boldizsár*

* A bibliográfia elkészítéséhez adott hasznos tanácsaikért, segítségükért ezúton mondok köszönetet Karsay Orsolyának, Kovács Ilonának, Kozári Monikának és Póty Jánosnak. (Vörös Boldizsár)

Nagy Károlyné (1910–1994)

Nagy Károlyné dr. Létay Ida több mint három évtizeden keresztül, 1941-től 1972-ig példamutató hűséggel szolgálta a Széchényi Könyvtárat. Nyugdíjasként még két évtizedig részt vett a könyvtárban folyó katalógus és bibliográfiai munkálatokban. Pályája során teljes lélekkel azonosult a nemzeti könyvtár céljaival.

1910. június 28-án született Hátszegben, Hunyad megyében. Elemi és középiskoláit Kolozsvárott és részben Nagykálóban végezte. Egyetemi tanulmányait Debrecenben folytatta, ahol a Bölcsészeti Karon magyar–francia nyelv és irodalomtanári oklevelet szerzett. Ugyanitt szerezte meg a doktori címet 1947-ben. A hungarika kérdéskör már pályája kezdetén megragadta, doktori disszertációjának a témája *Egy 18. századi kiadatlan francia útleírás Magyarországról* címen készült. (Az eredeti kézirat címe *Mémoire sur un voyage fait en Hongrie en 1704 et 1705* OSZK Kézirattár 35/Fol. Gall).

Pályáját a Debreceni Egyetemi Könyvtárban kezdte meg először ingyenes ideglenes gyakornokként, majd tanulmányi segédnyugdíjasként, s ebben a minőségben 1941-ben helyezték át a Széchényi Könyvtárba, ahol egy év múlva rendes tanári kinevezést kapott. 1941 óta folyamatosan a könyvtár feldolgozó osztályán teljesített szolgálatot. Goriupp Aliz munkatársaként, majd később 1962-től osztályvezető-helyettesként. A Széchényi Könyvtárban folyó feldolgozó munka minden hagyományát tökéletesen ismerte, ugyanakkor az 1960-as években megtervezte, megszervezte és végrehajtotta a katalógusok korszerű követelmények szerinti megújítását, a katalógusrekonstrukciót. Az utókor számára e hatalmas munka elvi és gyakorlati követelményeit könyvtárunk 1965–66. évi évkönyvében összegezte *Az Országos*

Széchenyi Könyvtár betűrendes szolgálati katalógusának szerkesztési szabályzata
című tanulmányában.

Nagy Károlyné szakmai tudása felbecsülhetetlen értéket jelentett a könyvtár számára. Tiszteletet parancsoló szigor, rendíthetetlen erő, biztonság, a rész és egész viszonyának egyensúlya, műveltség és kultúra, a hagyományok mély tisztelete képezték fegyvertárát. Célja volt a mives könyvtári munka, a magyar kulturális örökség számbavétele. Olyan korban, amikor erről nem sok szó esett, e feladat iránti elkötelezettség oly fokával ismertetett meg bennünket, amely sokunk pályáját meghatározta.

A feldolgozó munka irányítójaként évtizedekig rajta tartotta kezét a könyvtár ütőerén, a katalóguson. Keze nyomán épült a rend, a nemzet emlékezetének megbízható leltára. Nem volt ez látványos hivalkodó eredmény, hanem méltósággal viselt névtelenség.

Kovács Ilona

Juhász Lászlóné Mátrai Judit (1941–1996)

Mindig elszorul a szívünk, amikor meg kell emlékeznünk valakiről, aki sokáig az életünkhöz tartozott, majd itt hagyott bennünket. Először testi mivoltában jelenik meg szemeink előtt, aztán felmerülnek a közös munka, a vele folytatott megbeszélések, beszélgetések emlékei, olyan élményeké, amelyeket amíg élünk, élünk nem fogunk elfelejteni. Akarva-nem akarva mérlegeljük kapcsolatunk tartalmát, meggondoljuk, miért volt számunkra oly kedves a soha vissza nem térő, miben alkotott nagyot, maradandót, számba vesszük emberi magatartását, és ezek közül az utókor számára kiemeljük azt, amit a legfontosabbnak ítélünk.

Juhász Jutka esetében ezzel a gondolatmenettel holtpontra jutunk.

1971-ben ismerkedtünk meg. Ő nemrég került a könyvtárba, szerteágazó munkakört betöltve, köztük a kiadványok technikai szerkesztését, nyomdai felügyeletét ellátva. Én új munkakörömben – az első alkalommal szerkesztett Évkönyvvel –, mivel éppen az említett területeken bizonyultam tehetetlennek, felkerestem őt. Első benyomásom az volt, hogy ilyen nyílt és tiszta arcú embert talán még nem is láttam. Tárgyalásunk hivatalos hangnemben folyt le, felsorolta tennivalóit, mindegyik időtartamát közölve, és megadott egy öt hét múlva esedékes dátumot, amikor az Évkönyvre sort tud kérteni. Aznap be is jött hozzám, „betanított”, egy hét múlva pedig hozta a nyomdakész kéziratot. Ez is – mint minden munkája – kifogástalan volt.

Meg kell mondjam, hogy sokat tanultam tőle: állhatatosságot, rendszerességet, a nyugalom minden helyzetben való megőrzését – és persze a technikai tudnivalók rejtélyét is.

Ahogy nőtt munkaköröm és szaporodott kiadványaink száma, úgy vált egyre szorosabbá a kettőnk közötti kapcsolat és mélyült el őszinte barátsággá.

Megtudtam, hogy nehéz gyerekkora után munka mellett végezte el az egyetemet, csakúgy, mint később férje is. Csodáltam, hogy akkor még súlyosan beteg kisfia mellett úgy tudott mindenben helytállni, hogy aggodalmát, kétségbeesését senki sem vette észre. De, ha lassan is, könnyebbé váltak hétköznapijai.

Fia gyógyultával életének nyugodt korszaka következett. Átkerült a Bibliográfiai Osztályra, ahol képességeinek megfelelő munkát végezhetett, harmonikus házassága, tehetséges fia miatti jogos büszkesége egyre boldogabbá tették. Szerette a természetet, minden hétvégét a budai hegyekben töltötte családjával, és örült mindeknek, ami szép és jó, hétfőre szinte kivirágzott kis mezei csokraival együtt.

Igazi egyénisége, emberi nagysága azonban a könyvtár munkatársai előtt akkor vált ismertté és elismertté, amikor 1992 szeptemberének elején a Személyzeti Osztály vezetését bízta rá Jóború Magda főigazgató. A „személyzetisek” akkor még nem voltak feltétlenül népszerűek, de neki ezt teljes mértékben sikerült elérni.

Kitűnő emberismerettel rendelkezett, nagy empátiával és végtelen jóindulattal. Egyéni véleménye mindenkiről volt (még ma is eszembe jut egy-egy munkatársunkról megfogalmazott kitűnő jellemzése), de érzelmei soha nem befolyásolták döntéseit. Az igazság és a segítőkészség határozták meg minden lépését. Vállalta a népszerűtlen intézkedéseket is, véleményét nyíltan megmondva annak, akivel szemben komoly kifogása merült fel.

Talán érthetetlen az őt már nem ismerők számára ez a határozott jellemzés, amit leírt soraim tükröznek. De ennek megvan a maga magyarázata. Bármilyen legyen is bárkinek a véleménye a hetvenes–nyolcvanas évek Széchényi Könyvtáráról, egyet nem vonhat kétségbe: a fiatalssággal való törődés intenzitása, a tudományos könyvtárosi pályára való felkészítés tervszerűsége soha nem került olyan tudatosan előtérbe, mint ezekben az években. Ezt képviselte az Évkönyv és az OSZK Híradó szerkesztőbizottsága, csakúgy mint az erre elkötelezett, kitűnő összetételű ifjúsági bizottság is. Mint mindhárom testületben érdekelt, nagyon sokat tárgyaltam, beszélgettem Jutkával, e „mozgalom” egyik élharcosával és támogatójával, aki az utánpótlás-nevelést legfontosabb feladatai közé sorolta. Sokan nem is tudják, hogy mit tett értük, mit köszönhetek vagy köszönhetnek neki.

Pályájának, családi boldogságának csúcsán volt, amikor teljesen váratlanul és megdöbbentő körülmények között értesült szeretett férje elvesztéséről.

A nagy csapást hihetetlenül fegyelmezetten viselte el, látszólag ott folytatta életét, ahol azt abbahagyta. Hosszú évek után beszélt nekem először arról, hogy soha nem tudja kiheverni azt a veszteséget, ami társa elvesztésével érte. Akkor jutott először eszembe az, hogy a fia iránti végtelen szeretete adhatott számára erőt fájdalomla eltitkolására, az apa elvesztését elviselhetővé tételére. Szerencséjére Gábor is tudatosan segítette anyját, a kettőjük közti mindig szeretetteljes kapcsolat most annyira elmélyült, hogy mindketten bele tudtak nyugodni a megváltoztathatatlanba. Csodára méltó volt kettejük összetartása.

Súlyos betegségével azonban magára maradt. Szinte az utolsó pillanatig titkolta állapotát, nehogy fia, aki egyéves ösztöndíjat kapott az Egyesült Államokba, lemondjon erről a lehetőségről. Hosszas vívódás után – reménytelen állapotának tel-

jes tudatában – karácsonykor édesanyja még meglátogatta állapotáról mit sem sejtő gyermekét, vele töltötte utolsó karácsonyát és járta sorra New York csodálatos múzeumait.

Hazatérte után, utolsó találkozásunkkor lelkesen mutatta meg a magával hozott fényképeket, prospektusokat, és amikor kiment a szobából, visszafordulva azt mondta: „a jövő héten hozom a többit is”. De erre már nem kerülhetett sor.

Úgy távozott a világból, ahogy élt. Türelemmel viselte testi, lelki szenvedését, senkit sem terhelt saját bajaival. Elképzelni sem tudjuk, hogy mit jelenthetett számára az élete értelmét, tartalmát jelentő fiától való elválás, a lemondás arról, hogy nem ismerheti meg leendő menyét, nem áraszthatja el szeretetével unokáit, hogy mindent elveszít, amire egész életében annyira vágyott, és előre örült a sok jónak, amit a jövő – hite szerint – ígért.

Talán a szeretet segítette? Ismét az munkált lelkében, hogy az őt szeretők helyzetét könnyítse? Ezt már nem fogjuk megtudni soha.

Csak az biztos, hogy egy rendkívüli embert veszítettünk el, aki mindig hiányozni fog azoknak, akik őt ismerték, és akik meg sem tudták neki köszönni azt a sok jót, amit mindnyájunkkal tett.

Németh Mária

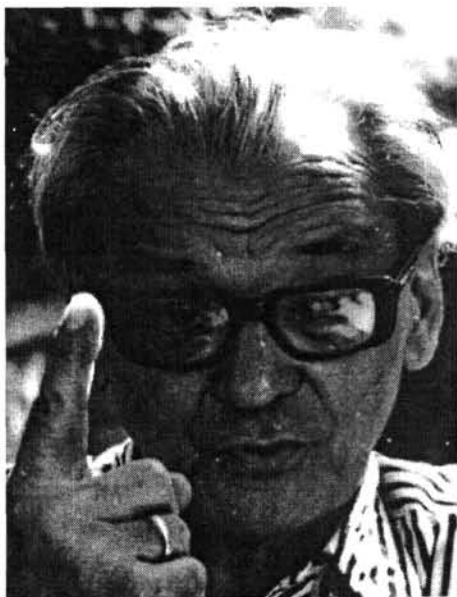
Keresztury Dezső (1904–1996)

Keresztury Dezső hosszú élete folyamán kiemelkedően kivételes egyénisége volt a huszadik század magyar kulturális életének. Kitűnt sokoldalú tehetségével és biztos ítélőképességével, tájékozottságával és tudásával. Fontos tisztségeket töltött be, nehéz feladatokat oldott meg, szerényen, de határozott fellépéssel. Irodalomtörténész volt – Arany János legnagyobb monográfusa –, író, költő, műfordító, tanár és kultuszminiszter, könyvtáros, tudós, minden művészet és minden hasznos kezdeményezés pártolója.

Megérdemelten kapott meg számos magyar és külföldi kitüntetést, hiszen munkájával mindenütt jelen volt, ahol bármi jó ügyet szolgálhatott.

Zalaegerszeg szülötte volt, és hűségesen ragaszkodott ehhez a városhoz – amely még életében díszpolgárává avatta – meg az egész Dunántúlhoz, a maga szeretett Pannóniájához. Számos írása, főleg versek, mint a Dunántúli hexameterek ciklusa, tanúskodnak arról az érzésről, amely a festői és szorgosan megművelt tájhoz, annak népéhez és főként nemes hagyományaihoz fűzte.

Gyermekkori emlékei Zalaegerszeghez és a Balatonfelvidékhez kötődtek, de a gimnázium felső osztályait már Budapesten végezte (a Rákócziánium kitűnő tanulója volt), érettségi után pedig a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára iratkozott be, magyar–német szakra, és egyúttal Eötvös-kollégista lett. Egyetemi tanulmányai közben Bécsben is hallgatott néhány szemesztert, majd doktorátusa megszerzése után a berlini Humboldt Egyetem (akkor: Kaiser Wilhelm Universität) hívta meg magyar lektornak a Collegium Hungaricumba. Az intézmény könyvtárosa lett, majd német diákokat tanított magyar nyelvre. Nagy magyar tudósokat hívott meg Berlinbe, költőket, sőt politikusokat is. (Kosztolányi, Babits és

Török Sophie, Szekfű Gyula, Móricz Zsigmond, Kánya Kálmán is jártak a Berlini Magyar Intézetben.)

Fontos barátságokra tett szert és igazi kultúrmissziót teljesített. Nem csak a német diákokkal ismertette meg Magyarországot, és szeretett meg a magyar irodalmat (amint két kötetnyi, tanítványaival németre fordított novellaválogatás bizonyítja), hanem könyvtárosként a legújabb európai irodalommal foglalkozva állandó munkatársa volt a rangos Ungarische Jahrbücher-nek, ahol nemcsak recenziói, hanem komoly nagy tanulmányai jelentek meg – utóbbiak a kortárs magyar irodalomról –, jelezve, hogy az itthoni irodalmi élettől sem szakadt el. (1929-ben írt Babits-tanulmányát a költő meleg szavakkal köszönte meg: „...nagyon köszönöm, nemcsak azt a kedvességet, hogy elküldte, hanem azt is, hogy megírta.”) Majdnem 10 évet töltött Berlinben (1927–1936), ahonnan az egyre jobban elvaduló politikai helyzet űzte haza.

Hazatérése után az Eötvös-Collegium tanára és Horváth János, kedves professzora közbenjárásával a budapesti egyetemen prosezemináriumi előadó lett. Tanított és írt, főként irodalomtörténeti munkákat. Első kis Arany János-kötete 1937-ben jelent meg, a Magyar Szemle Kincsestár sorozatában. Közben kezdetben állandó színikritikusa, majd kultúrrovat vezetője lett az akkor és a háborús években igen fontos szerepet játszó Pester Lloyd-nak. (Ott közzétett színikritikáiból színes válogatás található – magyarra fordítva – az Árnyak nyomában c. kötetében. Megj.: 1984.)

Kultúrrovat-vezetőként számos elhallgattatott író munkáját közölte németül a lapban, így segítve a politikai okokból mellőzött íróitársait.

Az első világháborút gyermekfővel élte át, a másodikat már férfiként. Ha egészségi okokból katona nem is volt, a pusztítások utáni újjáépítésből annál derekasabban kivette a részét. Mint az Eötvös-Collegium igazgatója, a romokból építette fel – személyes részvételével is: a tetőn állva, cserepezőként – a kiváló diákok híres fellegrát.

1945-től 1947-ig – Illyés Gyula nyomatékos rábeszélésére – elvállalta a kultuszminiszterséget. Ehhez be kellett lépnie a Parasztpártba – bár hangsúlyozta, és meg is tartotta: csak szakminiszter lesz, politikai feladatot nem vállal. „Miniszter voltam, szolga nem” – nyilatkozta egy sokkal később vele folytatott interjúban. Tudva – és ugyancsak nem vállalva –, mi következik az iskolák államosításával, lemondott a miniszterségről (a „bársonyszékről”), és többé nem fogadott el vezető beosztást.

A könyvtárak mindvégig fontos szerepet játszottak az életében. Így vállalta el a „könyvtárosságot”, először a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, majd az Országos Széchényi Könyvtárban.

Ez utóbbi helyen végzett munkásságáról kívánok bővebben megemlékezni, nemcsak, mert ide illik, hanem, mert a fiatalabb itt dolgozó munkatársak nem is lehetnek erről eléggé tájékozottak.

A Széchényi Könyvtár neki felajánlott főigazgatói állását nem fogadta el. Először a Kézirattár, majd a Színháztörténeti osztály, végül a Történeti Különgyűjtemények főosztályának volt a vezetője. Huszonöt évig – 1950-től 1975-ig volt a

Nemzeti Könyvtár munkatársa. Valamennyi munkakörében fontos és úttörő, amellyel igen szorgalmas napi munkát végzett.

Legjobban a Kézirattárban folytatott tevékenységről tudok beszámolni. Kevesen tudják, hogy ő kezdeményezte a – ma már természetesnek tartott – fondok kialakítását. Saját fondfeldolgozó munkájáról tanúskodnak a Kézirattárban minduntalan felbukkanó keze vonásai egy-egy palliumon vagy kézírásos katalóguscédulán.

Személyéhez fűződik több jelentős hagyaték megszerzése: Szabó Dezsőé, a Babits-hagyatéké, két részletben, a hanganyaggal együtt (utóbbit szinte az utolsó pillanatban mentette meg a pusztulástól és szállíttatta a Széchényi Könyvtárba: kár, hogy a ma már végre virágzó Babits-feldolgozások/kiadások végzői ezt a körülményt valósággal elhallgatják (pedig Babits „rehabilitálását” is éppen Keresztury Dezső kezdte meg; érdekes a története), és más, kisebb jelentőségű, de fontos egyéb gyarapítás is.

Színes, szinte „feltáró” munkát végzett irodalmi kiállítások megrendezésével. A saját fondjában (177. fond) található tervezetek, vázlatok tanúsítják, mennyi átgondolt tervező munkát végzett, alig néhány kiegészítő munkatárs bevonásával, külső segítség igénybevétele nélkül, saját kezűleg végezve el a kasírozásokat és egybeket is.

Az összegyűjtött becses anyagból született később – bizonyos mértékig – A magyar irodalom képeskönyve c. kiadványának elkészítése is.

A könyvtárak (egyházi könyvtárak) államosításakor veszélybe kerültek a jeles vidéki könyvtárak. Ezekből ő csinált „műemlék-könyvtárakat”. – A „Híres magyar könyvtárak” c. televíziós filmsorozat, majd az utána kiadott szép kötet erről is elárul valamit. Össze kellene gyűjteni, hány költő, író emlékszóbját, emlékházát hozta, hozatta rendbe – amiről ma már kevesen tudnak és emlékeznek meg.

Széchényi Könyvtárbeli munkatársai nagy részéhez baráti szálakkal kötődött. Néhányuknak 1988-ban megjelent Kapcsolatok c. kötetében állított emléket (Halász Gábornak, Dezsényi Bélának, Vécsey Jenőnek, Hajdú Helgának, Szauder Józsefnek).

De gondja volt fiatal kollégáira is. Pedagógus voltát meg nem tagadva szinte szeminárium-szerű foglalkozásokat tartott számukra, ahol beszámolhattak tervezett vagy készülő tudományos munkájukról.

1975-ben, első felesége halála és saját nyugdíjba vonulása után fordulópont következett be életében. Akkor döntött úgy, hogy valamennyi kéziratát, gazdag levelezését, családi és rokoni, baráti írásos emlékét a Széchényi Könyvtár Kézirattárának adományozza: amely, mint leírta „nekem igen nehéz időkben kedves munkahelyet, baráti légkört és megbecsülést biztosított.”

A Keresztury-fond – tudomásom szerint – Kézirattárunk legnagyobb terjedelmű és igen gazdag tartalmú fondja. Terjedelme egészen az adományozó haláláig bővült, új levelezését, friss kézirateit rendszeresen eljuttatta a könyvtárba.

Adományozása rendkívüli jelentőségű esemény volt – ezt is kevesen tudják. Hiszen a fondok anyaga – nemcsak nálunk, hanem világszerte – általában elhunyt szerzők hagyatéka, esetleg élő szerzők néhány – bizonyos okok miatt átadott – munkájának kézírata.

Erre a rendkívüli tényre 1994-ben hívtam fel a figyelmet az Irodalomtörténet, majd (átdolgozott alakban) a Magyar Könyvszemle folyóiratokban. Amint egyúttal

arra is, hogy nemcsak maga az adományozás ténye volt rendkívüli – és majdnem példa nélkül való –, hanem még inkább az a körülmény, hogy adományával egyúttal alapítványt létesített a könyvtár dolgozóinak jutalmazására, amennyiben munkakörükön kívül tudományos munkásságot végeznek és azt pályázatra benyújtják. Így került éveken át kiosztásra a Keresztury-pályadíj. – Az alapító körületekintően készíttette el 1976-ban okiratát: „Felajánlásom életem fogytaig közérdekű célra való kötelezettségvállalásnak, hagyatékom szempontjából pedig közérdekű meghagyásnak tekintendő.”

Erre a körülményes megfogalmazásra azért volt szükség, mert abban az időben „alapítvány” létrehozására a hatályos jogszabályok nem adtak módot. – Mindenképpen megjegyzendő, hogy ez az eljárás az alapítvány létesítésére világszerte egyedülálló jelenség, tudtommal napjainkig is.

Keresztury Dezső mindenesetre így lett huszadik századi mecénása a Széchényi Könyvtárnak. Az 1985-ben megrendezett „Gyűjtők és mecénások” című időszakos kiállításon (és annak katalógusában: apró keltezési hibával) szerepelt is ez a tény. A Kézirattár 1994-ben kiállítással emlékezett meg Keresztury Dezső személyéről és munkásságáról is. Az akkor már nehezen, bottal járó 90 éves tudós meg is tekintette a kiállítást, látogatókönyvünk őrizi is bejegyzett sorait.

Amikor kegyelettel emlékezünk meg személyéről, fáradhatatlan munkásságáról, tudatosítsuk magunkban azt is, hogy a nemzet könyvtára méltán lehet büszke érte annyit tevő hajdani tudós munkatársára és nagy szívű mecénására. Talán gondolhatunk arra is, hogy az Évkönyv lassan majd elporosodó lapjain kívül is emléket állíthatna neki az intézmény valahol a falai között – még akkor is, ha a palotabéli új épületben fizikailag már csak vendégként – ám szellemileg annál hatékonyabban volt jelen.

Monostory Klára

Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet (1921–1997)

Rohanó és gyors váltásokra kényeszerülő világunkban már-már elképzelhetetlennek gondoljuk azt, hogy valaki negyvenöt éven át ugyanazon a munkahelyen dolgozzék. Soltész Zoltánné, Zsóka, 1944 januárjától volt könyvtárunk munkatársa, kezdetben adminisztratív munkakörben, majd egy éves minisztériumi szolgálat után, 1949 áprilisában a Régi Nyomtatványok Tárában tudományos könyvtáros lett.

1921. február 7-én született Budapesten, középiskolai tanulmányait a Ráskai Lea leánylíceumban végezte, 1939-ben kitüntetéssel érettségizett. Egyetemi tanulmányait csak később kezdte el, 1944. január 14-én kezdett dolgozni könyvtárunkban. Ugyanebben az évben kötött házasságot, de a háború, mint oly sok kortársuknak, nekik is sok szomorúságot, szenvedést hozott. Férje a fronton harcolt, majd hadifogoly lett, hazatérve évtizedeken át gépészmérnökként dolgozott egy tervezőintézetben. Gyermekük nem született, s így Zsóka a későbbiekben szabadidejének jelentős részét is teljesen tudományos kutatásainak szentelte. Hamarosan könyvtári munkája mellett elvégezte az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a művészettörténet-régészet szakot, és végzése évében, 1958-ban, summa cum laude eredménnyel doktori szigorlatot is tett.

Már 1949-től, mihamlgy a Régi Nyomtatványok Tárába került, az ősnymomtatványok meghatározásával kezdett foglalkozni. Közben gyarapította modern nyelvi ismereteit is, németből és angolból aktív, tárgyalóképes szintet ért el. 1956-tól Sajó Géza mellett bekapcsolódott az országos ősnymomtatvány-katalógus előkészítő munkálataiba, melynek később társszerkesztője is lett, Sajó Géza ugyanis külföldre távozott. Teljes lelkesedéssel vetette bele magát a munkába, nagyon gyakran munka-

időn túl is a gyűjteményben dolgozott, az ősnymtatványok meghatározásával illetve könyvművészeti kutatással foglalkozott, s eredményei egymás után jelentek meg nyomtatásban is. Ősnymtatvány-unikumokat publikált a Gutenberg-Jahrbuchban és a Magyar Könyvszemlében. 1958-ban jelent meg a második magyar ősnymdáról, az ún. Confessionale-nyomdáról szóló alapvető cikke, melynek megálapításait átvette mind a hazai, mind a külföldi szakirodalom, 1961-ben pedig kiadták *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században* című munkáját, amely azóta is nélkülözhetetlen kézikönyv a kutatásban és az oktatásban. Ugyanebben az évben három hónapot töltött a berlini Deutsche Staatsbibliothek meghívására a világ ősnymtatványállományát feltáró katalógus, a Gesamtkatalog der Wiegendrucke szerkesztőségében. Az ezideig megjelent publikációi alapján már jól ismerték nevét, sőt két évvel korábban már részt is vett egy berlini ősnymtatvány-konferencián, amikor személyesen is megismerkedhetett a téma külföldi kutatóival.

Munkáját tudományos alaposággal végezte, és szinte minden szabadidejét kutatásainak szentelte. Tanulmányait, előadásait igényesen fogalmazta meg, jó és megfontolt előadó volt. Korábbi főnöke, Sajó Géza külföldre távoztával, a könyvtár vezetősége 1962. október elsejével a Régi Nyomtatványok Tára osztályvezetőjévé nevezte ki, nyugdíjazásáig, 1989. december 31-ig töltötte be ezt a munkakört.

A sok éven át tartó ősnymtatvány-kutatás, a nemzeti könyvtár és más gyűjtemények példányainak ellenőrzése, ill. az adatszolgáltató kollégák anyagának átnézése sikerrel fejeződött be, 1970-ben megjelent a két kötetes katalógus (*Sajó Géza–Soltész Erzsébet: Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I–II. Bp.*) Ez a munka 56 magyar könyvtárban őrzött, kereken 7000 ősnymtatvány adatait tartalmazza, közel tíz évi közös munka eredményét. Angol nyelven megjelent előszavában Soltész Zoltánné összefoglalta a magyar könyvkiadás kezdeteit, bemutatta a hazai ősnymtatványgyűjteményeket és ismertette ritkaságaikat. 1972-ben egy rövidebb, francia nyelvű tanulmányával jelent meg a Magyarországon nyomtatott első könyv, a Budai Krónika hasonmás-kiadása, a következő évben, az ötszáz éves évfordulóra pedig egy hosszabb magyar nyelvű tanulmánnyal újra.

Későbbi publikációi is főképp a magyarországi nyomdászattörténethez kapcsolódtak – Hess András, Tótfalusi Kis Miklós működése –, illetve a könyvművészet, elsősorban a miniatúrafestészet és a grafikai illusztrációk területéről vették témájukat. Számos kódex hasonmás kiadásához írt kísérő tanulmányt (pl. Biblia pauperum, 1966., Mátyás Graduale, 1980., Flamand óráskönyv, 1982, Flamand Kalendárium, 1983.) A köteteken kívül gyakran jelentek meg cikkei folyóiratokban is (Gutenberg-Jahrbuch, Beiträge zur Inkunabelkunde, Librarium, Marginalien, Festschrift für Hans Widman, OSZK Évkönyv, Magyar Könyvszemle stb.)

Lappangó hungaricumok feltárása céljából többször végzett kutatásokat külföldi gyűjteményekben, s így sikerült újabb ritkaságokra bukkannia. Nagy szakértelemmel és gondossággal végezte a tár gyűjteményeinek gyarapítását is. Igényességet és precizitást követelt mindenkori munkatársaitól, szigorú főnök volt, az állományvédelem és a gyűjtemény rangjának megőrzése, gyarapítása és minél teljesebb feltárása volt legfőbb feladata.

1974-ben hosszas tárgyalások után csereként sikerült megszereznie a Vizsolyi Biblia egyik igen szép példányát Turócszentmártonból. A cserére felkínált anyagot nagy gonddal válogatta ki, mint ahogy később az Ómagyar Mária-síralom cseréjekor is. Ez utóbbi becses nyelvemlékünk már régóta szerepelt a nemzeti könyvtár kívánságlistáján, többször próbálkoztak az elődök egy megfelelő ajánlattal megszerezni a leuveni könyvtárból. Zsóka 1980-ban belgiumi útja során újra felvetette a javaslatot, a tárgyalások ismét megkezdődtek, s végül 1982-ben létrejött a csere, melyhez az áldozatot nem csupán a kódexet a későbbiekben őrző Kézirattár hozta, hanem az ősnymtatvány-gyűjtemény is. A rendkívüli fontosságú nemzeti ereklye megszerzése mindenki számára igen fontos volt. A cserére felkínált anyag válogatását Soltész Zoltánné végezte el.

Publikációi mellett sokszor tartott előadást hazai és főleg külföldi konferenciákon, valamint tevékenyen vett részt kiállítások anyagának összeállításában is, ez utóbbiak közül különösen nevezetes volt a lipcei, londoni, schallaburgi és az amsterdami.

Több évtizeden át irányította könyvtárunk 16. századi nyomtatványainak munkálatait, s nyugdíjba vonulása előtt sikerült a nagy feladatot munkatársaival befejeznie, 1990-ben jelent meg az ún. antiqua-katalógus (*Soltész, Elisabetha–Velenczei, Catharina–W. Salgó, Agnes: Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. I–III. Bp.*)

Fontos szerepet tulajdonított könyvtárunk tudományos tevékenységének, haláláig tagja volt a Tudományos Tanácsnak, okos, higgadt észrevételeire mindig számíthattunk. Nyugdíjazása után sem vonult egészen vissza, állandóan figyelemmel kísérte könyvtárunk tevékenységét és természetesen különösen a Régi Nyomtatványok Tárának munkáját. Őszintén tudott örülni minden újabb szerzeménynek, sikernek.

Zárkózott, a külvilág felé nehezen megnyíló személyiség volt. A sokszor igen szigorú külső mögött azonban mélyen érző lélek rejtőzött. Nyugdíjas éveit sokszor volt módom beszélgetni vele a legkülönbözőbb témákról, s igazán csak ekkor tárult fel előttem egyénisége. Engedtessek meg nekem, mint egykori munkatársának és utódának még egy személyes emlék felidézése. 1994-ben Apponyi Sándor tiszteletére emlékkiállítását rendeztem, s bizony ez hónapokon át sokszor napi 13 órai munkát jelentett. Egy szombat délután, a nyitás előtti napokban bejött, hogy segítsen nekem az egyik terem tárlóinak rendezésében. Lelkes volt és boldog, hogy az általa is annyira becsült, nemeslelkű adományozó anyagából olyan sok szép és érdekes dokumentumot állíthatunk ki. Őszintén örült minden eredménynek, és velünk bánkódott egyre súlyosbodó beszerzési gondjaink miatt.

Hosszú, súlyos, méltósággal és türelemmel viselt szenvedés után csendben és megbékélt lélekkel hagyott itt bennünket. Emlékére hamarosan egy önálló kiadványt adunk ki, amely életművének bibliográfiai adatait is tartalmazza majd.

W. Salgó Ágnes

Fodor András (1929–1997)

Az Országos Széchényi Könyvtár nevében búcsúzom Fodor Andrástól, a költőtől, írótól, művésztől – és Fodor Andrástól, a könyvtárostól, kedves kollégáinktól.

Az egykori Eötvös kollégista a történelem kanyargóit követve saját választása alapján magyar szakja mellé könyvtáros diplomát szerzett. Így lett már ifjúságában, 1951-ben a Szentendrén működő, majd később a budapesti Máramaros úti könyvtárosiskola tanára, annak megszűnéséig. Az Országos Széchényi Könyvtárba 1959-ben került, s munkatársa maradt haláláig.

Sötét és a szabad szellemet fojtogató időkben gyakorta előfordul, hogy kiváló tudósok, művészek, írók, politikusok könyvtárakba kényszerülnek. Könyvtárosként dolgoznak, könyvtárosként kapják fizetésüket, ám megmaradnak – és épp a könyvtárak jóvoltából maradhatnak meg – tudósok, művészek, írók. Azután, ha világosodnak az idők, e nagy emberek rendre elhagyják a könyvtárakat, főfoglalkozású tudósok, művészek, írók, politikusok lesznek, könyvtárosi mivoltuk legtöbbször még a róluk szóló lexikoncikkekből is kimarad. Nem baj, hisz ők menedéket nyertek, élet- és kenyérlehetőséget, és nyertek a könyvtárak is: kiváló, legtöbbször igen lelkiismeretes munkatársakat, a nagy emberekből áradó fluidum áldásait. Egyik félnek sem lehet oka panasza.

Ritka, igen ritka az olyan példa, amikor valaki nemcsak a sötét időkben, hanem azok múltával is könyvtáros marad. E ritka példák közé tartozik Fodor András – immár visszavonhatatlanul.

Egyik utolsó levelében, halála előtt három nappal is, az Országos Széchényi Könyvtárról írt, ottani munkájáról.

Pedig nem kényszerült volna könyvtárosnak maradni. Ahogy az idők világosodtak, kaphatott volna irodalmi állást, rangosabbat, jobban fizetőt. Vállalt is munkát, méghozzá rengeteget, könyvtárban és könyvtáron kívül. De önszántából, minden kényszer nélkül megmaradt könyvtárosnak. Nemcsak a munkaidejét töltötte el, nemcsak bejárt rendszeren a hivatalába, de dolgozott is keményen. Minden kollégája látta, láthatta évtizedeken át, amint lapzártakor ragasztott, hibákat festett temperával, raktári jelzeteket írt, korrigált, osztályértekezleteken szólt hozzá a fennforgó ügyekhez. Járt az országot is, képviselte a könyvtárakat, tárgyalt, felmért és útijelentéseket írt. Alapító szerkesztője volt a könyvtárosok állománygyarapítási segédletének, az Új Könyveknek, annak a kiadványnak, amelyik ma a legteljesebb áttekintését adja a hazai könyvkiadásnak, és szerkesztette benne saját szakját haláláig. A Sallai Társaság elnökeként felidézte az egykori könyvtárosok munkáját, ápolta lelki gondjaikat, megosztotta velük naplóbejegyzéseit az együtt végzett, közös munkáról.

A „halálig nyitva maradni” maga szabta erkölcsi parancsot komolyan vette. Saját ügyének tudta az új, pénzügyileg nehéz időket is, amikor már nem kellett volna törődnie könyvtári lapja ínséges világban való megmértetésével és megmaradásával. Miért tette mégis? Talán azért, mert könyvtárosi énjét is fontosnak tartotta. Mert munkáját a nemzeti könyvtárban egyenrangúnak tekintette az Írószövetségben, a Kortárs szerkesztőségében, a különböző irodalmi kuratóriumokban, szakosztályokban végzett munkájával. Amikor módja nyílt rá – és ez gyakran előfordult – íróként, költőként, írószövetségi tisztségviselőként kiállt a könyvtárak, a könyvtárosság, a könyvtári folyóiratok, a szakmánk mellett. Akik tárgyaltak vele, sokszor nem is értették: ők – úgy vélték – nem egy könyvtárossal ültek le egy asztalhoz. Ám Fodor Andrást ez nem zavarta. Ha miniszterrel, legutóbb a miniszterelnökkel beszélt, elősorolta a könyvtárosok gondjait, bajait. Ha kellett, taktikázott, élt azzal, hogy oda kell figyelni rá, szavait nem lehet hallatlanra venni. És lényegesnek tartotta a vele készült interjúkban elmondani, hogy ő könyvtáros. Szinte minden alkalommal nyomatékosan említette ezt. Hogy Ő mit köszönhet a könyvtárnak, az Országos Széchényi Könyvtárnak, azt elmondta nem egy írásában, nyilatkozatában, vallomásában. Hogy mit köszönhet neki a könyvtár, a könyvtárosság, azt sem nehéz elmondani. Elsőül talán azt, hogy a példa erejével, megcáfолhatatlanságával igazolta: szellemi nagyság és könyvtárosság, országos név és könyvtári aprómunka nem összeférhetetlenek. Fodor Andrásnak hatalmas presztízse volt. Ebből a szakmára is visszaáramlott valami. Példája nyomán a könyvtárosok is eltűnődhetnek: könyvtárosnak lenni a szellemi elithez való tartozást is jelenti. Mégpedig nem úgy – és talán ez a legfőbb tanulsága Fodor András könyvtárosi pályafutásának – hogy más egyéb munkásságuk gátjának, netán kényelmes keretének, színekúrának tekintik a könyvtárosságot.

Az Országos Széchényi Könyvtár századunk sok jelesét tudhatta munkatársai között. Tudósokat, művészeket, írókat, politikusokat. Túlnyomó többségük vendég

volt nálunk. Büszkék vagyunk rájuk, számon tartjuk őket, megemlékezünk róluk. De igazán sajátunknak azokat érezzük, akik nemcsak kényszerből, nemcsak kis időre, nemcsak valami más helyett voltak munkatársaink, barátaink, kollégáink. Ők sokkal kevesebben vannak. Kicsiny rendjükből az egyik legragyogóbb név a Fodor Andrásé. Tőle búcsúzunk, a könyvtárostól, a kollégától, és árvának és magunkra hagyottnak érezzük magunkat.

Isten áldjon Bandi! A megbotlott időben is köztünk maradsz!

Poprády Géza

*Megjelent: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros
(1997, augusztus), 36–38. l.*

Fodor András könyvtári témájú írásai

1. Könyvek, önálló művek, közreműködések

1973

Könyvtárosok véleménye az „Új Könyvek”-ről / Fodor András. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1973. – 25 o.

1982

Magyar szépirodalom 1945–1979 / főszerk. Bereczky László ; a kötetet összeáll. és szerk. Simon Zoltán gyűjtésének felhasználásával Fodor András, Táborossy Zoltán, Vajda Kornél. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; NPI, 1982. – 242 o. – (Könyvtári kis tükrök : Ajánló könyvjegyzék)

2. Cikkek, tanulmányok

1959

Az új könyvajánlási rendszerről / Fodor András // A könyvtáros. – 9. évf. 10. sz. (1959), p. 733–734.

1963

Egy fölmérés tanulságai / Fodor András // Könyvtáros. – 13. évf. 1. sz. (1963), p. 11–12.

1965

A törzsanyag szerepe az állománygyarapításban ; A könyvállomány gyarapítása a községi könyvtárakban 2. / Fodor András // Könyvtáros. – 15. évf. 5. sz. (1965), p. 271–272.

1966

Irodalmi majális Várpalotán / Fodor András // Könyvtáros. – 16. évf. 7. sz. (1966), p. 430.

A mai magyar irodalom könyvtári és irodalomkritikai értékelése / Fodor András // Könyvtári figyelő. – 12. évf. 5/6. sz. (1966), p. 371–380.

1970

Az Új Könyvek mai magyar irodalmi recenziói a folyóirat-kritika tükrében / Fodor András // Könyvtáros. – 20. évf. 12. sz. (1970), p. 741–745.

1973

Könyvtárosok véleménye az Új Könyvekről / Fodor András // Könyvtári figyelő. – 19. évf. 4. sz. (1973), p. 415–424.

1977

Könyvtáros sorsok – könyvtáros pályák : rendet tenni a sokszínűségben : beszélgetés Keresztury Dezsővel / [riporter Fodor András] // Könyvtáros. – 27. évf. 6. sz. (1977), p. 330–334.

1979

Egy igazi tanító : vallomás Sallai Istvánról / Fodor András // Könyvtáros. – 29. évf. 3. sz. (1979), p. 171–173.

Bibliográfia Csorba Győzőről : könyvismertetés / Fodor András // Könyvtári híradó : a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közlönye. – 23. évf. 2. sz. (1979), p. 37–38.

1990

Még néhány szó az Új Könyvekről / Fodor András, Szilágyi Tibor // Magyar napló. – 2. évf. 46. sz. (1990), p. 2.

1993

A továbbélő Sallai István / Fodor András // Könyvtári levelezőlap. – 5. évf. 2. sz. (1993), p. 3–4.

Művészet – repertórium / ism. Fodor András // Könyv, könyvtár, könyvtáros. – (1993. jan.), p. 51–53.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár összeállítása

Pajkossy György (1919–1998)

Tisztelt gyászoló közönség!

Dr. Pajkossy Györgytől búcsúznak az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai, akik közül sokan őt mint a könyvtár főosztályvezetőjét tisztelték és becsülték, mások az aktív évek után fő műve, *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* című hatalmas vállalkozás létrehozójaként és majd' két évtizeden keresztül alkotójaként ismerték. Nem tudnánk méltóképpen felidézni gazdag életművét, ha nem utalnánk, ha csak néhány szóval is, azokra az évekre, amelyek a nemzeti könyvtári évtizedeket megelőzték. Előbb magyar–francia szakos tanári oklevelet szerzett, majd tanulmányait folytatva jog- és államtudományi doktor lett. Könyvtári pályafutását 1943-ban díjtalan gyakornokként kezdte a budapesti

Egyetemi Könyvtárban, majd az igazgató titkára lett, 1952-től pedig osztályvezetőként a szerzeményi osztály átszervezését, az egyetemi könyvtári hálózat kiépítését gondozta. Az Egyetemi Könyvtár korszerűsítésében múlhatatlan érdemeket szerzett. Szakmai tevékenységét fontos publikációk kísérték, előbb az Országos Könyvtári Központ kiadványaként összefoglalta a könyvtári munka belső megszervezésének, statisztikájának, szabványainak kérdéseit, később pedig tájékoztató segédletet állított össze tanszéki könyvtárosok számára. A könyvtáros társadalom rangos megbízásokkal értékelte tevékenységét: ellátta az MTA Könyvtártudományi Főbizottságának titkári teendőit és elnöke volt az Országos Könyvtárügyi Tanács állománygyarapítási szakbizottságának. Részt vett az állománygyarapítási együttműködés megszervezésében, és e kérdés országos szakfelügyelője is volt.

Dr. Pajkossy György 1959 szeptemberétől dolgozott az Országos Széchényi Könyvtárban, előbb főosztályvezető-helyettesként, majd 1960-tól az I., törzsgyűjte-

ményi főosztály vezetője lett. E minőségben különös figyelmet fordított a gyarapítási munka újjászervezésére, felismerve azt, hogy az állományépítés minden nemzeti könyvtári tevékenység alapja és meghatározója. Jelentős szerepet vállalt a hírlap-mikrofilmezési program megtervezésében és máig eredményeket hozó beindításában. Nevéhez fűződik a hírlaptár decentralizálása kapcsán a korábbi két gyarapítás, illetve olvasószolgálat egyesítésére vonatkozó javaslat kidolgozása.

1973 szeptemberében vette át a nyilvános szolgálati és különgyűjteményi főosztály vezetését. Új feladatkörében fő munkája az OSZK várbéli olvasószolgálatának előkészítése és megszervezése volt, összefoglalva és továbbfejlesztve a kérdés akkor már évtizede tartó vizsgálódásainak eredményeit. Műhelymunkák, tanulmányúti jelentések, szakmai javaslatok után az OSZK 1979. évi évkönyvében jelent meg A nemzeti könyvtár központi gyűjteményeinek olvasószolgálat a Budavári Palotában című meghatározó jelentőségű tanulmánya, amely máig tartó érvénnyel szabta meg az OSZK olvasó- és tájékoztató szolgálatá elé állított követelményeket és az ezek igényes kielégítését szolgáló munkafolyamatok rendjét, a központi olvasótermek feladatrendszerét, a kézikönyvtárak gyűjtőkörét és kialakításuk gyarapítási és feldolgozó feladatait. A munka feltételeit biztosító gazdasági és technikai körülmények természetesen változtak az idők folyamán, de az a szakmai alaposság, igényesség, gondosság, amellyel a legkisebb részletekig megtervezte a majdani olvasószolgálati munka színhelyeit, eszközeit és működését, nekünk, e feladatkörben utódainak is például szolgál.

Amikor az Országos Széchényi Könyvtár budavári épülete megnyílt, dr. Pajkossy György – immár nyugdíjasként – *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* köteteinek szerkesztését irányította. A kurrens nemzeti irodalomtudományi szakbibliográfia folytatásának gondolata – az évszázados múlt hagyományait követve – a hetvenes évek közepén éppen a Pajkossy György által irányított OSZK-műhelyben indult útjára. Gondos előkészületek, szakmai vizsgálódások, tanulmányok, próbafüzet kiadása előzte meg a nagyszabású munka érdemi megkezdését. Pajkossy György mint főszerkesztő jegyezte a könyvtár olvasószolgálati és tájékoztató osztályán változó szerkesztőkkel, de mindig azonos gondossággal készült köteteket hét éven keresztül, az 1979-ben megjelent 1976. évitől egészen az 1981-es tárgyévi kötetig. Az irodalomtudományi és a bibliográfiai szakmai körökben egyaránt nagyra értékelt szerkesztőségi műhely irányítása mellett maga vállalta az 1971–1975. évi összevont kötet készítését. Ez a kétkötetes munka – a tudományos kutatási alapok támogatását is kiérdemelve – 1989-ben jelent meg. Magától értetődik, hogy – bár egyre törődöttebb egészségi állapotban, de töretlen szellemi erővel és akarattal – személyes feladatának tartotta a sorozatból még hiányzó 1966–1970. évi összevont kötetek elkészítését, és az is természetes, hogy be is fejezte a művet, az utolsó adatig sajátjaként harcolva a minél jobb, minél hibátlanabb bibliográfia létrehozásáért, hiszen joggal tudhatta azt, hogy a mű a magyar kultúra történetének örök tanúja marad. A művek közül az első Sebastyén Géza, a másodikat Kozocsa Sándor emlékének ajánlotta – szakmai, emberi értékrendjéről is tájékoztatva ezzel.

A Munka Érdemrend ezüst fokozatát kétszer is elnyerte, a könyvtáros társadalom pedig 1992-ben legnagyobb kitüntetésével, az első ízben akkor kiadott Szinnyi József díjjal ismerte el kimagasló szakmai érdemeit.

A búcsúzó három emléket emel ki a magáéból: az elsőt 1964 őszéről, amikor mint gyakorló könyvtárszakos hallgató, a külföldi könyvek gyarapítási csoportjának munkájában közreműködve, maga is részese lehetett a Pajkossy György által irányított állománygyarapítási tevékenységnek. A másodikat 1987–1988 fordulójáról, amikor az akkor létrejövő Olvasószolgálati és Tájékoztató főosztály frissen érkezett vezetőjeként alapvető forrásmunkaként használhatta Pajkossy György korábban már méltatott dolgozatát – ő nevezte így, ilyen szerényen –, és hallgathatta meg észrevételeit az új főosztály leendő munkájával kapcsolatos elképzeléseiről, terveiről. A harmadik már a legutolsó könyvtári évekből való, amikor fiai hozták be autóval az OSZK-ba: már nehezeze esett a járás, de mindvégig maga tartotta a kezében a bibliográfia befejező kötetének munkálatait, és maga intézte a kiadás ügyes-bajos teendőit. Talán nem túlzás állítani: a bibliográfia hosszabbította meg – és milyen jó, hogy erre sor kerülhetett! – Pajkossy György szakmai életútját.

Tisztelt gyászolók!

Az életmű kiemelkedő pontjainak, egy érdemes pályafutás tényeinek ismertetése után hadd legyen most tolmácsa Dr. Pajkossy György legrégebbi közvetlen munkatársának, Dr. Wix Györgynének, aki személyes gondolatait tartalmazó sorainak felolvasását bízta rám.

»A kézírás mindenkre jellemző, mint az köztudott. Pajkossy György kézírása, a szép, kiírt, de ugyanakkor világosan olvasható betűk, a még öreg korában is esztétikus, pontos íráskép, a határozott, pontos, egyenes sorok tükrözték frójukat. A pontosság és rend szeretete, a világos fogalmazás, a részletekbe menő gondos odafigyelés – csupa olyan követelmény, amelyet magánál megvalósított és főnként munkatársaitól elvárt. Ehhez társult még széleskörű műveltség, a könyvtári főfeladatok követelményeinek alapos ismerete. Így aztán még azok is igen sokat tanulhattak Tőle, akiknek nem éppen elismerő véleményt mondott egy-egy észrevétele kapcsán. Főosztályvezetőként is minden beosztottjával közvetlenül közölte ezeket az észrevételeket – sohasem úgynevezett szolgálati úton –, és ugyanakkor meg is magyarázta, hogy mit tart helyesnek és miért. Akik később ismerték meg, nyilván nem is értik, miért tartottak Tőle régi munkatársai, mert ők lényének már csak a másik oldalát ismerték, a rendkívül emberi, segítőkész oldalt, amelyet azonban valami különös puritánságból adódóan titkolt. Idős kollégán, akihez eljárt, hogy ne legyen olyan magányos; beteg, akinek a kórházba virágot küldetett, korábban is megismerhette ezt az oldalát is egy rendkívüli egyéniségnek. Kétfajta kifejezése volt az elismerésre: „van tartása” volt az egyik, „igazi európai” volt a másik. Mindkettőt ő jellemezte legtalálébban.«

Tisztelt gyászolók! Az Országos Széchényi Könyvtár nevében búcsúzom Dr. Pajkossy Györgytől. Isten Véd, Gyurka bácsi! Emlékedet megőrizzük.«

Ottovay László

Megjelent: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros (1999, február), 47–49. l.

Szilágyi Tibor (1931–1998)

Amikor a prágai forradalommal közel egyidőben a Könyvtártudományi és Módszertani Központba, az Új Könyvek szerkesztőségébe kerültem fiatal munkatársként, egy okos pillantású – ha jól számolom, a harmincas éveinek végén járó – ember villantotta rám tekintetét. Firtató, kérdező nézésének metakommunikatív „beszédét” emlékeimnek mély lenyomatai között őrzöm. Aztán meglepett: barátságos volt, de nem okoskodó és nem is sokat faggatott – én meg elfogult voltam: neves írók, s a szomszédos osztályokon (is) cikkeikből ismert kiváló könyvtári egyéniségek tiszteletet ébresztő gyűrűje zárta körül azt a szerkesztőségi atmoszférát körülöttem. Pár hónapnak kellett eltelnie, hogy kibontakozzon köztünk a párbeszéd, mely rávezetett: ez a nagy tudású,

baráti kapcsolatait vehemens szívvel, véleményét élesen, műveltségét tartózkodó evidenciával viselő ember nem csak a szerkesztőség, az akkori KMK-kollektíva egyik – korántsem szürke – eminenciása, hanem a magyar és világirodalom beavatott jelese is. Nemcsak „bukott” a korabeli magyar- és világirodalom értékes műveire, őt nem lehetett „palira venni”: egyéni, kritikus véleménnyel szolgált, akkori nézetem szerint egy kissé konzervatív, de nagyon megalapozott ízlés és szellem jegyében. Csak később állt össze a kép: nemcsak hogy több éves könyvtári, zenei és műfordítói pályára áll mögötte, de alapos tájékozottság és felkészültség is. Szilágyi Tibor kivételesen karakteres jellem volt, és sohasem hajlott meg – sem a kisebb, sem a nagyobb hatalmak előtt – akár könyvtárügyről, informatikai kérdésekről, akár politikáról, zenéről, a korabeli literatúra egyetemes dolgairól volt szó.

Most, hogy pályája lezárult, és hosszú szenvedések után teste immár porlad, tudatomban szükségszerűen végleges egységet alkot a személyisége. S itt előugra-

nak azok a sohasem elmaszkolt emberi vonásai, azok a sem hatalomra, sem hírnévre (csak értő megbecsülésre) törekvő jellemi adottságai, amelyek mindig az ő – dialóguskészségét, a szeretettel és szenvedéllyel átitatott – kihívásait, a latin szó eredeti értelmében vett inspiratív *provokációit* jellemezték.

Pályája, pályaválasztása(i) mögött természetesen ott van a történelmi helyzet is: csak egy pillantást kell vetni a magyar szellemi élet élvonalába került évfolyamtársainak, pályatársainak névsorára – kiváló ifjú intellektusok, többségükben a polgári társadalom „fedezékbe vonult”, illetőleg „menedékbe” kényszerült tehetségei – választották a könyvtárosi pályát a kommunizmus „vad éveiben”. A ’60-as évek KMK-jának szellemét meghatározó egyéniségek is így kerültek elő szinte „a föld alól” – Szilágyi Tibor a mezőgazdasági szakkönyvtárak és tájékoztatástügy mélyéből bukkan elő (a szakkönyvtári munkákról és a mezőgazdasági kutatóintézeti könyvtári feladatokról szóló publikációival hívta fel magára a „regrutálók” figyelmét), hogy aztán évtizedeken át – az „alapító szerkesztők” közé tartozva – az *Új Könyvek*, a periodikum jellegét meghatározó szerkesztőjeként fussa be további szakmai pályáját. Ha kellett, a lendületes szerkesztői munka mellett – az intézményirányítás és a változó felelős szerkesztők igényei szerint – ambiciózusan „ásta be” magát egy-egy szaktémába, elsőként állítva össze a tárgyszó-katalógusok nemzetközi szakirodalmi szemléljét (1968), és egyszer – hosszas rábeszélésre – időlegesen még a KMK Könyvtári és Dokumentációs Osztályának vezetését is elvállalta. Szorgosan szerkesztette az ÚK természet- és alkalmazott-tudományi, valamint világirodalmi szakágai recenziójának sokezer tételét, kumulatív köteteket, „Könyvtári kis tükör” című gyarapítási ajánló-bibliográfiákat gondozott, amikor ezek kiadására került sor (1985).

Közel száz – amerikai és angol – kötet bibliográfiai leírása jelzi: fordította Szilágyi Tibor. Barth Istvánnal, Sükösd Mihállyal szinte egyidőben – szellemi ambíciók és egzisztenciális, intellektuális motivációk jegyében – a ’60-as évek elején a Magvető Kiadó megbízásai alapján kezdte meg műfordítói pályáját, majd később az Európa egyik legstabilabb külső munkatársa lett. (Kevés reflektorfénybe került könyvtárosi–szerkesztői és fordítói munkássága nem csak párhuzamosnak látszik, de Szilágyi jellemének közös vonásait: intellektuális karakterének egységességét is mutatja). Hogy ez a „munkatársi” szerep mit is jelent, azt nem csak a megjelent kötetek, hanem a több száz lektori jelentés is „rejt” – a modern amerikai irodalom „felfedező jellegű” hazai publikációi, magyarországi sikereket arató kötetei mögött az ő szakvéleményének „fedezete” is áll. Joseph Heller, az ausztrál-angol Peter Marshall több, ismételt kiadásban is megjelent könyvét az ő átültetésében ismerhetjük magyarul, de fordított Faulkner, Malamudot, J. C. Oates-t, ambiciózus filológiával ültette át A. Huxley és G. Steiner esszékötetét, R. Graves egy remek könyvét, szövegének minősége volt a hazai Kurt Vonnegut sikeres recepciójának egyik alapja, és csendes büszkeséggel tartotta számon, hogy William Wharton-t voltaképpen „ő fedezte fel” a posztmodern világirodalmat is közvetíteni kezdő magyar könyvkiadás számára. Ha kellett, rendbe tette régebbi fordítások szövegét, újrafordított angol klasszikusokat, miközben – apályosabb időkben – rutinszerűen, de mindig mesterien megoldott munkákat végzett el. A kiadói viszonyok változá-

sával, életének utolsó éveiben mind ritkábban jutott – invenciózus fordítói jellemét kihívó – megbízásokhoz, de fordítói minőségét az új kiadók jól kamatoztatták, különösen a sikeres természettudományi ismeretterjesztés angol nyelvű műveinek körében (pl. több Attenborough-könyv magyar változata fűződik a nevéhez).

Ízlésében és mentalitásában volt valami rokonszenves konzervativizmus, Mozartot, Chopint és Beethovent játszott inkább, ha odaült a zongorához, a modernizmus, a terjedő misztika-láz jelenségeit nem szerette, miközben nyitott volt: vállalva a mind hidegebbnek-ridegebbnek, mind elidegenültebbnek ható kortársi kultúra szinte minden lényegi provokációját.

Azért kellett könyvtári–szakmai hagyatékon túli tevékenységére emlékeztetni, mert a tudós, széles látókörű literátor–könyvtáros egyedi – kor szerint adott – változatát testesítette meg ő – a szakma törzsgárdája hajdan is a könyvtárosok filológusi, tudósi, írói, kritikusi művei révén is nyerte el rangját a magyar szellemi életben.

Sok-sok híve, barátja, olvasója, munkatársa hajtja le fejét emléke előtt. E személyes és pályaképi mozaikok sem érhetnek el lényegéhez – mindez csak „pengő cimbalom” annak kifejezéséig, hogy mi minden okán szerettük, s kellett volna még jobban életében értékelnünk Szilágyi Tibort.

Fogarassy Miklós

Megjelent: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros (1998, július), 54–55. l.

Szilágyi Tibor könyvtári témájú írásai

Monográfiák

1961

Könyvtári munka a mezőgazdasági kutatóintézetekben : Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ útmutatója a kutatóintézeti könyvtárak számára / Gergely Ágnes, Szilágyi Tibor, Vörös Györgyné. – Bp., 1961. – 118 o.

Mezőgazdasági kézikönyvtár nagyobb közművelődési könyvtárak részére / a jegyzéket összeállította Szilágyi Tibor. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1961. – 16 o. – (Könyvtári útmutatók állami közművelődési könyvtárak számára ; 6.)

1963

A szakkönyvtári munka / Szilágyi Tibor. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1963. – 136 o. – (A könyvtárosképzés füzetei)

1965

Könyvtári munka a mezőgazdasági kutatóintézetekben : Kiegészítés az 1965. évi alapfokú könyvtárosképző tanfolyam céljára / Gergely Ágnes, Szilágyi Tibor, Vörös Györgyné. – Bp. : Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ, 1965. – 13 o.

1968

A tárgyszó és a tárgyszókatalógus : Szemle / szerk. és ford. Szilágyi Tibor. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1968. – 228 o. – (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai ; 25.)

1969

Nagy közművelődési könyvtárak tájékoztató munkája : Egy országos felmérés eredményei / Szilágyi Tibor. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1969. – 15 lev.

1970

Ungarns Teilnahme in der bibliothekswissenschaftlichen Dokumentationstätigkeit sozialistischer Länder. = Magyarország részvétele a szocialista országok könyvtártudományi dokumentációs tevékenységében / Szilágyi Tibor. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1970. – 13 o., 8 lev.

A szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak 5. tanácskozása, Berlin, 1970. október 13–17.

1984

Orvostudomány – mezőgazdaság 1970–1982 / szerk. Szilágyi Tibor, Dékány Sándorné. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; Múzsák, 1984. – 235 o. – (Könyvtári kis tükrök : Ajánló könyvjegyzék)

Technika 1945–1982 / összeáll. Kelecsényi Istvánné ; az anyaggyűjtésben közreműködött Kiss Imre ; szerk. Szilágyi Tibor. – Bp. : Múzsák, 1984. – 219 o. – (Könyvtári kis tükrök : Ajánló könyvjegyzék)

1985

Természettudomány 1945–1983 / szerk. Szilágyi Tibor. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; Múzsák, 1985. – 176 o. – (Könyvtári kis tükrök : Ajánló könyvjegyzék)

Cikkek

1964

Hatékonyabb segítséget a termelést irányító mezőgazdasági szakembereknek / Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 14. évf. 7. sz. (1964), p. 449.

Megyei könyvtáraink műszaki tájékoztató részlegei / Szilágyi Tibor // Könyvtári figyelő. – 10. évf. 1/2. sz. (1964), p. 21–23.

A mezőgazdasági szakműveltség terjesztése és a községi könyvtárak // Sallai István, Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 14. évf. 3. sz. (1964), p. 128–131.

1965

- Nemzetközi módszertani konferencia Budapesten / Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 15. évf. 2. sz. (1965), p. 59–61.
- A zene a közművelődési könyvtárban / Gerő Zsoltné, Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 15. évf. 12. sz. (1965), p. 708–709.

1966

- Az ajánló bibliográfiai munka öt éves programja. 1. r. / Sallai István, Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 16. évf. 8. sz. (1966), p. 444–446.
- Az ajánló bibliográfiai munka öt éves programja. 2. r. / Sallai István, Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 16. évf. 9. sz. (1966), p. 502–505.
- Az ajánló bibliográfiai munka öt éves terve / Szilágyi Tibor // OSZK híradó. – 9. évf. 5/6. sz. (1966) p. 94–96.

1967

- A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szakirodalmi ellátása / Szilágyi Tibor // Mezőgazdasági könyvtárosok tájékoztatója. – 1. sz. (1967), p. 1–8.

1968

- A Fővárosi Könyvtár régi ajánló bibliográfiái / Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 18. évf. 10. sz. (1968), p. 576–577.

1969

- Tájékoztató munka a közművelődési könyvtárakban / Szilágyi Tibor // Könyvtári figyelő. – 15. évf. 2/3. sz. (1969), p. 60–65.

1970

- Nagy közművelődési könyvtárak tájékoztató munkája : egy országos felmérés eredményei / Szilágyi Tibor // Könyvtári figyelő. – 16. évf. 2. sz. (1970), p. 152–162.
- A tárgyszó és problémái / Szilágyi Tibor // Könyvtáros. – 20. évf. 7. sz. (1970), p. 400–403.
- Egy lengyelországi tanulmányút tapasztalataiból / Futala Tibor, Kamarás István, Szilágyi Tibor // Könyvtári figyelő. – 16. évf. 3. sz. (1970), p. 230–238.
- Az OSZK szakkönyvtári funkcióinak és szakreferensi rendszerének kérdései / Szilágyi Tibor hozzászólása // OSZK híradó. – 13. évf. 7/8. sz. (1970) p. 128–131.

1986

Az új szabványok az Új Könyvek szemével / Sipos Márta, Szilágyi Tibor // Könyvtári figyelő. – 32. évf. 6. sz. (1986), p. 614–627.

1990

Még néhány szó az Új Könyvekről / Fodor András, Szilágyi Tibor // Magyar napló. – 2. évf. 46. sz. (1990), p. 2.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár összeállítása

I.

AZ OSZK 1994–1998-BAN

Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1994–1998-ban

Az Országos Széchényi Könyvtárnak közel 200 éves fennállása alatt számos nehéz évet, évkört, évtizedet kellett megélnie, átvészelnie. Ez az 1994–1998-ig terjedő ötéves korszak is ezek közé tartozik. 1991-től kezdve már mutatkoztak a leépülés előjelei, amelyek aztán egy 1995-ös nagy zökkenő után 1998-ban már-már az összeomláshoz vezettek. A könyvtár ugyan mindent megtett ennek elkerülése érdekében és sok oldalról kapott anyagi és egyéb segítséget is, tehát komoly eredményeket is fel tudott mutatni, de azon az áron, hogy egyes alapkötelezettségeinek nem tudott eleget tenni. Ez legfőjében az állománygyarapítási területen jelentkezett és soha helyre nem hozható károkat, hiányokat okozott.

Az öt évről szóló beszámoló igyekszik a jelzett időszak eredményeiről és kudarcairól objektív képet adni. Bizonyos tekintetben kissé eltérően az előző évek hasonló összefoglalásaitól, amit részben a tevékenység sokszínűsége (átszervezések, állományrevízió, anyagi hullámvész, személyzeti leépítés stb.), másrészt a létfenntartásért folytatott küzdelem magyaráz meg. Az öt év zaklatottsága szükségszerűen jelentkezik az erről szóló beszámolóban is.

IGAZGATÁS

Az intézetvezetés nehéz és felelősségteljes munkáját, döntéseinek előkészítését egyrészt szakbizottságok (főigazgatói értekezlet, tudományos bizottság, gyűjteményfejlesztési bizottság, NEKTÁR szakbizottság, DOBIS/LIBIS alkalmi tanács, a szerkezetátalakítást előkészítő munkafolyamat-tervező csoport stb.), másrészt a társadalmi szervezetek (közalkalmazotti tanács és a szakszervezeti bizottság) segítették.

Az *Igazgatási Osztály* legfontosabb feladata az éves munkaterv és beszámolók begyűjtése és összeállítása volt, emellett ellátta a könyvtár irányításához és működtetéséhez szükséges teendőket (postai küldemények nyilvántartása és irányítása, az iratok forgalmának regisztrálása és elintézés utáni elhelyezése), az irattár gondozása.

A *belső ellenőr* a főigazgató megbízásából több vizsgálatot folytatott: 1995-ben pl. a Corvina Alapítvány pénzügyi helyzetét tárta fel, 1996-ban többek között a Könyvfeldolgozó Osztályon munkaidő-elemzést végzett, 1997-ben az intézményi gépkocsik használatát, valamint az utazási költségterítéseket vizsgálta meg.

A *Biztonsági Szolgálat* maradéktalanul végrehajtotta feladatait: folyamatosan ellenőrizte a vagyonvédelmi berendezéseket, megtartotta a tűz- és vagyonvédelmi szemléket, eleget tett az őrzési, munkavédelmi és polgári védelmi feladatokból adódó kötelezettségeknek.

A *Személyzeti Osztály* feladatköre kibővült az elmúlt öt évben. Munkáját 1994-ben a Közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény és ennek kiegészítő rendeletei határozták meg. Ezek alapján került sor 1993-ban az előkészítő munkák elvégzésére, és 1994 elején történt meg a teljes átállás az új illetményrendszer bevezetésével. 1994-ben lépett életbe az új kollektív szerződés is.

1995-ben viszont új feladatként jelentkezett a romló gazdasági helyzet miatt elrendelt, létszámleépítéssel és a korengedményes nyugdíjazással kapcsolatos ügyintézés. Az év folyamán 113-an távoztak a könyvtárból és 65 új munkatárs lépett be, 1997-ben 95 kilépőt (ebből 50 nyugdíjazás) és 42 belépőt, 1998-ban 89 kilépőt (ebből 50 nyugdíjazás) és 60 belépőt tartottak nyilván.

A létszámcsökkentés, a nyugdíjazási problémák megoldása, új munkatársak beállítása nemcsak a Személyzeti Osztály feladatát növelte, hanem kihatott a könyvtár egészére is. A létszámcsökkentés során ui. számos kitűnő könyvtárostól, illetve más dolgozótól kellett megválni, akik még évekig maradhattak volna, és tudásukkal, gyakorlatukkal az éppen átszervezés alatt álló intézménynél nagyon hiányoznak.

A könyvtárban tevékenykedők száma az öt évben (a nyugdíjazásokat is beleértve, és a félnapos munkatársakat is egy-egy főnek véve) a következőképpen alakult:

1994. dec. 31.:	885 fő		
1995. dec. 31.:	800 fő	csökkenés	85 fő
1996. dec. 31.:	737 fő	csökkenés	63 fő
1997. dec. 31.:	677 fő	csökkenés	60 fő
1998. dec. 31.:	647 fő	csökkenés	30 fő

összesen:

238 fő

A *Gazdasági Igazgatóság* mindent elkövetett ugyan az intézmény működésének biztosítására, de az az időnkénti állami segítség ellenére sem sikerült. Az épület fenntartását és üzemeltetését tudták ugyan biztosítani, de a dologi kiadások a szakmai feladatoktól vonták el a legszükségesebb összegeket is.

Az 1994-ben életbe léptetett takarékosági intézkedések, a bevételek növelésére tett erőfeszítések (pl. az 1995 szeptemberében bevezetett könyvtárhasználati díjból adódó többletbevétel: felnőtteknek 2000 Ft, nyugdíjasoknak és diákoknak 1000 Ft) és egyéb lehetőségek kihasználása mellett az év végére mégis 20 millió Ft-nyi adósságot halmozott fel, amelyet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium egyszeri támogatással kompenzált. Az 1995-ben és később korengedménnyel távozott nyugdíjasok után járó befizetési kötelezettséget is átvállalta.

1996-ban a 25% körüli inflációt és a forint folyamatos leértékelődését a létszámcsökkenésből adódó „haszon” és a szigorú gazdasági intézkedések sem tudták ellensúlyozni. 1997-ben a Gazdasági Igazgatóság az alapvető üzemeltetési feladatok el-

látását (kifizetését) még képes volt biztosítani, de a szakmai tevékenységre (elsősorban a gyarapításra) már nem jutott a rendelkezésre álló összegből. 1998-ban bekövetkezett a könyvtári költségvetés összeomlása, amelyből az újonnan megalakult Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma segítette ki az intézményt.

Az, hogy a könyvtárban egyes területeken jelentős előrelépés történt, a számítógépesítés támogatottságának (pályázatok elnyerésének), alapítványi összegek segítségével, ajándékoknak és a könyvtárosok ötletes megoldásainak, megfeszített munkájának köszönhető.

Az OSZK-ban dolgozók *képzésére és továbbképzésére* a könyvtár vezetősége minden nehézség ellenére is igen nagy gondot fordított, de ezt a munkatársak maguk is igényelték, örömmel és sikeresen sajátították el az újabb és újabb ismereteket. Ebben nagy segítséget jelentettek a Könyvtártudományi és Módszertani Központ tanfolyamai, amelyek közül a számítógépesítéssel foglalkozók iránt mutatkozott a legnagyobb érdeklődés (1996-ban a KMK tanfolyamán résztvevők 50%-a OSZK-s volt), de a szakképzetlenség közül is többen elvégezték a könyvtáros-asszisztensi tanfolyamot, sőt ezután voltak, akik vállalták a főiskolai továbbtanulás terheit is. Sokakat érdekelt a könyvtár-informatikus képzés is. Az oktatásban természetesen a könyvtár szakképzett munkatársai is tevékeny részt vettek. Meg kell itt említeni a kitűnő könyvrestaurátor kollégák vezetésével tartott tanfolyamokat is, amelyek immár világszínvonalúakká váltak. Többen igyekeztek nyelvi ismereteiket gyarapítani, de erre sajnos éppen a fiatalok pénztárcájából nemigen telt.

Hatósági feladatok

A könyvtár állami megbízásból több hatósági feladatot látott el.

Ezek közül a legfontosabb, a legtöbb munkát kívánó és esetenként több résztvevőt is érintő a hazai könyvanyag védeltségének biztosítása volt, az értékek külföldre való kijuttatásának megakadályozására, egyrészt az árverések, másrészt az egyéni kivitelek tekintetében.

Ennek megvalósítása érdekében összesen 165 árverés anyagának véleményezését végezte el hatósági jogköréből adódóan a könyvtár, ami összesen 40 328 tétel feldolgozását jelentette védetté minősítés szempontjából. Figyelemre méltó az öt éves adatok alapján e két szám folyamatos növekedése: 1994-ben 22, 1995-ben 23, 1996-ban 27, 1997-ben 43, 1998-ban pedig 50 árverés megrendezésére került sor. A tételek mennyiségét vizsgálva az tapasztalható, hogy 1994-ben 5070, 1995-ben 5129, 1996-ban 6879, 1997-ben 10 432, 1998-ban 22 818-ra emelkedett számuk.

A könyvtári dokumentumok külföldre vitelének engedélyezésében viszont az ellenkező tendencia érvényesült, amíg 1994-ben 47 esetben került erre sor (33 magánszemély, 14 intézmény), addig ez a szám 1998-ra 8-ra csökkent le (6 magánszemély, 2 közület).

1998. július 1-jétől a hatósági feladatok átkerültek az újonnan megalakult Kulturális Örökség Igazgatóságára. A védelem és könyvkivitel esetében a szakmai döntés maradt az OSZK feladata. Az 1711 utáni magyar, illetve az 1600 utáni külföldi könyv-

vek esetében a Gyarapítási Osztály feladataként; kéziratok, zeneművek, térképek, aprónyomtatványok, régi magyar nyomtatványok stb. esetében a könygyűjtemények döntéseinek továbbbítésével. 1998 őszén kezdte el a Gyarapítási Osztály a 40 év alatt védetté nyilvánított könyvtári dokumentumok szakmai revízióját. 3800 védett tétel esetében kellett a döntést felülvizsgálni. A Kulturális Örökség Igazgatósága a védetté nyilvánított kulturális javakat közhitelű nyilvántartásba veszi fel.

A központi feladatok sorába tartozott az egyházi könyvtárak munkájának támogatása, gyűjteményeik feltárása és megóvása is. Ez a munka, amely Nagy László vezetésével folyt, igen jelentős eredményeket hozott: a könyvtárak a módszertani segítségnyújtás révén rendezettebbé váltak, állományukról az OSZK kiadásában rendszeresen jelentek meg az értékeiket feltáró katalógusok, és rongált köteteik az OSZK állományvédelmi részlegére kerültek megmentésre. Nagy László 1996-ban megvált a nemzeti könyvtártól és azóta ez a terület még nem talált megfelelő gazdára. Ez főleg a kiadványsorozat folytatása miatt aggasztó, hiszen a megfelelő szaktanácsadás és a kiadói kapacitás kétséges mivolta, és e kettő egy kézben való összetartásának hiánya miatt a további kiadványok közreadása abbamaradhat.

A Széchényi Könyvtár több más államigazgatási területen is képviselte a magyar könyvtárügyet, így az orosz–magyar restitúciós bizottság tárgyalásain, amelyek elsősorban célja a sárospataki református egyház anyagának azonosítása, illetve esetleges visszaszármaztatása volt.

RENDKÍVÜLI FELADATOK

A könyvtár vezetősége – korábbi döntéseinek megfelelően – két nagy és haszthatatlannak ítélt feladat megvalósítását állította az elmúlt évek munkálatainak középpontjába. Az egyik a technikai fejlődés követelményeiből, a modern könyvtárrá alakulás kívánalmaiból fakadt és a szervezet átalakítását igényelte, a másik pedig az állomány rendezettségének hiányából, a kimutatások és a gyűjtemények közötti eltérésből adódott, raktár- és katalógusrevíziót követelve.

Szervezeti változások

A könyvtári területen egyre inkább jelentkező technikai fejlődés, az új hazai könyvtári törvény megalkotásának folyamata, a Várban 1985 óta működő intézménnyel szembeni elvárások kikristályosodása kötelezővé tette az OSZK számára, hogy kiemelt helyzetéből adódó, a leghatékonyabb tevékenységet biztosító szervezeti kereteit kialakítsa.

Kisebbségi változtatásokat már 1994-ben is elrendelt a könyvtár főigazgatója. Közülük a legfontosabb a Kulturális és Marketing Iroda működési területének kiszélesítése és hatáskörének fokozása volt. Ennek megvalósítása érdekében az osztályból leválasztásra került és önálló csoportként működött tovább a Kiállítási és Grafikai Stúdió. Így a régi osztály irányító tevékenysége kibővíthetett a tudományos jellegű

feladatok ellátásával. Neve „Nemzetközi és Kulturális Irodá”-ra változott, az osztály élére pedig tudományos titkári rangban Bátonyi Viola, majd 1997-től Téglási Ágnes került. Ugyanekkor egyesült Pénzügyi és Számviteli Osztállyá az addig két különálló szervezeti egység Gellén Miklósné vezetésével, a Könyvfeldolgozó Osztályból pedig kivált és önálló részleggé alakult a Cédulasokszorosító csoport, Seres Tiborral az élén.

1995. szeptember elsején a Nemzeti Periodika Adatbázis szerkesztőség (NPA) és a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógus retrospektív szerkesztőség összevonására került sor az előbbi osztályvezetőjének, dr. Tószegi Zsuzsanna vezetése alatt. Tőle – távozása után – az osztály vezetését Kónyáné Csúcs Dalma vette át.

1996. március 26-ig a külföldi folyóiratok katalógusával összefüggő ügyek intézése két önálló szervezeti egység, a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) szerkesztőség és a Retrospektív leltárhelyjegyzék szerkesztőség, mint önálló csoport feladatkörébe tartozott. Az előbbiben történt nyugdíjazások miatt szükségessé vált a két csoport egybeolvasztása annak érdekében, hogy a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának retrospektív tevékenységét – ha minimális szinten is – fenn lehessen tartani. Ennek érdekében a retrospektív és a kurrens feldolgozás egységesítését, és a retrospektív anyag gépre vitelét is meg kellett oldani. Az új részleg a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa elnevezéssel kezdte meg a jelzett időpontokat követően működését az NPA szerkesztőség osztályvezetőjének irányításával.

Ebben az évben adta vissza az OSZK a ferences rendtartománynak az ideiglenesen hozzácsatolt, 1958-ban megnyitott, rendkívül értékes gyöngyösi könyvtárát.

1996 augusztusának végén szűnt meg a létszámleépítés és a kiadvány iránti érdektelenség miatt a Magyar Irodalom és Irodalomtudományi Bibliográfiai szerkesztőség Osztálya.

1996-ban azonban már a nagyobb arányú változtatások igénye is felmerült. Ez év folyamán a British Council segítségével és pályáztatás alapján két angol szakértő, Maurice Line és Richard Heseltine tanulmányozta az OSZK munkatársainak segítségével összesen másfél hétig a könyvtár szervezetét és működését, számos megfontolásra érdemes javaslattal támogatva a további munkát. Ezt követően 1997 első félévében az Ernst & Young Kft. végezte el az OSZK megbízásából az intézmény munkafolyamatainak és gazdálkodásának elemzését.

1997 augusztusában főigazgatói megbízással alakult meg Nagy Anikó osztályvezető irányításával az a Szerkezetátalakítást előkészítő munkafolyamat-tervező OSZK-csoport, amelynek munkájában a vezetőn kívül kilenc OSZK-s és egy külső tag – Vajda Erik – vett részt.

A csoport feladata az volt, „hogy elemezze a könyvtárban folyó feldolgozó, tájékoztató, szolgáltató és tárolási munka folyamatait, kritikus pontjait, tegyen javaslatokat a könyvtári technológia racionálisabb megvalósítására és az ehhez szükséges szerkezeti átalakításra”. Javaslatai már egy „eszményi állapotnak” megfelelően elképzelt számítógépes rendszer meglétét tételezték fel; arra az alapelvre épültek, hogy „a szervezet meghatározója csak a logikus munkafolyamat lehet”. A tervezet első megfogalmazásban az intézmény vezetői elé került, de az 1997. december 15-én megrendezett fórumon a teljes munkatársi gárda előtt ismertették, illetve vitára bocsátot-

ták. A tervezethez még később is érkeztek észrevételek. A szóbeli, ill. írásbeli hozzászólások igazolták azt a kiinduló elvet, amely szerint a szervezetet – minden területen – a munkafolyamatoknak kell meghatároznia.

A némileg módosított tervezet végleges szövegét az 1998. június 8-ai főigazgatói kollégium – amelyen Rónai Iván MKM főosztályvezető, dr. Skaliczki Judit MKM osztályvezető, valamint a csoport elnöke és nyolc tagja is részt vett – vitatta meg, majd hagyta jóvá. A határozat, amelyet az alábbiakban közlünk, 1998. július 1-jei hatállyal lépett életbe.

A határozatot tartalmazó főigazgatói utasítás a következőket rögzíti:

A Gyarapító és Feldolgozó Főosztály neve *Katalogizáló és Bibliográfiai Főosztályra* változik.

A Dokumentumforgalmi Főosztály neve *Gyarapító és Dokumentumellátó Főosztályra* változik.

A Gyarapítási Osztály a Gyarapító és Dokumentumellátó Főosztályhoz tartozik, kivéve a könyv- és folyóirat-érkeztetést végző részlegeket.

A Retrospektív Bibliográfiai Osztály az Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztályról átkerül a Katalogizáló és Bibliográfiai Főosztályra.

Megszűnik a Könyvfeldolgozó Osztály és a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Szerkesztősége Osztály, és létrejön a *Könyvfeldolgozó Osztály*, amelynek feladata a könyvek feldolgozása az érkeztetéstől a nemzeti bibliográfia szerkesztéséig. Az új osztály vezetőjévé a könyvtár főigazgatója Bacsoni Tamásné nevezte ki.

Megszűnik az Időszaki Kiadvány Feldolgozó Osztály és a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Sajtóbibliográfia Szerkesztősége Osztály, és létrejön a *Periodika Feldolgozó Osztály*, amelynek feladata a periodikumok feldolgozása az érkeztetéstől a nemzeti bibliográfia szerkesztéséig. – Vezetésére Nagy Anikó kapott megbízást.

Az időszaki kiadványok rekatalogizálását a Mikrofilmtár hírlap-előkészítő csoportja végzi.

Kimondja a határozat továbbá azt is, hogy „a kurrens raktárban kizárólag a kurrens időszaki kiadványokat szabad tárolni addig, amíg az adott évfolyam kötetzeti egysége(i) össze nem áll(nak). A kollacionálás a kurrens raktár feladata.

A július elsejei döntéseket 1998. október 15-i hatállyal újabb határozatok követték. Ekkor egyesült az addig különálló Olvasószolgálati Osztály és a Tájékoztató Osztály; tevékenységük egy szervezeti egység, az Olvasó- és Tájékoztató Szolgálat keretében folytatódott. Az új osztály vezetője Tüske László, helyettese Várady Géza lett. A feladatok átszervezésével, a munkatársak tevékenységi körének változó mértékű módosításával lehetőség nyílt arra, hogy a korábbi létszámleépítések miatt elmaradt vagy az addig kisebb intenzitással végzett szolgáltatási feladatok egy részét ismét felvállalja a főosztály. Az intézkedéscsomag részeként sor került az osztály csoportszerkezetének átalakítására is.

A határozatok végrehajtása simán, csak jelentéktelen pillanatnyi problémákat okozva, 1998 végére kiforrott helyzetet teremtve történt meg.

Állományrevízió

A könyvtárban végzett munkák közül kiemelkedő jelentőségű a most számba vett korszak egészen átvonuló, a könyvtár szinte minden részlegét érintő feladat volt az állományrevízió megszervezése és lebonyolítása. Az utolsó ilyen jellegű ellenőrzésre 1965 és 1969 között került sor, amelynek célja akkor voltaképpen az egyes jelzetekhez tartozó egységek számbavétele alapján az addig hiányzó példány-nyilvántartás megteremtése volt. A következő revíziót a Várba való felköltözés után kellett volna végrehajtani, erre azonban sem akkor, sem a könyvtár tevékenységének itteni megindítása idején nem kerülhetett sor. 1994-ben főigazgatói döntés alapján kezdődtek meg az előkészítő munkálatok, ekkor kapott ugyancsak főigazgatói megbízást Óvári Sándor ny. igazgató, a Raktári Osztály egykori vezetője – az érintett főosztályok vezetőivel való konzultálás után – a szétágazó munkálatok menetét meghatározó szabályzat összeállítására, illetve a munkálatok vezetésére. Ekkor már a meglévő leltárra és a számítógépes feldolgozásra támaszkodva magasabb célokat lehetett kitűzni, mint a közel 30 évvel azelőtt megfogalmazottakban. A munka folyamán nem csak azt kívánták megállapítani, hogy egy számon milyen állományú egység lelhető fel, hanem azt is, hogy egy adott kiadvány pontosan hol található meg, hány példány van belőle, illetve, hogy mi hiányzik. Sőt ezen is túlmutatott a tervezet, mert a tartalmi (címléírási) hibák figyelését és javítását is a munkálatok körébe iktatta. Tette ezt annak ellenére, hogy e rendkívüli feladat ellátására csak a minisztérium – esetenkénti – céltámogatására és saját erőforrásaira támaszkodhatott.

A munka ilyen szintű elvégzése csak jelentős előkészítés után valósulhatott meg, amelyben a gyarapító- és feldolgozó részlegek is nagy részt vállaltak. Már 1992-ben bejelölték a KATAL-rendszerbe a raktári kihelyezéseket (olvasótermek, segédkönyvtárak), 1994-ben pedig megindult ezek céduláinak előállítás, a naplók, cédulák folyamatos nyomtatása, a hiányzó naplók előállítása, és sok más „aprómunka” végzése.

Az előkészületi munkák során a revízió vezetői a Gyarapítási Osztálytól megkapták az ún. „kiiktatási jegyzőkönyveket”, amellyek a segédkönyvtárakból leadott több ezer mű jegyzékét tartalmazták. Ennek nyomán ezeket sikerült a helyrajzi naplóból még 1994-ben kiiktatni, így a revíziós hiányokat eleve csökkenteni. Sor került még a „rezerv” raktárban lévő 7000 kötet, valamint a jelzet nélküli ún. „szíglásanyag” revíziójára is.

Közben elkészült – több külső és raktári szakértő közreműködésével – a végleges szabályzat, majd a kb. 100 000 kötetet magában foglaló kihelyezési lista, amely számos fiktív hiány kiküszöbölését tette lehetővé.

Mindennek köszönhetően a revízió – az ún. kihelyezett (segédkönyvtárakban, illetve olvasótermekben tárolt) anyag számbavételével még 1994-ben, a szabályzat végleges jóváhagyása előtt megkezdődhetett: minden kötetről cédula készült és ezek sokasága a számítógépbe került. A munkát az érintett részlegek munkatársai végezték el a szakmailag felkészült raktári munkatársak – elsősorban Schefcsik Gyuláné és Szilágyi József – irányításával. A revízió lebonyolításában ekkor, de folyamatosan

is Pataki Gábor és Seres Tibor nyújtott még – a revíziót és a javításokat végzőkön kívül – jelentős segítséget.

Különösen sok problémát vetett fel az olvasótermi szabadpolcos anyag revideálása, de az itt felmerült kérdések megoldása a további munkát csak segítette.

A könyvraktárakban 1995-ben kezdődött meg az ellenőrzés – egymást általában havi turnusokban váltó – nyolc, kétszemélyes brigád bevetésével. Az egyik brigádtag egyetemet végzett, képzett könyvtáros volt, aki alkalmas volt a tartalmi hibák kiszűrésére is. A brigádtagok a polcokon talált példányokat vetették egybe a helyrajzi naplók címléírásaival és jelezték mind az állománybeli, mind a tartalmi eltéréseket. A problémák megoldására egy öttagú vezetőbrigád volt hivatott. Az ún. szuperrevíziós csoportot a Gyarapítási Osztály munkatársai alkották. A közel 200 év alatt tévesen feldolgozott, rossz helyre irányított művek címléírásait javították.

A revízió a jó szervezésnek és a munkatársak lelkes helytállásának köszönhetően nem csak megfelelő ütemben folyt, hanem kiváló eredménnyel is járt. Zökkenők nélkül zajlott, legfeljebb a nehezebb anyagnál lassult.

Többször olyan nagymértékben sokasodtak a megoldásra váró problémák, hogy a szuperrevízió csak a revízió ütemének csökkentésével tudott az állomány számbavételével lépést tartani.

A könyvek állományrevíziója 1997 közepén lezáródott ugyan, de az utómunkálatok egy része még 1999-re is áthúzódik. Ez részben a müncheni anyagból és a kegyeleti gyűjteményekből (Apponyi, Kossuth stb.) származó problémákból adódik, valamint a hiányként szereplő példányok hollétének lehetséges megállapításából.

Így az eddig elvégzett munka végleges számszerű adatai még nem állnak rendelkezésre, sőt a részadatok sem tekinthetők véglegesnek, ezért közlésükre most nem kerülhet sor.

Meg kell itt még jegyezni, hogy a könyvrevízió csak az 1991-ig feldolgozott állományra terjedhetett ki, az attól kezdve számítógépen nyilvántartott anyagról ui. csak később készültek el a raktári naplók.

A hírlapok és folyóiratok számbavételére csak ezután kerülhet sor, az állomány egy része a helyhiány miatt ládákbá zárva szükségraktárakban került elhelyezésre, a ládák felbontása pedig csak 1999 elején kezdődhet el.

A különgyűjteményeknél a segéd- illetve kézikönyvtári revízió még 1994-ben megtörtént, vagy legkésőbb 1995-ben megkezdődött, és a táraknál általában 1998 végéig be is fejeződött. Helyi adottságok, illetve a gyűjtemény nagyságrendje miatt ezt a munkát két gyűjtemény esetében még nem lehetett lezárni. A Kortörténeti Különgyűjtemény revíziójára a szolgálati katalógus hiánya miatt nem kerülhetett sor, a hírlapgyűjtemény számbavétele is a jövő feladata; a Plakát- és aprónyomtatványtár pedig a gyászjelentések és egyéb apróságok tömege miatt nem tudta e munkát befejezni.

Maradt tennivaló a következő évekre is, de az kétségtelen, hogy az eddig elvégzett hatalmas munkával az OSZK elérte azt, hogy könyvgyűjteményeiben rend legyen, a nyilvántartások megbízhatóan szolgálják az olvasókat és könyvtárosokat egymással áttekinthető összhangba kerülve.

GYŰJTEMÉNYFEJLESZTÉS

A gyarapítási tevékenység alapelvét és módszereit (vétel, nemzetközi csere, ajándék, köteles példány) tekintve nem változott az előző évekhez képest. Bár 1998-ra elkészült az új gyűjtőköri szabályzat részletes tervezete, de bizonyos hiányosságai miatt nem kerülhetett jóváhagyásra, így 1999-ig nem léphetett életbe. A gyarapítás tehát változatlanul a régebben kialakult elvek alapján történt 1994 és 1998 között is.

Az érvényes gyűjtőköri szabályzat szerint a könyvtár gyűjti:

1. a hungarikumokat,
2. a referenzs műveket, beleértve a különgyűjtemények kézikönyv-beszerzését is,
3. a magyar irodalom- és történettudomány, valamint nyelvészet tanulmányozásához szükséges külföldi szakirodalmat,
4. a könyv-, írás-, nyomda- és nyomdászattörténeti irodalmat.

Ezt a követelményt, amelynek az OSZK 1990-ig teljes mértékben, 1991 és 1993 között csak megszorításokkal tudott megfelelni – mint a könyvtár legproblematikusabb területét – a következőkben részletesen is szükséges bemutatni.

Törzsgyűjtemények

A gyarapítás lehetőségeit elemezve elsősorban a könyvtár költségvetésében biztosított összeget és annak vásárlóértékét kell figyelembe venni. Ennek elosztása és az év közbeni esetleges változtatása, a felmerült problémák megoldása a Gyarapítási Bizottság keretében történt meg.

Vétel

1995-ben gyarapításra (vételre) már csak 19,3 millió Ft-ot irányozhatott elő a könyvtár, igaz, a cserére még külön 5,6 millió Ft-ot különítettek el, tehát beszerzésre összesen 25 millió Ft-ot fordíthatott. 1995-től megváltozott a rendszer: a cserére szánt pénz nem került évenkénti megállapításra, hanem azt a mindenkori OSZK gyarapítási keret 25%-ában állapították meg. A vételre (és cserére) szánt összeg 1995-ben katasztrofálisan 20 373 200 Ft-ra csökkent le. Ebből a csere részleg 4,6 millió Ft-ot kapott, tehát a Gyarapítási Osztály – papírforma szerint – nem egészen 16 millióval gazdálkodhatott. A következő években az összkeret 15,855 millió volt, a cserére szánt összeg 4,6 millió maradt.

Meg kell jegyezni, hogy az OSZK gyarapítási keretéből a zirci könyvtár alapvető igényeit is ki kellett elégíteni (1994: 70 000, 1995-től 410 100 Ft), sőt ún. „egyéb” vásárlásokat (állományba nem kerülő használati példányok, szakszervezeti könyvtár stb.) is fedezni kellett (1994: 500 000, 1995: 791 726, majd 1996-tól 410 800 Ft).

1994-ben a *jóváhagyott hitelkeret* összesen 25,5 millió Ft-jából az OSZK *törzsgyűjteményének* gyarapítására 10,5 millió Ft-ot költhetett volna el, ebből 7,3 millió Ft-ot könyvekre és 3,2 millió Ft-ot időszaki kiadványokra. 1997-ben az említett teljes

keret 15,855 millió Ft-ra emelkedett, úgy, hogy magában foglalta az ún. aukciós tartalékot (821 500 Ft), a rendkívüli beszerzési lehetőségek finanszírozására szánt összeget is. Ekkor a törzsgyűjtemények gyarapítására 8 831 100 Ft maradt, a könyvekre ebből 6 202 300 Ft, az időszaki kiadványokra 2 628 800 Ft jutott.

A *különgyűjtemények* 1995-ben, a legnehezebb évben 5 750 500 Ft-ot költhettek volna, 1997-ben és 1998-ban is ugyanennyit.

A feltételes mód természetesen a könyvekre, időszaki kiadványokra is vonatkozhat, hiszen nem volt olyan év, amelyben túlköltés ne jelentkezett volna. 1997-ben ez pl. 11 596 446 Ft-ot jelentett. Tényleges túlköltés azonban egyszer sem fordult elő, valamilyen forrásból, úgymint hazai és külföldi alapítványoktól, NKA támogatásból és a könyvtár bevételeiből (könyvtárhasználati díj stb.) mindig sikerült a hiányzó összegeket valahogy előteremteni.

Mindez nem jelentette azt, hogy a könyvtár a számára szükséges dokumentumokat be tudta volna szerezni. Hiszen már 1995-ben le kellett mondani a köteleanyag többes példányainak beszerzéséről, a retrospektív magyar kiadványok másodpéldányainak megvételéről, hogy a hiányzó alappéldányok megvásárlására jusson pénz; a külföldi hungarikumok megvételénél a „mennyire hungarikum?” kérdést az eddiginél szigorúbban kellett feltenni. Az utolsó két évben a gyűjtőkör 2. és 4. pontjaiba tartozó referenzs-művekből, valamint a nyomda- és nyomdászattörténeti kiadványokból csak „elvben” lehetett fizetés révén gyarapítani, 1998-ban pedig szinte egyetlen külföldi történelmi munkát sem sikerült megvenni.

A külföldi könyvek beszerzése egyre inkább a hungarikumok és a legalapvetőbb kézikönyvek egy részére korlátozódott. Ez azért jelentett igen nagy gondot, mert minden OSZK-s könyvtárosnak az a meggyőződése, hogy az idegen nyelvű kultúrák értékeinek közvetítése nélkül, a világra való kitekintés lehetősége nélkül nincs magyar kultúra és magyar szellemi fejlődés sem. Ha Európához akarunk csatlakozni, az európai, sőt azon kívüli új ismeretek hiányában a felzárkózás feladata megoldhatatlan. (A külföldi országok szellemi kincseinek begyűjtését már a korai elődök is, és még a legnehezebb korszakokban is kötelezettségüknek érezték.)

Arról nem is beszélve, hogy a hungarikum-kutatás bármely területén is csak az európai, illetve világháttér ismeretében lehet eredményeket elérni, a magyar irodalom, történelem stb. önmagában nem dolgozható fel, összefüggéseiben nem válik elemezhetővé.

A gyarapítás korlátozása tehát nem mennyiségi, hanem – sokszor pótolhatatlan – minőségi visszaesést eredményez.

Nagy gondot okoz ma az, hogy sokszor 10–20 évvel ezelőtt megkezdett kontinuációs rendelesek az igen szerény gyarapítási hitelkeret jelentős részét évről-évre elviszik (a *Handbuch der Orientalistik* című igen értékes kultúrtörténeti gyűjtemény kötetei például az 1990-es évek elején még 10 000 Ft alatti összegbe kerültek, majd áruk 15–20 000 Ft-ra emelkedett, most pedig 80–100 000 Ft-ot kell kifizetni egy-egy új kiadványukért.)

**Az 1994–1998-as évekre jóváhagyott gyarapítási hitelkeret
a nemzetközi cserére szánt összegekkel együtt**

Az OSZK gyűjteménye	1994	1995	1996	1997	1998
Könyv (törzsgyűjtemény, segéd- és kézikönyvtárak)	7 300 000 Ft	7 550 000 Ft	6 202 300 Ft	6 202 300 Ft	8 202 300 Ft
Időszaki kiadványok	3 200 000 Ft	3 200 000 Ft	2 628 800 Ft	2 628 800 Ft	5 750 500 Ft
Különgyűjteményi dokumentumok	6 750 000 Ft	7 000 000 Ft	5 750 000 Ft	5 750 500 Ft	410 000 Ft
Használati példányok (állományba nem kerülő)	500 000 Ft	500 000 Ft	410 800 Ft	410 800 Ft	41 100 Ft
Műemlékkönyvtár	70 000 Ft	70 000 Ft	40 000 Ft	40 000 Ft	821 500 Ft
Aukciós tartalék	–	1 000 000 Ft	821 500 Ft	821 000 Ft	15 855 000 Ft
OSZK vétel összesen	17 820 000 Ft	19 300 000 Ft	15 855 000 Ft	15 855 000 Ft	4 600 400 Ft
Nemzetközi csere	5 600 000 Ft	4 600 000 Ft	4 600 400 Ft	4 600 400 Ft	20 455 400 Ft
MINDÖSSZESEN	23 420 000 Ft	23 900 000 Ft	20 455 400 Ft	20 455 400 Ft	20 455 400 Ft

A KMK 1999-ben 3 100 000, Ft-ot, 1995-től 2 500 000 Ft-ot kapott.

A gyarapítást végzők munkája állandó mérlegelést, mégpedig negatív irányú mérlegelést jelent. Azt nézik, hogy a kevésből mi a mai szemlélet szerint nélkülözhető, leépíthető és mi az, ami nélkülözhetetlen, így további beszerzése minden áron fenntartásra szorul. Ez a megoldás több veszedelmet is rejt magában:

- az említett, a kutatást is érintő színvonalesést;
- csonka, hiányosan maradó sorozatokat;
- az országban – esetleg csak az OSZK-ban meglévő – egyetlen példány elvesztését.

Rendkívül súlyos helyzetet teremtett a külföldi folyóirat-előfizetések számának folyamatos és drasztikus csökkentése. Ezek nagy része hosszú évek óta gyarapította az állományt és rendelésük lemondása ugyanakkor történt, amikor több hazai könyvtár is ilyen lépésre volt kénytelen rászánni magát. Így állt elő az a helyzet, hogy rangos és fontos humán periodikumok az ország egyetlen könyvtárában sem találhatók meg. (Az OSZK néhány nélkülözhetetlen irodalmi- és történettudományi folyóiratot a cseretevékenység keretében beszerzett ugyan, de a viszonzásra szóló összeg a könyvbesszerzési keretet terhelte.)

A gyarapításra katasztrofálisan hatott a hazai és a külföldi könyvek árának folyamatos és jelentős drágulása is.

A megállapított hitelkeretből 1994-ben és 1995-ben (a két év átlagát alapul véve) 750 külföldi művet lehetett volna megvásárolni, 1997-ben és 1998-ban már csak 551-et. Ezen szám adatok azt bizonyítják, hogy az elmúlt öt év folyamán – a könyvárak emelkedése, a forint csúszó leértékelése és a hitelkeret csökkenése következtében – a külföldi könyvállomány *számszerűségét és értékét tekintve* mintegy 40%-kal csökkent.

A folyóiratok árváltozása százalékosan ennél nagyobb mértékű volt. Ezért 1995-ben különösen a külföldi idegen nyelvű folyóiratok beszerzésének nagymérvű leépítésére kellett sort keríteni: az intézményvezetés döntése nyomán, a Gyarapítási Bizottság jóváhagyásával a korábbi állomány 75%-ának előfizetését lemondani!

Az egyre tarthatatlanabbá vált helyzeten az illetékes részlegek minden lehetséges módon próbáltak segíteni, és különféle forrásokból kívánták a gyarapítást támogatni. Ezek a lehetőségek azonban összességükben nem mindig lehettek, sőt általában nem lehettek olyan célzottak, mint a könyvtár által indított tervszerű vásárlások, nagyvonalúbb cserelehetőségek. A belső forrásokból szerzett összegeket (beiratkozási díj, vállalkozások: állományvédelmi munkák stb.) általában a dologi kiadásokra, adósságtörlesztésre kellett fordítani.

A külső támogatások többsége eleve célzottan érkezett vagy a számítógépes rendszer kiépítését segítette.

Így például az a 11 000 USA dollárnak megfelelő összegű támogatás, amelyet a Soros Alapítvány juttatott a határon túli magyarság könyvellátását segítő cseretevékenység céljaira, valamint az a 3 millió forint, amelyet az NKA-tól kapott a könyvtár a felsőoktatásban részt vevő olvasók igényeinek szélesebb körű kielégítése érdekében. (Az OSZK-t kötelezte az utóbbi adományozó az összeg felhasználásának

és nyilvántartásának elkülönített vezetésére; a tételes elszámoltatásra 1998 elején került sor.) A pályázatokon elnyert támogatás pedig egy adott műre, még inkább a gépesítési fejlesztést segítő tárgyra szóltak. A csereszolgálat tehette csak meg azt, hogy legszívesebb külföldi partnereit egy-egy adott mű beszerzésére kérte meg. Sajnos ezekből is keveset sikerült megkapni. Esetenként egyéni kapcsolatait igénybe véve szereztek be egy-egy könyvet. Az adományok, hagyatékok sem simultak mindig a könyvtár gyűjtőkörébe, így egy részüket tovább kellett adni.

A könyvtár összeomlott gazdasági helyzete miatt 1998 áprilisában a vásárlást beszüntette. (A krízis arra vezethető vissza, hogy 1992 óta egyáltalán nem emelkedett a dologi kiadásokra felhasználható összeg, viszont az árak »energia, posta, telefon stb.« közben folyamatosan nőttek, így a tartozások kifizetése érdekében a szerény gyarapítási kerethez is hozzá kellett nyúltni.) Ez elsősorban a többes példányokat, a retrospektív gyarapítást, valamint a külföldi beszerzést érintette, hiszen az időszaki kiadványok előfizetését és a standing order beszerzéseket nem lehetett leállítani. Szeptembertől a könyvtárhasználati díjból rendelkezésre bocsátott keret az olvasótermek kézikönyvtárainak felfrissítésére adott lehetőséget. A minisztérium is mindent megtett az OSZK anyagi egyensúlyának helyreállítása érdekében.

Kiindulási pontunkhoz a gyarapításra fordítható tételekhez visszatérve egyértelműen le kell szögezni, hogy az anyagi keretek jelentős emelése nélkül a nemzeti könyvtár legalapvetőbb feladatait sem tudja ellátni, a magyarság kultúrájával összefüggő magasabbrendű tudományos kutatást képtelen támogatni. A gyarapodás állandó csökkenésével és minőségi romlásával nem lehet az Európai Unió kultúrkörében helytállni.

* * *

Az 1994–98-as évek kiemelt vételei a *könyvészet által ismeretlen nyomtatványok*, mint pl. az Ecsedy Judit által meghatározott D. L. M. A. [De La Motte Antal]: *Közönséges könyörgések* [Pest] 1792; az önálló címlap és impresszum nélkül megjelent könyvészetileg ismeretlen kiadványok: [Takáts Rafael]: *Ordo administrandi S. Communionem...* [Páde? 1791?]; [Takáts Rafael]: *Hirtelen, és véletlen esetekben kész segítség* [Lőrinci? 1794?] kolligátum 1–2; [Takáts Rafael]: *Toldalék* [Lőrinci? 1794? Szerző kiadása].

Ritka hungaricumot szereztünk be Ránlom, Josephine Edlen von [Molnár Jozefin]: *Aufblick zu den Sternen-Welten...* Wien, 1846. művében. Igazi kuriózum ez a XIX. századi természettudományos könyv egy nőíró tollából. A szerző eddig könyvtárunk számára *ismeretlen* volt, bibliográfiákban sem jutottunk nyomára. Becses beszerzése ennek az időszaknak Honigberger J. M.: *Früchte aus dem Morgenlande oder Reise-Ergebnisse, nebst naturhistorisch-medizinischen Erfahrungen. Arzneimitteln* Wien, 1853. Az erdélyi szász szerző egyetlen műve sem volt eddig könyvtárunkban megtalálható, bár a bibliográfiák ismerik, és a róla szóló szakirodalom a XIX. sz. Albert Schweitzereként említi.

Első kiadások, bibliofiliák: Kassák Lajos: *Tisztaság könyvé*-nek első, 1926-os bécsi kiadása; Tamási Áron: Bodorú. Bp. 1949. egy példányban készült műve; *könyv-*

ritkaság: Bányász Jenő: *A reklám* Bp. é. n. 1. köt. (Unicus) több száz beragasztott reklámlappal, képes levelezőlappal, levélzárral, számolócédulával.

1994 és 1998 között anyagi nehézségek miatt – csökkenő hitelkeret, növekvő antikvár és aukciósárak, infláció – nem csak a többes példányok beszerzéséről kellett lemondani, hanem a meglévő művek bibliofil változatainak gyűjtéséről is. Az egyre szűkülő lehetőségek 1998 áprilisáig már csak a hiányzó hungaricumok beszerzését tették lehetővé, árverések esetében – az addigi gyakorlattól eltérően – még a hiányzó hungaricumok vételét is limitálva. Így sok esetben az irreálisan magasra szökő árverési ár miatt hiányzó művet sem sikerült beszerezni. Az 1998-as év a könyvek retrospektív gyarapítása szempontjából a teljes ellehetetlenedést hozta.

A gyarapítás leállítása miatt 1998 áprilisától sem a hazai, sem a külföldi katalógusok kínlatából, sem az árverési ajánlatokból nem válogathatott a könyvtár. Csak kivételes esetekben tudott élni a Corvina Alapítvány vagy a minisztérium támogatásával. Néhány antikvárium – a folyamatos kapcsolattartás eredményeként – lehetővé tette a vásárlást halasztott fizetéssel, ami többször áthúzódott a következő évre is.

A *nagyobb hagyatékok* közül ez alatt az idő alatt zárult le Vida Sándor Kanadából hazaküldött közel 1000 tételes kitűnő állapotú 19–20. századi kultúrtörténeti könyvtárának állományba építése. Fischer Sándor, Békés Itala, Könnyű László hagyatéka mellett kiemelkedő jelentőségű Teleki Géza kevés tételszámú (mintegy 50), de annál értékesebb könyvhagyatéka, ami 1998. év végén jutott hozzánk. Feldolgozása folyamatban van, kamarakiállítását tervezzük. Néhány RMK-tételt tartalmazó, zömében 17–18–19. századi geológiai, geográfiai, kiemelkedő jelentőségű munkák latin, német, francia nyelvű hungaricumok jutottak birtokunkba, korabeli díszes bőrkötésben.

Nemzetközi csere

A külföldi gyarapítás legjelentősebb támogatójaként a cseretevékenységet kell megemlíteni. Régebbi országos funkcióit nagyrészt felszámolva egyre erőteljesebben törekedett a nemzeti könyvtár érdekeinek képviseletére.

A kiadványcsere alapvető célja a korábbi évekhez képest nem változott: a külföldön megjelenő magyar nyelvű és magyar vonatkozású kiadványok begyűjtése és ellentételezésük a külföldi könyvtárak és egyéb kulturális intézmények részére szükséges hazai szakirodalom kiküldésével.

A gazdasági helyzet romlása már 1990-től jelentősen szűkítette a cserekapcsolatok hatékonyságát, 1995-ben pedig újabb szigorú intézkedéseket kellett bevezetni: a kiküldött és kapott kiadványok értékét egyensúlyban kellett tartani, felszámolásra kerültek az egyoldalú kapcsolatok, a hazai könyvtáraknak az OSZK keretei terhére történt cserét le kellett állítani. 1996-ban 241 lap törlésére került sor (1993-ban 820 lemondás után).

A változások következtében leépült a kiadványcsere központi szolgáltató szerepe, viszont a Csereszolgálat a korábbi évekhez képest egyre nagyobb szerepet vállalt az OSZK állománygyarapításában. (Könyvek esetében: 1994-ben vétel 556, csere 1944; 1995-ben vétel 771, csere 1053; 1996-ban vétel 997, csere 1041; 1997-ben

vétel 556, csere 1344; 1998-ban vétel 368, csere pedig 558 mű beszerzését tette lehetővé. A külföldi időszaki kiadványok esetében mindig domináns volt a csere szerepe (1995: előfizetéses 151 cím, csere 815 cím; 1996-ban előfizetéses 68 cím, csere 923 cím; 1997-ben előfizetéses 66 cím, csere 713 cím; 1998-ban előfizetéses 16 cím, csere 775 cím). A gyarapítás (vétel) és a csere közti összmunka a gyarapítás alapja, az együttműködést megkönnyíti, hogy az 1998-ban lezajlott átszervezés során valamennyi egység (l. még a Kötelesspéldány-szolgálatot is) egy főosztályvezető irányítása alá került.

A Csereszolgálat az 1990-es évekig két teljes kötelesspéldány-sort kapott, de ez a következő években a nyomdák és kiadók – elsősorban anyagi okok miatti – egyre hiányosabb beszállítási tevékenysége, különösen a drágább könyvek tekintetében, egyre inkább csökkentette. Az 1998 áprilisában életbe lépett új törvény pedig a cserére egyetlen sorozatot sem biztosított a nemzeti könyvtár számára. Ettől kezdve csupán az OSZK költségvetési keretéből fizetett vásárlás útján lehetett a külföldi igényeket kielégíteni. Ez a keret viszont igen szerény volt. Ezt próbálta a Csereszolgálat pályázati támogatások és az ún. fizető partnereknek nyújtott szolgáltatásokból befolyt összegek bevonásával növelni.

Negatív tényezőként hatott a kiadványárak drasztikus emelkedése is, amely a nyugati országokban lényegesen nagyobb mértékű volt nálunk, de a hazai sem volt kedvező, már 1994-ben 30–40%-ot jelentett. 1996-ban pl. 9408 könyvért 4,85 millió Ft-ot adott ki az OSZK, 1997-ben viszont 6722 műért 4,02 millió Ft-ot fizetett ki.

Az időszaki kiadványok előfizetési árában a jelzett két évben – az előző évekhez hasonlóan – kb. 40%-os volt az áremelkedés mértéke. Ebben jelentős szerepe volt a postai szállítási költségek növekedésének is.

A cseretevékenység formáiról azt kell tudni, hogy azok mindig meglevő két változata: a szoros értelemben vett nemzetközi kiadványcsere és a támogatás, amely a külföldi magyar iskolák, intézmények és intézetek hazai kiadványokkal való ellátására irányult, ezekben az években valamelyest távolodott egymástól, a jelentésekben is elkülönítve kerülnek ismertetésre. Harmadik csoportként említhetők viszont az utóbbi években kialakult ún. „fizető-partnerek”, akik nem kérnek kiadványokat az OSZK-tól, hanem eljuttatják listáikat azzal a kéréssel, hogy a könyvtár szerezz be számukra őket és vállalja kiküldetésük szervezését is. Ők természetesen minden költséget megtérítenek. Ezeket a partnereket a valóban cserepartnerek körébe sorolja a Csereszolgálat, hiszen a teendők azonosak mindkét területet illetően, 1996-ban pl. az akkor még csak nyolc fizető-partnernek 2717 db, 3,5 millió Ft értéket képviselő könyvet küldtek ki.

A nemzetközi cserekapcsolatok – bármely formájáról legyen is szó – zökkenőmentesen működnek, sőt a nyugati könyvtárakkal, intézményekkel még élénkül is a kapcsolat: közülük többen még a kötelező cserén vagy költségtérítésen felül is támogatják a magyar nemzeti könyvtár gyarapítását. Változatlanul jó az együttműködés a szlovák és a cseh nemzeti könyvtárral is. A kelet-európai partnerekkel folytatott együttműködés főleg anyagi okok miatt sajnos akadozik (Bulgária, Oroszország stb.). Ez azért is veszteség az OSZK számára, mert ezekből az országokból kizárólag csere útján érkeztek be a hungarika-kiadványok.

A külföldre cserében kiküldött művek sorában jelentős mennyiséget foglalnak el az OSZK kiadványai. Legszélesebb körben az MNB füzeteket teríti a Csereszolgalat, az MNB KB sorozat pl. 150 helyre jutott el. 1995-től az MNB KB CD-ROM változata is bekerült a kiadványcsere körébe. 1998-ban már 16 helyről kérték az MNB CD évi két aktualizált kiadását. Ellentételezésül öt partnertől nemzeti bibliográfiájuk CD-ROM-jait küldték el, emellett tematikus bibliográfiák is érkeztek (a müncheni Bayerische Staatsbibliothek a régi könyvállományuk és kelet-európai gyűjteményük katalógusát küldte el, a burgenlandi Tartományi Könyvtár jelentős hungarika vonatkozású katalógusával gazdagította az OSZK állományát, de papíron kiadott nemzeti bibliográfiák is növelik ezek gyűjteményét.

Az OSZK évkönyve 160 címre, a sorozati kiadványok 85 külföldi könyvtárba jutnak el.

Amíg a szűk értelemben vett kiadványcsere az értékegyenleg azonosságára épül, addig a *támogatások* célja minél több hazai kiadvány kijuttatása elsősorban a határainkon túl élő magyarok számára, hogy ezáltal segítse az anyanyelvi kultúra megtartását és ápolását, a magyar nyelven folyó iskolai oktatást, a magyar és a világirodalom jelentős műveinek megismertetését. A kintiek viszonzásul összegyűjtik és elküldik az OSZK-nak a területükön megjelent magyar nyelvű kiadványaikat, amelyek döntő hányada csak ezen a csatornán keresztül jut be az OSZK állományába.

Támogatott partnereitől 1995-ben pl. 1155 monográfiát, 732 aprónyomtatványt, 143 időszaki kiadványt és 5240 szórványszámot kapott az OSZK. A következő években a számok csökkenést mutatnak (könyvek 1996: 902; 1997: 699; 1998: 652), a hiányszó lapszámokból kevés érkezett be. Ez világosan mutatja az összefüggést a küldött – és kapott kiadványok között is, ahogy az előbbi csökkent, úgy az utóbbi is. A begyűjtés ösztönzésére propaganda-tevékenységet folytatott újabban az OSZK: a szomszédos országok magyar nyelvű lapjaiban elhelyezett felhívások segítségével irányította rá a figyelmet a hungarikumok felderítésének fontosságára és azok összegyűjtésére. A felhívások hatása érezhető volt a felvidéki hungarikumok számának gyarapodásában. A magyar kormány támogatásával kiadott munkák nagy részét viszont 1998-tól megkapja az OSZK – ezeket közvetlenül a kiadók küldik meg kötelezpéldányként a nemzeti könyvtárnak.

1994-ben még sikerült támogatást szerezni az Illyés-, ill. Soros Alapítványtól a határokon túli magyar intézmények ellátására, ezen kézikönyveket és a magyar klasszikusok műveit vette meg és küldte ki a könyvtár. Azóta néhány társadalmi szervezettől és iskolákban szervezett gyűjtésekből sikerült jelentős könyvmennyiséget kijuttatni. Nagy segítséget jelentett némely kiadó ingyenes adománya, vagy rendkívüli kedvezményt biztosító vásárlási ajánlata is.

1996-tól kezdve már a határon túli magyar intézmények közvetlenül is pályázhattak könyvtárfejlesztésre. Az OSZK kérésükre segítette őket a kapott keretek felhasználásában és a vásárlások intézését is vállalta a kedvezményezettek (Újvidéki Egyetem Kémiai Tanszéke és a Belgrádi Egyetem Magyar Tanszéke) részére.

A támogatások másik csoportja a külföldi magyar intézmények, követségek, képviselők munkáját hivatott szolgálni. Közülük elsősorban a magyar és a finn-ugor tanszékeknek és intézeteknek küld a Csereszolgalat hazai kiadványokat.

Ezt a fajta segítséget a könyvtár a már említett forrásokból: alapítványokból, adományokból tudta csak úgy-ahogy biztosítani. 1998-ban az Országépítő Alapítványtól kapott 100 000 Ft-ot fordíthatta a támogatásra az OSZK (91 könyv ára), továbbá 0,94 millió Ft-ot fogadott a könyvtár bankszámláján. Ebből 252 kötet megvásárlására és 44 lap előfizetésére futotta.

Segítette a gyarapítási, de főleg a cseretevékenységet is a Fölőspéldány Központ és Tárolókönyvtár állománya is.

Erre meggyőző példa a Régi Nyomtatványok Tára „szerzeménye”. 1995-ben ebből az állományból, pl. 11 eredeti művet kaptak, ezek egy része kötetgyűjteményüket gyarapította, de volt köztük a Hungarika gyűjteménybe illő, valamint antikva kiadvány is. Ezen túl – időnkénti helyszemlék alkalmából – sikerül egy-egy különösen szép, kötetstörténeti érdekességet találni. A nemzetközi csere (támogatás) is támaszkodott erre az állományra, de még a klasszikus értelemben vett gyarapítást is segíthette. Amellett még pénzbevételhez juttatta a könyvtárat. (L. a megfelelő fejezetet.)

A gyarapítást/cserét segítették kedvezményekkel egyes kiadók is, felesleges könyvek átadásával néhány intézmény is, sőt a könyvtár munkatársai is rendszeresen hozták be otthoni gyűjteményük nélkülözhető darabjait.

Kötelespéldány

A magyarországi anyagnak a nemzeti könyvtárba való eljutását megalakulásától kezdve a kötelespéldányok törvényekben foglalt ingyenes beszerzési kötelezettsége jelentette. A nyomdák, illetve kiadók e feladatuknak a közel két évszázad folyamán többé-kevésbé eleget is tettek, csak a háborús és azt követő időszakokban jelentkeztek nagymértékű kiesések. A második világháborút követően egyre inkább ellenőrzésre szorult beszerzési teljesítésük, a '90-es évektől pedig a kis kiadók megalakulása, átalakulása, megszűnése következtében már súlyos hiányok keletkeztek a beküldésben és ezáltal a könyvtár állományában is. Ezt fokozta immár a stabil, nagy kiadókra is vonatkozó gazdasági érdek, amely arra készítette őket, hogy a kötelező 16 példány helyett csak néhányat szolgáltatassanak be. Ezt a tendenciát erősen fokozta az új kötelespéldány-törvény elkészültének éveig tartó előkészítő szakasza, amelyről csak azt lehetett biztosan tudni, hogy az OSZK, és más kijelölt könyvtárak, intézmények igényeit csökkentett körben és példányszámban fogja kielégíteni. Ez az előzetes hír önkényesen „hatalmazta fel” a kiadókat arra, hogy kiadványaikat a törvényben meghatározottnál egyre kisebb példányszámban küldjék be. 1998-ban jelent meg a 60/1998. (III. 27.) sz. Kormányrendelet, amely az addigi 16 példány helyett – dokumentumfajtáktól függően – általában hat, kevésbé jelentősekből három vagy még kevesebb példány beszerzését írja elő. A nemzetközi csere céljaira addig megkapott két példánysort viszont törölte a nemzeti könyvtárnak juttatott mennyiségből. Ezeket meg kellett venni, anélkül, hogy a költségvetési keretben erre meg lett volna az ehhez szükséges összeg.

A kötelespéldányok beszerzése a kezdetektől fogva kisebb-nagyobb hiányokkal történt meg. Így egyre sürgetőbben merült fel a hatóságok ellenőrzés szükségessége, amelyet évtizedek óta gyakorolt is a könyvtár. Ezt ún. nyomdalátogatásokkal

kívánta megoldani a fővárosban és vidéken egyaránt, de ezek során nem lehetett címre szóló vizsgálódást folytatni, az ottani nyomdakönyvekből csak azt lehetett megállapítani, hogy a nyomda be szokta-e kiadványait az OSZK-nak küldeni.

Ez a „félelemkeltő” eljárás azonban nem járt megfelelő eredménnyel, a beszállítási ellenőrzés megoldása az 1990-es évek elejére maradt.

1993-ban az OSZK a Könyvtárellátó Vállalat (KELLO) és az Új Könyvek Szerkesztőségével folytatott együttműködésében lényeges változás következett be. Ennek értelmében a KELLO – általában még az OSZK kötelespéldányainak beérkezését megelőzve – az újonnan megjelent hazai kiadványok *általa terjesztett* műveit elküldte a könyvtárba azok feldolgozása, illetve a KELLO szempontjából szükséges adatoknak az egyes tételekhez való rávezetés céljából. Ez ugyan jelentős többletmunkát rótt a feldolgozásra, de meggyorsította a központi cédulaellátást. Az OSZK szempontjából pedig különösen azzal a haszonnal járt, hogy a NEKTÁR adatbázisba kerülve kimutatta a kurrens anyag hiányait és ezzel segítséget nyújtott a be nem érkezett kötelespéldányok időben történő reklamálásához. Mivel a KELLO a kiadványok egy részét küldte csak be, a se onnan meg nem kapott, se az OSZK-ba be nem érkezett műveknél a teljes megjelent anyagra vonatkozó reklamálási lehetőség nem volt biztosított.

Ennek ellenére az eljárás bevezetésének szükségességét már az első ellenőrzés is igazolta: 1992 novemberétől 1993 szeptemberéig 191 kereskedelmi forgalomba került könyv nem került be kötelespéldányként az OSZK-ba.

1995-ben a Gyarapítási Osztályon megtörtént a könyvek kötelespéldányait illetően a DOBIS/LIBIS gyarapítási moduljának bevezetése, és 1996-ban az év lezártával a DOBIS/LIBIS több mint 3500 be nem érkezett kötelespéldány művet jelzett a rendelési tételek alapján, amelyeket pedig a rendszer már kétszer reklamált. Ez a hiány nagyon súlyos helyzetbe hozta a könyvtárat. Az 1993–1995 között be nem érkezett művek utólagos megszerzése a gyakori nyomdamegszűnések miatt amúgy is komoly nehézségekbe ütközött volna. De ha kaphatók lettek volna is a hiányzó kiadványok, ezekre 1996-os átlagáron már művenként 500 Ft-tal kellett számolni, így megvételük legalább félmilliót igényelt volna akkor, amikor a kötelespéldányok többletpéldányainak beszerzését le kellett állítani.

Az első évek tapasztalata az volt, hogy a többletmunka ellenére is érdemes az ismertetett együttműködési formát fenntartani. Hiszen a gépi feldolgozás még további előnyökkel is járt, mert nem csak jelzi a hiányokat, hanem azokat reklamálásra ki is jelöli. Ennek alapján a kötelespéldány-szolgálat a kiadókhoz, illetve a nyomdákhoz késedelem nélkül juttathatja el reklamációs felszólításait.

1996-tól újabb rendelkezés segítette a beszállítás teljesítését. A Nemzeti Kulturális Alappal történt megállapodás értelmében a sajtótermékek kiadására kért támogatáshoz az OSZK Kötelespéldány-szolgálatának igazolását is csatolni kellett arról, hogy az adott kiadónak 1994-től kezdve nincs kötelespéldány-tartozása. Ez a beszállítás szempontjából eleinte csekély eredménnyel járt, talán a reklamálások számának és az időszaki kiadványok hiányának csökkenésében jelentkezett. Amíg 1996-ban 874 kiadó, illetve szerkesztőség kapott igazolást, addig ez a szám 1997-re 1113-ra emelkedett, 1998-ra viszont 553-ra mérséklődött.

Így jutott a reklamálást végző osztály arra az eredményre, hogy amíg 1997-ben a reklamált 1215 könyv helyett 296-ot kaptak meg, addig 1998-ban 2024 reklamálás nyomán ez év végéig 1441 mű már beérkezett, 575 reklamálása folyamatban volt és csak 8 mű bizonyult kötelespéldányként beszerezhetetlennek. E tevékenység sikerét bizonyítja a megkapott könyvféleségek számának növekedése is (1995: 7492, 1996: 8066, 1997: 8525, 1998: 10 875).

Az újonnan indult magyarországi periodikumokat régebben vagy beküldték a kiadók, vagy nem, így létük felderítése csak kerülő utakon történhetett meg. Ma már az ISSN Nemzeti Központ számai alapján lehetséges a „bűnös” azonosítása és a hiány reklamálása.

A hazai időszaki kiadványok kurrensen beérkezett számainak nyilvántartására, illetve a be nem küldöttek regisztrálására a kardex-nyilvántartás adott és ad ma is lehetőséget. Jelenleg (1998. július 1-jétől) a Periodika-feldolgozó Osztály érkeztési csoportján elhelyezett nyilvántartás alapján kerül az anyag a reklamálást végző Kötelespéldány Osztályra. (Az inkurrens állománypótló gyarapítás útján beszerzett új címek, valamint a hiánypótló évfolyamok, szórványszámok érkeztetése a Gyarapítási Osztály feladata.)

Nehézség leginkább az elektronikus dokumentumok beszolgáltatása területén jelentkezett. A számok ingadozó helyzetre utalnak.

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
CD hanglemez	526	340	518	551	395	2 320
CD-ROM	–	–	–	256	217	473
Hangszalag	1810	2228	1796	1277	1476	8 587
Floppy	–	–	–	–	46	46
Video	1215	497	499	602	725	3 538
	3551	3065	1635	2686	2859	14 964

A Kötelespéldány-szolgálat munkájából főleg az elvi kérdések, a problémák megoldásának kérdései kerültek bemutatásra, kiegészítésül álljon itt az 1997-es és 1998-as év statisztikai adatainak más szempontból is érdekes része:

A beszolgáltatott nyilvántartott és szétosztott sajtótermékek száma 1997-ben mintegy 1,8 millió db volt (az 1998-as szám az új beszolgáltatási rend miatt nem véglegesíthető).

- 1998-ban 876 új indulású időszaki kiadványt regisztráltak,
- a nyilvántartott időszaki kiadványok száma 8470 cím,
- a nyilvántartott könyvkiadóké 2471, a nyomdáké 1979,
- az időszaki kiadványok nyilvántartott kiadóinak, szerkesztőségeinek száma pedig 6000 volt.

A különgyűjtemények

A különgyűjtemények vásárlás terén történő gyarapítását, a könyveknél jelzett pénzhiány és az ide tartozó dokumentumok gyors áremelkedése miatt szinte a teljes ellehetetlenülés jellemezte.

Viszont számos ajándékozó igyekezett ajándékaival a gyűjtemények segítségére lenni, és időnként a táruk anyagi támogatásban is részesültek. A bel- és külföldi aukciókon való részvételtől, ill. vásárlásról – a hungarikum-beszerzés e fontos forrásáról – (egy-két kivételtől eltekintve) mindinkább le kellett mondani.

A hitelkeretből felhasználható összegből mind kevesebb jutott gyarapításra – mint azt a számok sora mutatta. Míg a Régi Nyomtatványok Tára pl. 1992-ben 32 művet (köztük négy ősnymtatvány) vásárolt meg 1 250 698 Ft-ért, addig 1994-ben 21 kötetért (amelyek között nincs ősnymtatvány) 1 085 050 Ft-ot kellett kifizetnie.

A Kézirattár 1995-ben 4,2 millió forintért 20 000 egységet tudott megvenni, ezzel szemben a következő évben 3,45 millió Ft-ból csak 2400 dokumentum megszerzésére futotta. Szerencsére ebben az évben pl. a Kézirattár ugyanolyan értékben kapott ajándékot, mint amennyiért vásárolt, így az értékegyensúly nem borult fel. Az ajándékok száma minden tárban emelkedett, ezek részben hazai forrásokból, részben külföldi magyarok adományaiból származtak. Jelentős támogatást nyújtottak egyes darabok megvételéhez a szponzorok – elsősorban a Corvina Alapítvány és a Borda Antikvárium. Előbbi segítségével sikerült a Skultéty-gyűjtemény 21 tételének (metszet és céhlevél), az OSZK-ban hiányzó hungarikumokkal és kuriózumokkal a könyvtár állományát kiegészíteni. Az utóbbi – esetenként – abba is beleegyezett, hogy a megvett dokumentumok kifizetése késéssel történjék meg. 1998-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma nagylelkű ajándékaként került a nemzeti könyvtár és a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe az a 201 tételes oklevelekből és kéziratokból álló antikvár anyag, amelyet a Központi Antikvárium kínált megvételre.

A különgyűjtemények öt évi gyarapodásának ismertetését – rendhagyó módon – egy kiemelt jelentőségű anyag 1997-ben történő megszerzésének élre helyezésével kell elkezdni.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1997. május 22-én szerződést írt alá a Szabad Európa Rádió képviselőjével arról, hogy a SZER magyar adásához kapcsolódó archív anyagokat a Széchényi Könyvtár átveszi, feldolgozza és a nagyközönség számára is hozzáférhetővé, kutathatóvá teszi.

A könyvtár az alábbi dokumentumokat kapta meg részben megőrzésre, részben másolásra:

- hangszalagok másolatai, melyek a SZER magyar adásának összes megőrzött felvételét tartalmazzák (4400 óra adásidő és az ún. monitoring anyag; az egykori Kossuth Rádió lehallgatott anyaga), az eredeti SZER dokumentumok visszakérülnek Amerikába;
- az adással kapcsolatos írott dokumentumok másolatai (programlisták, tartalomjegyzékek);

- az az eredeti mikrofilm-gyűjtemény, amely a forgatókönyveket tartalmazza 1951 és 1972 között (200 tekercs);
- a műsorok forgatókönyveinek gépelt vagy fénymásolt változata 1973–1993 között (750 000 oldal);
- a magyar szerkesztőség irattára (250 000 oldal).

A dokumentumtípusok felsorolásából is látszik, hogy milyen összetett feladattal kell megbirkóznia a könyvtárnak. A SZER-archívum feldolgozásában három osztály működik együtt: a Mikrofilmtár, a Történeti Interjúk Tára és a Kortörténeti Különgyűjtemény.

A *Mikrofilmtár* – szokásos tevékenységét felfüggesztve – 1998-ban nekilátott a kb. 1 millió oldalnyi iratanyag mikrofilmre vételére. E munkának 1999. december 31-éig kell befejeződnie, de 240 695 oldal már 1999. január 1-jétől tanulmányozható lesz a Mikrofilmtár olvasótermében. Ehhez a NKÖM támogatásából a mikrofilmolvasó-készülékek is rendelkezésre fognak állni. Az év végére pedig a teljes anyag átmentése után, negyedmillió órányi adásanyag válik tanulmányozhatóvá igen jó minőségű mikrofilmen.

A *Történelmi Interjúk Tára* 1998 októberében fogott hozzá az alapkazetták átírásához, amely a 19-es sebességű hangszalagok timekódos VHS kazettákra történő átírását jelenti. A munka 1999-ben természetesen folytatódik, addig a kutatókazetták elkészítéséhez szükséges berendezések és a megfelelő feldolgozó és kutatóhelyek is rendelkezésre fognak állni.

A *Kortörténeti Különgyűjtemény* a SZER dokumentumai közül a stúdiószalagon rögzített anyagát a hozzáférést segítő VHS kutatókazettákra mentette át, majd előkészítette a műsorok számítógépes adatbázisban történő feldolgozását. (Az anyag feldolgozását az integrált adatbázisba a Kortörténeti Különgyűjtemény végzi.) Ennek alapján kereshető lesz:

- a műsort létrehozó személyek neve,
- a megszólaló interjúalanyok neve,
- a tartalom (tezaurusz segítségével),
- illetve utalások a mikrofilmen rögzített műsorokra.

A VHS kazettákon lévő anyag kutatók számára a Kortörténeti Különgyűjteményben áll rendelkezésre.

A *Kézirattár* állománya az elmúlt öt évben számos ún. „egyedi dokumentummal” (levelek, versek, kéziratrövidékek stb.) gyarapodott. Ezek szinte kivétel nélkül a múlt és a jelen ismert íróitól, politikusaitól, művészeitől származnak! Lehetetlen lenne közülük a legnagyobbakat kiemelni, a teljes névsor közlése pedig túllépné a beszámoló keretét. Így csak egy – különösen értékes tétel – fémjelezze ezt a csoportot: Ady Endre dedikációi és ismeretlen verse.

A nagyobb terjedelmű dokumentumegyüttesek közül a legjelentősebbek: Ambrus Zoltán, Ritoók Emma, Jékely Zoltán, Gulácsy Irén, Szegedi-Maszák Aladár hagyatékai, Madách Imre és Lónyay Menyhért levelezése, dr. Kovács Pál levelezése, Guy Turbet-Delaf 1956-os naplója és dokumentumai, Kéthly Anna szociáldemokrata gyűjteménye, Nemes Nagy Ágnes amerikai naplója és Rózsás János Gulág-lexikona. Ide tartozik természetesen a már említett minisztériumi ajándék teljes iratanyaga is.

A *Régi Nyomtatványok Tára* az elmúlt öt évben egyetlen ősnymtatványt sem tudott megszerezni. Gyarapította viszont RMK gyűjteményét Szegedi Kis István *Tabulae analiticae* c. művének 1592-ben Schafhausenben megjelent első kiadásával, a Dávid Ferenc védelmében halála után kiadott vitairatok gyűjteményével: *Defensio Francisci Davidis* (Rakow, 1582 körül), ill. a függelékében lévő Dávid művel: *De dualitate tractatus*, valamint az esztergomi egyházmegyei zsinatok határozatainak – *Constitutiones sinodales almae ecclesiae Strigoniensis* (Venezia, 1519) – 3. nyomtatott kiadásával. A Corvina Alapítvány támogatásával sikerült megszerezni Michael de Hungaria *Evagatorium* c. munkáját.

Az *Apponyi Hungarica-gyűjtemény* számára ugyancsak a Corvina Alapítvány támogatásából vehették meg Ibrahim Mütefferikának, a törökországi nyomdászat magyar származású megalapítójának két nyomtatványát, egy arab–török szótárt: *Vankuli* (Istanbul, 1729) és a nyomdász saját művét, melyet a mágnesességről és az iránytű használatáról írt: *Füyuzati miknatisiyye* (Istanbul, 1732).

Ugyancsak az Alapítvány jóvoltából kerülhetett sor az Apponyi metszetgyűjtemény számára öt 17–18. századi metszet megvásárlására (Buda, Kanizsa, Új-Zrínyivár, Temesvár és Orsova ostroma). Thökölyhez kapcsolódóan unikális darabnak számít az a metszet, amely Kassa ostromát és Thököly váradi fogságát ábrázolja, ill. írja le: *Summarischer Bericht...* (H. n. 1685). Ugyancsak Thökölyhez kapcsolódik Bianchi Sebastiano rézmetszete is – *La perfidia del Teckli...* (Milano, 1685).

A gyűjtemények ajándékozás útján is gyarapodtak. Keresztény Béláné egy RMK művel, Soltész Zoltánné egy hungarikummal, Szentmariay Theodor egy antikvával, Teleki Géza örökösei pedig 3 antikvával gazdagították a gyűjteményt.

A *Térképtár* a FÖMI által készített 1 : 10 000 és 1 : 200 000 arányú topográfiai térképekkel, Marlin Waldseemüller *Nova Europe tabula*, Stassburg 1513? c. művével és egy kéziratos térképeggyüttessel növelhette kincsei számát, mégpedig a Lipszky János rajzolta *Mappa regni Hungariae* c. térképpel, valamint az ennek előmunkálatául szolgáló azon térképekkel, amelyeket 1806-ban az illetékes megyék mérnökei készítettek el. A Magyar Honvédség Térképészeti Intézetéből került a Térképtárba a titkosítás feloldása után az 1950–1989 közötti években elkészült térképek több száz tételből álló gyűjteménye. Az ELTE Térképtudományi Tanszékétől 798 különböző kartográfiai anyagot kapott. A „Szép magyar térkép” című verseny nyomán 115 olyan – kötelezpéldányként be nem érkezett – műre tett szert a tár, amelyeket különben meg kellett volna vásárolnia.

A *Színháztörténeti gyűjtemény*ben jelentős gyarapodásként könyvelhető el az Arany János Színház „Új színház”-závaló átszervezésekor kapott gyűjtemény, valamint az Állami Bábszínház anyaga, amely Szilágyi Dezsőnek, a Bábszínház igazgatójának az egész hazai és nemzetközi bábművészet e kiemelkedő személyiségének gazdag személyi fondjával bővült.

Önálló fondot is alkot Fábrý Zoltán rendező hagyatéka. A fényképek közül Székely Tamás, Ikládi László és Rékai László – kitűnő színházi fotósok – felvételeit kell kiemelni. Az ország egyedülállóan gazdag díszlet- és jelmezterv-gyűjteményét többek között Wegenast Róbert, Rimanóczy Yvonne, Greguss Ildikó, Márk Tivadar nagyvonalú ajándékokkal gazdagították. Fehér Miklós és Gara Zoltán terveit az örökösök ajándékozták a tárnak. – A Kézirattári gyűjtemény legértékesebb szerzeményei Latinovits Zoltán levelei.

A *Zeneműtár* gyarapodásai közül kiemelkedő értéket képvisel Mozart *Varázsfuvola* c. operájának 1796-os, tehát egykorú partitúra másolata, Balassa Sándor 22 művének autográfája, köztük a *Karl és Anna* c. háromfelvonásos opera partitúrája, valamint Vikár Bélának a hagyatékából származó eredeti fonográfja, amely mostantól hangarchívumunk jeles darabja. Kiszely Deborah Dohnányi-kutató közvetítésével primér fontosságú Dohnányi autográf kéziratokat kapott ajándékba a gyűjtemény az amerikai Queens College könyvtárától.

A *Plakát- és aprónyomtatványtár* köteleespéldány-állománya sajnálatosan csökkent ugyan, ajándék révén viszont számos értékkel gyarapodott. Ide került Diskay Lenke kisgrafikai életmű hagyatéka, Győry Mária gyászjelentés-gyűjteménye, a Honfoglalás 1100. Évfordulója Emlékbizottságának ajándéka. Dörnyei Béláné 161 db 1956-os dokumentummal (röpirat stb.) gyarapította az állományt.

A *Kortörténeti Különgyűjtemény*, amely a Zárolt Kiadványok Tárából alakult ki, állományában a két világháború közötti jobboldali, az 1945 utáni emigrációs, és a 80-as évek szamizdat irodalmat őrzi és gyarapítja. Gyűjtőköre már 1988-tól videodokumentumokkal bővült, 1991-től ezekből köteleespéldányokat is kap. Újabban a tár állománya jelentősen gyarapodott a Magyar Mozgóképkincs Megismeretéseért Alapítvány alkotóműhelyek által készített kutató VHS kazettákkal, a Magyar Filmintézet és a Magyar Televízió archívumaiban őrzött filmdokumentumokkal. Átveszi a Történeti Interjúk Videotárának egyéb anyagait is. Birtokában vannak az Ellenzéki és Nemzeti Kerekasztal tárgyalások anyaga, sőt az 1982-es esztendő krónikáját feltáró videodokumentumnak is. A már előzőekben említett SZER hangzó anyaga is itt áll majd a kutatók rendelkezésére.

A *Történeti Interjúk Videotára* vezette be – a főosztály 1992-ben történt megalkakulása óta – a *gyarapító tevékenység* egy speciális, újszerű formáját. Ez két jól elhatárolható, ám ugyanakkor egymással szorosan összefüggő alaptevékenységre épül.

Az első az életinterjúk gyűjteményének gyarapítása, a saját készítésű illetve a különböző műhelyekből ide került interjúk segítségével.

Miután a Tár a maga költségigényének működéséhez az anyagi fedezetet részben külső forrásokból (támogatások, pályázatok), részben saját szolgáltatási tevékenysége révén biztosítja, természetesen, hogy az interjúk készítésénél azokat a terveket részesítik előnyben, amelyeknek esélyük van arra, hogy belőlük szerkesztett összeállítás készülhessen valamelyik televíziós csatorna számára.

1998 végére a saját készítésű, illetve gyűjtött interjúk száma 580 volt. Nincs a magyar kulturális, tudományos és politikai életnek egyetlen területe sem, ami ebben az állományban ne lenne képviselve, szinte minden jeles, ismert személyiség neve megtalálható a nyilvántartásokban. Képtelenség lenne ezeket felsorolni és igazságtalan lenne egyeseket kiemelni, de hogy az anyag gazdagságát mégis érzékeltesse egy adat, utalni kell pl. az ún. „emlékezés-sorozatra”, amelynek keretében 1996-ban Vásárhelyi Miklóst, Kosáry Domokost, Habsburg Ottót és Dornbach Alajost szólaltatták meg. 1997-ben a Tár pályázati úton támogatást kapott a Magyar Történelmi Film Alapítványtól arra, hogy „Tagadás, eszmélődés, integrálódás” munkacímmel életútinterjúkat, ill. műsorokat szolgáltatson a legutóbbi évtizedek jellegzetes értelmiségi magatartásformáiról. Ennek keretében életútinterjú készült Ormos Máriával, Villányi Ivánnal, Andorka Rudolfval és Nagy Gáspárral. A páratlan sokszínűséget az 1998-as életútinterjúk még felsorolható számú névsora (Balogh János, Banovich Tamás, Dobosy László, Domokos Sándor, Gergely Sándor, Katona Tamás, Kornfeld Tamás, Papócsy László, Schleicher László, Szabolcsi Miklós, Széchenyi Beatrix, Széchenyi Alexandra, Vezér Erzsébet, Víg Károly) is jellemzi.

A Napló-sorozat a következő években is gyarapodott, az említettek mellett az interjúalanyok száma 1997-re 18-cal emelkedett.

Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek arra, hogy a teljes interjúk mellett a század egyes fontos eseményéről vagy személyiségéről szemtanúkat szólaltassanak meg, 1998-ban 12 ilyen típusú beszélgetésre került sor.

Folyamatosan történt meg a máshol felvett interjúknak a tárban való elhelyezése, pl. a *Századunk* c. TV-sorozat értékes darabjainak filmről elektronikára történő átjátszásával a gyűjtemény részévé tettek hét interjút és a tárban helyezték el a Magyar Televízió 40 éves történetének feldolgozása kapcsán készült eredeti felvételi anyagot (73 fő megnyilvánulásáról). Az interjúk kutatókazzettára való átjátszása lassan halad, ezért csak egy részük található meg, illetve olvasható a Kortörténeti Küllöngyűjteményben.

A másik tevékenységi területe a Tárnak a Magyar Mozgóképkincs Megismertetésért Alapítvány keretében működő program támogatása. (Az Alapítvány a programot mint gyűjteményszervező koordinálja; a kuratóriumot Kosáry Domokos vezeti. Pénzügyi támogatását a Magyar Külkereskedelmi Bank végzi). A Történeti Interjúk Videotára létrehozta a magyar mozgóképkincs broadcast minőségű másolati gyűjteményét, amelyek között már 1996-ban itt is megvoltak az 1924–25-ös néma híradók, sőt a gyűjteménybe került néhány némafilm is (János vitéz, Az aranyember, Hegyek alján stb. és jó néhány kisfilm, valamint játékfilm a harmincas évekből.)

A könyvtár összállománya 1993. december 31-én 7 097 678 könyvtári egységet tett ki. Az öt év gyarapodása együttesen 395 254 egységnyi volt. Ebből azonban le kell vonni az adott korszak hagyatékát, amely az öt év folyamán igen változatos képet mutatott. Az 1994. évi 578 darabból a következő évre már közel 12 000-re ugrott fel. 1996-ban pedig a húszezret is meghaladta. Ettől kezdve újra csökkent, 1998-ra már 1300 alatt maradt az állományból kiiktatott dokumentumok mennyisége. Ebből egyértelműen kiderül, hogy ez a folyamat az állományrevízió mozgását követte a felesleges, illetve rongált példányok selejtezésével. Miután az adott helyzetben a számok nem lehettek véglegesek, a csökkenést kissé kerekítve, megadva ez 37 450 körülire tehető. A növekedés és a fogyaték számait figyelembe véve 1998 végén az állomány 7 454 400 dokumentumot foglalt magában.

**A törzsgyűjtemények gyarapodása
1994–1998**

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Könyv	22 576	20 613	22 139	25 680	29 165	120 173
Időszaki kiadvány	6 370	6 048	5 903	6 360	7 723	61 559
Összesen	28 946	26 661	28 042	32 040	36 888	181 732

**A törzsgyűjtemények
gyarapodásának részletes áttekintése a beszerzés módja szerint
1994–1998**

	1994	1995	1996	1997	1998	1994	1995	1996	1997	1998
	Könyv					Időszaki kiadvány				
Vétel	1 886	1 520	1 661	1 675	1 630	891	596	412	475	505
Csere	1 134	1 053	1 401	1 433	1 207	722	835	949	802	879
Ajándék	1 534	1 639	1 707	1 650	1 819	554	523	819	497	795
Köteles-példány	18 012	16 393	17 356	20 918	24 495	4 203	4 094	3 723	4 586	5 544
Saját előállítás	1	8	14	4	14	–	–	–	–	–
Össz.:	22 576	20 613	22 139	25 680	29 165	6 370		5 903	6 360	7 723

A különgyűjtemények gyarapodása 1994–1998

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Kézirat	18 834	25 386	25 532	6 109	11 362	87 222
Zenemű	1 685	1 209	1 233	808	1 164	6 099
Térkép	1 427	7 028	1 392	1 538	2 879	14 264
Kisnyomtatvány	15 891	16 316	15 064	13 698	16 613	77 582
Kép, metszet	46	1 154	461	20 122	846	22 628
Mikrofilm neg. (címléírási egység)	1 673	3 650	1 960	1 723	498	9 505
Mikrofilm poz. (címléírási egység)	1 981	3 344	1 941	1 793	511	9 570
Hanglezet, hang- szalag	1 588	976	678	1 148	748	5 138
Egyéb dokumen- tum (fotó, xerox)	703	1 914	2 436	943	489	6 485
Videokazetta	1 237	731	602	888	777	4 235
Összesen:	45 065	61 708	51 299	48 769	35 887	242 728

Megjegyzés: Az előző években még gyűjtött szabadalmi leírások, oktató diafilmek 1994-től már nem kerülnek be a könyvtár gyűjteményébe, így ezeket csak az összállomány foglalja magában. Számuk 67 757 egységnyi.

**A különgyűjtemények állománygyarapodása a beszerzés módja szerint
1994–1998**

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Vétel	18 972	24 571	7 044	5 741	10 868	67 196
Csere	2 330	1 443	1 334	809	2 850	8 766
Ajándék	3 604	14 069	24 344	26 518	5 317	73 852
Kötelepéldány	16 434	14 545	14 669	12 177	15 815	73 640
Saját előállítás	3 674	7 080	3 908	3 524	1 037	19 183
Összesen:	45 019	61 708	51 299	48 769	35 887	242 637

FELDOLGOZÁS, KATALÓGUSOK, ADATBÁZIS-ÉPÍTÉS

Könyvek feldolgozása

A *kötelespéldányként kurrensen beérkező könyvek* feldolgozása a már kialakult gyakorlatnak megfelelően a több funkció közös ellátása elvére épült. Fontossági sorrendjüket aligha lehet meghatározni, hiszen – főleg a korszak elején – még a hagyományos katalógusok számára is kellett címleírásokat, illetve azok másolatait szolgáltatni, ugyanakkor az MNB folyamatos közreadása sem szenvedhetett késedelmet és a KELLO-val való együttműködési munkák végzése nem szorulhatott háttérbe, mert attól a be nem küldött anyag teljességének biztosítása függött. Tarkította a képet a gépesítési problémák megoldása: az elméleti megalapozástól kezdve, a hazai szabályzatok és segédletek kidolgozásán át egy-egy új gépi rendszerre való áttérésig.

1994-ben az MNB Könyvek Szerkesztőségének sikerült azt a lemaradását behozni, ami a NEKTÁR-rendszerre való áttéréskor az előző évben keletkezett. A lemaradás felszámolásában és az újabbak elkerülése érdekében a végleges rendeződés bekövetkeztéig e katalógus célú feldolgozásban résztvevők is jelentős mértékben segítettek. Így lehetett minden alapeladatot naprakészen megoldani. 1997-ben már csak saját munkáival foglalkoztak, de 1998-ban újabb nehézséggel kellett a kurrens magyar anyag feldolgozása tekintetében szembenézni: ez évben ui. a tervezettnél kb. 3000 művel több mű érkezett be az osztályba.

Az adott helyzet feszültségeinek feloldására és a jövőbeni munka szervezettebb ellátására az év közbeni átszervezés során megszűnt az OSZK és az MNB KB csekély gyűjtőköri eltérése alapján indított két feldolgozói futószalag, és az OSZK gyűjtőköre szerint bővült ki a feldolgozás alapja. A Számítástechnika Alkalmazási Osztállyal együttműködve sikerült megoldani, hogy az MNB gyűjtőkörébe nem tartozó, a KELLO-tól érkezett kiadványok közül a tankönyv/jegyzet anyagot a NEKTÁR adatbázisából lehessen kinyerni, így ezzel a párhuzamos jegyzetanyag feldolgozása a DOBIS/LIBIS gyarápítási moduljának bevezetésével munka- és időigényesebbé vált. 1995 második negyedétől a tankönyv/jegyzet anyag rendelési tételeinek elkészítése is a Könyvfeldolgozó Osztály feladata lett. Ennek ellenére a kurrensen beérkező anyag feldolgozásában nem volt lemaradás és 2225 tétel revízióját is el lehetett elvégezni.

1996-ban az 1995. évi tapasztalatok alapján célszerűnek látszott a rendelési tételek és a leírások egyidejű elkészítése a DOBIS/LIBIS-ben. A kurrensen érkezett anyagból 2330 mű feldolgozását és az előző évi lemaradást is sikerült behozni. Az elmaradás csupán 210 mű volt. De megkezdődhetett az 1987–1997-ig előzetesen feldolgozott anyag (6217 mű) on-line bevitele is, amire az előző két évben nem lehetett sort keríteni.

1997-től a kurrens munka már zökkenőmentessé vált, lemaradás nem volt. Folytatódott az előzetesen leírt anyag bevitele a NEKTÁR-ba és másfél hónapot tudtak a munkatársak az adatbázis indexeinek gondozására (név- és tárgyszóindex) fordítani.

1998-ban e területen változás nem történt, az 1988-ig és 1992-ig előzetesen feldolgozott anyag bevitele a NEKTÁR-ba befejeződött.

A *külföldi könyvek* feldolgozásában már az 1994-es év is jelentős eredményeket hozott. Nem csak az 1993-ban 2093 feldolgozatlan mű címléírása történt meg, hanem a kurrens anyagé is. A revízió azonban 1995-re maradt. Az olvasók gyorsabb kiszolgálása érdekében már soron kívül dolgozták fel az I. kézikönyvtárba kerülő könyveket, és megkezdték az 1986 után megjelent könyvek gyorsított raktári átadását. (Ez azt jelentette, hogy a könyveket a *revízió előtt* küldték be a raktárba). Ezt a csoportot azonban ebben az évben jelentős létszámhiány sújtotta, így 460 mű feldolgozása elmaradt és bár nagy számú könyvet revideáltak, az nem tudta a címléírást követni. 1996-ban ismét ezen a részlegen állt elő súlyos személyzeti hiány: az öt főből hárman távoztak el az év elején, pótlásukra, de csak két főre, az év vége felé kerülhetett sor. Így az 1986 utáni külföldi könyvek gyorsított raktári átadását folytatni kellett és a külföldi új beszerzések minden nagyállományból (raktárból) kihelyezett anyagát (kézikönyvek, tári dokumentumok, egyes osztályok segédkönyvei) soron kívül dolgozták fel és adták tovább. Ezt a gyakorlatot sajnos a következő években is fenn kellett tartani.

1994-ben – ugyancsak rendkívüli intézkedésként – fel kellett függeszteni a külföldi könyvek részdokumentumainak nyilvántartását (a feltárandó műveket viszont regisztrálták), ez az intézkedés 1999-ig érvényben maradt.

1996-ban még több címléírás készült el mint az előző évben (1995: 3410, 1996: 3665), valamint biztosítani tudták az 1987 után megjelent művek majdnem naprakész feldolgozását. A „gyorskocsis átadás” természetesen folytatódott, 1997-ben azonban sikerült a régi anyag címléírásában, valamint a revízióban keletkezett lemaradást felszámolni. Az 1986 után megjelent művek számítógépes feldolgozása a KATAL-ban naprakésszé vált.

A gyorskocsis feldolgozásról és átadásról sajnos még nem lehetett lemondani. Azonban az átfutási idő optimálisra csökkentésével az egyes részlegek az általuk igényelt mennyiségben a kész katalóguscédulákkal együtt kapták meg a könyveket.

A futószalagok 1998-ban történt átszervezése a külföldi könyveket feldolgozó csoportot is érintette. Az 1987 előtti anyag hagyományos, régi szabványokon alapuló feldolgozásáról át kellett térni a KATAL-ban történő, az új szabványokat alkalmazó feldolgozásra, úgy, hogy a betanulásra fordított idő és a kevés számítógép ellenére a katalógizálás naprakész maradjon. A többi külföldi mű feldolgozása és továbbadása az 1997-es gyakorlatnak megfelelően történt meg.

1997-ben megkezdődött a további munkák elindítását, a külföldi sorozatok és hungarika részdokumentumok feldolgozását lehetővé tevő AMICUS rendszer bevezetése.

A könyvek feldolgozása az elmúlt öt évben olyan bonyolult helyzetben és annyi változtatás közepette történt meg, hogy az elvégzett munka kiemelkedő nagyságrendjét számokkal képtelenség meghatározni. Így csak a szorosan vett feldolgozási adatokat lehet közölni, és azokból némi következtetést levonni. 1994-ben 14 800 mű (16 500 tétel) feldolgozására került sor és alig volt kisebb az 1995. évi teljesítmény: 14 550 mű (16 050 tétel). A következő évben 16 200 műre (18 399 tétel) emelkedett ez a szám, viszont 1997-re 7850 műre (9280 tétel) esett vissza.

1998-ban egy nyugodtabb és kialakult helyzetben – már 20 573 mű (26 232 tétel) került feldolgozásra. Összesen 79 991 mű (86 461 tétel) könyv feldolgozása történt meg – felmérhetetlen időt és energiát követelő iegészítő elméleti és gyakorlati tevékenység mellett.

Az ETO szerinti szakozást az előző évek változásaival és mozgalmasságaival szemben már 1994-ben is az új technika egyre kiegyensúlyozottabb használata jellemezte. Az új technikán nem csak az on-line feldolgozást kell érteni, hanem azt a környezetet is, amit a adatbázisok, indexek nyújtottak. A munka minőségének javítása érdekében azonban akadtak még tennivalók. Az indexek (NEKTÁR, KATAL) karbantartása mellett egy, az ETO indexek egyszerűsítésére irányuló átszervezés végrehajtása volt az év fő feladata.

Megindult a tankönyvek/jegyzetek szakozása a NEKTÁR-ban is. A gyorsabb raktári átadás érdekében vállalni kellett még a korábban szakozott, a KATAL-ba kerülő könyvek jelzeteinek számítógépre vitelét (ez korábban a Könyvfeldolgozó Osztályon történt).

Az ETO szerinti feldolgozás 1996-ban kiegyensúlyozottan és mennyiségében az 1995. évitől alig elmaradva folyt, annak ellenére, hogy a létszám egy fővel csökkent, és betegség miatt további 8 havi munkaidő esett ki. Említésre méltó lemaradás csupán az MNB-be nem kerülő kötelezpéldányok terén van, mivel az átlagosnál nagyobb mennyiség érkezett be. Jó részük 1992 előtt jelent meg és a DOBIS/LIBIS indexen kívül a hagyományos szakkatalógus számára is cédulát igényelt. A DOBIS/LIBIS szakozástól eltérő szakkatalógus-cédulák előállítását a Számítástechnika-alkalmazási Osztállyal együtt sikerült megoldani. Megtörtént az MNB KB új szakcsoportrendjének kialakítása, a füzetekben megjelenő szakmutató és ETO konkordanciátáblázat elkészítése.

1997-től a kurrens szakozási munka mind az MNB KB-je számára, mind az annak gyűjtőkörébe nem tartozó, de az OSZK állományába kerülő könyvek ETO szerinti feldolgozásában fennakadás nélkül folyt.

A Szakozó Osztály munkájában a számítógépes feldolgozás, illetve a hagyományos szakkatalógus leírása következtében a tartalmi feldolgozás és a katalógusgondozás egyre markánsabban elkülönült. A katalóguscsoport az 1991-es impresszumú könyvekkel bezárólag építette a katalógusokat. A folyamatos rekonstrukcióra részben tartalmi okból, részben a lapok fizikai elhasználódása miatt volt szükség. Problémát jelent, hogy a NEKTÁR-ból kikerülő cédulák nagy része nem a szakkatalógus, hanem a számítógépes ETO index konvencióit követte. Ezt a cédulaanyagot „vissza” kellett szakozni, különben nem osztható be a katalógusba.

1998-ban két új munkatársat vett fel az osztály, egyikük sem könyvtárosi végzettségű, így a betanításra fordított időt mások megfeszített munkája pótolta. Többek kiemelkedő teljesítményének köszönhetően a szigorúan határidős ETO szakozást, a DOBIS/LIBIS-ben és a KATAL-ban meg lehetett oldani.

Még 1997-ben felmerült az a kérdés, hogy a könyvek tárgyi feltárása mellett nem kellene-e a tárgyszavazást is bevezetni. E tekintetben nagyarányú vizsgáldást folytatott 1998-ban az osztály, előbbre azonban sem a módszerek, sem a gyakorlati kivitelezés tekintetében nem jutott.

Időszaki kiadványok feldolgozása

Az időszaki kiadványok feldolgozása a könyvtár legsúlyosabb helyzetbe került részlegén történt, ahol 1994-ben pl. az osztályvezető betegség miatti távolléte, 1995-ben a különböző okokból adódó majdnem 50%-os munkaidő-kiesés miatt roppant össze a maradék gárda. Az 1996-os év sem volt jobb az előzőeknél. A munkák tűzoltó jelleggel folytak, a sok kiesés miatt alig volt olyan terület, amelynek stabil gazdája lett volna. A restanciák – kevés kivétellel – minden tevékenységi ágazatban növekedtek, az ellehetetlenült helyzetből pedig még az 1997-ben hozott belső átcsoportosítás sem jelenthetett kivezető utat.

Jól mérték fel az osztály munkatársai azt, hogy elsősorban a kurrens raktár fogadó- és áteresztőképességét kell mindenekelőtt biztosítani és így a kurrens anyag feldolgozását helyezték munkájuk előterébe. Az új és címváltozott kiadványok katalógizálása mellett az adatváltozásokra figyeltek, a javítások száma is erősen megemelkedett.

A rekatalógizálás során csak részeredményeket tudtak elérni. Lelkesen fogtak hozzá a már mikrofilmezett hírlapok feldolgozásához, de erre a régen 6 főből álló együttes 2,5 főre történt csökkenése kevés lehetőséget adott.

Nem jutott erő a Kortörténeti Különgyűjtemény átirányítására váró, nagyrészt emigrációs lapjainak rekatalógizálására sem, amelyek feldolgozása pedig fontos lett volna. Csak kisebb egységek: csoportos anyag, az inkurrens (hiánypótló) beszerzések feldolgozása történt meg, és sor került az ún. „kardex”-katalógusok átfésülésére, amely ezáltal áttekinthetővé vált, ugyanakkor kimutatta a korábbi katalógizálás ki-egyensúlyozatlanságát és a hiányosságokat is.

1994-ben az IKB adatbázis bekerült ugyan az IIF hálózatba, de még nemigen használták. Ekkor az adatbázis CD-ROM-on való megjelentetéséhez egy millió forintos pályázati támogatást ítélt meg az NKA, amelynek alapján a fejlesztő munka 1995-ben megkezdődhetett. Ez a támogatás azonban nem volt elegendő a kitűzött célok eléréséhez.

Az osztály életképtelenné vált munkatársai minden igyekezete ellenére, és abból a helyzetből adódóan is, hogy technikai korlátok miatt 1994 és 1998 közepe között sem tudott az OSZK hálózatába bekapcsolódni, holott ez munkáját nagy mértékben megkönnyítette volna.

1997-ben főigazgatói utasítás alapján felfüggesztésre került a rekatalógizálás (a régi anyag korszerű feldolgozása), azzal a megfontolással, hogy a mikrofilmezés előtti átnézés során a kötetek (tétek) amúgy is végiglapozásra kerülnek, így az állomány regisztrálása és a szükséges bibliográfiai adatok feldolgozása egyszerre megtörténhet. Erre két főt bocsátottak volna a Hírlap-állományvédelmi Osztály rendelkezésére, de ők – a régi restanciák felszámolásának sürgőssége miatt – még azóta sem kerülhettek át új helyükre.

Az 1998. évi átszervezés alapján változtatta meg a helyzetet. Megalakította a Periodika-feldolgozó Osztályt, amelyben minden – az időszaki kiadványokkal foglalkozó – részleget egyesített, így az eddig Időszaki Kiadványokat Feldolgozó Osztály néven működő részleget is. A régi hírlapok feldolgozásának feladatát azonban, a mikrofilmezési folyamatokhoz csatolva az Állományvédelmi főosztály keretében hagyta.

Az új osztály tevékenységi körét féléves munkája alapján részletesen kell bemutatni, hiszen itt egy minden csoportjában új vagy megújult osztály működését szükséges kezelkezésekor felvázolni. E felsorolásból azonban kimarad a Magyar ISSN Nemzetközi Központ, amelynek munkáját a Hazai és nemzetközi feladatok c. fejezet ismerteti.

Érkeztetés

A csoport hiánytalanul érkezteti a bármilyen forrásból a törzsgyűjteménybe érkező belföldi és külföldi periodikumokat. Az évek óta felgyülemlett *restanciának* mintegy 70%-át felszámolta. Ezek egy része feldolgozásra került, egy részét pedig gondos tipológiai mérlegelés után átadta a Plakát- és Aprónyomtatványtárnak.

Hagyományos feldolgozás

Katalogizáló csoport

1998 második félévében minden újonnan megjelenő kiadvány feldolgozása az IKB – Magyar Periodika Adatbázisban történt meg. A katalogizáló munkát (azelőtt kollacionálást), az évkönyvek és csoportos kiadványok kivételével, a Katalogizáló csoport hagyományos módon, a szolgálati katalógusban végezte. A katalogizált periodikumokat raktári egységenként tékázták, illetve dobozba helyezték, a tékákat, dobozokat címkével ellátva adták át a Raktári Osztálynak.

Számítógépes feldolgozás

Sajtóbibliográfia Szerkesztőség és Aktualizáló csoport

Az új osztály érvényesítette munkájában azt az alapelvet, amelyet a Munkafolyamat-tervező csoport fogalmazott meg és az OSZK vezetősége elfogadott: „Az időszaki kiadványok olvasói katalógusait... egy adott (mielőbbi) időponttól le kell zárni. Az új számítógépes rendszer bevezetéséig az IKB adatbázis ad tájékoztatást az időszaki kiadványok lezárt olvasói katalógusai helyett.” 1998 második felétől kezdve az adatbázisban történő feldolgozás egyértelműen katalóguscélú feldolgozást jelent valamennyi új indulású periodikum esetében.

Az évkönyvekre és a csoportos kiadványokra vonatkozóan pedig teljes egészében számítógépes feldolgozás helyettesíti a hagyományos feldolgozást, ezek nem terhelik a továbbiakban a Katalogizáló csoport munkáját. A szolgálati katalógus számára az adatbázisból előállított tételek beosztásra kerültek. Így a szolgálati katalógus teljessége megmaradt.

Számítógépes fejlesztés

Ahhoz, hogy az IKB Adatbázisban a katalóguscélú feldolgozás megvalósulhasson, az adatbázis fejlesztésére volt szükség. Át kellett tölteni az IKB adatbázisba, az IKB0 adatbázis és a HIRLA adatkezelő rendszer tételeit (ezek olyan kiadványok

tételei, amelyek nem tartoznak a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe). Ez konvertálási feladatot jelentett. Új beviteli űrlapot kellett kidolgozni az évkönyvek plusz adatai számára, valamint új mezőket, almezőket létrehozni a katalóguscélú adatok nyilvántartása céljából. Új tételformátumot kellett kidolgozni és megszerkeszteni a csoportosan kezelt kiadványok feldolgozására.

Létre kellett hozni a külföldi periodikumok nyilvántartására az IKBK adatbázist. Ennek valamennyi funkciója azonos az IKB adatbáziséval. Tartalma egyelőre a HIRLA adatkezelő rendszer külföldi tételeiből áll.

A különgyűjtemények feldolgozó munkája

A különgyűjteményi feldolgozó tevékenység menetét az állományrevízió és a vele kapcsolatos munkák minden tárban nehezítették, lassították, alapvető lemaradást azonban nem okoztak. Mutatja ezt az alábbi táblázat is:

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen (egység)
Kézirattár	14 200	14 853	13 144	12 480	16 750	44 735
Színháztörténeti tár	12 543	10 465+ Kéziratok	3 650	8 100+ Kéziratok	3 932	31 140+ Kéziratok
Zeneműtár	2 146	3 337	1 100	2 320	1 752	10 655
Régi Nyomtatványok tára	1 175	1 800	612	926	634	5 147
Térképtár	3 280	1 891	3 196	2 730	3 269	14 366
Plakáttár	18 786	20 138	20 334	43 060	34 160	136 478
Kortörténeti különgyűjtemény	1 871	878	958	1 059	770*	5 536+775*
						248 057**

* Kötelespéldányokról készített rövidített címleírás: 775

** Kéziratok. A szám nincs megadva

Tartalmi szempontból nem lehet teljes képet felvázolni, csak néhány példával lehet a – a kutatás lehetőségét biztosító munka fontosságát – érzékeltetni.

A *Kézirattár*-ban többek között Bölöni György, Vas István, Keresztury Dezső, Csécsy Imre, Ottlik Géza hagyatéka, a Szőgyén–Marich család iratai, G. Turbet Delof személyi irattára, Rhet Alfréd franciaországi magyar festő levelezése, Kéthly Anna és Gosztonyi Péter anyaga került feldolgozásra. A *Régi nyomtatványok Tára*-ban az új szerzemények (antikva, Apponyi, RMK, Hungarika) az Apponyi Hungarika-gyűjteményének metszeteiből készült katalógus mellett, sor került 505 db 1712 és 1860 közötti, feldolgozatlan magyarországi kalendárium számbavételére.

A *Színháztörténeti Tár*-ban elkészült a Nemzeti Színház 1935 és 1944 közötti dokumentumainak és Hajdú Algernon László hagyatékának fondfeldolgozása, a Vígszínház anyagának rendezése, számos szövegkönyv, díszlet- és jelmezterv és kézirat (Fábry Zoltán, Szilágyi Dezső, Feleki Sári stb.) anyagának rendezése és feltárása.

A *Zeneműtár*-ban számos zenei kézirat címleírását végezték el, feldolgozásra került a Reinitz-hagyaték, rendszerezésre a Dohnányi, Valli, Sárjai, Kerekes-hagyaték, és megtörtént a Nemzeti Színház és az Operaház régi kottatárának tudományos előrendezése.

A *Térképtár* új beszerzéseit naprakészen feldolgozta, atlaszkatalógusának leírását korszerűsítette, a kéziratos birtokvázlatok és az atlaszok régebbi anyagának feldolgozását ellenőrizte és egységesítette.

A *Plakát- és Aprónyomtatvány-tár* 1860 utáni aprónyomtatványokat és grafikai plakátokat dolgozott fel és folytatta a gyászjelentés-gyűjtemény rendezését.

A *Kortörténeti Különgyűjtemény* kezdettől fogva arra törekedett, hogy a videodokumentumok azonnali használatának lehetőségét biztosítsa 1994-ben rövidített leírás segítségével, 1995-ben pedig már a DOBIS/LIBIS rendszerbe történt számítógépes feldolgozás révén. Közben elkészült a tartalmi feltárásukat is lehetővé tevő tezaszuszrendszer, így 1997-ben megindulhatott a tárgyszavazás a rendszerben. Az utóbbi években megkezdődött az 1945–1951 közötti Magyar Filmhíradók analitikus repertóriumainak kidolgozása Word szövegszerkesztői programban. 1998-ban pedig új feladatként jelentkezett a SZER anyagának VHS kazettára való felvétele és feldolgozása.

A gyűjteményből még a hírlapok számbavétele és feldolgozása várat magára.

A zirci *Műemlékkönyvtár* feldolgozó tevékenysége a látogatóktól függött, a vezetések ui. annyi időt elvettek a munkatársaktól, hogy egyéb feladataik ellátását gyakran fel kellett függeszteni. Törekvésük – az új anyag feldolgozásán kívül – a törzsanyag (könyvek és folyóiratok) számbavételére és a címleírások javítására, a katalógus átszerkesztésére, a raktári jelzetek korrekciójára irányult.

Cédulasokszorosítás

A katalóguscélú feldolgozó osztály keretéből 1994 májusában kivált részleg ettől kezdve Cédulasokszorosító önálló csoport néven működött.

Fő feladata a cédulák előállítása volt a megfelelő cédulakatalógusok számára, kezdetben az osztályok által szövegszerkesztővel előállított alapcédulákról. 1996-tól, a DOBIS/LIBIS kézi beavatkozást nem igénylő, teljesen automatizált OSZK cédula-programjainak kimunkálása után a munka felgyorsult és a év végére nem csupán a könyvanyagról kurrensen készült másolatok előállítására került sor, hanem az 1992-től sokszorosításra nem került alapcédulák sokszorosítására is. Így 50 ezer cédula készült el, de miután ezeket szét kellett válogatni, átnézni, javítani, besorolásuk csak 1997-ben történhetett meg.

Közben a különgyűjtemények számítógépesítése is folyamatosan történt, így a számítógépen készült cédulákkal 1998-ra a cédulaellátás teljes egészében megoldódott.

Az időszaki kiadványok katalógusadatainak bevitele az év elején megszűnt ugyan, viszont a kész leírásokról raktári lapok és kísérlapok készültek.

A csoport alapfeladatai közé tartozott még a szolgálati számrendes katalógus folyamatos építése is, sőt ők látták el a Könyvek Központi Katalógusához hálózaton keresztül érkezett bejelentések céduláinak előállítását is.

Szinte az egész korszakot végigkísérte az állományrevízióval kapcsolatos feladatok ellátása, ezen belül a segédkönyvtári cédulák előállítása, a naplók folyamatos nyomtatása, a revízióhoz szükséges plakáttári ponyvanaplók elkészítése és még egyéb segédmunkák teljesítése is.

1998-ban 399 617 cédula sokszorosítása, 58 154 ívnyi lista, napló stb. másolása történt meg a nem kevés mellékmunkával együtt.

Katalógusépítés, katalógusgondozás

A katalógusépítés és -gondozás keretében folyamatosan épültek a könyvek betűrendes és számrendi katalógusai. Az 1991-es megjelenési évvel lezárásra került hagyományos cédulakatalógusokba, illetve az 1992-től megjelent és feldolgozott anyag továbbra is fenntartott cédulakatalógusaiba csak a DOBIS/LIBIS cédulaelőállító-program működésének megindítása után, 1996-ban kerülhetett sor. A DOBIS/LIBIS cédulaelőállító rendszerben gyors egymásutánban nyomtatódtak ki az 1992-től folyamatosan kijelölt alapcédulák. A kb. 50 000 cédula sokszorosításra váró előkészítése munkaerő hiányában lassan haladt, így a beosztás 1997-re maradt és ettől kezdve folyamatosan és lemaradás nélkül történt meg.

Közben megtörtént a korábban várt, illetve bizalmas anyagot feltáró nyilvántartás céduláinak az olvasói betűrendes katalógusba való beépítése, a hagyományos szakkatalógusok 1987 előtti és az 1987–91 közötti impresszumú művek céduláinak beosztása is. Kiegészültek a könyvek betűrendes (leíró) katalógusai is az 1991-es megjelenésig.

Az időszaki kiadványok katalógusainak szerkesztése folyamatosan történt a változó adatok nyilvántartásával. Az olvasói szakkatalógusnak az új szakcsoportok szerinti átrendezése befejeződött. Az olvasói címrendszős katalógusba bekerültek a mikrofilmek címleírásai.

1998 közepén a Hírlapfeldolgozó Osztály katalógusszerkesztő részlegei is átmentek az újonnan létesített Periodika-feldolgozó Osztályra, ahol folyamatosan gondozták a szolgálati katalógust.

Az olvasói katalógus továbbépítése 1998. június 30-ai dátummal lezárult. Ettől kezdve valamennyi új kiadvány adatai csak az IKB adatbázisban található meg, éppúgy mint az olvasói katalógusokban feltárt, régóta élő kiadványok kurrens, 1998. június 30-a után érvényes adatai.

Az időszaki kiadványok szolgálati katalógusával építése a hagyományokat követve történt és történik folyamatosan. Az adatváltozásokat az osztály munkatársai a katalógizálás során vezetik, az állományi adatok részletezésével együtt.

MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIAI ÉS DOKUMENTÁCIÓS MUNKÁLATOK

Könyvek, térképek, zeneművek kurrens nemzeti bibliográfiái

A *kurrens magyar nemzeti bibliográfiai rendszer* folyamatos gondozása, az OSZK-nak beszolgáltatott kötelespéldányok muzeális sorának feldolgozó futószalagjára kidolgozott és folyamatosan aktualizált, már előzőleg is érvényes szabályzata alapján történt meg.

A bibliográfiai futószalagokon az alábbi munkafolyamatok ellátására került sor:

- a nemzetközi azonosító számok (ISBN és ISSN) kiutalása, ellenőrzése, javítása, kapcsolattartás a kiadókkal, adataik bekérése, a megfelelő nyilván tartások naprakész építése,
- a kiadványok tipológiai elbírálása, minősítésük és jelölésük feldolgozásra,
- a bibliográfiai tételek (címléírás, tartalmi feltárás, tételszerkesztés, kódolás, adatrögzítés, revíziók stb.) előállítása.

A tételek feldolgozására valamennyi szerkesztőségben részben vagy egészében számítógépes támogatással került sor.

Az elmúlt évek keserves előkészítő munkáinak köszönhetően és a munkafeltételek javulása következtében az *MNB Könyvek Bibliográfiai Szerkesztőségében* (és a Magyar ISBN Irodán) javultak a munkafeltételek, így a bibliográfia előállításának munkálatai is simábban folytak. A KELLO-tól érkezett könyvek határidőre történő feldolgozása növelte a szervezési munkákat, de biztosította az MNB KB teljességét: 1994-ben a Gyarapítási Osztályról 8022 kötelespéldány, a KELLO-tól pedig 4039, azaz összesen 12 061 könyv érkezett be és a Könyvfeldolgozó Osztály segítségével 7850 könyv adatai kerültek a NEKTÁR-ba, valamint 3343 analízistétel és 243 sorozati leírás. A NEKTÁR 1994-ben 12 161 rekorddal bővült, a KELLO 4122 alapcédulát kapott, a bibliográfiai füzetekben 7332 tétel jelent meg.

1995-ben a legfontosabb feladat az 1994-es indítású könyvanyagnak a NEKTÁR-ban való maradéktalan feldolgozása volt, amit a *Könyvek Nemzeti Bibliográfiája Floppyn* c. kiadvány 1996-tól történő megjelentetése tett szükségessé. A floppy-kiadással a megrendelők elégedettek voltak.

Ebben az évben a bibliográfiai füzetek tételszáma 1994-hez képest több mint kétezerrel növekedett. Komoly eredményként könyvelhető el az MNB KB új szakrendes változatának az indexekkel együtt való elkészülte a Számítástechnika-alkalmazási Osztály segítségével. Egy szám szakrendes változatának az új szakrendnek megfelelő manuális „átjelölésének” felhasználásával készült egy algoritmusprogram a szakcsoportok kijelölésére az ETO-jelzetek alapján. Így megújult a füzetes kiadvány, az 1997. évi 1. füzetből kezdve már új magyar és angol nyelvű bevezetővel, szakrendben, a szakcsoportok jegyzékével, betűrendes szakmutatóval, a szakcsoportok és ETO-jelzetek konkordanciatablázatával és valamennyi mutatóval együtt készült el.

A nemzeti bibliográfiai CD-ROM először 1995-ben látott napvilágot és a Könyvek Bibliográfiája adatbázist tartalmazta az 1976-tól 1991-ig Magyarországon meg-

jelent könyvekről, monografikus sorozatokról és a gyűjteményes kötetekben feldolgozott részdokumentumokról. A CD-ROM adatbázis kezelőrendszere az Arcanum Databases Bt. által kifejlesztet ARCTIS volt, amely a DOS felületen IBM 386-os CD-ROM lejátszóval felszerelt számítógépen lehetett használni. A fejlesztők megoldották a rekordok HUNMARC adatcsere formátumú letölthetőségét. A következő évi első felújítás már tartalmazta a DOBIS/LIBIS-ben feldolgozott könyvállomány rekordjainak hozzáadását is – NKA pályázat elnyerése segítségével, melynek célja a CD-ROM rendszeres gyakoriságú szolgáltatásának megszervezése volt.

1997-ben megindult könyvek bibliográfiájának CD-ROM-on történő megjelenítése (1976–1995, 1976–1996), és a Számítástechnikai Alkalmazási Osztállyal együtt dolgozva folyt a fejlesztési tervek megvalósítása: elkészült az MNB CD-ROM Windows-os verziója, egy lemezen jelent meg a Könyvek és a Periodikumok adatbázisa, DOS-os és Windows-os kezelőfelületen, a használathoz szükséges segítő (help) képernyők magyar és angol nyelvű szövegeivel. A floppyn terjesztett kiadványra az előző évi 8 helyett 17 könyvtár fizetett elő, és a SZIRÉN rendszer továbbszolgáltatásán keresztül 57 iskolai, városi és megyei könyvtár hasznosította az MNB rekordokat. Ez a szám 1998-ra 100-ra emelkedett. Folyamatosan jelent meg a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája WWW*, valamint a *Címjegyzék az OSZK legújabb hazai szerzeményeiről (könyvek)* elektronikus kiadása az OSZK honlapján. (Itt érhető el a *Külföldi könyvek katalógusa* is, amely az 1987-től megjelent, az OSZK állományába került külföldi könyvek KATAL adatbázisa.)

Ezen a területen a sok személyzeti kiesés, a szétágazó elvi és kísérleti munkák ellenére is igen jelentős volt az előrelépés.

A különgyűjtemények közül a Térképtár és a Zeneműtár vesz részt folyamatosan a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia munkálataiban. Előbbi 1993-ban még csak a térképek feldolgozásáról (annotált címleírás, szakozás) készült cédulát adta át a bibliográfia számára, de 1994-től a megjelentetéshez szükséges valamennyi munkafolyamat elvégzése reá hárult. A kötelespéldányként beérkezett térképek, atlaszok stb. száma emelkedő tendenciát mutat. Amíg 1994-ben 194 műről készült leírás, addig 1996-ban már 380 tétel került a bibliográfiába, 1998-ban pedig 280.

Ugyanez az önállósodási folyamat zajlott le a Zeneműtár esetében is: a füzetek negyedévenként jelennek meg az osztályon történő szerkesztés után, évente általában 500 feletti tételszámot közölve.

A hazai időszaki kiadványok kurrens nemzeti bibliográfiai

Az *MNB Sajtóbibliográfia Szerkesztőség* feladata az 1989 óta funkcionáló IKB – Magyar Periodika Adatbázis építése, fejlesztése, az adatbázis alapján különböző kiadványok megjelentetése.

Az adatbázis építése részben a magyar nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe tartozó új időszaki kiadványok bibliográfiai és besorolási tételeinek rögzítését jelenti, részben pedig a már régóta élő kiadványok évi első számai alapján a megváltozott bib-

liográfiai és besorolási adatok nyilvántartását. Ezzel természetesen bizonyos fokú jelzés történik az állományra vonatkozóan is, hiszen az adatbázis tartalmazza valamennyi kiadványra szólóan az évi első szám számozási adatait is. A feldolgozás folyamatosan, lényeges lemaradás nélkül történt.

A számítógépes munkát többször megzavarta a tárgyidőszakban a NOVELL hálózat rendszeres meghibásodása, a bizonytalan számítógépes környezet. Ennek ellenére az osztály jelentős eredményeket ért el. Az Információs Infrastruktúra Program (IIF) támogatásával az adatbázis elérhetővé vált külső felhasználók számára is az Interneten. Ezzel az OSZK a periodikumokra vonatkozóan is nyilvánossá tette a nemzeti bibliográfiai adatokat. A könyvtáron belül pedig valamennyi érintett munkaállomáson sikerült kialakítani az adatbázis lekérdezésre alkalmas felületét.

Folyamatosan eljuttatta az osztály néhány külső felhasználónak floppy-n a teljes adatbázist, illetve az adatmódosításokat. Különböző szempontú listák, jegyzékek előállítását is az adatbázisból végezték a szerkesztőség, illetve az Olvasószolgálati Főosztály munkatársai.

Az éves nemzeti bibliográfiai kötetek megjelentetése az 1990. évi kötettel megszűnt. 1996-tól helyette a teljes adatbázis megjelenik évente kétszer CD-ROM-on, *Magyar Nemzeti Bibliográfia Periodikumok* címen, egy lemezen a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek* adatbázissal. Emellett kiadásra kerültek a nyomtatott formájú füzetek: havonként a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új Periodikumok*, negyedévenként pedig az *Új Periodikumok*. Ez utóbbi katalógustétel-formátumban tartalmazza az adott negyedévben megjelent és feldolgozott kiadványok adatait.

Az adatbázis 1998-ra készen állt arra, hogy teljes egészében helyettesítse az olvasói katalógusokat, részben pedig a szolgálati katalógust is.

Az osztály egyik csoportjaként látta el feladatait a Magyar ISSN Iroda. Minősítette a kiadványokat tipológiai szempontból, megállapította, ellenőrizte, javította, illetve pótolta az ISSN számokat. Kapcsolatot tartott fenn a kiadókkal, szerkesztőségekkel.

A hazai időszaki kiadványok kurrens sajtórepertórium

A Repertórium szerkesztősége folyamatosan regisztrálta a feldolgozott kiadványok részegységeinek adatait a forrásbázisban, feldolgozta a gyűjtőkörébe tartozó kiadványok válogatott cikkanyagát és havonta megjelentette a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki kiadványok Repertórium*a füzetét.

A szervergép 1995-ös sérülésekor az adatbázisokat jelentős kár érte, mintegy 100 napnyi túlmunkával sikerült csak az adatvesztéseket pótolni.

Ugyanakkor a rögzítés, javítás és keresés megkönnyítése érdekében a Szerkesztőség új adatbeviteli űrlapot tervezett meg. 1996-ban a törzsanyag és az indexek integrálásának eredményeként elkészült az IKER adatbázis, amely 1993-tól tartalmazza az MNB IKR füzeteiben megjelent tételeket. Az adatbázis 1996. március elsejétől az OSZK belső hálózatán hozzáférhető, és a jövőben ez folytatja az 1946

óta az Olvasószolgálaton épülő folyóiratszikk-katalógust. 1997-től a feldolgozás teljes egészében számítógépen történik. Az IKER adatbázis tételszáma 1998 végére 78 989-re emelkedett az 1993-as 27 934-es számmal szemben.

1998-ban az IKER adatbázis alapján megjelent a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Sajtórepertórium* a könyvekkel és a periodikumokkal közös CD-ROM-on.

A Magyar Nemzeti Bibliográfia kurrens füzetében megjelent tételek száma és egyéb adathordozón megjelent kiadványok

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Füzetes kiadványok

- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája*. Évi 24 füzet mellékletként: *Új Periodikumok*. Évi 12 alkalommal. (1997-től önálló terjesztésben!) Függeléként: *Térképek*. Évi 4 négy alkalommal
- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Repertórium*a. Évi 12 füzet.
- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek Bibliográfiája*. Évi 4 füzet.
- *Új Periodikumok*. Évi 4 szám (a KMK kiadásában).

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája

1994:	7332 tétel
1995:	9415 tétel
1996:	9022 tétel
1997:	8824 tétel
1998:	7255 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új Periodikumok

1994:	735 tétel
1995:	1200 tétel
1996:	1201 tétel
1997:	1030 tétel
1998:	1206 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Térképek

1994:	93 tétel
1995:	244 tétel
1996:	280 tétel
1997:	366 tétel
1998:	289 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek

1994:	370 tétel
1995:	592 tétel
1996:	504 tétel
1997:	529 tétel
1998:	326 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Nyomtatott kumulált kiadványok

1994: *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Bibliográfiája.*
(Meggzúnt: 1. a CD-ROM-kiadást.)

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Kurrens kiadványok floppyn

A *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája*. 1997-től a nyomtatott füzetekhez éves indexek floppyn.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. CD-ROM kiadványok

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek 1976–1991 megjelent 1994-ben

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek 1976–1995 megjelent 1996-ban

1997-től a *Könyvek és Periodikumok* közös CD-ROM-on, évi kétszeri felújítással.

1998-tól a *Könyvek*, a *Periodikumok* és a *Sajtórepertórium* közös CD-ROM-on, évi kétszeri felújítással.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Elektronikus dokumentumok.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája – WWW. 1997-től félhavonta.

Címjegyzék az Országos Széchényi Könyvtár legújabb hazai szerzeményeiről. (Könyvek), hetenként kétszer.

Hungarika dokumentáció

A hungarika dokumentációs feladatok körében – az előző évekhez hasonlóan – párhuzamosan folytak a feldolgozási és a fejlesztési feladatok: a cél minél több adat megszerzése, számítógépes feldolgozása, hálózatba kapcsolása és ezzel, valamint kiadványok megjelentetése révén az érdeklődők informálása, a hungarológiai kutatások támogatása volt.

A feldolgozási és fejlesztési feladatok ellátása 1994-ben már egyensúlyba került és a rutinfolyamatok tartalmának és rendjének rendszerszintű működése megindult. A fejlesztések középpontjában a bibliográfiák indexelésének, automatikus szerkesztésének és megjelenítési formátumának véglegesítése állt. Fontos eredmény volt az anyag szerkesztését megalapozó ellenőrző listák előállítási módszere és típusának kialakítása.

A HUN (Hungarika információ) integrált adatbázis a külföldi publikációk: könyvek, tanulmányok, periodikumok cikkei, ismertetései stb. minél szélesebb területről való összegyűjtését és regisztrálását folytatta 1994-ben és a következő években is. A HUN-ban feldolgozott címeket már 1994-ben értékelték és újabbakkal kívánták bővíteni. A rossz anyagi feltételek között azonban a feldolgozási kör kialakítása nagy gondot okozott. 1994-ben jelentős fejlesztési feladat volt az IIF-fel együttműködve a HUN adatbázisának az ISIS-ből a BRS Search-be való telepítéséhez szükséges specifikáció elkészítése, amely be is fejeződött az év folyamán. 1998-ban az adatbázis már 26 392 tételt foglalt magában.

A HUNG adatbázis, amely a múlt század végétől külföldön élt magyar személyiségek életrajzi és tevékenységére vonatkozó adatait tartja nyilván, új forrásművek (pl. életrajzi lexikonok, határon túli lapok) feldolgozásával és kérdőívek kiküldésével, egyéni és intézményi kapcsolatok segítségével a tárgyalat öt évben is folyamatosan épült, 1966-ban 26 000, 1998-ban pedig már 29 886 tételt tartalmazott.

Az 1994-es év eredménye volt a külföldi hungarika periodikumok adatbázisának kialakítása a Fejlesztési Osztály munkatársai segítségével. A *Kurrens hungarika külföldi időszaki kiadványok (KHK)* adatbázisában 1995-ben az 1994-es adatok bevitelével indult meg a munka.

Sajnos az adatbázisok fejlesztése 1996-ban, az adatgyűjtésre szánt külső támogatás elmaradása miatt és az OSZK szűkülő gazdasági lehetőségei következtében csökkent az előző évek lehetőségeihez képest. Ennek megfelelően folytatni kellett a már 1995-ben elkezdett ésszerűsítési stratégiát, és minden erőt a HUN adatbázis fenntartására kellett fordítani. Így az anyaggyűjtés és a feldolgozás 60%-a belső kapacitásból került megoldásra. A feldolgozás csökkenése miatt az adatbázisokba is kevesebb tétele kerülhetett be. Az 1996-os mélypontot azonban 1997-ben fellendülés követte, az NKA és az Illyés Alapítvány támogatásának köszönhetően. Ekkor sikerült az előző évek lemaradását behozni.

Évről évre egyre jelentősebb helyet foglalt el az osztály munkájában az adatbázisokra és a munkatársak szakismeretére alapozott tájékoztatás. A HUN adatai a NIIF Program számítógépéről már 1990-től elérhetők voltak. 1995-től kezdődően rendszeres on-line adatszolgáltatás folyt mind a Hungarika Dokumentációs, mind a Gyarapítási Osztályon az adatbázis duplikátumából. 1997-ben a két meglévő adatbázis: a Hungarika Információ és a Hungarika Névktaszteré az Interneten is elérhető volt, valamint teljesen új fejlesztés eredményeképpen, UNESCO támogatással a külföldi hungarika-gyűjtemények hálózati hozzáférését szolgáló Hungarika WWW is. 1998-ban pedig sikerült végre az adatbázisok belső hálózatra tételét, és a legfontosabb hálózati munkahelyek kialakítását megvalósítani.

Az elmúlt években egyre több felől érkezett igény a hungarika adatbázisok rendszerének vagy adatállományának megvásárlására is. 1995-ben a Bródy Sándor Megyei Könyvtár a HUNG megyei változatának programját és a vonatkozó adatállományt vette meg, a Nanterre-i Bibliothèque de documentation internationale contemporaine a kisebbségi, nemzetiségi vonatkozású irodalmat kérte a HUN adatbázisból, a Babits Kiadó lexikon-szerkesztősége az erdélyi származású, élő külföldi magyar személyiségek adataanyagát (3589 tétel) rendelte meg.

A kutatói körrel kialakult közvetlen kapcsolat segítette az adatgyűjtést és gyakran az OSZK állományának kiegészítéséhez is hozzájárult. A különböző megkeresések közül jelentős volt az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetével kialakított kapcsolat, amely a Hungarika Névkataszter helyismereti gyűjtemények számára történő hasznosítását teszi lehetővé.

A *Hungarika-anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéké*-nek füzetei folyamatosan kiadásra kerültek, 1994-ben az 5. füzet: *Skandináv államok*, 1995-ben a 7. füzet: *Franciaország*, 1998-ban pedig a 15. füzet: *Ausztrália látott napvilágot*. Ebben az évben a 11. füzet: *Kanada* is sajtó alá került.

A füzetek iránt nagy volt az érdeklődés, hiszen a kutatók számára máshol el nem érhető adatokkal segíti a hungarikumokkal kapcsolatos munkát. Az európai adatgyűjtés lezárultával lehetőség nyílt az elemző áttekintésre s arra, hogy a könyvtárak hungarika állományának főbb jellemzői összefoglalásra és áttekintésre kerülhessenek, kutatói és kultúrpolitikai célra rendelkezésre álljanak.

1994-ben megkezdődtek a tervezett hungarika bibliográfiák megjelentetéséhez szükséges előkészületek, de csak 1998-ban tudták a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, új periodikumok* c. kiadvány első, 1990. évi kötetét nyomdába adni. Ez előre láthatóan 1999 első negyedében jelenik majd meg. A kötet elkészültének jelentősége kettős: egyrészt maradéktalanul megőrizte az MNB hagyományos értékeit, másrészt tartalmában és szerkezetében az új típusú hungarika bibliográfia-modell első kötete, amely összegezi a kísérleti periódus minden eredményét. A bibliográfia köteteinek 1990-től kezdődő felzárkóztatása mellett hozzáfogtak a szerkesztők a kurrensen megjelentethető 1997-es évi anyag előkészítéséhez. 1998 tehát az új bibliográfia-program megindulásának éve volt.

Retrospektív nemzeti és hungarika bibliográfiák

Az 1994 és 1998 közötti időszakban elkészült a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* elnevezésű retrospektív bibliográfia III. kötete. E kötet ezer, 1636 és 1655 között megjelent magyar nyelvű és a történelmi Magyarország területén bármely nyelven kiadott nyomtatvány bibliográfiai és tartalmi leírását adja közre. A kötethez tízféle mutató készült. A kézirat, Borsa Gedeon és Kulcsár Péter gondos lektorálása, észrevételeik figyelembe vétele után az Akadémiai Kiadó gondozásában 2000-ben lát majd napvilágot az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Közalapítvány 5,5 milliós támogatásával. Közben 1996-ban megjelent a Szabó Károly RMK III. kötetének és az ahhoz összegyűjtött *Pótlás*-ok négy füzetének közös *Mutató*-ja is.

Folytatódott az 1801 előtti hungarikumok ismeretlen példányainak felkutatása és nyilvántartásba vétele. Adatgyűjtésre Ungváron, Lembergben, Pozsonyban, Prágában, Kolozsvárott, Brassóban, Nagyszebenben, Marosvásárhelyen és Segesvárott került sor. Levelezés útján Székelyudvarhelyről is sikerült az adatokat megkapni. 1997-ben pl. Kolozsvárott 300, Gyulafehérvárott 893, Brassóban 332, Nagyszebenben pedig 762 e körbe tartozó műre bukkantak rá a kutatók.

Ugyanakkor, 1997-ben kezdődött meg a magyar szerzők külföldön 1712 és 1801 között idegen nyelven megjelent munkáinak feltárása – OTKA támogatással. Mivel e téren önálló bibliográfia még nem született, az adatgyűjtés Petrik Géza alapvető munkájának és Szinnyi Irói lexikonának átnézésével indult meg. Ezt követte az OSZK Plakát- és aprónyomtatványtára anyagának számbavétele.

Folytatódott a hely és/vagy év nélküli 17–18. századi nyomtatványok lokalizálásának és datálásának munkája, amelyhez a legfontosabb segítséget a 15–17. századi magyarországi nyomtatványok típusrepertóriumának szolgáltatása, továbbá az ehhez nélkülözhetetlen címlap-xerox gyűjtemény jelenti.

Az 1801 előtti régi könyvek központi katalógusának fejlesztése és karbantartása folyamatos munkát jelentett.

Levonatok készültek az 1601 és 1850 között külföldön kiadott, illetve az 1712 és 1850 között Magyarországon megjelent nyomtatványok címleírásairól is. Ezzel a több évtizede abbahagyott 1801 és 1850 közötti nyomdász- és nyomdahely-katalógusokat kívánta a szerkesztőség feltölteni.

A *Magyar Könyvészet 1921–1944.* c. retrospektív nemzeti bibliográfia munkálatai a hét alapkötet megjelenése után a *betűrendes mutató* tételeinek megszerkesztésével folytatódtak. Külön feladatot jelentett az azonos nevű szerzők műveinek elválasztása, személyi adataik felkutatása. A mutatót tartalmazó VIII. kötet kéziratának előállítása az erre a célra készített HOKOM (HOrthy KOrszak Mutatója) adatbázis segítségével történik. Az adatbázis – teljessé válását követően – nem csak a mutató nyomdai formátumának automatikus előállítására, hanem a hálózaton történő keresésre is alkalmas lesz. A mutatótételeknek 46%-a már az adatbázisba került 1998 végére.

Az egyes kötetek megjelenését követően, a könyvészet kiegészítése céljából, folyamatosan történt a bibliográfia gyűjtőkörébe tartozó OSZK-beszerzések, illetve más forrásokból megismert és a kötetekben nem közölt kiadványok pótlólagos bibliográfiai feltárása. Ennek során kerekén háromezer tétel gyűlt össze 1998 végéig, amely a kiadásváltozatokkal együtt közel 4000 új kiadvánnyal gyarapítja majd az eddigi anyagot. Az egyes kötetekben észrevett jelentősebb hibák és szükséges kiegészítések feldolgozása pedig mintegy 3000 tétel javítását jelenti. Az I–VII. kötet pótlásai és javításai a VIII. kötet részeként, a betűrendes mutatóval együtt fognak megjelenni.

A *Magyar Könyvészet 1921–1944.* III. (Társadalomtudományok 2. Jog. Közigazgatás. Népjólét. Pedagógia. Néprajz) kötetének kiegészítéseként elkészült és 1998-ban megjelent a III/A. *Alsó- és középfokú iskolai tankönyvek* című kötet az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeummal közös szerkesztésben és kiadásban.

A *Magyar Könyvészet 1921–1944.* VIII. kötetével nem zárulnak le a korszakra vonatkozó nemzeti bibliográfiai munkálatok. Többszöri módosítás után véglegessé vált a két világháború közötti időszak külföldi magyar nyelvű könyveit regisztráló, egyedi kiadványok megszerkesztésére is alkalmas nemzeti bibliográfiai adatbázis (*Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldi magyar nyelvű hungarikumok. Könyvek. 1919–1944.*) szakmai programja.

Katalóguskiadványok. Szakbibliográfiák

Tárgyalt korszakunkban folytatódtak Az *OSZK gyűjteményei* c. sorozat számára az újkori latin kötetes kéziratok számára a címek leírásai. Az I. kötet munkálatai az öt év alatt szüneteltek, a II. és III. köteté – főleg az állományrevízió miatt – csak lassan, évi 100–200 tétel feldolgozásával haladtak előre. De a visszafogott teljesítményt egy újkori latinista munkatárs hiánya is magyarázza.

A Térképtárban a *Kézírtos térképek az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában. 2. kötet. Birtokvázlatok* c. kiadvány anyaggyűjtése készült el, 1998-ban már a címleírások ellenőrzése és számítógépre vitele is megtörtént. Ekkorra már 3359 település anyagának ellenőrzése megtörtént, és folyamatban volt a már átnézett anyag számítógépre vitele is.

A „Magyarországi gyűjtemények 16. századi antikva katalógusai” téma keretében tovább folytatódott a Székesfehérvári Püspöki Könyvtárból kölcsönkapott nyomtatványok feldolgozása. A Szerkesztőség szakmai irányításával zavartalanul haladt előre az e körbe tartozó nyomtatványok feldolgozása a budapesti könyvtárakban (Egyetemi Könyvtár, Akadémiai Könyvtár, Szabó Ervin Könyvtár, Evangélikus Országos Könyvtár).

A *magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* c. kiadványsorozat megjelentetése előterében 1994-ben az 1998. évi kötet állt. 1993-tól áthidaló feladatként befejeződött a tárgyévi hungarika-anyag gyűjtése, feldolgozása, szakozása, szerkesztése és megtörtént számítógépre vitele, főszerkesztői ellenőrzése, majd a megformázott tördelt levonat elkészülte után a névmutató szerkesztése is. A fotókész kézirat az év legvégén került nyomdába és 1994-ben meg is jelenhetett.

Közben változó szinten folytak a következő, 1989–1993. évi kötetek munkálatai is, természetesen úgy, hogy a legközelebb megjelenő kötetre fordították a legtöbb időt és figyelmet, a következőknél pedig még elsősorban a részleges feldolgozás és az előzetes szerkesztés munkái történtek meg egyre kisebb kapacitással és eredménnyel.

Ezzel a módszerrel 1996-ban nyomdába került az 1989. évi kötet, de kinyomtatására a kellő számú megrendelő hiányában nem kerülhetett sor. (A Csereszolgalát e kiadványt 139 példányban küldte ki külföldre, megszűnésekor sokan adtak hangot a sorozat – remélhetőleg átmeneti – lezárása miatti sajnálkozásuknak.)

Így a *magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* c. kiadvány anyagának további gyűjtése, szerkesztése és kiadása megszűnt. Az 1990-től 1993-ig terjedő, különböző készültségi állapotban lévő cédulaanyag rendezése, későbbi felhasználásuk, tájékoztatási célra történő igénybevételek lehetőségének biztosítása megtörtént és megszületett az az elképzelés is, amely szerint a munka folytatása számítógépes adatbázis létrehozásával valósulhatna meg. Az ezzel kapcsolatos tervek kidolgozása már 1996-ban megkezdődött, végleges megoldás még nem született. Ma már az 1990-es év is nyomdakész, de abban nem született döntés, hogy a továbbiakban ki legyen a kiadvány gondozója (Irodalomtudományi Intézet, Petőfi Irodalmi Múzeum?) és a közreadáshoz szükséges támogatás sem biztosított.

A tárgyalt korszakban folytatódtak az 1966–1970. évi retrospektív kötet – immár befejezőnek nevezhető munkálatai – megtörtént az általános (számrendi) rész lektorálása és a javasolt kiegészítések, módosítások végrehajtása, majd sor került a szerzői fejezet számítógépre vitelére. 1995-ben a munkálatok befejeződtek és már a nyomdai kézirat előállítás is majdnem elkészült. Így a kiadvány két kötete külső kiadó és nyomda közreműködésével 1996-ban meg is jelenhetett.

Ezzel a kötettel Pajkossy György ny. főosztályvezető kiemelkedő munkájának köszönhetően a bibliográfiai sorozat hiányzó része megszületett és így a folyamatosság helyreállt *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* kötetei után.

OLVASÓSZOLGÁLAT, TÁJÉKOZTATÁS

Központi olvasószolgálat

Ahhoz, hogy az olvasószolgálat és a modernizálódó tájékoztatás a tárgyalt öt év alatt ilyen mértékben tudjon fejlődni, természetesen szükség volt minden előrelépés, minden újítás átgondolása mellett a kötelező eljárások végleges megfogalmazására, pontosabban: szabályzatokban történő rögzítésére. Ezek közül az 1995-ben életbe lépett olvasószolgálati szabályzatot kell kiemelni, amelyet később belső rész-szabályok rögzítése követett (információs szolgáltatásokra vonatkozó új előírások stb.). 1998-ban készült el az *Olvasói kalauz az Országos Széchényi Könyvtár használatához* c. kiadvány, amellyel az olvasók régi igényeit sikerült végre kielégíteni. Az átszervezés után szükségessé vált szervezeti és működési szabályzat, az ügyrend, a munkaköri leírások összeállítása is megkezdődött.

A következő feladatkör a kutatói helyek bővítése, a kutatás kényelmének fokozása volt. 1994-ben megtörtént 12 kutatófülke és 6 kutatóasztal felállítása, így ekkor összesen 36, részben a számítógép használatát is lehetővé tevő hely állt a kutatók rendelkezésére. Az olvasóhelyek számának növelésével a tárgyidőszak végére a könyvek, időszaki kiadványok és mikrofilmek tanulmányozására szánt VII. szinti termek már 534 olvasót tudtak befogadni.

Sor került a hírlap-olvasóterem jobb kihasználására, az olvasóhelyek számának növelésére is. Az emelkedő mikrofilm-használat az eredeti terület bővítését tette szükségessé új leolvasógépek beállítása érdekében.

Az olvasók kényelmét szolgálta a világítás javítása az eligazító táblák, „térképek” kihelyezése, a könyvkikérő, illetve visszaadó pultok 1998-ban történt áthelyezése, az ott folyó munka újjászervezése, és ezzel a kiszolgálás nyugodtabbá és áttekinthetőbbé tétele.

Az olvasószolgálati részlegek 1997-ben és 1998-ban (1999-re áthúzódóan) kérdőíves felmérést végeztek a könyvtárat használók panaszairól, kívánságairól, jobbtételi elképzeléseiről és az első, már lezárt vizsgálódás alapján igyekeztek az olvasók jogos és kivitelezhető megjegyzései alapján területükön és munkájukban jobb körülményeket, feltételeket teremteni.

Nagy előrelépés jelentett az elavult beiratkozási rendszer 1996-ban megtörtént modernizálása: a Mellon Alapítvány 37 000 USA dolláros segítségével mód van a beiratkozott olvasók pontos azonosítására, az olvasóforgalom figyelemmel kísérésére, a beiratkozottak, illetve a napi használat statisztikájának automatikus készítésére.

Az olvasók száma

Az olvasói létszám alakulása az éves beiratkozottak és az egy-egy alkalomra szóló napijegyek összesítése alapján

1994	1995	1996*	1997	1998
bontott szám nincs	22 764 beiratkozott	12 068 beiratkozott	10 229 beiratkozott	11 203 beiratkozott
	9 585 napijegy	16 803 napijegy	17 834 napijegy	15 724 napijegy
30 290	32 349	28 871	28 063	26 927

* 1995 szeptember elsején a beiratkozási díj helyett a drágább könyvtárhasználati díjat vezette be a könyvtár, így ettől kezdve *éves* beiratkozási jegyet kevesebbet vettek. Azok számára, akik mégis megvették azt, kedvezményt biztosított a könyvtár: jegyük 1996. december 31-éig volt érvényes (l. a szöveget is).

Ezek a számok némi magyarázatra szorulnak:

1995-ben szeptember 1-jétől a beiratkozási díjat a könyvtárhasználati díj váltotta fel, amely lényegesen magasabb volt az előbbinél (ez 2000 Ft, diákok és nyugdíjasok számára 1000 Ft). Így – bár a kutatók és a bölcsészhallgatók túlnyomórészt beiratkoztak, az év utolsó negyedében csökkent az olvasók ez iránti kedve, inkább napijeggyel látogatták a könyvtárat. Azok viszont, akik mégis beiratkoztak (5561 fő) abban a kedvezményben részesültek, hogy olvasójegyüket nem egy évig, hanem 1996 végéig (tehát 16 hónapig) használhatták.

A táblázat utolsó sorainak adatai nem jelentenek pontos létszámot, hiszen a napijegyesekről nem állapítható meg, hogy egy-egy olvasó hányszor kereste fel a könyvtárat.

1994-ben nincs beiratkozottakra és napijegyes alkalmakra bontva az összesített szám.

1996-ban ugyan csak 6507 beiratkozó volt, de ehhez természetesen az előző évi 5561 kedvezményezett is hozzászámolták, így a beiratkozottak száma összesen 12 068 lett. Ez nagy visszaesést jelentett az előző évekhez képest, de az érthető, hogy az egyetemi hallgatók és mások is, a tanév kezdetén megriadtak a felemelt összegtől.

A napijegyek száma természetesen megnőtt, így a csökkenés és a növekedés az összesített számot tekintve nagyjából kiegyenlítette egymást.

Olvasói forgalom

A VII. emeleti olvasótermekbe irányuló forgalom jellemzői a következőkben összegezhetők:

Az öt év folyamán az éves látogatások száma kb. azonos lett volna, ha 1995-ben az állományrevízió miatt nem hosszabbodik meg a nyári szünet. 1994-ben, 1996-ban és 1997-ben is kb. 200 000-en látogatták meg a központi termeket, 1995-ben a már említett ok miatt 190 000-re csökkent ez a szám, 1998-ban viszont 205 000-re emelkedett. (A közölt számok természetesen nem pontosak, hanem a gyakorlat alapján valószínűsítettek.)

A forgalom nem lehetett egyenletes, hiszen legnagyobb része a vizsgaidőszakra esett. Ilyenkor annyian keresték fel a könyvtárat, hogy a diákok az emeletre vezető lépcsőkön üldögélve órákig vártak egy-egy megüresedő helyre; ezzel és az előtérben ülő, a sorszámokat osztogató, illetve a következőt kiabáló munkatárssal együtt nem nyújtva a nemzeti könyvtárhoz méltó látványt a kapun belépő számára.

Miután az olvasójegyeket a beiratkozópultnál adják ki, illetve ellenőrzik, a könyvtárba bejutott olvasók mozgását nem lehet figyelemmel kísérni. A legtöbben a VII. szinti központi olvasótermeket keresik fel, mások a különgyűjtemények egyikébe mennek be, illetve több részleget is felkereshetnek. Így a következő számok (olvasói kategóriák) nem csupán a nagy olvasótermek használatát rögzítik, hanem azt is, amely a különgyűjteményekben bonyolódik le. A kettőnek az egymáshoz való viszonya nem állapítható meg, az viszont igen, hogy az utóbbiakban 1998-ban összesen 8636 olvasót – nyilván elsősorban kutatói látogatást – regisztráltak.

Az olvasói kategóriák

Az olvasói összetételt és annak változásait táblázatban bemutatva a következő, önmagában is sokatmondó kép alakul ki (l. a következő oldalon lévő táblázatot!).

Az összeállítás adatait elemezve egyértelmű aránytalanságok tűnnek szembe.

Az első ránézésre kiderül a táblázatból, hogy a kutatók száma feltűnően kevés, holott a nemzeti könyvtár feladata elsősorban az ő ellátásuk lenne. Arányuk 1986 és 1990 között 14%-os volt az olvasói kör egészéhez viszonyítva, de 1990 és 1993 között már a mai szintre esett vissza. Sajnos a csökkenő tendencia továbbra is folytatódik, bár az utóbbi években önmagában véve ez a szám is enyhe emelkedést mutat.

Ezen belül – egy év adatainak segítségével – bontani is tudunk: 1995-ben a 2897 kutatóból 1441 volt az éves beiratkozott személy, a napijegyesek közül pedig 539 alkalommal kereste fel a különféle olvasótermeket megállapíthatatlan számú kutató. Egy szám még nem alkalmas általánosításra, de az a tény, hogy ebben az évben csak 1441 olyan stabil olvasója volt a könyvtárnak, aki a kiemelt kategóriába sorolható, az elgondolkodtató, az összesített szám pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a kutatók között is elég sok lehet a könyvtárat napijeggyel felkereső.

	A regisztrált* olvasók száma	Ebből kutató	Felsőoktatási intézmények hallgatója	Egyéb (nem kutató, nem diák)
1994	30 290	2482	16 396 nincs bontva	9 464 + 1 948** 11 412
1995	32 349	2897	21 399 8 810 bölcsész 12 589 más szakos	8 053 + 1 997** 10 050
1996	28 871	1980	18 380 8 239 bölcsész 10 141 más szakos	8 511***
1997	28 063	2 026	18 871 8 946 bölcsész 9 925 más szakos	7 166***
1998	26 927	2175	17 186 7 718 bölcsész 9 468 más szakos	7 566***

* A regisztrált olvasók száma mind az éves beiratkozottak, mind a napijegyet alkalmanként váltók összesített számát jelenti.

** középiskolás (Számukat máshol nem vették figyelembe.)

*** A tanulmányi versenyeken résztvevők kivételével (középiskolás nincs)

A másik csoport, amelynek problémáival – ennek túlsúlya miatt – kiemelten foglalkozni kell, az egyetemi hallgatóké. A statisztikák a bölcsészek és a nem bölcsészek számát különválasztják, ezen belül a beiratkozottakét és napijegyeseiket már nem.

Az egyetemisták, főiskolások száma kiugró nagyságrendet jelez: 1997: 67%, 1998: 63,8%, tehát azt bizonyítja, hogy a könyvtár használóinak kb. kétharmada egyetemi és főiskolai hallgatókból adódik. 1991-ben arányuk kisebb, kb. 50%-os volt.

A felsőoktatási intézményekben tanulók száma 1997-ben 18 871, 1998-ban 17 186 volt, általában kétszer annyi, mint a nem kutató nem diák csoporté együtt. Ez igazolja azt a feltevést, hogy az OSZK túlnyomó mértékben egyetemi könyvtári feladatokat lát el.

Az egyetemisták, főiskolások csoportját (a beiratkozottakat és a napijegyeseiket egybevéve) két részre választják szét a statisztikai kimutatások: bölcsészekre, azokra akik már tanulmányi idejükben is szükségszerűen kapcsolódnak a nemzeti könyvtárhoz, és a nem bölcsészekre, akik csak elvétve szorulhatnak az OSZK-ban őrzött dokumentumokra.

A könyvtár a *bölcsészhallgatókat* mindig is örömmel fogadta, hiszen ezekben a fiatalokban látták mindenkor vezetői azt az utánpótlást, amelyet a tanári és a kutatói pálya, gyakran a kettő együttese folyamatosan igényelt. A többihez – különösen a szakkönyvtárak megjelenése és fejlődése után – legfeljebb csak kutatói szinten volt köze.

Ezért is kelt most meglepetést a hallgatói számoszlop szemrevétele, amely a nem bölcsészeknek a bölcsészekkel szembeni többségéről, sőt utóbbiaknak az el-

múlt öt évben látható fogyásáról tanúskodik. A bölcsészek összsámát nem lehet tovább bontani, így azt, hogy közülük hány vállalta az éves beiratkozást, illetve váltott napijegyet, nem lehet megállapítani. A már említett 1996. évi beszámoló-jelentés szerint „Továbbra is érvényes az a tendencia, hogy a kutatók és a bölcsész egyetemisták, főiskolások inkább éves olvasójegyet váltanak, míg a nem kutatók, nem bölcsész diákok előnyben részesítik a napijegyet.” Ezt mondatot, ha más megfogalmazásban is, de a következő két évben is megismétlik.

Ami a *nem bölcsészek* számát illeti az állapítható meg, hogy jelenlétük az 1995-ös csúcshoz képest fogyott ugyan, de 1998-ban még így is 1750-nel többen tanultak itt mint a bölcsészek. Ez kissé elgondolkodtató, hiszen számukra nagy szakkönyvtárak állnak rendelkezésre és többségük nem szorul a nemzeti könyvtár használatára. Igaz ugyan, hogy a jól felszerelt olvasótermi kézikönyvtár megkönnyíti helyzetüket, nem kell a mások kezében lévő könyvre várni, itt csak a polcra kell a kívánt irodalmat leemelni. Sajnos a szabadpolcos állomány beható ismerete nélkül azonban nehéz megmondani, hogy a számukra szükséges jegyzetek, könyvek itt megvannak-e (műszaki, orvosi, mezőgazdasági), vagy ezeket a raktárakból kéri ki (és esetleg még félre is tétetik?).

Kivételek természetesen lehetnek, bizonyos témákhoz, főleg dolgozatokhoz bármely tudományterületen régebbi könyvekre is szükség lehet.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy sok diáknak nincs hol tanulnia, egyes kollégiumok ehhez nem tudnak lehetőséget biztosítani, de az is előfordulhat, hogy egyeseknek az otthoni egésznapos fűtési költségek kifizetésére télen nem telik. Számukra megfelelő tanulószobákat kellene biztosítani, de ennek megoldása túllépi a nemzeti könyvtár feladatkörét.

Röviden szólni kell a „nem kutató, nem diák” csoportról is, amelynek összetételéről semmit nem lehet tudni. Eleinte ide tartoztak a középiskolások is, akiknek körét 1996-ban – főigazgatói döntés alapján – erőteljesen csökkentették. Ezzel 7-8000 közöttire apadt le számuk, és ez reális arálynak tekinthető.

Dokumentumhasználat

Az olvasók által igénybe vett dokumentumok számadatait a jelenlegi körülmények között nehéz meghatározni.

A raktárakból kikért könyvek, időszaki kiadványok, mikrofilmek igénylőinek és a kiadott anyag egységének számát – mint azt a következő táblázat mutatja – pontosan meg lehetett állapítani.

Ha a raktári anyag iránti igény nem is érte el az 1994-es szintet, de 1997-hez képest mégis 6%-os emelkedést mutatott, így remélhető, hogy növekvő tendenciáját megtartja. Öröndetes a periodikumok, főleg hírlapok eredetiben való olvashatásának – ha nem is folyamatos – de 1997 és 1998 között is megmutatkozó csökkenése és ezzel egyidőben a mikrofilmezett anyag használatának növekedése, mert ez talán arra mutat, hogy a kutatók – ha nehezen is – de rászoktak a filmre vett hírlapok ilyen formában történő olvasásához, másrészt az olvasószolgálati ellenőrzés meg-

szigorítása is lehetetlenné tette az eredeti példányok kiszolgáltatásának lehetőségét. Ezt bizonyítják a használat adatai is: 1994-ben 6292, 1995-ben 6700, 1996-ban 7207, 1997-ben és 1998-ban 8900 volt a mikrofilmet igénylők száma.

**A raktári dokumentumokat igénylők száma
és a használt anyagtípusok**

	Igénylő	Könyv	Periodikum	Mikrofilm	Összesen
1994	75 767	145 666	86 379	20 215	252 160
1995	75 141	118 350	55 694	20 247	194 291
1996	83 286	107 946	59 661	23 088	190 695
1997	91 604	218 840	66 566	24 550	309 956
1998	97 154	129 956	64 227	30 562	224 745

A raktári dokumentumok igénylésére minden olvasó jogosult volt, a kikért anyag kézhezvételére is csak a dolgozatírási hetekben és a vizsgaidőszakban kellett félóránál-óránál többet várakozni. A kutatók azonban a legnagyobb forgalom esetén is késedelem nélkül helyhez jutottak. Addig viszont a kézikönyvtárból kiválasztott dokumentumokat lehetett tanulmányozni, vagy a hírlapokat, folyóiratokat átnézni.

De a használat nagy mértékben támaszkodott a szabadpolcokon elhelyezett kb. 80 000 kötetes kézikönyvtárra is – sőt valószínűleg elsősorban erre – mert ez a leggyakrabban igényelt anyagot foglalja magában. (Kiegészítésére igen nagy gondot fordítanak az osztály illetékes munkatársai.) A használat adatait azonban nem lehetett egyértelműen megállapítani, mert az itt elhelyezett dokumentumokhoz mindenki hozzáférhet, de semmi garancia nincs arra, hogy használat után az arra kijelölt helyre teszi-e le az olvasó, vagy visszahelyezi-e a polcra (így a használatnak nem marad semmi nyoma, vagy – ami még rosszabb – eldugja a dokumentumot vagy más szakok könyvei mögé, ezzel magának a másnapi, esetleg még további használatot is biztosítva).

Nem adhatók meg hitelesen a kurrens hírlapok és folyóiratok olvasottsági adatai sem, ezek igénybevételeinek számszerűségét nem lehet megállapítani.

A szabadon használható dokumentumok mennyiségét tehát csak becslés révén lehetne megadni, ezek közlése viszont félrevezető lenne.

Azt, hogy nagyon sokan veszik kézbe az olvasók közül őket, közvetett módon be lehet bizonyítani.

A kurrens periodikumok szerencsére csak rövid ideig vannak kitéve az érdeklődők számára, így ép állapotban maradnak meg, ez azonban nem mondható el a kézikönyvtár polcain elhelyezett dokumentumokról. Az 1994. évi jelentés még azzal büszkélkedik, hogy az említett két szabadon használható dokumentumfajta több mint kétmilliószor vették kézbe (ez eltúlzott adat), de máris hozzáfűzi, hogy „a tömeges használat következtében egyre romlik a kézikönyvtári anyag fizikai állapota, nő a csonkítások, rongálások száma.” Ez ellen pedig nem tudtak a könyvtárosok még az olvasótermekbe telepített új TV-rendszer segítségével sem hathatósan védekezni.

1997-ben például 1596 kötet bekötését, illetve újrakötését kellett elvégezni, a hírlapok megcsonkított kötetének 37 lapját pedig másolatok formájában pótolni. 1998-ban a Kötészet 19 512 órát fordított az olvasótermi szabadpolcos könyvanyag javítására és restaurálására. Emellett a Hírlap-állományvédelmi Osztályon még további 872 órát töltöttek el az ugyanonnan származó dokumentumok restaurálásával (a SZER-anyag feldolgozása miatt a munkák egy része szünetelt), így összesen 20 384 munkaórát fordítottak egy évben a kézikönyvtári anyag karbantartására.

A helyzet áttekintését csak súlyosbítja az a körülmény, hogy az olvasók jelentős része semmiféle könyvtári anyagot sem vesz kézbe, hanem csupán a magával hozott, saját tulajdonában lévő könyveit, jegyzeteit tanulmányozza itt, tehát csak azért tekinthető olvasónak, mert itt olvas. Ez 1998-ban az idelátogatók 52,6%-a.

Akadnak természetesen olyan könyvtárhasználók is (lexikonszerkesztők, bibliográfák összeállítói stb.), akik csak a katalógusokat veszik igénybe, illetve tanácsért, útbaigazításért jelentkeznak az olvasószolgálatnál.

A forgalomhoz – mind az olvasószolgálatot, mind pedig a raktári munkát illetően hozzá kell számítani az úgynevezett belső kölcsönzési tevékenységet, amely a munkatársak hivatali feladatai ellátásához szükséges dokumentumokkal, továbbá kutatásaikhoz vagy egyéb irányú érdeklődésük kielégítése céljából igényelt könyvek, időszaki kiadványok rövid időre történő rendelkezésre bocsátásával segíti az itt dolgozókat. Az éves mennyiség váltakozó, az utóbbi években 30 000 körüli volt.

Központi tájékoztatás

A központi olvasó- és tájékoztató szolgálat – az előző évek gyakorlatát folytatva – szóban, telefonon vagy írásban elégtette ki a technikai tudnivalóktól a tudományos jellegű bibliográfiák összeállításáig terjedő kérésekre vonatkozó igényeket.

A tájékoztatás bázisát képező alapnyilvántartások fejlesztésére egyre nagyobb gondot fordítottak az erre kijelölt munkatársak. Folyamatosan dolgoztak a különböző információs célú katalógusok és segédletek fejlesztésén; ez a munka kiterjedt a kézikönyvtári katalógusokra, a folyóiratcikk-katalógusra, a recenzió és portrékatalógusra, a sajtótörténeti kartotékra, témaszám-nyilvántartásra és egyéb információs eszközökre. De igény volt nagyobb arányú útmutatók összeállítására is.

Ezek közé tartozik például a Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek és alapítványok lapjai 1996–1997 c. tájékoztató, a Képi ábrázolások, fényképek a közgyűjteményekben c. mutató és több hasonló is.

Az *Olvasószolgálati Osztály* egyes munkatársai nagy energiát fordítottak az 1994-ben megkezdett *A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok lelőhelyjegyzéke a budapesti könyvtárakban* c. folyamatosan összeállításra kerülő kiadvány munkálataira. 1998-ban elkészült a nagy terjedelmű M betűs kötet. A vállalkozás 1998-ban már 20 budapesti könyvtár anyagát tartalmazta és sor került a JATE könyvtára anyagának számbavétele is. A gyűjtött anyag részben katalóguscédulákon (60 000 darab), részben már számítógép segítségével kialakított, de meg nem jelentetett kötetben használható (A–E, F–L, M).

Az információkérés és -adás eleinte részben hagyományos dokumentumokra alapozva történt, de egyre nagyobb teret nyert mindét vonalon a számítógépes rendszerek igénybevétele, ami a kérdésekre adott válaszok adását meggyorsította és a levelezés lassúságát kiküszöbölte. Az 1994 végén vásárolt scanner segítségével papírhordozón lévő információkat is tudtak továbbítani e-mailen vagy faxon.

Az Olvasószolgálati és Tájékoztató Osztály keretében megalakult Számítógépes Információs Csoport is mind nagyobb szerepet kapott a tájékoztatási feladatok ellátásban (l. később).

A könyvtár központi olvasó- és tájékoztató szolgálatára évente kb. 550–600 írásbeli megkeresés érkezett be. Ez valamivel kevesebb mint az 1991–1993-as, évi átlagban 700 körül mozgó hasonló kérések száma volt. Ezen belül azonban a külföldről érkezett levelek aránya változott; amíg az előző periódusban a beérkezett ügyek harmada származott külföldről, addig az utóbbi öt évben ez 40–60%-ra emelkedett (1997-ben 545 megkeresésből 228 = 40% a külföldről érkezett, 1998-ban a kb. 600 levélnek kétharmada = 400 jött kintről).

A kérésekre adott válaszok sokszor teljes bibliográfiákat, irodalomkutatásokat, adat-összeállításokat foglaltak magukban. A tájékoztatások sokszínűségét és munkaigényességét a következő példák illusztrálják: A magyarországi zsidóság I. világháborús szereplése; Budapest ostroma alatt megjelent lapok címei; Az autizmus; Kányádira vonatkozó irodalom; Kossuth Lajos dunai konföderációs terve és az amerikai alkotmány; Holland és flamand nyelvből magyarra fordított irodalom; A cigányság történetére vonatkozó bibliográfia; Irodalompolitika Magyarországon 1948 és 1980 között; A magyarországi német kisebbségi sajtó; Bakonyi betyár világ Magyarországon stb.

A kilencvenes évek elején sok volt az egy típusba tartozó kérdés (családkutatás, helytörténet, kárpótlási, igazolási ügyekhez kapcsolódó megkeresések). Most szélesebbnek látszik a paletta, főleg a nagyobb terjedelmű, ill. elmélyültebb munkát igénylő kérések vonatkozásában.

Gyakori igény volt egy-egy szerző műveinek, illetve a róla szóló irodalomnak az összeállítása. Ezek közé tartozott pl. Diderot, Georges Sand, Hans von Bülow, Virginia Woolf, Maria Montessori, Vicki Baum, Izsó Miklós, Zilahy Lajos, Simonyi Öbester, Ormos Mária, Pátzay Pál, Hermann Ottó és még sokan mások.

Nemegyszer nyújtott segítséget a tájékoztató részleg a hazánkban működő külföldi, illetve a külföldön lévő magyar intézetek kiállításaihoz is.

A jelentősebb tájékoztatások anyagát megőrzik, hozzáférhetővé teszik, egy részük nyomtatásban is megjelenik.

Elektronikus-dokumentum szolgáltatás

A számítógép hasznosításának kérdése már az 1970-es évektől foglalkoztatta az OSZK könyvtárosait. Az olvasószolgálaton is felismerték, hogy az új rendszernek és az új dokumentumoknak meg kell jelenniük a tájékoztatásban és ennek érdekében az addig alkalmasszerűen szolgáltatott elektronikus dokumentumok egy új szervezeti egység kezelésébe kerültek, az 1993-ban megalakult Számítógépes információs cso-

portéba. Ez a részleg gyűjtötte és tette hozzáférhetővé e dokumentumokat. Bár szervezetiileg az Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztály irányítása alatt állt, szorosan együttműködött a számítógépes részlegekkel, felhasználta az általuk már kialakított lehetőségeket, elsősorban a számítógépes hálózatot. Feladatai közé tartozott az elektronikus dokumentumokra alapozott tájékoztatási tevékenység végzése, illetve ennek segítése is.

A csoport szolgáltatásainak lényege az volt, hogy a gépesítés hálózati adottságaira építve az elektronikus dokumentumokat az egész könyvtár számára elérhetővé tette, ezzel csökkentve a költségeket és növelve a munka hatékonyságát. E cél érdekében vásárolta meg a könyvtár azt a CD-ROM eszközparkot, amely több mint fél évtizede biztosítja a hatékony és gyors hozzáférést a legkülönbözőbb adatbázisokhoz. Az elektronikus dokumentumok száma ez idő alatt hatványozottan nőtt. A kezdeti rendszertelen beszerzést egyre inkább felváltotta a köteleespéldány útján való teljes körű gyűjtés, tekintet nélkül az elektronikus dokumentum megjelenési formájára. A gyarapítással párhuzamosan megkezdődött a dokumentumok rendszeres feldolgozása is. Ma már több ezerre tehető a gyűjteményben lévő kiadványok száma, amelyeket valamilyen formában az olvasók rendelkezésére bocsáthatnák.

Az eszközpark időközben cserére szorult, az új integrált rendszerre való áttérésel összefüggően az elektronikus dokumentumok szolgáltatására szükséges eszközt is korszerűbbre cserélték. Mindezeket ma még a fejlődés és folyamatos változás jellemzi.

Különgyűjteményi olvasószolgálat

A különgyűjtemények egyes részlegei az öt év folyamán közel 41 000 kutatót fogadtak, a használt egységek száma felülmúlta az egymilliót. A számok (l. a táblázatokat) hullámzó adatokat mutatnak be, amit több körülmény magyaráz. Mind az olvasók, mind a használt egységekben megmutatkozott az állományrevízió hatása, hiszen ahol ez éppen folyt, ott az anyag használata nem lehetett zavartalan, így az igénylők száma is csökkent bizonyos mértékben. Az olvasói létszámban a kezdő és a záró év adata utal erre, bár az is lehet, hogy részben a könyvtárhasználati díj tartotta vissza a *csak egy* tár anyagát kevés szer használókat.

A kikért dokumentumok számainál nagyobb különbségek mutatkoznak az évek folyamán, itt főleg a „kiugrások” jellemzőek, amelyek nagyrészt egy-egy kiállítási anyag összegyűjtése során történt válogatásnál jelentkeztek. Egyes gyűjteményekben (Plakát- és aprónyomtatványtár, Színháztörténeti Tár) az egyleveles dokumentumnak nagy mennyisége emeli meg a használt dokumentumok számát.

E magyarázatok mellett azonban azt a tényt kel hangsúlyozottan kiemelni, hogy az 1995-ös mélypontot követően a különgyűjtemények összforgalma és az igénybe vett dokumentumok száma évről évre emelkedő tendenciát mutatott.

Szomorúan kell megállapítani azonban, hogy a Zeneműtár tekintetében 1991-ben létrehozott hangstúdió 1996-ban – szakember hiányában – kénytelen volt működését beszüntetni, így nem csupán a hallgatási lehetősége szűnt meg a kutatók

Olvasóforgalom

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Kézirattár	2264	1297	1520	1735	2003	8 819
Színháztörténeti Tár	1023	896	957	1262	1049	5 187
Zeneműtár	803	711	763	855	1288	4 420
Régi Nyomtatvá- nyok Tára	980	878	866	820	817	4 361
Térképtár	1306	1127	1097	914	978	5 422
Plakát- és apró- nyomtatványtár	612	741	1126	1313	1556	5 348
Kortörténeti különgyűjtemény	1107	1229	1169	890	945	5 340
	8095	6879	7498	7789	8636	38 897

Használt egység

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Kézirattár	133 460	180 347	133 614	153 600	162 558	763 579
Színháztörténeti Tár	80 000	80 000	80 000	80 000	70 000	390 000
Zeneműtár	2 090	1 538	2 280	2 330	6 743	14 981
Régi Nyomtatvá- nyok Tára	4 575	3 308	3 048	40 025	3 185	54 141
Térképtár	20 057	18 372	18 114	17 024	16 798	90 365
Plakát- és apró- nyomtatványtár	210 000	300 000	365 000	425 000	500 000	1 800 000
Kortörténeti különgyűjtemény	3 559	4 037	890	2 072	2 367	12 925
	433 741	587 602	602 946	720 051	761 651	3 125 991

számára az egyes koroknak megfelelő – kiegészítésre szoruló – gépparkon, hanem ott rejtőzik a BBC-nek az 1950-es és '60-as éveiből felvett 3800 órányi zenei anyaga is, amelynek felvétele a régi nagytekercses formátumról a modern hangrögzítőre 1996-ban megszakadt.

Több részlegen felmerül most az az igény, hogy szükség lenne az OSZK-ban egy hang- és videotár felállítása, egy olyan részlegre, amelyet már minden jelentősebb hazai könyvtárban megtalálnak az érdeklődők.

A Kortörténeti különgyűjteményben a gyűjtőkörükbe tartozó kötelespéldányok mellett egyre nagyobb mértékben olvashatók azok a VHS-kazetták, amelyeket a Történeti Videotár anyagából ad át számukra használatásra ez utóbbi főosztály, és itt olvasható a SZER anyaga is.

A zirci műemlékkönyvtárnál a jelentésekből csak a látogatóforgalom derül ki, de – ha szerény mértékben is – kutatóforgalmuk is van és tájékoztatásokat is adnak. 1995-ben pl. 96 olvasójuk volt és 46 tájékoztatást adtak, 1997-ben 29 beiratkozott és 148 (alkalmi?) olvasó használta a gyűjteményt, ekkor a használt egységek száma 1126 volt. Tendencia a zirci könyvtár esetében nem állapítható meg.

Különgyűjteményi tájékoztatás

A különgyűjtemények tájékoztatási tevékenysége többretű és különféle jellegű.

A könyvtár vendégei különösen ha külföldről érkeztek, akár egyenként akár csoportosan, de felkeresik ezeket az osztályokat, általános érdeklődésből, de sokszor speciális szakmai célból. Számukra ismertető előadásokat kell tartani, az értékekből egyes darabokat bemutatni, egyszóval alacsonyabb vagy magasabb szintű tájékoztatást adni. 1996-ban pl. az RNYT gyűjteményében megfordultak főiskolai és egyetemi csoportok: a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia hallgatói (Biblia-kiadások), a Károlyi Egyetem hallgatói (RMK könyvbemutató), az uppsalai egyetem hallgatói, az Ecole Normale Supérieure tanáraiból és diákjaiból álló 25 fős csoport (középkori filológiai és klasszika-filológia művek), a svéd, a japán, a brazil nagykövet, a tajvani ügyvivő, Keserű Bálint vendége egy holland kutató, egy német könyvtárigazgató, az észt, a mari és kínai kultuszminiszter, a lengyel külügyminiszter felesége, Habsburg Ottó és fia, az Abu Dhabi Kulturális Alapítvány elnöke, 42 német történészhallgató, Fulbright ösztöndíjasok, 30 amerikai könyvművész, hogy csak a fontosabbak kerüljenek kiemelésre. A Térképtárat különféle térképészeti főiskolás, egyetemi és katonai csoportok keresték fel, előadás meghallgatása és szakmai gyakorlat folytatása érdekében.

Természetesen a Kézirattár gyűjteménye iránt is hasonló érdeklődés mutatkozott. Miután kevesebb hellyel rendelkeztek, mint az RNYT, gyakran az utóbbi termében közös tájékoztatókra került sor. A Zeneműtár és a Színháztörténeti Tár sem térhetett ki a vendégek fogadása elől, hiszen olyan rendkívüli értékekkel rendelkeznek, amelyek vonzzák a szakembereket, a művelt közönséget. A Plakátárban az anyag természete miatt valamivel kevesebb érdeklődő fordult meg, ezek viszont hatalmas anyagot néztek át.

A táarakat nem csak látogatják, hanem speciális szakmai kérdésekkel is fordulnak hozzájuk. Személyes megkeresésük, hazai és külföldi szakmai kapcsolataik jelentősek.

A Kézirattár, a Zeneműtár, a Színháztörténeti Tár – elsősorban külföldre irányuló – levelezése évi 150–200 körüli volt, de a Térképtárhoz is számos megkeresés érkezett be. Számos külföldi tudományos intézmény számára kellett anyagukról több oldalas jegyzékeket összeállítani. (Luxemburg, Belgium, Hollandia, USA, UNESCO, Szlovákia stb.) Egyre többen fordultak a Kortörténeti Különgyűjteményhez is, tőlük elsősorban a sajtó munkatársai, a rádió- és televízióműsorok szerkesztői kértek szakmai segítséget – a mind nagyobb számban jelentkező kutatók mellett.

A különgyűjtemények szakemberei hazai és nemzetközi szinten is megállják helyüket, sőt nem csupán kiváló szakkönyvtárosok, hanem például odafigyelésükkel, aktivitásukkal több területen kezdeményező szerepet is beöltenek.

A sok lehetséges példa közül álljon itt egy: a Zeneműtár vezetőjének sikerült elérnie azt, hogy Joseph Haydn testvérére, Michael Haydnra felfigyeljen a zenei világ, és itt őrzött egyetlen szerzői kézírata alapján világpremierként hangozhatott el Michael Haydn: C-moll Rekviem c. műve a Zeneakadémián.

RAKTÁROZÁS

Központi raktárak

A főépületben lévő központi raktárakba az elmúlt öt évben összesen 143 124 könyv, 34 645 kötetnyi periodikum és 7744 mikrofilm-tekercs került. Emellett a monografikus archivális sorból is ide jutott 9340 kötet. Ez a szám nem csak a gyarapodást jelzi, hanem benne van az 1993-ban keletkezett restancia is (kb. 2000 kötet könyv), valamint az a mozgás is, amely az osztályokon, tárakban folytatott állományrevízió során – ott feleslegessé válva – a raktárakba került be.

Ezzel a nem csekély gyarapodással szemben sor került külföldi kötetlen hírlapok kiszállítására a HITÁR-ba, a több könyvtár felesleges, illetve alig használt külföldi hírlapjainak közös törökbálinti raktárába. 1995-ben 40 cím 113 ládányi anyagát szállította oda a központi raktár, és ezzel egy évre (!) könnyebbedett meg a szinte elviselhetetlen raktári túlszűfolttság. 1998-ban ugyan felmerült a lehetősége a telefonközpont megüresedett helyiségének a Plakáttár és a Raktári Osztály között megosztott raktárrá alakítására, de 220 pfm helyet kell kiüríteni ahhoz, hogy ennél valamivel több, összefüggő raktári helyet lehessen nyerni. Persze ez is csak csepp a tengerben, így nem csoda, ha a Raktári Osztály vezetője 1998-ban már a törökbálinti tároló raktár szintűgy szűkös raktári férőhelyeit vette számításba addig is, amíg sor kerül egy új raktár megépítésére. Az sajnos beigazolódott, hogy az OSZK raktárai 2000-re betelnek.

A raktárakban a tárgyalt öt évben igen nagy volt a mozgás, hiszen folyt az állományrevízió előkészítése, majd végzése, illetve következményeinek felszámolása, a napi munkákat sem lehetett felfüggeszteni. A több irányú, számos mellék-munkával járó tevékenységet annak ellenére sikerült rendben látni, hogy az osztály két legrégibb, legtapasztaltabb munkatársa az állományrevízió szuperrevíziós munkáiban vett részt.

A forgalmazás (olvasói kérések teljesítése, a belső munkák céljára kiadott könyvek, periodikumok kötetszáma és a mikrofilm-tekerceské) *visszaosztási alapon* nyilvántartott egységeinek összesített száma évente 240 és 264 ezer között mozgott, a legmagasabb 1994-ben volt (264 187). 1995 jelentette a mélypontot (228 422), ezután egyértelmű növekedés jellemezte a visszakerülő mennyiséget, ez 1998-ra már 259 255-re emelkedett.

Látványosan nőtt – nyilván nem véletlenül – a kurrens, kötetlen időszaki kiadványok füzeteinek olvasottsága is: az 1994-es alapról 1998-ra 235 000-re futott fel.

A könyvek és időszaki kiadványok kötetése folyamatosan történt, de külső kötetsetet 1995 után már sajnos nem lehetett igénybe venni. Utoljára 1995-ben még sikerült 1225 db hírlap- és folyóirat-kötetet náluk bekötetni és néhány kisebb munkát is elvégeztetni. (A belső kötetset, stb. adatait l. az állományvédelemről szóló fejezetben.) Ehelyett tékába, illetve prespán- és hullámkarton dobozokba helyezték el a védelemre szoruló anyagot (elsősorban az időszaki kiadványokat).

A belső munkák közül az állománymozgatás, állomány-ellenőrzés érdemel kiemelt figyelmet, sajnos ennek nagyságrendjét még érzékeltetni sem lehet. 1988-ban az áttelepítésekre fordított idő több mint háromszorosára nőtt az előző évekhez képest, ezt csak az állomány rendjével kapcsolatos munkák rovására lehetett „kigazdálkodni”, így a törzsgyűjteményi anyag rendezettsége különösen vizsgaidőszakban nem éri el a nemzeti könyvtártól elvárható színvonalat” – állapítja meg az osztály 1998-as beszámolója.

Ebben az évben az időszaki kiadványok kurrens raktárban felhalmozódott anyagának felszámolása okozott gondot. E munkákat egy könyvtári biztos, Gajtkó Éva osztályvezető irányította a második félévben, az ő feladata volt a kollacionálási tevékenység átszervezése, valamint a kötetésre kiválasztott anyag ellenőrzése is. Az ún. „előkollacionálás” elvégzése a raktárosokra hárult, az évfolyamok számbavétele, adatainak feldolgozását pedig a Periodika-feldolgozó Osztály illetékes csoportja végzi. Ebben az átszervezési munkákról szóló határozat értelmében megszűnt Időszaki Kiadványokat Feldolgozó Osztály két munkatársa is segít, akiknek 1998 óta az Állományvédelmi Főosztályon folyó (a SZER anyag feldolgozása miatt a tervezettnél lassabban haladó) hírlap-rekatalogizálásnál kellene dolgozni. A rendezetlen kurrens anyag nagyságrendje miatt még 1999-ben is a jelenlegi helyükön van rájuk szükség.

1998-ban a két említett munkatárs segítségével négy hónap alatt 5539 egység feldolgozásra való átadásával tehermentesítették a kurrens raktárat. Végleges elhelyezésük már a nagyraktárban dolgozókra hárult.

Megtörtént a Hold utcában tárolt ládázott anyag felülvizsgálata is, a dokumentumok fertőtlenítése, amelynek elvégzéséhez az NKA pályázaton elnyert pénzből kapott 800 000 Ft segítséget a könyvtár.

E rövid összefoglalás nem adhat teljes képet a raktár munkatársainak megfeszített munkájáról, mégis meg kell állapítani azt, hogy a csökkenő létszámuk ellenére is kiemelkedő volt teljesítményük (1995: 35, majd 31,5 fő; 1997: 27,5, 1998: 29,5 fő).

A raktárak megteltek, újak kelleneek, de e kérdés megoldása már az OSZK-n felelti hatóságok sürgős feladata.

Különgyűjteményi raktárak

A különgyűjtemények raktározási helyzete is súlyos problémákat vetett fel. A Színháztörténeti Tár már 1994-ben jelezte, hogy bizonyos mérettartományoknál szinte teljesen betelt a rendelkezésre álló raktári hely. A Plakát- és Aprónyomtatványtár 1995-ben panaszkolt, hogy mintegy 2 és fél milliós könyvtári egységből álló anyagát hét raktárban, kb. 2000 m² alapterületen kénytelen tárolni. Toronyraktáruk, melyben a hivatalos és használati kiadványokat helyezték el, már 1988-ban teljesen megtelt és a később beérkezett dokumentumok számára csak máshol és kényszermegoldásokkal tudnak ideiglenes helyet biztosítani.

A Kortörténeti Különgyűjtemény viszont átadta állománya egy részét a törzsgyűjteménybe, ezzel némi helyhez jutott. Videokazettáit a II. szinten új raktárban sikerült elhelyezni, onnan viszont vízesedés miatt a következő évben a VIII. szintre kellett a kazettákat átköltöztetni. Jelentős anyag átcsoportosítása történt a Zeneműtárban: 130 folyóméter duplumkazettát Törökbálintra szállítottak és hozzákezdtek az operaházi és nemzeti színházi anyag rendezéséhez is, ezek nyomán új helyre telepítették a 3744 tételből álló zenei ritkaságokat és más állományrészeket is megmozgattak és áthelyeztek.

A Színháztörténeti Tár az olvasóterem galériáján folytatta a fényképanyag elhelyezését és rendezését.

A Plakáttárban a raktárakban az állományrészek bontása és csoportosítása folyamatos munkát jelentett, de a helyhiányt nem oldotta meg.

Összefoglalóan csak azt lehet megállapítani, hogy a különgyűjtemények szinte mindegyike 1998 végére eljutott a raktári ellehetetlenülés állapotához, vagy megközelítette azt.

A zirci Műemlékkönyvtár galériáján elhelyezett folyóirat-anyagnak, a Kis- és Nagyterem könyvanyagának feldolgozásához raktári átrendezés is kapcsolódott – az erre számítható igen korlátozott időben.

ÁLLOMÁNYVÉDELEM

1993 legvégére készült el a Főigazgatói Kollégium számára az a részletes jelentés, amely az *Állományvédelmi felmérés, tervekészítés és intézkedések az OSZK-ban* címet viselte. Összeállítója és előterjesztője Kastaly Beatrix, a Hírlap-állományvédelmi Osztály vezetője, aki több évtizedes tapasztalataira és kitűnő szakmai ismereteire alapozva, az OSZK állománya iránti felelősséggel taglalta a kérdéskör egészét, meghatározva a tennivalókat is. Bár a következő években az állományrevíziós munkák élveztek elsőbbséget, javaslatai részben megvalósításra kerültek.

Az állományvédelem a Széchényi Könyvtár egyik kiemelt feladata, hiszen a mindenkori kétségbeejtően rossz raktározási helyzet, a kényszermegoldások (ládázás, külső raktárak), a fokozódó használat (pl. az olvasótermi szabadpolcos anyagé) és mindettől függetlenül az idő múlása miatt (papíryanag, kötések romlása) nincs

olyan gyűjteménye a könyvtárnak, amelynek dokumentumai ne szorulnának védelemre, reprodukálásra, restaurálásra, javításra. Ennek következtében igen szoros kapcsolat alakult ki az érintett osztályok és az állományvédelmet megvalósító részlegek között. A tervek közös megegyezéssel születtek meg.

Szerencsére az 1990-es évek legelején sikerült a Művelődési és Köznevelési Minisztérium segítségével a Hírlap-állományvédelmi Osztály és a Mikrofilmtár számára a Hold utca 6-ban új, mintegy 760 m²-nyi területet megszerezni, és ezzel a jövőbeni munkák elvégzésére jobb feltételeket biztosítani.

E két részleg nem véletlenül talált egy helyen – a Hold utcában – végleges elhelyezésre, mert munkáik egymástól elválaszthatatlanok, és bár mindkét osztály más feladatokat is ellát, tevékenységük előterében mégis a régi, sokszor szétesőben lévő, vagy már szét is esett, nem egyszer az országban csak az OSZK-ban egyetlen példányban megőrzött hírlapok mikrofilmen történő megmentése áll.

E pozitív változásnak az ide települt osztályok nem sokáig örülhettek, mert mire az elhelyezési kérdések megoldódtak, a személyzet leépítésére kellett a könyvtár egészében, így itt is sort keríteni. 1995-ben a Mikrofilmtár 4 fő státusos és 3 fő szerződéses munkatársát veszítette el.

1997-ben a Hírlap-állományvédelmi Osztályon 3 fő státusos, a Mikrofilmtárban 2 fő újabb státusos kollégától vettek búcsút, a Hírlap-állományvédelmi Osztályon pedig egy négy órás szerződéses munkatárs elbocsátására került sor. Ekkorra a Mikrofilmtár előkészítő csoportjának létszáma hétről háromra, tehát több mint felére csökkent le. Ilyen nagymértékű elbocsátásra sehol máshol nem került sor.

* * *

A Mikrofilmtár előkészítő csoportja számba veszi a mikrofilmezés alatti állományt, és arról leírást készít, majd a Hírlap-állományvédelmi Osztálynak adja át az eredeti anyagot, ahol megtörténik a filmezés előtti javítás, restaurálás, és így kerül vissza az anyag filmezésre a Mikrofilmtárba.

Az előkészítést végző csoport a legteljesebb példányt dolgozza fel úgy, hogy az esetleges többes-példányokat is igénybe veszi, ha azok hiányok pótlására alkalmasak, sőt budapesti és vidéki könyvtárak anyagát is elkéri a minél teljesebb állomány-mikrofilmezés elkészítése érdekében.

E részlegnek köszönhető, hogy az ún. alkalmi lapokat és az első világháborús gyűjteményt is feldolgozta és így róluk a mikrofilm is elkészülhetett.

A lapok átnézése során megtörtént a sérült lapok bejelölése, az állomány adatainak rögzítése, és az alapvető adatok (címváltozás stb.) számbavétele is. Ennek alapján született döntés a mikrofilm-előkészítés és a rekatalogizálás egyesítéséről, amely azonban – különböző okok miatt – 1998 végéig sem valósult meg, igaz, megfelelő előkészítése is várat magára.

A hírlapok állományvédelme

A hírlapok mikrofilmezése már az 1960-as évek végén elkezdődött, rendszeresen a következő évtized elejétől folyt. Az akkor kialakult tervek ugyan nem valósulhattak meg a maguk egészében (pl. az OSZK állomány-kiegészítése más könyvtárak anyagával, de az OSZK állományának megvédését mégis szolgálhatták volna, ha az eredeti példányok használatból való kivonását az Olvasószolgálat biztosítani tudja. Sajnos, az olvasók nehezen törődtek bele a mikrofilmes hírlaphasználatba, és amint az az 1994-es felmérésből kiderül, még ekkor is mindent elkövettek – sajnos nem is sikertelenül – az eredeti anyag megszerzésére.

Az olvasói katalógusban minden mikrofilmre vett cím fellelhető, tehát az olvasó nem „tévedhet”, és a könyvtáros is ellenőrzi, hogy az eredetiben kért hírlap nincs-e meg mikrofilmen. Mára ezt a használati formát a kutatók is megszokták (l. az olvasószolgálatról szóló fejezetet).

1969-től 1993 végéig kb. 50 millió hírlapoldal felvételére került sor. A létszám-csökkenés azonban újabban a teljesítmény visszaeséséhez vezetett.

1994-ben a mikrofilmezésre előkészítő csoport még 1 170 819 hírlapoldalt nézett át és ebből az állományvédelmi részleg 39 306-ot javított, 1997-ben pedig már 727 592-re, illetve 25 052-re módosult a két jelzett szám. 1998-ban a SZER-anyag mikrofilmezésre való előkészítése miatt csak 9897 lap kijavítására kerülhetett sor és 50–55 ezer mikrofilm elkészítésére.

Ugyanez a tendencia érvényesült a mikrofilm-felvételek terén is. 1994-ben 608 294 hírlapoldallal készült filmfelvétel, 1997-ben pedig 523 398-ról.

Az öt év alatt összesen kb. 2 321 650 felvétellel gyarapodott az állomány.

Sajnos a csak külföldön fellelhető hungarikumok külföldön történő filmezésére, és ezzel az OSZK állományának kiegészítésére csak igen szerény mértékben kerülhetett sor. Prágában a Národní Knihovná-ban található *Kassai Ujság*-nak az itt hiányzó kötetéről sikerült 7200 felvételt készíteni. Erdélyben pedig az OTKA Kutatási Program támogatásával a Református Egyház kéziratok hungarika dokumentumairól készítettek 7150 felvételt a Mikrofilmtár munkatársai. 1998-ban a külföldi hungarikapótló mikrofilmezésre pénzügyi nehézségek miatt nem került sor. Pozitívan értékelhető viszont, hogy az év végén több könyvtárral, így a Vajdaságban lévő Matica Sprska könyvtárával, a prágai Národní Knihovná-val sikerült kölcsönös mikrofilmezés-egyezményeket aláírni. Ilyen megállapodás készül a Rijekai Egyetemi Könyvtárral is.

Restaurálás

A különgyűjtemények védelemre szoruló anyagát a Restauráló Laboratórium, a Hírlap-állományvédelmi Osztály és a Kötészet kapja meg javításra, rendbehozásra. A Hold utcai és a vári restaurátorok között rugalmas volt az együttműködés, egymás munkáját segítették. 1996-ban pl. a Restauráló Laboratóriumban 5200, a Hírlap-állományvédelmi Osztályon 3288 órát, az akkor még restaurálást is végző Kötészet

3985 órát, tehát a három részlegen összesen 12 473 órát tudtak a muzeális gyűjtemények dokumentumainak restaurálására fordítani.

Ugyanez a munka 1997-ben csak a Restauráló Laboratóriumban 6665 órát, a Hírlap-állományvédelmi Osztályon 4740 órát, a Kötészetben pedig 3809 órát, összesen 15 214 órát vett igénybe. De, mert 1997-ben a Hírlap-állományvédelmi Osztály – a hírlapjavítás óraszámának jelentős csökkenése folytán – 1452 többletórát tudott restaurálásra fordítani, így a két év teljesítménye szinte kiegyenlítődőtt.

A különgyűjteményi dokumentumok restaurálására az említett osztályok az utóbbi években hasonló nagyságrendű óraszámot tudtak szánni. A legnagyobb időkeret (külön-külön 1600–2300 órával) a Kézirattárra és a Régi Nyomtatványok Tárára jutott, a többiekre egyenként 400–1000 órát fordítottak. 1997-ben csak a Restauráló Laboratóriumban 6665 óra felhasználásával 7917 kéziratot, kódexet, ősnymtatványt, régi könyvet, térképet, jelmeztervet, színlapot, kottát és grafikai plakátot sikerült rendbe hozni. A Hírlap-állományvédelmi Osztály ebben az évben a Reguly Antal műemlékkönyvtár restaurálására fordított 4740 órát, a többire csak 3652-öt, a Kötészet pedig 3809-et, a különgyűjteményekre és 24 140-et a többire. Ezek az arányok évenként változhatnak (erre 1998 jó példa).

A restaurátorok a zirci Reguly Antal Műemlékkönyvtár állományát is karbantartják, konzerválják. Ez mindig a helyszínen történik, évi 400–500 óra keretében.

Az egyházi könyvtárak nemzeti értékeket képező kincseinek javításával, restaurálásával az OSZK szakemberei évi 1000–2000 közti óraszámban tudtak foglalkozni.

Kötészet

A törzsgyűjtemények könyvanyagának restaurálása a vári épületben elhelyezett Kötészetben folyt. Alaptevékenysége jelenleg az olvasótermekbe kerülő kötetlen anyag bekötése, hiszen a puhafedelű példányok rövid használat után tönkremennek. Munkájuk nagy részét elsősorban a szabadpolcos kézikönyvtárból és a raktárból kikerült és rongált állapotban kiadott, de utána bevont anyag rendbehozatala jelenti. Ez alatt a szétesett kötetek egyesítése, az újrakötés elvégzése, lapok restaurálása értendő, amely munkák elvégzése után a kötet újra használhatóvá válik. Folyamatosan történt természetesen a raktári bekötetlen hírlap- és könyvanyag bekötése is, előbbi esetében azonban a kötés helyett a zárt tékába való elhelyezés és a raktárban a fektetett elhelyezés jelenti a védelmet. Sajnos az utóbbira még alig kerülhetett sor. (A hírlapok legveszélyeztetettebb része már csak mikrofilmen kerülhet használatra.) Miután külső kötészet igénybevételeire nincs lehetőség, így a házi könyvkötészetre egyre több feladat hárult. Ők készítik a hírlapok tárolására szolgáló prespán-dobozokat és beléjük helyezik a hírlapokat és folyóiratokat, összeállítják a törzs- és különgyűjtemények számára szükséges tékákat és egyéb segédeszközöket. Mindez azzal járt, hogy 1998 közepétől átmenetileg fel kellett függeszteni a különgyűjtemények számára végzett restaurálási tevékenységet, hiszen nem csak a náluk lévő félig kész munkákat és a szabadpolcos anyag javítását és restaurálását (összesen közel 20 000 óra) be kell fejezni, illetve el kell végezni. Ekkor derült ki, hogy kb. a 20 000 címeység tárolására

megfelelő téka és doboz készítése vált szükségessé az újonnan beszerzett vágógép segítségével. A tárgyévben 9884 tékába és 1417 db állományvédelmi kartondobozba való anyag elhelyezésére került sor. Ez nyilván súlyos megterhelést jelentett a munkatársak számára, de állományvédelmi szempontból jelenlegi tevékenységük fokozott végzése a leghasznosabb.

Reprográfia

Reprográfiai szolgáltatásokkal minden olvasói és kutatói igény kielégítése megtörtént, akár a hagyományos fényképészeti szaktevékenység (fekete-fehér és színes fotómunkák), akár a negatív, pozitív mikrofilm-készítés területén. Ezek száma állandóan nőtt. Ugyanez mondható el a canon-másolatok iránti keresletéről is, ahol egy új Canon NP-780-as gép beállítása (1994) lehetővé tette a 100 000-nyi nagyítás elvégzését. Új lehetőséget nyújtott ugyanekkor egy AGFA színes másológép üzembe helyezése, amely az eredeti dokumentum másolásán kívül színes negatív és diafilmről is A/3-as méretig tud nagyítani.

A Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodája számára egyre több munkát tudtak elvállalni, elsősorban a kiállítások számára. Munkájukkal a különgyűjtemények is nagymértékben segítettek: kódexekről, értékes kéziratokról sok színes felvétel, nagyítás készült el.

A központi másolószolgálat folyamatosan, de állandó csökkenést mutatva működött. A papírárak évről-évre bekövetkező emelkedése miatt ez a folyamat pozitívként könyvelhető el, viszont szükség van arra, hogy a főosztályokon külön-külön működő másológépek használata szigorú ellenőrzés alá kerüljön.

SZOLGÁLTATÁSOK

Könyvtárközi kölcsönzés és lelőhely-információ

A könyvtárközi kölcsönzés 1994-ben még a régi módszerek segítségével folytatta feladatainak teljesítését, a külföldről érkezett kérések lehető kielégítését, a hazai igények külföldre való közvetítését. A tárgyi időszak végére azonban a lelőhely megállapítását és a kérés továbbítását ill. fogadását már sikerült gépesíteni.

A külföldről érkező kérések zöme Ausztriából, Németországból, Szlovákiából, az Egyesült Államokból érkezett, de Dániából, Franciaországból, Olaszországból, Jugoszláviából, Nagy-Britanniából és Kanadából is igénybe vették ezt a szolgáltatást. A kérések részben hungarikumokra vonatkoztak, és elsősorban magyar témával foglalkozó külföldi, vagy külföldön élő magyar kutatóktól származtak. Másrészt külföldi dokumentumok megszerzésére szóltak és szinte kizárólag a szomszédos, illetve más volt szocialista országokból érkeztek.

A külföldről befutott kérések száma már a '90-es évek elejétől erőteljesen visszaesett, és ez a tendencia az egész korszakon át érvényesült.

1998-ra a külföldi igények száma 574-re csökkent (1995: 795, 1997: 791), aminek oka az intézmények között kiépült közvetlen kapcsolatokban kereshető. Szolgáltatóként elsősorban az MTA-ra, a felsőoktatási, a szakkönyvtárakra és természetesen az OSZK-ra lehetett támaszkodni.

A hazai igények fele – mint eddig is – itthoni lelőhelyekről teljesíthető, csak kb. évi 1000 művet szükséges külföldről bekérni. Ez kezdetben a szóba jöhető szolgáltatók körének és készségességének pontos ismeretét kívánta meg, és bár megfelelő eredménnyel járt, mégis időigényesnek és nehézkesnek bizonyult.

1994-ben egyértelművé vált az amerikai dokumentumok iránti érdeklődés előtérbe kerülése, ezért az illetékes osztály még abban az évben csatlakozott az OCLC/PRISM (On-line Computer Library Center) elnevezésű könyvtárközi kölcsönzési rendszerhez, és 1994 második félévétől kezdve folyamatos kapcsolatot tart fenn vele. Ez teljesen új helyzetet teremtett, amelyhez hozzájárult a DBI-LINK-kel (Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin) való együttműködési kapcsolat 1996-ban történt kiépítése. Felhasználta még a német ZDB (Zeitschriftendatenbank) és VB (Verbundkatalog) információs lehetőségeit is. 1997-ben az említetteken kívül már a skandináv LIBRIS, a francia ABES (Agence bibliographique de l'enseignement supérieur, Montpellier), INIST (Institution National de l'Information Scientifique et Technique, Vandoeuvre), a holland AGRALIN és NIWI (Netherlands Institut voor Wetenschappelijke Informatiediensten), valamint a BLDSC (British Library Document Supply Center, Dublin, OH) keresési, illetve rendelési lehetőségei állnak a könyvtárközi kölcsönzés rendelkezésére. Az említetteken kívül a dán Staatsbibliothek Århus, a delfti egyetem és az amszterdami Egyetemi Könyvtár katalógusa is segítette a keresés munkáját. Így 1998-ra a belföldi kérések külföldre menő részéből (5344 kérés) 3872 érkezett be, részben a dokumentum elküldésével (2252 kötet), részben másolatok révén (1620 db). Ezzel a teljesítés 100%-ossá vált. A legtöbb dokumentumot Németország szolgáltatta (az összes külföldről beérkezett 50,25%-a), a második helyen Nagy-Britannia található, ezt az USA, Svájc, Svédország és mások követik.

Az ún. „ismételt kérések” (az egyik vélt lelőhelyen nem volt meg a kért mű, vagy nem tudta azt rendelkezésre bocsátani, ezért máshol kellett keresni) aránya nagymértékben csökkent (1994: 22%, 1998: 16%) annak köszönhetően, hogy a kérések döntő többsége bibliográfiai- és lelőhely-ellenőrzés után került a külföldi könyvtárakhoz. Ennek ellenére főképpen a kölcsönzés feltételei romlottak, mivel csökkent a potenciális szolgáltató partnerek száma, továbbá a dokumentumok ár-emelkedése miatt a külföldi könyvtárak is kevesebb művet stb. tudtak beszerezni és kisebb példányszámban. A postaköltségek folyamatos növekedése és a kölcsönzési díj általános bevezetése jelentős többletkiadáshoz is vezetett.

A könyvtárközi kölcsönzés lebonyolítását nagyban segítette a magyar könyvtárak könyv- és folyóirat-állományát nyilvántartó osztályok munkája. Az ő katalógusaiakra és számítógépes nyilvántartásaikra támaszkodva a hazai lelőhelyeket nagymértékben és késedelem nélkül meg lehetett állapítani.

1994-ben a bejelentők köre az előző évihez képest kisebb lett, amíg 1993-ban 179 könyvtártól 155 942 cédula érkezett be, addig 1994-ben 161 könyvtár 168 384

cédulája jutott el a katalógushoz feldolgozásra. Ez a szám folyamatosan lefelé tendált, 1998-ban már csak 106 könyvtár adta le bejelentéseit cédulán vagy floppy-n.

1995-től a Cédulasokszorosító csoportnak köszönhetően elektronikus hordozón is fogadhatók voltak a bejelentések, ezekről készítette el a jelzett csoport a katalógusokba beosztható cédulaformátumot. Ilyen módon a régebbi bejelentések (pl. OMIKK) is bekerülhettek a nyilvántartásba.

E könnyítés ellenére is a bejelentések száma 100 000 körülire apadt le.

Érdekes módon 1996-tól a lelőhely-tájékoztatások száma is csökkent, az előző évekre jellemző 20 000-es nagyságrendről 16 700-ra esett vissza, ezen a szinten viszont stabilizálódott.

A bejelentők és a bejelentések szűkülő köre az egyes könyvtárak egyre fogyó beszerzési lehetőségeivel magyarázható, a tájékoztatást kérők számának fogyása pedig valószínűleg a szakkönyvtárak fokozottabb együttműködésében keresendő.

Az ún. találati arány minden évben 45%-nyi volt.

1998-ban az osztály az Nemzeti Kulturális Örökség minisztériumának az Országos Dokumentumellátó rendszer kialakítása (fejlesztése tárgyában) kiírt pályázaton 50 000 Ft-os támogatást nyert el és ebből két PC-t vásárolt. Ezzel egyrészt lehetősége nyílt a könyvtárak katalógusainak hálózati elérésével a lelőhelyek megállapítására azokban a gyűjteményekben is, amelyek gépesített katalógusaik miatt nem tudtak cédulán jelenteni, másrészt a lelőhely-keresés e-mail-en történő fogadására is.

A *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusá*-ban 1994-ben megtörtént a Nemzeti Periodika Adatbázis régóta tervezett hazatelepítése, és ezzel lezárult az off-line feldolgozás a KSH-ban. Az OSZK NEKTÁR bizottságának döntése 1994. március 7-én született meg arról, hogy az NPA korábban kiépített lokális hálózatán a MicroISIS adatbázis-kezelő szoftver lehetőségein belül kialakítható az on-line adatbeviteli rendszer. Az OMFB mecenatúra pályázatán elnyert támogatásból külső fejlesztő közreműködésével hét hónap alatt üzemképes on-line adatbeviteli rendszer jött létre, amely azóta is zökkenőmentesen működik, és folyamatosan bővülő ellenőrző programok egészítik ki. A rekordok on-line feldolgozása és azonnali visszakereshetősége jelentős minőségi változást jelentett az NPA munkájában; ennek köszönhető, hogy időszakonkénti létszámhiány idején is folyamatos az adatbázis-építés. Az on-line feldolgozás mellett a tájékoztatás, behasonlítás az NPA lokális hálózatán havonta frissített – a CD-ROM-mal megegyező – keresőfelületen történik.

A kurrens kiadványokról készülő visszaigazoló listák lapszáma évről évre kb. 15–20%-kal apadt (1994-ben 604 könyvtár 59 108 címről, 1998-ban 504 könyvtárnak 33 364 címről kapott állomány-visszaigazoló listát). Ugyanakkor azonban nem csökkent a beérkezett és rögzített lelőhely-információ: 1994–1998 között évente 40–45 000 lelőhelykód került az adatbázisba; feltehetően az újabb bejelentések ellensúlyozták a – sajnos gyakori – folyóirat-lemondásokat.

Az NPA adatbázis 1994–1997 között évente 1200–1700 címmel, 1998-ban pedig már 2128 cím bibliográfiai leírásával, lelőhelyeivel gyarapodott. Az adatbázis

mérete 1998 végén: 39 033 rekord (cím), amelyből 923 már retrospektív, azaz csak 1981 előtti állományt tartalmaz.

A tájékoztatási kérések száma évekig stagnált (kurrens: kb. évi 10 000, retrospektív: kb. évi 1600), majd 1998-ban az előző évhez képest 38%-kal kevesebb kérés (5313 kurrens, 918 retrospektív) érkezett be könyvtárközi kölcsönzésen keresztül, telefonon, faxon és e-mail-ben; ez természetes következménye annak, hogy az internetes web felületen könnyen kereshetővé vált az adatbázis.

Az NPA és a KFKK Retrospektív Szerkesztőség 1995. szeptember 1-jétől összevontan és a régi nevén, *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa*-ként folytatja tevékenységét. A döntés értelmében a retrospektív feldolgozás a preprintek költségigényes előállításának elhagyásával és a katalógusszerkesztés felgyorsításával folytatódott, a *Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban a XVII. századtól 1970-ig* c. lelőhelyjegyzék-kötetek – melyből nyomtatásban megjelentek a D–G, H–K, L–N betűs címek – kiadása helyett a gépesítés anyagi fedezetét pályázat útján kellett biztosítani.

Az 1996-ban elnyert NIIF adatbázis-építési pályázat tette lehetővé az NPA adatbázisban meglévő folyóiratok állományának visszamenőleges feldolgozását, a bibliográfiai rekordok HUNMARC formátumú konvertálását és internetes szolgáltatását. Az elkészült új adatbeviteli program segítségével egy év alatt több mint 20 000 folyóirathoz kb. 150 000 lelőhelyadat került be az adatbázisba, melynek eredményeként az NPA-ban szereplő valamennyi folyóirat állománya teljesé vált. A HUNMARC specifikációt a Fejlesztési Osztály munkatársai dolgozták ki, a konvertáló programot pedig az Arcanum Databases szakértői készítették el.

Az NPA on-line lekérdező rendszere a NIIF központi gépén 1988 óta működik: kezdetben X.25, majd Internet eléréssel. Az adatokat 1995-ben, majd 1997-ben aktualizálták. 1998 januárjától web felületen jelenik meg a BRS/Search adatbázis-kezelőbe áttöltött NPA adatbázis (megtalálható az OSZK honlapján a Szolgáltatások között), amelybe az év végéig 5800-an léptek be keresés céljából.

Az NPA CD-ROM 2. kiadása 1981–1993, a 3. kiadás 1981–1995, a 4. kiadás 1981–1996, az 5. kiadás 1769–1997, a 6. kiadás 1665–1998 évkörökkel jelent meg. A CD-ROM az 5. kiadástól kezdve Windows-os kezelő rendszerben, a retrospektív lelőhelyekkel kiegészítve, a HUNMARC formátum letöltésének lehetőségével működik.

Fölőspéldány Központ és Tároló Könyvtár

Az OSZK-nak ez a részlege (rövidítve HITÁR) eredetileg azzal a céllal jött létre, hogy a könyvtárak keveset használt, főleg külföldi hírlapanyagát raktározza, és ezzel a nagyobb, de férőhellyel alig, vagy már nem is rendelkező intézmények dokumentumait a helyzet javulásáig megfelelő körülmények között megőrizzék.

A Széchényi Könyvtár helyhiányának növekedése során egyre több más anyag-rész is itt került elhelyezésre, így természetes törekvés maradt a tárolt állomány különböző módokon történő csökkentése, hasznosítása, és a jogtalanul oda keveredett egyházi anyag kiszűrése.

A Fölőspéldány Központ és Tároló Könyvtár 1994-től három helyen (Hold u., Törökbálint, Rákospalota) hármas feladatkör szem előtt tartásával végezte öt éves munkáját. Ezek: a hasznosítás és értékesítés megszervezése és megoldása, a beérkezett anyag tárolása és a raktározás lehetőségének biztosítása.

A régebbi gyakorlat alapján a hasznosítás ingyenes, illetve árazott jegyzékek alapján történt, célzott körök számára más-más tartalommal. Az ingyenes listák főleg a nehéz helyzetben lévő könyvtárakba kerültek. Az áras listák száma 1994-ben 22 db volt, a bevétel pedig 2 097 850 Ft.

Ki kell emelni azt is, hogy áttételesen, de hasznót hozott a Nemzetközi Csere-szolgálattal való együttműködés (pl. a támogatások területén), de ettől függetlenül is mintegy 800 fölös példány jutott a határon túli magyar könyvtáraknak és intézményeknek ebből az állományból.

A következő években változatlan maradt az ún. hasznosítási (ingyenes szolgáltatási) és értékesítési (áras) szolgáltatási stratégia. Az ingyenes jegyzékekbe 1994-ben az amerikai „alapítványi” anyag visszamaradt része került be, amelynek igen értékes, sokszor kurrens, idegen nyelvű és kereskedelmi forgalomban semmikor sem terjeszthető dokumentumait elsősorban felsőoktatási intézmények, kutatóhelyek figyelmébe ajánlották. Az áras jegyzékek többnyire még az antikváriumokban is csak ritkán kapható műveket tartalmaztak, az ún. „régí könyvek” listája is speciális körbe került, tehát célzottan jutott terjesztésre. A példákat még lehetne folytatni, de fontosabb az 1800, illetve az 1850 előtti nyomtatványoknál az OSZK előválasztási jogáról, és még inkább az egyházi könyvtárak itt őrzött, bizonyítottan egyházi eredetű anyagának visszaszolgáltatásáról szólni, amelynek során már 1994-ben 384 kötetet megkaptak az eredeti tulajdonosok, és ekkor még 50–60 kötet visszaadása is folyamatban volt.

Jelentős felmérések, számítások történtek a következő évek várható hasznosítási és értékesítési lehetőségeire, pl. az áras fölőspéldányok antikvár vásárlási körének a vidékiekkel való kiterjesztésére, a növekvő vásárlóréteg „értékmegőrző” gyűjtésére. Várható volt a Nemzetközi Csereszolgálat igényeinek növekedése is.

Már az 1995. évi adatok is igazolták az elképzelés helyességét: ekkor a 67 jegyzékben foglalt művek mintegy 24 000 kötetet magában foglaló listájáról összesen 14 157 db talált gazdára, tehát az újrahasznosulás aránya 60%-os volt. A könyvtáraktól és antikváriusoktól összesen 4 293 300 Ft árbevételre tett szert az osztály. Ez az összeg évenként emelkedett, 1997-ben elérte a 6 209 253 forintot. E kimagasló eredmény háttérben egy aukció megrendezése állt, amely nem várt eredményként 3 541 350 Ft-nyi bevételt eredményezett. Az árverési költségeket leszámítva a bruttó bevétel összesen 5 766 902 Ft-ot ért el. 1998 áprilisában a bolti árusítást is sikerült megszervezni, ebből és a jegyzékek alapján történt értékesítésből 2 886 961 Ft-ot tudtak begyűjteni. (Az ún. bolti árusítás rövid ideig tartott.)

Folyamatosan történt meg az egyházi könyvtárak anyagának visszaszolgáltatása, az öt év alatt 10 040 kötet jutott vissza az illetékes gyűjteményekbe.

Sor került az állagában selejtezzé vált dokumentumok kiselejtezésére is (1994: 26 250; 1995: 36 520; 1996: 23 520; 1998: 39 860 db).

Természetesen új anyag is bekerült az állományba, de a felsorolt akciók és a raktárak átrendezésének következtében helyet lehetett nyerni az 1999. évi további rendezés elvégzéséhez, illetve az értékesíthető anyag feltárásához. (Az ingyenes jegyzékelés 1998-ban megszűnt.)

Ha a két folyamat-hasznosítás, selejtezés egyensúlyba kerül az újabb anyag beáramlásával, akkor beteljesülhet az 1994-ben megfogalmazott osztályvezetői vágyálom: a Fölőspéldány központ – elvesztve lerakodó- és elpihenő jellegét – valóban „csak” tranzit állomássá válik.

NEKTÁR (NEMZETI KÖNYVTÁRI ÁTFOGÓ INFORMÁCIÓ RENDSZER) FEJLESZTÉSE

Az integrált rendszer bevezetése

Az 1992-ben bevezetett DOBIS/LIBIS integrált könyvtári szoftver alkalmazása a ciklus időszakában tovább bővült, a számítástechnikai eljárások támogatták a feldolgozói és szerzeményezési tevékenységeket. A könyvtári előkészítő és szabályozási munkálatok eredményeképpen az adatbázis gyűjtőköre 1995-től az audiovizuális dokumentumok bibliográfiai rekordjaira is kiterjedt. Önálló alkalmazóként, tagkönyvtárként a KMK Szakkönyvtár is bekapcsolódott a DOBIS/LIBIS felhasználói körbe.

Belső fejlesztésben készültek el a szerzeményezési feladatokat segítő kiegészítő statisztikai és leltárprogramok.

Az on-line olvasói katalógust a szolgáltatás hatékonyságának és biztonságának növelése érdekében a LIBIS alrendszeren keresztül működtettük az OSZK olvasótermeiben ill. a külső felhasználók számára.

Az 1976–1991 között a Számítástechnikai Koordinációs Intézet eszközeivel épített MNB adatbázis háromszázezer rekordját konvertáltuk a DOBIS/LIBIS programrendszerrel kezelt adatbázisba.

Megtörténtek az előkészületek a KATAL adatbázis betöltésére, részben az IKB betöltési lehetőségeinek vizsgálatára.

A könyvtári integrált rendszerek és szolgáltatásaikkal kapcsolatos követelmények folyamatosan változnak a technikai fejlődés lehetőségei szerint. Ezért szükségessé vált a DOBIS/LIBIS rendszer kiváltása egy hálózati szolgáltatáscentrikus modernebb rendszerrel.

1997 folyamán együttműködtünk a pályázatleboncolító Inteltrade Kft.-vel a kereskedelmi követelmények összeállításában; decemberben szerződést kötöttünk a pályázatnyertes Intersoft Hungary Kft.-vel az AMICUS integrált könyvtári programrendszer és a hozzátartozó hardver-elemek kifejlesztésére, szállítására.

1998-ban megtörtént a hardverelemek installálása, az AMICUS rendszer betanítása, valamint a Hun-AMICUS (HUNMARC formátumon alapuló katalógizáló-modul) első tesztelése.

Mikroszámítógépes fejlesztések

Az OSZK egyes részlegeinek munkafolyamatait automatizáló mikroszámítógépes rendszerek közül néhány már a ciklus elején is jelentős mennyiségű, különféle dokumentumtípushoz tartozó bibliográfiai adatállományokat tartalmazott (IKB, KATAL, IK Repertórium, Hungarika). A MIKroI sis alapú rendszerek továbbfejlesztése, hálózatba kapcsolása, közvetett vagy közvetlen szolgáltatásainak kialakítása belső fejlesztések eredménye.

A szolgáltatások kialakítása

A hagyományos nyomtatott könyvtári szolgáltatások előállítását a DOBIS/LI-BIS programrendszer nem támogatta, így mind a katalóguscédula-előállító program, mind a nemzeti bibliográfiai füzetek belső fejlesztésében készültek el.

A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* 1976–1991 tizenöt éves kumulációja COM kiadványként készült el.

A modern technikára alapozott digitális szolgáltatások 1994-től kezdve jelentek meg. Fejlesztésük belső feladatként – egyes megoldásokban külső fejlesztő cégekkel együttműködve – készült. Elsőként a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek, 1976–1991. c. kiadvány biztosította a HUNMARC szerkezetű szabványos (ISO 2709) bibliográfiai rekordok átvételét. 1995-ben indult el az MNB Könyvek bibliográfiájára alapozott periodikusan megjelenő, HUNMARC bibliográfiai adatcsere formátumban és négy választható karakterkészletben készülő modern bibliográfiai szolgáltatás, amely számos hazai egyetemi-, szak- és közművelődési könyvtár feldolgozó munkáját segíti illetve váltja ki.

A NEKTÁR adatbázis állományából, valamint az IKB és IKR adatbázis állományából évenként kétszer CD-ROM kiadvány készül DOS-os és Windows-os változatban magyar és angol nyelven. Az első megjelenéshez (1994) részletes, kétnyelvű kézikönyv készült.

1996-tól csatlakoztunk a Nemzeti Könyvtárak WWW honlapjához, a British Library-ban működő GABRIEL-hez. Ezt követően készült el az OSZK önálló – többnyelvű – honlapja.

A WWW-honlapon keresztül elérhetők a NEKTÁR és MikroI sis alapú adatbázisok és a nemzetközi szolgáltatások WWW-re szerkesztett elektronikus bibliográfiai kiadványai.

A *Címjegyzék az OSZK legújabb szerzeményeiről* c. gyorstájékoztató hetente kétszer tájékoztat az OSZK-ba érkezett legújabb kiadványokról.

A könyvtárközi kérések fogadása elektronikus úton történik.

Megszerveztük az OSZK tezauruszainak terjesztését és szolgáltatását mágneslemezen.

Hálózati és nem hagyományos szolgáltatási fejlesztések

Tovább bővült az épületen belüli hálózat, jelentősen nőtt a kapcsolt PC-k száma. Elkezdődött a SUN UNIX rendszer üzemeltetése, melynek eredményeként jelentősen növelhető a NEKTÁR-t egyidejűleg elérő felhasználók száma, egyszerűsödik az OSZK Interneten keresztül való elérése, megvalósítható a saját levelező rendszer. Ez utóbbi érdekében működni kezdett egy fax-szerver, mely a könyvtárközi kölcsönzéseket is támogatja. A hálózatba kapcsolt Logcraft-számítógép segítségével egyszerre négy külső felhasználó számára válnak elérhetővé a MIKroIsis-szel kezelt helyi adatbázisok.

Az új adatbázis-kezelő rendszerrel kapcsolatos feladatok

A könyvtári integrált rendszerek és a szolgáltatásaikkal kapcsolatos követelmények folyamatosan változnak a technikai fejlődés lehetőségei szerint. Ezért szükségessé vált a DOBIS/LIBIS rendszer kiváltása egy hálózati szolgáltatáscentrikus modernebb rendszerrel.

Az új könyvtári integrált rendszerek kutatása és elemzése mellett megvizsgáltuk a könyvtár számítógépes helyzetét, számba vettük a legsürgetőbb feladatokat; elemzést készítettünk a megvalósításhoz szükséges szoftver- és hardverigényekről. A minisztérium által vállalt költségkeret figyelembevételével elkészítettük a beszerzési tender kiírását magyar és angol nyelven.

Módszertani feladatok

Osztályozási rendszerek és teauruszok

Rendszeresen folynak az OSZK-n belüli információkereső nyelvi szótárakkal összefüggő munkák. Az NPA Osztauruszának folyamatos karban tartása mellett elkészült a Tankönyvek és oktatási intézmények teaurusza, a mozgókép dokumentumok teaurusza, a hangdokumentumok osztályozási rendszere, a Video-teaurusz. Megkezdődött az OSZK átfogó teaurusz kidolgozása.

Az OSZK munkafolyam-elemző bizottság tevékenységeként dokumentumtipológiai és irányítási segédletek kidolgozására került sor.

HUNMARC-fejlesztések

1994-re elkészült a HUNMARC nemzeti bibliográfiai adatcsere-formátum tervezete, melyet véleményezésre kilencven hazai könyvtárnak és szakértőnek küldtünk meg. A beérkezett javaslatok értékelését követően elkészült a formátum első kiadása magyar és angol nyelven. A HUNMARC első kiadását az első MNB CD-ROM-hoz mellékelte a bevezetés megkönnyítése érdekében.

Az első kiadás megjelenését követően, hazai könyvtárak igényeinek megfelelően, megkezdődtek a kutatások a bibliográfiai adatsere-formátum kibővítésére. 1998-ban elkészült a minden könyvtári dokumentumtípusra kiterjedő változat, valamint a HUNMARC besorolási rekordok adatsere-formátuma.

Üzemeltetés, karbantartás

Folyamatosan működtettük a számítóközpontot, a hálózatot és a hozzájuk kapcsolódó adatbázis-rendszereket, továbbá az ELLA, későbbiekben a Pegasus-mail rendszerű elektronikus posta szolgáltatásait. Rendszeresen folyik a NEKTÁR adatbázis heti újjászervezése, a negyedéves statisztika-futtatások.

1997-től az elektronikus postai szolgáltatások az Interneten keresztül is rendelkezésre állnak.

A NEKTÁR nyilvános on-line olvasói katalógusa mind a nyilvános (1994-ben még csomagkapcsolt) hálózaton, mind az Interneten bárki számára hozzáférhetővé vált (1994-ben a Library of Congress már nagy mértékben az OSZK szolgáltatásaira támaszkodott a magyar anyagának feldolgozásakor).

KÖZÖNSÉGGKAPCSOLATOK

A könyvtár kiállítási tevékenységének ismertetése most kivételesen nem követheti a szokásos időrendet. Ki kell emelni közülük ui. egyet, amelynek munkálatai még a régi otthonban, a Nemzeti Múzeum épületeiben elkezdődtek Somkuti Gabriella, Fülep Katalin, Kovács Ilona kezdeményezésére, a könyvtár vezetőségének jóváhagyásával és munkatársai lelkes közreműködésével. A nemes cél, amelynek érdekében mindenki összefogott, az OSZK-múzeumnak a vári épületben való létrehozása volt, a régi bútorok, tárgyak, dokumentumok segítségével. A részletes terveket Somkuti Gabriella dolgozta ki, ő rendezte be az egyes „szobákat” is. Fülep Katalinnal együtt munkálkodott, hiszen ő ismerte a legjobban a régi berendezési tárgyakat. A kiállítás felállítására a VIII. szint galériáján került sor, ahol az egyes „szobákban” az OSZK régi kiváló igazgatói, kutató könyvtárosai, ha csak fényképek és dokumentum segítségével is, de elfoglalták az őket megillető helyet. A közel 200 éves nemzeti könyvtár ismerhető így meg az egyes helyiségekből és örökíti meg – állandó kiállításként – az elődök könyvtárosi környezetét és hangulatát a maiak és az utódok számára.

„A nemzet könyvtára – a szolgálat műhelye” című kiállítás megnyitására – ünnepélyes keretek között – meghatódott OSZK-sok és a vendégek körében – 1996. április 26-án került sor. Azóta sokan keresték fel ezt a minden régebbi és mai OSZK-s számára is a múltat felidéző múzeumot, de örömmel nézik meg hazai, külföldi könyvtárosok és más érdeklődők is.

A kiállítások rendezésének lehetősége és sikere a vári elhelyezésben egyre több ösztönzést adott központi nagy bemutatók és kisebb, általában évfordulókhöz, eseményekhez kapcsolódó kiállítások megrendezéséhez.

Az 1994-es év rendhagyónak bizonyult. Ekkor a könyvtár – a partnerekkel történő megállapodás alapján mozgó kiállítását utaztatta külföldi társintézményekbe, ezzel mutatva be a magyar nemzeti könyvtár történetét és gyűjteményének kincseit – fényképek, másolatok segítségével. A „Magyarország nemzeti könyvtára bemutatkozik” című vándorkiállítás 1997 végéig eljutott Prágába (Magyar Kulturális Intézet), Bécsbe (Collegium Hungaricum), Graz-ba, a Stuttgarti Egyetemi Könyvtárba és a lengyel könyvtárakba (Gdańsk, Turuń, Krakó, Tarnów, Opole, Łódz).

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy itthon ne került volna sor jelentős bemutatók rendezésére. Ezek közül kiemelkedett „Az ember az embertelenségben”, a Hadtörténeti Múzeummal közösen rendezett kiállítás, amely 1994. június 28-án, a szarajevói gyilkosság 80. évfordulóján került megnyitásra. Ezt az 50. évforduló alkalmából az „Oly korban éltem én...” „A magyar irodalom áldozatai a holocaust máglyáján” című emlékező és emlékeztető kiállítás követte. Ebben az évben került sor a Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében c. – az emléküléssel kapcsolatos – kiállítás megnyitására is.

1995-ben a jelentős bemutatók sorába illeszkedett be a „Finnország 500 éve a térképeken” c. kiállítás is, amely elsősorban a Térképtár anyagára támaszkodott; a „Típo-Grafika. Gyakorlat és elmélet” című Haiman György tipográfiai és tipográfia-történeti bemutatója volt. Nem hagyható ki a felsorolásból a Nicolaus Lenauról szolt „Nyughatatlan lélek vagyok” c. összeállítás, amely Magyarországon még hat helyen került bemutatásra.

1996-ban az első „nagy” kiállítás a „Táncról-táncra” címet viselte, amelyet a kiállításrendezők az Állományvédelmi főosztály munkatársaival közösen szerveztek meg. A kiállítás megnyitáskor sor került egy – a Kézenfogva Alapítvánnyal közösen megrendezett – bál megtartására, amelyen megjelent Göncz Árpád köztársasági elnök és felesége, aki az Alapítvány elnöke, valamint Kuncze Gábor belügyminiszter és felesége, az Alapítvány képviselője is. A rendezvény bevételei a Corvina, ill. a Kézenfogva Alapítványt támogatták.

Ebben az évben került sor az OSZK millicentenáriumi cimélium-kiállításának „Kincs – műkincs – közkincs” címen történt megnyitására is, amely a Kézirattár és a Régi Nyomtatványok Tára anyagából mutatott be páratlan kincseket. Ez volt a korszak legszebb, 15 000 látogatót vonzó, kiemelkedő sikert arató kiállítása, amelyet a nagy érdeklődésre való tekintettel még 1997 januárjában is nyitva kellett tartani. A továbbiakban a VI. emeleti nagy termekben és az előtérben még három kiállítást láthattak az érdeklődők, de ezeket nem a könyvtár szervezte, hanem csak a helyet biztosította számukra. Nagy sikert aratott a „Hasonmás kiadások művészete” c. bemutató. Tovább folytatódtak az „Ars Librorum” bemutatói is, amelyek a könyvvel, könyvművészettel, könyvtárral kapcsolatban álló hazai és külföldi művészekkel ismertették meg az érdeklődőket. Meg kell említeni még a VI. emeleti nagy előadóteremben rendezett „Szép magyar térkép” c. kiállítást, is, amely 1996-tól ugyancsak sok érdeklődőt vonzott. Ez az OSZK Térképtára és a Lázár deák Alapítvány közös rendezésében évente ismétlődő seregszemle, és a legszebb térképek készítőinek adományozott helyezési oklevél nemes versenyre készítette a résztvevőket.

1998 legnagyobb kiállítása az „Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag” volt, amely mellett „A Magyar Nemzet [c. lap] 60 éve” című is jelentős érdeklődést váltott ki.

A VI. szinti „nagy kiállítások” mellett számos különgyűjteményi kisebb bemutató megszervezésére is sor került, ezek száma évenként húsz körül mozgott. Felsorolásukra itt nem kerülhet sor, de – főleg az utóbbi két évet alapul véve – jellegük bemutatására néhányat megnevezünk közülük.

A *Kézirattár* új szerzeményeinek bemutatása mellett több emlékkiállítást is rendezett: „Halász Gábor”, „Kéthly Anna az emigrációban”, „Pesty Frigyes emlékezete”, „Aukciós sikerünk: dr. Kovács Pál márciusi ifjú kéziratai”, „Pest-Buda és Óbuda látkepeinek gyűjteménye és egyéb ritkaságok”, „Skultéty Csaba gyűjteménye”. A *Régi Nyomtatványok Tárát* ugyanazon elvek vezérelték, mint a *Kézirattár*at: „Új segédkönyvek. A bölcsesség lángocsái – 400 éve jelent meg Baranyai Decsi János három-nyelvű szólásgyűjteménye”.

Más jellegű dokumentumokat mutattak be a *Színháztörténeti Tár és a Zene-műtár* „emlékeztető” kiállításai: „Magyar történelmi arcképek – Mosonyi Mihály”, „Theatrum, orpheum – Millennium, avagy hogyan mulattak dédapáink 100 évvel ezelőtt”, „A nemzet muzsikájában él...” „200 éve született Mátray Gábor”, „A mi fürdőink – színházi élet a Monarchia magyar fürdőhelyein”.

A *Térképtár* minden évben közszemlére bocsátja legfontosabb új szerzeményeit, illetve gyűjteményének egyes csoportjait: „Magyarországi térképek a millennium idejéből”, „Megyetérképek a Széchényi Könyvtár Térképtárában”, „Válogatás az 1997. év új szerzeményeiből: Abraham Ortelius kiállítás”. Mindezek közül kiemelkedett az 1998-ban, a Lipszky János emlékülés alkalmából rendezett, „A gondolatától a megvalósulásig. Lipszky János Magyarország-térképének készítéstörténete (1798–1810)” címet viselő bemutató.

Az OSZK saját kiállítási tevékenységének ismertetése még nem jelenti egyben ennek a munkának az egészét. Hiszen más intézmények által rendezett kiállítások anyagának összeállításához nagyon sokan fordulnak – elsősorban a különgyűjteményi osztályokhoz tanácsért, felvilágosításért és nem utolsósorban anyagért. Részt vettek a táruk külső kiállítások szervezésében, sőt ügyintézésében is. Álljon itt e nem kis időt igénybe vevő feladat ellátására néhány példa: A *Kézirattár* 1995-ben részt vett három nagy külső kiállítás előmunkálataiban: „Pannonia Regia, Pannonhalma és Győr a magyar oktatás 1000 évéről”. A *Zeneműtár* 1996-ban szervező munkával, kurírszolgálatával, levelezéssel, ügyintézéssel vett részt a kismartoni nyári Goldmark- és a bécsi Harrach palotában rendezett „Die Botschaft der Musik” c. millenniumi kiállításon. A *Térképtár* ugyanakkor a Hadtörténeti Múzeum „Buda visszavívásának 310 éves évfordulójára rendezett kiállításához kéziratos és nyomtatott térképeket adott kölcsön. A végtelenségig lehetne folytatni a felsorolást, de talán ennyi is elég ízelítőül.

A könyvtár munkájának és gyűjteményeinek megismerése, illetve kiállításainak megtekintése céljából az öt év alatt 15 330 fő kereste fel összesen 786 csoportban. Éves bontásban a felnőtt érdeklődők 700–900 között mozgó számával szemben

1996-ban és 1997-ben az átlagosnál lényegesen többen jöttek el az OSZK-ba az iskolások és a felsőfokú tanulmányaikat végzők köréből. Utóbbiak száma ezekben az években a megszokott kétszeresére, sőt háromszorosára (kb. 450–500 fő) emelkedett. A külföldi látogatók száma évi 5–600 között ingadozott, kb. egyharmaduk határainkon túlról érkezett magyar volt. Természetesen a könyvtárban rendezett konferenciák résztvevői (kb. 2400 fő) is meglátogatták a különböző osztályokat, megtekintették kiállításait.

A zirci műemlékkönyvtár tevékenysége jellegében eltér a budai várbeliétől, mert itt a legfőbb feladat a látogatók, az egyénileg vagy csoportosan érkező vendégek vezetése, amely egyéb munkáikat is meghatározza, gyakran – különösen nyáron – háttérbe szorítja.

Az öt év alatt összesen 179 476-an tekintették meg ezt a gyönyörű termekben elhelyezett, önmagában is rendkívüli értéket képviselő gyűjteményt, a zirci apátság épületében található, de a nemzeti könyvtár „védnöksége alatt álló”, sőt szervezeti keretébe tartozó kincsestárat.

Sajnos a korszakot jellemző anyagi nehézségek e területen is éreztették hatásukat, míg 1993-ban 41 390 volt a látogatók száma, ez már a következő évben 37 860-ra csökkent és a további években is esett. 1998-ban 33 956-an keresték fel a könyvtárat. Ezen belül azonban a külföldi érdeklődők száma valamelyest emelkedett (1995: 2987 fő, 1998: 3205 fő: ebből 100 fő a szomszédos országokból).

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI SZAKMAI KAPCSOLATOK

A gazdasági helyzet romlása behatárolta ugyan a könyvtár belföldi és nemzetközi kapcsolatainak fenntartását, de ez a legkevésbé sem jelentette felfüggesztésüket.

Az Országos Széchényi Könyvtár mint nemzeti könyvtár természetesen lát el központi feladatokat és tart kapcsolatot mind az itthoni, mind a külföldi könyvtári érdekeltségű testületekkel, szervezetekkel, intézményekkel, és gyakran a híd szerepét tölti be a két pólus között. Ez a feladata ma különösen fontos, hiszen az egységesítésre való törekvés minden intézmény számára kötelező és ez sokszor csak áttételes úton valósulhat meg.

Ezért nem csupán a hazai központi kérdések megoldásában vett részt az OSZK (könyvtári törvény, kötelezpéldány-rendelet stb.), hanem például a gépesítési vagy szabványosítási tevékenység összehangolását a külföldi gépesítési folyamatok behatoló ismeretével is segítheti, a szabványosításban a világszerte elfogadott megoldásokat érvényesítheti.

A hazai könyvtárakkal való kapcsolattartás részint a Magyar Könyvtárosok Egyesülete révén valósult meg – amelyben az OSZK munkatársai mindig is jelentős szerepet töltöttek be –, másrészt a szaksajtó segítségével, vagy közvetlen kapcsolat útján. Az új ismeretek terjesztésében a Könyvtártudományi és Módszertani Központ is fontos szerepet játszott.

Szabványosítás

1995-ben a Magyar Szabványügyi Hivatalból megalakult a Magyar Szabványügyi Testület. Az átalakulás azzal járt, hogy a korábbi szabványosítási gyakorlatot meg kellett változtatni. 1997-ben megalakult a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Az OSZK-ban a könyvtári szabványosítással kapcsolatos feladatok koordinálására és az adminisztrációs ügyek intézésére létrejött a Szabványosítási Koordinációs Iroda, Varga Ildikó vezetésével. A bizottság munkájában az OSZK-t Berke Barnabásné képviseli. (A részleteket a 400/1997. sz. Főigazgatói Utasítás tartalmazza.) A bizottság éves ülésein dönti el, hogy mely nemzetközi (ISO és EN) szabványokat javasolja honosításra, és mely nemzetközi szabványok alapján dolgoztat ki új szabályzatokat, illetve mely korábbi magyar szabványok revízióját készítteti el.

Az OSZK részvételével az alábbi ISO szabványok honosítására került sor:

- MSZ ISO 9   Információ és dokumentáció A cirill karakterek transzliterációja latin karakterekre. Szláv és nemszláv nyelvek.
- MSZ ISO 10957   Információ és dokumentáció. Kották nemzetközi szabványos azonosító száma (ISMN).
- MSZ ISO 832   Információ és dokumentáció. Bibliográfiai leírás és hivatkozás. A bibliográfiai fogalmak rövidítésének szabályai.
- MSZ ISO 1086   Információ és dokumentáció. Könyvek címlapjai.

Szabályzatként készült el az ISBD/CM (International Standard Bibliographic Description. Cartographic Materials) alapján a „Bibliográfiai leírás. Kartográfiai dokumentumok” és megkezdődött a „Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok” c. szabályzat kidolgozása. Előterjesztés készült az „MSZ 3424/1 Bibliográfiai leírás. Könyvek”, az „MSZ 3424/2 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok”, az „MSZ 3423/1–3 Tételszerkesztési szabványok” és az „MSZ 3440/1–5 Besorolási adatok” szabványainak revíziójára és szabályzatként való közreadására vonatkozóan.

A Nemzetközi ISBN rendszerrel kapcsolatos feladatok

A hazai ISBN rendszerrel kapcsolatos munkálatokról minden évben angol nyelvű beszámoló készült a Nemzetközi ISBN Ügynökség (Berlin) számára, amelyek rendszeresen megjelentek az *ISBN Review* (ISSN 0324–4634) c. folyóiratban. Az évenként megrendezett „International ISBN Agency Advisory Panel Meeting”-en Berke Barnabásné képviselte az OSZK-t. A Magyar ISBN Irodában épülő Kiadói Adatbázisból évenként két alkalommal küldték meg az új és a változott kiadói adatokat a Nemzetközi Ügynökségnek a PIID (Publishers's International ISBN Directory) c. kiadvány, illetve CD-ROM adatbázis számára. Ez utóbbiakat a Nemzetközi Ügynökségtől az OSZK rendszeresen és ingyenesen kapja meg.

Magyar ISSN Nemzeti Központ

A Magyar ISSN Nemzeti Központ folyamatosan építette adatbázisát az ISSN-nel ellátott hazai időszaki kiadványok (periodikumok és sorozatok) legfontosabb azonosító és bibliográfiai adatairól az ISSN Nemzeti Központ megbízásából kifejlesztett Mikro-CDS/ISIS alapú OSIRIS programmal. Az új és módosított rekordokat évenként 3–5 alkalommal mágneslemezekre küldte ki Párizsba, ahol azok a nemzetközi, világméretű ISSN adatbázisba kerültek. A mágneslemezeket 1998-ban fokozatosan felváltotta az elektronikus posta: az exportálásra kerülő adatok csatolt fájlként, elektronikus levélben jutnak a párizsi központ szerver gépére. A nemzetközi ISSN nyilvántartás 1992 óta „ISSN Compact” címen, negyedévenként kerül forgalomba, és 1998-tól a világhálón is hozzáférhető „ISSN On-line”-ként.

Az OSIRIS szoftver tesztelésében és továbbfejlesztésében a magyar központ tevékenyen vett részt, elkészült a hálózatos programverzió; 1994 júniusától az ISSN OSIRIS adatbázis építése többfelhasználós üzemmódban folyik és lekérdezhető az OSZK belső hálózatán. Továbbfejlesztés történt az ellenőrző segédprogramok és az export program tekintetében, 1997 folyamán az ISIS verzió felújításában, valamint a magyar központ a maga részéről tökéletesítette rekordmegjelenítési formátumait. A szükséges hardver fejlesztéseket (három munkaállomás hálózatos működtetése, CD-meghajtó és lézerprinter üzemeltetése) az UNESCO Részvételi Program keretében nyert támogatás – 7000 USD – tette lehetővé.

1994 elején az adatbázis 13 300 rekordot tartalmazott. Az éves gyarapodás általában 1000–1100 rekord volt, 1996-tól kezdve évről évre több, így a rekordok száma 1998 végére 19 106-ra emelkedett. Az adatbevétel növekedése a kiadók kérésére, a kiadványok megjelenése előtt kiutalt „előzetes ISSN” számok gépi nyilvántartásba vételéből adódik, melyet 1995 végén kezdett meg a központ.

Az ISSN Nemzeti Központ folyamatosan biztosította az ISSN Iroda számára a kiutalandó ISSN-ek 1000 számot tartalmazó számblokkjait, a társosztályok részére folyamatosan továbbította a központ által megállapított kulcscímeket. A felhasznált számblokkok revíziója azonban ebben az időszakban is elmaradt, amin az 1998-as átszervezés sem segített. Az átszervezés után sor került a korábban elkülönített szervezeti egységek nyilvántartásainak újjászervezésére és egységesítésére. A központ számára 1997 májusa óta elérhető WWW lassúsága és a feldolgozó kapacitás hiánya csak korlátozottan teszi lehetővé a hazánkban kiadott hálózati periodikumok számbavételét és feldolgozását az ISSN nemzetközi rendszer részére.

Az ISSN és ISBN kapcsolatok kötelező fenntartásán túl a könyvtár más csatornákon át is bekapcsolódott a nemzetközi munkák végzésébe, intézményes kapcsolatok fenntartásába.

Részvétel a nemzetközi könyvtárügyi szervezetek tevékenységében

Az OSZK-t az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), a FID (International Federation for Information and Documentation) és a CENTL (Conference of European National Libraries) közgyűlésén a főigazgató, illetve helyettese képviselték, a szűkebb szakterületeket átfogó szervezetek munkájában pedig az illetékes főosztály- vagy osztályvezetők vettek részt, illetve töltötték be a kapcsolattartó szerepét. A szervezetek, amelyeknek munkájában rendszeresen közreműködtek, illetve folyamatosan kapcsolatot tartottak a következők voltak: EBLIDA (European Bureau of Library Information and Documentation Associations), a LIBER (League of the European Research Libraries), az ADLUG (Amicus DOBIS/LIBIS Users Group), az ELAG (European Library Automation Group), az EIA (European Information Association), az ISBN Agency Advisory Panel Meeting, az ISSN (International Committee, az ISSN International Centre), az ICSSD (International Committee for Social Science Information and Documentation), az ABDOS (Könyvtárak és Dokumentációs Intézmények, Kelet-, Középkelet és Délkelet-Európai Munkaközössége), az IADA (Internationale Arbeitsgemeinschaft der Archiv-, Bibliotheks- und Graphikrestauratoren), a SIBMAS (Société Internationale des Bibliothèques et des Musées des Arts du Spectacle), az OISTAT (Organisation Internationale des Scénographes et des Techniciens et des Architectes du Théâtre), Thalia Germanica (a határokon túli német színháztársaság nemzetközi szervezete), Bibliography of Theater, az Association de la Presse Musicale, az Association Internationale des Bibliothèques Musicales, a Répertoire de la Presse Musicale, az IFLA Section of Preservation and Conservation és az ECPA (European Commission on Preservation and Access).

A bizottsági tagok közül többen a vezetőség tagjaként vettek részt a testületek munkájában, mások az elnöki posztot is betöltötték (Belitska-Scholtz Hedvig, Kastaly Beatrix).

Együttműködés külföldi társintézményekkel közösén végzett munkák révén

A nemzetközi kapcsolatok erősítését a közös munkák végzése is előmozdítja. Erre jó példa az az együttműködés, amely a francia és a magyar nemzeti könyvtár között alakult ki.

A Bibliothèque Nationale de France (BNF) magyar fondjának feldolgozásában évekig dolgoztak együtt a BNF és az OSZK munkatársai. Az 1979-ig megjelent magyar anyag kigyűjtése 1994-re már befejeződött. A hatmillió átnézett katalógustételből a kigyűjtött hungarika-tételek száma – fő- és melléktételekkel vegyesen – összesen kb. 30 000 cédulányi volt. A következő lépésben ezeket időhatárral elválasztva szerkesztették a két könyvtár illetékesei, majd mindkét intézményben duplikálták a megszerkesztett cédulákat és azokat megküldték egymásnak, valamint a Centre inter-

universitaire des études hongroises könyvtárának. Mindhárom helyen katalógust építettek a leírásokból. Az OSZK-ban 1996-ban került erre sor. Szó esett a katalógus nyomtatott vagy egyéb formában való megjelentetéséről is, de ez még további tárgyalások függvénye.

A közös munkák végzése más területekre is kiterjedt. Az *Annual Bibliography of the History of the Printed Books and Libraries* elnevezésű nemzetközi vállalkozás számára az OSZK folyamatosan eljuttatta az előző évre vonatkozó anyagot, és rendszeresen szolgáltatva az RISM (*Répertoire International des Sources Musicales*) számára a hazai gyűjteményekben feldolgozott leírásokat mindaddig, amíg személyzetének csökkenése miatt 1998-tól erre a munkára már nem futotta erejéből.

Az OSZK restaurátorai kaptak felkérést arra, hogy az isztambuli Topkapi Szarájban őrzött Anjou-kori Antinfonale nagyfólió méretű, minden lapján hiányos és sérült pergamen kéziratát restaurálják.

Külföldi szakmai utak

A nemzetközi kapcsolatok fenntartását az egyéni utak is biztosították, hiszen ezek nagy része szakmai megbeszélésekre, egymás munkájának megismerésére adott alkalmat.

Az elmúlt öt évben – a KMK-t is beleértve – 288 alkalommal utaztak ki az OSZK munkatársai külföldre. Legtöbbjükre konferenciákon, rendezvényeken való részvétel, kutatás, tapasztalatcsere érdekében került sor. Az évi számok nemigen tükrözik a gazdasági helyzet alakulását (1994: 73; 1995: 41; 1996: 65, 1997: 54; 1998: 55), mert a költségeket az esetek többségében a meghívó és meghívott fél megosztva vállalta, illetve külső támogatás segítette (OTKA, MKM, Soros Alapítvány stb.), 1998-ban pl. csak 16 esetben és mindig csak szomszédos országba szólóan jelentett teljes teherviselést az utak finanszírozása.

A könyvtár elsősorban azokat küldi ki, akik nemzetközi szervezetekben Magyarországot képviselik, illetve egyes testületek vezető tagjai. Köztük van a főigazgató és helyettese mellett Berke Barnabásné főosztályvezető, aki rendszeresen részt vesz az ISBN, a könyvtári automatizálási konferenciákon, az ISO TC 46, a LIBER ülésein és meghívottként más nemzetközi összejöveteleken is. Nagy Anikó osztályvezető, a periodikumokkal kapcsolatos kérdések szakértőjeként szerepelt IFLA konferenciákon. Gazdag Tiborné a Magyar ISSN Iroda vezetőjeként ugyancsak az IFLA konferenciákon képviseli az országot. Kastaly Beatrix nem csak az IFLA illetékes bizottságában tölt be vezető szerepet, hanem számos meghívásnak is eleget tesz, restaurátor társaival együtt.

Nagy a kutatóutak száma – elsősorban a hungarikák számbavétele és adatok gyűjtése érdekében –, jelentős a kapcsolatteremtőké is, akik a gyarapítási (csere) lehetőségek bővítését szorgalmazzák, valamint a fejlesztési osztályon, illetve területen dolgozóké.

Nemzetközi rendezvények a Széchényi Könyvtár szervezésében

Az OSZK aktív szerepet vállalt nemzetközi rendezvények szervezésében, akár külföldi, akár hazai szervezetek kezdeményezésére.

1994-ben az OSZK-ban tartotta éves szemináriumát az ELAG, amelyen a „Könyvtári szolgáltatások elektronikus környezetben” téma megvitatására 142 szakember gyűlt össze. A konferencián előadásaiikkal az OSZK munkatársai is közreműködtek.

A könyvtár minden évben segített a BOBCATSSS Szimpózium megrendezésében, amelyeket a dán Királyi Könyvtárosképző Főiskola (Hogeschool van Amsterdam) hallgatói részére szerveztek számos európai könyvtárosképző intézmény oktatóinak és hallgatóinak közreműködésével. Ezeken az összejöveteleken az OSZK illetékes munkatársai is jelen voltak, előadásokat is tartottak.

1995-ben a londoni székhelyű TEPL cég 5. Európai Üzleti Információs Konferenciájának előszemináriumát tartotta meg az OSZK-ban, ezeken a könyvtárral, informatikával kapcsolatos tudnivalókról hallhattak a hazai szakemberek. Ugyanebben az évben a HUNRA 9 Európai Olvasótársaság tartotta meg az OSZK-ban nyitófogadását, amelynek rendezésében az illetékes osztály is részt vett.

1998-ban az OSZK-ban került sor az ADLUG konferencia megtartására, amelynek témája a DOBIS/LIBIS, ill. az AMICUS számítógépes szoftvercsomag felhasználóinak soron következő programja volt.

Számos esetben bocsátotta rendelkezésre a könyvtár más testületek számára rendezvények megtartására az e célra alkalmas helyiségeit, és többször segítséget nyújtott a szervezés munkájához.

1996-ban a Magyar Könyvtárosok negyedik szakmai világtalálkozóját az OSZK, pontosabban a KMK Módszertani Osztálya szervezte, de ebben az OSZK érintett részlegeire is számos feladat hárult, éppen úgy, ahogy a debreceni kollégákra is, akik az MKE évi vándorgyűlésén fogadták a konferencia külföldi résztvevőit.

A könyvtárban tartották meg Németország Magyarország számára nyújtott könyvajándék programjának központi záróünnepségét, valamint a régi könyvek számítógépes feldolgozását taglaló – az MKE Társadalomtudományi Szekciójával közös rendezvényt.

Itt zajlott le 1997-ben az ISSN konferencia, a Szabad Európa magyar anyagának ünnepélyes átadása, és a Burgenlandi Tartományi Könyvtár CD-ROM-bemutatója is.

A KÖNYVTÁR MINT TUDOMÁNYOS KUTATÓHELY

Az Országos Széchényi Könyvtár, Magyarország nemzeti könyvtára hivatásának és rangjának megfelelően nem csak kiemelt könyvtárként, hanem kutatóhelyként is működik. Tudományos munkája – amelyet részben intézményi keretek között, részben egyéni kutatások révén folytat, kiterjed mindazon témák feldolgozá-

sára, amelyekre a hazai kultúrában elfoglalt helyzete, gyűjteményeinek jellege, de napi tevékenysége elvi megalapozottsága is megkövetel.

Intézményi kutatások

Az intézményi kutatások szorosan a nemzeti könyvtár kötelező feladatai közé tartoznak, így osztálymunkában történnek. Elkészítésükhöz, kiadásukhoz, a szükséges technikai eszközök biztosításához azonban állami támogatást kaptak és kapnak, hiszen a könyvtár szűkös költségvetéséből az illetékessége körébe eső nemzeti érdekű munkákat képtelen lenne közkézre bocsátani.

A könyvtár kutatásaihoz az elmúlt öt évben is jelentős összegeket kapott. Ezekről részben már szó esett (NKA stb.), de további pályázati lehetőségekkel élve, komoly összegeket nyert el az intézmény az Országos Tudományos Kutatási Alaptól is (OTKA), az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatás (OKTK) elnevezésű, a Magyar Tudományos Akadémia kezelésében lévő forrásból, valamint az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságtól, amely elsősorban a számítógépes fejlesztést szolgálta. Ezekből a pénzekből, amelyek az öt év alatt összesen 33 294 670 Ft-tal segítettek az intézményi tudományos tevékenységet, több kiadványt lehetett megjelentetni, a nemzeti bibliográfiai munkákat is sikerült folytatni, ezek technikai hátterét biztosítani.

Egyéni kutatások

A tudományos tevékenység támogatását a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény és az annak végrehajtása tárgyában kiadott rendeletek 1994-től rögzítették. Ezek alapján határozták meg azok körét, akik tudományos kutatói besorolásra addigi eredményeik alapján érdemeseknek bizonyultak és új kategóriájukban heti egy nap kutatóidőre automatikusan jogot formálhattak. Azok számára, akik kandidátusi, illetve PhD fokozattal rendelkeztek, heti másfél napot biztosított egyéni tudományos munkájuk végzésére a törvény. Joga volt azonban a könyvtár főigazgatójának arra, hogy a könyvtár gyűjteményeivel, történetével, a napi munkák elméleti megalapozásával, azok támogatásával összefüggő tevékenységre stb. másoknak is engedélyezzen adott témára és időre szóló kutatóidőt.

1994-ben 69 munkatárs kapott tudományos kutatói besorolást és kutatónapot is, 34-en pedig a főosztályvezetők előterjesztésére, a tudományos bizottság javaslatait figyelembe vevő főigazgató engedély alapján vehettek kutatásaikra heti egy napot igénybe.

A számok természetesen évenként változtak, a kutatóidőre jogosultak száma az első évben 103 volt, később 80–90 körülire csökkent.

A tudományos titkári feladatok ellátására 1994-ben Bányai Viola, a Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodájának vezetője kapott megbízást, tőle 1997 augusztusában Téglási Ágnes vette át az iroda osztályvezetőjeként a tudományos titkári teendők ellátását is.

A kutatók publikációiról az öt év alatt csak egyszer készült teljes éves jegyzék. Az 1995. évi kimutatás 260 publikáció és előadás címét közli, de ez magában foglalja a KMK munkatársainak kb. 50 tételnyi tanulmányainak, cikkeinek, előadásainak címét is, így nagyjából 200 a szűken vett OSZK-s szerzőktől származó írások, előadások száma. Ebből kb. 70 az *OSZK Híradóban*, illetve a *Könyvtári Levelező/Lap*-ban megjelent közlemény, amely nem fogadható el kutatási eredményként. Sok esetben kérdéses a hírlapokban megjelent cikkek értéke is, ezt cím alapján nehéz megítélni. Mindezeket figyelembe véve tehát legfeljebb 50%-ra tehető azon – nem KMK-s – tanulmányok száma, amelyek tudományosnak minősíthetők, illetve annak alsó határát eléri.

Egy év azonban nem jellemezhet öt évet, az egész korszak összesített arányai jobbak lehetnek. Áll ez különösen akkor, ha az *Évkönyv* 1994-ben közreadott 1986–1990-es kötetében megjelent 12 magas színvonalú tanulmányt, továbbá az 1990–1993-as, 1998 végén napvilágot látott kötetében található 9 tudományos publikációt is figyelembe vesszük. Ezeken kívül még három *Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei*-nek hét, *Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai*-nak három újabb tagját, amelyek a nemzeti könyvtár munkatársaitól elvárható magas színvonalat képviselnek.

A rendelkezésre álló dokumentumokból annyi megállapítható, hogy a kutatások elsősorban a könyvtár gyűjteményi és tevékenységi köréhez kapcsolódnak: elsősorban magyar irodalmi és történelmi, sajtó- és könyv-, valamint nyomdászat-történeti és a hungarikumokkal kapcsolatos kérdések feltárására irányulnak. Viszonylag, de megérdemelten sok az állományvédelemmel, restaurálási eljárásokkal foglalkozó témák száma, és talán túlságosan is nagy a folyóirat-repertóriumok összeállítására fordított kutatásoké. Sajnálatos, hogy az OSZK történetét taglaló tanulmányok megírása iránti érdeklődés csökkent, illetve összefoglaló szinten egy-egy nyugdíjasra maradt.

Teljes jegyzék csak az OSZK kiadásában megjelent művekről áll jelenleg rendelkezésre. A publikációs tevékenység egészének ismerete nélkül nem lehet a legjelentősebbeket kiemelni, közülük néhányukat mint a legkiválóbbakat megemlíteni. Egyről azonban, ha nem is OSZK kiadvány, nem is itthon jelent meg, feltétlenül meg kell emlékezni. 1998 őszén Németországban látott napvilágot a *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 5. Ungarn* című kötete P. Várhelyi Judit feldolgozásában, Rákóczi Katalin és Dörnyei Sándor (OSZK nyugdíjas) közreműködésével és több OSZK-s munkatárs segítségével. A sorozat, amely nyolc külföldi ország könyvtárainak német nyelvű kiadványait hivatott feltárni, elsőként megjelent magyarországi kötetével – amely 33 könyvtár anyagát foglalja magában – nem csak a németek számára jelent igen nagy értéket, hanem a hazai kutatásnak is nélkülözhetetlen forrásanyagot bocsát rendelkezésére.

Az egyéni tudományos munkára vonatkozó kimutatások hiányát, illetve hiányosságát némiképpen pótolták 1994-től azok az összejövetelek, amelyeken a kutatónappal rendelkezők adott évi eredményeikről számoltak be. Az első évben egy tudományos ülészakon került erre sor, amelyen az érintett munkatársak három szek-

cióban és azon belül hét alszekcióban Szörényi László irodalomtörténész, Tarnócz Márton egyetemi tanár, Kókay György irodalomtörténész, Niederhauser Emil törté-
nész, Havasi Zoltán ny. mb. főigazgató és Tóth Bea tudományos munkatársak elnök-
letével összesen 31 színvonalas előadást tartottak meg. A következő évtől decentra-
lizálták a beszámoltatást, csak azokon a főosztályokon kerítették erre sort, ahol a ku-
tatói létszám nagy volt, így a Különgyűjteményi, az Olvasó- és Tájékoztatási, valamint
az Állományvédelmi főosztályokon.

1998-ig a Keresztury-pályázat is egyike volt azon lehetőségeknek, amelynek meg-
nyerésével a kutató könyvtárosok tudományos felkészültségüket bizonyíthatták. Akiváló
író–költő, az országszerte ismert és elismert tudós akadémikus, a Széchényi Könyvtár
egykori főosztályvezetője, Keresztury Dezső alapítványt hozott létre azon, itt dolgozó
könyvtári kutatók számára, akik az évente meghirdetett pályázatra beadott dolgozatukkal
e díjért vetélkedtek. Az OSZK tudományos tanácsa tagjainak véleménye alapján, nyílt
megbeszélés eredményeként született meg a döntés. Díjazásban részesültek azok is, akik
az előző évben kandidátusi, illetve PhD fokozatot értek el. A díjak mindig a következő
év áprilisában, a Széchényi emléknapon kerültek átadásra – amíg az alapítványból még
rendelkezésre állt a megfelelő összeg – így 1997-ben utoljára.

1994-ben Kégli Ferenc kapta meg az első díjat, Csiszár Mirella a másodikat.
1995-ben Melczer Tibor kandidátus kiemelt díjat érdemelt meg, Zichy Mihály és Bó-
dis Mária részesültek megosztott első díjban, Makkay Béla és Bodó Ibolya pedig
megosztott második díjban. 1996-ban Kovács Ilona és Makkay Béla kandidátusok
nyertek el egy-egy első díjat, és egy négytagú együttes: Belitska-Scholtz Hedvig,
Somorjai Olga, Berczely Károlyné és Pavercsik Ilona kapta meg közös munkájáért
ugyanazt. 2. díjas lett Nemeskéry Erika, 3. díjas pedig egy közös művön dolgozó
„társaság”: Cséve Anna, Kelevei Ágnes, Melczer Tibor, Nemeskéri Erika, és második
3. díjasként Péterfi Rita.

1997-ben két első díjas volt, V. Ecsedy Judit kandidátus és Kégli Ferenc, két máso-
dik díjas, Tószegi Zsuzsa és Fogarassy Miklós. A 3. díjat Orvos Mária nyerte el.

Itt sorolhatók fel azok az emlékülések is, amelyeken az elhangzott előadások
tudományos színvonala nem vonható kétségbe: 1995-ben születésének 150. év-
fordulója alkalmából Petrik Géza, 1997-ben Mátray Gábor születésének 200. év-
fordulójának tiszteletére, 1996-ban halála 20. évfordulója alkalmából Sebestyén
Géza, 1998-ban pedig Szentmihályi János születésének 100. évfordulója alkalmából.
Ezt a Lipszky Jánosról tartott emlékülés követte a Térképtár rendezésében. Az év
végén pedig a „Száz éves a könyvtárosképzés”-t felidéző ünnepekre került sor.

Újabban – hagyományteremtő szándékkal – minden évben megemlékezik az
OSZK a HUNRA-val és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együtt a Himnusz születésnapjáról.

A könyvtár tudományos súlya azonban nem értékelhető csupán a munkatársak
publikációinak, beszámolóinak tükrében, hiszen az intézmény számos területén fo-
lyik kutató jellegű, illetve tudományos megalapozottságot kívánó tevékenység. Ez a
legszembevetőbbben a különgyűjtemények terén jelentkezik, ahol az ágazat kitűnő
szakembereinek speciális képzettsége és a hazai, de a nemzetközi életben is elismert
szerepe nélkül a napi munkát sem lehetne ellátni. Esetükben a tudományos tevékeny-

ség csak a témaköröket tekintve válik el: más témával foglalkoznak kutatóként, mint amit hivatali munkájuk keretében látnak el. Persze az ösztönzést nem egyszer az utóbbiból kapják.

A tudományos felkészültség követelménye azonban a könyvtárosi munka más területén is jelentkezik: szabványok, szabályzatok kidolgozása, nemzetközi munkálatokban való részvétel, a gépesítési rendszerek kiépítése, a gyarapítás vitele stb. legalább olyan felkészültséget kíván meg, mint publikáló társaiktól. Nem véletlen, ha a kettő egybeesik, de többen lemondanak a kutatónapról a munkával összefüggő elvi kérdések megoldása érdekében. Azokról nem is szólva, akik estéiket, és a hétvégeiket is gyakran erre a munkára használják fel.

Az OSZK-ban jelenleg 11 munkatárs rendelkezik kandidátusi, illetve PhD tudományos fokozattal, közülük heten bizonyultak 1994 és 1998 között erre érdemesnek: Fülep Katalin (1996), Kovács Ilona (1996), Zichy Mihály (1996), Nagy Attila (KMK, 1997), Pavercsik Ilona (1997), Plihál Katalin (1998). A régebbi kandidátusok: Karsay Orsolya, Melczer Tibor, Pojjákné Vásárhelyi Judit és Vízkeletyné Ecsedy Judit.

Az egyetlen tudományok doktora fokozattal rendelkező nyugdíjas, az OSZK-ban ma is tevékenykedő munkatárs, Borsá Gedeon.

Intézményi és egyben egyéni kutatások

A címben jelzett kutatások összefonódása elég gyakori jelenség. Sokan napi munkájuk során fordulnak egyes témák előzményeinek, háttérének esetleg jövő lehetőségeinek mélyebb, tudományos szintű feldolgozása felé. Ezek kimutatása teljesen felesleges lenne, viszont van egy terület, amely a fenti cím teljes értelmében foglalja magában mind a kettőt, és amelyről általában kevés szó esik.

Ez a restaurátorok kutatási tevékenysége, amelyben Beöthyne Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix vezetésével munkaidőben, kutatóidőben, sőt magánidejükben is foglalkoztak a restauráló részlegek munkatársai.

A Hírlap-állományvédelmi Osztályon két vegyész (az egyik az osztály vezetője) és egy papíripari üzem mérnök és több jól képzett, nagy gyakorlattal rendelkező restaurátor vett részt a kutatásokban részben munkaidőben, részben kutatónapokon, sőt magánidejük nem csekély részében is.

Így nem véletlen az, hogy munkájuk eredményeit nem csak itthon, hanem világszerte is elismerik (l. a hazai és nemzetközi kapcsolatokról szóló fejezetet is).

Tevékenységi területük a restauráláshoz használt, a restaurálásra kerülő, valamint az e célra használt különféle anyagok és a gyűjteményekben a megelőző állományvédelem érdekében tároló eszközként alkalmazott papírok vizsgálata és a restaurálási eljárások tudományosan megalapozott kialakítása és fejlesztése.

Az anyagvizsgálatok között szerepelt a különféle ragasztóanyagok, cellulózrostok, papírok, tinták és bőrök vizsgálata az összetétel, az egyes tulajdonságok és jellemzők, a kenéshatás, az oldhatóság és kimutatási lehetőségek szempontjából.

A restaurálási eljárások kialakítása és továbbfejlesztése terén is számos témával foglalkoztak. A legfontosabbak:

- a polivinil-klorid (PVC) és poliészter tasakokba helyezett különféle papírok egyes tulajdonságainak vizsgálata, összehasonlításuk a műanyag burkolatba nem helyezett papírokkal;
  - a kézi és gépi papíröntés technológiájával kapcsolatos vizsgálati és fejlesztési kísérletek az enyvezés, a töltőanyagok, a cellulózrostok őrlése, színezése és keverése terén;
  - kísérletek műnyomó papírra nyomott, nedvességtől összetapadt könyvek lapjainak szétválasztására;
  - a 18. századi atlaszok lapjain lévő oxidálódástól sötétbarna olajfoltok eltávolítása az ammónium-hidroxid 6%-os meleg oldatának sikeres alkalmazása;
- és még sok más probléma megoldása.

Kutatásaik eredményét számos jegyzet, publikáció igazolja. Eredményeikről tájékoztatták a restaurátor-társadalmat és megkezdték a birtokukban lévő hazai és külföldi állományvédelmi és restaurálási szakirodalom tematikus, tárgyszavakkal ellátott feltárását és a visszakereshetőség biztosításával a számítógépre vitelét is.

Kiadványi tevékenység

Az Országos Széchényi Könyvtár a már említett külső támogatások igénybevételével több összesítő kiadványt és tudományos munkát tudott – az előzőekben már ismertetett bibliográfiai kiadványok mellett – megjelentetni. (Mindezekről a jelentéshez mellékelt kiadványi jegyzék szolgál pontos adatokkal.)

Napvilágot látott az *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvé*-nek két kötete: 1986–1990 (1994) és 1991–1993 (1998) – mint a számok is jelzik – erős lemaradással. A sűrűbb megjelenésre vonatkozó fogadkozások sajnos azóta sem valósultak meg, hiszen most is egy ötéves kötetet kap kézhez az érdeklődő.

Az *Országos Széchényi Könyvtár füzetei* c. sorozatból viszont hetet sikerült megjelentetni, Az *Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat*-ából pedig három nagyobb művet tudott a könyvtár a most ismertetett időszakban közreadni.

A restaurátorok több szakmai jegyzete is kikerült a nyomdából, de megjelent az *Ötynyelvű könyv- és papírrestaurálási szótár* is Beöthyne Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix szerkesztésében, amely közel 400 oldalon nyújt biztonságos nyelvi tájékozódást az e témával foglalkozók számára.

A könyvtárnak számos kiadványa jelent meg floppyn, illetve CD-ROM-on, ezekről a megfelelő, főleg a nemzeti bibliográfiai fejezetekben esik szó.

Napvilágot látott az *Országos Széchényi Könyvtár a magyar nemzeti könyvtár* c. füzet is, amely az OSZK történetéről, gyűjteményeiről, állományvédelméről, számítógépes fejlesztéséről, nemzetközi kapcsolatairól, a Könyvtári Intézetéről, és az Országos Széchényi Könyvtár Múzeumáról ad sok színes képpel illusztrált tájékoztatást. (1999 elején megjelent az angol és a német változat is.)

A nagyobb kiállítások alkalmából is szép mappák, magyarázó füzetek készültek, így az 1996-ban rendezett *Kincs, műkincs, közkincs: az Országos Széchényi Könyvtár*

cimélagyűjteménye c. kiállítás ismertetője (Karsay Orsolya szerkesztésében) angolul is, és ugyanebből az alkalomból a *Flamand Kalendárium – Flemish almanac*, illetve a *Philostratus-Corvina = The Philostratus Corvina* c. illusztrált mappák is.

Nyomdai munkák, terjesztés

Már az előző Évkönyvben is szólni kellett az egyre romló gazdasági helyzetről, a kiadói tevékenységre jutó mind kevesebb pénzről, a papírárak folyamatos emelkedéséről, a vásárlóerő hanyatlásáról és mindennek következtében a példányszámok szükségszerű csökkenéséről. Sajnos a helyzet – mint az már az előzményekből is kitűnik – egyre rosszabbodott.

Az osztályokon készülő kéziratok csökkenése miatt csökkent a leadott kéziratok mennyisége, így a nyomásszámok is egyre kisebbek lettek. Az 1993-as nyomásszám 4 389 500 volt, ez 1994-ben még szinten maradt, sőt valamelyest emelkedett (4 866 000), de 1995-re már 3 664 700 ívre, 1996-ban pedig 2 993 500-re esett le. 1997-ben ismét emelkedés regisztrálható: 3 632 000, 1998-ban 3 135 460 ív nyomása készült el.

Az 1997-es kiugró szám nem tükrözi a valós helyzetet, ekkor ui. egy mű, a háromkötetes *Könyvtári Minerva* növelte a kinyomtatott ívek számát.

A gazdaságosabb működésre törekedve sok esetben az olcsóbb Risographon készült a nyomtatás. A tendencia itt is nyugtalanító lehet: 1994-ben 733 000 ívről a következő év jelentette a csúcst 913 000 ívvel, de 1996-tól folyamatos és jelentős csökkenés vezet el az 1998-as mélypontra, ami számszerűleg 588 920 nyomtatban jelentkezik.

Így aztán a nyomdaüzemben levélborítékok is készültek, saját erőből oldották meg az igen drága számlatömbök előállítását, több százezer katalóguscédulát készítettek.

A kiadványi tevékenység körében az első helyen az újonnan megjelent kiadványok propagandája állt. Ennek módszerei hosszú idő óta ismeretesek, bár bizonyos mértékben változtak. Újabban visszafogottabb az OSZK épületén belül, ugyanakkor fokozottabb könyvtárosrendezvényeken könyvbemutatók formájában. A Kiadványtár minden évben jelent volt a Budapesti Könyvfesztiválon és az évente rendezett MKE Vándorgyűlésen.

A kiadványi tevékenység terjesztési része a Kiadványtár munkájában realizálódik, amely magában foglalja az új kiadványok befogadására, nyilvántartására, azok ajánlására, a megrendelők kéréseinek teljesítésére irányuló munkát. Jegyzékek segítségével a régebbi, leszállított árú kiadványokra is felhívta az esetleges érdeklődők figyelmét. A pénzügyi nyilvántartás és elszámolás 1997-től immár számítógép segítségével itt történik meg. Újabban ők intézik a Magyar Nemzeti Bibliográfia CD formátumban megjelenő változatának terjesztését is.

1994-ben 464 írásos megrendelésre 1 167 015 Ft-nyi bevételt értek el (a készpénzbefizetéseket nem számítva). 1995-ben a jelentés 1995 áprilisában történt összeállításakor a forgalom pontos adatai még nem álltak rendelkezésre, de az egy milliót kimutathatóan meghaladták. 1997-ben viszont 7 128 134 Ft volt az eladott művekből származó összeg.

1994 és 1996 között a napi munkák végzése mellett a Kiadványtár anyagának egy része selejtezésre, majd ennek nyomán végső rendezésre került. A selejtezés elvei nem kerültek írásbeli megfogalmazásra, de általában a régebbi anyag került kiiktatásra, illetve a törökbálinti raktárba.

KITÜNTETÉSEK

A színvonalas könyvtári és tudományos eredmények elismerésére a munkatárs közül többen részesültek állami kitüntetésben és az OSZK-sok számára legalább olyan megtisztelő Széchényi Ferenc Emlékérem elnyerésében, illetve egyéb szakmai elismerésben.

1994-ben Szente Ferenc főigazgató-helyettes, dr. Ferenczy Endréné főosztályvezető és dr. Fallenbüchl Zoltán ny. könyvtáros A Magyar Köztársasági Érdemkereszt Kiskeresztjét vehette át, ugyanebben a kitüntetésben részesült 1995-ben Ungváry Rudolf író, kritikus, az OSZK tudományos kutatója is. Dr. Tombor Tibor ny. osztályvezetőt pedig 1994-ben A Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztrel tüntették ki. Szinnyei József díj kitüntetésben részesült 1994-ben dr. Kertész Gyula osztályvezető, dr. Komjáthy Miklósné ny. osztályvezető, 1996-ban Győri Erzsébet, az OSZK KMK igazgató-helyettese, 1997-ben Nagy Anikó osztályvezető és 1998-ban dr. Busa Margit, az OSZK ny. főmunkatársa.

1994-ben Bezerédy díjjal ismerték el a Színháztörténeti tár vezetője, Belitska-Scholtz Hedvig tudományos tevékenységét, szakmai érdemét.

A Juhász Gyula főigazgató által alapított Széchényi Ferenc Emlékérmét 1994-ben dr. Kovács Ilonának, a Hungarika Dokumentációs Osztály vezetőjének, 1995-ben Kertész Gyulának, a Retrospektív Bibliográfiai Osztály vezetőjének, 1996-ban Berlász Piroskának, a Színháztörténeti Tár munkatársának, 1997-ben az MNB Könyvek Bibliográfiája osztályvezetőjének, Patayné Balogh Évának, 1998-ban Ungváry Rudolfnak, az OSZK tudományos kutatójának adományozta kiváló munkájuk elismeréseként az intézmény vezetősége.

1994-ben Bátonyi Viola és dr. Nagy Attila a KMK osztályvezetője a Magyar Könyvtárosok Egyesületének érmét kapta meg. Ugyanebben az évben Hanák Gábor pedig Nagy Imre Emlékérmét vehetett át.

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT TEVÉKENYSÉGE 1994–1998 KÖZÖTT

Az 1994–1998 közötti öt esztendőben több korszakos változás következett be a KMK életében. Az intézmény fennállása óta nem fordult elő 40,8%-os létszámcsökkenés a változatlan, illetve növekvő feladatok mellett. 1994. január 1-jén 62,5 fő, 1998. december 31-én 37 fő dolgozott a KMK-ban. Az intézmény igazgatója, a könyvtár főigazgató-helyettese – Szente Ferenc – 1994. április 1-jén nyugállo-

mányba vonult. 1994. év őszén kiírta a könyvtár az igazgatói pályázatot, mely két pályázó jelentkezése mellett eredménytelenül zárult. 1995-ben ismételt pályázattal Csabay Károly (OPKM-ből) kapott megbízást május 15-én az igazgatói feladatok ellátására, aki 1996. december 31-ig töltötte be ezt a tiszteket. Mind a köztes időszakban, mind pedig ezt követően Győri Erzsébet látta el megbízott igazgatóként az irányítási feladatokat saját osztályának vezetése mellett.

1994. novemberében elkészült a KMK felülvizsgálatáról szóló e célra létrehozott ad hoc bizottság jelentése, melyet osztályvezetői értekezleteken, osztályközösségekben és a főigazgató által vezetett főosztályvezetői keretben nyilvános vitán – a bizottság tagjaival – megtárgyaltunk. Ezzel megkezdődhetett az a folyamat, amelyik a könyvtári rendszer igényeit figyelembe véve egy modern, a feltételekhez, a külső és belső környezethez egyaránt illeszkedő KMK feladatrendszerét hivatott meghatározni. E munka áthúzódik a következő esztendőkre is.

A társadalmi szervezetek – MKE és IKSZ – titkári teendőinek ellátásához főosztályunk létszámából két főt átadtunk, ezzel egyenlő feltételek keletkeztek mind az intézményi, mind az egyéni érdekképviselő területén. Viszont minden szakterület megérezte a példátlan mértékű létszámcsökkenést. Különösen a Gyűjteményépítési Információs Osztály (több mint 50%-os létszámcsökkenés, 70%-os feladatnövekedés mellett) és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár létszámcsökkenése szembeötlő a Könyvtári Koordinációs Osztály eltűnte mellett. Az egykori 11 fős Koordinációs Osztályból 1 főfoglalkozású és 1 részmunkaidős munkatárs maradt. Munkájuk nagy része a különböző részterületekre került; pl. a könyvtári statisztika az Olvasószolgálati Kutató Osztályra, a könyvtárak nyilvántartása (MINERVA) a Könyvtártudományi Szakkönyvtárba, bizonyos szakterületek gondozására pedig nincs idő és ember.

Erre az időszakra esett az új könyvtári törvény előkészítésének munkálatsora, szakirodalmi szemléket állítottunk össze a törvényt előkészítő minisztériumnak, tanácsadással és kodifikációs munkával járultunk hozzá az 1997. évi CXL törvény szakmai munkálataihoz. Az évek során három nagyobb előkészítő megbeszélést, egyeztető tanácsadást szerveztünk a KMK-ból létrehozandó Könyvtári Intézet jogállásáról és feladatköréről – e beszámoló írásakor még nem jelent meg a miniszteri rendelet, mely jogi keretbe foglalná tevékenységünket.

Folyamatosan részt vettünk a szerzői jogi törvény előkészítésének – a könyvtárakat érintő – munkálataiban. Áttekintettük az Európai Unió országainak e témakörben keletkezett állásfoglalásait, a könyvtári érdekek védelméről szóló közleményeket. Az egyik legnagyobb munkánk – ma már tudható, hogy eredményes is – a Mellon Alapítvány segítségével létrehozott HUSLONET együttműködés, mely Kassa, Miskolc és Debrecen egyetemi könyvtárait köti össze számítógéprendszerrel. Közép-Kellet Európában ez volt az első, a határokat is átlépő nemzetközi együttműködés, melyre 295 000 dollár támogatást biztosított a Mellon Alapítvány.

Mintegy 500 000 kötet könyvet osztottunk szét (Elsevír ajándékok, Brother's Alapítvány, Sabre Alapítvány, International Book Bank) tételes címek szerinti igénylés alapján egyetemi, szakkönyvtárak, iskolai gyűjtemények és nagy közművelődési könyvtárak számára.

1995-ben a Sabre Alapítvány felkérésére háromnapos nemzetközi tanácskozást szerveztünk Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Szlovákia, Belorusszia, Ukrajna, Bulgária, Horvátország részvételével.

Ebben az időszakban kezdtük kialakítani a hazai könyvtári statisztika a nemzetközi szabvánnyal kompatibilis szerkezetét. A közművelődési könyvtárak már ISO szabvány szerint szolgáltatnak adatokat, a többi könyvtár adatszolgáltatása nem egységes. A minisztérium Statisztikai főosztályával folytatott többszöri konzultáció után hozzákezdünk egy statisztikai munkabizottság működtetéséhez. Sajnos az időközbeni minisztériumi szervezeti változások megakadályozták e munka tervszerinti végzését. A minisztérium 1998-as kettéválása után – noha az adatlapokat elkészítettük – még a közművelődési könyvtárak adatlapját sem juttatták el az adatszolgáltatókhoz. Így sajnos 1998-ról nem áll rendelkezésünkre könyvtári statisztika egyetlen könyvtártípusról sem.

A Mellon Alapítványtól 37 000,- USA dollár támogatást sikerült nyernünk az Országos Széchényi Könyvtár beiratkozási rendszerének korszerűsítésére. Ebből valósult meg a fényképes beléptető rendszer, mely számítógépen tartja nyilván az OSZK olvasóit.

Ugyancsak pályázattal sikerült részt vennünk a Brit–Magyar együttműködési csereprogram keretében a Stratégiai tervezés, teljesítménymérés, teljes körű minőségirányítás című projektben. Ennek keretében kidolgoztuk a Bács-Kiskun megyei Katona József Könyvtár menedzsment módszereit, e munkát modellértékűnek tartjuk, tapasztalatait másutt is hasznosítani kívánjuk.

Megszerveztük és lebonyolítottuk a Magyar Könyvtárosok IV. Világtalálkozóját 1996. augusztus 7–10. között a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Hajdú-Bihar Megyei tagozatával közösen. A találkozó költségeinek fedezetét pályázatok útján szereztük meg.

1997-ben részt vettünk a Mellon Alapítvány Varsóban rendezett nemzetközi automatizálási konferenciáján, Fogarassy Miklós kollégánk látta el a konferenciával kapcsolatos hazai konzultációs feladatokat, Varsóban előadást tartott.

Ugyancsak 1997-ben kezdtük el – az új törvény alapján – a dokumentumellátó rendszer alapjainak kidolgozását, munkabizottságot működtetünk e témában mind a mai napig. E munka keretében foglalkoztunk a könyvtári dokumentum-ellátás kérdéskörével, a könyvtári dokumentumok lelőhely-nyilvántartásának módszereivel és a gyűjteményekből kivont dokumentumok hasznosításának kérdéseivel.

A törvényből következő fontos feladataink egyike lett az érdekeltségnövelő támogatás – melyet a települési nyilvános könyvtárak kapnak állománygyarapításra – elosztásának előkészítése, illetve a pályázatok fogadása és rangsorolása.

A Könyvtári Levelező/lap című havonta megjelenő gyorstájékoztató, mely az 1989-es indulás után igen hamar közkedvelt szakmai folyóirat lett, nemcsak híreket, hanem cikkeket, sorozatokat közölt mind a közművelődési, mind a szakkönyvtárak munkájáról, ugyancsak áldozata lett a takarékoságnak. A KMK 1995 decemberében jelentette meg az utolsó számot, 1996 január 1-jével megszűnt, majd az Informatikai és Könyvtári Szövetség – akkor még Kamara – 1996 júniusában felvállalta a kiadását és szerkesztését.

Gyűjteményfejlesztési és bibliográfiai tanácsadó tevékenység

E tevékenység az 1964-től kéthetente megjelenő Új Könyvek című állománygyarapítási tanácsadó szerkesztésében és megjelentetésében ölt testet. Egészen 1994-ig minden szám 99 mű bibliográfiai leírását és tartalomismertetését közölte. Hosszas tárgyalások, majd országos konferencia szervezése után átalakítottuk a könyvtárak beszerzési tevékenységét segítő, azt szolgáló információs rendszerünket, megváltoztattuk az Új Könyvek c. folyóirat szerkesztési elveit. 1994-től a lap szedési és tördelési munkáit is mi végezzük, teljesen kész nyomdaérett anyagot adunk át a lapot kiadó Könyvtárellátónak.

Minden esztendőben évi 26 szám jelent meg,

1994-ben	4742,
1995-ben	4700,
1996-ban	4554,
1997-ben	5618,
1998-ban	6811

tételt ismertettünk, az időközben felére csökkent létszám mellett. A munkatársak olyan mértékű leterhelésnek vannak kitéve, amely már nem tartható. E tevékenység része a központi cédulaellátás biztosítása is, mely zökkenőmentes és folyamatos az MNB Könyvek szerkesztőségével együttműködve. 1994-től adatbázist építettünk az Új Könyvekben recenzált művekről, melyeket igen sokféleképpen lehet visszakeresni.

A szerkesztőség minden pályázati lehetőséget megragad, így a József Attila Alapítvány és a Soros Alapítvány segítségével évente 1–1,2 M Ft pályázati pénzt szereztünk a lap fenntartásához, hiszen költségvetési forrásaink egyre szűkösebbek.

Nyilvántartottuk és koordináltuk a magyar könyvtárak bibliográfiai terveit, a beküldött adatokból folyamatosan építettük 1997-ig az adatbázist. 1997-ben e tevékenységet a minimálisra apadt bejelentések és létszárhány miatt megszüntettük; noha nagy szükség volna rá.

Tanácsadó szolgálatot látunk el a közművelődési és felkérés alapján a szakkönyvtárak gyűjteménygyarapítási munkái terén.

Módszertani gondozásban részesítettük a külföldi magyar intézetek könyvtárait, közreműködtünk tájékoztatói segédletek beszerzésében.

Az Eseménynaptár című negyedévente megjelenő kiadványt ugyancsak az Osztály munkatársai, először Mezey László Miklós, majd Hölgyesi Györgyi szerkesztette 1992-től 1996-ig. Ekkor anyagi nehézségek miatt meg kellett szüntetnünk. Ugyancsak 1996-ban jelent meg utoljára az Évfordulónaptár című floppy-kiadvány, mely az Eseménynaptárból táplálkozott. Mind a mai napig keresik egykori megrendelői.

1994-ben rendeztük meg először a Pest Megyei Könyvtárral közösen az I. Országos Helyismereti konferenciát Vácott. Azóta minden esztendőben más helyszínen zajlik a konferencia igen népes részvétellel. A konferencia anyaga kötetben is megjelenik, s az utolsó példányok is elkelnek belőle.

Folyamatosan gondoztuk a megyei és városi könyvtárak helyismereti tevékenységét, megyei és regionális konferenciákat szerveztünk a területileg illetékes könyvtárakkal együtt, az aktuális kérdésekről előadásokat tartottunk.

Tisztelettel és kollegiális szeretettel adózunk Fodor András emlékének, aki 1997. június 27-én tragikus hirtelenséggel elhunyt, s vele a KMK és az Új Könyvek alapító munkatársa távozott közülünk.

Oktatási és módszertani tevékenység

Az eltelt öt esztendőben oktatási munkánkat negatívan befolyásolták a folyamatosan megjelent rendeletek, melyek jogosítványainkat csak csonkították.

Így szűnt meg 1995-ben a humán informatikus másoddiplomás képzés, melyet a KLTE-vel közösen működtettünk. A kezdetben 2,5 éves könyvtáros-asszisztens iskola ezen időszakban csökkent le két szemeszterre, lényegesen kevesebb szakmai ismeret átadására nyújtva lehetőséget. 1994-ben és 1995-ben felsőfokú szakképzettséget biztosító vizsgákat készítettünk elő, konzultációkat szerveztünk rendszeresen és évente két alkalommal központi záróvizsgákat hirdettünk meg. Szakképzettséget tájékoztatási ismeretekből, könyvtári rendszerszervezésből, gyermekkönyvtári és zenei könyvtári ismeretekből lehetett szerezni. Számos kollégánk ezúton szerezte meg más irányú diplomája mellé a szakképzettséget.

1994-ben előkészítettük a minisztérium Könyvtári Osztálya megbízásából a szakképzési törvényben szereplő képzési formák programjait. Ezek a következők voltak: könyvtárkezelői, könyvtári asszisztens, könyv és papírrestaurátor, tájékoztató, könyvtár-informatikus; feldolgozó könyvtáros, zenei könyvtáros. Sajnos máig nem történt intézkedés e képzési formák elismerése érdekében. 1996-ban elindítottuk a két féléves, alapfokú képzést nyújtó (a 10/1995. IX. 22. MM rendelet alapján) számítógép-kezelői tanfolyamot. Azóta minden esztendőben több csoport számára meghirdetjük, minden csoport teljes létszámú.

A szakképzést nem nyújtó, de a gyakorlati munkában sokat segítő egyéb számítógépes tanfolyamok is teljes létszámmal működtek (alapfokú számítógépkezelői tanfolyam, Internet tanfolyam). Csaknem minden esztendőben külön kurzust biztosítottunk az OSZK munkatársainak.

Az Állományvédelmi főosztállyal közösen évente új csoportot indítottunk a könyv- és papírrestaurátor képzésben részt venni kívánók számára.

Az Iskolai Könyvtárakért Alapítvány minden esztendőben megrendelt egy-egy tanfolyamot kimondottan speciális ismeretek, illetve az asszisztensi feladatok elsajátítására.

Továbbképzési programunk igen szerteágazó, ugyanakkor az átsorolásra lehetőséget nem adó képzési, illetve továbbképzési alkalmakat pénz hiányában a vártnál kevesebben vették igénybe.

1995-ben az Időszaki kiadványok részdokumentumainak bibliográfiai leírása címen továbbképző tanfolyamot szerveztünk feldolgozó könyvtárosoknak. 60 fő vett részt e továbbképzésben.

Továbbképzést szerveztünk hátrányos helyzetű olvasókkal foglalkozó könyvtárosok számára.

Ugyancsak speciális tanfolyamot szerveztünk az egyházi gyűjteményekben dolgozó könyvtárosoknak.

1997-ben megszerveztük a Feldolgozók Fórumát, csaknem 200 könyvtáros vett részt a konferencián tanújelét adván az ismeretek felfrissítése iránti igényükről, de nem kevesen szóltak a továbbképzés anyagi lehetőségeinek beszüktetéséről. E területen jelentős változást várunk a törvényből következő hétévente kötelező továbbképzéstől, melynek bevezetését egy évvel elhalasztották, így legkorábban 2000-ben támaszkodhatunk ezekre a forrásokra.

1995-től rendszeresen szervezünk a határon túli, elsősorban erdélyi magyar könyvtárosoknak továbbképzést.

Az OSZK új munkatársainak kétféle OSZK ismereti tanfolyamot szerveztünk. Az egyik az OSZK rövid bemutatását adta, míg a másik féléves időtartamú az intézmény múltját, tevékenységét és jövőjével kapcsolatos elképzeléseit ismertette.

1998-ban 1 M Ft támogatást nyertünk a Nemzeti Kulturális Alaptól, melyből a tantermi számítógépeink memóriabővítését, jogtisztasági licenzek vásárlását oldottuk meg.

Ugyancsak az NKA-tól 1998-ban nyert 1,2 M Ft-os támogatásból a könyv- és papírrestaurátor képzéshez szükséges jegyzetek újra kiadását, illetve új jegyzetek íratását oldottuk meg.

Évente rendszeresen megszerveztük a könyvtári szaktárgyakat oktatók továbbképzését.

1998-ban megszerveztük a 100 éves a könyvtárosképzés az OSZK-ban című tudományos ülésszakot.

A könyvtári szabványok előkészítésében Varga Ildikó vesz részt szakértőként. Elkészült az ISO 10257:1993 Nemzetközi Szabványos Zeneműszám (ISMN) magyar adaptációja. Ezzel párhuzamosan készült a térképek bibliográfiai leírásának szabványa.

1997-ben az osztály keretein belül létrejött a Könyvtári Szabványosítási Iroda, melynek titkári teendőit Varga Ildikó látja el. Szakértői tevékenységünk kiterjedt az ISO és EN – nemzetközi és európai – információs és dokumentációs szabványok honosítására. Egyidejűleg létrehoztunk egy bizottságot a hazai szabályzatok revideálására, új szabályzatok készítésére, és annak elvi eldöntésére, hogy a szabályzatok műfajukban eltérhetnek-e az eddigi nemzetközi alapú szabványoktól.

Szabványbizottsági üléseken kialakítottuk a meglévő bibliográfiai szabványok átdolgozásának szempontjait és megvitattuk az elektronikus dokumentumok feldolgozásának szabályzattervezetét.

A FID felkérésére felmérést végeztünk a hazai informatikusok körében. 2200 kérdőívet juttattunk el a nyilvános könyvtári feladatokat ellátó intézményekbe, ezek 79%-a visszaérkezett és feldolgozva továbbítottuk a felkérőnek. 1995 augusztusáig elláttuk a FID Magyar Nemzeti Bizottságának titkári teendőit.

1994-ben megalakult az ETO Iroda igen szerény anyagi körülmények között. 1995-ben az NKA-tól nyert támogatásból megvásároltuk a FID Consortiumtól az ETO (MRF)-fájlt. Az angol nyelvű anyagot számítógépes adatbázisba töltöttük. Az 1990-es magyar nyelvű kiadás anyagát úgyszintén az adatbázisba töltöttük.

Időközben összehasonlító vizsgálatot végeztünk 22 külföldi könyvtár bevonásával az ETO Iroda optimális működése érdekében.

1997 májusában befejeződött az ETO 1990-es rövidített kiadásának számítógépre vitele.

1997-ben végül az aktualizált MRF adatbázist rendeltük meg, s ezzel elkezdődött az MRF átvétele a magyar adatbázisba. Sajnos időközben sem pályázati pénzek, sem egyéb források nem adtak lehetőséget az aktualizálásra, 1998-ban semmi lehetőség nem látszott az időközbeni nem kevés változás megvásárlására. Úgy tűnik, hogy hosszú távon nincs lehetőség az ETO gyors és szakszerű korszerűsítésére, mert sem személyi, sem anyagi lehetőségek nem látszanak minden jó szándékú kísérlet ellenére. Mindösszesen egy fél állásban lévő kolléga munkájával számolhatunk, aki 1998-ban a 35-ös osztályig jutott el az aktualizálásban. Attól is joggal tarthatunk, hogy az időközben elvégzett munkánk értelme és használhatósága vesz el.

Kisgépes rendszerek alkalmazásának szakértői feladatait a hazai könyvtárügy számára Fejős László kollégánk látja el. Valóságos gyorssegély-szolgálatot teljesít az OSZK-ban is, ahol a legapróbb kérdésektől a gyors szoftver-írásáig is mindenben hozzá fordulnak. Ma már egészen bizonyos, hogy elkelve az OSZK-ban legalább 1 fő szoftveres és 1 fő hardveres segítség és karbantartás.

Több program rendszergazdája a kolléga és a számítógépes tanfolyamok, továbbképzések programjának készítője és tanára.

1997-ben megkezdtuk a Könyvtári raktározási táblázatok 9. kiadásának előkészületeit, e munkával egy munkacsoportot bízunk meg, a Gyűjteményfejlesztési osztállyal együttműködve készült el végül a segédlet, mely magán viseli a könyvtári raktározást e rendszer szerint végzők konzervativizmusát, számos, megítélésünk szerint szükséges változást nem sikerült végrehajtatnunk.

A kiadványt az igénylő könyvtárak előfizetéseiből jelentettük meg és értékesítettük.

A könyvtárápítészeti és berendezési kérdéseiben szakértőként, tanácsadóként dolgozik dr. Urbán László. Száznál több könyvtár átalakítási építési és berendezési ügyében nyilvánított írásban és a helyszínen véleményt, adott tervrajzot, költségelemzéseket.

Csaknem száz könyvtártechnológiai javaslatot készített ebben az időszakban, melyek jó része meg is valósult.

Számos szöveggyűjteményt és példatárát állítottunk össze és adtuk ki az oktató munka segítésére, támogatására.

Olvasószolgálati kutatások

1994-ben egy korábban megkezdett kutatás lezárásaként elkészült a Mindkét hazából kiáruulva című összefoglaló tanulmány a kárpátaljai és vajdasági magyar középiskolások olvasási kultúrájáról.

A 9–12 éves magyar gyerekek olvasási teljesítményét hasonlította össze a világ 31 országában végzett vizsgálat tanulásaival a Hol terem a jó olvasó? című kutatási zárójelentés.

Elkészült A pedagógusjelöltek olvasáskultúrája című kutatás zárótanulmánya. A kötet *Minerva papjai?* címmel megjelent 1994-ben Lőrincz Judit és Vidra Szabó Ferenc közös munkájaként.

A Könyv, olvasás, kulturális identitás című kutatás részeként a könyv és gazdaság összefüggéseiről A könyv és lapkiadás a könyvkereskedelem változásai Magyarországon (1985–1994) című tanulmány is elkészült.

A képzési és továbbképzési célokat szolgáló A könyvtár szociális funkciója című tanulmánykötetet összeállítottuk.

Esettanulmány készült a FSZEK által működtetett iskolai könyvtárak fenn tartói jogának átadása okozta problémákról (*Könyvtári Figyelő* 1995/1. számában jelent meg).

Az *Olvasásra nevelés és pedagógusképzés* című kötet megjelentetésével valamint a Többkönyvű olvasás felé (Könyv és könyvtárhasználati módszerek, ötletek) című kiadvány összeállításával a könyvtáros- és pedagógusképzést, illetve önképzést segítettük.

Az 1995 júniusában megjelent *A többkönyvű oktatás felé* (Könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák) Szerk.: Nagy Attila és Kovács Katalin, Budapest. OSZK 1995. című kötetünk tanulmányai nem az olvasás gyönyörűségét dicsérik, hanem az egyéni érdeklődés fejlesztésével kapcsolatos módszereket taglalják, és példák sorával bizonyítják, hogy az olvasás megszerettetése, fejlesztése nem csupán a szépirodalmon keresztül lehetséges, de tipikusan az iskola egészét érintő, tantárgyközi feladat. Az írások harmada könyvtárosoktól származik, akik megfigyeléseikkel, adataikkal, olvasásfejlesztést célzó módszereikkel, ötleteikkel szolgálhatják a pedagógus, könyvtároshallgatók folyamatos szakmai továbbképzését.

A képzés, képzettség, továbbképzés tárgyában az MKM felkérésére végeztünk kutatást a nagy szakkönyvtárakban, az egyetemi és főiskolai könyvtárakban, valamint a megyei könyvtárakban. Tájékozódunk a képzés helyzetéről a könyvtárosképző intézményekben is. A kutatás zárótanulmányát az MKE által szervezett konferencián megvitattuk. Egy rövidített változat megjelent a *Könyvtári Figyelő* 1995/2. számában.

Megrendeztük Budapesten 1995. július 23–26-án, az International Reading Association (IRA) és a Magyar Olvasás Társaság (HUNRA) 9. Európai Olvasáskonferenciáját. A világ 36 országából érkezett 270 vendég 9 szekcióban 3 napon keresztül összesen 170 előadást hallgathatott és vitatott meg. A hazai és nemzetközi sajtó jelentős teret szentelt az eseménynek. Az elhangzott előadások válogatott gyűjteménye a Pedagógiai Szemle 1996. márciusi számában jelent meg.

Kutatói konferenciát rendeztünk Az írásos kommunikációs rendszer változásai 1985 után a közép-európai országokban címmel. A konferencia 1995. július 24–26-án zajlott az Országos Széchényi Könyvtárban öt ország részvételével.

A Gyűjteményfejlesztési Osztály két munkatársa – Benkő Zsuzsa és Hölgyesi Györgyi – annotált ajánló bibliográfiát állított össze Olvass nekem! (Kalauz szülőknek, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében) címmel, melyet a Trezor Kiadó adott ki 1995-ben Bocsák Veronika bevezető tanulmányával.

1996-ban megvizsgáltuk 15 közművelődési könyvtár olvasószolgálatába – a kétszer egy hétig – beérkező referenzs kérdéseket. A kérdések és válaszok elemzésén túl interjúk is készültek az olvasószolgálatban dolgozó könyvtárosokkal. A zárótanulmány Péterfi Rita munkája, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1996. októberi számában jelent meg.

Lezárult a Hátrányos helyzetű kistelepülés kulturális esélyei című kutatás – ugyancsak Péterfi Rita munkája. A zárótanulmányt 1996-ban az OSZK Keresztury-díjjal jutalmazta.

1997-ben tanulmányt készítettünk az OSZK használóinak igényeiről, olvasási szokásairól.

OTKA támogatással dolgozni tudunk Az állami gondozottak értékvilága című kutatásunkon, melynek részanyagait Vidra Szabó Ferenc az *Élet és Irodalomban* publikálta és publikálja.

A Soros Alapítvány támogatásával tudunk dolgozni az Olvasásfejlesztés és kritikus gondolkodás című kutatásunkon, melyet az ország hat településének nyolc iskolájában végzünk.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkája

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár az ország egyetlen ilyen gyűjtőkörű könyvtára, szolgáltatásait egyetemisták, főiskolai hallgatók, a könyvtártudomány kutatói és a kulturális igazgatás szakemberei veszik igénybe Heti 52 órában – vizsgaidőszakban, 58 órában – áll az érdeklődők rendelkezésére. Mielőtt a könyvtár tevékenységéről részletesen íránk, meg kell jegyezni, hogy az elmúlt öt esztendőben igen komoly anyagi nehézségekkel kellett megküzdenuünk mind az állománygyarapítás forrásainak elapadása, mind pedig a létszámcsökkenés miatt. Ehhez még hozzájárult a dokumentumárak emelkedése is.

A könyvtár igénybevételére sokoldalú szolgáltatásainak a népszerűsége a jellemző.

A könyvtár állományának a növekedése jellemzően a kiadványcserére és ajándékozáásra alapozódott az utóbbi öt évben, beszerzésünk 2/3 részét ily módon vettük állományba. Az időszaki kiadványok beszerzésében is nagy szerepe van a kiadványcserének. A cserealapunk ugyanakkor fogyatkozóban van, hiszen a törvényből következően nem, vagy csak kis mértékben részesülünk a kötelesepéldányokból.

1994-ben az NKA-hoz benyújtott a Könyvtári Minervára vonatkozó pályázatunk eredménnyel zárult. Adatbázisba szerveztük az 1995-ben kiküldött kérdőívek anyagát, a kötet 1997-ben jelent meg, melyet a benne szereplő könyvtárakon kívül sokan mások is megvásároltak. Adatainak aktualizálása és az adatszolgáltatók körének kibővítése 1999-ben megkezdődhet, ha erre az anyagi források és létszámhelyzetünk lehetőséget nyújt.

1995-ben megjelentettük a *Könyvtárosok zsebkönyve* című kötetet ugyancsak NKA támogatásból. A közhasznú információkat tartalmazó munka sikeres volt.

Negyedévenként jelenik meg a *Könyvtári Figyelő* című folyóiratunk, melynek jelentős része a szakkönyvtár dokumentációs munkáján alapszik.

A *Hungarian Library and Information Science Abstracts* c. referáló lap évente két alkalommal rendszeresen megjelenik.

A *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája* évente négy számban tudósítja az érdeklődőket, minden esztendőben kumulált mutató készül a visszakeresés megkönnyítésére.

1994-ben kiadtuk Vajda Erik: *Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével* című megvalósíthatósági tanulmányát.

1994-ben az angol Task Force pro Libra nevű cég felkérésére begyűjtöttük, feldolgoztuk és megküldtük a *Who is who in the information World* című kötet 1995-ös kiadása számára azoknak a könyvtárosoknak és informatikusoknak a nevét, akiknek életrajzát szerepeltetni gondolták.

A szakkönyvtárban készülnek azok a nagyobb irodalomkutatások, szakirodalmi szemlék, melyeket a könyvtárügy irányítói igényelnek; csak néhány téma: a külföldi könyvtári törvények, a nemzeti könyvtárakra vonatkozó törvények és a róluk szóló irodalom, a szerzői jog szabályozása Európában – különös tekintettel a könyvtárakra.

Adatbázisaink építése folyamatos; így a MANCI adatbázis a magyar és nemzetközi cikkirodalmat, a HUBA adatbázis építése (Hungarika Bibliográfiai Adatbázis) személyzeti okok miatt (nincs rá ember) akadozik, jelenleg 3000 tételt tartalmaz. Az anyag gyűjtése és feldolgozása viszont folyamatos, a szakkönyvtár szolgáltatja a könyvtári tárgyú tételeket a Hungarika Dokumentációs Osztálynak.

A KALAUZ-adatbázisból (A magyar könyvtárak szolgáltatási kalauza) rendszeresen szolgáltatunk az igénylőknek különféle szempontú és adattartalmú listákat. 1998-ban NKA támogatással két új adatbázis építését kezdtük meg.

A KRONOL (Magyar könyvtártörténeti kronológia) adatbázis a könyvtárügy hazai eseménytörténetét dolgozza fel. Az év végén több mint 4500 rekord volt az adatbázisban, mely az 1970–1991. közötti adatokat, eseményeket tartalmazza, e közben folytattuk az adatgyűjtést 1992-től napjainkig, illetve 1969-től visszafelé.

A KIKI (A magyar könyvtárosok életrajzi adattára) kettős célt szolgál: életrajzi lexikon és ki kicsoda. Az adatbázis most még csak 900 rekordot tartalmaz, de folyamatos az adatok feldolgozása, illetve kiegészítése.

A témafigyelési szolgálatunk keretében negyedévenként irodalomkutatási jegyzéket küldünk a MANCI adatbázisban újonnan feldolgozott szakirodalomból, valamint kéthavonként tartalomjegyzék-másolatot külföldi folyóiratokból a szolgáltatást igénylőknek.

Ebben az ötéves periódusban az amerikai Assist International Inc. nevű, non-profit szervezet által kezdeményezett, The Cooperative Periodical Program folyóirat-adományozási akció magyarországi központjaként fogadtuk és szétosztottuk a szállítmányokat. Ez a támogatási forma 1998 végén befejeződött.

A könyvtár olvasótermében 3 számítógép áll az olvasók rendelkezésére, amelyen keresztül az on-line katalógust, a MikroISISben épülő adatbázisokat, a CD-ROM tornyot, az Internetet érhetik el, illetve lehetőséget kapnak multimédia használatra is.

A könyvtár munkatársai – a KMK más részlegeiben dolgozók mellett – a legnagyobb mértékben kivették részüket az OSZK állományrevíziós munkálataiból. Részt vesznek a NEKTÁR bizottság munkájában, több munkatárs pedig jelenleg is dolgozik az AMICUS integrált könyvtári rendszer anyagainak fordításában és tesztelésében.

A szakkönyvtár nemzetközi kapcsolatai kiterjedtek és gyümölcsözőek, ez nem csupán fontos látogatásokban, ajándékkötetekben és irodalomkutatások cseréjében nyilvánul meg, de abban is például, hogy a Library and Information Science Abstracts című angol referáló lap nemzetközi tanácsadó testületében is benne van.

Szakmai kapcsolataikat nagyobb konferenciákon tartott előadások és igen sok publikáció útján osztják meg az érdeklődőkkel.

Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 1994–1998

Az OSZK-ról szóló kiadványok

NÉMETH Mária

Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1919–1922 / írta Németh Mária. – Budapest : OSZK, 1997. – 168 p. : ill. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, ISSN 0865–7548 ; 10.)

Összefoglalás angol nyelven. – Bibliogr. a jegyzetekben

ISBN 963–200–372–1

Országos Széchényi Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár / [... közrem. Bátonyi Viola et al.] ; [a fényképeket kész. Néninger Géza]. – [Budapest] : OSZK, 1998. – 46 p. : ill. ; 17×23 cm

ISBN 963–200–404–3

Az Országos Széchényi Könyvtár épülete a Budavári palotában / szerk. Farkas László, Németh Mária. – Budapest : OSZK, 1996. – 112 p. : ill. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, ISSN 0865–7548 ; 9.)

Összefoglalás német nyelven. – Bibliogr.: p. 89–112., összeáll. Maczika Béla

ISBN 963–200–371–3

Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve / fel. szerk. Kovács Ilona. – 1986/1990. – Budapest : OSZK, 1994. – 471 p. ; 25 cm

ISSN 0524–8868

OSZK híradó / Országos Széchényi Könyvtár ; Batári Gyula fel. szerk. – 37. évf. 1/2. sz. (1994)–41. évf. 11/12. sz. (1998). – Budapest : OSZK, 1994–1998 [!1999]. – 29 cm

ISSN 0324–2064

Könyvtártudományi és Módszertani Központ (Budapest). Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Könyvtárhasználati útmutató / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi Szakkönyvtár. – Budapest : OSZK KMK, 1994. – 22 p. ; 21 cm

Szakmai kiadványok

Kézikönyvek, adatbázisok

Hungarika-anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke = Liste der ausländischen Bibliotheken, in denen sich Hungarica-Material befindet / [szerk. ... Kovács Ilona, Faragó Lászlóné] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1990. – 24 cm

ISBN 963-200-262-8

5., Skandináv államok : Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország = Skandinavian [!Scandinavian] countries : Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden. – 1992 [!1994]. – 122 p.

ISBN 963-200-310-1

7., Franciaország, Monaco = France, Principauté de Monaco. – 1995. – 125 p.

ISBN 963 200 312 8

15., Ausztrália = Australia. – 1995. – 125 p.

ISBN 963-200-352-7

Könyvtári címjegyzék [számítógépes dok.] / közr. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Rácz Ágnes. – Szöveges adatbázis. – Budapest : OSZK KMK, 1998. – 1 floppy : HD

Könyvtári Minerva 1996 : a könyvtárak szolgáltatási kalauza / [összeáll. Rácz Ágnes] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1997. – 3 db ; 21 cm

ISBN 963-201-326-3

1. köt., 1-540. – 606 p. – ISBN 963-201-327-1

2. köt., 541-1130. – p. 609-1214. – ISBN 963-201-328-X

3. köt., Mutatók. – p. 1217-1444. – ISBN 963-201-329-8

Könyvtárosok zsebkönyve / kiad. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Kovács Emőke. – 1995. – Budapest : OSZK KMK, 1995. – 439 p. ; 21 cm

ISSN 1219-025X

Külföldi hungarika-anyagot őrző magyar könyvtárak címjegyzéke = Foreign Hungarica to be found in Hungarian libraries / [szerk. ... Kovács Ilona, Faragó Lászlóné] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – [Budapest] : [OSZK], 1994. – 144 p. ; 24 cm

ISBN 963-200-343-8

A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve : a magyarországi antikvár árverések teljes anyaga / összeáll. Szinainé László Zsuzsa ; [közread. az] Országos Széchényi

Könyvtár]. – [1.] (1969–1988)–2. (1989–1991). – Budapest : OSZK : KIT Képzőműv. K., 1994. – 4 db ; 25 cm

ISSN 1217–7903 = A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve

Ötnyelvű könyv- és papírrestaurálási szakszótár = Fünfsprachiges Fachwörterbuch für Buch- und Papierrestaurierung = Dictionary of book and paper conservation in five languages = Dictionnaire an cinq langues de la restauration du livre et du papier = Dizionario in cinque lingue per il restauro del libro e della carta / [szerk. ... Beöthyné Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix] ; [összeáll. ... Albrechtné Kunszeri Gabriella et al.] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1997. – 375 p. ; 21×29 cm

ISBN 963–200–330–6

Tanfolyami jegyzetek

ALBRECHTNÉ KUNSZERI Gabriella – BEÖTHYNÉ KOZOCSA Ildikó

Papír- és pergamen kéziratok restaurálása ; Pecsétek okleveleken és iratokon : anyagaik és restaurálásuk / Albrechtné Kunszeri Gabriella, Beöthyné Kozocsa Ildikó. Grafikák restaurálása ; Technikák, anyagok, eljárások / Pankaszi István. Térképsokszorosítás fa nyomódúcról ; Térképnymtatás fémlemezről / Plihál Katalin ; [szerk. Kastaly Bearix] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1995 [!1996]. – 87 p. : ill. ; 29 cm. – (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

Az anyagok károsodásának okai, a károsodások jellege, felismerése és megelőzése / B. Kozocsa Ildikó [et al.] ; [szerk. Kastaly Beatrix] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1995 [!1996]. – 133 p. ; 29 cm. – (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

BALLAGÓNÉ FISCHER Krisztina – BEÖTHYNÉ KOZOCSA Ildikó

Pergamenkötések készítése és restaurálása / Ballagóné Fischer Krisztina, Beöthyné Kozocsa Ildikó ; [szerk. Beöthyné Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1996 – 38 p. ; 29 cm. – (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

BEÖTHYNÉ KOZOCSA Ildikó – SIMON Imola – HORVÁTH Pál

A könyvkötési technika története / Beöthyné Kozocsa Ildikó, Simon Imola, Horváth Pál. Jelzett XVIII. századi délnémet brokát- és bronzfiniszpapírok az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében ; Márványozott papírok az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben / Lovay Zsuzsanna ; [szerk. Kastaly Beatrix] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – 2., bőv. kiad. – Budapest : OSZK, 1996. – 80 p. : ill. ; 29 cm. – (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

Feladatok az Egyetemes Tizedes Osztályozás gyakorlásához / [összeáll. Mártyán Gyula] ; [szerk. Rónai Tamás] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár

Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1994. – 19 p. ; 20 cm

ISBN 963-201-601-7

HORVÁTH Pál – TÓTH Zsuzsanna

Csatok és veretek a könyvtáblákon : történeti áttekintés / Horváth Pál, Tóth Zsuzsanna. A Mátyás kori budai királyi könyvkötőműhely leletei / Irásné Melis Katalin ; [szerk. Horváth Pál, Kastaly Beatrix, Tóth Zsuzsanna] ; [a történeti áttekintés ábráit Tóth Zsuzsanna kész.] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1993 [!1996]. – 122 p. : ill. ; 29 cm. – (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

Kéziratok, nyomtatványok és grafikák író- és festékanyagai : összetételük, készítésük, vizsgálatuk, károsodásuk, rögzítésük ; A grafikai technikák felismerésének alapjai / Kastaly Beatrix [et al.] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1993, [1994!]. – 95 p. ; 29 cm. – (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

Példatár a könyvek formai feltáráshoz / [a példákat vál. a Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Szerkesztőségének mtársai] ; [szerk. Varga Ildikó] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1995. – 74 p. : ill. ; 29 cm

ISBN 963-201-325-5

Példatár az időszaki kiadványok formai és tartalmi feltáráshoz / [összeáll. Nagy Anikó és Nyiri Gyöngyvér] ; [szerk. Varga Ildikó] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1997. – 130 p. : ill. ; 29 cm

ISBN 963-201-326-3

Bibliográfiák, katalógusok, jegyzékek

Kurrens nemzeti bibliográfiák

Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája / Országos Széchényi Könyvtár ; fel. szerk. Patayné Balogh Éva. – 49. évf. 1. füz. (1994. jan. 1.)–53. évf. 24. füz. (1998. dec. 15.). – Budapest : OSZK, 1994–1998. – 29 cm

ISSN 0133-6843

Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok repertórium : társadalomtudományok, természettudományok / Országos Széchényi Könyvtár ; fel. szerk.

Dömötör Lajosné. – 50. évf. 12. füz. (1994. dec.)–53. évf. 12. füz. (1998. dec.). – Budapest : OSZK, 1994–1998. – 29 cm

Kumulált éves mutatóval. – Fel. szerk. a 53. évf. 3. füz.-től Wolf Magda
ISSN 0133–6894

Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája / Országos Széchényi Könyvtár ; fel. szerk. Nagy Zsoltné. – 1989/1990. – Budapest : OSZK, 1994. – 1 db ; 29 cm

Előbb: Kurrens időszaki kiadványok : a Magyarországon megjelenő időszaki kiadványok bibliográfiája
ISSN 0231–4592

Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok / közread. az Országos Széchényi Könyvtár ; szerk. az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Nemzeti Bibliográfia Sajtóbibliográfia Szerkesztősége ; fel. szerk. Nagy Anikó. – 6. évf. 1. füz. (1996. jan. 15.)–8. évf. 12. füz. (1998. dec. 15.). – Budapest : OSZK, 1996. – 12 db ; 29 cm

Főlapja: Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája (1996-ig)

Magyar nemzeti bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, Új periodikumok / közread. az Országos Széchényi Könyvtár ; felelős szerk. Orvos Mária, Szerb Judit. – 1. évf. 1990. évi köt.–. – Budapest : OSZK, 1998.–. – 28 cm

Évenként. – Előzmények: Külföldi magyar nyelvű kiadványok, ISSN 0133–333X, 6–18. évf. (1977–1989); Hungarika irodalmi szemle, ISSN 0133–7505, 7–19. évf. (1977–1989)

ISSN 1219–8536

Magyar nemzeti bibliográfia. Zeneművek bibliográfiája / Országos Széchényi Könyvtár ; fel. szerk. Vavrincez Veronika. – 25. évf. 1. füz. (1994. jan. 15.)–29. évf. 4. füz. (1998. szept. 15.). – Budapest : OSZK, 1994–1998. – 29 cm

Éves mutató a 4. füzethez fűzve. – Fel. szerk. 1997-től Kelemen Éva
ISSN 0133–5782

Retrospektív nemzeti bibliográfiák

BUSA Margit, V.

Magyar sajtóbibliográfia : a Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája / az adatokat gyűjt., a bibliográfiát összeáll. és a szöveget gond. Busa Margit ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1986 [!1987]–1996. – 2 db ; 24 cm

ISBN 963–200–237–7*

2., 1850–1867. – 1996. – XXV, 474 p.

ISBN 963–200–357–8

Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek (CD-ROM)

Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek [számítógépes dok.] / Országos Széchényi Könyvtár = Hungarian national bibliography. Books / Hungarian National Library ; software by Arcanum Databases. – 1976/1998. – Budapest : OSZK : Arcanum Databases Bt., 1998. – 1 CD-ROM (12 cm) + floppy + szöveges mell.

Egy lemezen jelenik meg a Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok (CD-ROM), ISSN 1416–5414 kiadvánnyal

ISSN 1218–2192

Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok (CD-ROM)

Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok [számítógépes dok.] / Országos Széchényi Könyvtár ; kész. a Magyar Nemzeti bibliográfia Sajtóbibliográfia Szerkesztőségében az IKB Magyar Periodika Adatbázis alapján ; szoftver Arcanum Databases = Hungarian national bibliography. Periodicals / Hungarian National Library. – 1986/1998. – Budapest : OSZK : Arcanum Databases Bt., 1998. – 1 CD-ROM (12 cm) + szöveges mell.

Egy lemezen jelenik meg a Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek (CD-ROM), ISSN 1218–2192 kiadvánnyal

ISSN 1416–5414

MONOKI István

Magyar könyvtermelés Romániában, 1919–1940 / összeáll. Monoki István ; [... az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratából sajtó alá rend. Dávid Gyula és Jancsik Pál] ; [közread. az] Erdélyi Múzeum-Egyesület, Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK ; Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyes., 1997-. – 24 cm

A 2. köt. Magyar könyvtermelés a román uralom alatt 1919–1940. Hírlapok és folyóiratok címmel 1941-ben jelent meg

ISBN 963–200–390-X

1. köt., Könyvek és egyéb nyomtatványok. – 1997. – [4], 561 p.

ISBN 963–200–387-X; ISBN 973–98092–7–8

SZABÓ Károly

Régi magyar könyvtár. 3. köt. (kieg.)

Pótlások, kiegészítések, javítások / [készült az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségében] ; [Borsa Gedeon irányításával összeáll. Dörnyei Sándor és Szálka Irma] ; közread. az Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1990–1996. – 5 db ; 24 cm

ISBN 963–200–282–2

5. füz., Mutató – Függelék. – 1996. – [2], XXXIX, 282 p.

ISBN 963–200–355–1

Egyéb bibliográfiák

a) kurrens bibliográfiák, referáló lapok, adatbázisok

Hungarian library and information science abstracts / Centre for Library Science and Methodology at the National Széchényi Library = OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; ed. Ágnes Feimer. – Vol. 23. no. 1. (1994)–Vol. 27. no. 2. (1998). – Budapest : OSZK KMK, 1994–1998. – 2 db ; 29 cm

Szerk. 1997-től Nagypál László

ISSN 0046–8304

MABIT [számítógépes dok.] : a magyar könyvtárak bibliográfiai tervei / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Marosán Ágnes. – 1994–1995. – Bibliográfiai adatbázis. – Budapest : OSZK KMK, 1994–1995. – 2 floppy : DS\DD

A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiája / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Feimer Ágnes és Jávor Ferencné. – 1994. 1. sz.–1998. 4. sz. – Budapest : OSZK KMK, 1994–1999. – 5 db ; 29 cm

Évente kumulált mutatóval. – 1995-től szerk. Jávor Ferencné

ISSN 0133–736X

MANCI [számítógépes dok.] : magyar és nemzetközi cikkek / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Hegyközi Ilona, Jávor Ferencné, Novák István. – 1994. 1. sz.–1998. 4. sz. – Budapest : OSZK KMK, 1994–1999. – floppy : DS\DD

Könyvtártudományi bibliográfiai adatbázis. – 1996 óta Hegyközi Ilona helyett szerk. Feimer Ágnes

Új könyvek : könyvtárak állománygyarapítási tanácsadója / szerk. ... Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani központ ; fel. szerk. Győri Erzsébet. – 1994. 1. sz.–1998. 26. sz. – Budapest : KMK : Könyvtárellátó, 1994–1998. – 20 cm

Éves mutatókkal

ISSN 0049–5069

Új periodikumok : a Magyarországon megjelenő új és címváltozott periodikumok negyedéves jegyzéke / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. a Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Szerkesztősege ; fel. szerk. Nagy Zsoltné. – 6. évf. 1. sz. (1994. 1. né.)–10. évf. 4. sz. (1998. 4. né.). – Budapest : OSZK KMK, 1994–1998. – 20 cm

ISSN 0864–8786

b) retrospektív bibliográfiák

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája / Országos Széchényi Könyvtár ; szerk. Pajkossy György, a szerk. munkatársa Rostás Jenőné. – 1966–1970. – Budapest : OSZK : Argumentum, 1996. – 2 db; 25 cm
ISSN 0134–1464

MÁRTON Ágnes – VARGA Balázs

Magyar történelmi dokumentumfilmek filmográfiája, 1970–1990 / [összeáll. Márton Ágnes és Varga Balázs] ; [közread. a Magyar Filmintézet, Magyar Filmklubok és Filmbarátok Szövetsége, Országos Széchényi Könyvtár]. – [Budapest] : M. Filmint. : MFFSZ : OSZK, 1995. – 71 p. ; 22 cm
ISBN 963–7147–21–7

Katalógusok, lelőhelyjegyzékek

a) OSZK-katalógusok

Mikrofilmek címjegyzéke. Időszaki kiadványok / Országos Széchényi Könyvtár ; összeáll. Nemes Erzsébet. – 1995. – Budapest : OSZK, 1995. – 180 p. ; 29 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilm jegyzékei. Új sorozat, ISSN 0524–8876)
ISSN 0134–0387

Millenniumi hírlapok mikrofilmen az Országos Széchényi Könyvtárban / összeáll. Nemes Erzsébet. – Budapest : OSZK, 1996. – 92 p. : ill. ; 29 cm

A Mikrofilmek címjegyzéke. Időszaki kiadványok, ISSN 0132–0387 1996. évi különszáma

Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

Az Országos Széchényi Könyvtár könyvárverése = Book auction of the National Széchényi Library = Die Buchauktion der Széchényi-Nationalbibliothek / [az árverést vez. Walloschek Miklós] ; [a katalógust szerk. Mészáros Ildikó]. – Budapest : OSZK, 1997. – 99 p. : ill. ; 24 cm

A katalógus csak magyar nyelven. – A bev. angol és német nyelven is

b) Lelőhelyjegyzékek, gyarapodási jegyzékek

Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban (CD-ROM)

Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban [számítógépes dok.] / Országos Széchényi Könyvtár Nemzeti Periodika Adatbázis ; szoftver Arcanum Databases. – 1665/1998. – Budapest : OSZK NPA : Arcanum, 1999. – 1 CD-ROM (12 cm) + floppy + szöveges mell.

ISSN 1218–8514

Tanulmányok, konferenciai és időszaki kiadványok

(Könyvtörténet, történettudomány, irodalomtörténet, művelődéstörténet, restaurálás, könyvtárügy stb.)

Tanulmányok

ABBOTT, Christine

Performance measurement in library and information services (magyar)

Könyvtári és információs szolgáltatások teljesítménymérése / Christine Abbott ; [ford. Pálvolgyi Mihály és Téglási Ágnes] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 64 p. ; 24 cm. – (Aslib menedzsment füzetek, ISSN 1417-6335)

Bibliogr.: p. 68–69.

ISBN 963-200-381-0

ALFÖLDINÉ Dán Gabriella

Könyvtárfinanszírozás és -működés : megoldás-e a nonprofit? : szakirodalmi szemletanulmány / Alföldiné Dán Gabriella ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1996. – 58 p. ; 24 cm. – (Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek : a könyvtári menedzsment füzetek, ISSN 1416-6542 ; 2.)

ISBN 963-200-367-5

BATÁRI Gyula

A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867) / írta Batári Gyula ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1994. – 188 p. : ill. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, ISSN 0865 7548 ; 5.)

Összefoglalás angol nyelven. – Bibliogr. a jegyzetekben

ISBN 963-200-325-X

BÁTONYI Viola

Könyvtári marketing : szakirodalmi szemle / Bátonyi Viola ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1997. – 73 p. ; 24 cm. – (Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek : a könyvtári menedzsment füzetek, ISSN 1416-6542 ; 4.)

Bibliogr.: p. 69–73.

ISBN 963-200-376-4

BORSA Gedeon

Könyvtörténeti írások / Borsa Gedeon ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1996-. – 25 cm

ISBN 963-200-353-5

1., A hazai nyomdászat, 15–17. század / [az idegen nyelvű cikkeket németből ford. Rákóczi Katalin]. – 1996. – 474 p. : ill. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Ú.s., ISSN 0237-0042 ; 6.)

ISBN 963-200-354-5

2., A külföldi nyomdászati, 15–16. század = Aufsätze über die Europäische Buchgeschichte 15–16. Jahrhundert / [a német nyelvű összefoglalókat és az előszót ford. Rákóczi Katalin]. – 1997. – 462 p. : ill. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Ú.s., ISSN 0237-0042 ; 8.)

ISBN 963-200-388-8

BUCKLAND, Michael

Redesigning library services : a manifesto (magyar)

A könyvtári szolgáltatások újratervezése / Michael Buckland ; [ford. Murányi Péter és Pálvölgyi Mihály] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 102 p. ; 24 cm

Bibliogr.: p. 87–88. és a fejezetek végén

ISBN 963-200-385-3

COOTE, Helen

How to market your library service effectively (magyar)

Hétköznapi marketing / Helen Coote ; [ford. Téglási Ágnes] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 52 p. ; 24 cm. – (Aslib menedzsment füzetek, ISSN 1417-6335)

ISBN 963-200-378-0

CORRALL, Sheila

Strategic planning for library and information services (magyar)

Stratégiai tervezés – könyvtárak és információs szolgáltatások számára / Sheila Corral ; [ford. Murányi Péter, Pálvölgyi Mihály] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 56 p. ; 24 cm. – (Aslib menedzsment füzetek, ISSN 1417-6335)

ISBN 963-200-380-2

DECKERS, Mark – MIKULÁS Gábor

Bevezetés a könyvtári menedzsmentbe / Mark Deckers, Mikulás Gábor ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1995. – 107 p. : ill. ; 27 cm

Bibliogr.: p. 91–99.

ISBN 963-201-522-3

Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására / [... kész. Szűcs Erzsébet et al.]. – [Budapest] : [OSZK], 1994. – 106 p. ; 23 cm

A Könyv, könyvtár, könyvtáros, ISSN 1216-6804 1994. évi különszáma

FERENCZY Endréné Wendelin Lília

Gyűjteményszervezés / Ferenczy Endréné ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 155 p. ; 24 cm

Bibliogr.: p. 149–155. és a jegyzetekben

ISBN 963-200-392-6

DeHART, Florence E.

Emberi kapcsolatok a könyvtárban / Florence DeHart ; [szerk. Nagy Attila] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1997. – 120 p. ; 24 cm
ISBN 963-200-375-6

GEREBEN Ferenc

Könyv, könyvtár, közönség : a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében / Gereben Ferenc ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 228 p. ; 24 cm
Bibliogr.: p. 216–224.
ISBN 963-200-400-0

HARBOUR, Robin T.

Managing library automation (magyar)

A könyvtárgépesítés menedzselése / Robin T. Harbour ; [ford. Murányi Péter, Pálvölgyi Mihály] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 52 p. ; 24 cm. – (Aslib menedzsment füzetek, ISSN 1417-6335)
ISBN 963-200-382-9

JUHÁSZ Gyula

A történetész józansága / Juhász Gyula ; [összeáll. Juhász Ferenc] ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – [Budapest] : OSZK, 1994. – 349, [3] p. ; 24 cm
Tanulmányok, cikkek, interjúk. – Bibliogr. a jegyzetekben
ISBN 963-200-338-1

KOLTAY Tibor

Elektronikus levelezés és elektronikus vitafórumok könyvtárosoknak / Koltay Tibor ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1997. – 60 p. ; 24 cm
ISBN 963-200-383-7

KOVÁCS Ilona

Az amerikai közkönyvtárak magyar gyűjteményeinek szerepe az asszimiláció és az identitás megőrzésének kettős folyamatában, 1890–1940 / Kovács Ilona ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1997. – 181 p., [4] térk. : ill. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Ú.s., ISSN 0237-0042 ; 7.)
Bibliogr.: p. 151–158.
ISBN 963-200-386-1

A könyvtár szociális funkciója / [szerk. Arnóth Károly, Vidra Szabó Ferenc] ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ]. – Budapest : OSZK KMK, 1995. – 179 p. ; 24 cm
Összefoglalás angol nyelven
ISBN 963-201-523-1

LŐRINCZ Judit – VIDRA SZABÓ Ferenc

Minerva papjai? : pedagógusjelöltek olvasáskultúrája / Lőrincz Judit, Vidra Szabó Ferenc ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. – Budapest : OSZK KMK, 1994. – 151 p. ; 24 cm

Összefoglalás angol és francia nyelven. – Bibliogr.: p. 139–141.

ISBN 963–201–323–9

Nemzeti informatikai stratégia : javaslattervezet, 1996. március. – [Budapest] : [OSZK], 1996. – 76 p. ; 23 cm

A Könyv, könyvtár, könyvtáros, ISSN 1216–6804 1996. évi különszáma

ROBOZ Péter

Számítógépes tájékoztatás : online és CD-ROM adatbázisok keresése / Roboz Péter ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 143 p. : ill. ; 24 cm

ISBN 963–200–393–4

SÁNDORI Zsuzsanna

Hosszúra nyúlt útibeszámoló a könyvtárvezetési ismeretek (b)irodalmából / Sándori Zsuzsanna ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 406 p. ; 24 cm

Bibliogr. a fejezetek végén

ISBN 963–200–401–9

SKALICZKI Judit

Stratégiai tervezés : szakirodalmi szemle / Skaliczki Judit ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1996. – 86 p. ; 25 cm. – (Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek : a könyvtári menedzsment füzetek, ISSN 1416–6542 ; 1.)

Bibliogr.: p. 85–86.

ISBN 963–200–363–2

Tanulmányok a Dunántúl nyilvános könyvtári struktúrájáról. – [Budapest] : [OSZK], 1997. – 71 p. : ill. ; 23 cm

A Könyv, könyvtár, könyvtáros, ISSN 1216–6804, 1997. évi különszáma

ISBN 963–200–389–6

TÉGLÁSI Ágnes

Változások menedzselése : szakirodalmi szemle / Téglási Ágnes ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1996. – 63 p. : ill. ; 25 cm. – (Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek : a könyvtári menedzsment füzetek, ISSN 1416–6542 ; 3.)

Bibliogr.: p. 57–63.

ISBN 963–200–368–3

TÓSZEGI Zsuzsanna

A képi információ / írta Tószegi Zsuzsanna ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1994. – 107 p. : ill. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, ISSN 0865 7548 ; 6.)

Összefoglalás magyar és angol nyelven. – Bibliogr. a jegyzetekben
ISBN 963–200–337–3

A többkönyvű oktatás felé : könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák / főszerk. Nagy Attila ; [szerk. Kovács Katalin]. – Budapest : OSZK KMK, 1995. – 142 p. ; 29 cm. – (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata, ISSN 1217–6753 ; 3.)

Bibliogr. a tanulmányok végén
ISBN 963–201–602–5

VAJDA Erik

Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével : megvalósíthatósági tanulmány / Vajda Erik. – Budapest : OSZK KMK, 1994. – 57 p. ; 29 cm. – (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata, ISSN 1217–6753 ; 2.)

Összefoglalás angol nyelven
ISBN 963–201–521–5

WEBB, Sylvia P.

Making a charge for library and information services (magyar)

Térítéses könyvtári és információs szolgáltatások bevezetése / Sylvia P. Webb ; [ford. Murányi Péter és Pálvölgyi Mihály] ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1998. – 53 p. ; 24 cm. – (Aslib menedzsment füzetek, ISSN 1417–6335)

ISBN 963–200–379–9

WIX Györgyné

A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon, 1850–1952 / írta Wix Györgyné. – Budapest : OSZK, 1997. – 68 p. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, ISSN 0865–7548 ; 11.)

Összefoglalás angol nyelven
ISBN 963–200–373–X

ZALAINÉ KOVÁCS Éva

A total quality management (TQM) alkalmazása a könyvtárban : szakirodalmi szemle / Zalainé Kovács Éva ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1997. – 86 p. ; 25 cm. – (Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek : a könyvtári menedzsment füzetei, ISSN 1416–6542 ; 5.)

Bibliogr.: p. 83–86.
ISBN 963–200–377–2

Bibliothèques publiques pour une Europe nouvelle : conférence internationale de bibliothécaires, Budapest 25–27. septembre 1997 = Közművelődési könyvtárak egy új Európáért : nemzetközi könyvtáros konferencia, Budapest 1997. szeptember 25–27. = Öffentliche Bibliotheken in einem neuen Europa : internationale Bibliothekskonferenz in Budapest vom 25–27. September, 1997. – Budapest : OSZK, 1998. – 216 p. ; 27 cm

A Könyvtári figyelő, ISSN 0023–3773 1998. évi különszáma

Helytörténész Könyvtárosok Országos Tanácskozása (1.) (1994) (Vác)

Helytörténész Könyvtárosok I. Országos Tanácskozása : Vác, 1994. július 27–29. / [rend., közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Pest Megyei Könyvtár] ; [szerk. Mezey László Miklós]. – Budapest : OSZK KMK ; Szentendre : Pest M. Kvt., 1995. – 99 p., [4] t. : ill. ; 24 cm

Bibliogr. az előadások végén

ISBN 963–201–324–7

Helytörténész Könyvtárosok Országos Tanácskozása (2.) (1995) (Sopron)

Helytörténész Könyvtárosok II. Országos Tanácskozása : Sopron, 1995. július 26–28. / [rend., közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete ; [szerk. Kiss László]. – Budapest : OSZK KMK ; Szentendre : MKE Helyism. Kvtárosok Szerv., 1996. – 121 p., [3] t. : ill. ; 24 cm

Bibliogr. az előadások végén

ISBN 963–201–603–7

Library services in an electronic environment : 18th Library Systems Seminar : Budapest, 27–29 April 1994 / [org. by the] European Library Automation Group... ; ed. Sipos Márta. – Budapest : Nat. Széchényi Libr., 1994. – 345 p. : ill. ; 24 cm

ISBN 963 200 345 4

Magyar Könyvtárosok Szakmai Találkozója (3.) (1992) (Budapest)

Magyar Könyvtárosok III. Szakmai Találkozója : Budapest, 1992. augusztus 16–18. : válogatás a találkozó előadásáiból / [... rend. a Magyarok Világszövetsége etc.] ; [szerk. Berke Barnabásné és Németh Mária] ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1996. – 254 p. ; 24 cm

ISBN 963 200 360 8

Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében : emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából / szerk. W. Salgó Ágnes ; [rend., közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 1995. – 177 p., [3] t. fol. : ill, részben színes ; 24 cm

A függelékben az emlékkiállítás katalógusa, valamint az „Apponyi Sándor és felesége, Esterházy Alexandra élete és munkássága a korabeli sajtóban” c. bib-

liográfia Sz. Debreczeni Kornélia összeállításában. – Összefoglalás német nyelven. – Bibliogr.: p. 153–169. és a jegyzetekben

ISBN 963–200–349–7

Olvasásra nevelés és pedagógusképzés : HUNRA konferenciák előadásai / szerk. Nagy Attila ; [a kötet szerzői Adamikné Jászó Anna et al.] ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1994. – 132 p. ; 24 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, ISSN 0865 7548 ; 7.)

Összefoglalás angol nyelven

ISBN 963–200–344–6

Petrik-emlékkötet / szerk. Nagy Anikó ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1996. – 87 p. : ill. ; 25 cm. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, ISSN 0865–7548 ; 8.)

A kötet a Petrik Géza születésének 150. évfordulója alkalmából, 1995. okt. 3-án, az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett emlékülésen elhangzott előadások szövegét tartalmazza

ISBN 963–200–361–6

Időszaki kiadványok

Könyv, könyvtár, könyvtáros / közread. a Könyvtári és Informatikai Kamara [etc.] ; szerk. biz. Domsa Károlyné elnök [et al.] ; főszerk. Bereczky László. – 1994. jan.–7. évf. 12. sz. (1998). – Budapest : OSZK, 1994–1998. – 24 cm

Szerk. 1995-től Vajda Kornél, 1997. májustól Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

ISSN 1216–6804

Könyvtári figyelő / kiad. az Országos Széchényi Könyvtár ; főszerk. Kovács Lászlóné. – U.F. 4. = 40. évf. 1. sz. (1994)-U.F. 8. = 44. évf. 3–4. sz. (1998). – Budapest : OSZK, 1994–1998. – 27 cm

Tartalomjegyz. és összefoglalás angol és német nyelven. – Éves mutatóval. – Az 1995–1996. évi számokban a főszerk. neve Kovács Emőke. – 1997-től főszerk. Hegedűs Péter

ISSN 0023–3773

Könyvtári levelező/lap / kiad. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Gerő Gyula. – 6. évf. 1. sz. (1994)–7. évf. 12. sz. (1995). – Budapest : OSZK KMK, 1994–1995. – 29 cm

ISSN 0965–1329

TEKE... és SZAKMA... : könyvtári statisztikák / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ ; szerk. Bíró Ferenc. – [19]9–[19]97. – Budapest : OSZK KMK, 1994–1998. – 21×30 cm

Címe előbb: Településeink könyvtári ellátása, ISSN 0134–1448 ; Szakszervezeti könyvtárak működési adatai, ISSN 0134–188. – Szerk. 1995–96-ban Mezei Mária, 1997-től Vidra Szabó Ferenc
ISSN 1216–1764

Faktografikus kiadványok, adatbázisok

Eseménynaptár : bibliográfia és kiállítási segédanyag a negyedév fontosabb évfordulóihoz : a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványa / fel. szerk. Hölgyesi Györgyi. – 1994. 1. sz.–1996. 4. sz. – Budapest : Könyvtárellátó, 1994–1996. – 29 cm + mell.

ISSN 1216–2264

Évfordulónaptár [Számítógépes dok.] / Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani központ ; szerk. Hölgyesi Györgyi. – 1995–1996. – Szöveges adatbázis. – Budapest : OSZK KMK, 1995–1996. – 2 floppy : HD

Kiállítási katalógusok

Flamand kalendárium = Flemish almanac. – [Budapest] : [OSZK], [1996]. – [12] fol. : ill. ; 29 cm

Megjelent a Kincs, műkincs, közkincs : az Országos Széchényi Könyvtár címeliagyűjteménye c. kiállítás alkalmából. – Mappa

Kincs, műkincs, közkincs : az Országos Széchényi Könyvtár címeliagyűjteménye : kiállítás, 1996. október–1997. január / [szerk. Karsay Orsolya] ; [munkatársak Földesi Ferenc et al.] ; [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1996. – 70 p. ; 24 cm

Kincs, műkincs, közkincs : az Országos Széchényi Könyvtár címeliagyűjteménye (angol)

The treasures of the National Széchényi Library : exhibition, 11 October 1996 – 26 January 1997 / [ed. by Orsolya Karsay] ; [text. by Ferenc Földesi et al.] ; [ed. National Széchényi Library]. – Budapest : Nat. Széchényi Lib., 1996. – 73 p. ; 24 cm

Molnár-C. Pál festőművész, fametsző, illusztrátor és könyvművész = Paul Molnár-C. Kunstmaler, Holzschnyder, Illustrator / [megjelenteti az Országos Széchényi Könyvtár a M.C.P. Baráti Kör közreműködésével]. – [Budapest] : OSZK, 1995. – [24] p. : ill. ; 20 cm

ISBN 963–200–351–9

Nikolaus Lenau „Ich bin ein unstäter Mensch auf Erden” : Ausstellung in der Széchényi-Nationalbibliothek, 12. Juni bis 30. Juli 1995 = „Nyughatatlan lélek va-

gyok” : kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, 1995. június 12 – július 30. / [krónika és térk. Leonhard Mundell] ; [... ford. Kalász Márton, Lieber Éva, Rózsa Mária]. – [Budapest] : [OSZK], [1995]. – 103 p. : ill. ; 29 cm
ISBN 963-200-350-0

A Philostratus-Corvina / The Philostratus Corvina. – [Budapest] : [OSZK], [1996]. – [7] fol. : ill. 29 cm

Megjelent a Kincs, műkincs, közkincs : az Országos Széchényi Könyvtár címeiagyűjteménye c. kiállítás alkalmából. – Mappa

Táncról táncra : bálók és táncvigalmak a kiegyezéstől a negyvenes évekig : az Országos Széchényi Könyvtár és a Hadtörténeti Múzeum kiállítása / [a kiállítás rendezésében ... közrem. Makai Ágnes et. al] ; [...szervezték. Bátonyi Viola et al.]. – [Budapest] : [OSZK], [1996]. – [4] p., [14] fol. : ill. ; 29 cm

Az ismertető magyar, angol és német nyelvű. – Mappa

Egyéb kiadványok

60 éves a Magyar Nemzet / [a válogatást az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai végezték] ; [közread. a] P&B Média Rt. – [Budapest] : P&B Média Rt., 1998. – 125 p. ; 29 cm
ISBN 963-03-4802-0

Bábolnai Ménesbirtok

A bábolnai m. kir. áll. ménes-intézet rövid leírása az 1896. évben / [kiad. az Országos Széchényi Könyvtár].- Budapest : OSZK, 1996. – 27, [2] p. : ill., térk. ; 23 cm

Az 1896-ban Budapesten, a Nagy Sándor Ny. kiadásában megjelent mű reprintje
ISBN 963-200-362-4

Hungarian artists in the Americas / ed. by Oliver A. I. Botar. – [Toronto] : Univ. of Toronto ; Budapest : Nat. Széchényi Libr., [1996]. – 126 p. : ill. ; 23 cm

A Hungarian studies review, ISSN 0713-8083 ; Vol. 21. no. 1/2. (Spring/Fall 1994) részcímes száma
ISBN 963-200-358-6

THE ACTIVITY OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY IN THE YEARS 1994–1998

The Hungarian national library lived through one of its most difficult periods in the last five years. The rigours of the economic environment considerably added to the library's problems. The steady inflation and consequently the inadequacy of budget funds – which caused especially big losses in the field of acquisitions – the expectation that the number of employees be reduced, and at the same time the necessity for modernization and development all faced the library with a big task.

State support received on an ad hoc basis, grants, donations and the understanding attitude of our partners made it possible to overcome the difficulties and maintain continuous operation. Despite the circumstances, while maintaining continuous operation the library achieved substantial results in a number of areas but elsewhere suffered irreplaceable losses.

The work of rescuing the institution was assisted by a body composed of the heads of departments and a number of special (scientific, collection development) committees, the NEKTÁR and the DOBIS/LIBIS application council. The most important task of the Administrative Department, in addition to drawing up the annual work plans and reports, was to ensure operation. In addition to its usual tasks, the Personnel Department faced the big work of introducing a new remuneration system and the bitter task of handling the technical side of the reduction of the workforce due to economic constraints. Between the end of 1994 and the end of 1998 the library shed 232 workers, bringing the total number employed down from 885 to 647. The most difficult task naturally fell on the Financial Department.

The library carried out a number of official tasks entrusted to it by the state. These included providing protection for books of value in Hungary, preventing them from being taken out of the country, in the case of items put up for auction and individual export. It also had the task of providing methodological assistance for the work of ecclesiastical libraries, of protecting their holdings through the work of the national library's specialized departments, and editing a series of publications serving to present the values of the ecclesiastical libraries. It also represented Hungarian library interests at the Russian–Hungarian restitution negotiations.

Developing the collection, building up the holdings

Extraordinary tasks:

Besides the increasingly difficult task of ensuring daily operation, it also had to cope with two extraordinary tasks: transforming the library's structure to meet modern requirements (1), and organizing the first revision of holdings since the move to the new building and carrying out this revision in as much of the holdings as possible (2).

(1) The preparations for restructuring began in 1996 with the help of English experts and were given final form in 1998 with the contribution of an internal committee of experts. The deadline for introduction was July 1, 1998. The aim was to group all related work within a general department, to bring together all work related to periodicals in the frame of a department, to create network links for the computer system, and with all this, to bring the library up to the level of international professional requirements.

The preparatory work for revision of the holdings (2) took a year; this was followed by revision of the special collections, the auxiliary libraries and the books kept in the large stores. The work was carried out with the most exacting standards and utmost precision, aiming not only to make an inventory of the material in the collections, but also to correct any errors that had been made in processing, ranging from determining the number of copies to recording the place of storage. All this was processed by computer, creating full harmony between the stores and the catalogues.

The sections in charge of acquisitions were hardest hit by the steady deterioration of the economic situation. The sum available for this purpose declined or stagnated, while the price of documents rose and despite all the economies made, these conflicting trends created an almost insoluble problem. A great part of the subscriptions to foreign periodicals had to be cancelled and it was impossible to ensure adequate funds even for the purchase of the most essential books. Library staff were unable to attend auctions and the purchase of numerous Hungarica items had to be renounced.

The fact that the library's holdings further increased was due, apart from the occasional ad hoc state support, to a large extent to those who enriched the various collections of the national library with their gifts and legacies.

Besides the lack of funds already mentioned, the uncertainty in supply of legal deposit copies also made the acquisitions situation more difficult: because of the price rises, publishers and printing houses sent their publications in fewer copies that required (if they sent any at all) which meant that some of the new Hungarian titles as well as works requested for international exchange had to be purchased from the limited acquisitions budget. The new Legal Deposit Act introduced in 1998 entirely deprived the national library of the two copies it had used for exchange purposes, further aggravating the acquisitions situation.

The library succeeded in obtaining foreign books mainly through the international exchange service which has good contacts. The Western partners were very helpful: not only did they meet their obligations, but they also helped the library to develop its collections by donating their own surplus copies and collecting material of Hungarian interest. Some of them adopted the practice of ordering the material they required through the Széchenyi Library, giving not only purchase but also conveyance orders, thereby ensuring a modest profit for the library. The help received from Hungarians living in the West was also very important.

There was a very substantial decline in exchanges based on reciprocity with Eastern partners since they too were coping with financial difficulties. Western relations were generally maintained and some new ones were even created.

Support for Hungarian schools and institutions in the neighbouring countries must naturally be maintained, not only to give them access to publications in Hungarian but also because in exchange they sent printed materials, books and periodicals which we would not have been able to obtain otherwise.

We succeeded in solving the problem of keeping records of deposit copies by the end of 1998. As a result, we are able to submit claims for works not received and purchase the necessary additional copies with state support. This represents an improvement. The acquisitions sections continue to work with great dedication, but we still have to count on the help of foreign institutions too.

An outstanding contribution to enriching the special collections was the Hungarian records of Radio Free Europe placed at the library's disposal for copying. All of the special collections obtained numerous legacies and gifts thanks to the state, Hungarian and foreign benefactors. Mention must also be made of the interviews and films given to the Video Collection, enriching the holdings with very important, interesting and novel documents.

Processing, catalogues, bibliographic and documentary work

In the processing work special emphasis was placed on computerizing the different work processes, creating a uniform network and linking up to the local, national and even world network. Thanks to funds obtained from various sources and grants we were able to purchase the required equipment and carry out the plans through intensive work. As the work progressed we were able to close most of the card catalogues and it became possible to generate the living card catalogues (mainly those of special collections) through the centralized automatic copying of cards. From that point on, all current bibliographic publications are the product of the new technology, whether they appear as booklets or books, on disc or CD-ROM. The library has achieved big results in this area.

In 1988 the processing of books meeting the new requirements was done on two conveyor belts in the department: on one the current incoming deposit copies were processed to meet the requirements of the automated system and in a form suitable for the various current bibliographies. This work continued smoothly from 1997 and by the end of 1998 both the current material and the material processed in a preliminary way between 1988 and 1992 had been entered into the NEKTÁR.

A change was made on the conveyor belt for foreign books too in that year. A switch had to be made from processing based on old standards to the application of new standards in KATAL, keeping abreast of the material despite the time spent on training and the few computers available.

With the introduction in the near future of the AMICUS system, it will be possible to carry out the processing tasks that have been temporarily suspended (e.g. the processing of Hungarica sub-documents.)

Periodicals are processed in the department of the library which was placed in the most critical situation where they made the right decision when they decided to place the emphasis on ensuring the through-put capacity of the current store. However, all aspects of their work could only be of a crisis management nature. Another obstacle they faced in carrying out their tasks was that, due to the technical limitations, they could not link up to the library's computer network. Under these circumstances, the department was unable to carry out its work and in the course of the restructuring in 1998 it was placed in the big organizational unit which grouped all work related to periodicals, with the exception of cataloguing old newspapers.

The new department began operating in mid-1998 under the name of Periodicals Processing Department comprising five groups. The first is the Arrivals group, the second the Hungarian National ISSN Centre, the third the Cataloguing group which carries out the traditional processing, the fourth is the Periodicals Bibliography Editorial Office and Updating group where processing is computerized, and the fifth the section dealing with information technology development.

They began work with great enthusiasm and achieved good results within six months.

Although activity on processing the special collections was impeded by the revision of holdings and related work, there were no serious hold-ups. The possibility of computerized processing and the automatic production of cards for the special catalogues were a great help here. During the five years a total of 248,057 documents of various kinds were processed in the two departments and there was no backlog anywhere.

Since the computerized processing made it possible to produce cards automatically, it was only the special card catalogues for the special collections that had to be copied centrally, using a base card produced on a word processor in the stores. As a result, the group dealing with this was also able to undertake other tasks, in particular helping in the revision of holdings.

Naturally, the majority of the earlier card catalogues could gradually be closed down by then and new work was done only in the special collections. The service catalogue of periodicals was taken over by the unified Periodicals Processing Department which carried on the work.

The work related to the recording of foreign Hungarica material, and bibliographic activity continued as usual. There was no change in the content of the task: the ongoing work needed to build the databases (HUN = Hungarica Information) and the information and bibliographic service based on them as a national library task had to be ensured. Expansion of the HUNG database, that is the Hungarica Biographical Index, was completed, and the data collected on foreign libraries preserving Hungarica material was published. Part of this record, under the name of Hungarica WWW, as a model of the virtual Patriotica library, as well as the HUN and HUNG databases, are now on the Internet. This gives us greater publicity, and at the same time has also added to the information tasks.

The *Hungarian National Bibliography. Hungarica Published Abroad* has been completed and its publication is expected in early 1999. Three new volumes of directories of foreign libraries preserving Hungarica material have appeared: 5. Scandinavian countries, 7. France and 13. Canada.

The Hungarica documentation and bibliographic activity is able to give increasing assistance to researchers and enquirers anywhere in the world dealing with this field.

Current and retrospective national bibliography, catalogue publications

The task of the editorial office of the *Hungarian National Bibliography. Bibliography of Periodicals* is to build and develop the IKB-Hungarian Periodical Database functioning since 1989, and to issue various publications based on the database.

Building the database involves entering bibliographic and classification items for new periodical publications belonging within the collecting scope of the Hungarian national bibliography, and keeping a record of changes in bibliographic and classification data of already existing publications on the basis of the first issues for the year. The database is now accessible on the Internet and with this the library has provided public access to national bibliographic data for periodicals too. A surface suitable for searching the database has also been created on all workstations concerned within the library. The database is able to replace the readers catalogues and in part also the service catalogue.

Computerized processing has brought a big change in the work of the *Hungarian National Bibliography. Repertory of Serials*. Following the technical difficulties of the first years, the IKER database was completed in 1996. This contains all the items that appeared in earlier fascicles from 1993. The database is accessible on the National Széchényi Library's internal network and so in the future it will offer the catalogue of journal articles built up by the Reading Service since 1946. The number of items in the IKER database has risen to 78,989.

Within the frame of activity related to catalogue publications and special bibliographies, work has continued on modern Latin manuscripts, although progress is unfortunately very slow in the absence of a suitably trained expert. Work was carried out on the second volume (Land sketch plans) of *Manuscript Maps in the Map Collection of the National Széchényi Library*, and is now approaching completion.

The last completed volume of the *Bibliography of Hungarian Literature and Literary Studies* was that of 1989, but due to financial reasons it has not yet been published. The material for subsequent years is available and talks are being held on the possibility of continuing the series. It is a big result that the 1966–1970 volume containing the years missing from the series was published in 1996.

Within the frame of the *Catalogues of 16th century materials in collections in Hungary* work continued on processing the printed materials on loan from the Episcopal Library of Székesfehérvár. Under the professional guidance of the editorial office, work is well advanced on processing the material of this period in four Budapest libraries too.

Among the Retrospective national and Hungarica bibliographies, volume III of *Early Printings from Hungary* has been completed. It contains the bibliographic description and brief contents of close to a thousand printed works that appeared in Hungarian and in the territory of historical Hungary between 1636 and 1655. It is expected to appear in 2000.

In 1996 volume III of Károly Szabo's *Old Hungarian Library* appeared, together with the *Index* covering the four fascicles of *Supplements*.

Work continued on locating and recording unknown copies of Hungarica material prior to 1801. Data were collected in the territory of Slovakia, the Czech Republic, Ukraine and Romania (Transylvania). The researchers found a great number of books.

Work began in 1997 on locating works published abroad by Hungarian authors in foreign languages between 1712 and 1801, since there has not yet been a separate bibliography covering this area. Continuous work was done on data collection and editing the existing aids.

The second volume of *Hungarian Press Bibliography 1705–1849. Bibliography of Newspapers and Periodicals Published in Hungary in Hungarian and in Foreign Languages, and of Foreign Hungarica* by Margit Busa, a work that fills a long-felt gap, appeared in 1997.

After the appearance of the seven basic volumes, work on the retrospective national bibliography *Hungarian Bibliography 1921–1944* continued with editing of the items containing the alphabetical index, using the database created for this purpose. Items (approx. 4000) not included in the seven basic volumes have also been collected for a supplement. Corrections (approx. 3000 items) have also been made to the titles already published.

In 1998 volume III/A *Primary and Secondary School Textbooks* appeared as a supplement to volume III of *Hungarian Bibliography 1921–1944*, edited and published jointly with the National Library and Museum of Pedagogy.

Circulation desk, Information

Drawing on the experiences gained in the ten years since the move to the new building, the central reading service sections continued their work in the interest of readers. They increased the number of reading room places, created better conditions for researchers and attempted to improve their own work too.

Around 200,000 people a year visit the big reading rooms where the books, periodicals and microfilms are available.

A classification of readers show that the library was used mainly by university students, in steadily growing numbers. Humanities students are justified in favouring the national library because it is here that they find all the documents they need, but the presence of students from other faculties is not justified since they can find the material they require in the special libraries.

One of the factors attracting them here is the well selected reference library of 70,000–80,000 volumes kept up to date and available on the open shelves. This is very convenient for the students but it increases crowding – especially during the examination periods – and disturbs the researchers who want silence and calm and so prefer to use other libraries. These proportions must definitely be changed in the future, keeping in sight the scholarly nature of the library.

While there was an increase in the use of material that could be shown (the volume of requests for documents from the stores), in many cases the use of material on the open shelves made this unnecessary.

The Special Collections had a large number of readers, despite the revision of holdings. This was due in part to the fact that there were many exhibitions in the library and elsewhere during this period (e.g. on 1848/49), creating an increased demand in the Manuscripts Collection and the Collection of Graphics and Small Prints. Other collections also received numerous enquirers and researchers. During the five years they recorded close to 41,000 users and the number of units used exceeded one million.

The central information service received 550–600 written requests a year, although this was fewer than in the previous three years. However, within this total there was a considerable increase in the number of requests received from abroad which rose to 40–60%. In many cases entire bibliographies had to be compiled to meet the requests and in other cases a comprehensive collection of material and data was needed.

This work was increasingly assisted by the group formed at the end of 1993 with the aim of collecting and using documents electronically. Its tasks included carrying out information activity based on electronic documents which, thanks to the network link and the appropriate documents greatly accelerated and developed the work done with traditional aids.

The special collections also carried out extensive information activity. They all received numerous requests relating to their particular fields. This was due not only to the special nature of their collections, but also to their experts who are equal partners of Hungarian and foreign researchers in the different fields. Some of the special collections gave written information in 150–200 cases a year and the others also handled a comparable volume. In all collections there were many cases of information provided in person.

Storage

By the end of 1998 the stores were entirely filled. Emergency measures were required to place new material, e.g. foreign unbound newspapers are placed in temporary store in the vicinity of Budapest, and various other arrangements have been made.

Most of the special collections are also full, so the library's storage problems could only be solved by obtaining or building new stores. The preparatory work for this is already underway.

Preservation and conservation

Preservation of the holdings was carried out in all fields systematically, efficiently and on a high standard, through the collective work of a number of departments and based on a survey conducted in 1994. Besides binding unbound newspapers and periodicals in the stores, the library's bindery repaired and restored books damaged through use and replaced bindings. The newspaper restorers repaired and restored old material before transfer to microfilm and also repaired damaged documents from the special collections. The department also carries out research work so that it is able to perform its task on the highest level.

Microfilming has been carried out for decades now, mainly so that the original series of old newspapers can be withdrawn from use. In addition, staff members travelling abroad make microfilm copies of Hungarica not in the collection of the national library. The preservation and conservation sections worked in close co-operation. Their normal work schedule has been interrupted in the past two years by the microfilming of the Hungarian material of Radio Free Europe, but arranging and preserving this material was more important than anything else.

CENTRAL SERVICES

Duplicate Copies Centre and Storage Library

In recent years the Duplicate Copies Centre and Storage Library operated in three places: two basements in Budapest and in a locality in the vicinity of Budapest.

In the two local stores documents temporarily not needed by the national library were preserved in crates, while the more remote store was used to preserve and temporarily store the surplus copies of several libraries. Library staff carried out active work in this latter store. Their task was to place the incoming material and organize the sale of surplus copies.

Lists of surplus copies, generally classified by subject, stating the prices were drawn up and these were sent out to other libraries, antiquarians and institutions. In 1997 an auction was also held.

Up to the end of 1998 a free list was also issued: these items of lesser value were given free of charge to anyone requesting them.

The books known to have been the property of the churches were returned to them (approx. 10,000 volumes over the five years), and they also helped to meet requests received through the international exchange service.

Interlibrary loans and information on location

Interlibrary lending began its work in 1994 still using the old methods: meeting requests received from abroad wherever possible and forwarding abroad requests made in Hungary. The number of requests received from abroad fell steadily and could be met from the holdings of the special libraries and the national library.

Half of the requests made in Hungary could also be met from locations inside the country.

In 1994 it became clear that there was a demand for American documents and so the library joined the OCLC/PRISM interlibrary loan system. From the following years, the German, Scandinavian, Dutch and British systems also became available, so that by 1998 all the 3872 requests addressed abroad were met, with the original document or a copy. The greatest number of documents came from Germany (50%), the second biggest partner was Great Britain, while the USA, Switzerland, Sweden and others also met Hungarian requests.

There was a conflict between reports and requirements in the section handling the Union Catalogue of Books. At the same time, while libraries acquired fewer and fewer foreign works due to lack of funds, research demands increased. While in 1993 155,942 cards were sent from 179 libraries, in 1998 106 libraries sent 100,000 reports on cards or disc. Material was received on electronic media from 1995 and the Card Duplication Group undertook to produce the cards to be placed in the catalogue. In this way, earlier reports could also be included in the records.

It is interesting to note that from 1996 there was also a decline in requests for information on locations, from 20,000 to around 16,700.

From 1998 the purchase of two new machines enabled the section to access the machines of libraries not able to report on cards; it also became possible to receive location requests by e-mail.

The Union Catalogue of Foreign Periodicals was still working in the frame of two organizational units in 1994. In that same year the National Periodicals Database was moved from an external institution into the library building where in place of the previous offline system, an online data entry system was created. In addition to the online processing, the same search surface as that of the CD-ROM is used for verifying in the local network of the National Periodicals Database. While the number of reports steadily declined due to the reduced orders, new reports counterbalanced the loss. As a result, around 40,000–45,000 location codes a year were entered into the database. There was a decline in the number of requests for information due to the fact that it became easy to search the database on the internet web surface. From an initial annual volume of 10,000 current and 1600 retrospective requests, by 1998 only 5313 current and 918 retrospective requests were received through various channels.

The National Periodicals Database and the Retrospective Editorial Office of the Union Catalogue of Foreign Periodicals continued their activity within the frame of a single department in 1995.

Publication in print of Foreign Periodicals in Hungarian Libraries from the 17th Century was suspended and instead the material conditions for automation were ensured with a grant obtained. In this way, from 1996 it became possible to process retrospectively the inventory of periodicals existing in the National Periodicals Database, to convert the bibliographic records to HUNMARC format and provide an Internet service. By 1998 the inventory of all periodicals figuring in the National Periodicals Database was complete.

From 1998 the online search system of the National Periodicals Database has operated on the central computer of the NIIF. Since then, the National Periodicals Database loaded into the BRS/Search database handler appears on a web surface.

Information technology development

Application of the DOBIS/LIBIS integrated library software introduced in 1992 further expanded in the period concerned, with information technology procedures supporting the processing and acquisitions activities. As a result of the library preparatory and regulation work, from 1995 the collecting scope of the database extended to audio-visual documents and their bibliographic records. The Library of the Centre of Library Science and Methodology also joined the users of DOBIS/LIBIS as an independent user and member library.

Digital services based on modern technology appeared from 1994. Firstly, the Hungarian National Bibliography. Books, 1976–1991 ensured the adoption of standard bibliographic data (ISO 2709) in HUNMARC format. The modern bibliographic service in HUNMARC bibliographic data exchange format, appearing periodically on the basis of the Hungarian National Bibliography. Bibliography of Books was launched in 1995 and assists the processing work of numerous Hungarian university, special and public libraries.

Work is carried out systematically on language glossaries for information search within the national library. In 1994 the HUNMARC national bibliographic data exchange format appeared in Hungarian and English. An expanded version covering all library document types, and the HUNMARC classification records data exchange format were completed by the end of the cycle. From 1997 preparations began for introduction of AMICUS, the new integrated library program system.

Public relations

The library has made every effort to maintain relations between the institution and the general public by organizing exhibitions and presenting the library in various ways.

Among the exhibitions special mention must be made of one which causes special pleasure to old and new staff members of the National Széchényi Library, Hungarian and foreign librarians and others, namely the permanent exhibition titled The nations library – Workshop of service opened in 1996 as the librarys museum and reviving the 200-year-old past of the library with the help of old furniture, pictures and other documents. In 1996 and 1997 the travelling exhibition The Hungarian National Library Budapest was shown in many countries. In Hungary exhibitions attracting various degrees of public interest were held mainly in conjunction with anniversaries.

Many Hungarian and foreign groups with around 34,000–37,000 participants a year, visited the library. The historic library at Zirc near Lake Balaton attracts 34,000–41,000 visitors a year, many of them foreigners.

Domestic and international relations

Although the worsening economic situation imposed limits on the librarys domestic and foreign relations since these involved costs, it certainly did not mean that they were suspended. There was no change in its decisive role in Hungarian library affairs, it took part in the preparation of legislation, and carried out important activity in the field of standardization as a result of which previously lacking standards were created on the basis of international norms. Work done on the basis of foreign relations

in the age of globalization also prescribes other standardization obligations for libraries in Hungary. One such area, in addition to the standardization already mentioned, is computerization since we could not link up to the global networks without taking foreign developments into account.

The library represents Hungary and the national library in numerous international organizations, including the ISBN and ISSN system (the Hungarian National ISSN Centre operates within the frame of the National Széchényi Library and Hungary's ISBN permanent representative also works here). Staff members of the National Széchényi Library, often serving as president or board member, can also be found among the members of IFLA, FID, EBLIDA, LIBER, CENTL, ELAG, ADLUG, ELIAS, ICSSD and ABDOS. The library has also endorsed the objectives of EROMN and has joined the IADA community.

The library has reached an agreement with the Fulbright Commission on the professional care of the collection of the American-Hungarian Foundation.

The Theatre History Collection regularly takes part in the work of SIBMAS (Société Internationale des Sources Musicales), OISTAT (Organisation Internationale des Scénographes et des Techniciens et des Architectes du Théâtre) and Thalia Germanica, while the Music Collection maintains working relations with the Association Internationale des Bibliothèques Musicales and the Répertoire de la Presse Musicale.

Among the restorers, a department head is a member of the IFLA Section on Preservation and Conservation, serving as president from 1993 to 1997. A number of colleagues participate in the work of the ECPA (European Commission on Preservation and Access).

Travel by colleagues, getting to know each others work and gaining experience also helps to maintain international relations.

A number of research trips were also made, mainly in order to control Hungarica items found abroad.

The library also took part in numerous joint projects. For years colleagues of the two libraries worked on processing the Hungarica material in the Bibliothèque Nationale de France. With the completion of the work the catalogue can be used in both libraries. Its publication depends on the outcome of further negotiations. The National Széchényi Library regularly meets the obligations it has undertaken in the Library of Congress NPAC program: it continuously supplied the relevant material for the *Annual Bibliography of the History of Printed Books and Libraries*, but due to lack of personnel it was able to supply the RISM (Répertoire des Sources Musicales) with the processed material of Hungarian collections only up to 1997.

The library provided the venue for, organized or participated in a number of national congresses and conferences.

The library as a scholarly research centre

The library continued its research activity in the usual way. In certain sections, depending on the nature of their activities, this work was also carried out during working hours: staff members with candidate degrees were entitled to a day and a half for research work each week while the majority were given authorization by the director general for one research day a week on approved themes. Most of the themes were in the areas of Hungarian literature, history, Hungarica, press and library history and the history of printing. It would be desirable to see greater interest in research on library history.

The library's staff members were able to present the results of their scholarly work at national and international conferences, as well as at seminars and sessions held in the library and the Széchényi memorial session held each year and in the related Keresztury competition. The library's publications continued to provide an opportunity for publication, although this caused considerable difficulties and in cases the number of copies had to be reduced. In addition to the *Yearbook of the National Széchényi Library*, over the five years seven volumes appeared in the series of *National Széchényi Library booklets*, and three larger works appeared in *Publications of the National Széchényi Library, New Series*.

Unfortunately, the number of copies had to be reduced for some publications, but in the given situation we must be pleased to see that the library is able to publish works containing new results.

Activity of the Library Science and Methodology Centre, 1994–1998

While the volume of tasks grew in 1994–1998, the staff of the Centre was reduced by 40.8%. A report on the professional audit of the Centre was completed in November 1994 with the participation of outside experts. This marked the beginning of a process aimed at the creation of a modern new organization adapted to the external and internal conditions. The 1997 Act provides for the creation of the Library Institute but in this period only theoretical preparations and professional debates took place.

One of our biggest projects, which we now know is also successful, was the HUSLONET co-operation created with the help of the Mellon Foundation linking the university libraries of Kosice, Miskolc and Debrecen in a computer system. We distributed some 500,000 books as gifts of the Elsevir, Brothers, Sabre and International Book Bank foundations, to university and special libraries, school collections and large public libraries who submitted requests based on an itemized list,

We organized and held the 4th World Gathering of Hungarian Librarians, on August 7–10, 1996 in Debrecen.

In 1994 we organized *New Books*, an acquisitions advisory publication into a computer database and since then we also handle the preprint work for the publication, issuing 26 printed numbers a year. This is the most comprehensive book information periodical in Hungary today.

In our training activity we placed emphasis on training for book and paper restorers and training in the use of computer systems, as well as training for library assistants. Our further training courses were related to bibliographic description of the sub-documents of periodicals, and methods of dealing with disadvantaged readers.

The Library Standardization Office was set up, as well as the ETO Office, both operating in very modest circumstances.

The 9th edition of the Library Storage Tables was prepared and sent to libraries ordering copies.

During the period concerned close to 100 library technology recommendations were drawn up on questions of library architecture and installations.

Our reading service research dealt with the reading habits of Hungarian secondary school students in the neighbouring countries, the reading culture of prospective teachers, the relations between books and the economy, and the social function of libraries. Our research findings were published in the form of articles and books.

The Library Science Library is the only library of its kind in Hungary. It is open to users 52 hours a week (58 hours during examination periods).

Expansion of the library's holdings was largely based on exchanges and gifts. Subscriptions to periodicals consumed a great part of our budget.

We published the *Librarians Pocketbook* and the *Library Minerva* with the financial support of the National Cultural Fund.

Our periodical, *Library Monitor* appears quarterly. Twice a year we issue our *Hungarian Library and Information Science Abstract*. The *Bibliography of Hungarian Library Literature* is published four times a year.

The MANCI database provides continuous information on Hungarian and international articles. The KALAUZ database covers the service system of Hungarian libraries. The KRONOL (Chronology of Hungarian Library History) covers Hungarian events in library affairs, while the KIKI database serves as a biographical lexicon and who's who of Hungarian librarians.

DIE TÄTIGKEIT DER SZÉCHÉNYI-NATIONALBIBLIOTHEK IN DEN JAHREN 1994–1998

Die ungarische Nationalbibliothek erlebte in den letzten fünf Jahren eine der schwierigsten Perioden ihrer Geschichte. Die Schwierigkeiten des wirtschaftlichen Umfeldes führten zu einer Erschwerung der Probleme der Bibliothek. Die andauernde Inflation, als Konsequenz dieser die eintretende Entwertung der Budgetmittel – was in erster Linie in der Bestandserweiterung zu Schwierigkeiten führte –, der Druck zum Personalabbau und die gleichzeitige Notwendigkeit der Modernisierung und Entwicklung stellten die Bibliothek vor eine große Aufgabe.

Die Bewältigung der Schwierigkeiten und die Aufrechterhaltung der kontinuierlichen Arbeit wurden durch fallweise staatliche Unterstützung, Ausschreibungsmittel, Spenden und durch die verständnisvolle Haltung unserer Partner möglich gemacht. – Trotz dieser Umstände konnte die Bibliothek bei Aufrechterhaltung des kontinuierlichen Betriebes in mehreren Bereichen bedeutende Erfolge erzielen, dafür musste sie aber auf anderen Gebieten unersetzbare Verluste hinnehmen.

Die Arbeit der Rettung der Institution wurde durch ein Gremium der Hauptabteilungsleiter und mehrere Fachausschüsse (wissenschaftlicher und Sammlungsentwicklungsausschuss) und den Anwendungsrat von NEKTÁR und DOBIS/LIBIS unterstützt. Die wichtigste Aufgabe der Verwaltungsabteilung war neben der Erstellung der jährlichen Arbeitspläne und Berichte die Erfüllung der für den Betrieb notwendigen Aufgaben. Für die Personalabteilung brachte außer den gewohnten Aufgaben die Einführung eines neuen Vergütungssystems eine große Belastung mit sich und es ist auch eine bittere Aufgabe, die technische Abwicklung des aus wirtschaftlichen Gründen eingetretenen Personalabbaus durchzuführen. Zwischen Ende 1994 und Ende 1998 trennte sich die Bibliothek von 232 Mitarbeitern, der Personalbestand fiel von 885 auf 647. Die schwierigste Aufgabe hatte natürlich die Wirtschaftsdirektion zu bewältigen.

Die Bibliothek erfüllte im Auftrag des Staates mehrere behördliche Aufgaben. Zu diesem Kreis gehörte es, den Schutz des ungarischen Buchbestandes sicherzustellen, die Auslieferung ins Ausland zu verhindern, sowohl in Bezug auf das Auktionsmaterial als auch auf die individuelle Ausfuhr. Zu den Aufgaben gehörte die methodische Unterstützung der Arbeit der kirchlichen Bibliotheken, ihren Bestand durch die darauf spezialisierten Abteilungen der Széchényi-Nationalbibliothek zu sichern sowie die Publikationsserie zur Erfassung der Werte der kirchlichen Bibliotheken zu betreuen. Sie vertrat das ungarische Bibliothekswesen in den ungarisch-russischen Restitutionsverhandlungen.

Entwicklung der Sammlungen und Ausbau des Bestandes

Außerordentliche Aufgaben:

Neben der erschwerten Erfüllung der täglichen Arbeit wurde die Bibliothek mit zwei außerordentlichen Aufgaben konfrontiert: der Umbau der Bibliotheksstruktur im Sinne der modernen Anforderungen (1) und die Organisierung der ersten Bestandsrevision und ihre Durchführung an einem möglichst großen Anteil des Bestandes nach dem Umzug ins neue Gebäude (2).

(1) Die Vorbereitung auf den Umbau der Struktur begann im Jahre 1996 mit der Hilfe von englischen Experten und die Struktur erhielt unter Mitwirkung einer internen Expertenkommission 1998 ihre endgültige Form. Sie trat am 1. Juli 1998 in Kraft. Ihr Ziel bestand darin, neben der Einigung der zusammengehörenden Arbeiten in einer Hauptabteilung die Aufgaben in Bezug auf Periodika in einer Abteilung zusammenzuführen sowie die Vernetzung des informatischen Systems zu lösen und somit die Bibliothek an das Niveau der internationalen fachlichen Anforderungen heranzuführen.

Die Vorbereitungsarbeiten für die Bestandsrevision (2) nahmen ein Jahr in Anspruch, worauf die Überprüfung der Sondersammlungen, der Hilfsbibliotheken und der in großen Lagerhallen untergebrachten Bücher folgte. Die Arbeiten wurden sehr anspruchsvoll und planmäßig durchgeführt, das Ziel bestand nicht nur in einer Bestandsaufnahme der Sammlungen, sondern sie beinhalteten auch die Korrigierung der Bearbeitungsfehler bis hin zu der Bestimmung der Zahl der vorhandenen Exemplare und der Feststellung des Lagerungsortes. All dies wurde in ein EDV-System eingegeben, wodurch die Lager und die Kataloge vollständig harmonisieren.

Die ständige Verschlechterung der wirtschaftlichen Situation betraf in erster Linie die Abteilungen, die eine Bestandserweiterung vornahmen. Der für diesen Zweck verwendbare Betrag ging zurück oder stagnierte, auf der anderen Seite aber stiegen die Preise der Dokumente und diese entgegengesetzte Bewegung führte – bei allen denkbaren Sparmaßnahmen – zu einer schier unlösbaren Situation. Die Abonnements für einen Großteil der ausländischen Periodika mussten gekündigt werden und nicht einmal für die Beschaffung von grundlegendsten Fachbüchern konnte eine entsprechende Summe zur Verfügung gestellt werden. Die Mitarbeiter der Bibliothek konnten an Auktionen nicht teilnehmen und es musste auf den Kauf von zahlreichen aufgetauchten Hungarica verzichtet werden.

Dass der Bestand der Bibliothek weiter anwachsen konnte, ist außer den sporadischen staatlichen Subventionen in großem Maße denen zu verdanken, die mit ihren Schenkungen bzw. der Überlassung ihres Nachlasses der Nationalbibliothek die Sammlungen der verschiedenen Profile mit bedeutenden Werten bereicherten.

Neben dem schon erwähnten fehlenden Geld erschwerte auch die Unsicherheit bei der Abgabe der Pflichtexemplare die Situation der Bestandserweiterung: Die Verlage und Druckereien schickten wegen der Preiserhöhungen weniger Exemplare als vorgeschrieben ein (wenn sie überhaupt welche einschickten), d.h. man musste aus den eng bemessenen Erweiterungsmitteln einen Teil des einheimischen Materials kaufen, wie auch die für den internationalen Austausch benötigten Werke. Das neue Gesetz über die Pflichtexemplare aus dem Jahre 1998 nahm der Széchényi-Nationalbibliothek endgültig zwei Tauschserien weg, dadurch wurde die Situation der Erweiterung noch mehr erschwert.

An ausländische Bücher konnte man in erster Linie durch den internationalen Austauschdienst, der gute Kontakte pflegte, herankommen. Unsere westlichen Partner waren hilfsbereit, sie erfüllten nicht nur ihre Verpflichtungen, sondern trugen durch Schenkungen ihrer Überschussexemplare und Sammlung von Hungarika zur Entwicklung der Bibliothekssammlungen bei. Ein Teil von ihnen begann das für sie notwendige Material über die Széchényi-Nationalbibliothek zu bestellen und überließ dieser neben der Beschaffung auch die Zuführung des Materials, womit ein gewisser Gewinn auch der Bibliothek zukam. Auch die Hilfe der in westlichen Ländern lebenden Ungarn hatte eine große Bedeutung.

Die auf Gegenseitigkeit beruhenden Austauschmaßnahmen mit unseren östlichen Partnern gingen sehr zurück, da sie ja selbst mit finanziellen Schwierigkeiten zu kämpfen hatten, die westlichen Beziehungen blieben in der Regel bestehen, es wurden sogar neue ausgebaut.

Die Unterstützung der ungarischen Schulen und Institutionen in den Nachbarländern musste natürlich bestehen bleiben, nicht nur, damit sie an ungarischsprachige Veröffentlichungen herankommen, sondern weil sie uns als Gegenleistung die Drucksachen, Bücher und Periodika zukommen ließen, an die wir auf anderen Wegen nicht herankommen können.

Das Problem der Registration der Pflichtexemplare konnte bis Ende 1998 gelöst werden, so werden die nicht eingegangenen Werke beanstandet, die Beschaffung der notwendigen Mehrexemplare wird durch eine staatliche Subvention ermöglicht. Damit hat sich die Situation verbessert. Auch die aufopferungsvolle Tätigkeit der mit Bestandserweiterung befassten Abteilungen geht ununterbrochen weiter, aber wir müssen auch weiterhin mit der Hilfsbereitschaft der ausländischen Institutionen rechnen.

Bei der Erweiterung der Sondersammlungen ist die Überlassung des ungarischen Materials des Radio Free Europe zum Kopieren zu erwähnen. Jede dieser Spezialsammlungen erhielt dank des Staates sowie der einheimischen und ausländischen Mäzene zahlreiche Schenkungen und Nachlässe. Auch die Übergabe der Interviews und Filme der Videothek sollte nicht vergessen werden, sie bereichert den Bestand mit sehr wichtigen, interessanten und neuartigen Dokumenten.

Bearbeitung, Kataloge, bibliographische und Dokumentationsarbeiten

In der Verarbeitung wird die Lösung der Automatisierung der einzelnen Arbeitsprozesse, die Schaffung eines einheitlichen Netzes und der Zugang zu lokalen, landesweiten und sogar weltweiten Netzen in den Vordergrund gestellt. Durch Mittel aus verschiedenen Quellen und durch Ausschreibungen gewonnene Gelder konnten die entsprechenden Geräte beschafft und mit harter Arbeit die Vorstellungen realisiert werden. Mit der fortschreitenden Arbeit konnte die Mehrheit der Zettelkarteien abgeschlossen werden und die Entwicklung der noch lebenden Zettelkarteien (insbesondere die der Sondersammlungen) konnte mit Hilfe der zentralen automatisierten Zettelervielfältigung gelöst wer-

den. Ab diesem Zeitpunkt ist auch jede laufende bibliographische Veröffentlichung ein Produkt der neuen Technik, sei sie in Heft- oder Buchformat oder gar auf Diskette bzw. CD-ROM herausgegeben worden. Auf diesem Gebiet hat die Bibliothek sehr große Erfolge vorzuweisen.

Die Bearbeitung der Bücher wurde im Jahre 1998 den Erwartungen entsprechend innerhalb der Abteilung auf zwei Laufbänden vorgenommen: der eine bearbeitete die als kurrent eingehenden Pflicht-exemplare auf die Art und Weise, dass dies den Anforderungen des automatisierten Systems entspricht und somit auch die Herausgabe von laufenden Bibliographien in verschiedenen Formen möglich wird. Ab 1997 wurde diese Arbeit reibungslos erledigt, bis Ende 1998 wurde sowohl die Eingabe des kurrenten als auch des zwischen 1988 und 1992 im voraus bearbeiteten Materials ins NEKTÁR abgeschlossen.

In demselben Jahr gab es auch am Laufband der ausländischen Bücher eine Veränderung. Von der Verarbeitung des Materials auf der Basis von alten Standards musste auf die Verarbeitung in KATAL mit der Verwendung neuer Normen umgestiegen werden, so, dass dieser trotz der Einlernzeit und der niedrigen Zahl der Rechner tagesaktuell bleibt.

Nach der Einführung des AMICUS-Systems – womit in der nächsten Zukunft zu rechnen ist –, können auch bestimmte, zur Zeit vorübergehend nicht durchgeführte Aufgaben (z.B. die Verarbeitung von Hungarica-Teildokumenten) erfüllt werden.

Die Verarbeitung der Periodika wurde in der Abteilung der Bibliothek vorgenommen, die in der schwierigsten Situation war. Dort wurde die richtige Entscheidung getroffen, als die Sicherung der Durchlasskapazität des Kurrent-Lagers in den Vordergrund gestellt wurde, aber sie konnten ihre Arbeit auf allen Fronten lediglich nach Art des Feuerlöschens erledigen. Eine weitere erschwerende Bedingung bei der Erfüllung ihrer Arbeit war, dass sie aus technischen Gründen nicht an dem EDV-Netz der Bibliothek teilnehmen konnten. Unter solchen Voraussetzungen konnte die Abteilung ihren Aufgaben nicht nachkommen und wurde bei der Umstrukturierung 1998 in die große Organisationseinheit integriert, in der die mit Periodika zusammenhängenden Arbeiten – abgesehen von der Katalogisierung der alten Zeitungen – zusammengeführt wurden.

Die neue Abteilung nahm ihre Tätigkeit Mitte 1998 unter dem Namen Abteilung für Periodika-Verarbeitung mit fünf Arbeitsgruppen auf. Die erste ist der sg. Eingang, die zweite das ISSN Nationale Zentrum Ungarn, die dritte Katalogisierungsgruppe, die die herkömmliche Verarbeitung macht, in der vierten befindet sich die rechnergestützte Verarbeitung unter dem Namen Pressebibliographie Redaktion und Aktualisierungsgruppe und die letzte in der Reihe ist die Gruppe für EDV-Entwicklung.

In ihrer mit großer Energie angegangenen Arbeit haben sie bereits in einem halben Jahr gute Erfolge erzielt.

Die Verarbeitungstätigkeit der Sondersammlungen wurde zwar durch die Bestandsrevision und die damit einhergehenden Arbeiten erschwert, aber zu grundlegenden Störungen kam es nirgendwo. Dabei war die Möglichkeit der EDV-Anwendung eine große Hilfe, wie auch bei der automatischen Herstellung der Zettel der Spezialkataloge. In den fünf Jahren wurden in diesen beiden Abteilungen 248.057 unterschiedliche Dokumente verarbeitet und nirgendwo kam es zu Verspätungen.

Nachdem die EDV-Anwendung die automatisierte Herstellung der Zettel ermöglicht hatte, mussten nur noch die speziellen Zettelkataloge der Sondersammlungen zentral vervielfältigt werden, und zwar von einem – in den Sammlungen im Textverarbeitungsprogramm hergestellten – Basiszettel. So konnte diese Gruppe auch andere Arbeiten übernehmen, wobei sie mit ihrer Arbeit in erster Linie die Bestandsrevision unterstützte.

Die Mehrheit der bisherigen Zettelkataloge konnte nacheinander abgeschlossen werden, zu Einteilungsarbeiten kam es nur in den Sondersammlungen. Den Dienstkatalog der Periodika übernahm und betreute im Weiteren die vereinigte Abteilung für Periodika-Verarbeitung.

Die mit der Registrierung der ausländischen Hungarica und der bibliographischen Tätigkeit einhergehenden Arbeiten verliefen im gewohnten Rahmen.

Die Aufgabe blieb inhaltlich dieselbe: es mussten die Arbeiten aufrechterhalten bleiben, die den Ausbau der Datenbanken (HUN = Hungarica Information) und der darauf beruhenden Informations- und Bibliographie-Dienstleistung als Aufgabe der Nationalbibliothek sicherstellen. Hier wurde die Erweiterung der HUNG-Datenbank, d.h. des Hungarica-Namenskatasters, vorgenommen, wie auch die Datensammlung der ausländischen Bibliotheken, die Hungarica-Material aufbewahren, publiziert. Ein Teil dieser Registrierung als Modell der virtuellen Patriotika-Bibliothek unter dem Namen Hungarica

WWW sowie die Datenbanken HUN und HUNG kamen aufs Internet, womit ihr öffentlicher Zugang erhöht wurde und damit auch die Informationsaufgaben zunahmen.

Die Ungarische Nationalbibliographie wurde fertiggestellt. Mit der Herausgabe der Publikation Kulföldön Megjelenő Hungarikumok (Im Ausland erscheinende Hungarica) ist zu Beginn 1999 zu rechnen.

Drei neue Bände mit den Titelregistern der ausländischen Bibliotheken mit Hungarica-Material sind erschienen: 5. Skandinavien, 7. Frankreich und 13. Kanada.

Die mit Hungarica zusammenhängenden Dokumentations- und bibliographische Arbeit kann den an diesem Themenbereich arbeitenden Forschern und Interessenten überall in der Welt eine stetig wachsende Hilfe anbieten.

Laufende und retrospektive Nationalbibliographie, Katalogpublikationen

Die Redaktion der Ungarische Nationalbibliographie, Pressebibliographie hat die Aufgabe, die seit 1989 funktionierende IKB – Datenbank Ungarischer Periodika auszubauen und zu entwickeln und somit aufgrund der Datenbank verschiedene Publikationen herauszugeben.

Der Ausbau der Datenbank bedeutet zum Teil die Festlegung der bibliographischen und Klassifizierungsangaben neuer, zum Sammlungsbereich der ungarischen Nationalbibliographie gehörender Periodika und zum Teil die Registration der veränderten bibliographischen und Klassifizierungsangaben aufgrund der ersten Nummern schon seit längerer Zeit existierender Publikationen. Die Datenbank ist via Internet zugänglich gemacht worden, damit machte die Bibliothek auch in Bezug auf die Periodika die Angaben der nationalen Bibliographie öffentlich. Auch innerhalb der Bibliothek konnte an allen betroffenen Arbeitsplätzen eine Oberfläche ausgestaltet werden, die in der Lage ist, die Datenbank abzufragen. Die Datenbank kann die Benutzerkataloge und zum Teil auch den Dienstkatalog ersetzen.

In der Arbeit der *Ungarische Nationalbibliographie, Presserepertorium* zog die Einführung der EDV eine große Veränderung nach sich. Nach den technischen Schwierigkeiten der ersten Jahre wurde im Jahre 1996 die Datenbank IKER fertiggestellt, die ab 1993 die Angaben, die früher in Heften erschienen sind, enthält. Die Datenbank ist auf dem internen Netz der Széchényi-Nationalbibliothek zugänglich und wird in der Zukunft den seit 1946 im Leserdienst geführten Zeitschriftenartikel-Katalog anbieten.

Die Zahl der Posten der IKER-Datenbank stieg in den letzten Jahren auf 78.989.

Im Rahmen der mit den Katalogveröffentlichungen und Fachbibliographien zusammenhängenden Tätigkeit wurden die Arbeiten an den lateinischen Manuskripten der Neuzeit fortgesetzt, aber mangels eines entsprechend qualifizierten Mitarbeiters nur sehr schleppend. Am zweiten Band der *Handschriftliche Landkarten in der Kartensammlung der Széchényi-Nationalbibliothek* (Grundstücksskizzen) wurde bereits gearbeitet, es ginge langsam auf die Beendigung der Arbeit zu.

Der letzte fertiggestellte Band der *Bibliographie der ungarischen Literatur und Literaturwissenschaft* war der aus dem Jahre 1989, aber aus finanziellen Gründen konnte er nicht mehr herausgegeben werden.

Der Stoff der Materialsammlung über die vorangehenden Jahre steht zur Verfügung und es werden über die Wiederbelebung der Serie Verhandlungen geführt.

Es kann als großer Erfolg betrachtet werden, dass im Jahre 1996 der Band mit den fehlenden Jahrgängen zwischen 1966 und 1970 erschienen ist.

Im Rahmen des Themas *Antiqua-Kataloge aus dem 16. Jahrhundert in ungarischen Sammlungen* wurde die Verarbeitung der aus der Bischöflichen Bibliothek Székesfehérvár ausgeliehenen Drucke fortgesetzt. Unter der fachlichen Leitung der Redaktion erzielte man auch bei der Verarbeitung des diesbezüglichen Materials in den vier Budapester Bibliotheken Fortschritte.

Von den Retrospektiven National- und Hungarica-Bibliographien wurde der dritte Band der Bibliographie mit dem Titel *Alte Ungarländische Drucke* fertiggestellt, der eine bibliographische und inhaltliche Beschreibung von annähernd tausend, zwischen 1636 und 1655 in ungarischer Sprache und auf dem Territorium des historischen Ungarn in irgendeiner Sprache erschienenen Drucke veröffentlicht. Mit der Erscheinung ist im Jahr 2000 zu rechnen.

Zwischendurch erschien im Jahre 1996 auch ein gemeinsamer *Index* zum dritten Band der *Altungarische Bibliothek* von Károly Szabó und der dazu gehörenden vier Hefte der *Ergänzungen*.

Die Recherche nach unbekannten Exemplaren von *Hungarica* vor 1801 und deren Registration wurde fortgesetzt. Die Datensammlung wurde auf dem Territorium von der Slowakei, Tschechiens, der Ukraine und Rumäniens (Siebenbürgen) durchgeführt. Dabei konnten die Forscher eine sehr hohe Zahl an Werken auffindbar machen.

1997 erschien der zweite Band des Werks von Margit Busa, womit sie eine Lücke schließt: *Ungarische Pressebibliographie 1705–1849*. Es ist eine Bibliographie der in Ungarn in ungarischer und fremder Sprache erschienenen sowie ausländischer *Hungarica*-Zeitungen und -Zeitschriften.

Die Arbeiten an der retrospektiven Nationalbibliographie 1921–1944 *Ungarische Bücherkunde* werden nach der Herausgabe der sieben Basisbände mit der Redigierung der Posten mit dem alphabetischen Register fortgesetzt, mit Hilfe der für diesen Zweck angefertigten Datenbank.

Auch die in den sieben Bänden nicht publizierten Posten wurden schon gesammelt (etwa 4.000 Posten), bzw. die an den erschienenen Titeln notwendigen Korrekturen wurden auch vorgenommen (etwa 3.000 Posten).

Im Jahre 1998 erschien als Ergänzung zum dritten Band der 1921–1944 der Band III/A mit dem Titel *Schulbücher für Grund- und Mittelschulen*, in einer gemeinsamen Redigierung und Herausgabe mit der Ungarischen Pädagogischen Bibliothek und Museum.

Leserdienst und Information

Die Abteilungen des zentralen Leserdienstes arbeiteten – inzwischen zehn Jahre nach dem Umzug in die Burg und aufgrund der gesammelten Erfahrungen – im Interesse der Benutzer weiter. Die Zahl der Plätze in den Lesesälen wurde erhöht, für die Forscher wurden bessere Bedingungen geschaffen und man bemühte sich auch darum, die eigene Tätigkeit zu verbessern.

Die großen Lesesäle – in denen die Bücher, die Periodika und die Mikrofilme den Interessenten zur Verfügung stehen – werden jährlich von etwa 200 tausend Besuchern in Anspruch genommen.

Aufgrund der Klassifizierung der Benutzer ist festzustellen, dass in erster Linie Studenten die Bibliothek in Anspruch nahmen und zwar in steigender Zahl.

Die Geisteswissenschaftler geben mit Recht der Nationalbibliothek den Vorrang, da sie hier die Gesamtheit der für sie notwendigen Dokumente vorfinden können, aber die Anwesenheit von Studenten aus anderen Fachrichtungen ist nicht begründet, da diese in den Fachbibliotheken an das für ihre Studien notwendige Material herankommen können.

Eine Erklärung dafür, dass sie sich angezogen fühlen, ist, dass hier dem Leser alles zur Verfügung steht: eine gut zusammengestellte und aktuell gehaltene Freihandbibliothek mit 70–80.000 Bänden, die eine ungezwungene Handhabung der Bücher ermöglicht.

Dies bedeutet für sie eine bequeme Lösung, aber erhöht – insbesondere zu Prüfungszeiten – die Überfüllung und stört die Forscher, die Ruhe und Stille brauchen und deshalb lieber eine andere Bibliothek besuchen. Dieses Verhältnis muss in der Zukunft auf jeden Fall verbessert werden – entsprechend dem wissenschaftlichen Charakter der Bibliothek.

Der genau nachweisbare Teil der Materialbenutzung (die Menge der aus dem Lager bestellten Dokumente) zeigt zwar eine steigende Tendenz, aber die Benutzung des Materials der Freihandbibliothek machte dies in vielen Fällen überflüssig.

Der Benutzerverkehr der Sondersammlungen war – trotz der Lagerrevision – bedeutend. Das ist auch eine Folge davon, dass in diesen Jahren in der Széchényi-Nationalbibliothek und auch anderswo die Zahl der Ausstellungen hoch war (z.B. 1948/49), dadurch der Verkehr der Handschriftensammlung und der Plakat- und Kleindrucksammlung bedeutend anstieg, aber auch andere Sammlungen empfangen viele Interessenten und Forscher. Im Laufe von fünf Jahren betrug die Zahl der Benutzer fast 41.000 und die der in Anspruch genommenen Einheiten überstieg eine Million.

Zum zentralen Informationsdienst liefen jährlich 550–600 Anfragen ein, weniger als in den vorangegangenen drei Jahren. Innerhalb derer stieg aber die Anzahl der Anfragen aus dem Ausland bedeutend, um die 40–60%. In vielen Fällen mussten zur Erfüllung der Anfragen ganze Bibliographien zusammengestellt werden, bei anderen wiederum musste eine umfassende Material- bzw. Datenrecherche durchgeführt werden.

Diese Arbeit wurde in steigendem Maße von der Gruppe unterstützt, die 1993 gegründet wurde und das Ziel hatte, elektronische Dokumente zu sammeln und zu verwenden. Zu ihrer Aufgabe gehörte

die Durchführung von auf elektronischen Dokumenten beruhender Informationstätigkeit, die durch den Netzanschluss bzw. mit Hilfe der entsprechenden Dokumente die mit herkömmlichen Hilfsmitteln gemachte Arbeit in großem Maße beschleunigt und entwickelt hat.

Auch die Informationstätigkeit der Sondersammlungen war bedeutend. Bei jeder gingen zahlreiche – ihrem fachlichen Profil entsprechende – Anfragen ein.

Dies ist nicht nur ihrem spezifischen Material, sondern auch ihren Experten zu verdanken, die für die einheimischen und ausländischen Forscher der einzelnen Fachgebiete gleichrangige Partner sind.

In bestimmten Sammlungen wurden jährlich 150–200 schriftliche Informationen herausgegeben, aber auch in den anderen Fällen waren es nicht viel weniger. Bei jeder war auch die Zahl der Auskünfte im Rahmen von persönlichen Besprechungen hoch.

Lagerung

Die Lager waren bis Ende 1998 absolut belegt. Die Unterbringung von neuem Material war nur durch Notmaßnahmen möglich, z.B. durch die Unterbringung der ausländischen ungebundenen Zeitungen in einem provisorischen Lager in der Nähe der Hauptstadt bzw. durch verschiedene Verlagerungen.

Auch die Mehrheit der Sondersammlungen ist belegt, d.h. die Lagerungsfragen der Bibliothek können nur durch die Organisierung oder den Bau neuer Lagerräume gelöst werden. Die Vorbereitungsarbeiten dafür sind schon im Gange.

Bestandssicherung

Die Bestandssicherung wurde aufgrund einer Erhebung aus dem Jahre 1994 als Ergebnis der gemeinsamen Arbeit mehrerer Abteilungen in allen Bereichen planmäßig, effektiv und auf hohem Niveau durchgeführt. Die eigene Buchbinderei erledigte neben der Einbindung der ungebundenen Zeitungen und Zeitschriften des Lagers auch die Reparatur, Restaurierung und Neu-Einbindung der durch Benutzung beschädigten Bände. Die Zeitungsrestauratoren reparierten und restaurierten einerseits das Material für die Übertragung auf Mikrofilme vor den Filmaufnahmen und auch die beschädigten Dokumente der Sondersammlungen wurden zur Wiederherstellung hierher gebracht. Die Abteilung macht auch Forschungsarbeit, so kann sie all ihre Aufgaben auf höchstem Niveau lösen.

Die Aufzeichnung auf Mikrofilme wird in erster Linie gemacht, um die Originalserien von alten Zeitungen aus der Benutzung herausnehmen zu können – inzwischen schon seit Jahrzehnten. Daneben machen die Mitarbeiter der Széchényi-Nationalbibliothek bei Auslandsreisen auch über in ihrem Bestand fehlende Hungarica Mikrofilm-Aufnahmen. Die Referate für Bestandssicherung arbeiteten eng, auf der Basis gegenseitiger Hilfe zusammen. Ihre gewohnte Arbeitsordnung wurde durch die Mikrofilm-Aufnahmen der ungarischen Sendungen des Radio Free Europe in den letzten zwei Jahren unterbrochen, die Strukturierung und die Verewigung des Materials stellte aber eine vorrangige Aufgabe dar.

ZENTRALE DIENSTLEISTUNGEN

Zentralstelle für Überschussexemplare und Lagerungsbibliothek

Die Zentralstelle für Überschussexemplare und Lagerungsbibliothek war in den letzten Jahren an drei Stellen eingerichtet – in zwei Kellern in Budapest und in einer Gemeinde in der Nähe der Hauptstadt.

In den zwei Lagern in Budapest wurden die vorübergehend nicht in Benutzung befindlichen Dokumente der Széchényi-Nationalbibliothek in Kisten verpackt aufbewahrt, das ferner liegende enthielt aber die Überschussexemplare mehrerer Bibliotheken und diente als provisorische Lagerstätte. Die Mitarbeiter der Bibliothek führten in diesem letzter Genannten eine aktive Tätigkeit durch. Ihre Aufgabe bestand darin, das neu eingehende Material unterzubringen bzw. die Veräußerung der Überschussexemplare zu organisieren.

Über die Überschussexemplare wurde – in der Regel nach einer fachlichen Gruppierung – mit Angabe der Preise eine Liste erstellt, und diese wurde dann gezielt den entsprechenden Bibliotheken, Antiquariaten und Institutionen zugeschickt, im Jahre 1997 wurde sogar eine Auktion veranstaltet.

Bis Ende 1998 wurde auch eine Liste kostenloser Exemplare herausgegeben, d.h. die auf dieser stehenden – weniger wertvollen – Werke übergab man kostenlos an die entsprechenden Bewerber.

Den Kirchen wurden die Werke zurückerstattet, die nachweislich ihnen gehörten (in fünf Jahren etwa 10.000 Bände an der Zahl), und auch die Erfüllung der an den internationalen Austauschdienst eingegangenen Anfragen wurde unterstützt.

Interbibliothekarischer Verleih und Standortinformationen

Der interbibliothekarische Verleih nahm die Erfüllung seiner Aufgaben – die mögliche Erfüllung der aus dem Ausland eingehenden Anfragen und die Weiterleitung der Anfragen aus Ungarn ins Ausland – im Jahre 1994 noch nach den alten Methoden wahr. Die Zahl der Anfragen aus dem Ausland ging kontinuierlich zurück, diese konnten aus dem Bestand der Fachbibliotheken und der Széchényi-Nationalbibliothek erfüllt werden.

Die Hälfte der Anfragen aus Ungarn konnte aus einheimischen Standorten erledigt werden.

Im Jahre 1994 wurde die verstärkte Nachfrage nach amerikanischen Dokumenten eindeutig, deshalb schloss sich die Bibliothek dem OCLC/PRISM-System für interbibliothekarischen Verleih an. Seit den darauffolgenden Jahren stehen auch deutsche, skandinavische, niederländische und britische Systeme zur Verfügung, so konnte erreicht werden, dass aus den ins Ausland weitergeleiteten 3872 Anfragen im Original oder als Kopie alle eingegangen sind. Die meisten Dokumente kamen aus Deutschland (50%), der zweitgrößte Partner war Großbritannien, aber auch die USA, die Schweiz, Schweden und andere sind den Bestellungen aus Ungarn nachgekommen.

Bei der Abteilung, die den Zentralen Bücherkatalog betreut, dass es einen Widerspruch zwischen den Anmeldungen und den Erwartungen. Auf der einen Seite konnten die Bibliotheken in ständig sinkender Anzahl ausländische Werke beschaffen, auf der anderen Seite stieg die Zahl der Anfragen von Forschern. Im Jahre 1993 wurden aus 179 Bibliotheken noch 155.942 Zettel zugeschickt, 1998 waren es 106 Bibliotheken, die ihre 100.000 Anmeldungen auf Zetteln oder Disketten eingereicht haben. Seit 1995 konnte das Material auch auf elektronischen Datenträgern übernommen werden, die Gruppe für Zettelveervielfältigung war nämlich bereit, die Zettel herzustellen, die Katalogen zugeteilt werden können. So konnten auch frühere Anmeldungen in die Registration aufgenommen werden.

Interessanterweise ging seit 1996 auch der Bedarf an Standortinformationen zurück, von 20.000 auf etwa 16.700.

Seit 1998 sind durch die Beschaffung von zwei neuen Rechnern für die zuständigen Abteilungen auch die Rechner der Bibliotheken erreichbar, die auf Zetteln keine Anmeldungen abgeben können; andererseits entstand die Möglichkeit, Standort-Suchen via e-mail zu empfangen.

Der Zentralkatalog Ausländischer Zeitschriften arbeitete 1994 noch in zwei Organisationseinheiten. Die Datenbank Nationaler Periodika wurde noch in demselben Jahr aus einer externen Institution ins Gebäude der Bibliothek geholt, wo an Stelle des damaligen offline-Systems ein funktionsfähiges online-System zur Dateneingabe ins Leben gerufen wurde.

Neben der online-Bearbeitung wird die Informierung und Abgleichung auf dem lokalen Netz der Datenbank Nationaler Periodika auf der Sucheroberfläche, die mit der CD-ROM identisch ist, vorgenommen. Die Zahl der Anmeldungen ging zwar in Folge der reduzierten Bestellungen kontinuierlich zurück, aber neue Anmeldungen bilden zu diesem Verlust ein Gegengewicht. So kommen jährlich etwa 40–45.000 Standort-Codes in die Datenbank. Die Zahl der Informationsanfragen zeigte eine sinkende Zahl, da auf der web-Oberfläche des Internet die Datenbank einfach zu recherchieren war. Von den jährlich 10.000 laufenden und 1.600 retrospektiven Anfragen liefen 1998 nur noch 5313 laufende und 918 retrospektive auf verschiedenen Kanälen ein.

Die Datenbank Nationaler Periodika und die Retrospektiv-Redaktion des Zentralkataloges Ausländischer Zeitschriften setzten ihre Tätigkeit im Jahre 1995 im Rahmen einer Abteilung fort. Die Herausgabe der Ausländischen Periodika in den ungarischen Bibliotheken seit dem 17. Jahrhundert in Druckform wurde eingestellt, statt dessen wurden die finanziellen Konditionen für die Automatisierung durch Ausschreibungsgelder geschaffen. Auf die Art und Weise wurde es seit 1996 möglich, den Zeitschriftenbestand in der Datenbank Nationaler Periodika auch rückwirkend zu bearbeiten, die bibliographischen Records ins HUNMARC-Format zu konvertieren und die Internet-Dienstleistung zu realisieren. Bis 1998 wurde der Bestand aller Zeitschriften in der Datenbank Nationaler Periodika vollständig.

Seit 1998 arbeitet das online-Anfragesystem der Datenbank Nationaler Periodika auf dem zentralen Rechner des NIIF. Seitdem erscheint die in den BRS/Search Data Base Handler übertragene Datenbank Nationaler Periodika auf der web-Oberfläche.

Ausbau der EDV

Die Anwendung der im Jahre 1992 eingeführten DOBIS/LIBIS integrierten Bibliothekssoftware wurde im Zeitraum dieses Zyklus erweitert, die Bearbeitungs- und Beschaffungstätigkeit wurde durch informatische Verfahren unterstützt. Als Ergebnis der Vorbereitungs- und Regelungstätigkeit der Bibliothek wurde der Erfassungsbereich der Datenbank ab 1995 auch auf die bibliographischen Records audiovisueller Dokumente erweitert. Als eigenständiger Anwender und Mitgliedsbibliothek schloss sich auch die Fachbibliothek der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodologie dem Anwenderkreis von DOBIS/LIBIS an.

Die auf der modernen Technik basierenden digitalen Dienstleistungen erscheinen ab 1994. Als erste gewährleistete die Publikation *Ungarische Nationalbibliographie. Bücher, 1976–1991* die Übernahme der genormten (ISO 2709) bibliographischen Angaben in der HUNMARC-Struktur. Im Jahre 1995 startete die Ungarische Nationalbibliographie. Dies ist eine auf der Bibliographie der Bücher basierende, periodisch erscheinende, im HUNMARC-Format für bibliographischen Datenaustausch hergestellte moderne bibliographische Dienstleistung, die die Bearbeitungstätigkeit zahlreicher ungarischer Universitäts-, Fach- und öffentlicher Bibliotheken unterstützt.

Innerhalb der Széchényi-Nationalbibliothek werden regelmäßige Arbeiten zu Sprachwörterbüchern für Informationssuche vorgenommen. Im Jahre 1994 erschien das HUNMARC-Format für den Datenaustausch der nationalen Bibliographie in ungarischer und englischer Sprache. Die erweiterte, alle Dokumententypen der Bibliothek umfassende Version und das HUNMARC-Format für den Datenaustausch der Klassifizierungsrecords wurde im letzten Jahr des Zyklus fertiggestellt. Ab 1997 begannen die Vorbereitungsarbeiten für die Einführung des neuen integrierten Bibliotheksprogrammsystems, des AMICUS.

Publikumskontakte

Die Bibliothek unternahm große Anstrengungen, um die Kontakte zwischen der Institution und der breiten Öffentlichkeit aufrechtzuerhalten, was zum Teil mit der Organisation von Ausstellungen, zum Teil durch die Präsentation der Bibliothek realisiert werden konnte.

Von den Ausstellungen ist diejenige hervorzuheben, deren Besichtigung für alte und neue Mitarbeiter der Széchényi-Nationalbibliothek, für ungarische und ausländische BibliothekarInnen, aber auch anderen eine große Freude ist, nämlich die mit dem Titel *Die Bibliothek der Nation – die Werkstatt des Dienstes* eröffnete ständige Ausstellung, die als das Museum der Széchényi-Nationalbibliothek mit

alten Möbeln, Bildern und sonstigen Dokumenten an die annähernd 200 jährige Geschichte der Bibliothek erinnert. Die Wanderausstellung mit dem Namen Die Ungarische Nationalbibliothek Budapest wurde in zahlreichen Städten des Auslands gezeigt. In Ungarn wurden in erster Linie in Zusammenhang mit Jubiläen verschiedene, das Interesse der Öffentlichkeit mehr oder weniger weckende Präsentationen eröffnet.

Auch zahlreiche einheimische und ausländische Gruppen besuchten die Bibliothek, mit jährlich etwa 34-37.000 Teilnehmern. Viele haben auch die Denkmal-Bibliothek in Zirc, in der Nähe des Balatons besichtigt. Hier empfängt man jährlich 34-41.000 Besucher, unter ihnen auch zahlreiche Ausländer.

Berufliche Kontakte im In- und Ausland

Die Verschlechterung der wirtschaftlichen Situation verhinderte zwar die Aufrechterhaltung der in- und ausländischen Beziehungen der Bibliothek, diese haben ja Kostenkonsequenzen, aber das bedeutete keinesfalls die Aufgabe dieser. Die Rolle der Bibliothek blieb innerhalb des ungarischen Bibliothekswesens weiterhin bestimmend, sie war an den Vorbereitungsarbeiten für Gesetze beteiligt, ihre Tätigkeit im Bereich der Standardisierung war bedeutend und als deren Ergebnis konnten – auf internationale Normen aufbauend – bis dahin fehlende ungarische geschaffen werden. Die aufgrund von Beziehungen zum Ausland durchgeführte Arbeit gibt den Bibliotheken in Ungarn im sg. Zeitalter der Globalisierung auch in anderen Bereichen die Verpflichtung zur Vereinheitlichung vor. Ein weiteres Gebiet dieser Art ist neben der schon erwähnten Standardisierung auch die EDV, da wir uns ohne die Berücksichtigung ausländischer Entwicklungen nicht weltweiten Netzen anschließen können.

Die Bibliothek vertritt Ungarn bzw. die nationale Bibliothek in zahlreichen internationalen Organisationen, so z.B. in den ISBN- und ISSN-Systemen(im Rahmen der Széchényi-Nationalbibliothek ist das Ungarische ISSN-Nationalzentrum tätig, wo auch Ungarns ständiger ISBN-Vertreter arbeitet), aber die zuständigen Mitarbeiter der Széchényi-Nationalbibliothek sind auch in den Reihen der Mitglieder von Organisationen zu finden, wie z.B. IFLA, FID, EBLIDA, LIBER, CENTL, ELAG, ADLUG, ELIAS, ICSSD, ABDOS – in vielen Fällen in der Funktion des Vorsitzenden oder als Mitglied des Präsidiums. Die Bibliothek schloss sich den Zielsetzungen von EROMN und der Gemeinschaft von IADA an.

Die Bibliothek traf mit der Fulbright-Kommission zur fachlichen Pflege der Sammlung der Amerikanisch-Ungarischen Stiftung eine Vereinbarung.

Die Theatergeschichtliche Sammlung nimmt regelmäßig an der Arbeit von SIBMAS (Société Internationale des Sources Musicales) und von OISTAT (Organisation Internationale des Scénographes et des Techniciens et des Architectes du Theatre) sowie der Thalia Germanica teil. Die Musikalien-sammlung pflegt zur Association Internationale des Bibliothèques Musicales und zum Répertoire de la Press Musicale einen Arbeitskontakt.

Von den Restauratoren ist ein Abteilungsleiter Mitglied in der Section on Preservation and Conservation von IFLA, zwischen 1993 und 1997 als Vorsitzender. Mehrere Mitarbeiter beteiligten sich an der Arbeit des Ausschusses ECPA (European Commission on Preservation and Access).

Zur Aufrechterhaltung der internationalen Beziehungen trugen auch die individuellen Reisen bei, durch das gegenseitige Kennenlernen der Arbeit des anderen bzw. durch Sammeln von neuen Erfahrungen.

Es kam auch zu mehreren Forschungsreisen, in erster Linie zur Bestandsaufnahme in Bezug auf Hungarica-Sammlungen im Ausland.

Die Bibliothek war auch an zahlreichen gemeinsamen Arbeiten beteiligt. An der Bearbeitung des ungarischen Fonds der Bibliothèque Nationale de France arbeiteten die Mitarbeiter der beiden Büchereien jahrelang zusammen. Nach Abschluss der Arbeit ist der Katalog in beiden Bibliotheken benutzbar. Seine Herausgabe hängt von weiteren Verhandlungen ab. Die Széchényi-Nationalbibliothek kommt ihren im Rahmen des NPAC-Programmes der Library of Congress eingegangenen Verpflichtungen regelmäßig nach: das betroffene Material wurde der *Annual Bibliography of the History of the Printed Books and Libraries* zugesandt, an RISM (Répertoire des Sources Musicales) konnte das bearbeitete Material ungarischer Sammlungen – wegen fehlenden Personals – nur bis 1997 geschickt werden.

Die Bibliothek ist Stätte mehrerer internationaler Kongresse und Konferenzen, sie ist selbst der Veranstalter dieser oder nimmt an der Organisationsarbeit teil.

Die Bibliothek als Stätte der wissenschaftlichen Forschung

Die wissenschaftliche Tätigkeit der Bibliothek wurde auf traditionelle Weise fortgesetzt. Diese Arbeit wurde in einigen Abteilungen – je nach den Charakteristika ihrer Tätigkeit – auch in der Arbeitszeit durchgeführt, die Träger der Kandidatentitel konnten anderthalb Tage in der Woche für Forschungen beanspruchen und die Mehrheit erhielt durch die Genehmigung des Generaldirektors einen Forschungstag in der Woche für genehmigte Themen. Die Mehrheit der Themen entstammte den Bereichen ungarische Literatur, Geschichte, Hungarica-Forschung, Presse, Buchgeschichte, Druckereien. Ein wachsendes Interesse an bibliotheksgeschichtlichen Forschungen wäre erwünscht.

Die Resultate der wissenschaftlichen Arbeit konnten die Mitarbeiter der Bibliothek an nationalen und internationalen Konferenzen, an Seminaren und Tagungen in der Bibliothek sowie an den jährlich veranstalteten Széchényi Gedenksitzungen und an der damit zusammenhängenden Keresztúri-Ausschreibung vorstellen. Zwar mit bedeutenden Schwierigkeiten und von Fall zu Fall mit reduzierten Auflagen, aber die Veröffentlichungen der Bibliothek boten eine Publikationsmöglichkeit. Neben dem Jahrbuch der Széchényi-Nationalbibliothek, den sieben Bänden der Hefte der Széchényi-Nationalbibliothek in fünf Jahren und die Publikationen der Széchényi-Nationalbibliothek. In der neuen Serie sind drei größere Werke erschienen.

Bei bestimmten Veröffentlichungen musste leider die Auflage reduziert werden, aber in der gegebenen Situation ist es ein Grund zur Freude, dass die Bibliothek die Werke herausgeben kann, die die neuen Ergebnisse enthalten.

Die Tätigkeit der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodologie zwischen 1994 und 1998

Zwischen 1994 und 1998 kam es in der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodologie bei wachsenden Aufgaben zu einem Personalabbau von 40,8%. Im November 1994 wurde ein Bericht über die fachliche Überprüfung der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodologie unter Miteinbeziehung externer Experten fertiggestellt. Damit begann ein Prozess, dessen Ziel es war, eine moderne, den internen und externen Bedingungen angepasste neue Organisation zu schaffen. Das Gesetz aus dem Jahre 1997 verfügt über die Schaffung des Institutes für Bibliothekswesen, aber in diesem Zeitraum wurden nur theoretische Vorbereitungen getroffen und fachliche Diskussionen durchgeführt.

Eine unserer größten – und wie wir inzwischen bereits wissen, auch erfolgreichen Arbeiten war die mit der Unterstützung der Mellon-Stiftung ins Leben gerufene HUSLONET-Kooperation, die die Universitätsbibliotheken von Kosice, Miskolc und Debrecen durch ein Computernetz verbindet. Als Geschenk der Elsevir-, der Brothers-, der Sabre und der International Book Bank-Stiftung haben wir etwa 500.000 Buchbände nach Anfragen aufgrund von konkreten Titeln unter Universitäts- und Fachbibliotheken, Schulsammlungen aber auch großen öffentlichen Bibliotheken verteilt.

Wir organisierten und realisierten das IV. Welttreffen der Ungarischen Bibliothekare zwischen dem 7. und 10. August 1996 in Debrecen.

1994 organisierten wir den Berater für Bestanderweiterung mit dem Titel *Neue Bücher* in eine Informatik-Datenbank um, seitdem nehmen wir auch selbst die Satz- und Umbrucharbeiten an dieser Veröffentlichung vor, jedes Jahr erscheinen 26 gedruckte Nummern.

In Ungarn ist diese zur Zeit die vollständigste Zeitschrift für die Vorstellung von Büchern.

In unserer Unterrichtstätigkeit wurde neben der Ausbildung von Bibliothekarassistenten die Ausbildung von Buch- und Papierrestauratoren und die Schulung in Informatiksystemen betont. Unsere Weiterbildungsmaßnahmen fanden in den Themen der bibliographischen Beschreibung von Teildokumenten der Periodika und der Methoden der Beschäftigung mit benachteiligten Lesern statt.

Es wurde das Standardisierungsbüro für das Bibliothekswesen und das ETO-Büro gegründet, beide arbeiten unter sehr bescheidenen finanziellen Bedingungen.

Die 9. Ausgabe der Lagerungstabellen für Bibliotheken wurde fertiggestellt, aufgrund von Bestellungen ließen wir die Exemplare den Bibliotheken zukommen.

In Fragen der Bibliotheksarchitektur und -einrichtung wurden in diesem Zeitraum an die 100 bibliothekstechnologische Vorschläge gemacht.

Unsere Forschungen im Bereich des Leserdienstes widmeten sich den Lesegewohnheiten von ungarischen Mittelschülern in den Nachbarländern, der Lesekultur von Pädagogikstudenten, den Zusammenhängen zwischen Buch und Wirtschaft und den sozialen Funktionen der Bibliotheken.

Unsere Forschungsergebnisse wurden in Form von Artikeln und Bänden publiziert.

Die Fachbibliothek für die Bibliothekswissenschaft ist die einzige Bibliothek des Landes in diesem Sammelbereich. Sie steht den Benutzern in 52 – zu Prüfungsperioden 58 – Stunden in der Woche offen.

Die Bestandserweiterung der Bibliothek basierte in der Regel auf dem Austausch von Publikationen und Schenkungen. Der Großteil unserer Budgetmittel wurde durch das Abonnement von Zeitschriften verbraucht.

Mit der finanziellen Förderung des Nationalen Kulturfonds konnten wir unsere Veröffentlichungen *Taschenbuch der Bibliothekare* und *Bibliotheksmimerva* herausgeben.

Vierteljährlich erscheint unsere Serie *Bibliotheksobserver*. Jährlich zweimal wird unser Referenzblatt mit dem Titel *Hungarian Library and Information Science Abstract* herausgegeben. Die *Bibliographie der Ungarischen Bibliotheks-Fachliteratur* informiert jährlich in vier Nummern die Interessenten.

Die Datenbank MANCI liefert über die ungarische und internationale Artikelliteratur kontinuierlich Informationen. Aus der Datenbank KALAUZ ist das Service-System der ungarischen Bibliotheken kennenzulernen. Die Datenbank KRONOL (Ungarische Chronologie der Bibliotheksgeschichte) verarbeitet die Ereignisgeschichte des ungarischen Bibliothekswesens, die Datenbank KIKI dient als biographisches Lexikon und als Who is who der ungarischen Bibliothekare.

Az Országos Széchényi Könyvtár dolgozói 1994–1998

Főigazgató

Poprády Géza
1994. 05. 01-től

Főigazgató-helyettesek

Hegedűs Péter
1996. 01. 01-től
Szente Ferenc ny.
1994. 03. 31.
Zádor Tamás
1998. 11. 30-ig gazdasági igazgató

Főosztályvezetők

Berke Barnabásné
Csabay Károly
1997. 06. 30-ig megbízott igazgató
Dr. Ferenczy Endréné
címzetes igazgató, ny. 1995. 03. 31.
Gellén Miklósné
1997. 01. 01-től gazdasági igazgató-
helyettes
Hanák Gábor
Krencseyné Győri Erzsébet
1997. 01. 01-től megbízott igazgató
Ottovay László
Rády Ferenc
1994. 04. 01-től
Somogyi Pálné címzetes igazgató

Főosztályvezető-helyettesek

Jeszenszky Edit
Nagy Zoltán
1994. 07. 01-től

Osztályvezetők

Ákom Márta ny.
1995. 07. 06.
Baczoni Tamásné
Bátonyi Viola
1997. 06. 30-ig
Belitska-Scholtz Hedvig
Beöthy Bertalanné
Burány Tamás
Dr. Csapó Edit
Dr. Csillag Lászlóné ny.
1996. 02. 29.
Dömötör Lajosné ny.
1998. 12. 29.
Elbe István
1998. 09. 01-től
Füry Károly
1994. 10. 31-ig
Gajtkó Éva
Galkó Endre
1995. 12. 31-ig
Dr. Gábor Kálmánné
1995. 05. 01-től
Hajdú Lászlóné

Dr. Hopp Győzőné
 Horváth Ádám
 1998. 09. 15-től
 Dr. Horváth Gyuláné
 1997. 01. 01-től
 Hoványi János
 Dr. Illyés Katalin
 Juhász Lászlóné elhunyt
 1996. . 07. 19.
 Karakas Péterné
 1995. 02. 16-tól
 Dr. Karsay Orsolya
 Kastaly Beatrix
 Katona Józsefné
 1995. 07. 31-ig
 Dr. Kertész Gyula ny.
 1998. 09. 30.
 Kégli Ferenc
 1998. 10. 01-től
 Kocsy Lászlóné
 1998. 06. 30-ig,
 1998. 07. 01-től osztályvezető-
 helyettes
 Kónyáné Csúcs Dalma
 1997. 12. 01-től
 Dr. Kovács Ilona
 Kovács Lászlóné ny.
 1996. 12. 29.
 Kürti Lászlóné
 Maczika Béla ny.
 1996. 12. 30.
 Nagy Anikó
 Dr. Nagy Attila
 Patay Lászlóné ny.
 1998. 06. 30.
 Dr. Patay Pálné ny.
 1996. 02. 29.
 Pifkóné Rácz Ágnes
 1997. 02. 01-től
 Dr. Plihál Katalin
 1996. 03. 01-től
 Pojjákné Dr. Vásárhelyi Judit
 Samkóné Patyi Julianna

Sági László
 Simon Ferenc
 Simon Imola
 Dr. Skaliczki Józsefné
 1996. 06. 30-ig
 Szilágyiné Dr. Bánfi Szilvia
 1996. 02. 01-től
 Szinai Tivadarné
 1995. 02. 15-ig
 Szőnyiné Szerző Katalin
 Dr. Szűcs Jenőné
 Dr. Téglási Ágnes tudományos titkár,
 1997. 08. 01-től
 Dr. Tószegi Zsuzsanna
 1997. 10. 31-ig
 Tüske László
 Urbán Gusztávné
 Dr. Vekerdi József ny.
 1996. 01. 31.
 Velich Sándorné ny.
 1996. 12. 19.
 Verner Jánosné
 1996. 10. 01-től
 Volcsik Katalin
 1996. 06. 03-tól
 Dr. Wittek Lászlóné ny.
 1996. 12. 28.
 Dr. Wojtilla Gyuláné
 Zöldi Péter

Osztályvezető-helyettesek

Bársonyné Toronyi Márta
 1997. 02. 14-ig
 Bodnár Mária
 1998. 01. 01-től
 Divényiné Váradi Zsuzsanna
 Dr. Elekes Péter
 Fazokas Eszter
 1997. 02. 01-től
 Gubicza József
 Hölgyesi Györgyi
 Juhász András

Jurcsik Erzsébet
 Karácsonyi Rózsa ny.
 1997. 12. 28.
 Kasznár Andrásné
 Kiss Barabara
 1996. 01. 01-től
 Kovács György
 Lovászné Vona Katalin
 Majláth Antalné
 1994. 07. 01-től
 Dr. Maróthy Jánosné ny.
 1997. 12. 31.
 Nagy Lajosné ny.
 1996. 09. 30.
 Pásztóyné Kővári Katalin
 1997. 12. 01-től
 Pellei Jenő
 Sándor Ernő ny.
 1995. 12. 30.
 Sipos Márta
 Ternák Dániel
 1996. 02. 01-től
 Tóth Józsefné
 1995. 02. 16-tól
 Várady Géza
 1998. 10. 15-től
 Zséli Lászlóné

Főkönyvtárosok

Dr. Arató Antal
 1994. 03. 14-ig
 Arnóth Károly ny.
 1995. 12. 30.
 Banyutáné Gyarmati Erzsébet
 csoportvezető
 Dr. Batári Gyula ny.
 1996. 03. 30.
 Dr. Bálint Tiborné
 Benkő Zsuzsanna
 Béky-Halászné Nagy Márta
 Biró Ferenc
 1996. 01. 31-ig

Dr. Bujtásné Lévai Edit
 1997. 10. 15-ig
 Dr. Csecserits Istvánné
 csoportvezető
 Csepregi Klára
 Darabos Pálné ny.
 1996. 12. 29-ig
 Dobos Ágnes
 1998. 09. 30-ig
 Egri Aranka Zlatica
 Elekes Irén
 Fejős László
 Fodor András elhunyt
 1997. 06. 27.
 Froemel Károlyné ny.
 1996. 03. 30.
 Fülöp Ágnes
 1995. 02. 01-től
 Gazdag Tiborné csoportvezető
 Gyöngy Katalin
 György Béla csoportvezető
 Haydené Kiss Zsuzsanna
 1997. 02. 15-től
 Hegyközi Ilona
 Horváth Istvánné ny.
 1997. 12. 30.
 Horváth Zoltánné
 1994. 04. 30.
 Illy Lászlóné
 csoportvezető
 Irsán Anna
 1994. 03. 01-től
 Jossáné Tóth Cecília
 Kalóz Edit
 1996. 07. 01-től
 Katona Alla Petrovna
 1996. 06. 30-ig
 Kiss Csabáné
 Kovács Katalin
 Kökössy Gabriella
 Krasznai Márta
 1998. 02. 01-től
 Kundi Erzsébet

Loránt Istvánné
 Magyar Péter Marius
 Major Péterné
 1994. 09. 01-től
 Mártonffyné Antal Edit
 Mezey László Miklós
 Mészáros Ildikó csoportvezető
 1996. 09. 01-től
 Morvai Zsuzsanna
 1994. 07. 01-től
 Nagypál László
 Németh Gabriella
 Nikodémusz né Nagy Mária
 Orbán Éva
 1995. 08. 27-ig
 Pap Zoltán
 Pálfalvi Annamária
 1998. 04. 30-ig
 Petényiné Szoó Györgyi
 Péterfi Rita
 1994. 09. 01-től
 Piti László ny.
 1998. 12. 14.
 Posta Éva Róza
 1997. 12. 31-ig
 Pulayné Szucsák Katalin
 Dr. Réti Lászlóné ny.
 1996. 12. 29.
 Ribáné Bászler Katalin
 1998. 11. 15-ig
 Rigó Márta
 Dr. Rozgonyi Tamásné ny.
 1996. 12. 29.
 Sármány Ágnes
 1998. 10. 15-től
 Sinkó Melinda
 1997. 12. 15-ig
 Sobor András
 Somorjainé Di Gleria Zsuzsanna ny.
 1995. 12. 30.
 Dr. Susánszky Zoltánné
 csoportvezető, ny.
 1998. 07. 31.

Szabó Anna
 1997. 06. 16-tól
 Szalai Gindl Rozália
 csoportvezető
 Szelesi Rózsa
 Székely András
 1994. 08. 15-től
 Szopkóné Lázár Ibolya
 Tamás Péter ny.
 1998. 07. 31.
 Timkó Ferencné
 1997. 07. 01-től
 Tolnay Lászlóné
 1998. 06. 30-ig osztályvezető-
 helyettes
 Dr. Tóth Árpád
 Tóth Erzsébet
 1997. 03. 31-ig
 Tóth Lóránd
 1998. 09. 01-től
 Dr. Tóth Tiborné F.
 Törökné Jordán Katalin
 Vajda Kornél
 1994. 07. 01-től
 Vámos Péterné
 Vekerdi Judit
 Veress Katalin
 Vigh Lajosné ny.
 1996. 12. 29.
 Zádoczky Irén
 Zsembéry Anna ny.
 1996. 12. 29.

Könyvtárosok

Albertné Révay Rita
 csoportvezető
 Bagi János ny.
 1994. 02. 28.
 Bak Béla elhunyt
 1998. 03. 26.
 Dr. Bali Brigitta
 1997. 11. 01-től

Balkuné Deseő Katalin
 1995. 10. 31-ig
 Barabás Veronika
 1994. 05. 01-től
 Baranyai Ferencné ny.
 1998. 10. 31.
 Barota Katalin
 1996. 10. 15-től
 Bartók Györgyi
 1995. 03. 01-től
 Dr. Batári Gyula ny.
 1996. 03. 30.
 Bácsvári Anna
 Dr. Bánáti Istvánné csoportvezető
 Bánki Zsolt
 Bencze Zsuzsanna
 1993. 05. 16-től
 Dr. Berczik Imréné ny.
 1995. 11. 30.
 Beregszászi Miklósné
 1994. 12. 31-ig
 Berkes Katalin
 Dr. Béres Deák Lászlóné
 Bécsi Ágnes
 1994. 05. 16-től
 Bihari Ildikó
 1995. 07. 31-ig
 Burda Zita
 1997. 03. 01-től
 Byczinska Elzbieta
 1995. 02. 01-től
 Czétényiné Bodó Katalin
 Cselényi Imre
 Csima Márta
 Csirmazné Rezi Éva
 Csiszár Mirella
 1994. 04. 14-ig
 Dallos Eszter csoportvezető
 Dékány Éva
 1995. 08. 21-ig
 Dobai Miklósné csoportvezető
 Dobó Kocsis Zoltán
 Ecsedi Viktória

Dr. Fazekas Andrásné ny.
 1998. 12. 29.
 Fehérné Gaál Kinga
 1998. 01. 15.
 Fehérné Zápori Regenhart
 1995. 09. 01-től
 Feimer Ágnes
 Fekete Attila
 1998. 04. 30-ig
 Dr. Ferenczné Pál Ágnes
 1995. 02. 15-től
 Frank Ágnes
 Gál Ágnes csoportvezető
 Gál Julianna csoportvezető
 Gáspár Csaba
 Gáspárné Soós Ibolya
 Gerlei Károly Antalné
 1995. 01. 01-től
 Györgyné Borsa Zsófia
 Haász Erzsébet
 1994. 03. 01-től
 Hajnal Jánosné ny.
 1996. 12. 30.
 Halácsyné Török Sára
 1995. 03. 01.
 Hamada Gabriella Mária
 1997. 10. 31-ig
 Harmat Béla
 Hovánszki István csoportvezető
 1994. 02. 01-től
 Jávori Ferencné
 Jenik Péter
 1995. 12. 14-ig
 Jillyné Mássik Mária
 1996. 05. 31-ig
 Jónásné Papp Zsuzsanna
 Kaibinger Károlyné csoportvezető
 Kaposváriné Dányi Éva
 1995. 07. 20-ig
 Kasza Irma
 Dr. Kausay Tiborné ny.
 1996. 12. 28.
 Kereszturyné Jónás Mária

- Dr. Kéri Tamásné ny.
1995. 12. 30.
- Kis Domokos
1994. 10. 01-től
- Kis Klára
1997. 10. 31-ig
- Kiss Dániel
- Kiss Edina
1998. 09. 04-ig
- Kiss Ildikó ny.
1995. 12. 30.
- Kocsisné Szakács Marianna
- Kohányi Judit
1994. 03. 15-től
- Kulcsár-Ebeling Kinga
- Kuslits László
- Ladányi Anna
- Littvayné Veress Zita
1994. 11. 30-ig
- Dr. Losonci Andrásné ny.
1997. 12. 28.
- Magyar Péter Mariusné csoportvezető
- Majorné Ravasz Erzsébet
- Malek Magdolna
- Mándy Gábor
1996. 02. 05-ig
- Maros Judit Terézia csoportvezető
- Marosán Ágnes
- Maróti Ádám
- Menczeleszné Varga Judit
1995. 09. 30-ig
- Méry Tünde
1995. 01. 01-től
- Mészáros Józsefné
1998. 11. 15-től
- Mezei Mária
1997. 07. 31-ig
- Mikola Katalin
- Mohácsi Ferencné ny.
1994. 03. 31.
- Molnár Andrea Ilona
1998. 04. 30-ig
- Nagy Katalin
1994. 10. 17-ig
- Novák István
- Nyirő József
1998. 09. 25-ig
- Orvos Mária ny.
1998. 12. 29.
- Ottinger Vera
- Palotás Endréné
csoportvezető, ny.
1998. 12. 29.
- Pap Imréné
- Patakiné Bagi Éva
1996. 07. 01-től
- Pászti László
1997. 09. 15-től
- Peidl Éva
- Perger Péter
1998. 09. 15-től
- Perusza Margit
1994. 05. 01-től
- Pongóné Füzes Ilona
1996. 12. 03-ig
- Pozmanné Bálint Nagy Tünde
1995. 02. 28-ig
- Pusztai Istvánné
- Radnics Magdolna
1995. 02. 24-ig
- Reisingerné Kutor Beáta
csoportvezető
- Dr. Repkényiné Nagy Edit
- Ritterné László Mária ny.
1996. 12. 30.
- Rohács Iván
- Rózsáné Kelemen Éva
- Salamonné Liptai Gabriella
- Sass Kálmánné
1997. 02. 15-től
- Sárosi Attila
- Schwarcz Jenő
- Simon Péterné
1995. 02. 19-ig

Stemler Ágnes
 1996. 11. 01-től
 Szabó Gáborné
 Szanyi Ilona
 Szatmáriné Kácser Mária
 1996. 07. 01-től
 Szatterné Szabó Gyöngyike
 Szávuly Mária
 Szendrei Júlia Zsuzsa
 Szenténé Farnady Livia
 Dr. Szepes Gézáné csoportvezető, ny.
 1998. 12. 27.
 Szikáné Kecskés Anikó
 Szilasiné Szmrtnik Márta
 csoportvezető
 Szokola Lászlóné ny.
 1997. 09. 30.
 Takács Béláné csoportvezető
 Takács Jánosné ny.
 1996. 12. 29.
 Takács Katalin
 1998. 11. 15-től
 Tóth Tünde
 1998. 02. 08-ig
 Tóthné Kovács Emília
 Török Enikő Klára
 1998. 01. 05-től
 Turányi Lászlóné
 Vass Anna Johanna
 1994. 09. 01-től
 Vágó Magdolna
 Weeber Tibor
 Wolf Magdolna csoportvezető
 Záhony Éva
 1995. 05. 18-ig

Tudományos kutatók

Dr. Bellágh Rózsa
 Berlász Piroska ny.
 1996. 10. 29.
 Bódis Mária ny.
 1995. 12. 30.

Bodó Ibolya
 Bogoly József Ágoston
 1994. 06. 30-ig
 Borsányi-Schmidt Ferenc
 csoportvezető, 1998. 10. 31-ig
 Both Magdolna
 Cseh Mária
 Danku György
 Éger Veronika
 1994. 08. 31-ig
 Erdélyi Lujza
 Fogarassy Miklós
 Földesi Ferenc
 Földvári Sándor
 1997. 05. 31-ig
 Dr. Fülep Katalin
 Dr. Heltai János
 1998. 06. 30-ig
 Horváthné Major Rita
 1996. 10. 31-ig
 Dr. Lőrincz Judit ny.
 1998. 04. 30.
 Dr. Major Zoltán
 Dr. Makkai Béla
 1997. 12. 31-ig
 Dr. Maurer Zsuzsanna
 Dr. Melczer Tibor
 Dr. Nagy Lajos ny.
 1996. 04. 15.
 Dr. Nagy László
 1996. 07. 31-ig
 Dr. Nemes Erzsébet
 1996. 07. 14-ig
 Dr. Nemeskéri Erika
 Nobilis Kornél
 1994. 10. 10-ig
 Dr. Pap Ágnes
 Dr. Pavercsik Ilona
 Dr. Rónai Tamás
 1995. 08. 14-ig
 Dr. Rózsa Mária
 1998. 10. 15-ig csoportvezető
 Sárkány Mihályné

Simándi Irén
 1994. 07. 15-től
 Somorjai Olga
 Sümeghy Zoltán Mihály
 1996. 12. 31-ig
 Szabó Ferenc
 Szécsényi Anikó
 1996. 08. 01-től
 Dr. Tokaji Nagy Erzsébet
 Ungváry Rudolf József
 Dr. Urosevics Daniló ny.
 1997. 12. 29.
 Varga Ildikó
 Vavrinecz Veronka ny.
 1995. 01. 10.
 Dr. Velenczei Katalin
 Veöreös Enikő ny.
 1998. 06. 30.
 Dr. Virághalmy Lea Katalin
 1996. 06. 18-ig
 Dr. Vizkelety Andrásné
 Dr. Zichy Mihály

*Szaktájékoztató könyvtárosok,
 könyvtári szakinformatikusok,
 zenei könyvtárosok*

Balogh Mária Eszter elhunyt
 1995. 08. 23.
 Dr. Beck Ivánné
 Békefi Szegleti Ildikó Mária ny.
 1997. 09. 30.
 Bencze Júlia
 Dobó Katalin
 1996. 03. 31-ig
 Géro Katalin
 1997. 08. 14-ig
 Gyimesi Tamás
 1994. 10. 31-ig
 Kiefner Ferenc
 Kostyán Ákos
 Lakatos András csoportvezető
 Lakatosné, Dr. Takács Rita

Lázár Istvánné
 Novák László
 1995. 07. 31-ig
 Parragi Márta
 1998. 05. 31-ig
 Pataki Gábor
 Póti Csilla
 1995. 12. 31-ig
 Sebestyén Pálné
 Somogyvári Gyula
 1998. 10. 15-ig csoportvezető
 Sonnevend Péterné
 csoportvezető
 Szeli Valéria
 Sziklavári Károly
 1997. 09. 21-ig
 Tar Katalin
 Dr. Tóth Elek
 1997. 06. 30-ig

Könyvtáros-asszisztensek

Bakulár Alexander
 1997. 01. 15-től
 Baráth Bálint András
 Biacsiné Szegvári Ágnes
 1997. 11. 30-ig
 Bogláriné Soponyai Andrea
 Bojtos Tibor
 Csanádi Imréné
 Csoma János Csabáné ny.
 1997. 12. 28.
 Detre Ildikó
 Drabb Imre
 Faragóné Ákos Ildikó
 Gerlecy Tibor
 1996. 06. 01-től
 Gerley Imre
 Hausenblasz Róbertné
 Honffyné Felhő Ágnes
 Illy Zsolt
 Kis Elemérné
 Kisfaludy Puha Györgyi

Kocsisné Bajnok Tamara
1998. 06. 29-ig
Kollár Tímea Annamária
1998. 11. 01-től
Krüner Zsófia
1997. 04. 15-től
Lenhardt Katalin
Lukács Márta
1994. 06. 14-ig
Mesterné Jávori Virág
Nagy Attiláné
Nagy Krisztina
1994. 05. 01-től
Dr. Pásztor Rezsőné
Pinkert Anikó
1997. 02. 01-től
Rajos Éva
1998. 11. 01-től
Rétfalvi Erika
1998. 02. 28-ig
Subiczne Huszák Marianna
Szabó Balázs
1997. 07. 31-ig
Szaniszlóné Kardos Dorottya
1995. 12. 31-ig
Szóts Endréné
Sztrilich Balázs
Takács Zsuzsanna
Tanosné Dóra Éva
1998. 09. 11-ig
Turányi Nóra
Türmer Ildikó

Segédkönyvtárosok

Csorba Tiborné
1996. 12. 29.
Ertel Gézáne ny.
1996. 07. 10.
Falvainé Szabó Edit csoportvezető, ny.
1998. 10. 31.
Hörömpöli Andrásné ny.
1996. 12. 30.

Jenei Anna
1994. 08. 31-ig
Kajkóné Hegedüs Krisztina
1996. 11. 06-ig
Kiss Jenőné ny.
1996. 03. 31.
Lányi Józsefné
1994. 06. 15-ig
Lorenz Eleonóra
1995. 12. 26-ig
Simon Attiláné
1994. 12. 31-ig

Könyvtári restaurátorok

Baranyai Ágnes
Czigler Mária csoportvezető
Csillag Ildikó csoportvezető
Csuzi Enikő
1994. 04. 30-ig
Erdős Veronika
Érdi Marianne
Farkas Csilla
Herkli Ákos
Horváth Diána
Horváth Pál
Horváthné Pajer Berta
Dr. Kálmán Péterné
Kennedy Ausztinné ny.
1996. 06. 15.
Koppán Orsolya
Kovács Gáborné
Lente Zsuzsanna
Meggyesfalviné Ádám Ágnes
Peller Tamás
Sándy Gabriella
1995. 11. 21-ig
Solymár Ildikó
Stress Judit
Dr. Szabados Györgyné ny.
1995. 12. 30.
Takács Ferenc
Tóth Zsuzsanna
Waigand Orsolya

Raktárosok

Bognár István Ferenc

1994. 01. 15-től

Derzsényi Péter

1994. 11. 01-től

Guti Attila

1997. 09. 15-től

Győri Luca

Héder Imre

1998. 06. 15-től

Horváth Péter

Kállay Eörs

Majláth Gyöngyi

1997. 09. 15-től

Paizs János

Sípos Gábor

1998. 11. 15-től

Varga Istvánné

Vitányi Gergely

Ügyintézők, ügyviteli alkalmazottak

Andrási Áron

1998. 02. 01-től

Ábrahám Antal csoportvezető

Ábrahám Józsefné

1998. 10. 28-ig

Ács László

1998. 10. 15-től

Balassa Jenőné ny.

1995. 12. 30.

Bálint Gáborné

1996. 05. 20-től

Báló Szilvia

1995. 02. 28-ig

Bán Istvánné ny.

1998. 03. 01.

Bánfalviné Bogdán Adrienn ny.

1995. 12. 20.

Bánkeszi Lajosné

1997. 11. 30-ig

Barnaföldi Gábor

csoportvezető

Barnás Andrásné

Bartókné Mészáros Karolin

Batáriné Dömötör Judit

1996. 06. 30-ig

Benkő József László

Berecz Katalin

1996. 01. 15-ig

Bobák Ferencné

1997. 11. 16-ig

Borsos Attila

Bouquet Mónika

1997. 07. 31-ig

Burai Mária

1995. 06. 30-ig

Busi György

Buzási Tamásné

1996. 08. 22-ig

Centgraf Károly ny.

1995. 09. 15.

Czékus László ny.

1995. 12. 30.

Csaba Renáta

1995. 02. 08-ig

Csajkovits Józsefné

1994. 12. 31-ig

Csete Lajosné ny.

1996. 12. 30.

Dobszay Jánosné

1998. 05. 31-ig

Drzka Magdolna

1998. 11. 01-től

Előd Gábor

1996. 02. 01-től

Dr. Erdős Tamásné

1995. 11. 14-ig

Dr. Erényi Ivánné ny.

1996. 01. 30.

Farkas Viktória

1996. 10. 15-től

Förster Miklós

Friebesz Sándorné ny.
1995. 12. 30.
Füri Pál
Gabos Istvánné
1994. 09. 30-ig
Galambosi Gábor csoportvezető
Gallay Brigitta Krisztina
1995. 10. 31-ig
Gigor Olga
Glósz Andrásné ny.
1995. 04. 30.
Dr. Göndöcs Imréné ny.
1994. 05. 15.
Gránicz Pálné
1996. 01. 26-ig
Gruber Klára
1994. 11. 15-től
Gulyás Gabriella
1994. 10. 15-ig
György László
1996. 06. 14-ig
Györi László
1994. 07. 31-ig
Habos László
1996. 09. 30-ig
Hanák Luca
1997. 11. 01-től
Hanczik András
1995. 09. 06-ig
Hangay Gabriella
1996. 09. 10-től
Harcos Katalin
1996. 05. 31-ig
Harsányiné Zlatics Veronika
1995. 08. 31-ig
Hegyi László
Hegyi Mónika
1996. 04. 17-től
Héher Józsefné
1997. 08. 31-ig
Hoffmann Róbert
Hornyákné Nádasi Annamária
1995. 11. 30-ig

Horváth István
1996. 12. 31-ig
Horváth Tamás
Horváth Nikoletta
1998. 06. 30-ig
Ivánovics Erzsébet
1994. 12. 31-ig
Jakab Tímea
1996. 07. 02-től
Jankó Andrásné ny.
1995. 12. 30.
Jáger Judit
1997. 09. 14-ig
Járvás Andrásné ny.
1995. 11. 30.
Jeneiné Faragó Anna
1994. 01. 01-től
Juhász Nikolett
1996. 09. 11-ig
Kajkó Péter
Kaló Jánosné
1996. 10. 17-től
Károly Pál
1997. 04. 07-től
Kecskés István
1996. 08. 15-ig
Kemenesné Farkas Judit
1995. 02. 19-ig
Kis Gábor Gellért
Kiss Ágnes
1994. 11. 30-ig
Kiss Gergely
1997. 01. 15-ig
Kovács Zsuzsanna
Kozma Lászlóné
1998. 01. 15-től
Kókay Péterné
Kuruc Andrásné ny.
1995. 12. 30.
Kusperné Kozma Judit
1996. 03. 31-ig
Lakos Márton Zsolt
1998. 03. 15-ig

Lehoczky Viktória

1996. 04. 20-ig

Lengyel Dezső

1998. 10. 31-ig

Lovasi Gáborné

Lózsi Tamás

1998. 07. 31-ig

Lukács György

Lupán Ilona

1996. 04. 30-ig

Markó Natália

1995. 04. 01-től

Marosvölgyi Zoltánné

Málnási György

1996. 05. 31-ig

Máté Irén ny.

1995. 12. 30.

Molnár Éva

1995. 10. 16-ig

Molnár Károly

1996. 04. 09-től

Nemere Zoltánné ny.

1995. 06. 30.

Neményi Zsuzsanna ny.

1995. 12. 30.

Nyiri Béla

Öri Zsuzsanna

1995. 05. 08-ig

Pap György

1995. 11. 30-ig

Papp Zsuzsanna

Pataki Gáborné

Patócs József csoportvezető

Pétersilka Ágnes

1995. 02. 01-től

Phithakoula Chonghake

1995. 04. 10-től

Potyók Anikó

1994. 12. 31-ig

Pulik Zoltán Mihályné

1996. 04. 30-ig

Rausch Gabriella

1998. 03. 31-ig

Rózsa György

1995. 03. 17-ig

Salamon Judit

1997. 01. 01-től

Savanyó Rezsőné ny.

1996. 10. 15.

Sánta Lajos

Schippné Szegedi Zsuzsanna

Schirilla Tamásné

Sefcsik Gyuláné

csoportvezető

Seres Tibor csoportvezető

Siklósi Józsefné

1996. 09. 15-től

Somogyi Etelka

1997. 01. 01-től

Stráner Zoltán

1995. 11. 30-ig

Süllös János Ferencné

Szabó Éva

1998. 09. 15-ig

Szabó Zoltán

1996. 06. 15-ig

Szakál Krisztina

1998. 02. 15-től

Szarka Ildikó

1996. 03. 05-ig

Szentgyörgyi Ferenc

1996. 07. 02-től

Szick Károly

Sziebert Tamás Attila

Szita Gábor

Szmilkó Tamásné

1997. 05. 31-ig

Ször Ildikó

1997. 03. 15-től

Tarcsai Gáborné

1998. 05. 31-ig

Timák Károlyné

1996. 12. 01-től

Tóth Júlia

1996. 11. 01-től

Tóthné Székely Ágnes

Dr. Tölgyesi Józsefné
csoportvezető

Török Andrásné
1996. 03. 31-ig

Urbán Pálné
1994. 08. 31-ig

Ürge György

Varga Ilona
1997. 12. 31-ig

Varga József
1996. 07. 15-ig

Vass Andrea Eszter
1998. 01. 15-től

Vágner Péterné
1997. 12. 31-ig

Veres Jánosné
1998. 04. 30-ig

Virág Istvánné
1996. 09. 20-ig

Zsiga Lászlóné
1994. 09. 15-től

*Igazgatási
és műszaki szakalkalmazottak*

Bálint István
1997. 07. 31-ig

Belinszky Gábor
1998. 12. 31-ig

Galambos Éva
1998. 11. 15-től

Galkó Endre ny.
1998. 11. 30.

Hargitai Gáborné
Illyés Boglárka

1998. 11. 01-től

Dr. Kenyéri Katalin
1998. 03. 31-ig

Kissné Berger Enikő csoportvezető,
1994. 07. 01-től

Koós Balázs

Kovácsné Borzsák Erzsébet ny.
1998. 03. 31.

Mikesy Pongrácné
Dr. Pázmány Ildikó ny.
1995. 10. 31.

Puteáni-Holl Adrienn

Dr. Sóti Mucsi Anna

Szalatnai Diana
1998. 10. 15-től

Dr. Szalatnai Péterné

Dr. Szénási Péterné

Tóth Ferenc
1998. 11. 01-től

Turi László csoportvezető

Vas Viktória
1995. 07. 01-től

Üzemviteli alkalmazottak

Babai Károly
1995. 12. 31-ig

Balogh József
1995. 07. 19-ig

Bánki Árpád
1998. 05. 29-ig

Bettembuk József
Csizmadia István

1994. 04. 05-ig

Daliás Tibor

Eperjesi Tibor

Erős Zsolt
1994. 09. 01-től

Fóris György
1995. 03. 10-ig

Gelencsér András

Horváth Csaba
1995. 08. 15-ig

Jelinek András
1994. 01. 01-től

Kalcsó Dezső
Kenyeres Albert

1996. 01. 05-ig

Kiss János

Kiss Zoltán
1998. 01. 05-ig

Klausz József
1995. 01. 02-ig
Lakházi Lajos
1995. 05. 09-ig
Marton József
1994. 08. 15-től
Máger Zsolt
1998. 06. 30-ig
Molnár Ferenc ny.
1997. 12. 28.
Nagy Lajos ny.
1995. 04. 30.
Nohalka Zoltán
Orosz Ferenc
Polányi Zsolt
1995. 03. 22-ig
Spera György
1996. 04. 30-ig
Szende Gábor
1994. 11. 30-ig
Szigeti Tibor
Tóth András
1995. 06. 27-ig
Varga Tibor
1995. 09. 08-ig
Virág Zoltán
1994. 06. 16-ig
Zala Attila

Szakmunkások

Ármós Bertalan
1998. 02. 01-től
Árvainé Bíró Judit
Ballagó Gergely
Ballagó Lászlóné
Balogh Ágnes
Bartókné Hajdú Erzsébet
Becsei Zoltán
Benke János
Benkócs László
Beyer László

Bodnár Edvard
1998. 01. 11-ig
Bosánszky Mihály
1998. 01. 15-től
Czakó András
1997. 11. 30-ig
Doglioni Tamás
1995. 07. 24-től
Domonyi János
1997. 12. 15-ig
Drevenka András
Dvornitzky Zoltán
Farkas Antalné ny.
1998. 05. 31.
Fazekas Gáborné
Fegyó Gábor
Firnigel Pál
Gáspár Istvánné
Gergöly Józsefné ny.
1998. 12. 29.
Gyoroki Lászlóné
Góczen Árpád
1995. 07. 24-től
Gyurkovics Györgyi
Halmi Árpád ny.
1995. 11. 17.
Havasi Erika
Havasi István
Horváth Tamás
1996. 09. 02-ig
Ilcsik József
Károlyi Lajos
1998. 07. 01-től
Képesy Imre
Kiss Gábor
Kucska Lászlóné ny.
1997. 12. 28.
Lázár Ferenc ny.
1997. 11. 06.
Lehmann Ágnes
Lendvay Krisztina
1994. 04. 01-től

Magyari Ferenc
1994. 06. 01-től
Mazula Károlyné
Máté Tóth Péter ny.
1998. 05. 04-ig
Miklós Tibor
Mikola József ny.
1995. 11. 21.
Molnár István
Molnár István
1997. 10. 10-ig
Móré Lajos
1998. 05. 06-ig
Mozsolics Annamária
1998. 04. 15-től
Murányi Mihályné
csoportvezető
Mürschberger Ferencné csoportvezető
Németh Jánosné
csoportvezető, ny. 1998. 12. 30.
Néninger Géza
Nyisztorné Heilauf Éva
Nyúl Lászlóné
1994. 02. 28-ig
Papp Attiláné
1998. 03. 01-től
Papp Árpádné
Patz Béláné ny.
1996. 12. 30.
Pálmai József ny.
1996. 09. 15.
Pálmainé Éliás Eszter
Rétháti János
1997. 08. 23-ig
Sasvári Géza
Sárkány István
Schertlin Péter
Schiff László
1996. 04. 17-ig
Schläfer Gábor
1997. 10. 15-ig
Siklós Gyuláné ny.
1996. 12. 30.

Stroh Tamásné csoportvezető
Szabó József
Szabó Tiborné
Szakál János
Szijártó Enikő
Szilágyi Ottó
1997. 07. 15-től
Szűcs Károlyné
Tábori Györgyné ny.
1996. 02. 09.
Tóth Tiborné
Vágó Mihály elhunyt
1998. 05. 26.
Várszegi Róbertné
Virágh Eszter Éva
1998. 09. 06-ig

*Segéd munkások
és kisegítő alkalmazottak*

Balog Attiláné csoportvezető, ny.
1997. 12. 28.
Báló László
1997. 02. 28-ig
Bocz Imre
Bognár András
1995. 09. 08-ig
Boros Józsefné ny.
1995. 12. 30.
Borsányi Teodor
1994. 08. 31-ig
Busi Gábor
1996. 04. 30-ig
Büki Gábor
1995. 10. 09-ig
Csömöri Józsefné ny.
1995. 10. 31.
Dékány Györgyné
1995. 04. 01-től
Dsubák Lászlóné
1995. 06. 30-ig
Fenyves Pál ny.
1998. 12. 27.

Füleki Ilona
 1995. 03. 14-ig
 Gazdag Istvánné
 1998. 01. 31-ig
 Gergely Tibor
 1997. 09. 08-ig
 Gombás Ferencné
 1997. 04. 15-től
 Hanich Emilné ny.
 1997. 12. 28.
 Horváth Sándorné ny.
 1995. 12. 30.
 Iván Magdolna
 1996. 02. 01-től
 Józsa Istvánné
 Juhász Emese
 1995. 12. 31-ig
 Kalocsai Istvánné ny.
 1996. 12. 30.
 Kertész Józsefné
 Király Józsefné ny.
 1997. 04. 30.
 Kromes Richárdné ny.
 1994. 12. 31.
 Laukó Béla elhunyt
 1994. 12. 28.
 Lénárt Katalin
 Lencsés László
 1996. 05. 31-ig
 Molnár László
 1997. 05. 15-ig
 Mózes Andrásné ny.
 1996. 08. 13.
 Nagy Anna ny.
 1995. 12. 30.
 Nagy Józsefné ny.
 1994. 12. 30.
 Nagy Sándor Gergely
 Németh Béláné
 1997. 12. 31-ig

Pákozdi Antalné ny.
 1995. 12. 30.
 Polacsek Károly
 Puskás Bertalanné
 1996. 02. 29-ig
 Dr. Sebőkne Chapó Gertrud
 1996. 06. 30-ig
 Süveges Ernő Péter
 Szabados Gáborné
 Szatmári Réka
 1997. 08. 03-ig
 Szénási Pálné
 Szendrei Miklósné ny.
 1995. 12. 03.
 Szilágyi József csoportvezető
 Szuchánszky Istvánné
 Szücsi Józsefné
 1994. 12. 12-től
 Takács Endre
 1995. 09. 08-ig
 Takács Endre Rudolfné
 1995. 08. 23-ig
 Takács Péter
 1998. 03. 31-ig
 Tászlér József ny.
 1998. 08. 19.
 Tóth Istvánné
 Tóthné Püspöki Erika
 1996. 01. 19-ig
 Turi Bálintné ny.
 1997. 12. 28.
 Varjas Attiláné ny.
 1998. 07. 31.
 Végh Jánosné
 1998. 08. 15-ig
 Vigh Jánosné ny.
 1995. 05. 31.
 Vrazsovits Valéria ny.
 1995. 04. 28.
 Zsiga László

II.

AZ OSZK TÖRTÉNETÉBŐL ÉS MUNKÁJÁBÓL

Szervezet, igazgatás és személyzet a Széchényi Könyvtárban 1867–1875

SOMKUTI GABRIELLA

AZ ÚJ FŐHATÓSÁG. ALAPÍTVÁNYI INTÉZMÉNYBŐL ÁLLAMI INTÉZMÉNY

1867 elején, a második magyar felelős minisztérium megalakulásával a Magyar Nemzeti Múzeum, mint kulturális célú alapítvány, a vallás- és közoktatásügyi miniszter irányítása alá került. Az új miniszter, Eötvös József 1867. március 16-án kelt levelében értesítette a Múzeum igazgatóságát, hogy a minisztérium március 10-én megkezdte működését s a jövőben a főhatósági jogokat ő, ill. a vezetése alatt álló minisztérium fogja gyakorolni.¹

A Magyar Nemzeti Múzeum mindeddig – mai szóhasználattal élve – „alapítványi intézmény” volt, melyet a magyar rendi országgyűlés az 1808. évi VIII. törvénycikkkel hívott életre. Ekkor került az 1802-ben Széchényi Ferenc által alapított s azóta önálló intézményként működő Széchényi Könyvtár a Nemzeti Múzeum szervezeti keretébe.² A Magyar Nemzeti Múzeum anyagi alapját az ún. Nemzeti Múzeumi Alap képezte, amely már 1867-et megelőzően sem volt elegendő az intézmény fenntartására, így a Múzeum időről-időre rendkívüli államsegélyre szorult. Az új minisztériumra várt tehát a feladat, hogy a rendszeres állami ellátás feltételeit megteremtse s ezáltal a Múzeumnak, mint elsőrendűen fontos nemzeti intézménynek a kor színvonalán álló tudományos intézetté való fejlődését elősegítse.

A feladat egyik része tehát pénzügyi volt: az intézmény fenntartására, ill. fejlesztésére az állami költségvetésből kellett biztosítani azt, amire az alapítványi jövedelemből már nem futotta. Ennek megfelelően az 1868. évi állami költségvetésben a Széchényi Könyvtár a VKM kiadásai között már külön tételként is szerepelt: a kormányzat 10 000 forintot irányzott elő „A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kiegészítése, rendezése és felállítása céljából felszerelésére.”³ Az 1869. évi költségvetésbe ismét 10 000 forintot vettek fel: ugyanezen céllal és további 12 000 forintot az egész Múzeum részére. A fordulat 1870-től következett be: ettől az évtől kezdve a kulturális célú alapítványok kiadásai és bevételei már szervesen beépültek a művelődésügyi tárca pénzügyi keretébe. Befejeződött tehát az a folyamat, amelyet Farkas László tanulmányában találóan a Nemzeti Múzeum „államosításának” nevezett.

1870-ben a Magyar Nemzeti Múzeumra az állami költségvetés – a később megszavazott póthitelekkel együtt – 119 053 forintot költött, amihez még a Múzeum saját bevételeiből 26 690 forint járult. A két összeg összehasonlításából kitűnik, hogy az állam ekkor már az egykori Múzeumi Alap jövedelmének több mint négy-

Eötvös József
(1813–1871)

szeresét költötte az intézmény fenntartására. A Múzeumi Alap hozadéka 1870-ben már csak a személyzet fizetésére lett volna elegendő, a gyűjtemények gyarapítására, feldolgozására, az épület karbantartására egy fillér sem jutott volna.⁴

E kétségkívül nagyvonalú fejlesztést Eötvös József a költségvetés előterjesztésekor részletesen indokolta. „A múzeumok újabb időben ... oly rendszeres gyűjtemények táraivá alakultak át, melyek a múlt művészeti, tudományos és társadalmi állapotait híven ... visszatükrözik. ... Mióta a m.n. muzeum alakult, a tudományok egész ágazatai, ha nem is keletkeztek, de önállóságra, sőt nagy jelentőségre emelkedtek. Ehhez járul ..., hogy Magyarországnak történelmi sőt társadalomtudományi helyes megismerése s megismertetése a szomszéd országok s

nemzetek, sőt az egész föld történelmi és természeti viszonyainak tanulmányozása nélkül nem remélhető. Ezen meggyőződés ... következménye, hogy a m.n. muzeum ... ma már nemcsak kizárólag magyar, hanem a világ minden tájairól szerzett tárgyakkal bir, melyek meghatározást, rendszeres felállítást, lajstromozást s végre leíró ismertetést igényelnek, hogy holt kincsekből termékenyítő nemzeti tőkévé váljanak.” Erre való hivatkozással jelentette ki: „Elérkezettnek hittem végre az időt, midőn ezen, nemében egyetlen intézetünk, mely egyes táraiban négy különböző muzeumot egyesít, ... az ország által az eddiginél nagyobb mérvben segélyeztessék, hogy így az eddigi ideiglenes helyett törvényes s végleges szervezetet nyerve, az európai hasonnemű intézetek között, tekintettel hazánk sajátos viszonyaira, becsülettel megállhasson.”⁵

Eötvösnek e szavai már átvezetnek a pénzügyi feltételek megteremtésén túli feladatok tudatos felvállalásához. Kitűnik az állásfoglalásból, hogy Eötvös a művelődés hazai intézményrendszerének egyik fontos láncszemét a Magyar Nemzeti Múzeumban látta. A Múzeum ekkor még mind a társadalom-, mind a természettudományok tárgyi és írásos dokumentumainak letéteményese, őrzőhelye volt. Az eredetileg csak magyar és magyar vonatkozású dokumentumokat gyűjtő intézményt az eötvösi koncepció most európai horizontú, sőt az egyetemes kultúrát is befogadni képes intézménnyé kívánta fejleszteni. E koncepció jegyében indult meg később – már Pulszky Ferenc vezetése alatt – a Múzeum egyes tárainak hihetetlenül gyors felfejlesztése, a gyűjtőmunka kiterjesztése, a szakszerű rendszerezés és feldolgozás

tudományos munkája. Mindez ugyanakkor az intézmény gyökeres reformját is feltételezte: megfelelő személyi változtatásokkal a patriarkális nehézség és rendezetlenség állapotából a korszerűnek ítélt rend és szervezethez, a dilettáns vonásoktól sem mentes tevékenységből a szigorúan tudományos szakszerűség világába kellett átlépni. Csak ezen a módon volt remélhető, hogy a Múzeum belátható időn belül a hasonló nyugat-európai intézmények tudományos rangját és színvonalát eléri, vagy legalábbis megközelíti. E problémák megoldásához Eötvös bátran és kemény kézzel nyúlt, határozottsága szilárd meggyőződésen alapult. A Nemzeti Múzeummal, különösen annak könyvtárával való foglalkozásában ugyanazokat az elveket kívánta valóra váltani, mint amelyek egész munkásságát is

Trefort Ágoston
(1817–1888)

áthatották: a művelődésnek középpontba állításával Magyarországot a polgárosodás útján elindítani, a művelődési esélyegyenlőség megteremtésével a politikai demokráciának utat nyitni. „A műveltség a szabadságjogok gyakorlásának elengedhetetlen eszköze, a tényleges politikai egyenlőség, a politikai demokrácia biztosítéka” – valotta Eötvös liberális gondolkodású kortársaival megegyezően.⁶

Ismeretes, hogy milyen következetesen vitte keresztül Eötvös a könyvtár korszerű feldolgozásának beindítását, személyes felelősségének érezve a könyvtár működőképessé tételét. Minisztersége alatt mind a könyvtár, mind az egész Múzeum feletti főhatósági irányítás közvetlenebbé, az ellenőrzés szigorúbbá vált.

Művét Eötvös nem fejezhette be. Utódaira várt a feladat, hogy az elkezdett úton továbbhaladva, az ország közműveltségének elmaradottságát felszámolva megkíséreljék az Európához való felzárkózást.

Eötvös József 1871. február 2-án bekövetkezett halála után Trefort Ágoston elhárította a felajánlott miniszteri széket, így egy átmeneti időre Pauler Tivadar (1816–1886), a pesti egyetem büntetőjog tanára lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1872-ben egy újabb kormányátalakításnál Pauler az Igazságügyi Minisztérium élére került s ezúttal Trefort is elfogadta a megbízást. 1872. szeptember 8-ától tehát Eötvös régi barátja és küzdőtársa lett a kulturális tárca vezetője.

Trefort Ágoston (1817–1888) méltó utódnak bizonyult. Tizenhat éves minisztersége alatt megvalósítója lett a nagy előd elképzeléseinek, a magyar közoktatás- és művelődésügy kibontakoztatásának és európai rangra emelésének. Hasonlóan koncepciózus, ám gyakorlatiasabb kultúrpolitikus volt Eötvösnél. Rendre sikerült

csaknem mindazt megvalósítania, amire elődje idejéből már nem futotta. Művelődéspolitikai elvei Eötvösével azonosak voltak: a liberalizmus eszmerendszerének megfelelően Trefort is a művelődés elsődlegességét vallotta, amely a nemzet előrehaladásának legfőbb eszköze. Érdeklődését azonban a nemzetgazdaság is erősen foglalkoztatta. Hármass jelszava: „közoktatás, közgazdaság, közegészségügy” bizonyíték arra, hogy a művelődés ügyét szoros összefüggésben látta a társadalom egyéb megoldandó feladataival. Meg volt győződve arról, hogy fejlesztésük nem egymás rovására, hanem csakis egymás erősítésére történhet.

Trefort valóban nagyvonalú kultúrpolitikája, nagyszabású művelődésügyi beruházásai elsősorban a közép- és felsőoktatásban, valamint a szakirányú oktatás kifejlesztésében hoztak maradandó eredményeket. Miniszterségének idejére esik a közgyűjtemények nagymértékű fejlesztése, a szakirányú múzeumok rendszerének kialakítása, a vidéki múzeumi hálózat kezdeményezése.

Trefort a minisztériumot nagy lendülettel, kiváló szervezőkészséggel és jó taktikai érzékkel vezette. Széles körű műveltsége, európai tájékozottsága éppúgy segítette munkájában, mint a jól kiválasztott munkatársi gárda. Ezek többsége már Eötvös József idejében is a minisztériumban működött. E kiváló szakemberek közül azokat emeljük ki, akiknek a Nemzeti Múzeummal a legtöbb kapcsolatuk volt: Tanárky Gedeon (1817–1887) államtitkárt, Szász Károly (1829–1905), Hegedűs Candid Lajos (1831–1883) és Szalay Imre (1846–1917) osztálytanácsosokat, ill. miniszteri tanácsosokat. Utóbbi a Nemzeti Múzeum igazgatója lett.⁷

A minisztérium ellenőrző tevékenységének egyik markáns megnyilvánulása volt, amikor 1872. március 23-án először kértek a Nemzeti Múzeumtól az intézet egész munkáját átfogó, részletes jelentést.⁸ A hivatkozási alap az 1868. évi XXXVIII. tc. 148. paragrafusa volt, amely a VKM kötelességévé tette, hogy a közoktatás állapotáról a képviselőház elé évente összefoglaló jelentést készítsen. Ennek a minisztérium első ízben 1870-ben, majd ezt követően 1871-ben tett eleget. Ezek a jelentések azonban csak a közoktatásüggyel foglalkoztak. „Azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben a közművelődési intézetek a közoktatásüggyel állanak, sőt azt mintegy kiegészítik – hangzik a minisztériumi leirat – ezen jelentés teljes egészet nem képezne, ha abban ezen intézetekre is, nevezetesen a Magyar Nemzeti Múzeumra figyelem nem vétenék.” Ebben a megfogalmazásban az a figyelemreméltó, hogy a korabeli művelődéspolitikai a közművelődés intézményeit a közoktatási intézményekkel szoros kapcsolatban állóknak, sőt azok kiegészítőinek tartotta. Ez a szemlélet időtállóan bizonyult, máig nem veszítette el korszerűségét. Hozzátehetjük ugyanakkor, hogy az elmúlt száz évben sajnos nem mindig érvényesült.

A miniszteri leirat pontosan megszabta a jelentés tartalmát, szerkezeti felépítését. A jelentésnek tartalmaznia kellett: 1) egy rövid történelmi bevezetőt; 2) az 1867-es állapot leírását; 3) az 1872-es állapot leírását, különösen kiemelve az egyes táruk gyarapodását, hiánykiegészítéseit, beszámolva a szakszerű kezelésről és a rendszerező, feldolgozó munkáról. Mindezt azért is kérte nyomatékosan a minisztérium, mivel az országgyűlés a Magyar Nemzeti Múzeum gyarapítására, a gyűjtemények feldolgozására tekintélyes összegeket szavazott meg. 4) Adatokat az intézet látogatottságáról, mivel „az intézet közhasznúságát mi sem bizonyítván inkább, mint azon mérv, mely-

ben gyűjteményei úgy a tudósvilág, valamint a nagyközönség által látogattnak...” 5) Beszámolt a Múzeum személyzetének tudományos munkásságáról. „Minthogy pedig a tudomány előmozdítása céljából felette óhajtható, hogy a gyűjtemények fel is dolgoztassanak, nagyon kívánatos lenne, ha a Múzeum személyzetének tudományos közleményei is feljelentetnének” – hangzott a leirat. 6) Végül a jelenleg még meglévő hiányosságok feltárását kérte a minisztérium, akár a gyűjtemények teljességére, akár azok feldolgozására vonatkozólag. Kérte az ezek felszámolására vonatkozó javaslatokat is, de szem előtt tartva a „lehető legnagyobb” takarékoságot.

Ezt követően a VKM 1873. november 16-án szólította fel a Múzeumot újabb jelentéstételre, az 1872 júniusától 1873 végéig terjedő időszakról. A megadott szempontok lényegében az 1872-ben közöltekkel megegyezők voltak.⁹

A fentiekben ismertetett kívánalmak egyben tükrözik a minisztérium elvárásait a Magyar Nemzeti Múzeummal szemben: a megnövekedett anyagi lehetőségekhez mért aktív gyűjtést, a szakszerű feldolgozást, a minél szélesebb körű használatot, a munkatársak által végzett tudományos feltáró munkát, végül a fejlesztésre vonatkozó, a takarékoságot is szem előtt tartó javaslatokat. Ez a követelményrendszer egy szakszerű és teljesítményközpontú főhatóság kívánalmai voltak, jobbat, korszerűbbet ma sem lehetne összeállítani.

A SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZERVEZETÉBEN. ÚJ VEZETŐ A MÚZEUM ÉLÉN

A kiegyezés évében a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetében négy osztály (tár) működött, élükön egy-egy őrral:

- 1) Érem- és régiségtár. Vezető: Érdy János (1796–1871)
- 2) Természetiek tára. Vezető: Frivaldszky János (1822–1895)
- 3) Képtár. Vezető: Kiss Bálint (1802–1868)
- 4) Széchényi országos könyvtár. Vezető: Mátray Gábor (1797–1875)

A gyűjtemények gyors fejlődése, valamint új gyűjtemények keletkezése (kézműipari, néprajzi) a meglévő táruk differenciálódását és újak létrehozását eredményezték. A Múzeum tagozódása 1870/71-ben már a következő képet mutatta. (a zárójelben feltüntetett vezetők nevei már jelzik a pozitív személyi változásokat):

- 1) Érem- és régiségtár. (Rómer Flóris)
- 2) Képtár. (Ligeti Antal)
- 3) Néprajzi tár.*
- 4) Állat- és növénytár. (Janka Viktor)
- 5) Ásvány- és őslénytár. (Krenner József)
- 6) Kézműtár.**
- 7) Széchényi országos könyvtár. (Mátray Gábor)

* 1871-ben létesült, vezetője 1872-től Xantus János.

** 1871-től örökletként átkerült a szerveződő Iparművészeti Múzeumba.

Nyilvánvaló, hogy a múzeumi táruk szaporodtával, gyűjteményeik gazdagodásával a könyvtár már csak egyik osztálya lett a Múzeumnak, az intézmény egészéhez viszonyított, korábbi meghatározó szerepe erősen csökkent. Hozzájárult ehhez korszakunkban a könyvtár rendezetlen volta is. A gyűjtemény részbeni feldolgozatlansága és hozzáférhetetlensége folytán a könyvtár nem is fejthetett ki olyan hatást, mint amilyen állományának tudományos súlya ezt indokolta volna.

A Múzeum élén ekkor a 68 éves Kubinyi Ágoston (1799–1873) állt, aki egyetlen területen sem volt képzett szaktudós, ám művelt és különösen a természettudományokhoz és a régészethez vonzódó autodidakta volt. Lelkesedése, ügyszeretete, fiatalabbkori szervezői aktivitása hasznos volt a Múzeum egy korábbi fejlődési szakaszában, de az újabb kor vezetési stílusának, szaktudományi igényességének személye már nem felelhetett meg. Nyugállományba helyezését már a kiegyezés előtt napirendre tűzték, de utóbb elnapolták. A fővárosi sajtó ekkor – 1865 tavaszán – keményen támadta, erélytelenségéről, hozzá nem értéséről írtak, utódlását latolgatták. A támadásokban élén járt a *Fővárosi Lapok*. „Ez intézetnél ... a munkásság és normatív szerinti működés helyét a nem tevé és rosszul tevé foglalá el szerény belátás és önkény szerint. Csupa motozás volt, ami az osztályokon történt, nem pedig ügylelkesült és rendszeres munka. Maga az egész intézet nem volt egyéb, mint egy országos deficientia...”¹⁰ Kubinyi azonban még további négy évig hivatali posztján maradt, nyugdíjazását csak Eötvös József vitte keresztül 1869. március 4-i hatállyal. Ugyanekkor nevezte ki Pulszky Ferencet a Nemzeti Múzeum igazgatójának.¹¹ Egy évvel később Frivaldszky Jánost igazgató őrre, gyakorlatilag Pulszky helyettesévé nevezte ki.

Kubinyi távozásával megbomlott az az összhang, ami a jó személyes kapcsolat révén Mátray és a Múzeum vezetése között fennállt. Ők ketten csaknem negyedszázadot töltöttek együtt a Múzeum szolgálatában – Kubinyi 1843, Mátray 1837 óta – s politikailag a legnehezebb időköt, anyagilag a legsanyarúbb éveket kellett együtt kibőjtölniök. Csak az emberi tisztesség, a hazafiúi becsület tarthatta bennük a lelket az abszolutizmus reménytelen éveiben. Közben megfáradtak, megkoptak, s idős koruk – Kubinyi ekkor 68, Mátray 70 éves – már nem tette őket alkalmassá arra, hogy az új idők követelményeinek is megfelelhessenek. A kiegyezés tényét, az alkotmányos élet helyreálltát mindketten örömmel és reménykedve üdvözölték, bár érzékelték a korszakhatárt is, mind a maguk pályáját, mind az intézményt illetőleg. 1868 május elsején a Nemzeti Múzeum tisztviselői, élükön Mátray Gáborral, felköszöntötték Kubinyi Ágostont igazgatóságának negyedszázados jubileumán. Két nappal később nagyszabású díszebéddel, ajándék ezüstserleggel és újabb szép szónoklatokkal tisztelték meg igazgatójukat. Kubinyi ekkor válaszában mintegy összegezte múzeumi pályája három fő törekvését (a gyűjtemények gyarapítása, azok célszerű felállítása és kezelése, végül hasznosítása), s nem hallgatta el a pályáját végigkísérő nehézségeket sem, mindenekelőtt a pénztelenséget, a társadalmi gyűjtésekre való utaltság kényszerűségét. Az ország új képviselőtestületének a jól ismert mondást ajánlotta figyelmébe: „a nagyobb dolgok kivitelére három kívántatik: pénz, pénz és ismét pénz!” Nem véletlen, hogy e jelenet leírásával zárul Mátray Gábornak a *Ma-*

gyar *Nemzeti Múzeum korszakai* c. műve, mely tulajdonképpen Kubinyi tiszteletére készült a jubileum alkalmából. Mátray Gábor félreállításával, Kubinyi Ágoston távoztával 1869-ben valóban egy új korszak kezdődött a Nemzeti Múzeum életében.

Az emigrációból csak néhány éve hazatért Pulszky Ferenc kinevezésekor 55 éves.¹² Tapasztalt, európai látókörű politikus, hatalmas tudásanyaggal rendelkező polihisztor, ragyogó vitakészségű publicista, szellemes társalgó. Képességei a legmagasabbra ívelő politikai pályára is alkalmassá tették volna, mégsem így történt. Pulszky polgári radikális nézetei nem illettek bele abba a liberális-nemesi világképbe, ami a kiegyezés művének fő politikai vonulatát képezte. Különösen kirívó

Pulszky Ferenc
(1814–1897)

lett ez a különbség a 70-es évek közepétől-végétől, amikor a liberális eszméket is megcsúfoló, a parlamentarizmust is saját szolgálatába állító, elvtelen magatartás vált a politikai életben uralkodóvá. Eltekintve néhány évi képviselőségtől, Pulszky számára nem is jutott a kiegyezéskori Magyarországon jelentős politikai szerep. Maradt a társadalmi közélet, a kulturális és tudományos életben való tevékenység. E területeken viszont Pulszky teljes erőbedobással küzdött s nem volt a korszaknak olyan társadalmi-kulturális megmozdulása, amelyben vezető szerepet ne vitt volna. Tagja a Kisfaludy- és Petőfi Társaságnak, osztályelnöke, majd másodelnöke az Akadémiának, létrehozója, elnöke a Képzőművészeti Társaságnak, alapítója és másodelnöke a Történelmi Társulatnak, elnöke a Régészeti Társulatnak. Ő a magyarországi szabadkőműves mozgalom nagymestere. Fáradhatatlanul agitált, szervezett, írt, cikkek százait publikálta. Élete egyik fő művét (*Magyarország archeológiája*) az Akadémia is díjazta. Tevékenységében széles körű külföldi kapcsolatait is hasznosította: Magyarország külföldi megismertetéséért kevesen tettek akkor nála többet. Műkincsekkel teli lakása a Múzeum épületében a pesti társadalmi élet központja volt: az itt rendszeresített irodalmi szalon a szellem legkiválóbbjait vonzotta. Mindezek után érthető, hogy az általa vezetett intézmény is nagymértékben neki köszönhette fellendülését. Pulszky aktivitása jelentősen hozzájárult a gyűjtemények gyors gyarapodásához. A legkiválóbb szakembereknek a Nemzeti Múzeumba való vonzása pedig e gyűjtemények rendszerezését, tudományos feldolgozását és megismertetését tette lehetővé. Pulszky Ferenc huszonöt éves igazgatósága alatt vált a Magyar Nemzeti Múzeum valóban európai rangú tudományos intézménnyé.

A múzeumi élet belső ügyvitelére, irányítására vonatkozó adatok meglehetősen hézagosak. Tudomásunk van arról, hogy az igazgató elnökletével az osztályőrök rendszeres havi tanácskozásokat tartottak. Az őrök ekkor táraik új gyarapodásáról is beszámoltak. Pulszky Ferenc korszakában rendszeressé váltak a könyvtár havi jelentései az olvasóterem forgalmáról és a kiemelkedőbb ajándékokról. Átfogó, éves vagy többéves jelentés készítésének kötelezettségével a főhatóság részéről első ízben 1872-ben találkozunk, ennek ismertetésére ott kitértünk.

A főhatóság felé a Múzeum igazgatója képviselte az intézményt, így Mátray Gábor jelentései, feljegyzései mindig az igazgatóhoz szóltak, hasonlóan a 67-et megelőző korszakhoz. A minisztériumnak a könyvtárra is vonatkozó rendelkezéseit Mátray Gábor rendszerint másolatban is megkapta, az igazgató kézjeggyével és utasításával. Mátraynak a minisztérium tevékenységével kapcsolatban voltak javaslatai, pl. a kötelespéldány-beszolgáltatás hatásfokát úgy kívánta volna javítani, hogy a nyomdák a könyvtár helyett a minisztériummal álltak volna közvetlen kapcsolatban. Pulszky továbbította a javaslatot, de a minisztérium nem lelkesedett az ötletért, s továbbra is a könyvtár és a nyomdahelyek közvetlen kapcsolatát tartotta célszerűnek.

A Széchényi Könyvtárnak az intézményen belüli különállásának, külön státusának hagyományai, amelyeknek az alapítványi korszakban még voltak maradványai, most, az állami intézménnyé váláskor, fokozatosan visszaszorultak. Tükröződött ez mindenekelőtt a névhasználatban. Bár a Széchényi Országos Könyvtár elnevezés ebben a formájában nem szűnt meg véglegesen, egyre inkább háttérbe szorult és polgárjogot nyert a Múzeumi Könyvtár elnevezés mind a hivatalos (a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára), mind a hétköznapi névhasználatban. A tudományos közéletben és a sajtóban csaknem kizárólag a Múzeumi Könyvtár, vagy a Múzeum Könyvtára elnevezéssel találkozunk. Különösen felerősödött ez a tendencia Mátray Gábor távozásával, aki a régi Széchényi Könyvtári hagyományoknak utolsó őrzője és a Széchényi-család iránti személyes elkötelezettségnek utolsó képviselője volt. Mátray névaláírása mindig ilyen formában szerepelt az iratokon: „Mátray Gábor a Széchényi országos könyvtár őre a Nemzeti Múzeumban” – ő maga a Nemzeti Múzeum Könyvtára elnevezést a legritkább esetben használta.

A könyvtár különleges státusának másik, sokkal lényegesebb ismérve a Széchényi-családnak a könyvtári személyzet kiválasztására való jogosultsága volt, mely egy ideig még a kiegyezés után is érvényesült. (Erről részletesen a személyzeti helyzetről szóló fejezetben szólunk.) Rendelkezett a könyvtár egy külön pénzügyi alappal is, a Széchényi Lajos-féle alapítvánnyal, mely kizárólagosan a Széchényi Könyvtár gyarapodását volt hivatva szolgálni. Az alapítványi kamatok felhasználásáról a könyvtár köteles volt a Széchényi családnak is elszámolni. Ez az alapítvány egészen 1918-ig fennállt. Amikor a könyvtár életében korszakos jelentőségű változásról volt szó – pl. a müncheni szakrendszerű állományfeldolgozás beindításáról – Eötvös József is kötelességének érezte, hogy ezekről a lényegi intézkedéseiről a Széchényi családot értesítse. Ez azonban már csak utólagosan történt meg, kizárólag tájékoztató jelleggel, melyet a miniszter külön ki is hangsúlyozott.

A KÖNYVTÁR SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA

A Széchényi Könyvtár 1867-ben a következő betöltött állásokkal rendelkezett:

Beosztás	Név	Szolgálati idő
Őr	Mátray Gábor	1837–1875 (nyugd.)
I. segédőr	Barna Ferdinánd	1860–1889 (nyugd.)
II. segédőr	Supala Ferenc	1866–1875 (elhunyt)
Írnok	Péterffy Kálmán	1865–1867 (áthelyezés VKM)
I. osztályszolga	Molnár Viktor	1865–1869 (áth. MNM Régiségtár)
II. osztályszolga	Déczy István	1866–1871* (elhunyt)

*1869-től mint írnok

A kiegyezés évében Mátray Gábor (1797–1875) már harminc éve állott a könyvtár szolgálatában, s 21 éve mint annak vezetője. Mátray mozgalmas életút után választotta a könyvtárosságot hivatásául. Jogi tanulmányai befejeztével 13 évig volt nevelő Széchényi Lajos családjánál, s ez a környezet döntő módon hatott fejlődésére. Az itt kínálkozó művelődési lehetőségek – gazdag könyvtár, gyakori bécsi tartózkodások – elmélyítették, sokoldalúvá tették tudását. A család hazafias szelleme, Széchényi István reformeszméinek hatása az ifjú Mátrayt is tettekre ösztönözték. Ügyvédi oklevelének megszerzése után sem lépett jogi pályára, hanem a kibontakozó reformkor kulturális életének lett aktív részese és szervezője. Zenei tehetsége, a színművészet iránti vonzódása, az irodalom és a történelem szeretete, a magyar múlt értékeinek felkutatása és megőrzése iránti lelkes buzgalma a kultúra számos területén kínált számára tennivalót s ő élt is a lehetőségekkel. „Az ő nevéhez fűződik a magyar zenetudomány alapvetése – írja róla zenei munkásságának méltatója – a népdalkutatás tulajdonképpeni megindítása, a fejlődőben lévő magyar zene színpad neki köszönheti egyik legtöbbet játszott darabjának muzsikáját, ő szerkesztette – a magyar sajtó történetében úttörőként – az első szépirodalmi lapot, ő indította meg e lapban a rendszeres zenekritikát; Mátray alapította és igazgatta az első magyar konzervatóriumot, a Nemzeti Zenedét, és az elsőik között volt, aki magyar műdalokat írt. De ezeken kívül is mindenütt ott volt, ahol szolgálhatta nemzetünk kulturális felemelkedésének ügyét: legyen ez a hely a meginduló Nemzeti Színház, az első magyar képcsarnok vagy a Széchényi Könyvtár. Polihisztor volt, meg nem alkuvó, saját hasznát és dicsőségét nem tekintő művész, író és tudós.”¹³ E színes egyéniség férfikora delén önként vállalta a könyvtári munka csendesebb és kevésbé mutató voltát, előbb napidíjasként Horváth István mellett, majd ennek utódként mint a könyvtár vezetője. Tevékenysége ezután elsősorban történeti és bibliográfiai jellegű, a közélettől csaknem teljesen visszavonulva. A zeneiskola vezetését azonban haláláig megtartotta s életét a két intézmény: a Nemzeti Múzeum

Mátray Gábor
(1797–1875)

és a Nemzeti Zenede között osztotta meg. Visszahúzódásának lehetséges okát a fölötté elhangzott akadémiai emlékbeszéd helyesen jelölte meg: Mátray csaknem minden téren úttörő volt, a kezdet nehézségeivel küzdő, mindent tenni-vállalni akaró hazafi, akit az utána jövő nemzedék tehetségében, szakszerűségében még életében túlszárnyalt. Mátray élete második felében a könyvtári munkában találta meg azt a területet, ahol bőven kamatoztathatta nagy műveltségét, nyelvtudását, rendszerező hajlamát, az alaposág, a pontosság szeretetét. (Latinul, németül, franciául és olaszul írt, olvasott, ill. beszélt, értett a görög nyelvhöz is.) Könyvtári munkáját a nemzet érdekében végzett szolgálatnak fogta fel,

s ennek mindig kötelességtudóan és becsülettel igyekezett eleget tenni. Működése egy egész korszakot jelent a Széchényi Könyvtár életében. Érdemei valóban kimagaslóak: ő volt az, aki a könyvtárat a Nemzeti Múzeum újonnan elkészült épületébe 1846-ban beköltöztette, ő rendezte és állította fel – egyetlen szolga segítségével – a mintegy 150 000 kötetes gyűjteményt, ő végezte el a törzsanyagot alkotó Széchényi-gyűjtemény feldolgozásának nagyobb részét, több tízezernyi cédulát megírva s ő rendezte és repertorizálta az akkor mintegy 9000 egységet számláló kézírattárat. 1860-ig – Barna Ferdinánd kinevezéséig – egymaga vezette a könyvtárat és végzett valamennyi könyvtári munkát. (1855 és 1860 között csak másodnaponként állt rendelkezésére egy segédező s ez sem rendszeresen.) Mátray aktivitásából futotta még a Nemzeti Múzeum keretében létrehozott Nemzeti Képcsarnok körüli tevékenységre is, elkészítve annak első katalógusát. 1870. január 25-én egy felolvasó ülés keretében ő mutatta be az Akadémián a Konstantinápolyból akkor visszakerült négy Corvin-kódexet. Az MTA levelező tagjává választotta.¹⁴ A hosszú szolgálatban megfáradt Mátray idős korában bizonyára nem volt mentes némi konzervativizmustól, egyfajta patriarkális szemlélettől, sőt talán makacsságtól, merevségtől sem – helyzetéből, korából ez önként következett.

Barna Ferdinánd (1825–1895) ekkor már hét éve dolgozott Mátray Gábor mellett. A különbség közöttük nemzedéknyi: 1848-ban, amikor Mátray már visszahúzódott a könyvtárba, a fiatal ügyvéd Barna Ferdinánd mint önkéntes nemzetőr szolgált Erdélyben. Néhány évi ügyvédeskedés után egy évig pénzügyi fogalmazó volt Nagyváradon s 1860-ban került a könyvtárba. Itt kiváló könyvtári szakemberré képze ki magát s választott szakterületén, a finnugor nyelvészetben elismert tudóssá vált. Ő volt a *Kalevala* első magyar fordítója. Hazánkban elsőként ismerte fel, hogy

az uráli finnugor nyelvtudomány művelése csak a rokonnépek történetének, néprajzának, hitvilágának tanulmányozásával válhat teljessé. Ilyen irányú munkásságával az akkori Magyarországon úttörőnek számított. Ha voltak is magyar őstörténeti kutatásai, romantikus elemek, érdeme, hogy a külföldi magyar vonatkozású szakirodalom közvetítésével a hazai tájékozódás kereteit kitágította. Az Akadémia 1868-ban levelező tagjává választotta. Legtálalóbb jellemzését a *Vasárnapi Újság* nekrológjában olvashatjuk: „Mint ember és tudós egyformán bizonyos elszigetelt állásban maradt, s hírneve általában nem volt arányban sokoldalú képzettségével, nagy nyelvismereteivel s elméjének átható józanságával. Majd valamennyi

Barna Ferdinánd
(1825–1895)

európai nyelvet értette, a rokon nyelveket pedig fölléptekor senki sem ismerte alaposabban, mint ő. Tehetsége és tudománya képesíthették volna őt arra, hogy elsőrangú tudósaink sorában foglaljon helyet, minő Hunfalvy Pál és Budenz József voltak: de az ember túlságos szerénysége s naiv félénksége folyvást nagy akadályai voltak a tudományos pályán való haladásnak. Igénytelen, egyszerű ember volt, de nemes szívű, aki a múzeumi könyvtárban körülötte dolgozó fiatal embereket nemcsak irodalmi törekvéseikben segítette, hanem sokszor anyagilag is.”¹⁵ Barna Ferdinánd szakértelmének elismerését jelentette, hogy Eötvös József 1869-ben őt választotta a Széchényi Könyvtár állománya korszerű feldolgozása munkálatainak irányítójává. Segédőri beosztása mellé ezért kapta 1870-ben a tiszteletbeli őri rangot.

A második segédőri, Supala Ferenc (?–1875) 1866. márc. 15-étől állt a Könyvtár szolgálatában. Jogi képzettségű, nyelvekhez értő, tudós könyvtáros volt: egyik feladata a különösen nagy szakértelmet és nyelvtudást kívánó ősnymtatványok és oklevelek feldolgozása volt. Foglalkozott szláv nyelvekkel is: 1873/74-ben hosszabb időt töltött Oroszországban egyrészt a nyelv tanulmányozása, másrészt az ottani újabb, magyar vonatkozású irodalom felkutatása céljából. Tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak, cikkei jelentek meg a *Századok*-ban. Sok betegeskedését Mátray már 1873-ban említette, 1875-ben bekövetkezett halála viszonylag fiatalon érthető. Supala Ferenc az 1869. április és 1871. április közötti időben felsőbb rendeletre a könyvtárrendezési munkálatokban vett részt Barna Ferdinánd mellett.

Háromjukon kívül még az írrok látott el könyvtári munkát, természetesen az előbbieknél alacsonyabb szinten. (Olvasótermi felügyelet, jegyzékek készítése, másolása, naplózás, kötetzeti előkészítés stb.) Itt húzódott az a határ, amely a tudós

könyvtárosokat a könyvtárosi aprómunkát végző kishivatalnokoktól elválasztotta. Ugyanakkor ezeket az állásokat is többnyire tanult emberek töltötték be, akiket a kenyérkereset kényszere és a könyvek szeretete vitt a könyvtárba.¹⁶ Sajnos a Széchényi Könyvtárban ezen a poszton ekkoriban gyakori volt a változás s ez fokozta az érdemi munkát végzők túlterheltségét. Mátray egy 1868-as jelentésében arról panaszkodott, hogy az egymást váltó írnokok betegség vagy más egyéb okok miatt napokig, hetekig, sőt hónapokig is kimaradtak a munkából.¹⁷ Tennivalóikat ilyenkor a segédőr, nem ritkán maga az őr kellett elvégezze.

A volt segédtanár Péterffy Kálmán (1834–?) írnok alig két évet töltött a könyvtárban: 1865 novemberétől 1867 decemberéig, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba helyezték át.¹⁸ Utóda a jó képességű Maár Péter lett, aki 1868. február 29-i kinevezésekor a pesti kereskedelmi akadémia magyar nyelv és történelem segédtanára volt. Hivatali kötelességeinek elhanyagolása miatt a Minisztérium már októberben megrovásban részesítette.¹⁹ A Múzeum igazgatóságának elbocsátási javaslata ellenében a Minisztérium ekkor még három havi próbaidőt engedélyezett számára, december 15-én azonban hivatalából felmentette. Tanári állásából is elbocsátották 1871-ben, miután a tanári oklevelet határidőre nem szerezte meg. Mindennek ellenére nem alkothatunk Maár Péter Pálról egyértelműen negatív képet. Ő volt az, aki Magyarország egyik legrégebbi közművelődési intézményében, a Pesti (később Budapesti) Népoktatási Körben a hetvenes évek elején aktív szerepet vállalt. Ismeretes a Népoktatási Kör által felállított könyvtár létesítésére 1871-ben tett indítványa, amely a közművelődés előmozdítására nyugat-európai mintájú városi könyvtárak szervezését tartotta szükségesnek. Megállapítását, miszerint „Pesten mindeddig létező könyvtáraink jobbára elavult vagy oly művekkel telvék, melyek a népművelődés céljaira alig használhatók fel” – nyilván a pesti nagykönyvtárak (egyetemi, akadémiai és a Széchényi Könyvtár) állományának ismeretében fogalmazta meg.²⁰ Életéről több adatunk nincs, Szinnyei néhány munkáját sorolja fel, melyek tanári működésével kapcsolatos előadásait tartalmazzák. Nyílt szellemű, progresszív szemléletű s bizonyára művelt ember volt Maár Péter Pál s ennek korántsem mond ellent, hogy a vele szemben támasztott hivatali elvárásoknak nem tudott (nem akart) eleget tenni.

Maár Péter Pál volt az első könyvtári alkalmazott, akit már Eötvös József nevezett ki. A Széchényi Könyvtár különleges státusából következően a könyvtári személyzet kiválasztásában ebben az időben még döntő szava volt a Széchényi-családnak. Széchényi Ferenc alapító levele értelmében a család joga volt a könyvtár őrét, írnokát és szolgáját kijelölni, elsősorban olyan személyek közül, akik a Széchényi-család szolgálatában érdemeket szereztek.²¹ A kinevezés joga a könyvtár mindenkori főhatóságát, korszakunkban a vallás- és közoktatásügyi minisztert illette meg. Az alapítólevél hármas jelölést írt elő, a kiválasztás már a kinevező joga volt. A hármas jelölésre azonban a kisebb rangú állásoknál nemigen találunk példát. A grófi család erre az előjogára szigorúan ügyelt, így pl. amikor Mátray Gábor 1870-ben gr. Széchényi Pálhoz intézett levelében egy megüresedett szolgai állás ügyében az íránt tudakozódott, van-e Széchényi Pálnak alkalmas jelöltje s ha nincs, megengedi-e hogy a Magyar Nemzeti Múzeum ajánljon valakit, Széchényi Pál hozzáárult ehhez, de

hangsúlyozta; „részemről minden innen kikövetkeztethető jogcsorbulás elleni óvás mellett...”²² Az egyszerűnek éppen nem nevezhető eljárás a következő volt: Mátray Gábor több folyamodó közül kiválasztotta a legalkalmasabbat, Pulszky Ferenc ezt írásban terjesztette Széchényi Pál elé, aki válaszában megtette az illőre vonatkozó személyi jelölést. Ezt most már Pulszky felterjeszthette a Minisztériumba s a miniszter a jelöltet kinevezte. A kinevezésről a Múzeum hivatalosan értesítette a Széchényi-családot. Így zajlott le ez egy egyszerű könyvtári szolga esetében, de így volt néhány évvel később a könyvtárvezetés utódlásának valóban lényegi kérdésében is.

Az alapítólevél értelmében a jelölés joga a Széchényi-családnak azt a tagját illette, aki a legmagasabb közjogi funkciót éppen betölti, vagy betöltötte. Széchényi Ferenc ezzel a család azon tagjainak előjogát kívánta biztosítani, akik a köz, a nemzet javára a legtöbbet nyújtották. Ez az elképzelés azonban, párhuzamosan az arisztokráciának a hivatali életből való fokozatos visszavonulásával, a nem arisztokrata – de általában nemesi – származású értelmiség előretörésével, már nem volt tartható. Bizonyára ez is szerepet játszott abban, hogy a családban kialakult az a gyakorlat, miszerint e jog a család szeniorát, azaz legidősebb tagját illette meg, ez időben Széchényi Ferenc három fia közül a még egyedül életben lévő, konzervatív szellemű Széchényi Pált (1789–1871).

Maár Péter Pál utódaul Széchényi Pál Fábry Nándor soproni írnokot jelölte, a kinevezés meg is történt, Fábry Nándor azonban állásáról leköszönt, még mielőtt azt gyakorlatilag elfoglalta volna.²³ Ekkor az állásra 1869. március 1-jén Décsy István (?–1871) könyvkötő segédet nevezték ki, aki 1865-től szolgai állást töltött be a könyvtárnál, s külön díjazásért könyvkötői munkát is végzett.²⁴ Ez nyilván valóban átmeneti, vagy talán emberbaráti intézkedés volt: a már ekkor betegeskedő Décsy bizonyára nem volt már fizikai munkára alkalmas. 1871-ben bekövetkezett halála után az addigi írnoki állást könyvtári segédi státussá minősítették át s arra érdemes személyt, Tipray Tivadart (1846–1880) nevezték ki.²⁵

Tipray Tivadar egyetemi tanulmányai befejeztével 1869-től mint napidíjas vett részt a Széchényi Könyvtár rendezési munkáiban. Már ekkor kitűnt felkészültségével, szorgalmával és pontosságával. Az évek során kiváló könyvtáros szakemberré vált Tipray fiatalon, 35 éves korában hunyt el. A *Magyar Könyvszemle* 1880-ban így méltatta: „...a könyvtani és a könyvtárismereti irodalomban oly tájékozottságra tett szert, hogy e téren méltán a szakférfiak közé számítottuk. Könyvtárnok volt testestől-lelkestől... alapos készltség, szigorú köteleességérzet s példás szolgáltat-készség jellemzé, s működésében össze tudta egyeztetni a könyvtár érdekeit a közönség érdekeivel.” A *Magyar Könyvszemle* irodalmi rovatát ő vezette, bibliográfiai munkásságának is a folyóirat adott helyt.

A könyvtári státusok eggyel való növelésére 1871 szeptemberében került sor, amikor Eötvös Lajost (1848–1872) könyvtársegéddé nevezték ki. Eötvös Lajos ekkor már két éve állt a könyvtár szolgálatában. Eötvös József határozott intézkedésére, Mátray Gábor tiltakozása ellenére alkalmazták 1869. július 1-jétől díjnoki minőségben egy számfeletti írnoki állásra. Mivel Mátray nem fogadta el munkatársául, Barna Ferdinánd mellé osztották be. Mátray azzal érvelt, hogy nem várható el rendszeres

könyvtári jelenlét és munka attól, aki egyidejűleg teológiai tanulmányokat folytat s ugyanakkor fél évig még önkéntes katonaidejét is tölti.²⁶ Ilyen látszatsegítségből Mátray nem kért, pedig elutasítása a fiatal nemzedék egyik legtehetségesebbjének szólt. A már előzőleg Kolozsvárott, Szabó Károly mellett, majd Pesten, a Ráday-könyvtárban könyvtárosi és bibliográfusi felkészültséget szerzett ifjú jelentős irodalomtörténeti jártasággal rendelkezett és rendszeresen publikált. 1869-től a Széchenyi Könyvtár anyagából is számos tudományos közleménye jelent meg. Lehetséges, hogy Eötvös Lajosból sohasem lett volna a könyvtárosi rutinmunkát végzők s a mindig mások szolgálatára készségesen állók mintaképe, de bizonyos, hogy 24 évesen bekövetkezett halála a Széchenyi Könyvtárat egy leendő kiváló tudós-munkatárstól fosztotta meg.²⁷

A megüresedett állást 1872. május 16-án Major Lajossal (1836–1898) töltötték be, aki előzőleg a könyvtárrendezésnél Barna Ferdinánd mellett mint napidíjas dolgozott. Kinevezésétől Major Lajos 26 éven keresztül volt a könyvtár egyik legbuzgóbb munkatársa, akiben nemcsak kollégái, hanem a könyvtár látogatói is „a könyvtárnoki munkásság megszemélyesítőjét látták”. A *Magyar Könyvszemlé*-ben könyvtártani témájú cikke jelent meg. Szerényebb képességű volt, őt nem sorolhatjuk a Széchenyi Könyvtár tudós munkatársai közé.²⁸

Nehéz helyzetük volt a könyvtári szolgáknak. Munkakörükhöz nemcsak a takarítás és a fűtés, hanem az olvasótermi kiszolgálás, a raktári rend fenntartása, az állomány lebélyegzése, a hírlapok rendezése, sőt a kézbesítés is hozzátartozott. Kötelességük volt a teljes állomány portalanítása a könyvtár zárva tartásának idején. Csekély bérüket (1870-ben évi 300 Ft és 60 Ft szálláspénz) igyekeztek egyéb tevékenységgel, pl. könyvkötéssel kiegészíteni. Miután a könyvtárnak is hasznos volt, szívesen választottak könyvkötő segédet a szolgai állásra, így pl. 1866-tól Décsy Istvánt, 1870-től Szurmay Sándort.

1867-ben két szolgai állással rendelkezett a könyvtár (Molnár Viktor, Décsy István), 1873-ban már hárman teljesítettek szolgálatot (Mosonyi Antal, Szurmay Sándor, Fischer József). Miután a könyvtárrendezési munkák sok anyagmozgatással jártak együtt, a szolgák többnyire oda voltak kirendelve s Mátraynak hosszabb időn át egyetlen szolgálával kellett az olvasók ellátását biztosítani. 1871-ben Mátray beadvánnyal fordult Pulszky Ferenchez s ebben 100 Ft fizetésemelést kért Szurmay Sándor részére azzal az indoklással, hogy Szurmay szabadidejének rovására is kénytelen hivatali teendőinek ellátásával foglalkozni, jóllehet az alatt könyvkötéssel pénzt is kereshetne.²⁹ Kárpótlásul Mátray méltányosnak tartott volna egy fizetéskiegészítést, nem így azonban a minisztérium. A VKM válasza értelemben egy tisztviselő vagy szolga csak abban az esetben kaphat jutalmat, ha idejét és erejét a méltányos mértéken túl veszik igénybe, de ez csak elvégzett munkáért, utólag adható. Rendszeres fizetéskiegészítésről tehát szó sem lehet, annál kevésbé, mert az 1870. november 25-én kelt 23.432 sz. rendelettel helybenhagyott utasítás 8. paragrafusa szerint a szolgák a rájuk bízott munkát hivatali időn kívül is végezni tartoznak. A nevezett szolgát tehát „szigorúan kötelezze mindazon teendők végzésére, melyek egy állandóan alkalmazott és kellőleg díjazott szolgától méltányosan követelhetők.” Ez gyakorlatilag azt jelentette,

hogy a szolgálótól megkövetelt munka mennyisége kizárólag a munkaadótól függött s a szolga köteles volt azt – időkorlátokra való tekintet nélkül – elvégezni. Szomorú, de korántsem egyedülálló példája ez a könyvtári szolgálak akkori helyzetének. Ugyanígy talált elutasításra a Minisztérium részéről 1873-ban az Egyetemi Könyvtár időszolgája, Dobocsányi Ignác is.³⁰ A Széchényi Könyvtárban a volt szolgából lett könyvtári írnok, Décsy István halála előtt egy hónappal még arról írt, hogy dagadt lábait nem kellene a járással erőltetnie, ha a Múzeum épületében, „bár egy lyukban is”, ellakhatna s így legalább az írásbeli munkákat helyben elvégezhetné.³¹

A szolgálak közül külön is meg kell emlékeznünk Mosonyi Antalról, aki húsz évet töltött a könyvtárban „s ez idő alatt értelmességével, megbízhatóságával, ügyszerezetével, helyi és irodalmi ismereteivel igen jó szolgálatot tett a könyvtárnak” – ahogy azt a *Magyar Könyvszemle* nekrológja 1889-ben írta.³² Különösen nagyok voltak Mosonyi érdemei a könyvtárrendezési munkálatokban: „Nyílt, gyakorlati esze hamar kiismerte magát a müncheni rendszer titkaiban. A rendezés alatt a könyvtár minden könyve az ő kezén ment keresztül, ő emelte ki a rendezetlen tömegből a lajstromozandó könyveket és ő állíttatta fel ismét a lajstromozottakat a szekrényekben. Hasonlóképpen a kettős példányokat is ő helyezte el a kiselejtezetek közé. Ezen művelet által sok könyvnek a címét megjegyezte magának, s 20 évi szolgálatában a rendezésnél szerzett ismereteit annyira gyarapította, hogy ezekkel és a könyvtár technikában szerzett tapasztalásával a könyvtárnak és a közönségnek igen hasznos szolgálatokat tett. Ügyessége és könyvtárnoki temperamentuma közmondásossá vált. Ő a könyvtári gépezetben egy alárendelt, de fontos kerék volt, ...” Élete utolsó éveiben Mosonyi a könyvhigiéniai munkák végzésében is kitűnt, e téren szerzett ismereteit Bécsben gyarapította s őt tekinthetjük a Széchényi Könyvtár első restaurátorának.³³ Típusa volt Mosonyi Antal annak a könyvtári mindenesnek, aki úgy foglalkozott fizikailag a könyvekkel, hogy azok tartalmi részével is kapcsolatba került s így a könyvtári tájékozódás, sőt tájékoztatás munkájában is az olvasók szolgálatára tudott lenni.

LÉTSZÁM, MUNKAKÖRÜLMÉNYEK, KÖVETELMÉNYRENDSZER

A Széchényi Könyvtár személyzeti létszáma 1873-ban az alábbi volt:

1	könyvtárőr (Mátray Gábor)
2	segédőr (Barna Ferdinánd, Supala Ferenc)
2	könyvtári segéd (Típray Tivadar, Major Lajos)
3	szolga
5	napidíjas*
13	

A helyzet annyival volt kedvezőbb 1867-hez viszonyítva, hogy az egyetlen írnok helyett most két könyvtári segéd működött, akik mindketten magasabb szín-

* A könyvtárrendezési munkálatoknál foglalkoztatva, Barna Ferdinánd vezetése alatt.

vonulú könyvtári munkára is alkalmasak voltak és „fáradhatatlan szorgalmukat” még az igényes Mátray Gábor is dicsérte. Az elvégzendő feladatokhoz képest azonban öt érdemi munkát végző könyvtáros sem volt még elegendő. (Az ekkor még foglalkoztatott öt rapidíjastól eltekinthetünk, mivel alkalmazásuk a rendezési munkák befejeztével megszűnt.) Mátray Gábor jelentéseiben állandóan kérte is a létszám növelését. Az 1873 októberi feljegyzésében közölt létszámgényét azonban az akkor viszonyokhoz képest túlzottnak kell tartanunk.³⁴ Mátray ekkor két további segédőt kért (egyet saját helyettesítésére, egyet az oklevelek és egyéb kéziratok feldolgozására), három könyvtári segédet (egyet-egyet az új beszerzések kezelésére, az olvasóterembe, ill. a kéziratok kezelésére), két írnokot (másoló munkákra, különböző naplók vezetésére) és három szolgát. Az öt rapidíjossal együtt számlált 13 fős személyzethez ez további 10 főt jelentett volna, ám ez a kérés a hazai könyvtári viszonyok ismeretében nem volt reális. (A nagyobb forgalmat lebonyolító Egyetemi Könyvtárban az új épületbe való költözkéskor, 1876-ban 6 könyvtáros és 4 szolga működött.)³⁵ Mátray Gábor nyugdíjazásáig, 1875 elejéig nem is történt további változás a könyvtár személyi állományában.

Mátray gyakorlatilag Tipray és Major kinevezésével kapott végre érdemi segítséget maga mellé. Ezt megelőzően a gyakori személycserék, hiányzások, betegségek következtében nem egyszer egyetlen szolga segítségével kellett a könyvtár napi feladataival és a teljes olvasóforgalommal megbirkóznia, sőt volt időszak, amikor teljesen magára maradt. Az 1869–1875 közötti években a könyvtárrendezési munkák, az állománynak az új szakrendszerben való feldolgozása minden mást megelőzött, így érthető, hogy ez részben az egyéb munkák rovására történt, a könyvtár napi feladatait ellátók terhelésének növelésével.

A könyvtárosok napi munkaidejére vonatkozólag elsősorban a nyitva tartás ideje ad eligazítást. Miután a könyvtár naponta 9 és 14 óra között állt az olvasók rendelkezésére, ez egyúttal a könyvtárosok jelenlétét is megszabta. Ugyanekkor Mátray Gábor egyik levelében ezt írta: „Könyvtári hivatalszobámban 10–2 óráig naponként megellelhető vagyok.”³⁶ Feltehető, hogy ennél a 4 óránál több időt is töltött a könyvtárban, hiszen bent lakott a Múzeum épületében. Egy 1878-as adat szerint az Egyetemi Könyvtár kishivatalnokai arra való hivatkozással kérték rapidíjuk 1,50-ről 2 forintra való emelését, mivel ők napi 8 órát dolgoznak, míg a „múzeumi díjnokok” 5 órai munkáért kapnak ugyanennyit.³⁷ A szolgák munkaideje a könyvtárosokénál hosszabb volt.

Ami a szabadságidőt illeti, Mátray 1871-ben egy munkatársával kapcsolatban hathetes szabadságot említ.³⁸ Kubinyi Ágoston igazgató 1867-ben arra hívta fel Mátray figyelmét, hogy a könyvtár hathetes zárva tartása „nem jelenti egyszersmind a könyvtári személyzet hatheti szabadságidejét, – ezt csak az igazgatósághoz benyújtott kérelem alapján lehet felhasználni, előbb, vagy utóbb.”³⁹ Kubinyi rendelkezése azt a célt szolgálta, hogy a könyvtár a hathetes szünidő alatt se maradjon teljesen személyzet nélkül. Az iratok tanúsága szerint Mátray minden esetben írásban kérelmezte, hogy Pestet elhagyhassa, általában két hétre, utóbb már csak 8 napra, 1873-as jelentésében pedig már arról írt, hogy a rendszeres szünidőből ő csak öt napot tudott igénybe venni.⁴⁰

A fizetések nem voltak magasak s ez állandó panaszra adott okot. Az 1870-es állami költségvetés szerint a Széchényi Könyvtárban a fizetések így alakultak⁴¹:

1 könyvtárőr	1400 Ft+természetbeni lakás*
1 őrségéd	1000 Ft+természetbeni lakás
1 őrségéd	1000 Ft+természetbeni lakás
1 írnok	500 Ft+200 Ft szálláspénz (mai szóval: lakbérpótlék)
$\frac{1}{5}$ írnok	500 Ft+100 Ft szálláspénz (mai szóval: lakbérpótlék)
5	

A Széchényi Könyvtárral leginkább összemérhető intézményben, az Egyetemi Könyvtárban a fizetések 1871-es adat szerint valamivel alacsonyabbak voltak.⁴² Ezzel szemben a minisztériumban egy miniszteri titkár 1800+300 forintot kapott (a 300 Ft szálláspénz), tehát többet, mint a Széchényi Könyvtár őre, aki az MTA levelező tagja volt. A segédőrök, akik szintén tudományosan képzett férfiak voltak (Barna Ferdinánd esetében MTA levelező tag), alig valamivel kerestek többet, mint egy minisztériumi fogalmazó, akinek fizetése 900 Ft és 200 Ft szálláspénz volt. Valamivel jobban volt megbecsülve a Múzeum igazgatója (2100 Ft és természetbeni lakás), de ő is jelentősen elmaradt a főhatóság vezető embereinek fizetése mögött. (VKM miniszteri osztálytanácsos 3000+400 Ft, miniszteri tanácsos 5000+600 Ft).⁴³

A kapitalizálódó fővárosban ebben az időben az élet egyre drágult s 1873-ban Mátray Gábor „a pesti élet sanyaru drágaságát” panaszolva javasolta Pulszky Ferencnek, hogy a könyvtárosok „jobb évdíjjal vagy legalább drágasági pótlékkal láttassanak el.” Hivatkozott Mátray a külföldi tudományos intézetek példájára is. Szerinte a könyvtár működésének egyik súlyos akadálya „nemcsak a tudományosan mivelt egyéneknek, hanem a szolgáltnak is kevés száma és a létezőknek is oly csekély évdíja, miből illően élniök itt Pesten lehetetlen.”⁴⁴

A könyvtárosok alacsony fizetése nem volt kizárólag Széchényi Könyvtár-i probléma: hasonló panaszokról hallunk az Egyetemi vagy az Akadémiai Könyvtárban is. Mindezt a VKM is kénytelen volt figyelembe venni: az Egyetemi Könyvtár alkalmazottainak 1871-es fizetésemelését az élelmiszerek drágaságával indokolták. Egy 1875-ös VKM költségvetési előterjesztés szerint „a Nemzeti Múzeum őrségi személyzete illetményei mellett a fővárosban uralgó drágaság miatt a megélhetés gondjaival küzdödvén” vidéki tanári állásokra törekszik.⁴⁵

Mivel ekkor a fizetésből élők szociális biztonságát garantáló országos szervezetek még nem léteztek, helyi szerveződések – segélyegyletek, betegpénztárak – próbálták e hiányt pótolni. A Nemzeti Múzeumban viszonylag korán, már 1865-ben megalakult a múzeumi személyzet segélypénztára, amelynek szabályait a Helytartótanács 1865. október 6-án jóváhagyta. A *Fővárosi Lapok* híradása szerint a segélyegylet Mátray Gábor indítványára alakult meg.⁴⁶ E szabályzat értelmében a tagok által fizetésük arányában rendszeresen fizetett járulék egy részéből alaptőkét képez-

* Ez kiegészült a Széchényi Lajos-féle alapítványból még évi 105 forinttal.

tek, míg más részét, továbbá az alaptőke kamatait segélyezésre és kölcsönök nyújtására fordították. A segélyből részesülhettek a nyugdíjasok, az özvegyek és az árvák is. A segélypénztár öttagú kezelő bizottságában a személyzet valamennyi kategóriája képviselve volt, a szolgától az osztályőrig. A könyvtár hivatali iratai között nem találtuk nyomát annak, hogy ez a szervezet hogyan és meddig működött. A nyolcvanas években már biztosan nem, mivel az akkori adatok szerint a segélyezések alkalmi gyűjtések eredményei voltak s a kiváló szervezőkészségéről nevezetes Csontos János személyéhez fűződtek.⁴⁷

A csekély anyagi elismeréssel szemben egy viszonylag magas követelményrendszer állt. A kor elvárása szerint a könyvtárban dolgozók tudományosan képzett, sőt alkotó tudományos tevékenységet folytató férfiak kellett legyenek. Ugyanők azonban nemegyszer kényszerültek egyszerű adminisztratív munkák elvégzésére is, éppen az írnokok hiánya, vagy nem kellő száma miatt.

A könyvtári segédőrökkel, tehát rangban, ill. beosztásban mindjárt a könyvtári őr, az egyszemélyi vezető után következő munkatársakkal szembeni követelményeket mind Mátray, mind Barna Ferdinánd 1863-ban igen világosan megfogalmazták. „A könyvtári hivatalnok járatos legyen – írta Mátray – nemcsak a Bibliographiában, hanem az avval járó minden megkívántatott tudományban, habár nem a tökély legmagasb fokáig is, de legalább fő elemeiben. Legyen továbbá több nyelvben is járatos...”⁴⁸ A könyvtárosi pálya hármaskövetelményét Mátray itt máig ható érvénnyel fogalmazta meg: 1) könyvtári-bibliográfiai szakismeret; 2) mindenoldalú általános műveltség, tájékozottság; 3) több nyelv ismerete. Ezután Mátray pontokba foglalta a Széchényi Könyvtár különböző beosztású alkalmazottaival szembeni kívánalmakat:

„a) A múzeumi könyvtár segédőre a Bibliographián s különösen a magyar irodalom ismeretén kívül a jogtudományokat bevégezze, s illetőleg a Diplomaticában, régi irományok olvasásában, a magyar, német s latin nyelvben egyiránt (sic) járatos legyen s csinos írással birjon;

b) Az írnok (ha magasabb hivatalra nem vágyódnék) legalább a magyar, német s latin nyelveket értse, e nyelveken jól orthographice, és csinosan írjon.

c) A szolga magyarul és németül egyaránt jól beszéljen, olvasni és írni tudjon.”

A nyelvtudós Barna Ferdinánd különösen a nyelvek ismeretét hangsúlyozta s elérendő célként tűzte ki, hogy a könyvtárban valamennyi fontosabb nyelvnek legyen ismerője: „...e művelet [a könyvtári feldolgozó munka] feltételezi a latin s görög, magyar, német, francia nyelveknek ... legalábbis annyira kiterjedt ismeretét, hogy ezeken ... részint beszéljen, részint szótár segélye nélkül jól értsen ... e nyelvek segédül hívásával az e nyelvekkel rokon román és germán eredetű világnyelvekben is, minő az angol, svéd, holland, olasz, spanyol sat. nehézség nélkül kiismerje magát, – a többi hazai nyelvek közül elég hogyha a kinevezendő segédőrök közül külön-külön egyik a szláv nyelv különböző ágait, – másik az oláh (román) nyelvet teljesen birja ...”, továbbá „legalább egy találkozzék, aki a keleti nyelvek studiumát előszeretettel üzi”, mivel „a könyvtárban jelentékeny mennyiségű rendezésre várakozó keleti nyelven irt könyvek is léteznek.” A továbbiakban Barna Ferdinánd is hangsúlyozta az általános műveltséget, a tudományok minden ágában való

tájékozottságot, a hazai irodalomnak az általánosnál behatóbb ismeretét, a régi oklevelek olvasásához és kivonatolásához való hozzáértést. Végül erős hangsúlyt helyezett a speciális könyvtárosi ismeretekre, mintegy előre kivédve az ismert érvet, miszerint könyvtári munkára egy bármilyen szakmában jártas egyén is megfelel: „...a tudományok és általános műveltségnek igen magas fokán álló férfi lehet valaki, anélkül, hogy egy nagyszerű könyvtár rendezéséhez szükségeltető bibliographiai ismeretekkel bírjon, – s seholsem találkozunk oly sajnos hátramaradással, mint éppen e téren.” A könyvtárosi ismeretekben való „hátramaradást” Barna Ferdinánd joggal panaszolta, hiszen e szakma valódi ismerőit az akkori Magyarországon (1863-ban!) talán ha 10-15 főre becsülhetjük.

A minisztérium az 1872-es és az 1873-as könyvtári jelentés bekérésekor külön hangsúlyozta, hogy a jelentés térjen ki a Múzeum alkalmazottainak a gyűjtemények feltárására és megismertetése terén végzett tudományos tevékenységére.⁴⁹ Az igény tehát a főhatóság részéről is létezett, mégpedig konkrétan a gyűjtemények anyagához kapcsoltnak.

A KÖNYVTÁR VEZETÉSÉBEN KIALAKULT KETTŐSSÉG MÁTRAY GÁBOR UTÓDLÁSÁNAK KÉRDÉSE

A korszak személyzeti helyzetét súlyosan terhelte a személyzet megosztottsága, a könyvtár vezetésében kialakult kettősség. 1869-től a könyvtári állomány müncheni szakrendszerű feldolgozásának megindításával egyidejűleg Mátray ugyan névleg megmaradt könyvtárvezetői minőségében, a megkezdett munkálatok vezetője azonban Barna Ferdinánd lett s közvetlen felettese egy kirendelt miniszteri biztos volt. Ezzel az intézkedéssel gyakorlatilag megszűnt az alá-fölérendeltség Mátray Gábor és Barna Ferdinánd között. Ez a helyzet Eötvös József miniszter személyes rendelkezésére alakult így s oka az volt, hogy Mátray élesen ellenezte a müncheni szakrendszer bevezetését. Mátray Gábort tehát félre kellett állítani s a feladat végrehajtását másra bízni. Mátray egy, majd két segéderővel és egy szolgálával a kurrens feladatokat és az olvasóterem működtetését kapta feladatul, vezetői jogkörét tehát jelentősen korlátozták. Ha tudomásul is vette Mátray a maga félreállítását – hiszen mást úgysem tehetett – jelentéseiben vissza-visszatért a problémára. Kifejezte igényét arra, hogy legalább a tájékozottsága legyen meg a könyvtár egésze felett: „Sajnálom, hogy tökélyesen kimerítő tudositványt nem nyújthatok – írja 1872-es jelentésében – azon oknál fogva mert az utolsó 3 év alatt nem minden esemény és rendelet közöltetett velem, mi a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárát illethetné; minél fogva könyvtárnoki ügyirataim csomagaiban több hézag maradt betöltetlen.” A személyzeti részről írt beszámolójában pedig nyíltan hangot adott véleményének: „Az illő egyetértés, kezelés és tekintély szilárdítása érdekében nagyon óhajtható, miszerint a könyvtári főőr felügyelete alatt központosuljon minden, mi a könyvtári teendők körében történik; hogy a Múzeum igazgatójának tudtával s beleegyezésével intézhesse a teendők beosztását az illető tisztviselők között. Így

Fraknói Vilmos
(1843–1924)

lehet csak kellő egységet fenntartani s a célszerű összhangzatot és eredményt biztosítani.”⁵⁰ Fogamatja ennek természetesen nem lett: az 1869-ben bevezetett munkaszervezet változatlan maradt a visszamenőleges feldolgozás teljes időtartamára. Arról, hogy mindez mennyi emberi súrlódás, keserűség és napi bosszúság forrása lehetett, csak elképzeléseink lehetnek.

1873-tól az idős Mátray Gábor sokat betegeskedett s 1874 tavaszán már megindult az utódlásáért folyó küzdelem. A könyvtár alapító levele értelmében a Széchényi-család joga volt a könyvtárőri állásra három személyt jelölni s közülük a miniszter választott és nevezte ki a könyvtár vezetőjét. A jelölés sorrendjének azonban volt bizonyos meghatározó szerepe. Az állásra pályá-

zók tehát a Széchényi-családnál ajánlkoztak s pártfogást kérő leveleikkel gr. Széchényi Kálmánhoz (1824–1914), a család akkori szeniorához, Széchényi Ferenc unokájához fordultak. A nyugat-magyarországi birtokain élő Széchényi Kálmán tagja volt a főrendiháznak s élénken részt vett Sopron vármegye életében is. Pulszky Ferencsel, a Nemzeti Múzeum igazgatójával nem volt jó viszonyban.

A Széchényi-család levéltárának tanúsága szerint két szóba jöhető pályázó volt: Xantus János (1825–1894), majd az utóbb, éppen Széchényi Kálmán bátorítására jelentkező Fraknói Vilmos (1843–1924). Az állás elnyerésére mindkét pályázónak reális esélye volt. Rajtuk kívül még egy jelentkezőről tudunk, aki azonban a jogi pályán szerzett érdemein kívül egyéb tudományos kvalitásokkal nem rendelkezett. Folyamodványára udvarias elutasító választ kapott.

Xantus János szabadságharcos és tevékeny emigrációs múlttal a háta mögött mint elismert szaktekintély állt 1872 óta a Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályának élén. A Múzeum természettudományi és néprajzi gyűjteményeinek gyarapításában – utóbbiak alapításában is – elvülhetetlen érdemeket szerzett. Világlátott, tapasztalt férfi volt, aki sikeres külföldi karriert adott fel 1864-es végleges hazatelepülésekor. A nála csaknem húsz évvel fiatalabb Fraknói Vilmos pap volt, aki már korán kitűnt történeti kutatásaival és történetírói tevékenységével. 1873-tól az MTA rendes tagja és a II. osztály titkára volt. Személyében egy fiatalabb nemzedék, de egy konzervatívabb szemlélet képviselője jelentkezett.

Xantus János már 1874 tavaszától elárasztotta leveleivel a Széchényi családot, sőt birtokról-birtokra látogatva, a család egyes tagjait személyesen is felkereste. Hivatkozott apja érdemeire, aki 51 évig állt a Széchényiek szolgálatában mint

háztanító, titkár, majd uradalmi ügyvéd. Széchényi Ferenc ugyanis alapító levelében a család szolgálatában kitűnt személyeknek az állás elnyerésében előnyt biztosított, így Xantus nagyon is érthető módon hangsúlyozta apja szerepét. „Én egész életemet a tudományok, nevezetesen a Múzeum érdekében töltöttem, ezen pályára érzek hivatást...” – írta Xantus Széchényi Kálmánnak.⁵¹ Tíz nappal később arról tájékoztatta a grófot, hogy mind a Múzeum igazgatója, mind a miniszter (Trefort Ágoston) őt kívánják könyvtárőrnek, „...mert úgy vannak meggyőződve – amint nekem kijelentették – hogy csakis az én vezetésem alatt reménylik a könyvtár végleges jó karba és használható állapotba hozatalát elérhetni.”⁵² Úgy látszik tehát, hogy Xantus Pulszky jelöltje volt s Pulszky ehhez megnyerte Trefort támogatását is. Széchényi Kálmán válaszában nem kötelezte el magát Xantus mellett, elhatározását budapesti tájékozódásától tette függővé. E tájékozódások során több oldalról ajánlották figyelmébe Fraknói Vilmost, „a magy. tud. Akadémia II. osztályának titkárát, egy buzgó, aránylag fiatal, szép tudományos műveltséggel bíró egyházi férfiút” – mint azt Széchényi Kálmán egy levelében írta. Kérte ugyanakkor a levél (számunkra) ismeretlen címzettjét, tudakolja meg, hogy Fraknói Vilmos a jelölést elvállalná-e.⁵³

Közben Xantus János sem volt tétlen: augusztusban még az ügyben érintett Mátray Gábort is felkereste, hivatkozott arra, hogy őt a Széchényi-család támogatja és közölte Mátrayval, hogy őt már „felsőbb helyen” is hosszabb idő óta kiszemelték erre az állásra.⁵⁴ Xantus édesanyja két levéllel is fordult a grófi ház szolgálatában álló bizalmi emberekhez fia érdekében. A pesti újságok ugyanekkor arról adtak hírt, hogy Mátray Gábor nyugdíjaztatását kérte és utóda Xantus János lesz. Mindez egy jól szervezett akció benyomását kelti.

Mátray nyugdíjaztatás iránti kérelme természetesen nem felelt meg a valóságnak, ellenkezőleg: Mátray Széchényi Kálmán támogatását kérte ahhoz, hogy ne kelljen nyugalomba vonulnia. Széchényi Kálmán válaszában tapintatosan adta tudtára, hogy a nyugdíjazás ellen legjobb szándékkal sem tehet semmit, de bízik az intézkedő hatóság igazságérzetében, hogy „a méltányosságnak be leend számolva ott, hol egy 38 évi buzgó és eredménydus szolgálat jutalma forog kérdésben.” Kérte Mátrayt, „mint házunk bizalmas régi barátját és hívét”, hogy ő is tegyen ajánlásokat utódjára.⁵⁵ Mátray válaszában kifejtette, hogy csak akkor tudna ajánlani, ha ismerné a pályázók neveit, de ő csak Xantusról tud s mivel őt felsőbb helyen támogatják, „nincs jogom kétkedni a magas kormány intézkedésén ... annyival kevésbé, mert Xantus urnak utódommá kinevezése által a Széchényi család alapítványszerű jogát elismertnek látom.” Egyébként pedig úgy véli, hogy nehezen fognak olyan embert találni, „ki mostani jól jövedelmező, vagy kényelmes munkás állását abban hagyni és a szigorú teherrel, sok kellemetlenséggel járó muzeumi könyvtárnoksággal fölcserélni kész volna.” Levelében meleg szavakkal ajánlotta Széchényi Kálmán figyelmébe a mellette dolgozó Tipray Tivadart, aki „csendes, humán viseletű, szolgálatra mindenkor kész, jó akaratú, kötelességeit pontosan, hiven teljesítő, a Széchényi alapítványt tisztelő fiatal ember ... milyennek a jó és igazi hivatlanoknak lennie kell, – ki oldalam mellett úgy képezné ki magát, miként a muzeumi könyv-

tárnoknál, itt kivált nálunk, szükséges.” Sajnos, hogy még igen fiatal (Tipray ekkor 29 éves volt), de legalább egy segédőri kinevezést megérdemelne.⁵⁶

Eközben már Fraknói levelei is rendre érkeztek Széchényi Kálmánhoz, aki azokat – Mátray leveleivel együtt – tanácsadásra, válaszlevél fogalmazására elküldte bizalmi emberének, Paur Ivánnak, a Széchényi-család levéltárosának.⁵⁷ Paur úgy vélekedett, hogy „felette kívánatos, miszerint Xantus úr az etnographikai osztály számára, melyet ő mintegy teremtett, megtartassék; Dr. Fraknói pedig a könyvtár számára megnyeressék, így fogom fel a Muzeum valódi érdekét, mi nálam minden más sugalltatást elhallgattat.”⁵⁸ Paur Ivánnak ez az állásfoglalása az adott helyzetben hozható legjobb döntést jelentette, mivel az intézmény valós érdekeit fejezte ki. Fraknói újabb levelében arról értesítette Széchényi Kálmánt, hogy Pulszky egyetért jelölésével s a minisztériumtól is olyan értesülése van, hogy személyét ott sem ellenzik. Ezek után a jelölést elfogadja. Széchényi Kálmán ekkor megbízta Paurt, hogy amennyiben ő, vagyis Paur nem kívánja magát a könyvtárőri állásra jelöltetni, a kijelölési okmányt az alábbi sorrenddel készítse el: 1) Fraknói, 2) Xantus, 3) Tipray.⁵⁹

Ekkor váratlan ellenakció indult. A *Magyar Politika* c. újság egy rövid közleménye kétségbe vonta Széchényi Kálmán jelölési jogát, hivatkozva az alapító levélre, amelynek értelmében a jelölésre a családnak mindig a legmagasabb közjogi funkciót betöltő tagja jogosult. Ez pedig jelenleg Széchényi Imre, volt követ és valóságos belső titkos tanácsos, egyébként ugyancsak Széchényi Ferenc unokája.⁶⁰ Fraknói már másnap aggódó levelet menesztett Paur Ivánhoz, mivel Pulszky neki személyesen is megerősítette a hírlapi közlésben foglaltakat. Fraknói bizalmasan kérdezte Paurtól, hogy vajjon Széchényi Imre fogja-e őt jelölni s fordulhat-e pártfogásért most Széchényi Imréhez?⁶¹ Paur a kérdésre igenlő választ adott, a kijelölési jogot illetőleg azonban más véleményen volt. Az alapító levél ugyan valóban az újságcikkben említett módon rendelkezik, a szokásjog azonban másként alakult: a család közös akaratából már régóta az egyenesági leszármazottak közül a család legidősebb tagja, a szenior gyakorolja az alapítvánnyal kapcsolatos jogokat. Ezt eddig a minisztérium is elismerte, pl. Eötvös József is Széchényi Pálhoz, mint a család legidősebb tagjához fordult, később Széchényi János is mint szenior tett javaslatot Tiprayra.⁶²

A *Magyar Politika*-ban megjelent híradás hatására Széchényi Kálmán éles hangú levelet intézett Pulszkyhoz. Az ismeretlen cikkírórt nem világosíthatja fel, írta, de bízik benne, hogy „ily hírlapi forrásból senki sem meríti meggyőződése érveit.” Pulszkynek kellene legjobban tudnia, hogy „e jogot a Széchényiek nevében már 50 évtől fogva folytonosan családunk idősbike és nem a legmagasabb állami hivatal viselő gyakorolja...” Maga Pulszky is legutóbb Széchényi Jánoshoz, a család szeniorához fordult új könyvtári tisztviselő kinevezése érdekében. (Ez Tipray esetében történt.) Levelében Széchényi Kálmán határozottan leszögezte: „A candidatio joga jelenleg tehát engem, mint idősb családtagot és minden más alapítványaink gondnokát illetván, azt gyakorolni is el vagyok szánva, nem engedhetvén meg, hogy a félszázados usus, melyet az absolut korszak sem ingatott, nem feszegetett, a parlamentáris kormány aerájában hajótörést szenvedjen.”⁶³

Felmerül a kérdés: miért fordult Széchényi Kálmán Pulszkyhoz, egy névtelen hírlapi cikk kapcsán? Feltételezésünk szerint azt Széchényi Kálmán is sejthette, hogy az újságcikket Pulszky sugallta, ő lehetett az, aki nem akarta Széchényi Kálmán jelölési jogát elismerni. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy Pulszky néhány évvel később újra eljátszotta ezt a szerepet: Fraknói távozása után, 1879-ben újra Széchényi Imrét kérte fel a jelölésre, aki ezúttal is – miként az várható volt – Széchényi Kálmánhoz utasította Pulszkyt.⁶⁴ Mi volt ennek az értelme? Csak a szabadkőműves akarta bosszantani a konzervatív arisztokratát? Vagy talán – Fraknói esetében – Pulszky számára kívánatosabb jelölt volt a hozzá hasonló életutat megjárt Xantus, mint egy fiatal katolikus pap? Feltételezéseinkkel nyilván nem járunk messze az igazságtól. S hogy itt az állás betöltése körül valóban harc folyt, méghozzá világnézethez, társadalmi elkötelezettséghez kapcsolódó harc, arra némi fényt vet Széchényi Kálmánnak egy másik levélből származó félmondata. Itt Széchényi Kálmán a Széchényi Könyvtár őrének kiválasztását nagy fontosságú ügynek tartva megjegyezte, a dolog kimenetelére célozva: „nehogy azok üljenek diadalt, kik mindenhol rovásunkra szeretnek terjeszkedni.”⁶⁵

Ezek után nem meglepő, hogy a Pulszkyval jó viszonyban lévő Trefort Ágoston miniszter 1875. február végén nem Széchényi Kálmánt, hanem Széchényi Imrét értesítette Mátray Gábor nyugdíjazásának legfelsőbb helyen történt jóváhagyásáról, egyszersmind felkérve Széchényi Imrét az utód kijelölésére.⁶⁶ Ugyanezen a napon, február 26-án kelt Trefortnak Pulszkyhoz intézett, hasonló tartalmú tájékoztató levele is.⁶⁷ Mátray Gábor nyugdíjazását a király február 2-án hagyta jóvá, március 1-jei hatállyal. Pulszky Ferenc március 7-én vette kézhez a minisztérium leiratát s azt másnap közölte Mátrayval. Ugyanezen a napon bízta meg Tipray Tivadart az őri állás betöltéséig az ügyek ideiglenes vitelével.⁶⁸

Széchényi Kálmán most már egyenesen Trefort miniszterhez intézett levelet. Ennek hangja jóval mérsékeltebb, minden bizonnyal Paur fogalmazta. Ebben újra kifejtette a család nézeteit a jelölési jogra vonatkozólag, biztosítva a minisztert, hogy az „általunk szép egyetértéssel és mondhatnám gyakorlati tapintattal megállapított rendszer, mely a családi Senior által mindeddig kizárólag csak a Múzeum érdekében, de soha holmi kegyenc felléptetésére nem használtatott fel, és felhasználtatni soha nem fogna.”⁶⁹ Ezután a megürült állásra Fraknói Vilmost jelölte, mely választás – mint hangsúlyozta – több magas rangú, országos tekintélyt élvező polgári és egyházi férfiú ajánlásán alapult. Figyelemre méltó, hogy Széchényi Kálmán Trefort-hoz intézett levelében már nincs szó hármas jelölésről – amit pedig az alapító levél előírt – csak egyedül Fraknói neve szerepelt jelöltként. Említést érdemel, hogy időközben Haynald Lajos kalocsai érsek is Fraknóit ajánló levelet küldött Széchényi Imréhez, aki azt Széchényi Kálmánhoz továbbította. Fraknói érdekében tehát a klérus legmagasabb körei is megmozdultak.⁷⁰

A Minisztérium most kényes helyzetbe került. Egyfelől kezükben volt Széchényi Kálmánnak az őri állásra szóló jelölőlevele, másfelől már korábban elküldték a jelölésre felkérő levelet Széchényi Imrének. Fraknói Vilmos néhány nappal később arról tájékoztatta Széchényi Kálmánt, hogy a Minisztériumban – éppen az előbbi-

ekre való hivatkozással – nem hajlandók a kinevezést kiadni. Fraknói most azt tanácsolta, hogy Széchényi Imre küldjön írásbeli nyilatkozatot a Minisztériumnak, hogy a családi egyezség értelmében a jelölés jogáról Széchényi Kálmán javára lemond s ugyanakkor Széchényi Kálmán jelölését a maga részéről is elfogadja.⁷¹ Így is történt, Széchényi Imre elküldte ilyen értelmű levelét Trefortnak.⁷² Ezután már jogi akadály a kinevezésnek nem lehetett, a Minisztérium pedig „némi habozás után”, amint erről Fraknói leveléből értesülünk, úgy döntött, hogy elfogadja Széchényi Kálmán jelölését.⁷³ Ez egyúttal a hármasként jelölés előírásának megköveteléséről, vagyis a háromból történő választás jogáról való lemondást is jelentette. Fraknói Vilmost tehát, mint egyedüli jelöltet, a minisztérium most már kénytelen volt kinevezni. A kinevezés tényéről Trefort április 2-án hivatalosan értesítette Széchényi Kálmánt, aki ezt nem sokkal később levélben köszönte meg.⁷⁴

Bár Fraknói Vilmos nem a hivatalos kulturális szervek, hanem a Széchényi-család akarataiból lett a Széchényi Könyvtár vezetője, a választás arra érdemes személyre esett. Fraknóiban nagytudású, hivatásos kutató-történész került a gyűjtemény élére s ez működésének néhány éve alatt is jótékonyan hatott az intézményre.⁷⁵

Közben Mátray Gábor nyugdíjba készült. Megható az a levele, amelyet Széchényi Kálmánhoz intézett, bejelentve nyugdíjazását és megköszönve a Széchényi-családnak addig iránta tanúsított jóindulatát. A várakozással ellentétben Mátray Gábort nem teljes fizetéssel – ami, tekintetbe véve Mátray állását és hosszú szolgálati idejét, az akkori szokás szerint természetes lett volna – hanem alacsonyabb, 1200 forintos évi díjjal jutalmazták. Ugyanakkor kötelezték arra, hogy 1875. május 1-jéig adja át múzeumi lakását. Mátraynak ez fájt a legjobban. Nyugdíjazásába beletörődött volna, de az, hogy élete végét nem a Múzeum falai között várhatta be, úgy hatott rá, „mintha az országból száműzetett volna”.⁷⁶ „Én már hivatalomtól elbucsztam – írta Mátray Gábor Széchényi Kálmánnak – s most oda irányozvák gondjaim, hogy az említett csekély évdíj erejéig e mostani kedvezőtlen időjárás, és a szálláskeresés szokatlan ideje dacára valahol lakást találjak, hol hátra levő öreg napjaimban ősz fejemet nyugodtan lehajthassam.”⁷⁷ Széchényi Kálmán válaszában azzal vigasztalta Mátrayt, hogy a „nyugdíjazás egyértelmű az érdem elismerésével” és hogy Mátray „megnyugtató öntudattal tekinthet vissza éveinek azon hosszú sorára, melyet a nem. Múzeum mellett a tudomány szolgálatának szentelt.”⁷⁸ Széchényi Kálmán megígérte Mátraynak, segít abban, hogy a Széchényi-család évről-évre járulékkal járuljon hozzá lakbéré legalább részbeni fedezéséhez. Széchényi Kálmán körlevelében fel is szólította a család tagjait a gyűjtésre „egy elaggott hű szolga javára”. A gyűjtést regisztráló ív tanúsága szerint tizenkét Széchényi gróf összesen 360 forintot tudott összeadni és azt sem évi megajánlasként, hanem csak egyszeri adományként, „a nehéz időkben nem sikerülve az évenkénti subventiora való lekötélés” – ahogy azt Paur Iván a gróf megbízásából Mátray Gábornak megírta.⁷⁹ Mátray Gábornak azonban nem volt már szüksége évi subventióra. Az adományt a nagybeteg Mátray helyett az őt ápoló unokahúg, Mátray Emma köszönte meg július 17-én s Mátray Gábor még aznap este elhunyt.⁸⁰ A *Vasárnapi Újság* nekrológijának volt igaza, amikor azt írta: „... az a kis rekeszték, melyet a könyvtár előterében

elfoglalt s hol évtizedeken át dolgozott az ő életfeltétele volt. S midőn onnan kilépett: a széles és tág világi életet csakhamar egy még szűkebb rekesztékkel kellett fölcserélnie. ... Benne egy ma már feledésbe merülő korszak egyik legérdemesebb munkása szállt sírba.”⁸¹ A nagykáti tanító fia, született nevén Rothkrepf Gábor a magyar kultúra lelkes előharcosa lett Mátray Gábor néven s a nyugdíjaztatásakor kapott királyi tanácsosi címmel lépett le a szolgálat s nem sokkal később az élet színteréről is. ”Tevékeny, érdemes hazafi, ki nem a dicsők, de mindenesetre a leg-hasznosabbak egyike volt.”⁸²

Végezetül felmerül a kérdés, hogy Mátray Gábor utódlásánál miért nem került szóba Barna Ferdinánd neve? Hiszen ő hajtotta végre a könyvtár újjászervezését, ő volt a müncheni szakrendszer bevezetője, ő formált a jelentős részében rendezetlen állományú könyvtárból egységesen feldolgozott, használható gyűjteményt. Egy 1889-ben, Barna Ferdinánd nyugalomba vonulásakor írt cikk (valószínűleg Csontos János tollából) arra utal, hogy egy szerencsétlen könyvlopási ügyet (felsőbb helyen) Barna Ferdinánd adminisztratív erélytelenségének tulajdonítottak s ezért érte mellőzés. (A több száz forint értékű könyvet a feldolgozó munkánál foglalkoztatott két rapidíjas tulajdonította el, akik közvetlenül Barna Ferdinánd felügyelete alatt dolgoztak.)⁸³ Lehet, hogy valóban ezért fordult Pulszky és Trefort figyelme Xantus János felé, bár Xantus is nagy aktivitással dolgozott saját jelöltségén. A Barna Ferdinándról készült és már idézett jellemzés egy szelíd, visszahúzódnó természetű férfi képét állítja elénk, s Pulszkyék minden bizonnyal nem ilyennek képzelték a Széchényi Könyvtár jövődjét vezetőjét. E posztra aktív, erélyes személyt kívántak s olyant, akinek látókörébe több fér, mint egyedül a könyvtár. E kíváncsi tulajdonképpen mindkét jelölt – Xantus is, Fraknói is – megfeleltek.

A mellőzés Barna Ferdinándot elkésérítette, egyéniségével azonban nem fért össze, hogy a Széchényi-családnál kilincseljen pártfogásért. Ez számára különben is kilátástalan lett volna: a Széchényi-család bizalmi embere Mátray Gábor volt s kettőjük feszült viszonya nem lett volna jó ajánlólevél. Természetes, hogy Mátray sem gondolt Barna Ferdinándra, mint lehetséges utódjára, amikor Széchényi Kálmán javaslatot kért tőle. Mátray szimpátiája a mellette dolgozó, hozzá alkalmazkodó Tipray felé fordult, s ezért őt ajánlotta a gróf figyelmébe.

Mátray Gábor távozásával véglegesen lezárult a Széchényi Könyvtárnak az a korszaka, amelyet talán kissé szokatlan kifejezéssel az elhúzódnó alapítás és gyarapodás korszakának nevezhetünk. Hosszú évtizedek alatt, különböző megágyújtéményekből állt össze a könyvtár, amely a szó valóságos értelmében vett könyvtárrá a Mátray Gábor utolsó szolgálati éveiben lezajlott nagyszabású feldolgozó munka során vált. E feladatot már nem Mátray Gábor, hanem a nála jóval fiatalabb Barna Ferdinánd végezte el. Munkája eredményeképpen egy korszerű, egységes elvek szerint rendezett gyűjtemény állt az olvasók rendelkezésére s a könyvtár végre hozzáláthatott a nemzeti könyvtári funkciók teljesebb körű kibontakoztatásához. Ezt a korszakot már az ifjú történetész, Fraknói Vilmos neve fémjelzi.

JEGYZETEK

1. Mátray Gábor: *A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai, különös tekintettel a közelebb lefolyt huszonöt évre*. Pest, 1868. 84. l.
2. V. ö. Somkuti Gabriella: *Történeti tények és a köztudat, avagy: mit alapított Széchényi Ferenc?* = *Könyvtári Figyelő*, 1988. 4. sz. 268–272. l.
3. Farkas László: *A Nemzeti Múzeum „államosítása” Eötvös József minisztersége idején*. = *Magyar Könyvszemle*, 1971. 296–309. l.
4. Uo. 299–300. l.
5. *A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek előterjesztése az 1870. évre szóló költségvetési előirányzata tárgyában*. = Eötvös József: *Kultúra és nevelés*. Bp., 1976. 203–204. l.
6. Bényei Miklós: *Eötvös József művelődéspolitikája és a magyar könyvtárügy*. = Kovács Máté emlékkönyv. Bp., 1983. 73. l. – Ld. még: Somkuti Gabriella: *Eötvös József és a nemzeti könyvtár*. = *Könyvtáros*, 1988, 10. sz. 614–619. l. 11. sz. 678–686. l.
7. Tanárky Gedeon (1815–1887) kultúrpolitikus, az MTA lev. tagja. 1867–1887: vallás- és közoktatásügyi államtitkár. – Szász Károly (1829–1905) költő, író, műfordító, az MTA tagja. 1867–1884: VKM osztálytanácsos, majd miniszteri tanácsos. 1884-től református püspök. – Hegedüs Candid Lajos (1831–1883) jogi író, az MTA lev. tagja. 1867–1883: VKM osztálytanácsos. – Szalay Imre (1846–1917) jogász, muzeológus. 1869–1894: a VKM-ben dolgozik, 1880: osztálytanácsos, 1891: miniszteri tanácsos, 1894–1916: a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója.
8. VKM 7420. sz. OSZK Irattár (továbbiakban OSZKI) 24/1872 – A Magyar Nemzeti Múzeum 1872. június 12-én terjesztette fel a jelentést.
9. VKM 31.457, OSZKI, 116/1873.
10. *Fővárosi Lapok*, 1865. 94. sz. ápr. 25. 375. l.
11. Eötvös József levele Kubinyi Ágostonhoz. 1869. márc. 4. VKM 352/ eln. sz. – Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Széchényi-család levéltára. P. 623. I. köt. 13. sz. 96. csomó, 164. sz.
12. Pulszky Ferenc (1814–1897) politikus, publicista, régész, művészettörténész, az MTA tagja. – Pulszky Ferenc: *Életem és korom 1–4. Bp., 1880–82; újra kiad. és bev. Oltványi Ambrus, 1–2. Bp., 1958.* – Nekrológ: *Századok*, 1897. 648. l. – *Magyar Könyvszemle*, 1897. 3. sz. 314–315. l.
13. Várnai Péter: *Egy magyar muzsikusk [Mátray Gábor] a reformkorban*. = Mátray Gábor: *A muzsikának közönséges története és egyéb írások*. Vál., sajtó alá rend, és jegyz. Gábr György. Bp., 1984. 361–546. l. Az idézet 362. l.
14. Mátray Gábor: *A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről*. Pest, 1870. – Mátray Gáborról még: *Mátray Gábor*. = *Vasárnapi Újság*, 1860. 33. sz. aug. 12. 393–394. l. – *– á -r: Mátray Gábor 1797–1875*. = *Vasárnapi Újság*, 1875. 31. sz. aug. 1. 481–482. l. – Bartalaus István: *Emlékezés Mátray Gábor l. tag felett*. Bp., 1877. = *Értekezések az MTA Nyelv- és széptudományi osztálya köréből 1876–1877*. 6. köt. – Berlász Jenő: *Emlékezés Mátray Gáborra, halálának százéves évfordulóján*. = *OSZK Híradó*, 1975. 7/8. sz. 179–181. l. Somkuti Gabriella: *A könyvtáros Mátray Gábor*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1998. 1. sz. 48–54. p.
15. *-y -s: Barna Ferdinánd 1825–1895*. = *Vasárnapi Újság*, 1895. 30. sz. júl. 28. 494–495. l. – Barna Ferdinándról még: *Barna Ferdinánd*. = *Magyar könyvszemle*, 1889. 360–364. l. – Barna János: *Nyeremghi Barna család története*. Satu Mare [Szatmár], 1925. – Bereczky László: *Barna Ferdinánd 1825–1895*. = *Könyvtáros*, 1957. 5. sz. 343–344. l. – Domokos Péter: *Barna Ferdinándról, a komplex uralisztika egyik korai művelőjéről*. Szeged, 1981. – Klny. *Néprajz és nyelvtudomány*, 24–25.
16. Dümmerth Dezső: *Kishivatalnok az Egyetemi Könyvtár szolgálatában 1836–1895*. – *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. II. 1964. Bp., 1964. 135–159. l.
17. OSZKI 18/1868.
18. Péterffy Kálmán (1834–?) segédtanár Keszthelyen. 1865-ben 10 pályázó közül a Magyar Nemzeti Múzeumban tett vizsgán a legjobbnak bizonyult. 1865. nov. 19. könyvtári írnok. 1967. dec. 25. VKM-ben számtisztte nevezik ki.
19. VKM 18.679 sz. 1868. okt. 26. OSZKI ad 25/1868.
20. Kovács Máté: *A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*. Bp., 1970. 219. l. – Remete László: *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története*. Bp., 1966. 16, 118. l. – Gyulay

- Gyulay Béla: *A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története*. Bp., 1895. – OSZKI 3/1868, 25/1868.
21. Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867*. Bp., 1981. 47. l.
  22. OSZKI 7/1870.
  23. OSZKI 1/1869.
  24. OSZKI 24/1869.
  25. OSZKI 61/1871. – Tipray Tivadar (1846–1880. dec. 9.) a fővárosban született, apja Tipray (Trattner) János nevelő és tanító. A pesti egyetemen történelmi és irodalomtörténeti tanulmányokat folytatott. 1869-től a könyvtár napidíjasa, 1871. nov. 20. könyvtári segéd, 1875. máj. 6. könyvtári segédőr. Írásai: *Magyar Könyvszemle, Figyelő*. Nekrológ: *Magyar Könyvszemle*, 1880. 372–376. l. – Pálvölgyi Endre: *Adalékok a Magyar Könyvtárosok Egyesületének előtörténetéhez*. = *Könyvtáros*, 1987. 2. sz. 87–88. l. Kégli Ferenc: Emlékezés Tipray Tivadarra. = *OSZK Híradó*, 1996. 9–10. sz. 48–49. l.
  26. OSZKI 19/1868.
  27. Eötvös Lajos (1848–1872. márc. 6.) az újságíró–politikus Eötvös Károly (1842–1916) öccse. Pápán jogot tanul, majd könyvészeti, irodalomtörténeti és teológiai tanulmányokat folytat Kolozsvárott és Pesten. 1869. július 1-jétől a könyvtár számfelveti írónoka, napidíjas minőségben. 1980-ban államsegéllyel a bécsi egyetemen tanul, hogy könyvtárossá képezze magát. 1871. szeptember 22-étől kinevezett könyvtári segéd. Néhány évig a *Vasárnapi Újság* belső munkatársa, 1869-től a lapban számos irodalomtörténeti cikket publikált. Vö.: *A Vasárnapi Újság dolgozó társai*. = *Vasárnapi Újság*, 1879. 11. sz. márc. 16. 171–175. l. – OSZKI 19/1869, 6/1870, 32/1872.
  28. Major Lajos (1836–1898. jún. 4.) tanár, majd a könyvtár napidíjasa a könyvtárrendezési munkáknál. 1872. máj. 16. könyvtári segéd, 1882. máj. 18. segédőr. A Magyar Történelmi Társult tagja. Öngyilkos lett. Cikke *Magyar Könyvszemle*, 1883. 138–143. l. Nekrológ (idézet is innen): *Magyar Könyvszemle*, 1898. 205. l.
  29. OSZKI 17/1871 – VKM válasza ugyanitt.
  30. Tóth András: *Az Egyetemi Könyvtár és a magyar tudományos élet 1849–1876*. Bp., 1958. (Klny. Tanulmányok Budapest múltjából. 12. köt.) 481. l.
  31. OSZKI 38/1871.
  32. *Magyar Könyvszemle*, 1889. 367–368. l.
  33. Somkuti Gabriella: *A Széchényi Könyvtár első restaurátora: Mosonyi Antal (?–1889)* = *OSZK Híradó*, 1992. 5–6. sz. 33–35. l.
  34. OSZKI 106/1873.
  35. Tóth András i. m. 480–481. l.
  36. Mátray Gábor levele Ipolyi Arnoldhoz. 1869. dec. 14. OSZK Kézirattár, Levelestár.
  37. Dümmerth Dezső i. m. 153. l.
  38. OSZKI 51/1871.
  39. OSZKI 29/1867.
  40. OSZKI 116/1873.
  41. Farkas László, i. m. 302–304. l.
  42. Szabadné Szegő Judit: *A könyvtárügy állami támogatása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetései tükrében. 1867–1919*. = *Az OSZK Évkönyve*, 1978. Bp., 1980. 163. l.
  43. Farkas László i. m. 303. l.
  44. OSZKI 116/b/1873.
  45. Szabadné, i. m. 164. l.
  46. *Fővárosi Lapok*, 1866. 69. sz. márc. 25. 275. l. – *A Magyar Nemzeti Muzeumi hivatalszemélyzet segélypénztára szabályai*. Pest, 1865.
  47. Pálvölgyi Endre, i. m.
  48. OSZKI 14/1863. – A további idézetek is innen.
  49. OSZKI 24/1872, 116/1873.
  50. OSZKI 24/1872.
  51. Xantus János levele gr. Széchényi Kálmánhoz. Bp., 1874. ápr. 14. MOL, Széchényi-család levéltára, P 623. I. köt. 13. sz. 167. – Továbbiakban: MOL, Széchényi-család levéltára.
  52. Uo.

53. Széchényi Kálmán levele, címzett ismeretlen, megszólítás: „Kegyelmes Ur, mélyen tisztelt Rokonom!” Sopron, 1874. szept. 16. Fogalmazvány. MOL, Széchényi-család levéltára.
54. Mátray Gábor levele Széchényi Kálmánhoz. Bp., 1874. szept. 22. MOL, Széchényi-család levéltára.
55. Széchényi Kálmán levele Mátray Gáborhoz. Sopron, 1874. szept. 16. Levélfogalmazvány. MOL, Széchényi-család levéltára.
56. Ld. az 54. sz. jegyzetet.
57. Paur Iván (1805–1888) régész, történész, az MTA levelező tagja. Az ötvenes években dolgozott a Széchényi Könyvtárban (ő kezdte el az oklevelek feldolgozását), később kezelője volt az MTA érem- és levéltárának. 1859-től a Széchényi-család levéltárosa. A Dunántúlon ásatásokat végeztetett. Gyűjteményével megalapította a soproni múzeumot.
58. Paur Iván levele Széchényi Kálmánhoz. Sopron, 1874. okt. 15. Fogalmazvány, MOL, Széchényi-család levéltár.
59. Széchényi Kálmán levele Paur Ivánhoz. Iván, (1874), okt. 14. MOL, Széchényi-család levéltára.
60. *Magyar Politika*, 1875. 2. sz. jan. 3. 2. l. – gr. Széchényi Imre (1825–1898) Széchényi Ferenc Lajos nevű fiának volt fia. Követi minőségben szolgált a pétervári, nápolyi és berlini udvaroknál.
61. Fraknói Vilmos levele Paur Ivánhoz. Bp., 1875. jan. 4. MOL, Széchényi-család levéltára.
62. Paur Iván levele Fraknói Vilmoshoz. Sopron, 1875. jan. 7. Levélfogalmazvány. MOL, Széchényi-család levéltára. – gr. Széchényi János (1802–1874) Széchényi Ferenc Lajos nevű fiának gyermeke, Széchényi Imre (1825–1898) testvére.
63. Széchényi Kálmán levele Pulszky Ferenchez. Sopron, 1875. jan. 13. Levélmásolat, aláírás nélkül. MOL, Széchényi-család levéltára. Mivel mellette Pulszkynak megcímezett boríték van, elképzelhető, hogy a levél talán nem került elküldésre.
64. *Magyar Könyvszemle*, 1879. 264. l.
65. Ld. az 53. sz. jegyzetet.
66. Trefort Ágoston levele Széchényi Imréhez. VKM 3.239. sz. Bp., 1875. febr. 26. MOL; Széchényi-család levéltára.
67. Trefort Ágoston leirata Pulszky Ferencnek. VKM 3.239. sz. Bp., 1875. febr. 26. OSZKI 20/1875. Másolat.
68. OSZKI 21/1875.
69. Széchényi Kálmán levele Trefort Ágostonhoz. Sopron, 1875. márc. 12. Fogalmazvány. MOL, Széchényi-család levéltára.
70. Haynald Lajos levele Széchényi Imréhez. Kalocsa, 1875. febr. 17. MOL, Széchényi-család levéltára.
71. Fraknói Vilmos levele Széchényi Kálmánhoz. Bp., 1875. márc. 20. MOL, Széchényi-család levéltára.
72. Széchényi Imre levele Trefort Ágostonhoz. Velence, 1875. márc. 24. Másolat, de Széchényi Imre eredeti, monogramos levélpapírján. MOL, Széchényi-család levéltára.
73. Fraknói Vilmos levele Széchényi Kálmánhoz. Bp., 1875. ápr. 3. MOL, Széchényi-család levéltára.
74. Trefort Ágoston levele Széchényi Kálmánhoz. VKM 6.220 sz. Bp., 1875. ápr. 2. Széchényi Kálmán válasza Sopron, 1875. ápr. 22. Másolat. MOL, Széchényi-család levéltára.
75. Somkuti Gabriella: *Fraknói Vilmos a Széchényi Könyvtár élén. = Könyvtáros*, 1991. 8. sz. 481–487. l. Bőv. változat: *OSZK Híradó*, 1991. 9–10. sz. 23–28. l. – Somkuti Gabriella: *150 éve született Fraknói Vilmos püspök, történetíró. = Eseménynaptár*, 1993. 1. sz. 35–37. l.
76. Bartalus István, i. m. 14. l.
77. Mátray Gábor levele Széchényi Kálmánhoz. Bp., 1875. márc. 9. MOL, Széchényi-család levéltára.
78. Széchényi Kálmán levele Mátray Gáborhoz. Sopron, 1875. márc. 12. MOL, Széchényi-család levéltára.
79. Széchényi Kálmán felhívása a család tagjaihoz. Sopron, 1875. márc. 16. – Paur Iván levele Mátray Gáborhoz. Sopron, 1875. júl. 13. Levélfogalmazvány. MOL, Széchényi-család levéltára.
80. Mátray Emma levele Paur Ivánhoz. Bp. [1875]. júl. 17. MOL, Széchényi-család levéltára.
81. Ld. a 14. sz. jegyzetet.
82. Akadémiai levelek. Március 27. (Bartalus István Mátray Gáborról). = *Fővárosi Lapok*, 1877. 71. sz. márc. 28. 346. l.
83. *Magyar Könyvszemle*, 1889. 362–363. l.

ORGANISATION, VERWALTUNG UND PERSONALSITUATION IN DER SZÉCHÉNYI-NATIONALBIBLIOTHEK 1867-1875

G. SOMKUTI

Die Grundlage für die ungarische Nationalbibliothek bildete die Hungarika-Sammlung von Graf Ferenc Széchényi (1754–1820), die ihr Begründer, der Graf, im Jahre 1802 der Nation gestiftet hat. Die Tatsache, dass der früher unabhängige ungarische Staat zu dieser Zeit Teil des österreichischen Reiches war, hatte auch auf die rechtliche Stellung der Einrichtung eine bestimmende Wirkung. Sie funktionierte als eine Stiftungseinrichtung, bei einer lockeren staatlichen Kontrolle, unter der Aufsicht des höchsten staatlichen Würdenträgers, des Palatins, der wiederum der Mann des kaiserlichen und königlichen Hofes in Wien war.

Nach dem Freiheitskampf von 1848 modifizierte sich die Form und die Art der österreichischen Leitung, aber die Eigenschaft als Stiftung blieb weiterhin bestehen. Dies bedeutete, dass die Bibliothek keine regelmäßige finanzielle Versorgung erfuhr, von Zeit zu Zeit gewährte staatliche Hilfen und an Wert immer mehr verlierende Stiftungsmittel sorgten für die Trägerschaft soweit es gerade reichte. Die Institution wurde inzwischen – neben der Sammlung der Bibliothek auch mit historischen und naturwissenschaftlichen Sammlungen erweitert – zum Ungarischen Nationalmuseum.

Nach dem Österreichisch-Ungarischen Ausgleich im Jahre 1867 wurde die verfassungsmäßige Ordnung wiederhergestellt, es entstand die Österreichisch-Ungarische Monarchie, und das Land wurde von dem Zeitpunkt an von den dem Parlament verantwortlichen Ministerien geführt. Zwei hervorragende Kultusminister, Baron József Eötvös (1813–1871) und Ágoston Trefort (1817–1888), wandelten innerhalb einiger Jahre das Nationalmuseum aus einer Stiftungseinrichtung in eine staatliche Institution um, wobei sie sie mit regelmäßigen jährlichen Zuwendungen versorgten. Das Museum, das zu dieser Zeit noch die gegenständlichen und die schriftlichen Dokumente sowohl der Literatur als auch der Gesellschafts- und Naturwissenschaften gleichfalls enthielt, wurde als herausragende Institution gehandhabt und großzügig entwickelt. Neben den musealen Sammlungen bildete die Bibliothek nur eine Abteilung des Nationalmuseums, und dies schränkte zwar gewissermaßen ihren Spielraum ein, gleichzeitig erhöhte aber die Zugehörigkeit zum Museum auch das institutionelle Gewicht. Das Land betrat zu dieser Zeit den Weg der bürgerlichen Entwicklung, und beide Minister sahen in der öffentlichen Bildung ein wichtiges Kettenglied dieser Entwicklung, dementsprechend vertraten sie diese auch in der Regierungsarbeit, mit großem Erfolg. Die Bibliothek machte eine grundlegende Reform durch: ihr Material wurde zeitgemäß bearbeitet und mit den entsprechenden personellen Änderungen wurde erreicht, dass sowohl das Museum als auch die Bibliothek den Sprung aus dem Zustand der patriarchalen Schwerfälligkeit und Unordnung in den der als modern gesehenen Ordnung und Organisiertheit, aus der Welt der auch von Dilettantismus nicht verschonten Tätigkeit in die der streng wissenschaftlichen Fachmäßigkeit schaffte.

Entscheidend war in dieser Hinsicht die Person des an die Spitze des Museums neu berufenen Direktors, Ferenc Pulszkys (1814–1897), unter dessen Leitung das Museum mit Erfolg den Anschluss an das wissenschaftliche Niveau ähnlicher westeuropäischer Institutionen bewerkstelligt hat. Die Studie beschäftigt sich detailliert mit dem Personal der Bibliothek, wobei die biographischen Daten ehemaliger Bibliothekare erforscht und ihre Lebens- und Arbeitsbedingungen dargestellt werden. Es wird festgestellt, dass der niedrigen finanziellen Anerkennung der Bibliothekare ein verhältnismäßig hohes Anforderungssystem gegenüberstand, das außer den Fachkenntnissen eines Bibliothekars eine allgemeine wissenschaftliche Versiertheit, die Kenntnis mehrerer Sprachen und auch aktive wissenschaftliche Tätigkeit verlangt hat.

* * *

Bezeichnend für das Niveau ist, dass der Leiter der Bibliothek, Gábor Mátray (1797–1875) und der in der Dienstordnung ihm direkt folgende Ferdinánd Barna (1825–1895) korrespondierende Mitglieder der Ungarischen Akademie der Wissenschaften waren. Schließlich behandelt die Studie detailliert den im öffentlichen Leben geführten Kampf um die Nachfolge von Gábor Mátray. Diese wichtige Personalfrage wurde in entscheidendem Maße von dem Umstand beeinflusst, dass bei der Auswahl des Leiters der Bibliothek im Sinne der Gründungsurkunde der Bibliothek die Familie des Gründers, Graf Ferenc Széchenyi, ein entscheidendes Wort mitzureden hatte. Im bürgerlichen Staatssystem wirkte dieses Recht zwar etwas anachronistisch, das Ministerium musste zum Schluss doch den Kandidaten der Grafenfamilie akzeptieren. Es war ein großes Glück für die Bibliothek, dass die Wahl im Jahre 1875 auf einen ausgezeichneten Historiker, auf Vilmos Fraknói (1843–1924) fiel, dessen Person eine Garantie dafür war, dass die Bibliothek in den folgenden Jahren ihren Aufgaben als Nationalbibliothek auf einer höheren Stufe nachkommen konnte.

*A hírlapok, folyóiratok kurrens nemzeti
bibliográfiái a dualizmus korában –
különös tekintettel
az Országos Széchényi Könyvtárra
1867–1918*

KÉGLI FERENC

Az Országos Széchényi Könyvtár¹ életében meghatározó jelentőségű volt az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés: a Magyar Nemzeti Múzeum és a keretében működő könyvtár állami intézményként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányítása alá került. A miniszter, Eötvös József, intézkedéseivel megteremtette a könyvtár további fejlődésének alapjait. Intézkedéseinek egyike volt az az 1868. december 18-án kelt utasítás, melyben elrendelte az intézmény állományának újjárendezését a müncheni királyi könyvtár szakrendszerének alapján, továbbá azt, hogy e munkafolyamat keretében feldolgozást nyerjenek a könyvtár addig feltáratlan nyomtatványai is. (Ebben az időszakban ugyanis a nyomtatványállomány – Széchényi Ferenc nemzeti gyűjteménye, illetve a segédkönyvtárként használt Széchényi-féle soproni téka kivételével – még feldolgozatlan volt.) A rendezés irányítására Barna Ferdinánd segédőr kapott megbízatást, s vezetésével 1869 januárjában, napidíjas alkalmazottak közreműködésével megindult a feldolgozó munka.²

A rendezésre, feldolgozásra váró dokumentumok között ott voltak a folyóiratok és a hírlapok is. A folyóiratok mennyiségéről nincs adatunk, mivel korszakunkban e nyomtatványtípust nem különítették el; címleírásukat, osztályozásukat a könyvekkel együtt végezték, és raktározásuk is a könyvek szakcsoportjában történt.³ Az elkülönített hírlapállományról viszont rendelkezünk adatokkal: Mátray Gábor könyvtárőr, 1868 nyarán kb. 3600 kötetre becsülte mennyiségüket.⁴ A könyvállomány müncheni szakrendszerben történő feldolgozása 1876-ban befejeződött, a könyvanyag használhatóvá vált, a hírlapok rendezése azonban csak ezt követően kezdődött el,⁵ s az 1878 második félévétől 1879 első félévéig terjedő időszakra vonatkozó jelentés már arról számolt be, hogy „a rendezetlenül heverő régibb hírlapoknak rendezése munkába vétetett”.⁶

A fentiek ismeretében érthető, hogy a Széchényi Könyvtár csak az újjárendezést követően vált képessé kurrens nemzeti bibliográfiai szolgáltatás – köztük a hírlapok és folyóiratok jegyzékének – megindítására, a *Magyar Könyv-Szemle* hasábjain. A megjelenő hírlapokról, folyóiratokról való tájékozódás igénye természetesen folyamatosan fennállt az olvasóközönség részéről, a tájékoztatás formái a kiegyezést megelőzően már kialakultak.

SAJTÓBIBLIOGRÁFIÁK

Ahhoz, hogy a hírlapok és folyóiratok kurrens nemzeti általános bibliográfiájának (kurrensnek tekintve az évenkénti megjelenést is) fejlődését folyamatosan tudjuk bemutatni a dualizmus korában, vissza kell nyúlnunk az 1860-as évek elejére. A bécsi udvari posta rendszeresen közzétette német nyelven, a birodalomban megjelenő újságok és periodikus nyomtatványok jegyzékét, előfizetési árak feltüntetésével. Példaként megvizsgálva az 1861. évi jegyzékét⁷ láthatjuk, hogy a politikai lapok és a nem politikai lapok megnevezéssel felosztott anyag táblázatos formában, nyelvek szerinti csoportosításban közli az újság nevét, a megjelenés helyét, a heti megjelenési gyakoriságot, az előfizetés időszakát és az előfizetési árat. A politikai lapok nyelvek szerinti csoportjai a következők: I. német, II. szláv [a) cseh, b) lengyel, c) szerb, d) horvát, e) illír, f) rutén], III. olasz, IV. magyar, V. román, VI. görög. A nem politikai lapok között feltűnik a szláv nyelvek között a szlovén és a szlovák nyelvű újságok alcsoportja is. A január 1-jei keltezésű alapjegyzékot október 4-éig összesen hat kiegészítés követte, mely az időközben újonnan megjelenő, a megváltozott, valamint a megszűnt lapok jegyzékét ismertette. Mivel az utcai árusítás ebben az időben még nem volt engedélyezett, így a postai jegyzékek, bár szegényes adattartalommal, de teljes körű tájékoztatást nyújtottak a birodalom (s benne Magyarország) területén megjelenő hírlapokról.

A magyar időszaki kiadványok részletesebb ismertetését adta a Girókuti P. Ferenc szerkesztésében Pesten megjelent, 1861-re szóló *Országos nagy képes-naptár*, mely a Hazai intézetek, társulatok, egyletek működése, azok hivatalnokai s ügyvivői című fejezetének, Magyar irodalmi intézetek, hírlapok, folyóiratok a két testvérházában alcímű szakaszában – egyebek mellett – 48 magyar nyelvű hírlap, továbbá 10 folyóirat leírását közli, a következő csoportosításban: Politikai lapok, Képes (encyclopaediai) lapok, Közhasznú heti lapok, Szépirodalmi- s kritikai lapok, Gazdászati lapok, Ipar- s kereskedelmi-lapok, Egészségügyiek, Egélyiek, Különfélék, Humorisztikus lapok, Folyóiratok.⁸ Példa egy lap leírására:

„Kolozsvári Közlöny” 5-dik évfolyam. Politikai lap, megjelenik hetenkint háromszor. Kiadója Stein János. Ára negyed évre 3 ft. Tulajdonos és szerkesztő: Makfalvi Dózsa Dániel. Külföldész: ft. Kriza János.

Az adatelemeiben majdnem teljesnek mondható leírások közlésének indokaként a naptár funkciójából adódó tájékoztatás, valamint – az ár közzététele miatt – az előfizetésre való rejtett buzdítás gyanítható. Egy másik orgánum viszont, ugyanebben az időszakban a hazai sajtó egészének utólagos számbavételére vállalkozott.

Az 1861–1862. évi sajtóbibliográfia a Magyar Tudományos Értekezőben

Knauz Nándor és Nagy Iván szerkesztésében és kiadásában 1862 elején indult meg Esztergomban a *Magyar Tudományos Értekező* című, tudományos könyvészeti és kritikai folyóirat. A könyvészeti rész összeállítására Aigner Lajos, a pesti Pfeifer-könyvkereskedés segédje ajánlkozott.⁹ A folyóirat szerkesztői örömmel vállalták fel a kurrens nemzeti bibliográfia közlésének feladatát: „A magyarországi sajtó termékeinek tüzetes registrálásával az Új Magyar Múzeum megszűnte óta egyik időszaki közlönyünk sem foglalkodik, holott azt azelőtt a politikai napi lapok egy némelyike is föladatának tartotta. Ennélfogva az irodalmi történelem érdekében czélszerűnek tartottuk hazai *könyvészeti* közleményeinket folytatólag ott kezdeni meg, hol azt 1860. év végén a megszűnt Új M. Múzeum abba hagyta. Így erkölcsileg kötelezve érezzük magunkat egyelőre az 1861. évi könyvészet közlésére is, [...]”¹⁰

Az 1861-ki magyarországi könyvészet című bibliográfia az 1. kötet 1–5. füzetében, illetve a 2. kötet 1–2. füzetében, XXI tematikus fejezetbe rendezve jelent meg. Összeállítója a könyvészet XXI. fejezeteként, Folyóiratok címmel közölte a tárgyévben megjelent hírlapokat és folyóiratokat.¹¹ A Magyarországon és Erdélyben megjelent 69 magyar, 2 magyar–német, 32 német, 4 román, 3 szerb és 8 szlovák nyelvű (összesen 118) időszaki kiadvány a következő csoportosításban található: 1. Politikai lapok, 2. Törvényhozási lap, 3. Nyelvészeti lap, 4. Egyházi lapok, 5. Nevelési és ifjúsági lapok, 6. Természettudományi s gyógyászati lapok, 7. Kereskedelmi s iparlapok, 8. Gazdasági lapok, 9. Szépirodalmi és divatlapok, 10. Humoristikus lapok, 11. Zenészeti lap, 12. Vegyes tartalmú lapok.

A csoportosítás egyféle felosztási elv, a tartalmi szempontok figyelembevételével történt. Az egyes csoportokon belül elkülönül a magyar, illetve a hazai nem-magyar nyelvű anyag, a betűrend általában a porosz katalogizálási szabályzat megoldásait követi. A leírások a lehető legteljesebben írják le és a leghívebben kívánják tükrözni a kiadványokat (bár mint látni fogjuk sajtóhiba – Pákh helyett Páckh – előfordult), minden lényeges adat (a nyomda neve is) felvételre kerül. Hivatkozás történik az előzményre, a melléklapra, első évfolyam estében az indulás dátumára, az év közben történt nyomdaváltozásra, vagy a megszűnésre. Példák a leírásokból:

Alföld. Politikai napilap. I. évfolyam. Felelős szerkesztő: *Márton Ferenc*. Kiadó-tulajdonos: Bettelheim Vilmos. Nyomt. Réthy L. *Aradon*. Megjelenik 1–1½ íven kis ívrétben. Előfiz. ára: 5 óra 6 ft. 25 kr., 2 óra 2 ft. 80 kr. Megindítatott aug. 1-én.

Concordia. Diurnalu politiku si literariu. (Politikai s irodalmi napilap román nyelven.) I. évfolyam. Felelős szerkesztő Popu Zsigmond. Nyomt. Beimel J. és Kozma V. Pesten. Megjelenik naponként 1 íven ívrétben. Előf. ára: 1 évre 8 ft., ½ évre 5 ft., ¼ évre 3 ft. Megindítatott május elején.

Vasárnapi újság. VIII. évfolyam. Felelős szerkesztő: Pákh Albert. Kiadó tulajdonos: Heckenast G. Nyomt. Landerer és Heckenast Pesten. Megjelenik hetenkint 1¹/₂–2 íven 4-rétben. Előf. ára: 1¹/₂ évre 3 ft., a „Politikai újdonságok”-kal együtt 5 ft.

Az 1862. évi könyvészet a 2. kötet 3–6. füzetében szintén részletekben jelent meg. A bibliográfia összeállítójaként Aigner ezúttal a Jécsai A. Lajos nevet használta. A XVIII. fejezet (5–6. füzet p. 502–513.) ismét Folyóiratok címmel tartalmazza a hazai időszaki kiadványok bibliográfiáját. A 103 tétel (64 magyar, 23 német, 4 román 5 szerb és 7 szlovák nyelvű kiadvány) csoportosítása és leírása hasonló módszerekkel készült mint az előző évi. A leírásban történt némi változtatás: a nem magyar nyelvű lapok leírása – a terjedelem és az előfizetés adatait kivéve – az eredeti nyelven készült.

A *Magyar Tudományos Értekező*, az egyik szerkesztő, Nagy Iván, családtörténeti kutatásaival való elfoglaltsága, illetve a közönség részvétlensége miatt¹² 1862 végén megszűnt. Az olvasóközönség, az érdeklődők azonban nem maradtak tájékoztatás nélkül a hazai sajtóval kapcsolatban. Egy másik lap, az 1854-ben megindult *Vasárnapi Újság*, nagyjából ugyanezen időben érezte hazafias kötelességének azt, hogy év elején közlésegye a magyar nyelvű hírlapok jegyzékét.

A Vasárnapi Újság kurrens sajtóbibliográfiája 1861–1867

A kiegészítést megelőző időszakban a Pákh Albert által szerkesztett és Jókai Mór főmunkatársként foglalkoztató hetilap (Miklóssy János megfogalmazása szerint) „nálunk eddig nem ismert létszámú olvasóközönséget teremtett. Sokfelé ágazó, múltat, jelent, jövőt látkörbe vonó közleményeit, a társadalom- és természettudomány új eredményeit a nemzet széles rétegeihez juttatta el. [...] Egy nemzet ellenállását erősítette a műveltség nyújtotta eszközökkel.”¹³

A lap az 1861. január 6-ai számában, A magyar hírlapirodalom 1861 elején címmel, a Tárház című rovatban jelentette meg először a magyar nyelvű lapok listáját. Bevezetőjében magyarázattal is szolgál: „Az év elején érdekesnek véljük az összes magyar lapok jegyzékét összeállítani, hogy olvasóink az irodalom iránti folyton növekvő részvét élő bizonyosságait szemlélhessék. Ez is a magyar életrevalóság azon bizonyítványai közé tartozik, melyekre örömmel utalhatunk.”¹⁴

A jegyzék összesen 52 magyar nyelvű hírlapot sorol fel a következő csoportosításban: I. Politikai napilapok, II. Politikai hetilap, III. Encyklopaediai képes lapok, IV. Szépirodalmi és divatlapok, V. Néplapok, VI. Szaklapok, VII. Humorisztikus lapok, VIII. Vidéki lapok, IX. Külföldi lap. (Ez a csoportosítás változtatja a felosztási szempontokat, egyszer a lap tartalmát, máskor a megjelenés időszakát, vagy helyét veszi alapul.) Az egyes tételek a lap címét, a pesti lapok kivételével a megjelenés helyét, a szerkesztőt és a kiadót nevezték meg. Az összeállítás lehetséges forrását vizsgálva az állapítható meg, hogy nem egyszerű átvétele valamilyen meglévő listának, hanem a *Vasárnapi Újság* munkatársának saját gyűjtése. Ha feltételezzük és el-

fogadjuk, hogy az 1861. évre szóló *Országos nagy képes-naptár* a tárgyévét megelőzően jelent meg, akkor mondhatjuk azt, hogy a lapok csoportosításán lehet ugyan érezni a naptár hatását, a tartalmat tekintve viszont az látható, hogy a *Vasárnapi Újság* több tételt közöl mint a naptár, avval együtt, hogy ez utóbbiban egy német nyelvű (*Pesther Lloyd*), továbbá egy 1860 végén megszűnt lap (*Napkelet*) is szerepel. A bécsi postai árjegyzék sem lehetett kizárólagos forrás, hiszen a január 6-ai *Vasárnapi Újság*-ban olyan tételek is találhatók (*Budapesti Képes Újság*, *Garabonciás Deák*, *Magyar Izraelita, Népbárát*), melyek újonnan induló lapként csak a postai jegyzék január 30-ai kiegészítésében szerepelnek először. A *Vasárnapi Újság*-ban rendszeresen találkozhatunk az induló új lapok programját ismertető, előfizetésre buzdító híradásokkal, hazai lapok megrendelését reklámozó hirdetésekkel. A *Vasárnapi Újság* szerkesztősége így frissebb információkkal rendelkezhetett, mint a bécsi postahivatal.

A hazai időszaki sajtóról az előző évtizedben is jelentettek meg egyes lapok alkalmanként összeállítást, de a *Vasárnapi Újság* abban tért el a korábbi gyakorlattól, hogy az 1861. évi első közlést követően több mint három évtizeden keresztül rendszeresen teret adott a hazai magyar nyelvű időszaki sajtó nemzeti általános kurrens bibliográfiájának.

Az 1862. évi januári közlemény,¹⁵ elhagyva a Külföldi lap csoportját, a megmaradt nyolc szakcsoportba rendezi az év elejére hirdetett és megjelenő lapokat, az esetleges előfizetni szándékozók tájékoztatására közli azonban már a félévi előfizetési árakat is. Ezt az alapjegyzéket – folytatólagosan – három további összeállítás egészíti ki. Az első azokat a lapokat sorolja fel, melyek az előző év folyamán keletkeztek, de még az évben meg is szűntek, így sem a tavalyi újívi, sem a jelenlegi kimutatásban nem szerepelhettek. A második azokat a lapokat tartalmazza, melyek az 1861. év eleji jegyzékben szerepeltek ugyan, de az év folyamán megszűntek. Végül a harmadik azoknak a listáját közli, melyek az 1862. évi jegyzékben mint „egészen új czégek jelennek meg”. (Közülük hét valóban egészen új lap, míg három csak nevet változtatott.) A három kiegészítés azt bizonyítja, hogy a hírlapjegyzék meg nem nevezett összeállítója bibliográfiai igényességgel kívánta ellátni feladatát. A következő években lényegében a fentiekben ismertetett szerkezet alkalmazására került sor.

Az 1863. év eleji bibliográfia¹⁶ tételeinek leírásai közlik először a hírlapok évfolyamjelzését, s ezzel kialakult a hírlapok leírásának az a formája, melyet több éven át követett a *Vasárnapi Újság*. A leírás sémája a következő: cím, (előbbi cím), (vidéki megjelenési hely), évfolyam, szerkesztő, kiadó, éves előfizetési ár. Szükség esetén a melléklet feltüntetése is megtörtént. Példák az 1863. évi leírásokból:

Pesti Napló. 14-ik évfolyam. Szerk. B. Kemény Zsigmond. Kiadó Emich. Ára 21 ft. egy évre.

Jövő. (azelőtt Trombita) 2. évf. kiadó Kövér Lajos. 8 ft.

Vasárnapi Újság. 10. évf. Szerk. Pákh Albert. Kiadó Heckenast. Ára 6 ft. (a Polit. Újdonságokkal együtt 10 ft.)

Bihar. (Nagyvárad.) 2. évf. Szerk. Györffy Gyula. Kiadó Hollósy. 8 ft.

Az első négy évben kizárólag a havonta többször megjelenő, magyar nyelvű lapokra terjedt ki a gyűjtőkör. Folyóiratokról először 1864-ben történik (egyenlőre nemleges) említés, amikor a jegyzék végén a magyar lapok számának összesítése azzal a megjegyzéssel zárul, hogy „nem számítva be a folyóiratokat”.¹⁷ A következő évben azonban már ott találjuk a hírlapok római számmal ellátott nyolc csoportja után a folyóiratok betűrendes felsorolását,¹⁸ s ez a forma egészen az 1860-as évek végéig fennállt. A *Vasárnapi Újság* sajtóbibliográfiája a kiegyezés évének elején is megjelent,¹⁹ ugyanebben az időben azonban – minden bizonnyal az osztrák–magyar kiegyezés érdekében 1866 végén megindult érdemi tárgyalások hatására – egy olyan könyvészeti elképzelés született mely magába kívánta foglalni a hazai időszaki kiadványok bibliográfiáját is.

Az Irodalmi Értesítő sajtóbibliográfiája 1867

Az *Irodalmi Értesítő* című könyvészeti szaklap megindításának ötlete az 1861–1862. évi magyarországi könyvszerkesztő Aigner Lajostól eredt, aki az időben Ráth Mór könyvkereskedésében dolgozott Pesten. Felismerve azt, hogy munkája mellett nem lenne ideje egy kurrens könyvszerkesztés lekiismeretes szerkesztésére, ráruházta a kiadás jogát (és a szerkesztői munkát) Demjén József²⁰ pesti könyvkereskedőre. Demjén, 1867 márciusában „a honi irodalom és művészet terjesztése érdekében” egy olyan folyóiratot indított, mely a kiadó szándéka szerint rendszeresen regisztrálni óhajtott „a megjelenő összes irodalmi és művészeti termékeket”.²¹ A teljességet célként kitűzve, a szerzőket és a kiadókat kérte új termékeik egy példányának beküldésére, míg az új hírlapokból elegendőnek tartotta a program s egy mutatószám beküldését.²² A folyóirat első száma – egyebek mellett – Magyar időszaki irodalom címmel 99 tétel leírását adja egységes betűrendben, néhányának a rovaatait is felsorolva. A melléklapok önálló tételként is szerepelnek. A leírások gondos szerkesztői munkáról vallanak, megállapítható az egységes megoldásokra való törekvés, a közlésre szánt adatcsoportok körének hiánytalan fölvétele, ugyanakkor nem használja ki a rövidítésekből adódó terjedelemcsökkentés lehetőségét. Példa egy leírásra:

Hon. Politikai és közigazgatási napilap. Ötödik évfolyam. Felelős szerkesztő s kiadó tulajdonos Jókai Mór Pesten. Előfizetési díj: fél-évre 10 ft. 50 kr. negyedévre 5 ft. 25 kr, egy hóra 1 ft. 75 kr. (Az esti lappal együtt félévre 12, negyedévre 6, egy hóra 2 forint).

A második szám egy 12 tételes kiegészítést ad még az előző szám időszaki irodalmához. Aigner eredetileg úgy tervezte, hogy tavasztól már lehetősége lesz belefolytani a munkálatokba, később pedig teljesen át kívánta venni a lap szerkesztését, de a harmadik szám megjelenésére már nem került sor, így a dualizmus korszakának kezdetén az *Irodalmi Értesítő* csak szerény, korai kísérlete maradt egy olyan önálló nemzeti bibliográfiai orgánumnak, mely a könyvek mellett az időszaki kiadványokat is regisztrálni kívánta.

A Magyar Könyvészet sajtóbibliográfiája 1869–1870

Aigner – Rautmannal társulva – 1868 nyarán önálló könyvkereskedést nyitott Pesten.²³ 1869 januárjában *Magyar Könyvészet* címmel olyan havi folyóiratot indítottak, mely alcíme szerint teljes jegyzéke kívánt lenni „a Magyarországon újonnan megjelenő könyvek-, folyóiratok, hírlapok-, térképek- és műtárgyaknak, valamint a nevezetesebb külföldi műveknek.” Programjából az derül ki, hogy nemcsak a magyar, hanem bármely hazai nyelven megjelenő nyomtatványra kiterjed a lap érdeklődési köre. A szerkesztő, Aigner Lajos, rögtön az első számtól kívánta megindítani az 1869-ki magyarországi hírlapirodalom című rovatot, mely anyagának összeállítására barátját, Szinnyei Józsefet,²⁴ az ismert hírlapgyűjtőt és bibliográfust kérte föl, január 13-ai levelében: „A »Magyar könyvészet« [...] meg fog indulni és Téged kedves barátom, ezennel ünnepélyesen fölkérlek tiszteletbeli *munkatársnak!* Nevezetesen kérnélek a hírlapirodalmi szakmát elvállalni szíveskedjél, mivel azt náladnál jobban úgy sem készítheti senki.”²⁵ A biztosítótársasági hivatalnokként Pozsonyban dolgozó Szinnyeinek ez volt az elsőként megjelent kurrens hírlap-bibliográfiai munkája. Nagy szorgalommal látott neki az Aigner által küldött hírlapok feldolgozásához, a fölkérő levélben kapott címleírási minta alapján.²⁶ Minden lehetséges további forrást is felhasznált az anyag teljessé tételéhez, így például a pozsonyi postán, az „expeditor” szívésségéből több frissen megjelent lap leírását készíthette el.²⁷

Id. Szinnyei József
(1830–1913)

Az 1869-ki magyarországi hírlapirodalom című bibliográfia, az összeállító, Szinnyei József nevének föltüntetésével jelent meg a lap első három számában. Különválasztva a magyar, illetve a nem magyar nyelvű irodalom csoportját, címük betűrendjében tartalmazza nemcsak a hírlapok, hanem a folyóiratok címleírásait is. A teljesség érdekében a szerkesztő az első számban a lapkiadókhöz és -szerkesztőkhöz fordult, kérve őket az „itt föl nem említett lapjaik egy-egy számának mielőbb való beküldésére, mert – hitelesség okáért – csakis azon lapok címei közöltetnek, melyeket színről színre láttunk.”²⁸

A leírások a lehető legteljesebb tartamát adják az időszaki kiadvány jellemzőinek, s következetesen alkalmazott tipográfiai megoldásai kiválóan vezetik az olvasó

szemét. A melléklapokról a betűrend megfelelő helyén rövid visszautalás található a főlap címére. Példa egy magyar nyelvű lap leírására:

Orvosi Hetilap. Honi s külföldi gyógyászat és kórbuvarlat közlönye. XIII. évfolyam. Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos Markusovszky Lajos tr. Nyomatik Khór és Wein könyvnyomdájában Pesten.

Megjelenik minden vasárnap 4drét egy íven, „Szemészet” és „Közegészségügy és törvényszéki orvostan” című, felváltva havonként megjelenő melléklapokkal. Előf. ára: helyben félévre 4 frt 50 kr, vidéken 5 frt. (Keletkezett 1867. június 4-dikén.)

A nem magyar (horvát, német, olasz, rutén, román, szerb, szlovák) nyelvű sajtó esetében is ugyanolyan teljes leírást készült:

Pestbudinske Vedomosti. (Pestbudai tudósítások.) Politikai tót lap. IX. évfolyam. Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos Feriencik M. István. Nyomatik a m. kir. Egyetem nyomdájában Budán.

Megjelenik minden szerdán és szombaton, kis ívrét egy íven. Előfiz. ára: egész évre 10 frt; félévre 5 frt 10 kr., negyedévre 2 frt 60 kr. (Keletkezett 1861-ben.)

Az 1869. évi utolsó számában Aigner sajnálkozva vallotta be, hogy a folyóirat a programban kitűzött összes célt nem tudta megvalósítani, de büszkén állapította meg azt, hogy „a hazai hírlapirodalom jegyzéke eddig nem létezett pontossággal nyújtott, a miért irodalmunk nevében, Szinnyei József barátomnak ezennel köszönetet szavazok”.²⁹

A *Magyar Könyvészet* 1870. évi január–márciusi, illetve június–augusztusi (összevont) számai ismét közölték az az évi magyar, valamint a német nyelvű hírlapok és folyóiratok betűrendes jegyzékét, de Aigner már egészen egyszerű, rövidre összevont leírásokat kért Szinnyeitől.³⁰

A *Magyar Könyvészet*, melynek hírlapirodalmi rovata a teljes körű hazai kurrens nemzeti sajtóbibliográfia figyelemre méltó, korai előfutára volt, 1870 végén megszünt.

A Vasárnapi Újság sajtóbibliográfiája 1869–1894

Az 1867-es kiegyezést követően a sajtószabadságot kimondó 1848. évi XVIII. t.-c. lépett ismét hatályba, s ennek, valamint a politikai viszonyok megváltozásának következtében a hírlapok száma az év folyamán ugrásszerűen megemelkedett, mintegy megkétszereződött. A *Vasárnapi Újság* nem is vállalkozott 1868 elején a hírlap-bibliográfia közzétételére, csak egy hírlapirodalmi statisztikát jelentetett meg augusztus 23-i számában.³¹ A cikk szerzője az Aigner *Magyar Könyvészet* című folyóiratával kapcsolatban már bemutatott Szinnyei József volt, aki korábban, egyéb cikkei mellett, a hazai hírlapirodalmat a kezdetektől 1853-ig bemutató sorozatával szerepelt a *Vasárnapi Újság*-ban. A kurrens hírlapirodalom adatait ismertető mostani munkájában

így indokolja témaválasztásának fontosságát: „A szabad sajtó, s az annak szárnyai alatt fölvirágzó hírlap-irodalom egyik legbiztosabb mérve a nemzetek haladásának, mert biztos mutatója – a mi azzal együtt jár – a köz-dolgok iránti érdekeltségnek.” Az összeállítás a földrészek, valamint az európai államok 1826. és 1868. évi hírlap-statisztikai adatait tartalmazza, majd a Magyarországon (és a társult Horvátországon) 1868-ban megjelenő lapok és folyóiratok megoszlását ismerteti megjelenési helyük betűrendjében, azon belül nyelvi megoszlásban. Színynyei tehát a *Vasárnapi Újság* korábbi jegyzékeinek hazai megjelenésű, de csakis a magyar nyelvre korlátozott gyűjtőköri elvét – statisztikájában – kitágította a nemzeti bibliográfia területi elvére. Összegzésül megállapítja, hogy „az egész magyar birodalomban megjelenik jelenleg 49 városban 259 hírlap és folyóirat, és pedig: magyar 135, német 63, tót 5, román 13, horvát 21, szerb 12, ruthén 3, olasz 5, héber 1 és latin szintén 1”. A statisztikai összeállításhoz fűzött szerkesztőségi megjegyzés szerint a hazai hírlapirodalom – különösen vidéken – oly mértékű fejlődésnek indult, hogy az első félév folyamán keletkezett kimutatás alig mutathatja be hitelesen a jelenlegi állapotot. Az alkalmat felhasználva, az újság szerkesztője (Nagy Miklós), nyilvánosan felkérte az arra illetékeseket, hogy „szíveskedjenek a megjelenő lapokból egy számot szerkesztőségünkhöz beküldeni, hogy e közérdekű kimutatást jövőre minél nagyobb teljességben állíthassuk össze”.

A *Vasárnapi Újság* tehát, a hírlapok megnövekedett számának ellenére sem mondott le arról, hogy helyet biztosítson a későbbiekben is a szokásos sajtóbibliográfiájának. A legközelebbi lista 1869 elején jelent meg, és ismét csak a magyar nyelvű időszaki kiadványokat tartalmazta. Az egy éves kihagyást az összeállító azzal indokolta, hogy mivel az 1868. év folyamán szüntelenül új meg új lapok keletkeztek, ezért így kívánják teljessé tenni „e vállalatok sorozatát”.³² A bibliográfia először az 1868. évi anyagot közli szakcsoportonként, másodlagos besorolási elvként az évfolyamjelzés csökkenő rendjét véve figyelembe. A tematikus szakcsoportok rendje és elnevezése némileg módosult a korábbiakhoz képest: I. Politikai napilapok, II. Politikai hetilapok, III. Vegyes tartalmú képes lapok, IV. Egyházi és iskolai lapok, V. Szépirodalmi s divatlapok, VI. Humorisztikus lapok, VII. Szaklapok, VIII. Vidéki lapok (nem politikai vagy szaktartalommal), IX. Hirdetési lapok. A listát a számozatlan Folyóiratok csoportja zárja. A leírások a korábbiakhoz hasonló elvek alapján készültek, de szükség szerint feltüntetésre került a megjelenés gyakorisága. Mivel ez a bibliográfia – eltérően a korábbiaktól – nem előzetes tájékoztatás, hanem a tárgyévi anyag számbavétele céljából készült, így az egyes tételeknél az év közben történt megszűnés ténye is közölhető volt. Az 1869. évi anyag már csak az újonnan megindított lapokat, a korábbi lapok címváltozását, illetve melléklapok önállóvá válásának tényét rögzíti.³³

Mintegy a bibliográfia kiegészítéseként az év decemberében ismét megjelent Színynyei statisztikai kimutatása a fenti két év folyamán a „magyar birodalom korona-országaiban” bármilyen nyelven megjelent hírlapokról és folyóiratokról.³⁴

Az 1870. év korszakos változást hozott a *Vasárnapi Újság* évente közzétett hírlap-bibliográfiája szempontjából. A hírlapgyűjtőként és -bibliográfusként már közismert, de továbbra is biztosítótársasági hivatalnokként dolgozó Színynyei, 1869 májusában

Pozsonyból Pestre költözött, s személyes barátságba került Nagy Miklóssal, a lap szerkesztőjével. Ez is közrejátszhatott abban, hogy 1870 elején Szinnyei megbízást kapott tőle, az az évi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok szokásos jegyzékének összeállítására.³⁵ (A korábbi években a szerkesztőség belső munkatársai készítették – nevük közlése nélkül – a hírlapirodalmi jegyzékeket,³⁶ a továbbiakban viszont Szinnyei lett az állandó összeállítója a lap kurrens sajtóbibliográfiájának.³⁷)

Nagy Miklós – Szinnyei rábeszélésére – hozzájárult ahhoz, hogy a gyűjtőkör területi szempontúvá alakuljon át, vagyis a Magyarországon és Horvátországban megjelent minden hírlapra és folyóiraatra kiterjedjen.³⁸

A folyóiratok, római számmal ellátott szakcsoportként, teljes jogú részévé váltak a bibliográfiának, amely azonban továbbra is megtartotta címében a szűkebb értelmű „hírlapirodalom” meghatározást. A címleírásokban újdonságként megjelent a keletkezés dátuma; az egyes szakokban a lapok a keletkezési idejük alapján rendeződtek úgy, hogy a szakcsoport élén a legkorábban megjelent kiadvány állt. Az 1870. évre vonatkozó anyagból elsőként a *magyar nyelvűeket* tartalmazó rész jelent meg.³⁹ Példák a címleírásra:

Alföldi Hírlap. (Debreczen.) Szerk. és kiadja Telegdi László. Megjelenik hetenként 3-szor. Új folyam. IV. évf. Ára helyben 8 frt. vidékre 9 frt. (Keletkezett 1867. július 1-én; a régi folyam 1848–49-ben jelent meg.)

Orvosi Hetilap. Szerk. Markusovszky Lajos. XIV. évfolyam. Ára helyben 9 frt., vidékre 10 ft. Melléklapjai a „Szemészet” és „Közegészség és törvényszéki Orvostan”. (Keletkezett 1857. jún. 4-én.)

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Thaly Kálmán. IV. évf. Évenként 10 füzet. Ára nem tagoknak 6 frt, társulat tagjai tagdíj (5 frt) fejében kapják. (Keletkezett 1867. júliusban.)

A tételeket az 1869-ben megszűnt lapok és folyóiratok betűrendes jegyzéke követi. A második közlemény, hasonló szerkesztési elveket alkalmazva, a *német nyelvű* kiadványokat sorolta fel.⁴⁰ Példa a címleírásra:

Neue Temesvarer Zeitung. (Temesvár.) Szerk. Strasszer Albert, kiadják Förc Gusztáv és Strasszer Albert. III. évf. Ára helyben 11 frt. postán 15 frt. (Keletkezett 1868. jan. 2-án.)

A példából megállapítható, hogy a leírás csakis a címet tükrözi az eredeti német nyelven, a szerkesztés, kiadás adatait magyar fordításban közli. Az 1870. évre vonatkozó anyag záró közleménye a *szlovák, a román, a szerb, a horvát, a rutén, az olasz és a latin nyelvű* újságok, illetve folyóiratok bibliográfiája.⁴¹ Leírási példák:

Narodne Hlasznik. (Nemzeti híradó.) Politikai lap. Szerk. és kiadja Feriencsik Miklós. III. évf. Megjelen havonként 1-szer Budán. Ára 1 frt.

Transilvania. (Erdély.) Az erdélyi román irodalmi egyesület közlönye. Szerk. a társulat első titkára. III. évf. Megjelen havonk. 3-szor Brassóban. Ára tagoknak 2 frt, nem tagoknak 3 frt.

Maticza. (Méh.) Szépirodalmi és tudományos folyóirat. Szerk. Hadzsics A. Kiadja a szerb Maticza társulat. V. évf. Megjelen havonk. 3-szor Újvidéken. Ára 4 frt.

Szvet. (Világ.) A szent Bazil társaság közlönye Ungvárt. Szerk. Fedorov Viktor. IV. évf. Megjelen hetenként 1-szer. Ára 4 frt.

Részben a példából is látható, hogy az alapítás dátumán kívül e leírások is minden lényeges adatra kitérnek, bár a korábbiakhoz képes előfordulnak eltérések is. Az adatok elrendezése nem pontosan követi az eddig kialakított formát: a megjelenési hely hol az időszakosság, hol a közreadó adatát követi. A szlovák, szerb, és rutén címek nem a kiadvány nyelvének megfelelő betűkkel, hanem a magyar kiejtés betűivel íródtak.

E harmadik közleményt a „magyar korona-országokban” 1870 elején létező hírlapok és folyóiratok összesített, több szempontú statisztikai kimutatása zárta, melynek végén Szinnyei utal arra, hogy kimutatásának lehetnek hiányai, ezért a szerkesztőség készséggel fogadná „ha újonnan meginduló lapjaink – bármilyen nyelven írsanak is azok – legalább az első számot beküldenék jövőre, hogy mi képesek lehetnénk ezentúl kifogástalan hírlapstatisztikát adni”.⁴² A felhívás nyomán beküldött újságok alapján 1870 és 1876 között a lap rendszeresen közreadta Tárház című rovatában az alapjegyzék lezárása után keletkezett időszaki kiadványok leírásait.⁴³

Az 1871. év⁴⁴ ismét változásokat hozott a bibliográfia szerkezetében és gyűjtőkörében. Szinnyei XI. szakcsoportként kiemelte a vegyes melléklapokat; a csoporton belül továbbra is a keletkezési idő maradt a besorolás alapja, pontosabban az évfolyamjelzés, mivel a keletkezés dátumának közlése ettől kezdve ismét elmaradt a leírásokból. Lényegesebb (és sajnálatosabb) változás volt viszont az, hogy megszűntek, és ezt követően a *Vasárnapi Újság*-ban többé nem jelentkeztek, a hazai nem magyar nyelvű időszaki kiadványok jegyzékei. Az enciklopédikus jellegű hetilap egyik fő célja (ahogy szerkesztője, Nagy Miklós megfogalmazta) az volt, „hogy hű tükre legyen a magyar közéletnek”.⁴⁵ Bár ideológiai megfontolások is elképzelhetők, de bizonyára a terjedelmi korlátok játszhattak döntő szerepet abban, hogy elmaradt, s később sem tért vissza a hazai nem magyar nyelvű sajtó bibliográfiája. Létezése azonban nyilván volt tartva: a hazai nem magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok továbbra is szerepeltek a jegyzékeket lezáró részletes statisztikai kimutatások számadataiban.

Az 1871-es évvel tulajdonképpen kialakult a többé-kevésbé végleges szerkezet és leírási forma. A tételek a keletkezési idejük alapján rendeződnek a tizenegy, első sorban műfaji szempontok szerinti csoportban. A másodlagos rendezőelvről (a kiadvány kora), a lapalji jegyzetből értesülhet az olvasó. A csoportok 1874-től a budapesti, valamint a vidéki kiadványok alcsoportjára osztoznak, melyekhez 1883-tól – a gyűjtőkör kiegészítésével – a külföldi magyar nyelvű sajtó alcsoportja csatlakozik. (A megjelenés helye csak a vidéki, illetve a külföldi kiadványok tételeiben szerepel.) A leírások láthatóan autopszia alapján készültek. Címleírási példák az 1876. évből:⁴⁷

politikai napilap Budapesten

Pesti Napló. Szerk. Urváry Lajos; kiadó-tulajdonos az »Athenaeum« irodalmi és nyomdai részvénytársulat. XXVII. évfolyam. (Reggeli és esti kiadás, közgazdasági havi melléklettel.) Ára egész évre 24 frt.

szaklap Budapesten

Orvosi Hetilap. Szerk. és tulajd. Markusovszky Lajos tr.; főmunkatárs Balogh Kálmán tr. XX. évfolyam. Ára 10 frt.

vidéki lap (nem politikai tartalommal)

Székesfehérvár és Vidéke. (Székes-Fehérvár.) Szerk. és kiadó-laptulajd. Csitári Kálmán. III. évf. Megjelenik hetenként 2-szer. Ára 8 frt.

folyóirat Budapesten

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Szilágyi Sándor. X. évf. Megjelenik minden hó 12-én. (aug. s szept. hónapokat kivéve.) Ára 6 frt; a társulat tagjai tagdíj (5 frt.) fejében kapják.

Az alapjegyzéket az előző évben megszünt, továbbá az előző évben, illetve a tárgyév elején keletkezett lapok és folyóiratok felsorolása követi, szakcsoportok szerinti bontásban. A bibliográfiát egy Összevont átnézet című kimutatás zárja, mely a hazai (és a külföldi magyar nyelvű) hírlapok és folyóiratok többszempontú statisztikai számadatait foglalja magába, a kezdetektől a tárgyévig bezárólag, kiemelten összehasonlítva a tárgyév és az előző év adatait.

A bibliográfia elsősorban a lap olvasóközönségét kívánta szolgálni, így bizonyos mértékig érthető, hogy az általános tájékozódáshoz elegendőnek gondolták a periodikumoknak a kezdetektől alkalmazott szakrendszerét, s mellőzték az egyéb szempontú visszakeresést elősegíthető mutatókat. A teljességre való törekvés ugyanakkor mindvégig fontos szempont volt: a lap több alkalommal is fölhívást tett közzé a megjelenő lapok beküldésére, hiszen elsősorban ez adta mindig az alapot a jegyzékek elkészítéséhez. Az 1895. január 19-ei fölhívás így hangzott: „A »Vasárnapi Újság«-ban minden év elején rendszeren közöljük »Magyar hírlap-irodalmunk« kimutatását; a lapok szaporodtával azonban ennek összeállítása mindinkább nehezebbé válik; ezért a kimutatás teljessége s minden reklamáció elkerülése végett kérjük az illető szerkesztő urakat, hogy lapjaikból vagy folyóiratukból egy idei számot beküldeni szíveskedjenek.”⁴⁷ A fölhívásra azonban ezúttal mindössze öt hírlapszám érkezett, s ebből csak kettő volt igazi újdonság. A kimutatás pontos összeállítására így nem volt reális lehetőség, s Nagy Miklós a kurrens sajtó-bibliográfia végleges beszüntetése mellett döntött.⁴⁸

A kurrens nemzeti sajtóbibliográfia közlésének több mint harminc éven át tartó folyamata ezzel szerencsére nem szűnt meg. Folytatásához – Szinnyi elkötelezettsége mellett – a *Magyar Könyvszemle* új folyamának megindulása, az Országos Hírlap-

könyvtár 1884-ben történt létrehozása, s a Széchényi Könyvtárban e hírlapkönyvtár keretében folyó gyűjtő és feltáró munkálatok eredményessége nyújtotta a biztos hátteret.

A sajtóbibliográfia intézményes műhelye, a Hírlapkönyvtár létrejötte

Előzmények

A többnyire napi, aktuális eseményekről tájékoztató újságok, elolvasásuk után érdektelenné váltak, s általában a megsemmisülés valamilyen formája várt rájuk. Hiába készültek nagy példányszámban, idők folyamán a régi hírlapszámok ritkaságok lettek, s felkeltették az érdeklődést: egyesek gyűjteni kezdték ugyanúgy, mint a régi kéziratokat, római kori pénzeket stb. Voltak, akiket csak gyűjtési vágyuk hajtott, de voltak szép számmal olyanok is, akiknek szenvedélye tudományos értékű közhasznont eredményezett. Az utóbbiak közé tartozott idősebb Szinnyi József, aki midőn 1864-ben a forradalom és szabadságharc hírlapirodalmának történetét kutatta a Széchényi Országos Könyvtárban, úgy látta, hogy e korszakból csak igen kevés hírlap áll rendelkezésre, s tapasztalhatta, hogy „azok is, melyek megvoltak, igen mostoha sorsban részesültek, így egy része kötetlenül összezsomagolt s hiányos példányokból állott”.⁴⁹ A későbbi évek vonatkozásában sem volt kedvezőbb a helyzet a könyvtárban. A bevezetésben már utaltunk arra, hogy 1868-ban kb. 3600 kötetre becsülték a könyvtár rendezett, de feldolgozatlan hírlapállományát, melynek több mint a fele kötetlen állapotban volt. A kiegyezést követően a nagyméretű hírlapok száma ugrásszerűen megemelkedett, ezek ellenőrzése, kezelése a könyvtári személyzet csekély létszáma, a szűkös raktári viszonyok következtében nem volt megoldható.⁵⁰ A tudományos kutatással foglalkozók többségének számára a hírlapok még nem jelentettek forrásértékű dokumentumokat, de jelentkeztek már olyan sajtótörténészek, bibliográfusok, könyvtárosok, akik fontosnak tartották a hírlapok, mint nemzeti dokumentumok teljes körű összegyűjtését és megőrzését. Ezek egyike volt Eötvös Lajos,⁵¹ aki a *Vasárnapi Újság* 1871. szeptember 3-ai számában, bemutatva idősebb Szinnyi József hírlapgyűjteményét, úgy véli, hogy nem kell különösebben bizonygatnia a hírlapokról, „hogyan egy nemzet *mindennapi* kül- és beléletének ezek a legfontosabb forrásai, mondhatnók: a nemzetek napló jegyzetei, a melyek hűen visszatükrözik *egészükben* a kor gondolkodását, a nemzetek műveltségi fokozatát, süllyedését és emelkedését, egyszóval működésöknek minden irányát és kiterjedését. Épen ezért nagy veszteség nemcsak egy nemzet irodalmára, hanem a világ műveltségtörténetére nézve is, midőn megsemmisíttetni, illetőleg nyomtalanul elenyészni látjuk lapjainkat. Mi tehát csak örvendeni tudunk, ha koronként akad egy-egy hírlapbarát, aki az irodalom eme háttérbe tolt hamupipőkének védelmére kel s igyekszik megmenteni mindent, ami menthető. S ha valahol szükség van ilyen egyénekre: hazánk mindenekelőtt igényli az egyesek gondosságát, miután közintézeink, országos könyvtáraink – eddig legalább – vajmi keveset törődtek e tárggyal és vajmi kis mértékben iparkodtak a tátongó hézagokat betölteni, a hiányokat kipótolni.”⁵²

A jól felépített gondolatmenet egyértelművé teszi a hírlapok teljes körű gyűjtésének jelentőségét, s jelentkezik a kritika országos könyvtáraink (beleértve a múzeumi könyvtárt is) ezzel kapcsolatos tevékenységével kapcsolatban. Eötvös Lajos, aki napidíjas alkalmazottként 1869-ben a Széchényi Könyvtárban dolgozott, még csak elvi szempontból fogalmazta meg véleményét, idősebb Szinnyi József viszont – sajtótörténészként, hírlap-bibliográfusként – a gyakorlatban is közvetlenül érdekelt volt a könyvtárak hírlapgyűjtésének és -kezelésének terén mutatkozó „tátongó hézagok” eltüntetésében. Teljesen érthető tehát, hogy amikor 1872 elején megbízást kapott az Akadémiától egy magyar tudományos repertórium (folyóiratok, gyűjteményes munkák és hírlapok tudományos közleményeinek bibliográfiája) tervének összeállítására, ugyanaz év nyarán (ekkor kezdődött el az egyetemi könyvtár új épületének az építése és folyt még a múzeumi könyvtár rendezése) elérkezettnek látta az időt arra, hogy a *Reform* című lap június 2-ai számában, külföldi példákra is hivatkozva azt javasolja, hogy „gyűjtsük össze hírlapjainkat, míg nem késő, s őrizzük meg azokat az utókor számára külön könyvtárakban.” Elhelyezésükre konkrét javaslata volt: „A nemzeti múzeum könyvtára, ha a hiányok pótoltnak, egy országos hírlapkönyvtárnak megvetheti alapját; azonban addig is tömérdek a teendő, mi országos segély és a kormány morális támogatása nélkül hiú törekvés.”⁵³ Idősebb Szinnyi József, elsőként megfogalmazva egy országos hírlapgyűjtemény szükségességét, érzékeltette cikkében azt is, hogy e téren bízik Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum igazgatójának várhatóan hasznos reformjaiban. Azzal is tisztában volt, hogy az állami költségvetés anyagi támogatása nélkül terve nem kivitelezhető, de arra bizonyára nem számított, hogy elképzelése majd csak több mint tíz év múlva valósulhat meg. Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a javaslatban nyilvánosan közzétett igény a Széchényi Könyvtár fejlesztésével kapcsolatos elképzelésekben ezt követően evidenssé vált.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter összehívására 1873. október 20-án ülésezett az a szakbizottság, melyet egy két évvel korábbi képviselői indítvány nyomán az országgyűlés azért hozott létre, hogy megvizsgálva az országos közkönyvtárak és gyűjtemények állapotát, véleményt adjon szervezésükről, vagyoniuk biztonságáról és hiányaik pótlásáról. A nemzeti múzeum könyvtárát a Horváth Árpád (egyetemi könyvtárőr), Hunfalvy Pál (akadémiai könyvtárnok) és Szabó Károly (erdélyi múzeumi könyvtárnok) összetételű albizottság vizsgálta meg tüzetesen. A könyvtárral kapcsolatos ajánlások d) pontja szerint „a magyar napi sajtó és folyóiratgyűjteményt okvetlenül mielőbb szervezendőnek és minden rendelkezésre álló úton kiegészítendőnek véli a bizottság”.⁵⁴ A belső rendezés munkálataival elfoglalt könyvtár azonban nem volt abban a helyzetben, hogy figyelembe vehesse a bizottság javaslatának ezen pontját.

1874-ben K. Papp Miklós, a kolozsvári *Történeti Lapok*-ban *Mikor lesz hírlap-könyvtárunk?* címmel arra figyelmeztetett, hogy az Akadémia elkészíttette ugyan Szinnyeivel a hírlapok és folyóiratok tudományos repertóriumát, de milyen

keserves lesz azt tapasztalni, hogy a repertórium alapján keresett cikk már nem lesz megtalálható a könyvtárakban. Különösen lesújtó a véleménye a Széchényi Könyvtárról: „A pesti múzeumban kazal számra van felhalmozva a sok lap, de egytől egyig hiányos, s egész bizonyossággal állíthatjuk, hogy nincsen az egész gyűjteményben még húsz darab sem, mely tökéletesen teljes példány lenne.”⁵⁵

1875-ben a *Vasárnapi Újság* sajtóbibliográfiájának végén idősebb Szinnyei József (ekkor már az Egyetemi Könyvtár munkatársa), nem tartotta fölöslegesnek fölemlíteni és példákkal illusztrálni azt, „hogymily keveset törődnek nálunk a hírlapok összegyűjtésével”. Utal a kiadók és a nyomdászok hanyagságára, akik közül „sokan a köteles példányokat vagy éppen nem, vagy hiányosan küldik be a hazai elsőrendű könyvtárakhoz; így a nemzeti múzeumba a megjelenő lapoknak alig jár fele, ami jár is részben hasznavehetetlen csonka példány; az egyetemi könyvtárba évről évre kevesebb küldetik, úgy hogy jelenleg már csak 65 hazai hírlap és folyóirat jár oda”. Megjegyzését – visszatulva korábbi javaslata sorsára – a következő mondattal zárja: „Sajnos, hogy a hírlap-könyvtárak felállításának szükségéről, a külföld hasonló irányú igyekezeit tekintve, bármennyire legyünk is meggyőződve: annak kivitele, saját magunk lanyhaságán, hajótörést szenved.”⁵⁶

Több mint öt év múlva *A Hon* 1880. október 16-ai számában *Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!* című cikkében Szinnyei ismét csak azt állapíthatta meg, hogy a múzeumi könyvtár országos hírlapkönyvtárára vonatkozó, nyolc évvel azelőtt tett javaslata nem talált igazi visszhangra: a könyvtárban továbbra is mostohán bánnak a hírlapokkal: a bekötöttek már betűrendben állnak ugyan, de feldolgozatlanok, a kötetlenek viszont „összecsomagolva halomban hevernek. Ez országos intézetünk lenne pedig első sorban hivatva egy hazai teljes hírlap-könyvtár felállítására”.⁵⁷ *A Hon* cikkét teljes terjedelemmel átvette a *Figyelő* is. A szerkesztő, Aigner Lajos, a cikkhez csatolt megjegyzésében egyetértését fejezi ki Szinnyei eszméjével kapcsolatban, „mert nem egyszer volt alkalmunk meggyőződni a könyvtárainkban levő hírlapok hiányosságairól; ezen baj orvoslására felhívjuk a kormány figyelmét is”.⁵⁸

A közzétett javaslatra való reagálás tartózkodó, vagy elutasító volt Szinnyei ismeretségi körében. Fraknói Vilmos, az Akadémia főtitkára nem találta hazánkban kivitelezhetőnek.⁵⁹ A múzeumi könyvtárban Csontos János, a *Magyar Könyv-Szemle* szerkesztője kifejezetten ellenezte.⁶⁰ Szinnyei főnöke, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, Szilágyi Sándor szerint valóban tenni kellene a hírlapkönyvtárak ügyében, de úgy vélte, hogy a kormány nem fog kezdeményezni semmit sem.⁶¹

A „Hírlap a Hírlapokról” terve

Az érdektelenség láttán Szinnyei merész vállalkozásra szánta el magát! A hírlapok, a hírlapkönyvtár ügyének propagálására kétheti szaklapot kívánt megindítani *Hírlap a Hírlapokról* címmel. Az előfizetési felhívást – benne a lap programjával – november elejére készítette el:

Előfizetésre felhívás.

Hírlap a Hírlapokról.

Szaklap a hírlapirodalom-történet és hírlapkönyvtárak érdekében.

Száz éves nemzeti hírlapirodalmunk oly kiterjedést nyert, hogy azt figyelemmel kísérni, áttekinteni csaknem a lehetetlenséggel határos. Hogy azt ismerjük, mindenekelőtt az anyagot kell összegyűjteni és hogy ezt tehessük, az anyagot előbb jegyzékbe kell szednünk és azután feldolgoznunk.

Hazánkban eddigelé már tízezer évfolyam, vagy kötet hírlap és folyóirat jelent meg. Irodalmunk ezen jelentékeny ágának elhanyagolása nemzeti bűn; annál is inkább, mert szellemi termékeink jelentékeny része ebben van mintegy elrejtve, eltemetve.

A hírlapok megóvására, megbecsülésére és gyűjtésére, valamint az anyag feldolgozására legcélszerűbbnek tartottam oly szakközlöny megindítását, mely egyúttal repertóriumul szolgál a hírlapok használatánál.

Jelen hírlap tartalmát képezik:

1. Hírlapirodalom-történet. (Az egyes hírlapok története, valamint egyes kor hírlapjainak és szakfolyóiratainak jellemzése és a journalistikai életből vett képek, rajzok, leírások.)
2. Életrajzok. (Szerkesztők, kiadók és hírlapírók életrajzai, különös tekintettel journalistikai működésükre.)
3. Hírlap-könyvtárak. (A hírlapgyűjtést illető cikkek, a nyilvános és magán könyvtárak hírlapgyűjteményének ismertetése.)
4. Hírlapirodalmunk 1881-ben. (A megjelenő magyar és idegen nyelvű hírlapok és folyóiratok jegyzéke és statisztikája; a fővárosi három nyilvános könyvtárnak (az akadémiai, egyetemi és múzeumi) megjelölésével, a hol azok találhatók.)
5. Hírlapirodalmunk könyvészete. (Az egyes hírlapok teljes bibliographiai leírása, a főváros három nyilvános könyvtárának megjelölésével, a hol azok teljesen vagy csonkán feltalálhatók.)
6. Írók munkálatai. (Egyes íróknak hírlapokban és folyóiratokban megjelent cikkei az „Akadémiai Almanach” mintájára.)
7. Álnevek magyarázója. (A hírlapokban és folyóiratokban előforduló álnevek alatt rejlő írók megnevezése, a kútfők megjelölésével, melyekben azok nyilvánosságra hozattak.)
8. Repertórium. (A folyamatban levő hírlapok és folyóiratok tárgymutatója.)
9. Vegyes közlemények. (Hírlapirodalmi apróbb adomák, statisztikai közlemények sat.)
10. Kútfők: Hírlapirodalom-történetek, hírlapkönyvtárakat és hírlapgyűjtést illető önálló művek és cikkek repertórium.
11. Közvetítő. (Hírlapok eladására vagy kiegészítésére szolgáló rovat.)
12. Hírlap-, név- és helymutató, mely az év végén a hírlaphoz csatoltatik és ez által hasznos kézikönyvvé fog válni.

A „Hírlap a Hírlapokról” egyelőre minden hó 15-én és utolsóján fog megjelenni nagy 8rét fél íven 16 hasábbal. Előfizetési ára félévre 2 frt, egész évre 4

frt. Ha a pártolás lehetségessé teszi, hetilappá alakul át és egyes ritkább lapok hasonmásaival és jelesb hírlapírók arczképével fog megjelenni.

Felkérem az ügy iránt érdeklődőket, és különösen a hírlapok t. szerkesztőit és kiadóit, hogy jelen vállalatomat a fenn kijelölt irányban munkálataikkal támogatassák és a lapot körükben terjesszék. A megismertetés végett beküldött régibb és újabb hírlapokat, – ha a beküldő részéről más intézkedés nem történt – megőrzés végett az egyetemi könyvtárban helyezem el, ha pedig a lap egy példányban már megvan, átküldöm a nemz. múzeum vagy a m. tud. akadémia könyvtárának.

Budapest, nov. 7. 1880.
(Egyetemi Könyvtár-épület.)

Idősb Szinnyei József
szerkesztő és kiadótulajdonos⁶²

A program a lehető legteljesebben fogja át a hírlapokkal és folyóiratokkal kapcsolatosan elképzelhető témaköröket. Komplex egységben ígéri a sajtótörténeti, hírlapgyűjtési irodalmat, illetve annak bibliográfiáját; teret kíván adni a kurrens és retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiának, továbbá (az Írók munkálatai című rovat-tal) a cikkrepertóriumnak; a lelőhely feltüntetésével a három nagy fővárosi könyvtár központi hírlap- és folyóirat-katalógusa lenne; a tárgy-, név- és helymutatóval biztosítani szeretné a sajtóanyag többszemponútú visszakereshetőségét.

Szinnyei az előfizetési felhívás szövegét több ismerősenek is megmutatta, véleményüket tudakolva. Szilágyi Sándor tartózkodóan nyilatkozott, Fraknói Vilmos kritizálta a címét, a megjelenés gyakoriságát, kétségeit fejezte ki a lap iránti előfizetői érdeklődéssel kapcsolatban. Azt javasolta, hogy jobb lenne a *Magyar Könyv-Szemlé*-hez csatolva kiadni. Aignerhoz is elvitte, aki tisztában lévén egy magánvállalkozásként megjelenő lap kiadási, szerkesztési nehézségeivel, a program rövidítését indítványozta. Felvetette azt is, hogy szerencsésebb lenne, ha lapjának, a *Figyelő*-nek részeként jelenne meg s Szinnyei csak közreműködő szerkesztőként venne részt a munkában.⁶³

Az ötlet ezzel tulajdonképpen hamvába holt. Szinnyei kezdeményezése, megvalósulása esetén megteremthette volna a kurrens és retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia alapjait, elősegíthette volna későbbi korok sajtótörténeti kutatásait.

A Hírlapkönyvtár létrejötte

A képviselőház 1881-ben létrehozott egy bizottságot a Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására. A bizottság, a könyvtár újjászervezésével kapcsolatban egyebek mellett arra tett javaslatot, hogy a könyvtár gyűjteménye osztdjék két részre: kézirat-tárra, valamint a könyvtárra. Az utóbbi a tényleges nyomtatványok (könyvek, hírlapok, egyéb nyomtatványok és metszetek) gyűjteménye legyen, egy könyvtárőri, négy segédőri (három könyvtárnok és egy hírlapőr), valamint két írnoi státussal. Az indoklás szerint: „Csak ily rendezés mellett tétetik lehetővé a személyzet munkakörének szakszerű és arányos beosztása, a hírlap osztály felállítása és rendezése, [...]”⁶⁴ A hírlapok vonatkozásában tehát az országgyűlés által felkért bizottság, most már konkrétan megfogalmazva, de lényegében megismételte az 1873. évi bizottsági ajánlást. Ezúttal – mint látni fogjuk – több eredménnyel! A képviselőház 1881. május 13-án tárgyalta a jelentést, és arra utasította a kultuszminisztériumot, hogy „már az 1882. évi

költségvetés szerkesztésénél a lehetőségig vegye figyelembe és a javaslatba hozott reformokat fontolóra véve, a szükséghez és körülményekhez képest intézkedjék”.⁶⁵

Szinnyei erőfeszítései a hírlapkönyvtár létrehozatala ügyében tehát nem voltak haszontalanok. A Széchényi Könyvtár 1881. június 30-ával záruló éves jelentésében már fellelhető a változás nyoma, ugyanis a nyomtatványokkal kapcsolatban Majláth Béla könyvtárőr már „hírlapi osztály”-ról beszélt, melyben „betűrendben és évszám szerint a lefolyt évben ideiglenesen felállított [!] 567 féle hírlap 3407 kötetben”.⁶⁶ A következő könyvtári évben már „Hírlapi csarnok”-ról olvashatunk, amely végleges kialakításakor, a könyvek és egyéb nyomtatványok, a kéziratok és az oklevelek mellett az állomány negyedik csoportját képezhetné.⁶⁷

A Szinnyei és mások által felelősegetett hiányok pótlásáról viszont nem történt említés. Ez indíthatta Szinnyeit arra, hogy ismét lépjen az általa szorgalmazott hírlapkönyvtár ügyében. Kezdeményezésére az Egyetemi Könyvtár 1884 elején azzal a javaslattal fordult a VKM-hez, hogy a három nagy budapesti könyvtár (múzeumi, egyetemi, akadémiai) anyagából hozzon létre egy hírlapkönyvtárt.⁶⁸ A miniszter, Trefort Ágoston intézkedései nyomán 1884 nyarán létrejött és megkezdte működését az Országos Hírlapkönyvtár. (Kezdetben a múzeum önálló osztálya, de 1889-től már a Széchényi Könyvtár egyik részlege volt.) Az intézmény vezetésére, a könyvtár folyóiratában, a *Magyar Könyv-Szemlé*-ben csak „ismert hírlapstatistikus”-ként⁶⁹ jellemzett idősebb Szinnyei József kapott megbízatást, aki két napidíjas munkatárs és egy szolga segítségével látott hozzá a régebbi hírlapok összegyűjtésével, rendezésével, feldolgozásával, továbbá a kurrens gyarapodással kapcsolatos tennivalóknak.⁷⁰

A hírlapkönyvtári nyilvántartó munka szempontjából újabb funkciót kaptak a *Vasárnapi Újság* éves sajtóbibliográfiái: 1889 első negyedévi jelentésében Szinnyei arról számolt be, hogy megindult az évenkénti növedéknapló vezetése, „melybe az 1889-ben létező hírlapok jegyeztetnek, t. i. azok melyek beérkeznek és azok melyek reclamáltaknak. E célból készült a folyó évi hírlapkimutatás is a *Vasárnapi Újság*-ban”.⁷¹ A feldolgozó munka során az egyéb nyilvántartások, katalógusok kiegészítéseként, 1894-ben kezdődött meg egy betűrendes cédulakatalógus évenkénti készítése, mely részben a nyilvántartó naplók mutatójaként is szerepelt. A feldolgozó munka kiteljesedése, de legfőképpen a korábban bizonytalan időszakonként megjelenő *Magyar Könyv-Szemle* új folyamának megindulása is közrejátszott abban, hogy a Szinnyei által összeállított éves hírlap-bibliográfia 1895-től kezdődően átkerülhetett a *Magyar Könyv-Szemle* mellékletébe.

A Magyar Könyvszemle kurrens sajtóbibliográfiája

1876–1877

A múzeumi könyvtár szakfolyóirata, a *Magyar Könyv-Szemle*, (1896-tól *Magyar Könyvszemle*) Fraknói Vilmos (a folyóirat szerkesztője, a Széchényi Könyvtár vezetője) koncepciójának megfelelően a magyarországi könyvészet és a hazai könyvtárak szakközlőnye kívánt lenni, egyebek mellett közzétéve a hazai sajtó „irodalmi érdekű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg

teljes és pontos jegyzékét”.⁷³ 1876-os indulásakor rögtön az első számában megkezdte a területi, nyelvi és tartalmi szempontú kurrens nemzeti bibliográfia közlését. A bibliográfia (az aprónyomtatványok kivételével) a dokumentumtípusok teljes körére kiterjedt, így – a többivel egy blokkban, de elkülönítve az egyéb dokumentumtípusoktól – a hírlapok és folyóiratok regisztrálása is megtörtént. A Hírlapirodalmunk 1876-ban című sajtóbibliográfiát idősebb Szinnyei József, az Egyetemi Könyvtár őre (a *Vasárnapi Újság* sajtóbibliográfiájának szerkesztője) állította össze.⁷⁴ Fraknói régről ismerte Szinnyei munkásságát, mivel tagja volt annak a bizottságnak, melyet 1873-ban az Akadémia nevezett ki a Szinnyei által szerkesztendő *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium* ügyében.⁷⁵ Amikor egyik alkalommal, 1876 januárjának elején Szinnyei meglátogatta Fraknót a repertórium második kötetének ügyében, a beszélgetés a leendő *Könyv-Szemlé*-re terelődött. Szinnyei ekkor ajánlkozott az éves hírlapjegyzék megszerkesztésére. A megbízás után azonnal munkához látott. Forrásként felhasználta a *Vasárnapi Újság* számára készült jegyzékét, s ezt kiegészítette a múzeumi könyvtárba köteles példányként beérkező időszaki kiadványokkal. Mivel a vidéki nyomdák csak negyedévenként küldték be a hírlapokat,⁷⁷ a magyar nyelvű vidéki anyag a második számban került közlésre. A szerkesztés módszertani kérdéseit Fraknóival tárgyalta meg,⁷⁸ de találkozott Tipray Tivadarral, a kurrens bibliográfia könyvészeti részének szerkesztőjével is.⁷⁹

Szinnyei olyan összeállítást készített a *Magyar Könyv-Szemle* számára, amely egységet alkotott a többi dokumentumtípus gyarapodási jegyzékével. A három részletben megjelenő, 1876. évi anyagot tartalmazó sajtóbibliográfia nem említi az összeállítás forrását, nem tesz említést a nyomdai köteles példányokról sem, hanem csak lapalji jegyzetben kéri fel a szerkesztőket és a kiadókat, „a netalán kimaradt lapoknak és folyóiratoknak beküldésére a Nemzeti Múzeum könyvtárába”. Az első rész a Budapesten, a második rész a vidéken megjelenő magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok jegyzékét tartalmazza, címük szerinti betűrendben, míg a harmadik rész a német nyelvűeket adja fővárosi és vidéki csoportosításban, a csoportokon belül szintén a címek betűrendjében. A melléklapok önálló tételként szerepelnek. A *Magyar Könyv-Szemle* kurrens könyvészetének jól átgondolt szerkesztési elveit jellemzi, hogy a könyvtárban egyébként a könyvekkel együtt kezelt folyóiratok kizárólag Szinnyei anyagában szerepelnek.

Az egyes tételek az időszaki kiadvány minden lehetséges adatelemét leírják, kötött sorrendben: cím, alcím, szerkesztő, kiadó, évfolyam, nyomda, megjelenés, méret, előfizetési ár, keletkezés. Példák a leírásokra:

magyar nyelven Budapesten

Pesti Napló. Szerk. Urváry Lajos. XXVII. évfolyam. Nyom. a kiadótulajdonos Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat nyomdájában. Megjelenik reggeli kiadása hetenkint hatszor ívrét egy íven, esti kiadása szintén hatszor félfíven. Ára 24 frt. (Keletkezett 1850. márcz. 9.)

Pesti Napló (A). Közgazdasági melléklete. II. évfolyam. Megjelenik minden hó 15-én ívrét egy íven. (Keletkezett 1875-ben.)

Orvosi Hetilap. Honi s külföldi gyógyászat és kórbuvarlat közlönye. Szerk. és tulajdonos Markusovszky Lajos tr.; főmunkatárs Balogh Kálmán tr. XX. évf. Nyom. Khór és Wein könyvnyomdájában. Megjelenik vasárnap 4-rét egy és fél íven. Ára 10 frt. (Keletkezett 1857. ju. 4.)

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. A választmány megbízásából szerkeszti Szilágyi Sándor titkár. X. évfolyam. Nyom. az Athenaeum nyomdájában. Megjelenik 8-rét 6 éves 10 füzetben minden hó 12-én augusztus és szeptember hónapokat kivéve. Az alapító és évdíjas tagok tagdíj-illetmény fejében kapják (5 frt). Nem tagok 6 frtért. (Keletkezett 1867. júliusban.)

magyar nyelven vidéken

Székesfehérvár és Vidéke. Társadalmi, közművelési és szépirodalmi közlöny. (Székesfehérvár.) Szerk. és kiadó tulajdonos Csitári Kálmán. IV. évfolyam. Nyomatott Szammer Imrénél. Megjelenik szerdán és szombaton kis ívrét egy íven. Ára 8 frt. [Keletkezett 1874. júl. 4-én, mint a Vértessalja és Székesfehérvári Figyelő folytatása. II. évf. 41. számmal.]

német nyelven vidéken

Neue Temesvarer Zeitung. Organ für Politik und Volkswirtschaft (Temesvár.) Szerk. Strasser Albert. IX. évf. Nyom. a kiadó-tulajdonos Steger Ernő nyomdájában. Megjelenik hetenként hatszor ívrét egy íven. Ára 16 frt.

Megfigyelhető a példákon, hogy a leírások láthatóan tömörítés nélkül tükrözik a fejléc érdemi szövegét, az is kitűnik, hogy a rövidítések használata nem következetes. Megállapítható, hogy Szinnyei – a *Vasárnapi Újság* január 23-ai számában közreadott jegyzékéhez viszonyítva – egészen más leírásokat készített a márciusban meginduló *Magyar Könyv-Szemle* számára, nemcsak az adatcsoportok gyarapodása, hanem az adatelemek másféle megfogalmazása tekintetében is. (A *Magyar Könyv-Szemle* sajtóbibliográfiai tételeinek leírási mintája elsősorban az Aigner által kiadott *Magyar Könyvészet* című havilap (Szinnyei által készített) 1869. évi sajtóbibliográfiájában keresendő.)

Érdeemes kitérni a cím besorolását meghatározó rendszó kiválasztásának kérdésére. A Széchényi Könyvtár, a müncheni szakrendszer alapján történt rendezés során, a címleírások készítésekor, az ún. porosz instrukció előírásait vette figyelembe, vagyis a szerző nélküli művek esetében a leírás első rendszava a cím alanyesetben álló főneve lett, s ez határozta meg a betűrendi helyet is. (Ha nem is következetesen, de ezt alkalmazta a *Magyar Könyv-Szemle* kurrens könyvbibliográfiája is.) Szinnyeinek viszont az volt a véleménye, hogy a hírlapok és folyóiratok teljes címét kell rendszónak tekinteni,⁸⁰ és – hasonlóan korábbi sajtóbibliográfiához – jelenleg is az általa helyesnek tartott megoldást választotta.

Míg az ugyanekkor megjelenő kurrens könyvbibliográfia a hazai nem magyar nyelvű irodalom teljes körére kiterjedt, addig a sajtóbibliográfia ebből a körből, csak a német nyelvűeket közölte, ebben tehát a teljességre törekvés csorbát szenvedett. (Szinnyeinek a *Vasárnapi Újság* számára készített statisztikája szerint 1876 elején a 240 magyar és a 71 német nyelvűn kívül, szláv nyelveken 30, román nyelven 12, héber (valójában jiddis), illetve olasz nyelven 1–1 időszaki kiadvány jelent meg.⁸¹) Nem szűnt meg a párhuzamoság: a *Vasárnapi Újság* 1877 elején továbbra is közzétette Szinnyei újdonságértékű sajtóbibliográfiáját. Feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy a Budapesten kiadott magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok szintén Szinnyei által összeállított jegyzékének a *Magyar Könyv-Szemle* 1877. évi első számában történt megjelentetése után indoklás nélkül megszakadt a kurrens sajtóbibliográfia folyama. A bibliográfiai folyóirat csak 18 év múlva váltotta fel újra a kurrens sajtóbibliográfia ügyét.

1895–1913

Amikor az 1890-es évek elején egyre pontatlanabbul megjelenő *Magyar Könyv-Szemle* új folyamának megindítására és szerkesztésére 1893-ban Schönherr Gyula múzeumi könyvtári segédőr kapott megbízatást, a múzeum igazgatója előzetes vélemény kért Fejérpataky Lászlótól, a levéltár vezetőjétől és idősebb Szinnyei Józseftől a folyóirat szerkesztési elveivel kapcsolatban. Érdekes, hogy Szinnyei, aki a hírlapkönyvtár vezetése mellett ekkor a könyvtár vezetésének feladatait is ellátta, az általa javasolt programban nem tett említést a kurrens sajtóbibliográfia lehetséges átvételéről.⁸² A *Magyar Könyv-Szemle* új folyama bár elhagyta a *Magyarországi Könyvészet* című, korábbi mellékletét, de Schönherr, az új szerkesztési elveket ismertető írásában azt a reményét fejezte ki, hogy a folyóiratnak lesz még lehetősége arra, „hogy az évi gyarapodás pontos jegyzékének kiadásával más alakban pótolhassa az elmaradt könyvészeti rovatot”.⁸³ Ha a könyvészet nem is, de a kurrens sajtóbibliográfia közreadása megindult 1895-ben a folyóirat mellékleteként.

Amikor a *Vasárnapi Újság* beszüntette a évi hírlapirodalom jegyzékének közzétételét Szinnyei igen elkeseredett, s az is megfordult fejében, hogy végleg abbahagyja a kurrens sajtóbibliográfiával való foglalkozást. Titokban azonban reménykedett, hogy az olvasóközönség majd igényelni fogja a jegyzéket, s ezért folytatta az anyag szerkesztését.⁸⁴ Munkamódszere általában a következő volt: a *Vasárnapi Újság* előző évi hírlapirodalmi jegyzékének hasábkivágatait egy keménytáblás füzetbe ragasztotta be úgy, hogy a lapon elegendő hely maradjon a kiegészítéseknek, javításoknak. (Amit lehetett azt az alapszövegen javított.)⁸⁵ Midőn munkahelyén, a Széchényi Könyvtárban az újonnan beérkező hírlapokat beírta a szerzeményi naplóba, egyúttal elvégezte a keménytáblás füzetében is a szükséges módosításokat. Február közepén éppen egy ilyen alkalommal ment be hozzá Schönherr, s látva a készülő hírlapjegyzéket, felajánlotta a *Magyar Könyv-Szemlé*-ben való megjelentetését.⁸⁶

Szinnyei örömmel fogadta a lehetőséget, s azonos címmel, változatlan tartalommal és formában helyezte át a *Magyar Könyv-Szemlé*-be az 1895. évi sajtóbibliográfiát.⁸⁷ A lapalji megjegyzésben utalás található az előzményre, minden különösebb magyarázkodás nélkül: „Ez összeállítás, mely 1894-ig a *Vasárnapi Újság*-ban jelent

meg, a folyó évtől kezdve a Magyar Könyv-Szemle rendes mellékletét fogja képezni.” A gyűjtőkör most is csak a magyar nyelvű kiadványokra terjedt ki, s nem változtak a megszokott szakcsoportok sem: I. Politikai napilapok, II. Politikai hetilapok, III. Vegyes tartalmú képes hetilapok, IV. Egyházi és iskolai lapok, V. Szépirodalmi és vegyes tartalmú lapok, VI. Humorisztikus lapok, VII. Szaklapok, VIII. Vidéki lapok (nem politikai tartalommal), IX. Hirdetési lapok, X. Folyóiratok, XI. Vegyes melléklapok. Az egyes csoportokon belül az évfolyam számának csökkenő rendjében helyezkednek el a tételek. A kéthasábos szedéssel kinyomtatott jegyzéket – mint korábban is – az előző évben megszűnt, illetve az előző év folyamán és a tárgyév elején keletkezett lapok és folyóiratok felsorolása, továbbá Összevont átnézet címmel, a hazai magyar és nem magyar nyelvű periodikumok többszempontú statisztikai kimutatása követi.

Érdemi változás következett be 1896-ban azzal, hogy Szinnyei hagyományos bibliográfiája⁸⁸ mellett a folyóirat 2. számú mellékleteként, Az idegennyelvű hazai hírlapirodalom 1896-ban címmel⁸⁹ megjelent Kereszty István⁹⁰ hírlapkönyvtári

Kereszty István
(1860–1944)

segédőr összeállítása is. Ezzel a kiegészítéssel a Széchényi Könyvtár gyűjtőkörével megegyező, a nyelvi mellett a területi szempontokat is figyelembe vevő kurrens nemzeti sajtóbibliográfia jött létre. Az olvasók lapalji megjegyzésként tájékoztatást kaptak arról, hogy az összeállítás a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába beérkezett köteles példányok alapján készült. (A köteles példányokra vonatkozó hivatkozás a továbbiakban rendszeresen megjelent a megjegyzés részeként.) Az idegen nyelvű anyag a Többnyelvű lapok csoportjával indul, ahol a teljesség kedvéért a Szinnyei jegyzékében is megtalálható részben magyar nyelvű kiadványok is helyet kaptak (csillaggal megjelölve és rövidített leírással). A további csoportok az egyes nyelvek szerint alakulnak. A csoportok a lehetőség szerint három alcsoportra bontódnak: a) Politikai tartalmúak, b)

Szaklapok és vegyes tartalmúak, c) Folyóiratok. Az alcsoportokon belül szükség szerint elkülönülnek a budapesti, valamint a vidéki megjelenésűek. Maguk a tételek évfolyamuk csökkenő száma szerint rendeződnek. A nem latin betűkkel nyomtatott lapok címei írásmódjuknak megfelelő betűkkel kerültek közlésre. A következő évben Szinnyei és Kereszty összeállítása továbbra is külön-külön, de egy mellékletként, A hazai hírlapirodalom 1897-ben közös összefoglaló címmel jelent meg, s ez a cím egészen 1909-ig megmaradt.

A *Magyar Könyvszemle* – hasonlóan a *Vasárnapi Újság*-hoz – eddig lényegében az év elején megjelenő időszaki kiadványokat figyelembe vevő, mintegy perspektivikus sajtóbibliográfiát közölt, az év közbeni változásokról a következő évi jegyzékben tájékoztatva az érdeklődőket. A köteles példányokról szóló, 1897. évi XLI. törvénycikk rendelkezései jelentős változást idézett elő a lapok nyomdai beküldésének idejében, ebből adódóan a feldolgozás folyamatában. Szinnyeiéknek így nem állt módjukban elkészíteni és az 1898. évi folyam szokásos mellékleteként közzétesetni az évi sajtóbibliográfiát, de tájékoztatták a potenciális érdeklődőket arról, hogy a hazai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája „1899-től kezdve a folyóirat első füzeté mellékleteként, az előző év összes változásait feltüntető jegyzék alakjában fog megjelenni”.⁹¹

Az új kötelespéldány-törvény tehát, közvetetten bár, de megváltoztatta a kurrens sajtóbibliográfia funkcióját: a korábban perspektivikusnak mondható jegyzék ezt követően a tárgyév teljes tartamára vonatkozóan regisztrálta a periodikumokat, s egyben informált azok esetleges év közben előfordult változásáról. Egyéb változások is tapasztalhatók az 1898. tárgyévi anyagban: a nyomtatványi osztályon napjás gyakoronokként tevékenykedő Kováts László⁹² szerkesztésében önálló (3.) részként jelentkezett a Folyóiratok című összeállítás, s ezáltal idősebb Szinnyei József: A magyar hírlapirodalom, illetve Kereszty István: A hazai nem-magyar nyelvű hírlapirodalom című 1. és 2. rész valóban már csak a hírlapokat tartalmazta. (A hírlaptár gyűjtőköri elhatárolásának megfelelően az egy hónapban többször megjelenő periodikumot tekintették hírlapnak, függetlenül tartalmától és formájától; a folyóiratokat a Nyomtatványi osztály kezelte.) A hírlapok két csoportjának (a folyóiratok kiemelését nem számítva) lényegében ugyanaz maradt a felépítése mint korábban. A folyóiratok rendje a 2. rész szerkezetéből származtatható: a magyar nyelvű, a többnyelvű, és az egyes nem magyar nyelvű csoportok további bontása a budapesti, illetve vidéki megjelenés alapján történt. Ezekben az alapegységekben viszont – eltérően az eddigiektől – már nem az évfolyam időrendje, hanem a címek betűrendje határozta meg a tételek sorrendjét! Mindhárom részben megjelenik a tételekben a nyomda adatának közlése, s ez a későbbi években is a leírás adata marad. Az egyes részeket a dokumentumokra vonatkozó statisztikai Összegzés zárja, az egész végén pedig egy Függelék található, amely idősebb Szinnyei József összeállításában a magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikáját tartalmazza 1780-tól a tárgyévvel bezárólag.⁹³

A fentiekben ismertetett alapszerkezet az elkövetkező években változatlan maradt, csupán másodlagos szempontú módosításokra került sor: az 1899-es tárgyévben A hazai nem-magyar nyelvű hírlapirodalom, az 1900-as tárgyévben pedig A magyar hírlapirodalom című rész tért át a tételeknek a csoportokon belüli betűrendjére. Szerkesztőváltozás történt az 1901-es tárgyévben: a folyóiratok bibliográfiájának szerkesztését a Levéltárba áthelyezett Kováts Lászlótól, a Nyomtatványok osztályához tartozó köteles példány iroda vezetője, Horváth Ignác⁹⁴ vette át.

Bemutatásra mintaként kiemelve az 1904. tárgyévi irodalmat, láthatjuk, hogy a Szinnyei által szerkesztett első rész 943 hazai és külföldi magyar nyelvű hírlapot tartalmaz. Példa egy vidéki magyar nyelvű politikai napilap címleírására:

Nagyvárad **Napló.** (Nagyvárad.) fel. szerk. dr. Dési Géza, szerk. Fehér Dezső és Ady Endre; Nyomt. Boros Jenő. VII. évf. Ára helyben 24 kor., vidékre 28 kor.

Kereszty István összeállítása összesen 237 hazai német, horvát, szerb, román, tót (szlovák), orosz (valójában rutén), cseh, lengyel, francia, olasz, angol és héber (valójában jiddis) hírlap leírását közli. Példa egy vidéki szerb nyelvű lap leírására:

3ACTABA. (Újvidék.) Főszerk. Tomits Jása; fel. sz. Bradvarovits Konstantin. Ny. Miletits Szvetožár. XXXVIII. évf. Napilap. Ára 28 kor.

A hazai magyar, német, olasz, szerb, tót (szlovák), horvát, román, bunyevác, vend és eszperantó nyelvű folyóiratokat Horváth Ignác közölte, összesen 464 tételben. (A folyóiratokkal mindig a köteles példányokat átvevő iroda munkatársa foglalkozott, mivel a sajtóbibliográfia számára, a könyvekkel együtt kezelt folyóiratok elkülönítésére és feldolgozására ott nyílt lehetőség.) Egy Budapesten megjelenő magyar nyelvű folyóirat leírása így nézett ki:

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Nagy Gyula. Nyom. az Athenaeum r. társ. XXXVIII. évf. Megjelenik évenként 10 füzetben. Ára 12 kor. Tagok a tagdíj (10 kor.) fejében kapják.

A *Magyar írók élete és munkái* című nagy műve minél előbbi befejezése érdekében idősebb Szinnyi József, 1905 áprilisától felmentést kapott a hírlapkönyvtár hivatalos teendőinek ellátása alól; így az 1905. és az 1906. évi magyar nyelvű hírlapok jegyzékét Zászló János,⁹⁶ a Hírlapkönyvtár napidíjas munkatársa állította össze. Az első évben változatlanul alkalmazta az örökölt szerkezetet, de a második évben módosítást hajtott végre: az I–VII. szakcsoport változatlan címmel és tartalommal megmaradt, de azokat a VIII. Nem politikai tartalmú lapok, IX. Hivatalos lapok, X. Hirdetési lapok, XI. Vegyes melléklapok, XII. Alkalmi lapok című szakcsoportok követték.

1906-ban közel 2300 hazai hírlap és folyóirat jelent már meg, a sajtóbibliográfiai melléklet 109 oldalt tett ki. A terjedelem (és a költségek) csökkentése érdekében, az 1907. évi anyag közlésekor érdemi módosításra került sor: az 1906. évi bibliográfiát alapnak tekintve, csak a megszűnt, illetve az új hírlapok és folyóiratok közlése történt meg, a lehetőség szerint figyelembe véve a korábbi elrendezési megoldásokat. A hírlapi anyagot Kereszty István, a folyóirat-anyagot Horváth Ignác állította össze. A megszűnt periodikumok csak rövidített leírással szerepelnek, de az újonnan indulók továbbra is teljes leírást kaptak.⁹⁷ A következő két évben az 1906-os alapból kiindulva és az azóta közzétett változásokat figyelembe véve lehetett tájékozódni az adott tárgyév periodikumairól.

Az 1910. évi vonatkozásban viszont ismét a tárgyév teljes bibliográfiáját kapjuk; visszaállt a korábbi szerkezet és minden dokumentum teljes leírást kapott. Kereszty István állította össze a magyar nyelvű és a hazai nem magyar nyelvű hírlaplapirodal-

mat (függelékében először jelentkezik a hazai nyomdákban bér munkában készített külföldi lapok jegyzéke), a kötelespéldány-irodán dolgozó Fitos Vilmos⁹⁸ pedig a hazai folyóiratok jegyzékét készítette el. Fejezetenként továbbra is megkapjuk a hírlapok, illetve a folyóiratok tárgyévire vonatkozó, többszempontú statisztikai kimutatását, a bibliográfia függelékeként pedig idősebb Szinnyi József összeállítása nyomán – ugyanúgy mint eddig – a magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok 1780-tól kezdődő statisztikája található. Változott és ezáltal pontosabb lett a kurrens sajtóbibliográfiai melléklet címe, mivel „A hazai hírlapirodalom” helyett „A hazai időszaki sajtó” megnevezést tüntette föl.⁹⁹

A *Magyar Könyvszemle* 1912 és 1914 között megjelenő sajtóbibliográfiai mellékleteiben (A hazai időszaki sajtó változásai címmel) ismét csak az 1911–1913. év folyamán megszűnt, és keletkezett hírlapok és folyóiratok jegyzéke található Kereszty István, illetve Fitos Vilmos összeállításában. Ezt követően a *Magyar Könyvszemle* többé nem tett közzé korszakunkban kurrens nemzeti általános sajtóbibliográfiát. A dokumentumtípus kurrens nemzeti általános bibliográfiája iránti igény azonban továbbra is létezett. Amikor 1917-ben Gulyás Pál, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének előadójaként javaslatot tett a Magyar Nemzeti Múzeum keretében felállítandó Magyar Bibliográfiai Intézet létesítésére, elképzelt teendőinek felsorolásakor, 6. pontként a következő feladatot jelölte meg: „Kiadná a hazai sajtótermékek teljes évi bibliográfiáját”.¹⁰⁰ Mivel Gulyás nem a könyvészet, hanem az általánosabb „sajtótermék” kifejezést használta, így az általa javasolt kiadványba a periodikumok bibliográfiáját is bele kell értenünk.

Fitos Vilmos
(1875–1955)

Könyvkereskedő egyesületek sajtóbibliográfiai

Bár a *Vasárnapi Újság*, majd a *Magyar Könyvszemle* éves jegyzékei a dualizmus korszakában (az utolsó, háborús éveket nem számítva) betöltötték a nemzeti bibliográfia általános regisztráló, nyilvántartó s egyben tájékoztató funkcióját, mégsem tartjuk szükségletlennek röviden bemutatni azokat a könyvkereskedő egyesületi kurrens sajtóbibliográfiákat is, melyek módosíthatják, esetenként kiegészíthetik az eddig tárgyalt bibliográfiák adatait.

Az Oesterreichischer Catalog sajtóbibliográfiái vonatkozásai 1860–1870

A Verein der Oesterreichischen Buchhändler kiadásában megjelenő *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz* című, tíznaponta, majd hetente megjelenő szaklap 1860-tól folyamatosan közzétette a birodalomban, illetve később a monarchiában kereskedelmi forgalomba kerülő új könyveket és folyóiratokat.¹⁰¹ Nyelvtérületenként egy-egy könyvkereskedő cég végezte az adatgyűjtést. A lap bibliográfiai anyagának kumulációi *Oesterreichischer Catalog* címmel, 1860 és 1870 közötti tárgyévekre vonatkozóan évente jelentek meg nyelvi, illetve tematikai részkötetekben. Az 1. rész a német nyelvű műveket tartalmazza, függelékben pedig a politikai hírlapok (köztük pesti, temesvári stb. német nyelvű lapok) legfontosabb adatait ismerteti. A 2. rész a cseh, szlovák, illetve a lengyel nyelvű kiadványok leírását adja, s közöttük néha-néha feltűnik egy-egy magyarországi lap is. Például az 1867. évre vonatkozó bibliográfiában.¹⁰²

Vedemosti, Peštbudínské. Noviny pre politiku a literaturu.

Odpovedný redaktor, vydavateľ a majite: Mikuláš Št. Fereinčík.

Ročník VII. (Pest=Ofner Nachrichten. Zeitschrift für Politik und

Literatur. Verantw. redakteur: Mik. St. Ferienčík. 7. Jahrg.) V

Budine, Ferienčík; vycházda v utorok a piatok v týdeň v harku ve fol.

a predplatná cena 1/4 ročná 2 zl. 60 kr., mesičná 90 kr.

A katalógus 3. részeként kiadott magyar nyelvű jegyzék, – hasonlóan a német és szláv részhez – a „Tudományos átpillantás” című szakmutató után egységes betűrendben hozta a tárgyévben megjelent könyvek, hírlapok és folyóiratok tételeit, részben német nyelvű leírással. Az 1867. tárgyévi kötetben például ott található az akkor indult *Századok* című folyóirat is:¹⁰³

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. A választmány megbízásából szerkeszti Thaly Kálmán. Első és második füzet. Pest, Ráth Mór. n 8r. 226 l. Biz. (Die Jahrhunderte. Organ der ungarischen historischen Gesellschaft. 1. und 2. Heft.) gr. 8. (226 S.) In Comm. 3 ft.

A tárgyévben megjelenő kiadványok katalógusát a következő évre meghirdetett lapok és újságok jegyzéke követi. Címleírási példa az 1868. évre előfizethető hírlapok jegyzékéből:¹⁰⁴

Hon. Szerk. és kiadó Jókai Mór. Pesten. VI. évfolyam. Erscheint täglich, mit Ausnahme der Sonn- und Feiertage. Preis ganzjährig 21 ft. Mit Abenblatt 24 ft.

A Magyar könyvészet sajtóbibliográfiája 1876–1913

A bécsi *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz* bibliográfiai rovata számára 1876-tól a Budapesti Könyvkereskedő-Segédek „Csak Szorosan” Egylete gyűjtötte össze és szolgáltatta a magyar nyelvű könyvészeti anyagot. Az egylet

keretében egy olyan könyvészeti iroda alakult meg,¹⁰⁵ mely a teljes magyar bibliográfia évenkénti megszerkesztését tűzte ki céljául, a Hinrichs-féle német könyvjegyzék rendszerét követve. (Teljesség alatt a magyar, esetleg a hazai latin és német nyelvű, a tárgyévben könyvkereskedelmi forgalomba került könyveket, térképeket kell értenünk, bár a mindenkori szerkesztők törekedtek a szerzői kiadásban és terjesztésben megjelenő művek, továbbá a folyóiratok regisztrálására is.)

A kurrens könyvkereskedelmi bibliográfia *Magyar Könyvészet 1876* címmel, 1877 első negyedében jelent meg először,¹⁰⁶ Makáry Gerő¹⁰⁷ összeállításában. A kötetben, a könyvészeti anyag közlése után Magyar hírlapok és folyóiratok 1877. címet viselő függelék következik, mely az 1877-ben megjelenni szándékozó magyar nyelvű periodikumokat tartalmazza. Feltüntetésre került, hogy id. Szinnyei József összeállítása nyomán készült. A jegyzéket a csoportok mutatója vezeti be. A csoportosítás, kisebb módosítástól eltekintve a Szinnyei által alkalmazott tematikus rendszert követi, viszont a szakcsoportokon belül nincs Budapest és vidék alcsoport (megjegyzés tájékoztat arról, hogy ha nincs megjelölve a megjelenés helye, akkor budapesti kiadványról van szó), a besorolást pedig nem az évfolyam száma, hanem a címek betűrendje határozza meg. A leírások a *Vasárnapi Újság*-ban közölteknek felelnek meg.

A *Magyar Könyvészet*, mely harmadik évfolyamától már a Magyar Könyvkereskedők Egylete kiadásában jelent meg, rendszeresen tartalmazta a fentiekben ismertetett függeléket. Amikor Szinnyei 1885-ben a könyvészet évfolyamainak egy-egy tiszteletpéldányát kérte az egylettől, a választmány készséggel teljesítette kívánságát, „annál inkább, miután a »Magyar könyvészet« szerkesztősege a Szinnyei úr által a »Vasárnapi Újság«-ban közzétenni szokott hírlapirodalmi kimutatását mindig felhasználja a »Könyvészet« céljára.”¹⁰⁸ Az önálló kiadványként megjelenő éves könyvészet, a hírlapok, folyóiratok közlésével kiterjesztette a *Vasárnapi Újság* rejtett sajtóbibliográfiájának hatókörét, de lényegében csak másodközlés volt, és szintén részben másodközlésnek számított 1894 után, a *Magyar Könyvszemle* mellékleteként megjelenő sajtóbibliográfia anyagának a könyvészetben való felhasználása.

Kimutatható azonban egyes tételek összehasonlításakor, hogy nem teljesen automatikus átvétel, újraközlés történt. Figyelemre méltó a szerkesztőknek az a módszere is, hogy a potenciális használók érdekeivel jobban törődve, az 1890-es években – immár a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvé*-nek fejezeteként – műfaji, szakterületi szempontból részletesebb tárgyi csoportosítást alakítottak ki a magyar nyelvű időszak kiadványok számára. Az 1896. évi magyar hírlapirodalom jegyzéke például huszonöt szakcsoportot alkalmaz, a későbbiekben (például a magyar lapok 1909-re vonatkozó jegyzékénél) tizenegy fő szakcsoportot, s ezen belül együttesen 39 alcsoportot állítottak föl. (A *Magyar Könyvszemle* sajtóbibliográfiájának magyar nyelvű hírlapanyaga végig megmaradt a szakcsoportok kilenc és tizenkettő közötti számánál.) A Széchényi Könyvtár kurrens sajtóbibliográfiáját követve, a *Magyar Könyvészet* függelékében a hazai nem magyar nyelvű, valamint a külföldi magyar nyelvű hírlapirodalom is megjelenik. Azokban az években pedig, amikor a *Magyar Könyvszemle* melléklete csak az előző évhez viszonyított változásokat tette közzé, a keres-

kedelmi nemzeti bibliográfia továbbra is a teljes hazai időszaki irodalom kurrens bibliográfiáját adta.

A birodalmi, illetve a hazai könyvkereskedő egyesület kereskedelmi indíttatású éves könyvészeteinek sajtóbibliográfiai fejezete kezdetektől fogva a *Vasárnapi Újság*, illetve a könyvtári bázison nyugvó *Magyar Könyvszemle* kurrens sajtóbibliográfiája másodközléseként létezett. Gyakran felmutatott azonban önálló szerkesztői megoldásokat, kiegészítéseket. A könyvkereskedői publikálás az 1914. évre szóló időszaki kiadványok jegyzékével zárult, a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvé*-nek 1914-ben megjelent 24. évfolyamában.

TÖREKVÉSEK KURRENS, ÁLTALÁNOS CIKKREPERTÓRIUM ELŐÁLLÍTÁSÁRA

Kurrens nemzeti általános cikkrepertórium a dualizmus korában nem jött létre, de az igény, egy repertórium szükségességének tudata, folyamatosan kimutatható az 1860-as évek elejétől. Amikor Aigner Lajos, 1861 végén ajánlkozott a *Magyar Tudományos Értekező* könyvészeti rovatának szerkesztésére, eredetileg úgy tervezte, hogy a rovat „két részre fog oszlan: 1.) önálló művek (bármilyen nyelven), 2.) hírlap-szemle (a hírlapokban elszórt nagyobb cikkek címei).”¹⁰⁹ Elképzeléséből csak az első részt tudta megvalósítani.

1867 elején Aigner Lajos egy olyan önálló könyvészeti szakközlöny megindítását tervezte, mely – Szinnyei buzdítására – az egyes lapok tartalmát is közölte volna, s ezzel alapját teremthette volna meg egy későbbi hírlapi cikkrepertóriumnak.¹¹⁰ Az *Irodalmi Értesítő* első száma 1867. március 14-én meg is jelent Pesten, de mint ismeretes, nem Aigner, hanem Demjén József szerkesztésében és kiadásában. Célja szerint „egy tágasb értelemben vett magyar bibliográfiai folyóirat” kívánt lenni, s programjában „a lapokban megjelenő terjedtebb s maradandóbb becsű dolgozatok címei” elnevezésű rovat megnyitása is szerepelt.¹¹¹ Ilyen repertórium közlése azonban a második számával megszünt *Irodalmi Értesítő*-ben meg sem kezdődött.

Aigner Lajos csak 1869-ben tudta létrehozni saját bibliográfiai havi folyóiratát, *Magyar Könyvészet* címmel, mely teljes jegyzékét kívánta nyújtani az újonnan megjelenő hazai, valamint a nevezetesebb külföldi nyomtatványoknak. Programjában ismét meghirdette a cikkrepertóriumot: harmadik pontként „a magyar hírlapokban szétszórva megjelenő **maradandóbb becsű cikkek** összeállítása” is céljai közé sorolódott.¹¹² Az ígért repertóriumot nem tudta megvalósítani, s ennek okaként „úgy a t. c. közönség, mint a könyvtáros urak” remélt számú előfizetésének elmaradását nevezte meg, minek következtében nem vált lehetővé elegendő lapterjedelem kialakítása.¹¹³

A megjelenő hírlapok, folyóiratok folyamatos, teljes körű áttekintésének szinte lehetetlensége, valamint a feltárás elveinek kidolgozatlansága miatt, egy általános repertórium készítése fáradságos, sok időt igénylő és viszonylag kevés tudományos elismerést eredményező tevékenység lett volna. Talán ez is közrejátszott abban, hogy

a Márki Sándor által szerkesztett, 1874–75-ben a budapesti Kókai könyvkereskedés által kiadott *Irodalmi Értesítő* című havi könyvészeti szaklap, bemutatkozásakor – felsorolva megvalósítandó céljait – jelezte azt is, hogy a hazai nem magyar nyelvű munkákról, a hírlapokról „s a lapokban elszórva megjelenő nagyobb cikkekről, térszűke s egyéb kedvetlen körülmény miatt, ezúttal még nem közölhetünk kimutatásokat”.¹¹⁴ A hazai nem magyar nyelvű irodalom rovata a későbbiekben jelentkezett, de a sajtó-bibliográfia, továbbá a cikcrepertórium közlése nem indult meg.

Id. Szinnyei József 1880-ban, a Hírlap a Hírlapokról címmel elképzelt lapjában is tervbe vette kurrens sajtórepertórium szerepeltetését a program 6. pontjában: „Írók munkálatai. (Egyes íróknak hírlapokban és folyóiratokban megjelent czikkei az »Akadémiai Almanach« mintájára.)”¹¹⁵

Egy erőltén próbálkozásról számolhatunk még be. Budapest–Székesfehérvár megjelenési hellyel, Bayer Ferenc és Clair Vilmos szerkesztésében, 1885 januárjában jelentkezett a *Társalgó* című, irodalmi és művészeti hetilap. A vasárnaponként megjelenő lap azt ígérte előfizetőinek, hogy többek között figyelemmel fogja kísérni „hazai irodalmunk minden mozzanatát, termékeit”.¹¹⁶ Valószínűleg az Országos Hírlapkönyvtár előző évi létrejötte is inspirálhatta Bayer Ferencet¹¹⁷ akkor, amikor 1885. február 23-án levélben fordult a Nemzeti Múzeum igazgatójához. A következőket kérte: „Míg a külföldi szaklapok rendelkezésemre állanak, s azok tartalomjegyzékét hétről-hétre közölhetném, – addig fájdalommal kell bevallanom, hogy hazai tudományos folyóiratainkkal nem úgy állok. Pedig mai műveltségünknek első kelléke az általános tájékozottság. És mivel a nemzeti Múzeum valamennyi magyarországi lap- s folyóiratból kap tiszteletpéldányt, – esedezem: méltóztassék a »Társalgó«-t hivatalában azon kegyes intézkedésével támogatnia, hogy a n. Múzeumból hétről-hétre valamennyi magyar nyelvű általános irodalmi és kizárólag szaklapok és folyóiratok tartalomjegyzékét közlés végett mindenkoron csütörtök estig megkaphassam. Igaz, egyelőre legalább, még nem ajánlhatok egy illető múzeumi tisztviselőnek e reá nézve talán fáradságos munkáért tiszteletdíjat; de tudni fogom kötelességem amint lapom megerősödik.” A kérésre február 29-én Majláth Béla könyvtárőr válaszolt. Sajnálattal tájékoztatta a szerkesztőt arról, hogy az igazgató nem tud eleget tenni kérésének „miután a múzeumi tisztviselők bőven elvannak látva hivatalos teendőikkel, de más különben is magány szolgálatok teljesítésére éppen a múzeum érdekében nem szoríthatja tisztviselőit a hivatalos órák alatt, sőt azt tennie egy múzeumi tisztviselőnek nem szabad, [...] Ha tehát t. uraságod ez irányban a könyvtári tisztviselők valamelyikét foglalkoztatni óhajta, szíveskedjék azokkal magány úton érintkezni és egyezkedni.”¹¹⁸ Egyezkedésnek nincs írásos nyoma, a lap, nyolc szám megjelenése után megszűnt.¹¹⁹

A hírlapok cikkeinek folyamatos figyeléséből és feldolgozásából származható előnyök nem voltak ismeretlenek a Széchényi Könyvtár vezetői előtt. A könyvtár 1894-ben megrendelte a Párizsban székelő Argus de la Presse cégtől Kossuth Lajosról a lapokban megjelent nekrológokat. A gyűjtés eredményeként 202 (afrikai, angol, bolgár, dán, észak-amerikai, finn, francia, hollandi, németbirodalmi, portugál, spanyol, svájci, svéd) lap 316 cikke érkezett meg. Az eredményes szolgáltatás „azt

az eszmét adta az igazgatóságnak, hogy a jövőben ez életrevaló vállalat közvetítésével kiváló figyelmet fog fordítani a világsajtóban megjelenő hazai érdekű hírlap-közlemények összegyűjtésére”.¹²⁰

A hazai sajtó ilyen jellegű feltárásáról nincs híradás. A *Magyar Könyvszemle* sem, de más orgánus sem vállalkozott kurrens nemzeti általános repertórium készítésére és közzétételére, így korszakunkban e bibliográfiai műfaj hiányzik. Rendszeresen jelentkezett viszont egyes szakfolyóiratokban a periodikum tematikának megfelelő kurrens nemzeti szakrepertórium. Ezek egyike volt például a *Századok* című folyóirat 1884 januárjában induló Történeti repertóriuma, mely első közlésének bevezetésében így indokolta szükségességét: „Hazai hírlapjainkban szét-szórva jelennek meg történeti dolgozatok. De hírlapok a fővárosban és vidéken oly nagy számban jelennek meg, hogy azokat mind senki sem képes figyelemmel kísérni, s így könnyen megtörténhetik, hogy egyik másik szaktudósnak figyelmét olyan cikk is elkerüli, melyről szeretett volna tudomást szerezni. Épen azért alkalmoszerűnek tartottuk, hogy most, midőn az 1880 előtt megjelent hírlapok repertóriumát az Akadémia sajtó alá adta, mi is rovatot nyissunk, mely a most folyó hírlapok historiai cikkeit felemlítse. A szakember, ki az Akadémia számára e fáradságos munkát végezte, id. Szinnyi J. úr volt szíves az összeállítás munkáját elvégezni.”¹²¹ A hírlapok szakrepertóriuma mellett a *Századok* természetesen a folyóiratok történeti irányú szemléjét is közzétette.

Az általános repertórium szükséges volta nem halványult el a szakrepertóriumok megjelenésével. Az 1890-es éve végén a brüsszeli Institut Internationale de Bibliografie létrejöttének nyomán egy magyar bibliográfiai társaság létrehozásának eszméje vetődött fel. A kezdeményezésben jelentős szerepe volt a Széchenyi Könyvtárnak. Fő programként a teljes nemzeti bibliográfia létrehozásának támogatását, a feladatok elvégzése céljából pedig egy központi bibliográfiai hivatal szervezését képzelte el a társaság megalakításán tevékenykedő gróf Teleki Sándor országgyűlési képviselő, Fejérpataky László egyetemi tanár, a múzeumi könyvtár vezetője és Schönherr Gyula akadémikus, a múzeumi könyvtár levéltárnoka, a *Magyar Könyvszemle* szerkesztője.¹²²

A társaság nem alakult meg, a teljes nemzeti bibliográfia ügyének nem lett intézményes társadalmi képviselete. Magánkezdeményezés fordította ismét a közvélemény figyelmét a teljes bibliográfia, s azon belül a cikkrepertórium hiányára. 1900-ban Váradi Ödön¹²³ szigorló joghallgató, egy évenkénti repertórium és bibliográfia érdekében nyújtott be indítványt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályához. Nézete szerint, ahhoz, hogy idősebb Szinnyi József „érdemes működése folytán” berendezett múzeumi hírlapkönyvtár igazán megfelelhessen rendeltetésének, szükség volna egy évenként kiadandó repertóriumra, „amelyben a magyarországi hírlapirodalom és folyóiratok egy-egy évi folyamának anyaga a tudomány minden egyes szakjának szempontjából feldolgozva volna”. A repertóriumokat közlő folyóiratok ugyanis nem merítik ki a tudományszakok teljességét. Váradi tisztában volt az általa javasolt munka nagyságával, tudta, hogy többek közreműködésével lehetne csak a hírlapok összességének feldolgozását el-

végeztetni. A költséges vállalkozás megjelentetéséhez az Akadémiának lenne csak megfelelő „erkölcsi súlya és tekintélye”, valamint anyagi eszköze, ezért Váradi azt indítványozta, hogy a „nagytekintetű” testület adassa ki minden évben az előző év hírlapanyagát „kimerítően” feldolgozó repertóriumot.¹²⁴ A Benedek Elek által szerkesztett *Magyar Kritika* – lekötölve az „igen talpraesett indítványt”, a következőket fűzi hozzá: „Természetesen az indítványt ad acta fogják tenni. Mert az Akadémiának – szegénynek – nincs pénze.”¹²⁵

Benedek Eleknek igaza volt. Esztegár László, a Széchényi Könyvtár segédőre 1901-ben, a *Magyar Könyvszemlé*-ben lehangoltságának adott kifejezést: „Talán soha sem beszéltünk annyit a bibliográfia fontosságáról, mint az utóbbi években. Ismerjük a külföldi mozgalmakat is. S még sem történik semmi, hogy kellően működő gépezet jöjjön létre, mely évről-évre létrehozza sajtó-termelésünk pontos bibliográfiáját.” Ez a gépezet, a már évekkel korábban elképzelt magyar bibliográfiai intézet volna, melyben meg lehetne oldani – egyéb fontos bibliográfiai feladatok mellett – „a hírlapok repertoriumának problémáját is. [...] Végre is a bibliográfia a nemzeti kulturmunka egyik legnevezetesebb részének tükré, beszámolója.”¹²⁶

Esztegárhoz hasonló nézeteket vallott 1903-ban Gyalui Farkas is, aki a kolozsvári egyetemen a könyvtári tudományok magántanára volt: „Nem szabad már tovább késnie a hazai folyóiratok és lapok rendszeres, hetenként, vagy legalább havonként megjelenő bőséges repertoriumának [...]” A retrospektív, illetve a kurrens nemzeti bibliográfiák folyamatos szerkesztésére véleménye szerint is „egy létesítendő magyar bibliográfiai intézet” lenne a legalkalmasabb.¹²⁷

Gulyás Pál, még az Országos Széchényi Könyvtár őreként – kifejtve egy magyar tudományos könyvészet eszméjét – 1912-ben így vélekedett a bibliográfiáról: „Nélküle a legkiválóbb elme, a legélesebb szemű megfigyelő is ép oly tehetetlen, mint az iránytűjétől megfosztott hajós a nyílt tengeren: egyetlen biztos lépést sem tehet s ha mégis tovább merészkedik, soha nem tudja, hogy előre halad-e, vagy pedig járt úton hanykolódik.” Megállapítja, hogy híjával vagyunk az „évi tudományos könyvtermés és folyóiratcikkek egyetemét feldolgozó kurrens bibliográfiának”. Az általa javasolt kurrens magyar tudományos könyvészet gyűjtőkörébe a folyóiratokban megjelent eredeti tudományos cikkek bibliográfiai feldolgozását is beleértette, mellőzendőnek szánta azonban a napilapok és a nem tudományos jellegű hetilapok ismeretterjesztő tárcáit. A cédulaformában megvalósítandó szolgáltatás munka-menetét hollandiai minta nyomán ismerteti, példát hozva többek között a folyóiratcikkek cíMLEÍRÁSÁRA. Úgy gondolta, hogy tervének megvalósítására „elsősorban a M. N. Múzeum Országos Széchényi Könyvtára volna hivatott”.¹²⁸

A kurrens hírlap-repertórium hiányának felpanaszolása történt meg több oldalról is a következő évben a könyvtári szaksajtóban. A könyvkereskedők lapja, a *Corvina* hasábjain a kurrens könyvészet lehetséges reformjával kapcsolatban 1913 júniusában kialakult vitához szólt hozzá a *Könyvtári Szemlé*-ben a Bibliográfus álnevű szerző. Kitért a kurrens hírlap-repertórium kérdésére is: „Id. Szinnyey [sic!] József hírlaprepertórium [..] régen megrekedt s azóta haszontalan massa a Múzeum hírlapkönyvtárában felhalmozott hírlapanyag. Egy hírlapkönyvtár repertórium

nélkül annyi, mint egy könyvtár katalógus nélkül. A mit e téren egyes szakfolyóiratok produkálnak, a tárgyuk körébe eső folyóiratcikkek közlésével, meg sem közelítheti egy hírlaprepertórium szolgálatait. [...] Váradi Ödön indítványának benyújtása óta ebben a kérdésben mi sem történt.”¹²⁹

Kőhalmi Béla, a *Könyvtári Szemle* szerkesztője, a Fővárosi Könyvtár munkatársa, folyóiratának hasábjain, majd önálló kiadványban is elemezte nemzeti bibliográfiánk fogyatékoságait. A retrospektív ciklusok kiegészítésével, valamint a kurrens könyvészet megreformálásával foglalkozva, érdekes módon nem terjedt ki figyelme a kurrens cikkrepertórium hiányára, bár megállapítja azt is, hogy a mai folyóirat-irodalom „egyjelentőségű a könyvirodalommal, mert újabb tudományos vagy gyakorlati eredményekről sokszor csakis innen vehetünk tudomást.” A repertóriummal kapcsolatos teendők során azonban inkább retrospektív irányba tekint csak, amikor így fogalmaz: „szélesebb alapon kell folytatni és kiegészíteni a Szinnyei-féle hírlaprepertóriumot, mely 1874-ben, illetőleg 1880-ban lezárult.”¹³⁰

Gulyás Pálnak, az 1917-ben tett – korábban a sajtóbibliográfiák kapcsán ismertetett – javaslatában, a Magyar Nemzeti Múzeum keretében létesítendő, és az Országos Széchényi Könyvtárral szoros kapcsolatban álló Magyar Bibliografiai Intézet feladatai között az 5. pont szerint az intézet: „Elkészítené és kinyomtatná a hazai folyóiratok egyetemes repertoriumát”. (Mint korábban láthattuk, Gulyás nem tekintette tudományos értékűnek a hírlapok közleményeit.) Az elképzelt intézet által készíthető általános katalógusok egy központi közkönyvtári lelőhelyjegyzéket, a retrospektív nemzeti bibliográfiák kiegészítését, kurrens általános cikkrepertóriumot és a hazai sajtótermékek teljességének kurrens bibliográfiáját eredményezték volna.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa átiratban kérte a Magyar Nemzeti Múzeumot, hogy nyilvánítson véleményt a Gulyás Pál által készített tervről. A múzeum igazgatójának kérésére a könyvtár véleményét Melich János megbízott igazgató fogalmazta meg. Úgy gondolta, hogy hálával és köszönettel kell fogadni a Tanács átiratát, mivel ez alkalmat nyújt arra, hogy a Országos Széchényi Könyvtár egyrészt ismertethesse legújabb fejlesztéseit, másrészt újra előadhassa a már régóta tervbe vett, és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek korábban már beterjesztett fejlesztési terveit, melyek „helyiség-, személyzet- és pénzhiány” miatt eddig nem valósulhattak meg. A kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiai feladatokkal kapcsolatban a következő az álláspontja: „Ezeket a munkálatokat csakis az Orsz. Széchényi-Könyvtár kebelében, a köteles példányok átvételére rendezett helyiség kibővítésével kapcsolatban lehet megoldani. A Könyvtár keretén kívül, [...] ezt sem hivatali (technikai, hatásköri), sem tudományi tekintetben jól megoldani nem lehet”.¹³¹ A véleményes javaslat csak a Tanács átiratának tartalmi összefoglalásában tesz említést a folyóiratcikkek tudományos repertóriumának megszerkesztéséről. Azzal az állásfoglalással azonban, hogy a magyarországi és magyar szerzőktől származó szellemi termékek tudományos bibliográfiájának elkészítésére csakis az Országos Széchényi Könyvtár keretén belül megvalósuló szervezet alkalmas, a könyvtár vezetése hitet tett a mellett, hogy a nemzeti általános bibliográfia szerkesztése (benne a kurrens sajtóbibliográfiával és a cikkrepertóriummal) kizárólag a nemzeti könyvtár feladatköre lehet.

ÖSSZEGEZÉS

A dualizmus több mint fél évszázadát áttekintve megállapítható, hogy a hírlapok és a folyóiratok létéről való tájékozódás igénye – az utolsó, háborús éveket kivéve – végig életben tartotta az időszaki kiadványok kurrens nemzeti általános bibliográfiáját. Létrejöttében és folyamatos közzétételében kezdetben jelentős szerepet vállalt a nagyközönség széles rétegeiben kedvelt *Vasárnapi Újság*, mely 1861–1894 között helyet adott e bibliográfiai műfajnak.

A *Magyar Könyvszemle*-ben, az 1876-ban megindult kurrens nemzeti bibliográfia részeként jelentkező sajtóbibliográfia a következő évvel megszűnt, nem folytatódott. A Széchényi Könyvtár azonban 1895-től – a *Magyar Könyvszemle* mellékleteiben – ismét gazdája lett a hírlapok és folyóiratok kurrens nemzeti általános bibliográfiájának.

A Hírlapkönyvtár megalakításának szorgalmazója, idősebb Szinnyei József meghatározó személyisége volt a kurrens sajtóbibliográfiai munkálatoknak. Aigner Lajos felkérésére 1869-ben kapcsolódott be a kurrens sajtóbibliográfia szerkesztésébe a *Magyar Könyvészet* című havilap hírlapirodalmi rovatában megjelent összeállításaiival. Ez irányú bibliográfiai tevékenységét folytatta 1870-től a *Vasárnapi Újság*-ban, majd 1895-től a *Magyar Könyvszemle*-ben. A Hírlapkönyvtár vezetőjeként a gyűjtemény-kiegészítő, a szolgáltató-tájékoztató funkció mellett a propaganda szerepére is tudatosan alkalmazta a kurrens bibliográfiát. Mint 1898-ban írta: „Nem csekély mértékben segítette elő a m. n. múzeumban levő hírlap-könyvtár használhatóságát az évenként kiadni szokott hírlapjegyzék [...]”.¹³² Az Országos Széchényi Könyvtárban idősebb Szinnyei Józsefen kívül Kereszty István, Kováts László, Horváth Ignác, Fitos Vilmos és Zászló János működött közre a kurrens sajtóbibliográfia szerkesztésében.

A *Vasárnapi Újság*-ban még rejtett bibliográfiaként megbúvó jegyzékek 1895-től a *Magyar Könyvszemle* önálló mellékleteként külön is beszerezhetők voltak. A lényegében perspektivikus jegyzékek, melyek csak a következő évben jelezték az év közben bekövetkezett változásokat, 1899-től váltak a tárgyévben kiadott időszaki kiadványokat regisztráló bibliográfiává. A kialakított szakrendszerből adódó lehetőségen kívül, az összeállítások bár egyéb visszakeresésre nem adtak módot, teljesítették a kurrens nemzeti bibliográfia informáló, a kiadványok teljességét évente számba vevő s egyben reprezentatív funkcióját.

A hazai könyvkereskedők közül Aigner Lajos játszott kiemelkedően aktív szerepet a kurrens nemzeti sajtóbibliográfiák ügyében. Módszertani szempontból figyelemre méltó megoldásai sajnos rövid életű időszaki kiadványokban jelentkeztek, s így csak árnyalhatják a korszak sajtóbibliográfiájáról kialakítható képet. Demjén József *Irodalmi Értesítőjé*-nek hírlap- és folyóiratjegyzéke, Aigner Lajos *Magyar Könyvészeté*-ben Szinnyei hírlapirodalmi rovata, önálló gyűjtőmunka eredménye volt, viszont a könyvkereskedő egyesületi éves *Magyar Könyvészet* függelékéként 1876–1914 között megjelent sajtóbibliográfia lényegét tekintve csak másodközlésnek számított.

A dualizmus korszakában folyamatosan kimutatható egy általános cikkrepertórium iránti, a tudományos tájékozódás szükségességének érveivel megalapozott igény. E munkálatok elvégzését – egyéb kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiai feladatok ellátásával együtt – többen egy némileg önálló intézményként megalapítandó magyar bibliográfiai intézet keretében vélték lehetségesnek. Az Országos Széchényi Könyvtárnak megfelelő költségvetési támogatás, szükséges létszámfejlesztés, valamint a helyhiány következtében, a több alkalommal javaslatként fölmerült komplex nemzeti bibliográfiai munkálatok elvégzése nem állt módjában, az intézmény vezetése azonban minden lehetséges alkalommal kifejezte azt az álláspontját, hogy a teljes nemzeti bibliográfia létrehozása és gondozása (beleértve a kurrens általános cikkrepertóriumot is), kizárólag a köteles példányokra alapozva, az Országos Széchényi Könyvtár keretében történhet.

JEGYZETEK

1. A kiegyezéstől a XX. század első évtizedének végéig az 1866-os olvasótermi szabályzat, valamint a múzeum szervezeti és szolgálati szabályzatai alapján az intézmény hivatalos elnevezése Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára volt. A közhasználatban általában múzeumi könyvtárként emlegették, de az éves jelentésekben is csak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáraként nevezték meg. Az 1909. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat-tervezet használta először a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára nevet, s ezt követően először az 1911. évi beszámoló alkalmazta az új névformát. – Farkas László: *Szervezeti, ügyrendi és olvasószolgálati szabályzatok a kiegyezéstől az első világháború végéig 1867–1918*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1970–1971*. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1973. p. 271–297.
2. Somkuti Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867–1875. A müncheni szakrendszer bevezetése*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1986–1990*. Fel. szerk. Kovács Ilona. Bp., 1994. p. 221–276.
3. Kereszty István: *Folyóiratok a könyvtárban*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1897. p. 321–325.; A müncheni szakrendszerű feldolgozás során a több tudományágat érintő könyvkritikái, valamint irodalmi folyóiratok az I. Encyclopaedia főosztály, 4. Ephemerides litterariae szakjába kerültek, azzal a szakrepertórium kötetének elején feltüntetett megjegyzéssel, hogy a magyar irodalmi közlönyök és „könyvtészetek” helye a Hungaricák között van, míg olyan közlönyök és szaklapok, amelyek egyes tudományzakra vonatkoznak, a szakjuknak megfelelő helyre kerülnek.
4. Somkuti Gabriella i. m. (2. jegyz.) p. 222.
5. Fraknói Vilmos: *Jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról és gyarapodásáról 1876/7-ben*. In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1877. p. 320–323.
6. Fraknói Vilmos: *Jelentés a M. N. Múzeum könyvtárának állapotáról és gyarapodásáról 1878/9-ben*. In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1879. p. 261–263.
7. *Verzeichniß der in den österreichischen Kronländern erscheinenden Zeitungen und periodischen Druckschriften, nebst Preisangabe für das Jahr 1861*. Wien, 1861. 23 p. 6 mell. – A bécsi kiadványsorozatot a kiegyezés után a Magyar Királyi Postaigazgatás árjegyzékéi váltották fel a hazai lapok, illetve hazai terjesztésű külföldi lapok tekintetében.
8. *Országos nagy képes-naptár 1861-dik évre*. 1. évf. Szerk. Girókuti P. Ferencz. Pest : Landerer és Heckenast, 1861. p. 411–415. – Az „egély” szó nyelvújítási alkotás, jelentése: vallás.
9. Aigner Lajos (írói nevén Abafi Lajos) (Nagyjécsa, 1840. febr. 11. – Bp., 1909. jún. 19.) könyvkereskedő és kiadó, irodalomtörténész, bibliográfus, entomológus. – Szinnyei József, id.: *Magyar írók élete és munkái*. 1. köt. Bp. : Hornyánszky, 1891. col. 10–12.; Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sor. 1. köt. Bp., 1939. col. 298–300. – Aigner könyvészeti ajánlatáról: MTA Kézirattár Ms 770/62. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1861. dec. 11.

10. Aigner Lajos: Az 1861-ki magyarországi könyvészet. In: *Magyar Tudományos Értekező*, 1862. 1. köt. 1. füz. p. 88. – A szerkesztői lábjegyzet szövegének részlete.
11. *Magyar Tudományos Értekező*, 1862. 2. köt. 2. füz. p. 180–200.
12. Kereszty Viktor: A „Magyar Sion” repertórium. 1863–1893. Esztergom, 1893. p. 4.
13. Miklóssy János: A *Vasárnapi Újság*. (1854–1921.) In: *A magyar sajtó története*. 2/1. 1848–1867. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp., 1985. p. 448–453.
14. A magyar hírlapirodalom 1861 elején. In: *Vasárnapi Újság*, 1861. jan. 6. 1. sz. p. 7.
15. A magyar hírlapirodalom 1862 elején. In: *Vasárnapi Újság*, 1862. jan. 12. 2. sz. p. 21–22.
16. A magyar hírlapirodalom 1863 elején. In: *Vasárnapi Újság*, 1863. jan. 4. 1. sz. p. 9.
17. A magyar hírlapirodalom 1864 elején. In: *Vasárnapi Újság*, 1864. jan. 3. 1. sz. p. 9.
18. A magyar hírlapok 1865-ben. In: *Vasárnapi Újság*, 1865. jan. 1. 1. sz. p. 7.
19. A magyar hírlapok 1867-ben. In: *Vasárnapi Újság*, 1867. jan. 13. 2. sz. p. 18–19.
20. MTA Kézirattár Ms 770/92. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1867. jan. 14. – Demjén Józsefről: Szinnyei József, id.: *Magyar írók élete és munkái*. 2. köt. Bp., 1893. col. 775.; Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sor. 5. köt. Bp., 1943. col. 531.
21. *Irodalmi Értesítő*, 1867. 1. sz. p. 16. – Aigner szerint a lap terjesztése a *Tanügyi Füzetek*-hez mellékelve történt.
22. *Szerkesztői mondani való*. In: *Irodalmi Értesítő*, 1867. 2. sz. p. 32.
23. Rautmann kiválása után, 1869 áprilisától Aigner egyedüli tulajdonosa lett a cégnek.
24. Idősb Szinnyei József (Rév-Komárom, 1830. márc. 18. – Bp., 1913. aug. 9.) Fialemberként vett részt a szabadságharcban, majd Komáromban sőgőre, Beöthy Zsigmond ügyvédi irodájában dolgozott. 1853 augusztusában nősült meg, s egy évig apósánál, Gancsházaán élt, majd 1854-ben Pozsonyba költözött, ahol előbb Samarjay Károly ügyvédi irodájában dolgozott, majd biztosítótársasági hivatalnok lett. Ebben az időben idegen nyelvek tanulásával is foglalkozott: az általa ismert latin, francia és német mellett megtanult angolul, spanyolul és olaszul is. Gyűjtési hajlama már fiatal korában megnyilatkozott: kezdetben színlapokat, gyászjelentéseket gyűjtött, majd az 1860-as évek elejétől kezdett érdeklődése a bibliográfia, különösen a sajtótörténet, a hírlapirodalom felé irányulni. Kezdetben külföldi hírlapokat is gyűjtött, a későbbiekben – hely hiányában – már csak a hazai hírlapokra terjedt ki gyűjtési köre; nemcsak az előfizetési felhívás, a mutató-, vagy az első szám megszerzésére törekedett, hanem azokra a lapszámokra is, melyek adatokat szolgáltattak a lap történetére, változására vonatkozóan. 1862 és 1866 között jelentek meg a *Vasárnapi Újság*-ban a hazai hírlapirodalom történetét a kezdetektől 1853-ig bemutató bibliográfiai munkái. A hatvanas évek közepén már felmerül tervei között a hírlap-repertóriumok készítése, valamint a hazai írók életére és munkásságára vonatkozó adatgyűjtés megkezdése. 1869-ben költözött Pestre, majd miután a biztosítótársaság, amelynél dolgozott 1872-ben megbukott, az év december 23-ától az Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1876 decemberétől ideiglenes igazgatója lett. 1884 júliusától a Magyar Nemzeti Múzeum részlegeként létrejött Országos Hírlapkönyvtár vezetője (kezdetben egyetemi könyvtárosi állása mellett, s csak 1888 novemberétől a múzeumi könyvtár tisztviselőjeként). 1870–1894 között a *Vasárnapi Újság*-ban, 1895–1904 között pedig a *Magyar Könyvszemle*-ben jelentek meg éves sajtóbibliográfiái. A *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a című munkájának három kötete 1874–1885-ben jelent meg az Akadémia megbízásából. 1878-ban adta ki a Királyi Magyar Természettudományi Társulat a *Magyarország természettudományi és matematikai könyvésze 1472–1875* című bibliográfiáját, melyet fiával, ifj. Szinnyei Józseffel együtt készített. Fő műve a *Magyar írók élete és munkái* 14 kötete (1891–1914). Munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Személye még életében a hangyaszorgalmú, fáradhatatlan bibliográfus szimbólumává vált. Királyi tanácsosi címmel való kitüntetésékor (1897-ben), így jellemzi őt kollégája, Esztergár László: „Igazi bibliográfus ő, a ki összes tudását, rendkívüli munkásságát mind arra használja, hogy másoknak a dolgán könnyítsen.” – Szinnyei József, id.: *Magyar írók élete és munkái*. 13. köt. Bp.: Hornyánszky, 1909. col. 961–968.; Eötvös Lajos: *Hatezer hírlap*. In: *Vasárnapi Újság*, 1871. szept. 3. 36. sz. p. 455–456.; Abafi Lajos: *Idősb Szinnyei József*. Bp., 1881. 12 p. 1 t. (Klny.: *Figyelő*, 10. köt. 1881. 1. sz.); [Esztergár László] (e.): *Szinnyei József kitüntetése*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1897. p. 221.; *Id. Szinnyei József székfoglalója a M. Tud. Akadémiában*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1901. p. 416–417.; Szinnyei bácsi *Székesfehérvárról*. In: *Székesfehérvári Hírlap*, 1902. aug. 27. 102. sz. p. 3.; Gulyás Pál: *Id. Szinnyei József*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1913. p. 257–259.; *Id.*

- Szinnyei József halálához. In: *Magyar Könyvszemle*, 1913. p. 264–285.; Pintér Jenő: *Szinnyei József I. tag emlékezete*. Bp., 1927.; Kozocsa Sándor: *Adatok id. Szinnyei József életéhez (1830–1913)*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1964. p. 66–70.; *Idősebb Szinnyei József hagyatéka az Akadémia Könyvtára kéziratrárában*. Közli M. Kondor Viktória. In: *Magyar Tudomány*, 1964. 12. sz. p. 781–793.; Vértessy Miklós: *Az Egyetemi Könyvtár a kapitalizmus kibontakozása korában*. In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*. 4. 1968. Fel. szerk. Vértessy Miklós. Bp., 1968. p. 115–164. – Aigner Lajos 1860–63 között Pozsonyban a Schwaiger könyvkereskedés alkalmazottja, s valószínűleg ekkor ismerkedett meg a szintén Pozsonyban lakó Szinnyeivel, s az MTA Könyvtárának Kéziratrárában fennmaradt levelek alapján, kapcsolatuk attól kezdve folyamatos volt.
25. MTA Kéziratár Ms 770/121. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1869. jan. 13.
  26. MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1869. jan. 15–20.
  27. Uo. 1869. jan. 26.
  28. *Magyar Könyvészet*, 1869. I. sz. p. 8.
  29. Aigner Lajos: A „Magyar könyvészet” első folyamát ... In: *Magyar Könyvészet*, 1869. 11–12. sz. p. 1.
  30. MTA Kéziratár Ms 770/126. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1870. ápr. 1.
  31. Szinnyei József: *Egy kis hírlapirodalmi statisztika*. In: *Vasárnapi Újság*, 1868. aug. 23. 34. sz. p. 406–407.
  32. *A magyar hírlapirodalom 1868/9-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1869. jan. 31. 5. sz. p. 62–64.
  33. Szinnyei az 1868/69. évi hírlapjegyzékkel kapcsolatban a következőt jegyezte föl naplójába: „Vas. Újs.-ban megjelentek az 1868. [évi] magyar hírlapok (az én czéduláimról lemásolva), s az újon keletkezettek, ügyesen összeállítva! de csak nevemet felemlíthették volna hálából.” – MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1869. jan. 31.
  34. Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk 1868- és 69-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1869. dec. 12. 50. sz. p. 687.
  35. MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1870. jan. 6.
  36. Uo. 1870. jan. 11.
  37. A kurrens hírlap-bibliográfiákért Szinnyei honoráriumot nem, csak „elismerést és tiszteletpéldányt” kapott: Uo. 1870. [év végi összegzés].
  38. Uo. 1870. jan. 16. – Nagy Miklós kifogást emelt néhány hazai nem magyar nyelvű lap közlésével kapcsolatban.
  39. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1870-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1870. jan. 29. 5. sz. p. 34–36.
  40. Szinnyei József: *A német hírlapirodalom Magyarországon 1870-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1870. jan. 30. 5. sz. p. 62–63.
  41. Szinnyei József: *A szláv és román hírlapirodalom Magyarországon 1870-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1870. febr. 20. 8. sz. p. 98.
  42. Uo.
  43. Például 1871-ben a 6., 8., 11., 15., 20., 24., 29., 42., 44. és 52. számban.
  44. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1871-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1871. jan. 29. 5. sz. p. 61–63.
  45. Buzinkay Géza: *A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság*. In: *A magyar sajtó története*. 2/2. 1867–1892. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp., 1985. p. 217–225.
  46. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1876*. In: *Vasárnapi Újság*. 1876. jan. 23. 4. sz. p. 57–59.
  47. *Felhívás*. In: *Vasárnapi Újság*, 1895. jan. 19. 3. sz. p. 46.
  48. MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1895. jan. 18., 22–23.
  49. Szinnyey [sic!] József: *A mi hírlapjaink*. In: *Reform*, 1872. jún. 2. 149. sz. p. 1.
  50. Illyés Katalin: *Adatok a hírlaptári állomány kialakulásának történetéhez 1884-től 1914-ig*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1970–1971. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1973. p. 243–269.
  51. Eötvös Lajos (Mezőszentgyörgy, 1848. márc. 1. – Pest, 1872. márc. 6.) 1869. július 1-jétől a Széchényi Könyvtár napidíjas alkalmazottja. 1870-ben a bécsi egyetemen a német nyelv mellett könyvtártudományi vonatkozású tanulmányokat folytatott. 1871. szeptember 22-étől kinevezett könyvtári segéd a Széchényi Könyvtárban. – Szinnyei József i. m. (24. jegyz.) 2. köt. Bp., 1893. col. 1360–1362.; *Magyar életrajzi lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. 1. köt. Bp.: Akad. K., 1967. p. 432.; Somkuti Gabriella i. m. (2. jegyz.) p. 273.
  52. Eötvös Lajos i. m. (24. jegyz.)
  53. Szinnyey [sic!] József i. m. (49. jegyz.)

54. *Emlékirat országos közgyűjteményeinkről.* Az országos gyűjtemények megvizsgálására és szervezésük fölött véleményadásra összehívott országos szakbizottság megállapodásai nyomán és megbízása folytán összeáll. P. Szathmáry Károly. Bp., 1874. p. 8.
55. [Papp Miklós, K.] K. P. M.: *Mikor lesz hírlapkönyvtárunk?* In: *Történeti Lapok*, 1874. 4. sz. p. 62.
56. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1875-ben.* In: *Vasárnapi Újság*, 1875. jan. 24. 4. sz. p. 57–60.
57. Szinnyei József, idősb: *Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!* In: *A Hon*, 1880. okt. 16. 271. sz. Reggeli kiad. p. 6.
58. Szinnyei József, idősb: *Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!* In: *Figyelő*, 9. köt. 1880. p. 345–350.
59. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1880. okt. 17.
60. Uo. 1880. okt. 18.
61. Uo. 1880. okt. 27.
62. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2763. Id. Szinnyei József: Munkálataim. fol. 335–336. – Kézírtatos szöveg, Szinnyei javításaival. A közlés a javítások figyelembe vételével történt.
63. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1880. okt. 27., nov. 7., 10., 14., 16., 17.
64. *A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése.* [Összeáll.] Radvánszky Béla. In: *Magyar Könyvszemle*, 1881. p. 31–63.
65. *A múzeumi bizottság jelentése.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1881. p. 98.
66. Majláth Béla: *Jelentés a M. N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1880/81-ben.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1881. p. 258–267.
67. Majláth Béla: *Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról 1881–2-ben.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1882. p. 340–350.
68. Vértessy Miklós i. m. (24. jegyz.)
69. *Országos hírlapkönyvtár.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1884. p. 321. – A Magyar Könyv-Szemle szerkesztője Csontos János volt, aki korábban ellenezte Szinnyeinek a hírlapkönyvtár megvalósítására vonatkozó javaslatát.
70. Szinnyei József, id.: *A hírlap-könyvtár.* In: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára.* 1802–1902. Bp., 1902. p. 49–53.; Goriupp Alisz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884–1934.* Bp., 1934. 23 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 3.); Illyés Katalin i. m. (50. jegyz.)
71. OSZK Irattár. Az 1889. évi iratok végén található un. „Csontos-i-lomtár” anyagában.
72. Kereszty István: *A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának hírlaposztálya.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1895. p. 235–249.
73. Fraknói Vilmos: *Magyar Könyv-Szemle.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1876. borító címlapverző.
74. Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk 1876-ban.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1876. p. 43–52., 103–112., 160–166.
75. *Tizenhetedik akadémiai ülés. Összesülés. 1873. ápril 28-án.* In: *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1873. 7. sz. p. 121–124.
76. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1876. jan. 6.
77. Uo. 1876. jan. 11.
78. Uo. 1876. jan. 13., febr. 12.
79. Uo. 1876. ápr. 1.
80. Szinnyei József: *Észrevételek könyvtárrendezés tervvázlatára.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1879. p. 305–313.
81. Szinnyei József i. m. (46. jegyz.)
82. OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1812. Schönherr Gyula hivatalos iratai fol. 347–374.
83. Schönherr Gyula: *A Magyar Könyv-Szemle új folyama.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1892/93. p. 376–377.
84. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1895. jan. 23., 24.
85. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2763. Id. Szinnyei József: Munkálataim. fol. 550–599.
86. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1895. febr. 15., 16.
87. Szinnyei József, id.: *A magyar hírlapirodalom 1895-ben.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1895. Mell. 28 p.
88. Szinnyei József, id.: *A magyar hírlapirodalom 1896-ban.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1896. 1. mell. 26 p.
89. Kereszty István: *Az idegennyelvű hazai hírlapirodalom 1896-ban.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1896. 2. mell. 7 p.

90. Kereszty István (Pest, 1860. máj. 22. – Bp., 1944. febr. 8.) könyvtáros, közép- és zeneiskolai tanár, zenekritikus, szakíró, műfordító. Tanári oklevelének megszerzését követő évben, 1884. okt. 4-étől napidíjsként a múzeumi hírlapkönyvtár munkatársa. Gyakornokká váló kinevezését 1888-ban Majláth Béla, a Széchényi Könyvtár vezetője a következő indokokkal javasolta: „Kereszty István 27 éves, nős családost, tanképesített közép tanodai tanár, a magyar és német nyelv és irodalmi szakban, [...] a hírlap könyvtárban mint ott alkalmazott a teendőket teljesen elsajátítván a francia nyelv volt óra díjas tanára ezen nyelvben jártas, s jelenleg az angol és szerb nyelvekkel foglalkozik, s a műtörténet, aesthetica, paedagogia és zeneelméletet irodalmilag műveli [...], s a Magyar tudományos akadémia által kiadandó vállalatban a bibliographiai részt készítvén oly tudományos képzettséget tanúsít, mely a közönséges színvonalon jóval felül áll [...]”. Az év márc. 7-étől gyakornok, 1894. júl. 13-ától segédőr, 21 éven át Szinnyei oldalán a hírlaptár beosztott munkatársa, majd 1905–1920 között a hírlaptár vezetője. 1920-ban megbízást kapott a könyvtár zeneműtári részlegének megszervezésére. 1922-ben, nyugdíjba vonulásakor vált meg a Széchényi Könyvtártól. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 6. köt. Bp. : Hornyánszky, 1899. col. 97–101.; [Goriupp Alisz] (G. A.): *Kereszty István. In: Magyar Könyvszemle*, 1923. p. 157–158.; Rédey Tivadar: *Kereszty István. 1860–1944. In: Magyar Könyvszemle*, 1944. p. 167–169.; *Zenei lexikon*. Főszerk. Bartha Dénes. Átd. kiad. 2. köt. Bp. : Zeneműk., 1965. p. 315.; *Új magyar irodalmi lexikon*. Főszerk. Péter László. 2. Bp. : Akad. K., 1994. p. 1021.; Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sor. Sajtó alá rend. Viczián János. Pótlás a 16. köt.-hez, 17. köt. Bp. : Argumentum : MTA Kvtár, 1995. col. 223–224.; OSZK Irattár 34/1888.
91. *A hazai hírlapok jegyzéke, [...] In: Magyar Könyvszemle*, 1898. p. 422.
92. Kováts László (Polgárdi, 1871. nov. 5. – Bruck an der Mur, 1909. szept. 5.) A középiskolát Székesfehérváron végezte. A budapesti egyetemen jogot és bölcsészetet hallgatott. 1897. márc. 1-jétől a Széchényi Könyvtár napidíjas gyakornoka, 1898. júl. 3-ától könyvtári segéd, 1901. okt. 30-ától másodosztályú, 1902. nov. 27-étől első osztályú segédőr. Kezdetben a Nyomtatványi osztályon könyvfeldolgozással foglalkozott, később a köteles nyomtatványok szerzeménykönyvét vezette. A könyvtári jelentés szerint „nem annyira tudományos képzettséget, mint gyakorlati érzéket és ügyességet kívánó” munkákban volt használható. Szerkesztette a *Magyar Könyvszemlé*-ben az 1898–1900. évi folyóiratok bibliográfiáját, cikkeket, oklevél-ismertetéseket írt. A Magyar Néprajzi Társaság jegyzőjeként ő készítette az *Ethnographia* 1–10. évf.-ának repertóriumát. 1902. jan. 13-ától a levéltárban teljesített szolgálatot. Munkahelyéről, 1903 és 1909 között, több alkalommal okmányokat lopott el, melyeket – a tulajdonbélyegzés kiretusálása után – közvetítők útján megvásároltatott a múzeumban. Az 1909. szept. 3-án elrendelt vizsgálatot követően öngyilkos lett. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 6. köt. Bp. : Hornyánszky, 1899. col. 1330–1331.; *Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelentése. In: Ethnographia*, 1900. p. 181.; *A Nemzeti Múzeum tolvaja. In: Pesti Napló*, 1909. szept. 2. 207. sz. p. 6–7.; *A Múzeum tolvaja – öngyilkos. Kováts László agyonlőtte magát. In: Pesti Napló*, 1909. szept. 7. 211. sz. p. 4–5.; OSZK Irattár 28/1902., 542/1909., 239/1911.
93. *A hazai hírlapirodalom 1898-ban*. [Összeáll.] id. Szinnyei József, Kereszty István, Kováts László. *In: Magyar Könyvszemle*, 1899. Mell. 54 p.
94. Horváth Ignác (Tata, 1851. jan. 21. – Bp., 1911. aug. 17.) Napidíjas gyakornokként 1876 szeptemberében lépett a Széchényi Könyvtár szolgálatába. 1879–81 között a budapesti egyetem bölcsészkarának hallgatója. 1882. máj. 27-étől kinevezett könyvtári írnokként (feltehetően 1884-ig) a hírlapgyűjtemény kezelése is a feladatkörébe tartozott. 1886. okt. 16-tól segédőr, s Barna Ferdinánd utódaként a könyvek feldolgozását végezte a Nyomtatványi osztályon. 1898-tól (múzeumi őrként) a kötelespéldány-iroda vezetője. Egyéb szakirodalmi és bibliográfiai munkái mellett 1881 és 1891 között a *Magyarországi Könyvészet* című kurrens bibliográfia szerkesztője, továbbá A hazai hírlapirodalom 1901–1909. éveire vonatkozó jegyzékekben a Folyóiratok című rész összeállítója a *Magyar Könyvszemle* mellékleteiben. 1911-ben öngyilkos lett a Jendrassik-klinikában. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 4. köt. Bp. : Hornyánszky, 1896. col. 1208–1209.; *Kinevezések. In: Magyar Könyv-Szemle*, 1882. p. 241–242.; *Horváth Ignác. In: Magyar Könyvszemle*, 1911. p. 280–281.; Gulyás Pál i. m. (90. jegyz.) 14. köt. Bp., 1993. col. 347.; OSZK Irattár 77/1889.
95. *A hazai hírlapirodalom 1904-ben*. [Összeáll.] id. Szinnyei József, Kereszty István, Horváth Ignác. *In: Magyar Könyvszemle*, 1905. Mell. 65 p.

96. Zászló János az Arad megyei Szőlősen (Csigérszőlős) született. Atyja görög-keleti pap volt. Brassóban érettségizett, Bukarestben teológiát végzett, s mint görögkeleti pap, az aradi egyházkerület jegyzője lett. Aradon, majd Radnán (Máriaradna) tanított felekezeti, illetve polgári iskolában. Egyházi állását elvesztve Alsókubinban tanfelügyelői írnok, később hírlapíró. A Széchényi Könyvtárban 1904-től napidíjasként dolgozott a Hírlapkönyvtárban, de munkájával és magatartásával nem vívott ki elismerést, ezért Fejérváthy László, a könyvtár vezetője, javasolta a múzeum igazgatójának Zászló János 1908. ápr. 30-ával való elbocsátását. OSZK Irattár 124/1908., 142/1908., Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának utalványkönyve. 1904. 394. tétel.
97. *A hazai hírlapirodalom 1907-ben.* [Összeáll.] Kereszty István, Horváth Ignác. In: *Magyar Könyvszemle*, 1908. 3. sz. Mell. 20, [2] p.
98. Fitos Vilmos (Pécel, 1875. jan. 21. – Bp., 1955. okt. 19.) filozófus, könyvtáros. Budapesten, a református gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti egyetem magyar–német szakán kezdett tanulni. Átiratkozva a jogi karra, 1902-ben államtudományokból doktorált. Egy évig filozófiát hallgatott a berlini egyetemen. 1904. ápr. 5-től a Széchényi Könyvtár napidíjasa, 1908. december 31-étől múzeumi segédőrként a könyvtár kinevezett munkatársa, 1915-ben múzeumi őr. A kötelespéldányirodán dolgozott, melynek 1918. december 31-étől lett a vezetője, majd 1923. február 15-étől a Hírlaptár vezetője volt. 1926. február 16-ával kezdődően megbízást kapott a kultuszminisztérium könyvtárának rendezésére. Március 30-ától a VKM Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárának, majd 1931-től az Iparművészeti Múzeum könyvtárának igazgatója volt 1935-ig, nyugdíjba vonulásáig. Filozófiai tudományos munkákat, művészeti, földrajzi tanulmányokat, pedagógiai cikkeket írt. – Gulyás Pál i. m. (90. jegyz.) 9. köt. Bp., 1992. col. 205–206.; Hodinka László: *Fitos Vilmos. 1875–1955.* In: *Könyvtáros*, 1979. 9. sz. p. 557–558.; Hóman Bálint: *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1923. évi állapotáról.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1924. p. 106–120.; *A vallás- és közoktatásügyi ...* In: *Magyar Könyvszemle*, 1926. p. 201.; Fitos Vilmos, ifj.: *Fitos Vilmos.* In: Fitos Vilmos: *A kétféle gondolat bölcsőlete. 1. A tudomány és tárgya.* Veszprém : Comitatus, 1993. p. 167–169.; OSZK Irattár 234/1904., 243/1904., 659/1908., 309/1920. Fitos Vilmos igazolása, 154/1926. Fitos Vilmos jelentése.
99. *A hazai időszaki sajtó 1910-ben.* Összeáll. Kereszty István, Fitos Vilmos. In: *Magyar Könyvszemle*, 1911. 2. mell. 90, [2] p.
100. Gulyás Pál: *Könyvtári problémák.* Bp., 1917. p. 101.
101. A magyar nyelvű kiadványok jegyzékeit egészen 1878-ig, a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete *Corvina* című lapjának megindulásáig közzétette.
102. *Oesterreichischer Catalog.* Zweiter Theil. Wien, 1868. p. 69.
103. *Oesterreichischer Catalog.* Dritter Theil. Wien, 1868. p. 32.
104. Uo. p. 40.
105. Sennovitz Adolf: *A „Csak Szorosan” budapesti könyvkereskedő-segédék egyesületének története.* Bp., 1898. p. 59.
106. *Magyar Könyvészet.* 1876. Jegyzéke az 1876. évben megjelent új, vagy újjólag kiadott magyar könyveknek és térképeknek, az alakok, lapszámok, megjelenési helyek, kiadók és árak fölemelésével és tudományos szakmutatóval. A „budapesti könyvkereskedő-segédék egylete” megbízásából összeáll. Makári Gerő. + Függelék: *A magyar hírlapok és folyóiratok 1877-ben.* Bp., 1877. XXVII. 97 p.
107. Makári Gerő (Eger, 1845. márc. 12. – Bp., 1907.) Mint könyvkereskedő segéd Budapesten Ráth Mórnál, Grill Károlynál, a Franklin Társulatnál, Kolozsváron pedig a Stein cégnél dolgozott. 1889-től az Athenaeum tisztviselője volt. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 8. köt. Bp., 1902. col. 409.; Gulyás Pál i. m. (90. jegyz.) szerkesztés alatt lévő kötetének kézírata alapján.
108. *A magyar könyvkereskedők egylete 1885. június 17-én tartott vál. ülésének jegyzőkönyve.* In: *Corvina*, 1885. jún. 20. 17. sz. p. 67–68.
109. MTA Kézirattár Ms 770/62. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek.
110. Kozocsa Sándor i. m. (24. jegyz.)
111. *Irodalmi Értesítő*, 1867. 1. sz. p. 16.
112. „*Magyar Könyvészet.*” In: *Magyar Könyvészet*, 1869. 1. sz. p. 1.
113. Aigner Lajos i. m. (29. jegyz.)

114. *Bevezetés. In: Irodalmi Értesítő*, 1874. 1. sz. p. 1.
115. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2763. Id. Szinnyei József: Munkálataim. fol. 335–336.
116. *Mit akarunk. In: Társalgó*. 1885. jan. 4. 1. sz. p. 1.
117. Bayer Ferenc (Pest 1854. szept. 26. – Debrecen 1912.) tanár, író, lapszerkesztő. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 1. köt. Bp., 1891. col. 724.; Gulyás Pál i. m. (20. jegyz.) 2. köt. Bp., 1940. col. 778.
118. OSZK Irattár 47/1885.
119. Fülöp Attila: *A Fejér megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Székesfehérvár : Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, 1965. p. 119–120.
120. *Argus de la Presse ... In: Magyar Könyv-Szemle*, 1894. p. 207–208. – 1899-től a könyvtár a bécsi Observer újságszervény-vállalattal áll kapcsolatban, amely a külföldi sajtó cikkeinek kivágataival látta el alkalmanként. (Erzsébet királyné 1898-ban történt meggyilkolása, magyar részvétel az 1900. évi párizsi világkiállításon, Jókai Mór, Munkácsy Mihály halála stb.) OSZK Irattár 426/1899., 674/1903., 346/1904.
121. *Történeti repertorium, összeállítva a hazai hírlapokból*. 1884 január. Összeáll. id. Szinnyei József]. *In: Századok*, 1884. p. 186–187.
122. *Bibliográfiai társaság. In: Vasárnapi Újság*, 1897. 29. sz. júl. 18. p. 475.; *Magyar bibliográfiai társaság. In: Magyar Könyvszemle*, 1897. p. 316–318.
123. Váradi Ödön (Nagyvárad 1874. jún. 28. – ?) ügyvéd, politikus, szép- és szakíró. Ügyvédi vizsgája után 1901 nyarán Nagyváradon nyitott ügyvédi irodát. A *Corviná*-ban több cikke jelent meg. Kapcsolatot tartott fenn id. Szinnyei Józseffel: számos nagyváradi író életrajzát küldte meg számára. Személyesen is találkozott. – *Magyar zsidó lexikon*. Szerk. Újvári Péter. Bp., 1929. p. 939.; *Kortársak lexikona. A romániai magyar nyelvterület szellemi és közéleti személyiségei*. Összeáll. Gara Ernő. Cluj, 1939. p. 108.; *A tegnap városa. A nagyváradi zsidóság emlékkönyve*. Kiad. a Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete Izraelben. Tel-Aviv, 1981. p. 117.; OSZK Kézirattár Oct. Hung. 882. Id. Szinnyei József nyaralási naplójegyzetei 1899. aug. 11.; MTA Kézirattár Ms 18. Szinnyei József, id.: Naplóm. 1899. nov. 10., 1900. jan. 27.
124. Váradi Ödön: *Indítványok egy évenkénti repertorium és bibliográfia érdekében. In: Corvina*, 1900. júl. 20. 20. sz. p. 102–103. – Váradi másik indítványa egy valóban teljes, évenkénti könyvészet kiadatására irányult.
125. Váradi Ödön: *Repertorium és bibliográfia. In: Magyar kritika*, 1900. aug. 1. 20–21. sz. p. 293–294.
126. [Esztegar László] – e. –: *Magyar Könyvészet 1886-tól 1900-ig. In: Magyar Könyvszemle*, 1901. p. 110–111.
127. Gyalui Farkas: *A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon*. Kolozsvár, 1903. p. 15–17.
128. Gulyás Pál: *Magyar tudományos könyvészet terve. In: Magyar Könyvszemle*, 1912. p. 289–301.
129. *A magyar bibliográfia kérdése. [Írta] Bibliográfus. In: Könyvtári Szemle*, 1913. 4. sz. p. 28–29. – A cikket cím nélkül közzétette még: *Corvina*, 1913. júl. 20. 20. sz. p. 118–119.
130. Kózhalmi Béla: *Nincs nemzeti bibliográfiánk*. Bp. : Lantos, 1914. p. 26–27.
131. OSZK Irattár 1918/149.
132. Szinnyei József: *Magyar Könyvészet. Országos katalógus. In: Magyar Szalon*, 1898. p. 548–552.

**DIE LAUFENDEN NATIONALBIBLIOGRAPHIEN VON ZEITUNGEN
UND ZEITSCHRIFTEN IM ZEITALTER DES DUALISMUS,
UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER SZÉCHÉNYI-
NATIONALBIBLIOTHEK
1867–1918**

F. KÉGLI

Bei einem Überblicken des mehr als ein halbes Jahrhundert dauernden Zeitalters des Dualismus ist festzustellen, dass der Bedarf nach Information über die Existenz von Zeitungen und Zeitschriften – abgesehen von den letzten Kriegsjahren – die laufende allgemeine Nationalbibliographie von Periodika am Leben erhielt. Die Formen der Informierung entstanden schon vor dem Österreichisch-Ungarischen Ausgleich. Die Wiener Hofpost veröffentlichte regelmäßig in deutscher Sprache die Liste der im Reich erscheinenden Zeitungen und Drucksachen, mit Angabe ihres Abonnementpreises. Eine detailliertere Darstellung der ungarischen Periodika gab der in Pest erschienene, für das Jahr 1861 geltende *Országos Nagy Képes Naptár* (Großer Landes-Bildkalender), durch die Publizierung der Beschreibung von 48 Zeitungen und 10 Zeitschriften. Der im Jahre 1862 erschienene *Magyar Tudományos Értekező* (Großer Ungarischer Dissertator) hat in seinem Bücherkunde-Material, das von Lajos Aigner redigiert wurde, auch die Pressebibliographie für die Jahre 1861 und 1862 veröffentlicht.

Die Zeitung *Vasárnapi Újság* (Sonntagszeitung) teilte im Januar 1861 die Liste der ungarischen Zeitungsliteratur für das gegebene Jahr mit und bot bis 1894 durchgängig dieser bibliographischen Gattung Raum. Die Széchényi-Nationalbibliothek wurde erst nach der Neuordnung ihres Bestandes nach dem Klassifikationssystem der Münchener Hof- und Staatsbibliothek von 1868 bis 1876 in die Lage versetzt, die nationale bibliographische Dienstleistung – darunter die Liste der Zeitungen und Zeitschriften – auf den Seiten der *Magyar Könyvszemle* (Ungarische Bücherrundschau) zu starten. Die Pressebibliographie, die in der Zeitschrift als Teil der laufenden nationalen Bibliographie 1876 erschienen ist, wurde mit dem nächsten Jahr aufgelöst und darauffolgend beinahe zwanzig Jahre nicht fortgesetzt.

Eine prägende Persönlichkeit der Arbeiten an der laufenden nationalen Bibliographie war József Szinnyei der Ältere, der sich auf das Ersuchen von Lajos Aigner im Jahre 1869 mit seinen Zusammenstellungen im Zeitungsliteratur-Teil der Monatszeitschrift *Magyar Könyvészet* (Ungarische Bücherkunde) der Redaktionsarbeit der laufenden Nationalbibliographie anschloß. Seine diesbezügliche bibliographische Tätigkeit setzte er ab 1870 in der *Vasárnapi Újság* fort, und später – als die Széchényi Nationalbibliothek wieder in der laufenden allgemeinen Nationalbibliographie der Zeitungen und Zeitschriften federführend wirkte – ab 1895 in den Beilagen zur *Magyar Könyvszemle*. In der Bibliothek wirkten außer József Szinnyei dem Älteren noch István Kereszty, László Kovács, Ignác Horváth, Vilmos Fitos und János Zászló an der Redigierung der laufenden Pressebibliographie mit. Diese Bibliographien erfüllten die informierende, die Ganzheit der Veröffentlichungen jährlich erfassende und gleichzeitig repräsentative Funktion der laufenden nationalen Bibliographie.

Von den ungarischen Buchhändlern spielte Lajos Aigner eine hervorragend aktive Rolle in der Frage der laufenden nationalen Pressebibliographien. Seine aus methodischem Gesichtspunkt Aufsehen erregenden Lösungen waren nur in kurzlebigen Periodika zu beobachten, und so können sie das zu gestaltende Bild über die Pressebibliographie der Zeit nur nuancieren. Die Zeitungs- und Zeitschriftenliste der *Irodalmi Értésítő* (Literaturanzeige) von József Demjén, der Zeitungsliteratur-Teil von Szinnyei in Lajos Aigners *Magyar Könyvészet* waren das Ergebnis selbständiger Forschungsarbeit, aber die als Anhang der jährlich erscheinenden *Magyar Könyvészet* des Vereins des Buchhandels zwischen 1876 und 1914 erschienene Pressebibliographie galt ihrem Wesen nach lediglich als Zweitpublikation.

* * *

In der Periode des Dualismus ist ein kontinuierlicher Bedarf nach einem Artikelrepertorium, der mit der Argumentation der Notwendigkeit der wissenschaftlichen Orientierung begründet wird, nachzuweisen. Die Durchführung dieser Arbeiten wurde von mehreren Personen – zusammen mit der Wahrnehmung der Aufgaben der laufenden und retrospektiven nationalen Bibliographie – im Rahmen eines ungarischen bibliographischen Institutes, das einigermaßen als selbständige Einrichtung gegründet werden sollte, für möglich gehalten. Die Széchényi-Nationalbibliothek hatte wegen nicht ausreichender Subventionierung aus dem Budget, der notwendigen Personalentwicklung sowie des Platzmangels nicht die Möglichkeit, die als Vorschlag des öfteren aufgetauchten Arbeiten an der komplexen nationalen Bibliographie durchzuführen, die Führung der Institution brachte jedoch bei jeder möglichen Gelegenheit ihren Standpunkt zum Ausdruck, dass die Schaffung und Pflege der vollständigen nationalen Bibliographie (inklusive der laufende allgemeine Artikelrepertorium), ausschließlich auf die Pflichtexemplare gegründet, im Rahmen der Széchényi-Nationalbibliothek vorgenommen werden kann.

Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig

NÉMETH MÁRIA

Jelen írásunkban a címben jelzett, fél évszázaddal ezelőtt történt, *az egész könyvtár létét veszélyeztető*, de mára már elfelejtett eseményekről szeretnénk beszámolni. Előre kell bocsátanunk azonban, hogy ez az összefoglalás minden jó szándék ellenére sem adhat a történések részleteiről teljes képet a rendelkezésekre álló dokumentumok hiánya, egyes iratok hiányossága miatt. Alapvető fejleményekről csak közvetve, és nem az eredeti forrásból szerezhettünk tudomást. Az anyagmozgatás bizonylatai alapján – már amennyiben fellelhetőek – ezt a folyamatot nem lehetett pontosan követni. Nem sikerült a felsoroltak miatt az arányosság követelményeinek sem eleget tenni, egyes fejleményekről részletes képet tudunk adni, máshol ezeket nem lehetett teljességükben rekonstruálni. Mindezek ellenére úgy érezzük, hogy sok olyan ismeretlen tényt tudunk közreadni, amelyek feltárása nélkül a könyvtár mai problémáinak egy részét (hírlapok állapota) sem érthetjük meg. Adalék e téma feldolgozása az ún. Fitz-korszak jobb megismeréséhez is, nem teljes a főigazgatóról és vezető, valamint beosztott munkatársairól alkotott kép, a következőkben ismertetett hősieles küzdelem bemutatása nélkül.

Előre kell utalni arra is, hogy bár a mentési, helyreállítási munkálatokban a könyvtár minden beosztottja részt vett, a történet mégis elsősorban az állományról szól. Ezért – a jobb áttekinthetőség érdekében – röviden felsoroljuk azokat az osztályokat, amelyek gyűjteményeiről a következőkben szó esik – az éves jelentések sorrendjében, 1942-től kezdődően.

– Kéziratok és Muzeális Nyomtatványok Tára; 1943-tól Muzeális Táarak és Kézirattár, 1945-től Kézirattár; Régi Magyar Gyűjtemények Tára (két önálló osztály);

– Nyomtatott Könyvek Tára; 1943-tól Nyomtatványtár;

– Hírlap és Folyóirattár: 1943-tól Hírlaptár (de állományába tartoznak a folyóiratok is);

– Zeneműtár (az Eszterházy-palotában);

– Térképtár;

– A Színháztörténeti osztály 1945-ben alakult meg.

A kisebb részlegek (a mai Plakát- és Kisnyomtatványtár anyagáról) a témánkat érintő iratokban alig esik szó.

* * *

Az Országos Széchényi Könyvtár – mint minden hazai kulturális intézmény – az első világháború tragikus következményeit, majd a húszas-harmincas évek fordulójának világgazdasági krízisének hatását 1934–1935 körül kezdte kiheverni. Az ország pénzügyi helyzete fokozatosan javult, és e folyamat kezdete szinte egybeesett Fitz Józsefnek, a korszak legkitűnőbb könyvtári vezetőjének a Nemzeti Könyvtár élére 1934 júliusában történő kinevezésével, a Magyar Nemzeti Múzeum keretében öt éven át önállóan működő (tengődő) könyvtári részlegek egységes szervezetbe való összevonásával. Fitz József már fél év alatt átformálta az intézmény szervezetét és munkáját, és megvetette a modern nemzeti könyvtár alapjait.

A töretlen fejlődésben 1938-ban, a csehszlovákiai események kapcsán kialakult nemzetközi feszültség hatása¹ csak futólag érintette a könyvtárat, legnagyobb értékeinek egy kis töredékét helyezték a vezetők rövid időre a könyvtár pánccszekrényébe.²

A háború első éveiben az állománymentésnek még csak a gondolata sem merült fel, de 1941-ben már egy Fitz József vezette együttes (Rédey Tivadar főigazgatóhelyettes, Bartoniek Emma és Tolnai Gábor) a kódexek, nyelvművek, RMK művek és kéziratok kb. 180 egységét zárta el a pánccszekrénybe.³

1942

Bár az 1942-ről szóló jelentés kezdő mondata még arról számolt be, hogy „A háborúval járó gazdasági helyzet, személyzeti jelenségek 1942 folyamán nem okoztak gazdasági s szervezeti nehézségeket a könyvtárban”,⁴ de ez nem jelentette azt, hogy a légvédelemmel és anyagvédelemmel összefüggő első hivatalos intézkedéseket ne kellett volna életbe léptetni.

1942. szeptember 12-én (a Budapestet ért első bombatámadás után) összeült a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa,⁵ hogy a szervezetébe tartozó intézmények légoltalmi és állományukat mentő lépéseiről határozzon.⁶ Az értekezleten hozott intézkedési tervet alapvetően befolyásolta az az elvi döntés, amely az elnöklő dr. Hóman Bálint m. kir. titkos tanácsos javaslatára született arra vonatkozóan, hogy „a Magyar Nemzeti Múzeum épületében elhelyezett gyűjteményeket [a Tanács] onnan el nem szállítja, és a főigazgatókat ezek őrzésének felelőssége alól fel nem menti.” Így az érintett vezetők a továbbiakban ezen kereten belül hozták meg az egyes intézményekre vonatkozó határozataikat.

A Széchényi Könyvtárra szólnak a következő döntések születtek:

A legértékesebb anyag – mint eddig is – az első emeleti pánccszekrényben a helyén marad. Bomba-, tűz- és szilánkbiztos, lakattal elzárt helyen, a Sándor utcai (ma Bródy Sándor utca) kapubejáratához közel eső bolthajtásos földszinti szobában kerülnek elhelyezésre a már meglevő állványokra a további megmentésre szánt értékek. A szoba ablakát homokzsák vagy betonfedezék fogja védeni. Ide kéziratok, RMK, Apponyi hungarikumai, a Todoreszku-gyűjtemény különleges példányai, az 1000 pengőnél többet érő ősnymtatványok, valamint az egyes táruk különleges

értékei nyerne elhelyezést úgy, hogy azt a külföldi és hazai kutatók számára „használatára méltánylást érdemlő esetekben” – főigazgatói engedéllyel – rendelkezésre lehessen bocsátani. A kiállítások rendezését betiltották.

Az intézkedések végrehajtására Rédey Tivadar főigazgató-helyettes kapott megbízást, az általa vezetett bizottság titkári teendőinek ellátásával Harsányi András gyakornokot, tagjai sorába az érdekelt táruk vezetőit, és az Apponyi-gyűjteményre vonatkozóan Hubay Ilona alkönyvtárnokot jelölték ki.

Fitz József szeptember 14-én kelt rendeletét követően Rédey Tivadar már október 20-án előterjesztette a végzett munkákról szóló jelentését.⁸ Ebből kiderült, hogy a Sándor utcai kapu melletti helyiségekből az Eszterházy-palotába szállították át a Gulyás Pál ny. múzeumi igazgató által használt dokumentumokat, és kiürítették még az ún. Duplum-raktárakat is.¹⁰ E helyiségek megfelelő átalakításával párhuzamosan folyt a mentésre kerülő anyag kiválasztása, és 22-én megkezdődhetett azok leszállítása a földszintre. A kéziratok, az RMK nyomtatványai (törzsanyag és Todorcskugyűjtemény), ősnymtatvány duplumok, a Zeneműtár három csomó kézirata, a hírlapok két kötete az ún. Gulyás-féle 38-as szobában, az Apponyi-gyűjtemény és az ősnymtatványok a volt Duplum-raktárba (36-os helyiség) kerültek. A páncélszekrény anyaga a helyén maradt, és néhány nyomtatvánnyal még pótlólag gyarapodott is.

A szállítási és rendezési munkák miatt a könyvtárat egy hétre be kellett zárni.¹¹

Nem lenne érdektelen az 1941-ben és 1942-ben biztonságba helyezett dokumentumok jegyzékét behatóbban is elemezni, de erről csak az 1942-es beszámoló jelentés, az eddig elmondottakat részben ismétlő, de másrészt kiegészítő, vonatkozó részét tudjuk idézni. E szerint „A nemzeti szempontból legfontosabb középkori kéziratos (nyelvemlékek, hazai krónikák, liturgikus könyvek, corvin-kódexek stb.), a legkritább és legnagyobb pénzértéket képviselő nyomtatványokat, a Petőfi-ereklyetárt és nagy íróink eredeti kéziratait, összesen mintegy 500 db-ot tűzbiztos páncélszekrényben, a többi középkori kéziratos, az irodalmi levelestárt, a Régi Magyar Könyvtár I. és II. részét, az 1000 pengő értéket meghaladó ősnymtatványokat, gr. Apponyi Sándor teljes hungarica-gyűjteményét és egyes táruk különösen értékes vagy pótolhatatlan darabjait, összesen kb. 6500 művet a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa által szakértői vélemény alapján kijelölt szükségóvóhelyeken állítottuk fel, mégpedig oly módon, hogy bármikor használhatók legyenek. Az elzárt anyagról pontos jegyzék készült ...”

Azt az elvet, hogy a „menekített” állományrészek az olvasók számára rendelkezésre álljanak – ahol és ameddig lehetett – alapelveként érvényesítették a sajátos még ismétlődő anyag-áttelepítéseknel is.

1942 végén, december 15-i keltezéssel, nyilván a háborús fejlemények hatására, Nemerkenyi János főtanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum légoltalmi vezetőhelyettese, levelet intézett a szűk értelemben vett magyar nemzeti múzeumi intézményekhez.¹³ Ebben a 137.200 Eln. 35–1942 HM rendelet XXI. fejezetének utasításaira hivatkozott, amely a könyvtárak, levéltárak és múzeumok légoltalmával kapcsolatos irányelveket tartalmazták. Felkérte az egyes gyűjtemények vezetőit, számoljanak be arról, hogy a Múzeum főépületében levő értékek megóvásáról mi-

lyen módon kívánnak gondoskodni. Ennek alapján terjeszti majd elő a Honvédelmi Minisztérium számára a tőlük kért összesített tervet, és állapítja meg a végrehajtáshoz szükséges költségeket.

1943–1944

1943 elején már fel lehetett mérni az előző évben végrehajtott anyag-elhelyezéssel összefüggő tapasztalatokat. Ezt Fitz József már Nemerkenyi Jánoshoz intézett, január 5-én kelt levelében is megtette,¹⁴ de lényegesen bővebben fejtette ki február 25-én a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának küldött beszámolójában,¹⁵ amelyben a január 30-án megtartott Főigazgatói értekezlet határozataira hivatkozott. Ebből kiderül, hogy a kapu melletti helyiségekben felhalmozott homokzsákok penészedést idéztek elő, a jutazsákokat ezért száraz homokkal kellett feltölteni; a 36. szoba ablaka és ajtaja elé viszont már nem jutott elegendő homokzsák, így az anyag védelme nem volt biztosított. A főigazgató ezen helyiségek szellőztetésére is előterjesztést tett – a penészedés meggátlása érdekében. Miután a könyvtár egész anyaga nem szállítható le az óvóhelyre, a raktárakban maradó állományt elsősorban gyújtóbombák, tűzveszély ellen kellene védeni – szögezte le Fitz József – a tűz ui. a teljes gyűjteményt elpusztíthatja, míg a romboló bombák a hosszú és tagolt épületnek csak egy részét döntenék romba. Ezért két kérést terjesztett elő:

- szerezzenek be még öt pánceszekrényt, amelyeket a földszinti bolthajtásos szobákban, azok ajtónyílásaiban hozzáférhetően lehetne elhelyezni, és amelyekben 500 becses újkori kézirat tárolására nyílna lehetőség, továbbá

- biztosítsák a könyvtár 76 ablakát és jelenlegi földszinti óvóhelyeinek két ajtaját, valamint az Eszterházy-palotában elhelyezett gyűjteményrészek helyiségeinek 37 ablakát és ajtaját nyitható és zárható vastáblákkal, illetve redőnyökkel, és így védjék meg a gyújtóbombák beesése ellen. Ehhez a javaslatához Fitz József egy költségvetési tervezetet is mellékel: a felsorolt intézkedések megvalósítása összesen 141 700 pengőt igényelt volna.

A felterjesztésre adott válasz nem került elő, vagy – mint azt a fejlemények valószínűsítik – aktualitását veszve – meg sem fogalmazódott.

* * *

A következő hónapok történéseiről nem lehet dokumentált képet adni, de feltevézéseink a valóságot így is megközelítik.

Abból kell kiindulni, hogy Fitz József már idézett (január 5-én kelt) levelében szó sem esett bármely gyűjteményrésznek a Múzeum épületéből, illetve az Eszterházy-palotából történő elszállításáról. Ez az 1942. szeptember 12-én hozott múzeumi tanácsi határozattal amúgy is ellentétes lett volna. Ennek ellenére április közepén olyan munkálatok vették kezdetüket a könyvtárban, amelyek a legfontosabb értékek ládázásáról, tehát az elszállításra előkészítéséről tanúskodtak.

A körülbelül két havi csend után az *1944. évről szóló* beszámoló néhány mondata szolgál útmutatással.¹⁶ E szerint „a táruk legnagyobb és elvesztésük esetén pótolhatatlan értékeit, amelyeket az előző évben [tehát 1943-ban] a felettes hatóság rendeletére a Múzeumon kívül, de a fővárosban fekvő óvóhelyeken kellett a Könyvtárnak biztonságba helyeznie, az ősz folyamán még idejekorán sikerült visszaszállítani és a Múzeum óvóhelyén megmenteni. Fájdalom az a törekvés, hogy a vidékre ugyancsak felsőbb rendelkezésre elszállított muzeális kincseket onnan is visszahozassuk nem járt eredménnyel, s így ezek sorsa ma is bizonytalan.”

E szűkszavú tényfelsorolásban, de irattári, illetve levéltári dokumentumokban sem találunk az 1943-as év jelzett két hónapjában lezajlott páforgulásról szóló utalást.

Azt azonban feltételezhetjük, hogy a „felettes hatóság” a Múzeum álláspontját semmissé nyilvánította, és egy olyan döntést hozhatott, amelyben nagyobb állandórészek (esetünkben Széchényi könyvtári értékek) biztonságos elcsomagolásáról (ládázásáról), és a Múzeum (és Eszterházy-palota?) épületéből való elszállításáról intézkedett. Hogy az anyag elhelyezésére vonatkozóan ekkor született-e már határozat, arra még csak következtetni sem lehet.

Tény az, hogy április közepétől több csomagolási (ládázási) jegyzőkönyv készült el, az akció célja, az „elszállítás” néhányszori megnevezésével.

Így mindenekelőtt a ládázásról kell szólnunk.¹⁷ A nevezett munka első menete a jelzett kezdési időponttól július legelejéig tartott. A megmaradt teljes listákból kiviláglóan elsősorban a legértékesebb tári (mai szóhasználattal élve: különgyűjteményi) anyag került „menekítésre”.

Megtörtént az anyag kiválasztása, majd a dokumentumok faládákba, és azt követően horganyládákba történő behelyezése (tehát kettős védelmének biztosítása). A faládákat leszögezték, a külső horganyládákat csavarokkal zárták le („leolmozták”) és lepecsételték. A pecséteken a „Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtár” felirat volt olvasható. Az első hatvan láda folyamatos sorszámot kapott: I–XX, 21–60. A következőkben ez a gyakorlat megszakadt, nyilván annak következtében, hogy a ládázás egyszerre több osztályon is folyt, és az elkészült egységek a végső munkaállomáson kapták meg az éppen következő üres számot.

A legnagyobb értékek elszállítása Veszprémbe

Arról, hogy az első hatvan láda hova került egy április 28-án kelt iratból szerezhetünk először hiteles értesülést.¹⁸ Ezeket az adott napon Veszprémbe vitték le, mégpedig a Magyar Nemzeti Bank ottani bombabiztos óvóhelyére. Itt a bank aranykészletén kívül az Akadémiai Könyvtár 20, továbbá a Szépművészeti Múzeum 4 ládája is helyet kapott.

Az OSZK 60 darab 67×57×52 cm nagyságú ládáját a könyvtár részéről Fitz József főigazgató adta, illetve a Nemzeti Bank képviselőjében dr. Torcsay András vette át. Jelen voltak ezen aktus lebonyolításán a VKM részéről dr. Schneller Vilmos és dr. Tihámér Lajos miniszteri tanácsosok is.

Az OSZK ládáinak tartalmáról részletes kimutatás áll rendelkezésünkre. Ebből kiderül, hogy az I–XX-as számmal jelzettek gróf Apponyi Sándor európai hírű hungarikum-gyűjteményét tartalmazták, a továbbiak (21–60. szám) – ahogy Fitz József 1944. október 24-én kelt levelében összesítve megfogalmazta – számos becses ősnymotatványt, a legrégebb magyar könyveket, a legnagyobb írók saját kezűleg írt eredeti kéziratait foglalták magukban.

A későbbi jegyzékek segítségével megtudjuk, hogy az első húsz ládában 3003 darab „Apponyi Hungarica” kapott helyet, a 21-től 33-ig terjedőben középkori latin kéziratokat menekítettek (az utolsóba más anyag is bekerült), magyar kéziratokat tartalmazott a következő hét láda (34–40.), valamint a 46–47-es is. A 41–42-es ládáiban csak középkori latin kéziratokat őriztek. A 43–52-ig beszámozottakba általában vegyes dokumentumokat: középkori latin, német, holland, török, héber, afrikai, továbbá zenei kéziratokat, valamint pergamenre nyomott könyveket tettek be. Az utolsó kilenc láda elsősorban RMK I anyagot tartalmazott, az utolsó kettőbe RMK II és III is bekerült. A 21–60-as ládák összesen 2617 darabot foglaltak magukban.¹⁹

Veszprémbe ment le még a Magyar Tudományos Akadémia 10 ládája, amely a legbecsesebb kéziratokat, pótolhatatlan unikumokat, kiadatlan magyar és nem magyar kéziratokat tartalmazta.

A Szépművészeti Múzeum ugyanebben a szállítmányban átadott négy ládájában régi nagy mesterek: Tiepolo, Dürer, Rubens, Raffaello alkotásainak egész sorozatát, a legkiválóbb hazai festők műveit (pl. Szinyeyi-Merse Pál, Munkácsy Mihály stb.) kívánták a pusztulástól megmenteni.²⁰

„Kis törzs”, Királyi Könyvtár

Június 12-éről származik az a jegyzőkönyv, amely a könyvtár 9 ládányi anyagának a „Kis törzs”-ként emlegetett budapesti óvóhelyén való elhelyezését bizonyítja. Ide akkor a 0, 61–62, 66., 81., 99., 111., 127., 129. ládák kerültek. Ezek közül egy 103×72×52 cm, kettő 95×84×73, a további hat pedig 76×65×50 cm nagyságú volt.

A ládákba június első két napján az I. emeleti páncélszekrényben elzárt magyar nyelvemlékeket, a legértékesebb közép- és újkori magyar vonatkozású, vagy nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű kéziratokat, régi magyar könyveket és egy-két külföldi nyomtatványt csomagoltak el.

Az anyag elhelyezésénél a Múzeum képviselőjében mint átadó Zichy István, az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatója volt jelen (saját dokumentumaikból is ide hoztak 19 ládányi anyagot), a „Kis törzs” óvóhely képviselőjében átvevőként Mészáros Sándor főhadnagy, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Magyar Nemzeti Múzeum legfőbb felügyeleti hatósága részéről dr. Clauser Mihály s. titkár vett részt a hivatalos aktuson.

A „Kis törzs”-be augusztus 23-án újabb 11 ládát szállítottak át, ezekkel együtt az Erdélyi Nemzeti Múzeum három ládáját is. Az átadásnál a könyvtárat Fitz

József főigazgató képviselte, a HM és a VKM részéről a június 12-én is megjelentek vettek részt.

Irattárunkban található egy kimutatás, amelynek borítója „A Budai Vár óvóhelyén 943 jún.-tól okt.-ig elhelyezve volt könyvtári anyag (Nyelvemlékek, középkor és újkor kéziratai [Corvinák, RMK inc. stb.])” feliratot viseli. A benne foglalt jegyzékek a második szállítmány tartalmáról teljes kimutatást tartalmaznak (0, 61, 62, 81. ládák), a többiben levő anyag egyéb forrásokból nagyrészt rekonstruálható. (A 66., 99., 111., 127., 128. számúak a múzeumi pánccszekrényből áttelepített dokumentumokat foglalták magukban.)

A kimutatásokból nem csupán a tartalom azonosítható, hanem az is megállapítható – éppen az előzőekben felsorolt ládaszámok alapján – hogy októberig még mindkét szállítmányt a „Kis törzs”-ben őrizték.

Miután a júniusi jegyzőkönyvben az OSZK ládaszámait pontosan feltüntették, és ugyanezeket az említett jegyzéken is megtaláljuk, világossá válik, hogy a „Kis törzs” a vári óvóhelyrendszer egyik része volt.

Abból, hogy mindhárom átadásnál megjelent a VKM-nek, a Múzeum felettes hatóságának képviselője, viszont arra lehet következtetni, hogy a sehol meg nem nevezett „felsőbb hatóság”, amely az anyagmentésre vonatkozó megtalálhatatlan rendelkezést hozta, a VKM lehetett. A minisztérium – de ez már feltételezés – nyilván a HM-mel és a Nemzeti Bankkal egyeztetve alakíthatta ki tervét. Természetesen egy még magasabb fórum irányítása sem zárható ki ebből a folyamatból.

A vári óvóhelyen történt elhelyezés végső soron még szerencsésnek is bizonyult, hiszen az ősz folyamán, október közepe előtt sikerült mind a húsz ládát a Múzeum épületébe visszaszállítani, és ott megfelelően elhelyezni. Arról, hogy ez milyen előzmények után, és milyen módon történt meg, semmit sem lehet tudni.

Nem csupán érdekessége miatt, hanem mert nagyon értékes állományi darabokról volt szó, beszélnünk kell még a Királyi Várpalota Könyvtárában elhelyezett, az OSZK (és az Egyetemi Könyvtár) állományából letétként odahelyezett Corvin-kódexek sorsáról. Ezt a könyvtárat 1936-ban nyilván reprezentációs indítékból alapították, más gyűjtemények anyagának kölcsönvétele segítségével.²¹

Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, 1942 és 1943 fordulóján, a szeptember 4-i Budapest elleni első légitámadás után, már nem érezhette biztonságban a vári palotában elhelyezett kincseket. Ezért 1943. január 9-én, a kormányzóval folytatott megbeszélése során előterjesztést tett annak érdekében, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnak és a budapesti Egyetemi Könyvtárnak a Királyi Könyvtár számára átengedett Corvin-kódexei a háború befejezéséig az említett gyűjteményekhez visszakerülhessenek. Érvei között utalt arra, hogy Mátyás király budai könyvtárából csupán 160 mű ismert, és közülük is csak 45 van hazai gyűjtemények tulajdonában. Ezeket így feltétlenül meg kell menteni a háború pusztításától. Elnyerve Horthy Miklós beleegyezését, már másnap Pasteiner Ivánhoz, a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnökéhez fordult, és felkérte, vegye fel ebben az ügyben a kabinetiroda főnökével a kapcsolatot. Bár az átadásról semmiféle bizonylat sem áll rendelkezésre, a jeles értékek nyilván visszakerültek a két intézményhez.

Budapesten, de a könyvtár helyiségein kívül kapott még helyet gróf Apponyi Sándor 1008 darabból álló metszetgyűjteménye, amelyet a Múzeum épületében működő Történelmi Arképcsarnokba 1944. március 29-én szállítottak át.

Más állományrész fővárosi elhelyezésére nem került sor.

Házon belüli állománymentés

Az 1943 és 1944 közötti házon belüli mentési akciókról többnyire csak együttesen lehet szólni, mert az iratok túlnyomó része csak az összesített végeredményeket rögzítette. Ennek oka az is lehet, hogy 1943 vége felé és 1944 elején lanyhult az anyagmentés üteme. Ezt az 1944. évi beszámoló is megerősítette.²² „Az 1943-ban megkezdett anyagmentési munkálatok, amelyeknek célja az volt, hogy a Könyvtár legértékesebb és pótolhatatlan kincseit a háború dúlása és a légi veszély ellen biztonságba helyezzük, különösen a március 19-ét követő események után²³ fokozott erővel folytatódtak. A veszély állandó növekedésével gyorsítani kellett a munkamenetet, és most már nemcsak az volt a cél, hogy a felbecsülhetetlen értékeket mentsük, hanem az, hogy minden valamennyire is biztonságosnak látszó férőhely lehető teljes kihasználásával mindazt ami menthető. „Március 23-tól kezdve a könyvtár tisztviselői és altisztjei láncot alkotva adták kézből kézbe a hírlapköteteket, díszművek, országgyűlési naplók és egyéb dokumentumok sokezernyi kötetét, egészen a kijelölt földszinti helyiségekig, illetve a Múzeum épületének egy emelet mélyen fekvő pincéjéig.” Eleinte megpróbálták az anyag rendezettségét és hozzáférhetőségét biztosítani, de ezt az elvet az anyag mennyisége miatt utóbb fel kellett adni. E hatalmas munka augusztus elejéig tartott, azután már csak egyes darabokat helyeztek biztonságba.

* * *

1943-ban még folytatódott egyes állományrészek ládázása. Az éves beszámoló 142 láda becsomagolásáról tudósít. Ha ebből levonjuk a Veszprémbe került 60 darabot, akkor is további 82 láda anyagnak összeállítását regisztrálhatjuk. Hogy ezekben mi került, azt a beszámoló nem fejezte ki világosan azzal a fogalmazással, hogy „az állomány legértékesebb 1143 kötetét kivonták a forgalomból és ... 142 ládában helyezték biztonságba.”²⁴ Az 1944. évi ládázásról nincs adat, de 1944 áprilisában utalást találunk arra, hogy a ládák elfogytak. Az egyik megmaradt iratban 150 feletti ládaszámmal is találkozunk, de a csomagolási jegyzőkönyvek hiányossága miatt elképzelhető egy még magasabb szám is.

Az 1943-ban jelzett 82 láda a múzeumi földszinten, illetve pincében, esetleg az Eszterházy-palotában került megőrzésre. Nyilván ide rakták le az 1944-ben beládázott dokumentumokat is.

Goriupp Alisz visszaemlékezéseiből tudjuk meg,²⁵ hogy a Nyomtatványtár anyaga 1944 tavaszán, a Magyar Nemzeti Múzeum határozata alapján, a könyvtár a földszinti helyiségeiben kapott helyet, homokzsákokkal védett szobákban. Ezt az állományrészt 3-4 egymás előtti könyvsor elhelyezésére alkalmas stabil állványokra

(Schlick–Vajda rendszerű vasállványok polcaira) rakták fel – teljes rendben. Csúpan a 1130 folyóméternyi magyar szépirodalmi szakot kellett a földre, egy kupacban letenni.²⁶ A levitt anyagban a hungarika-szakok (Hung. h., Hung. l., Hung. j., Hung. e., L. Hung. Hung. or, fun, P. O. Hung.), egyéb szakok (pl. Acad.), és a numerus currensben felállított művek legértékesebb része²⁷, legfontosabb sorozatok, a Justh-, Kisfaludy-, Kossuth-, és Madách-könyvtár anyaga, az editiones rariores csoportja, a fontosabb kézikönyvek és az egész olvasótermi segédkönyvtár anyaga foglaltatott benne. Utóbbi a Múzeum földszintjén levő tanácstermének védettebb helyen levő oldalai mellett az e célra felszerelt könyvállványokon kapott helyet. Egy részük még Goriupp Alisz szobájába is bekerült. A plakátokat és az aprónyomatványokat az „óvóhelyen” kupacokba rakva tárolták.

A kisebb táruk is folytatták anyagmentésüket. A Zeneműtár dokumentumai közül a kéziratok mellett a Musica theologica és a Musica profana szakokat helyezték ládába, és vitték át 1944-ben az Eszterházy-palota alagsorába, illetve a Múzeum Gazdasági hivatalába. Ide került ekkor a térképek többsége is, mégpedig oly módon, hogy láda hiányában a szekrényekből kivett eredeti polcokon, azok rendjében helyezték el őket. A két térképtári páncélszekrény, anyagával együtt, az emeleten maradt.

A Színháztörténeti gyűjtemény dokumentumainak legértékesebb egységei ládába csomagolva már 1943-ban lekerültek a múzeumi pincébe, de 1944. október 15-e után²⁸ *minden tár teljes anyagát* leszállították a földsintre. A Kézirattár és a Muzeális gyűjtemények anyagáról ekkor már nem esett szó.²⁹

Természetesen igen sok értékes kiadvány maradt a raktárakban, de több érték elhelyezésére a földszinten már nem adódott lehetőség.

Külön kell foglalkozni a hírlaptári anyaggal, amelyről nemcsak teljes dokumentáció áll rendelkezésre, hanem Dezsényi Bélának egy részletes Napló-ja³⁰ is, amelyben 1944 májusáig beszámolt az osztály menekítő tevékenységéről, és bevezetőjében felvetette ennek elvi kérdéseit is. Hivatkozott iratában Fitz József álláspontjára, aki 1943-ban már rámutatott a menekítés visszasságaira, így arra, hogy a könyvtárak általában többször leírt, feldolgozott dokumentumokat helyeztek biztonságba. Olyanokat, amelyek elkallódása ugyan nagy kárt jelentene, „de a tudományos munka folyamatosságát, valamint a gyakorlati élet kívánalmait kevésbé súlyosan érintené, mint hogyha a régi hírlapok mennének veszendőbe, amelyek rendszerint csak egy példányban őriztetnek. Így a Hírlaptárnak úgyszólván egész magyar anyaga pótolhatatlan unikum, teljes egészében meg kellene óvni”.³¹ Utalt Dezsényi Béla Rédey Tivadar azon megállapítására is, amely szerint a szakmai körök már régebben egyetértettek abban, hogy a könyvtár székhelyéről való elszállítás szintén súlyos, sokszor a légitámadással egyenlő veszélyekkel jár.³² Kiderül Dezsényi iratából az is, hogy 1944 januárjában és februárjában „felsőbb hatóságoktól” érkezett felkérésre felmérték, hogy mekkora hely és milyen szállítási eszköz kellene a Hírlaptár egész anyagának vidékre történő elvitele érdekében. Az állomány 2729 folyóméterét véve alapul az egész magyar hírlapállomány elszállításához 4000 olyan szintű láda kellett volna, mint amilyeneket eddig is használtak.

Az elmondottakból egyértelmű, hogy a könyvtár vezetői teljes mértékben támogatták a Hóman-féle álláspontot, az állomány helyben való megőrzését. Erre utalt Dezsényi Béla is, amikor arról számolt be, hogy a Múzeum elnöksége és a könyvtár főigazgatója március második felében azt a döntést hozta, hogy „a még el nem szállított anyagnak és elsősorban a hírlapoknak biztonságba helyezéséről, az elszállítást esetleg lehetővé tevő kormányintézkedések bevárása nélkül saját hátskörükből, és saját lehetőségeikhez alkalmazkodva gondoskodnak.”

1943-ban csak a *Magyar Újság* 1795–1796. évi kötetét minősítették feltétlenül megőrzendő unikumnak, ezek először a földszintre kerültek le, majd külső óvóhelyre („Kis törzs”) szállították át őket. Abban az évben sikerült még két ládányi anyagot (140., 143. sz.), a *Nova Posonensia*, a legelső magyar nyelvű újságok, az 1840-es évek néhány fontos hírlapja (köztük a Kossuth-féle *Pesti Hírlap*) kötetét mentésre kijelölni, összesen 26 hírlap, illetve folyóirat 90 kötetét beládázva biztonságba helyezni.

1944. március 20-án kapta meg a Hírlaptár a költöztetésre vonatkozó főigazgatói utasítást, amely állományának a földszint két szobájába való leszállításáról rendelkezett. A menekítésre kijelölt állomány elhelyezésének megkezdése a fontossági sorrendet figyelembe véve történt. Először az 1850 előtti, majd az 1849-ig indult hazai hírlapokat és folyóiratokat rakták fel az állványokra, illetve tették le a földre nagyság és forma szerint halmozott kupacokba. Ezek leszállítása után a naplók közül előbb a relatíve régiebb, már megszűnt anyagot vették számba, elsősorban a hírlapokat és csak másodsorban a folyóiratokat (ami nincs meg más könyvtárban), menekítendőnek tartották a budapesti napilapokat, a régi indulású, valamint a hosszú ideig élt vidéki újságokat, a külföldi és a határokon túli magyar lapokat, képes hetilapokat és élclapokat, néhány irodalomtörténetileg fontos szépirodalmi folyóiratot. Persze mindez nem férhetett be a földszinti szobákba, hiszen oda még a remota anyag³³, három napilap teljes sorozata is bekerült – a két leghosszabb életű budapesti újság, a *Pester Lloyd*, a *Pesti Napló* és az *Új Magyarország* is. Ez utóbbiak, valamint a betűrendes katalógus ott felállított dobozai hozzáférhetőek voltak.

Március végére beteltek a földszinti helyiségek. Ezután a pincében lévő, az épület északnyugati szárnya alatti folyosót, továbbá az abból nyíló hármastagolású, egyenként kb. 20 m² alapterületű fülkét vehette igénybe a Hírlaptár.

Kisebb munkálatok lebonyolítása után, április 17-én, a Hírlaptár bejáratí folyosójának földszintjén tárolt anyagának a pincében történő raktározására kapott utasítást az osztály, elsősorban azért, mert az ott elhelyezett polcok sem vas- sem fatáblával nem védett, üvegezett ablaksorral szemközt, tehát a tűzveszélynek teljes mértékben kiszolgáltatott helyen álltak.

1944 áprilisának legvégén a költözés befejeződött, a pincében kijelölt folyosó és két fülke teljesen betelt.

A menekített anyag összesen 1305 hírlap, illetve folyóirat 191 916 kötetét foglalta magában. Ebből 726 cím (11 712 kötet) a pincébe került. Köbméterben kifejezve az oda leszállított anyag 136,89 m³-nyi volt.³⁴

A levitt állomány ottani elhelyezésének helyessége már eleve problematikusnak látszott. A folyosó ablakait befalazták és eltorlaszolták, de szellőzése és hőmérséklete ennek ellenére megfelelőnek bizonyult. Ezzel szemben a fülkék levegője eleve melegebb és páradúsabb volt, tehát már a beköltözésnél biztosra lehetett venni, hogy az itt tárolt anyag – főleg a nyári hónapokban – károsodni fog. A tűzveszély miatt azonban inkább a nedvesség általi rongálódást választotta a könyvtár.

A köteteket és tékákat kövek fölé letett lécekre rakták le, így kb. 10 cm-re a talajtól feküdt egy kupac legalsó kötete. Ezt úgy helyezték el, hogy könnyen kihúzható, és az esetleges nedvesedés, illetve annak foka megállapítható legyen. Ennek első jelei május 22-én mutatkoztak meg az egyik belső pincefülkében. Egy kötet táblái elhajoltak, lapjai fodrozódtak. Ezután nedvességmérő műszer segítségével heti kétszeri ellenőrzésre került sor, de ennek eredményeiről nincs tudomásunk. Májustól kezdve az adatokat a napló folytatásaként kívánták nyilvántartani, de ezek a feljegyzések nem lelhetők fel. Így nem lehet a romlás további mértékéről számot adni, de arról sem, hogy a hírlapok egyre elkeserítőbb állapotában mennyiben volt szerepe az ekkor keletkező károsodásnak.

A Hírlaptár gyűjteményének egyes részei eredetileg a könyvtár olvasótermében, illetve a szakjelzetes helyiségekben voltak elhelyezve. Miután az olvasótermi anyag egésze – benne a periodikumok is – a földszinti tanácsterembe kerültek le, és ugyanerre a szintre menekítették a szakjelzetes rendben őrzött Hung. e., j. és Akad. szakokat is, így az ezekbe sorolt hírlaptári dokumentumok sorsáért nem kellett aggódni.

Dezsényi Béla érezhető örömmel állapította meg 1944 májusának végén összeállított naplójában, hogy a már említett remota anyag és a három budapesti napilap, a sajtótudományi és az előzőekben ismertetett olvasótermi és hungarika-szakanyag hozzáférhető mivolta „a Hírlaptárnak jelentős részben való további használatát teszi lehetővé”. Ami nem túlzás, mert a könyvtárhoz fordulóknak zöme hitelesítések és gyakorlati felvilágosítások megszerzése érdekében kereste fel az intézményt.

Ugyanakkor aggódva jegyezte meg, hogy miután egy válogatás csak önkényes lehet, a jövőben esetleg igen fontos periodikumtípusok (pl. a szaklapok többsége) nem kerültek védett helyre.

Érdekes, hogy naplójában Dezsényi Béla nem említette meg azt az akciót, amelyről még 1943. május elején számolt be,³⁵ jelezve, hogy az Eszterházy-palota alagsorába 65 folyóméter anyagot vittek át, „a költöztetés a távolabbi külföldi anyag átszállítása közben maradt félbe.” De egy hivatkozásából mégis megtudjuk, hogy valóban nagyobb gyűjteményrész került és maradt is a palotában. „Az eredeti elgondolást, ti., hogy az anyag [a földszinti telepítésekkel ellentétben] – úgymint az az Eszterházy-palota pincéjében elhelyezett hírlapoknál történt – címek szerint megkülönböztetve, minden oldalról hozzáférhető és a mérsékelt használatot lehetővé tevő halmokban helyeztessék el...” nem lehet megvalósítani. Az 1945. évről szóló jelentés már egyértelmű felvilágosítással szolgál, amikor a Hírlaptárnak az Eszterházy-palotában elhelyezett külföldi osztályát (gyűjteményét) és az ugyancsak ott elhelyezett sajtóarchívumot említi.³⁶ Arra, hogy az átszállítási akció mikor folytatódott, illetve fejeződött be, nem ad hírt egy feljegyzés sem.

A könyvtár befogadott – ha nem is nagy mennyiségben – máshonnan származó értékeket is. A már említett Erdélyi Magyar Múzeum anyagán kívül Fitz József megőrzésre átvette pl. a halle-wittenbergi könyvtár magyar gyűjteményének 16–17. századi, a berlini Magyar Intézet könyvtárában őrzött dokumentumait, továbbá különféle intézmények és magánszemélyek nemzeti kincseit is. Az Eszterházy-palota alagsorába került a Közgyűjtemények Főfelügyelőségének 16 ládája is.³⁷

Sajnos az állomány legfontosabb részének biztonságba helyezése, illetve rak-tári helyének megváltoztatása, de a könyvtár egyre csökkenő fűtöttsége, majd fű-tetlensége oda vezetett, hogy a használatot egyre inkább korlátozni kellett. Hiába akarták a könyvtár vezetői a anyag hozzáférhetőségét biztosítani, erre még az épü-letben maradt állomány esetében sem adódott lehetőség. Helyesen felmérve azonban a várható halaszthatatlan igényeket, ezeket a dokumentumok átgondolt kiválasztá-sával és megfelelő elhelyezésével ki tudták elégíteni.

1944. május 2-án tartották meg a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetében működő, az Országos Széchényi Könyvtár munkáját felügyelő Szaktanács bizott-sági ülését, amely egyrészt az 1943. évi jelentést volt hivatva megtárgyalni, illetve jóváhagyni, másrészt az anyagmentés munkálatait kívánta értékelni. Az ülésen Já-nossy Dénes, az Országos Levéltár főigazgatója elnöklete alatt Németh Gyula egye-temi ny. r. tanár, szaktanácsi tag, Tasnádi Kubacska András, elnöki titkár, valamint a könyvtár vezetői, Fitz József főigazgató és helyettese³⁸, Rédey Tivadar vettek részt. Az értekezleten Németh Gyula úgy értékelte a helyzetet, hogy „a rendkívüli időkből rendkívüli intézkedések történnek, amibe bele kell nyugodnunk... A maga részéről nagy elismeréssel adózik a könyvtár főigazgatójának és tisztviselőinek azért a munkáért, amivel az egyre súlyosbodó viszonyok között is helytállnak. Megkérdi, hogy a Könyvtárnak mely részei vannak menekítve és kb. a Könyvtárnak hány százaléka?”

Fitz József válasza szerint az egész állománynak mintegy 10%-a van bizton-ságban. „Ez egyelőre elegendő is, mert a legértékesebb anyag ebben a számban bennfoglaltatik.”

Próbálkozások a Veszprémbe elszállított hatvan láda visszahozatalára

Ezt a megnyugtató választ a főigazgató május elején nyugodtan megadhatta, hi-szen a dátum után lényegi, nagyobb állományrészeket érintő mentési munkálatok nem folytak. Érdekes módon – és az ő előrelátó magatartásával nem igazán össze-egyeztethetően – ekkor egyáltalán nem gondolt a Veszprémbe elhelyezett kincsek, a legnagyobb értékek biztonságára. Majd egy félév eltelt addig, amíg a szovjet had-sereg előrenyomulása következtében hivatalosan megfogalmazta aggodalmát a fővá-rostól igen távol levő 60 ládányi pótolhatatlan nemzeti vagyoni biztonságát illetően.

1944. október 24-én a Közúti Szállítások Parancsnokságához intézett levelében kifejtette,³⁹ hogy a veszprémi óvóhely „légoltalmi szempontból kiválóan bevált, azonban rejtékhely gyanánt a dolgok természeténél fogva esetleges zavarok idején semmiképpen sem megfelelő”. Ezért arra kérte a parancsnokságot, hogy „kegyes-

kedjék ennek az egész anyagnak Veszprémből Budapestre való szállításához 1 pótkocsival ellátott nagyméretű MATEOSZ teherkocsinak és külön egy nagyméretű MATEOSZ teherkocsinak a kiutalását soron kívül megadni.” A szállítmány parancsnokául magát jelölte ki, helyetteseként Simonyi Dezső akadémiai alkönyvtárnokot, és még öt főnyi személyzetet vitt volna magával.

December 20-án délelőtt kapta dr. Németh Ernőtől, a Magyar Nemzeti Bank elnöki osztályáról azt a telefonértesítést, hogy a bank őrizetére bízott nemzeti múzeumi anyagot a bank aranykészletével együtt vasúton elszállították Veszprémből. Jelenleg Fertő-Almás állomáson vesztegel a szerelvény – megfelelő őrizet alatt. Németh Ernő azt is közölte, hogy a vonat további útvonaláról nincs tudomása, de amennyiben a Magyar Nemzeti Múzeumnak kívánságai lennének, „a Pannonhalmi szállítást továbbra is őhajtja”, forduljon a Nemzeti Bank soproni igazgatóságához. Ezt az információt Fitz még aznap továbbította a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. A Pannonhalmára történő szállítás terve 1944. november 8-án született meg, azonnali végrehajtására Rajniss Ferenc miniszter, a Kormányzótanács tagja adott ki telefonon parancsot. Az első dokumentált bizonyíték erre egy távirat, amely 1944. december 13-áról származik, amikor is Asztalos Miklós miniszteri tanácsos Szombathelyről táviratot küldött Tasnádi Kubacska Andrásnak, melyben arra kérte, hogy tájékoztassa őt a Múzeum állapotáról és problémáiról, és hogy tartsanak egymással szoros kapcsolatot. (Asztalos hivatala a Ferences zárdában volt.)⁴⁰

Ugyanezen a napon Csányi Dénes is feladott Tasnádi Kubacska Andrásnak egy táviratot.⁴¹ Felszólította, hogy utasítsa Fettich Nándort, a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának vezetőjét a *múzeumi anyagnak* Veszprémből Pannonhalmára történő átszállítására. Ezt az intézkedést a Nemzeti Bank illetékeseivel a miniszter nevében kell megbeszélni, és végrehajtásához segítségüket kérni. Csányi Dénestől Fettich Nándor ugyanekkor kapott értesítést arról, hogy a *Nemzeti Múzeum összes anyagát* Pannonhalmára kell szállítani. Ebbe a megfogalmazásba már a Széchényi Könyvtár anyaga – ha kimondatlanul is – de egyértelműen beletartozik. December 15-én viszont már arról tájékoztattott Csányi két Fettichnek címzett távirata, hogy a múzeumi anyag Veszprémből történő elvitele előkészítendő ugyan, de a további szállítás egyelőre függőben marad. A második távirat kiegészítette az első szövegét azzal, hogy várjon további utasításra, nem biztos ugyanis, hogy az anyagot Pannonhalmára fogják elvinni. Ide végül is – a veszprémi 4 ládát kivéve – a Szápművészeti Múzeum menekített anyaga került.

1944 karácsonyán a szovjet csapatok körülvették a fővárost, akkor már semmiféle intézkedést sem lehetett foganatosítani. Miután a pannonthalmi elhelyezés zátonyra futott, az 1944. esztendő azzal zárult le az érintett intézmények számára, hogy legfőbb értékeik valahol a távolban vannak – ha egyáltalán megvannak.

A főigazgató és az intézményben dolgozók súlyos kétségeit fejezte ki az éves beszámoló erre vonatkozó mondata is: „Fájdalom, az a törekvés, hogy a vidékre ugyancsak felsőbb rendelkezésre elszállított muzeális kincseinket onnan is visszahozhassuk, nem járt eredménnyel, s így ezeknek sorsa még ma is bizonytalan.”⁴²

* * *

Az épület védelme, légoltalmi intézkedések

Az állománymentési munkálatokkal párhuzamosan fogalmazódtak meg és léptek életbe azok az intézkedések, amelyek az épület biztonságát szolgálták.

1942. szeptember 14-én adta ki Fitz József azt a körlevelet, amely a Múzeumi Tanács 12-én hozott határozataira épült.⁴³ A könyvtár bezárásának idejét 14 órára hozták előre. Csak kivételes esetben – akkor is főigazgatói engedéllyel – maradhattak a tisztviselők 17 óráig, az osztályvezetők 20 óráig a munkahelyükön. A zárás módjáról és ellenőrzéséről ugyancsak intézkedtek.

1943. február 13-án már súlyosabb előírások bevezetésére került sor⁴⁴: ez a könyvtár 21 férfi tisztviselőjét este 9 órától a naponkénti elsötétítés időpontjának megszűntéig légoltalmi ügyeletes szolgálatra kötelezte. Teendőit részletesen meghatározta – légiriadó esetére is. A napi nyitást és zárást csak „a Könyvtár esküt tett, erre kijelölt alkalmazottja” végezhetette. Az emeleti helyiségek ajtajait – a könnyebb átjárhatóság érdekében nyitva kellett hagyni, viszont a két főbejáratú ajtó, a Hírlaptár és a ruhatári folyosó bezárására különös figyelmet kellett fordítani.

Május elsejétől augusztus 15-ig az éjszakák rövidülése miatt csökkent a légítámadások valószínűsége, ezért a szolgálatot feltételeesen szüneteltették. Ez az intézkedés nem tudni meddig maradhatott érvényben, hiszen az augusztusban megtartott főigazgatói értekezlet jegyzőkönyve erről az eljárási módokról múlt időben beszélt.

Az ekkor elhangzottakból az derül ki, hogy a főépületben megmaradt a 14 óráig terjedő munkaidő, az éjszakai ügyeletes szolgálatot 14 órától másnap reggel hatig az épületben bennlakó 27 fő segítségével helyreállították (közülük tizenketten tűzoltó szolgálatra is alkalmasak), az épületben minden tisztviselőt kétszer is végigvezettek, így ők a tűzoltó szerek, fecskendők stb. elhelyezését és használatát megismerték. Légiriadónál a kaput bezárták. Éjjel a kertben szolgálatot teljesítő rendőr értesítette a kapust a szükséges intézkedések megtétele érdekében (kulcsosomók kézhezvétele, ajtók nyitása, zárása, ablakok védelme).

Bár 1944 áprilisában megkezdődtek a Magyarország elleni rendszeres légítámadások, az éjszakai inspekciót végleg megszüntették azzal az indoklással, hogy az épületben egyre több bennlakó van, a légó-inspekciót maguk is el tudják látni.⁴⁵

Október 9-én vették kézbe a Múzeum tisztviselői azt a levelet, amelyben Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke az ország súlyos helyzetére hivatkozva közölte,⁴⁶ hogy „a polgári foglalkozású férfiak és nők, közöttük elsősorban a közszolgálati alkalmazottak, fokozott mértékben teljesítsék ezekben a rendkívül nehéz időkben feladatukat s ezzel a rend és fegyelem megtartására is jó példát szolgáltatásnak”. A nyolc órai, illetve ennél is hosszabb munkaidő bevezetését – amelyre egy minisztertanácsi határozat lehetőséget adott – feleslegesnek tartotta, ellenben a szabadságok kivételét – orvossal igazolt betegség és tanulmányi szabadság kivételével – betiltotta. A nyolc napnál hosszabb ideig indokolatlanul távolmaradók, vagy a hivatalból a munkaidő alatt rendszeresen eltávozó személyekről a vezetők kimutatást kötelesek összeállítani, az érintetteket katonai vagy hadi munkaszolgálatra történő behívásra fogják javasolni.

A Magyar Nemzeti Múzeum *összes épületének* légoltalmi vezetői tisztével Schiller Rezsőt, a Gazdasági Hivatal vezetőjét bízta meg, a légoltalmi felelősök pedig Kalotai Lajos főmérnök, illetve helyettese, dr. Tasnádi Kubacska András elnöki tanácsos voltak.

A főépület Tasnádi Kubacska András irányítása alatt állt. Délután 2-től 6-ig (tehát a hivatali idő után) at ügyeletes tisztviselő, majd távozásuk után a bent lakó, vagy az oda beköltöztetettek közül két fő, és a kívül lakók közül is két alkalmazott volt köteles az inspekciót ellátni.

A továbbiakban Hóman Bálint az esetleg károsodást szenvedett épületek felelőseiről rendelkezett, majd iratát egy komoly fenyegetéssel zárta: amennyiben e rendelkezések nem vezetnének eredményre, úgy kénytelen lenne a nyolc órai munkaidő elrendelésére, s a mulasztást elkövető alkalmazottakkal szembeni legszigorúbb eljárás megindítására.

November 25-én, a Margit-híd felrobbantása után született meg Tasnádi Kubacska András aláírásával az a rendelkezés, mely szerint, ha az összeköttetés Pest és Buda között megszakadna – „de csakis abban az esetben” – a Budán rekedt tisztviselők az Országos Levéltárban kötelesek jelentkezni, esetleg szolgálatot is teljesíteni.⁴⁷

1945–1946

Az ostrom, romeltakarítás, helyreállítási munkák

1944 karácsony estéjén a szovjet csapatok körülvették Budapestet, és megkezdődött a város ostroma. A Múzeum pincéjében kb. százan tartózkodtak, az inspekciót tartó személyek mellett itt vészelték át az ostromot a Múzeum épületében állandóan bennlakókon kívül azok a tisztviselők és családtagjaik is, akik a stabil épületben való tartózkodást biztosabbnak vélték mintha saját házukban maradnának. Senki sem gondolt arra, hogy a mélyen fekvő pincében milyen veszélyes helyzetbe kerülnek.

Január 16-án a hajnali órákban német katonai alakulatok vonultak be az épületbe, semmibe véve a magyar és német részről is hitelesített mentesítő iratot⁴⁸.

A pincét mindenkinek el kellett hagynia – számolt be a történekről a családjával ott tartózkodó Ortutay Gyula. A német katonák elvonulása után szovjet (szibériai) egység vonult be az épületbe, aknaszedőkkel felszerelve és kutyák kíséretével, egy oldalsó bejáraton keresztül. Ekkor vált világossá a pincében menedéket keresők számra, hogy a németek az épületet a legelső helyiségektől kezdődően egészen a legfelső emeletig aláaknázták. Azt tervezték, hogy a benyomuló szovjet egységekre rárobbantják az egész épületet. Szerencsére ezt nem sikerült megvalósítani, mert messze voltak a teljes aknahálózat összeköttetésétől és a szovjet csapatnak sikerült az aknakarokat megsemmisíteni.

Akik ma a Széchényi Könyvtárban dolgoznak vagy kutatnak, nyilván nem tudják, hogy a Múzeumban tárolt dokumentumok egésze megsemmisült volna, és száz ember a romok alatt lelte volna halálát, ha a szibériai katonák sikeres akciója

a borzalmas pusztítást meg nem akadályozza. „Hogy a romok alá temetik egy nemzet kultúrájának legfőbb emlékeit ... nem volt probléma számukra” (mármint a németek számára) – írta le visszaemlékezésében Ortutay Gyula.

A Múzeum épületét és az Eszterházy-palotát több belövés érte, de jelentős kárt nem okozott benne.⁴⁹ Persze az első látvány megrendítő volt az alkalmazottak számára. Lehetetlen itt fel nem idézni Goriupp Alisz már említett írását,⁵⁰ amelyben így emlékezik a Nyomtatványtárat érintő állapotokra: 1945 első napján a környék bombázása következtében betört ablakokat, kitépett ajtó- és ablakfélfákat, légnyomástól felfordult íróasztalokat találtak a bennlakók. 6-án este belövés érte az egyik hírlaptári anyagot őrző helyiséget, de hála a homokzsákoknak az állomány sértetlen maradt. A legjobban azonban az ráta meg a Nyomtatványtár vezetőjét, hogy három – egy hétig istállóként használt – földszinti szobában milyen állapotokat talált. Körülbelül 150 könyv használhatatlanná piszkolódott, de szerencsére ezek pótolhatóak voltak. A kiborult katalógusszekrények, a felborított asztalokról leesett cédulák döbbenetes benyomást keltettek. Még egy csőrepedés, pincei átnedvesedés, kisebb átlövések okoztak jelentéktlenebb károkat.

Az ostrom okozta pusztítások nem korlátozódtak csupán erre a részlegre. A Kézirattár helyiségei súlyos sérüléseket szenvedtek, helyreállítási munkálatai csak 1946 tavaszán készülhettek el. A Zeneműtárat még 1945 első felében érte bombatalálat, de augusztustól már működőképes volt az osztály. A Kiadványtárat az ostrom alatt dülta szét egy bomba, Bartoniek Emma: *Codices...* c. művének egy részét elpusztította, 200 példányát pedig megrongálta. Tönkrement a Zeneműtár (1945-től új, önálló osztály) 200 dokumentuma és Térképtár 80 egysége. De mint Fitz fogalmazott, ez az állomány egészéhez képest százalékban ki sem fejezhető veszteséget jelent. A bútorokat és felszerelési tárgyakat ért kár ennél lényegesen nagyobb volt.

Pénzben kifejezve: a törzssanyagot ért pusztulás kb. 15 000 pengőt, a zeneműtári kb. 25 000, a térképtári 30 000 pengőt jelenthetett. A berendezési és irodai tárgyakban keletkezett kár 110 000 pengőre rúgott. Miután az ostrom után is érték károk a könyvtárat, a teljes veszteség összegét kb. 223 000 pengőben lehetett meghatározni.

* * *

A könyvtár munkája – már amennyire ez lehetséges volt – január végén indulhatott meg. Buda ostroma még február közepéig tartott, így először csak a pesti oldalon lakók tudtak bemenni a Múzeum épületébe. A budaiak csak a Dunán át való közlekedés lehetővé tétele után, március végén kapcsolódhattak be az április végéig csupán a romok eltakarítására szorítkozó tevékenységbe. Mindenki részt vett a fa- és üvegtörmelék összeszedésében és a könyvtár helyiségeiből való eltávolításában, valamint a belövések és bombatámadások következtében leomlott anyag helyretételében.

A belső rend helyreállítása során először a pincében és a földszinten elhelyezett állomány eredeti helyére történő visszaköltöztetésre került sor.⁵¹ Ebben is részt vett a könyvtár teljes személyzete, sőt – miután a munkálatokat a tél beállta előtt be

kellett fejezni – munkásokat is igényelt és kapott a költöztetés felgyorsítására. A dokumentumok végleges helyrerakását bonyolította az is, hogy – amint már erről szóltunk – a leszállítás alkalmával a fent maradt állományt is meg kellett mozgatni, az emeleti részekben maradt állományt eredeti helyére kellett visszahelyezni. A jelentés a teljes anyagmozgatásról pontos adatokkal szolgál: a Nyomtatványtár állományának mintegy kétharmadát kellett átrakni, illetve felszállítani és a régi rend szerint felállítani. A Hírlaptár anyagából – az óvóhelyről – 19 916 kötetet vittek fel az emeletre, ebből 11 712 kötetet (136,89 m³) kellett a pincéből elcipelni és polcon elhelyezni. E megfeszített munka eredményeként október 15-ére sikerült a raktári rendet helyreállítani, és a könyvtári munkát megindítani. A fűtetlenség miatt azonban ezt november végén már abba is kellett hagyni, a könyvtárat pedig december 15-től be kellett zárni. A téli idény alatt állandó szolgálatot csak a titkárság tartott. A tisztviselők ügyeletes szolgálatot láttak el a földszintre helyezett olvasóteremben a Népbírószág és a Politikai rendőrség fasiszta hírlapokban és nyomtatványokban végzett kutatómunkájának biztosítására.

Kutatás a Veszprémből elvitt hatvan láda után Az értékek hazakerülése

A háború befejezte, a közállapotok viszonylagos konszolidálódása után a Múzeum és a könyvtár megtette az első lépéseket a Veszprémből elszállított, majd a nyugati határra elkerült 60 láda sorsának tisztázására.

Az első irat, amely a Budapestről a Dunántúlra elvitt anyagról rendelkezésre áll, a Magyar Nemzeti Múzeumi Tanács jogkörét gyakorló Főigazgatói Értekezlet 1945. augusztus 17-i jegyzőkönyve.⁵² Ezen a megbeszélésen már a „vezetésre alkalmatlannak” minősített Fitz József helyett utóda, dr. Györke József vett részt.⁵³ Itt Tolnai Gábor mb. elnöki tanácsos jelentette be, hogy a Vas-, Sopron- és Győr megyék területére, az odaszállított muzeális értékek felkutatására és biztonságba helyezésére kiküldött „repülőbizottság” két tagja (Kozocsa Sándor könyvtárnok és Voit Pál múzeumi őr) a felderítő útról jelentést készített. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy útjuk sikertelen volt, pontosabban: „nem járhatott megfelelő eredménnyel”. A jegyzőkönyv révén a jelentésből annyi megtudható, hogy az Apponyi-féle hungarika-gyűjteménynek és a Régi Magyar Könyvtár III. részének Sopronban kell lennie, és hollétéről a soproni bencéseknek tudnia kell. A Tanács úgy határozott, hogy még ki kell hallgatni Harsányi Margitot, az OSZK tisztviselőjét is, akivel „annak idején” az akkor Sopronban tartózkodó Hóman Bálint telefonon közölte, hogy e becses gyűjteményeket nem viszi tovább Németországba, hanem Sopronban helyezi biztonságba.

Ezt a feltevést Kozocsa Sándor Vas és Sopron vármegyékre kiterjedő jelentése cáfolta. Soproni tartózkodása alatt sem a bencés, sem az evangélikus egyházi intézményeknél, sem a Műegyetem Gazdaságtudományi Karán, pontosabban ezek pincéiben sem bukkant rá a 60 láda nyomára. Azt azonban megtudta, hogy korábban a városban helyet kerestek az illetékesek ezek elhelyezésére.

Itt kell kitérnünk arra, hogy a Szépművészeti Múzeum legértékesebb műtárgyait – a Veszprémbe kerültek kivételével –, továbbá az ide elhelyezett letéteket, valamint a zsidó tulajdonból nemzeti értékű műkincseket Csánky Dezső múzeumi igazgató, az illetékes miniszter, Rajniss Ferenc utasítására Pannonhalmára, az apátság épületébe szállíttatta, ahonnan az később Sopronba került át. Csánky itt értesült arról, hogy a Veszprémbe levitt négy ládájuk azon a vonaton kapott helyet, amelynek a fertőbozi állomáson veszteglő 52 vagonát a Nemzeti Bank felügyelete alatt álló „aranyvonat” hozta el onnan. Ezeket – a Sopronba irányított ládákat – magához vette, és a többivel együtt a szentgotthárdi apátság pince-óvóhelyére irányította. Mindebből kiderül, hogy a Széchényi Könyvtár anyagát is tartalmazó szerelvény 1945 december elején még Sopron mellett állt, és nyilván itt is lépte át a határt. De erről itthon még senkinek sem volt tudomása.

A következő – augusztus 29-én megtartott tanácsi értekezleten a VKM képviseletében dr. Sebestyén Géza miniszteri osztálytanácsos is részt vett,⁵⁴ és azt jelentette be, hogy a Nyugat-Dunántúlra kiküldött repülőbizottság munkájának eredménytelensége miatt a miniszterhez – Keresztury Dezsőhöz – fordult azzal a kéréssel, hogy nevezzen ki egy négy tagú bizottságot, amelynek „feladata lenne a vidéki múzeumok, levéltárak és könyvtárak biztonságba helyezése, azok állományának megőrzése fölötti felügyelet, részben személyi kiszállás, részben vidéken élő megbízottak által.” Ezt a javaslatot a Tanács elfogadta, és a négy tagot – köztük Varjas Béla könyvtárnokot – meg is választotta.

Sebestyén Géza javaslatában nem esett szó a Budapestről elszállított múzeumi kincsek felkutatásáról, de Varjas Béla nyilván ezek után is nyomozott.

1945. szeptember 11-én Györke József jelentést tett a miniszternek „Az Országos Széchényi Könyvtár nyugatra elszállított könyvei tárgyában”.⁵⁵ Ebben utalt a 60 láda Veszprémbe történt elhelyezésére, valamint arra, hogy tudomása szerint a ládákat onnan tovább vitték, de sorsukról azóta semmi hír sincs.

* * *

Közben Németország területén is folyt az elkallódott dokumentumok utáni kutatás.

1945. október 26-i dátummal kelt az a minisztériumi irat, amely a Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatóságához szolt, és amelyben Szalai Béla miniszteri osztálytanácsos a „Németországba szállított javak” tárgyában kiadott rendelkezésein felül, és azok kiegészítése érdekében újabb adatgyűjtést rendelt el.⁵⁶ Kérte annak közlését, hogy a Múzeum intézményei között van-e olyan, ahonnan a nevezett országba anyag kerülhetett, és tett-e intézkedést – ha igen, mely hatóság által – ezek hazaszállítására.

A Széchényi Könyvtár az előzőekben említett két felszólításra reagálva „Pro domo” jelzéssel a következőket rögzítette:⁵⁷ „Az elszállított értékek közül eddig még semmi sem került elő. Az esetleg előkerülő értékekre való tekintettel az ügyiratot fenti határidővel (1946. július 1.) egyelőre *irattárba tesszük*.”

Tolnai Gábor elnöki tanácsos 1946. június 1-jén telefonon kapott utasítást a VKM-től, hogy az angol követség részére tételenkénti jelentést állítson össze „a nyugatra szállított tárgyakról”⁵⁸ (ezt a levelet minden múzeumi főigazgató megkapta), és

egészítse ki az egyes tételeknél az 1938-as értékek feltüntetésével. Györke főigazgató két nap múlva már fel is terjesztette a jegyzéket, amely az 1945-ös listákkal azonos volt⁵⁹ és gyűjteményrészenként az alábbi összegeket adta meg:

„Apponyi féle Hungarica-gyűjtemény	P. 1,200.000
Régi Magyar Könyvtár I–III.	P. 1,000.000
Todorescu-féle gyűjtemény	P. 150,000
Kézirat-anyag	P. 200.000
	P. 2,550.000”

Június 25-én közölte a VKM a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsával, hogy a külföldre hurcolt Magyar Nemzeti Vagyon Kormánybiztossága megszűntével e vagyon (a Németországba elhurcolt javak) számbavételét, gondozását, biztosítását és hazaszállítását az ő hatáskörükbe utalták át.⁶⁰ Ezért a Minisztérium Fegyverszüneti osztálya számára az eddig történelekről teljes dokumentációt kérték.

Györke Józsefnek a Tanácshoz intézett levele röviden csak annyit jelzett, hogy a Tanácsnak ezekre a kérdésekre már többször is választ adott.⁶¹

Azt, hogy Oroszlán Zoltán egyetemi ny. r. tanárnak mi volt a szerepe az anyag felkutatásában, nem lehet kideríteni. Tény azonban, hogy Györke József július 15-én 6 példányban elküldte az angol tanszék professzora számára a „Németországba szállított anyagunk angolnyelvű jegyzékét”.⁶²

A döntő fordulatot Györke Józsefnek az 1946. április 2-án és 11-én a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsához elküldött felterjesztése rögzítette.⁶³ Ebben jelezte, hogy Hóman Bálint népbírói ügyének főtárgyalása alkalmával tudomást szerzett a könyvtár arról, hogy nyugatra szállított anyaga Ausztriában, Spittalban található meg.⁶⁴ Kérte, hogy a Tanács az anyag hazaszállítása érdekében a Külügyminisztériumban, és esetleg a szállítás részleteinek intézésével megbízott pénzügyminisztériumi kirendeltségnél tegye meg a szükséges lépéseket. Ebben a felterjesztésben közölte azt is, hogy Hóman Bálint vallomása szerint ugyanott az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum ládái is fellelhetők.

Az Igazgatótanács április 12-i ülésén Tolnai Gábor elnöki tanácsos már a kért intézkedések megtételéről számolt be,⁶⁵ továbbá arról, hogy mivel a Nemzeti Bank értékeinek egy jelentős részét is Spittalban őrzik, a bank kiküldöttjei a közeljövőben a helyszínre utaznak, és a bank elnöke, Oltványi Imre megígérte, hogy a bank értékeinek hazaszállítása mellett gondoskodni fognak a múzeumi anyag elhozataláról is. „Örvendetes tudomásul szolgál” mondattal, az akkor szokásos fordulattal zárta le Tolnai Gábor a rövid jegyzőkönyv szövegét.

A ládák szeptember legelején megérkeztek Budapestre és a Nemzeti Bank pán-céltermében helyezték el őket. Most már csak a könyvtárba való átszállítást kellett megoldani, mert mint Varjas Bélának „az OSZK főigazgatója helyett”⁶⁶ az American Joint Distribution Committee Elnökségéhez írt levele jelezte, a Múzeum olyan súlyos anyagi helyzetben van, hogy kincseinek a Nemzeti Bankból történő hazaszállításáról sem képes gondoskodni, ezért a nevezett szervezettől 5-én reggelre, egy órai időtartamra, egy teherautót kért kölcsön.

A ládák átvételére Varjas Béla, az OSZK igazgatója és Kelemen Jenőné dr. Waldapfel Eszter mentek el,⁶⁷ a bank részéről Anderlik Árpád, Gergely József és Gámán József főellenőrök fogadták őket. A ládák sértetlenségének megállapítása után 37-et átadtak a könyvtár kiküldöttjeinek. Ezek elhozatalát Varjas Béla aznapi dátummal a nevezett amerikai szervezetnek kiküldött köszönőlevele bizonyította.⁶⁸ A további 23 darab láda átadására másnap került sor az előző napi személyek részvételével. Hogy ezek a ládák milyen módon kerültek vissza a könyvtárba, nem áll adat rendelkezésre. Tény viszont az, hogy 6-án Varjas Béla igazgató „Szigorúan bizalmas” jelzéssel értesítette dr. Nyárády Miklóst, a VKM államtitkárát az összesen 5620 mű hazatértéről, a ládákban elhelyezett anyag tartalmi összetételéről.⁶⁹

A levélből kiderül a titkos iratkezelés indoka is, arra kéri ui. az államtitkárt, hogy bizonyos magyar tudományos és nemzetérdekek megvédése céljából kezelje bizalmasan a közölt adatokat.

A pont ez ügy végére csak 1946 őszén került. A VKM 124.108/1946 X.ü.o. sz., a Múzeumi Tanácshoz intézett átiratára Varjas Béla közölte a Tanáccsal, hogy az Országos Széchényi Könyvtárnak „sem Ausztria, illetőleg Németország szovjet övezetében, sem másutt külföldön elhurcolt javai nincsenek.”⁷⁰

Így „csendben” tértek haza két évi bolyongás után az Országos Széchényi Könyvtár legnagyobb értékei, a magyar kultúra írásos és nyomtatott műveinek legfontosabb dokumentumai. Az 1946-os beszámoló azonban már megemlítette röviden a „nagy jelentőségű eseményt.”⁷¹

* * *

Az előbbieken összefoglalt tények önmagukért beszélnek. Bizonyítják az Országos Széchényi Könyvtár vezetőinek felelősségteljes munkáját, szervezőképességét, és demokratikus magatartását. Fitz József és Rédey Tivadar nem csak felülről irányították a menekítés keserves folyamatát, hanem maguk is tevőlegesen vettek részt benne. Goriupp Alisz Dezsényi Béla és Bartoniek Emma a saját területükön vezették az anyagkiválogatás, ládázás, elhelyezés és helyrerakás menetét, de a csomagolásban is segítettek. Sajnos nem lehet az akcióban közreműködött munkatársak neveit felsorolni – bár megérdemelnék. Ők gyakran cserélődtek is: katonai szolgálatot teljesítettek, más beosztásba kerültek, ideiglenesen helyezték ide őket. Talán úgy fogalmazhatnánk, hogy mindenki, aki éppen a könyvtárban volt, ereje maximumát adta a nemzeti kincsek megmentése, majd később az olvasótermek újbóli megnyithatósága érdekében.

A felidézett események tükrében nagyon igazságtalan és rosszindulatú lépésnek minősíthető Fitz József főigazgató 1945 közepe felé történt „vezetésre alkalmatlan”-ná nyilvánítása, hiszen közvetlen utódai, régi munkatársai, Györke József és Varjas Béla is az ő szellemében és elképzelései alapján irányították az eltávozása utáni munkákat.

JEGYZETEK

1. OSZKI 267/1938. szeptember 24. és 28. – A német hadsereg megkezdte bevonulását a Szudéta-vidékre.
2. OSZKI 267/1938.
3. OSZKI 112/1941. április 3.
4. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről az 1942. évben.* 1.1. (A továbbiakban: *Jelentés...*)
5. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a Gyűjteményegyetem utóda, elődjéhez hasonlóan több eltérő profilú intézmény felügyelő szerve volt. Így a szűkebb értelemben vett Magyar Nemzeti Múzeum is, amely önmagában is több önálló intézményt foglalt magában.
6. OSZKI 212/1942. – Itt kell megjegyezni, hogy ez alatt az aktaszám alatt több iratot, köztük 1943-ban keltet is találunk.
7. OSZKI 212/1942. szeptember 14.
8. OSZKI 212/1942.
9. A család ugyan az *Esterházy* névformát használta, de mivel a korszak minden iratában az *Eszterházy* változat található, így a palota megnevezésénél ezt az írásmódot követjük.
10. Az érintett helyiségek a földszint 36-os és 38-as szobák.
11. OSZKI 212/1942. szeptember 16.
12. *Jelentés... 1942.* 2. l.
13. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatal 3/1942.
14. OSZKI 25/1943.
15. OSZKI 43/1943.
16. *Jelentés... 1944.* Fogalmazvány. 5. l.
17. OSZKI 109/1943. Ez egy összefoglaló akta, több év dokumentumait tartalmazza, és magában foglalja a ládázásra/csomagolásra vonatkozó kimutatásokat, részjelentéseket, elviteli, átadási jegyzőkönyveket (Veszprém, Kis törzs, Múzeum épülete). Miután a következő részben szinte minden – többször dátum nélküli irat e csomóból származik, jegyzetként a számot csak indokolt esetben tüntetjük fel.
18. OSZKI 109/1943. – Az előző számon található 1943. május 18-i dátummal Hubay Ilona jelentése, amely szerint: „a gróf Apponyi Sándor Hungarica-könyvtárát, valamint az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatványainak – a másodpéldányok kivételével teljes gyűjteményét 73 ládában elcsomagoltam.” Ebből csak az említett 60 darab került le Veszprémbe, a többit a „Kis törzsben” helyezték el.
19. OSZKI 223/1945., 316/1945., 217/1946. stb.
20. Gergely Pál: *Melich János.* (Nekrológ.) = *Magyar Könyvszemle, 1964.* 175–176. l. – Ez a megemlékezés beszámol arról, hogy Melich János egyetemi tanár, az Akadémiai Könyvtár főigazgatója irányította az ottani anyagmentést, és ennek során közel 6000 kötetnyi régi magyar könyv, muzeális tárgy és kézirat (Goethe-, Vörösmarty-, Széchényi-szobák kincseinek) ládába csomagolását. Ezekből 10 darabot a Múzeumnak adtak át, ugyanennyit pedig a Nemzeti Bank bombabiztos pincéibe szállították le. Az utóbbiakat a Bank nyilas elnöksége – az Akadémia megkérdezése nélkül – 1944 novemberében az állam aranyfedezetével együtt átvitette Ausztriába. Az anyagra 1946 nyarán egy, az amerikai zónában fekvő kis falu határában bukkantak rá – sértetlen állapotban. – A Szépművészeti Múzeum anyagáról l. Fitz József „A Közúti Szállítások Parancsnokságához” 1944. október 24-én intézett levelét. (OSZKI 109/1943.)
21. OL K 726; MNM 9/1943. január 11. – A Királyi Könyvtár 2600 díszkötésű könyvet foglalt magában. Ezek – a visszakért Corvina-köteteket kivéve – a harci cselekmények következtében mind elpusztultak. (OL XIX-I-12. 2. d. 757/1947. t. [Voit Krisztina szíves közlése].)
22. *Jelentés... 1944.* 1. l.
23. 1944. március 12-én lépték át a német csapatok a magyar határt, és a főváros felé nyomultak előre. A Kállay-kormány lemondott és 22-én megalakult a Sztójay-kormány.
24. *Jelentés... 1943.* 1. l.
25. Goriupp Alisz: *Az Országos Széchényi Könyvtár Nyomtatványtára a háború utolsó éveiben és az ostrom után.* = *Magyar Könyvszemle, 1946.* 111–116. l.

26. A költöztetés ez esetben kétszeres munkát jelentett. A földszintre levitt vasterem polcain levő anyagot, ami addig numerus currensben sorakozott a polcokon, más helyiségek faállványaira kellett átrakni.
27. Ekkor még folyamatban volt a régi, szakok szerint felállított raktári anyag numerus currens szerinti átrakása, ez a kettősség (szak – numerus currens) magyarázata.
28. 1944. október 15-én hangzott el a rádióban Horthy Miklós fegyverszünetet bejelentő proklamációja, másnap már Szálasi Ferenc vette át az ország vezetését, a „nemzetvezetői” tisztséget.
29. *Jelentés... 1944.* (Fogalmazvány). 4. l.
30. Napló a Hírlaptár biztonságba helyezett anyagáról (az 1944. május végéig történekről).
31. Fitz József: *Könyvtárak a háborúban. Előadás a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1943. évi közgyűlésén.* = *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve, 1941–1943.* Budapest, 1943. 3–7. l.
32. Rédey Tivadar: *A Könyvtárak feladata légítámadás esetén.* = *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve, 1938–1941.* Budapest, 1941. 29–30. l.
33. Az említett remota anyag – amelyben főleg az 1918–1919-es évek baloldali hírlapjai voltak elkülönítve – hozzáférhető elhelyezésének célszerűségét a forradalmak idejéből származó lapoknak hivatalos igazolás céljából történt gyakorlati használata indokolta.
34. A földszinti helyiségekbe és a nagyobb kiterjedésű pincékbe került kötetszám látszólagos aránytalanságának az a magyarázata, hogy a régi kisalakú hírlapok és a folyóiratok szinte mind a földszintre kerültek, míg a nagy formátumú és vaskos napilapok nagy része a pincében kapott helyet.
35. OSZKI 111/1943. Dezsényi Béla jelentése június 15-én „A Hírlaptár bezárása alkalmából félbeszakadt munkálatokról.”
36. *Jelentés... 1945.* 9. l.
37. Zolnai Béla kolozsvári egyetemi tanár kéziratismásolatok elhelyezését kérte Fitz Józseftől, azzal fejezve be levelét, hogy „magam sem tudom mi jobb, semmit sem mozdítani a helyéről vagy elküldeni – esetleg rosszabb helyre. Úgy járunk mint a Mária-siralommal.” – Dr. Bendefy László saját iratainak elhelyezését kérte és kapta meg, Kresz Géza, a Nemzeti Zenede főigazgatója megkeresésére Liszt Ferencnek Eötvös Józsefhez intézett magyar nyelvű levelét helyezte Fitz a páncélszekrénybe. Átvett 22 db gróf Széchenyi Istvántól származó levelet is, amelyek Sylva Tarona grófnő tulajdonában voltak. OSZKI 64/1944; 111/1944; 133/1944; 235/1944; 236/1944; 265/1944.
38. OSZKI 119/1944. – NM 142–1944.
39. 109/1943. [kelt 1944. október 24-én.] Ugyanezen a számon van Németh Ernő telefonértesítésének levélbeni közlése is.
40. OL K 726. 371/a/1944.
41. Csánky Dénes a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatója 1944-től a Műtergyügyi Kormánybiztosság vezetőjeként az e körbe tartozó állami és magántulajdonban (zsidó magántulajdonban!) levő értékek megmentésén, menekítésén, majd visszaszerzésén dolgozott egészen a nyugatra került műkincsek hazahozataláig. Működésének részleteit az Új Magyar Központi Levéltárban őrzött (OL – XIX – I–12. 3d.) beszámolójában dokumentálta.
42. *Jelentés... 1944.* (Fogalmazvány.) 5. l.
43. 212/1942.
44. OSZKI 59/1943. február 13.
45. OSZKI 59/1943. május 4.
46. OSZKI 215/1944. október 6.
47. 245/1944. Eredeti keltezés: november 16.
48. Ortutay Gyula: *A felszabadulás.* = *Kortárs,* 1975. 1. 128–129. l.
49. OSZKI 17/1945. március 30. A MNMT kérésére Fitz József összeállítása a könyvtárat az ostrom alatt ért károkról. L. még a 25. sz. jegyzetet (Goriupp Alisz idézett írása), és az 1945. évi jelentést, 9–10. l.
50. L. a 25. sz. jegyzetet (Goriupp Alisz idézett írása).
51. *Jelentés... 1945.* 1., 9–10. l.
52. OL 726. – MNMT 477/1945. Jegyzőkönyv ... a Tanács jogkörét gyakorló Főigazgatói értekezletről. 11–12. l. – Voit Krisztina: *Magán- és közgyűjtemények sorsa a II. világháborúban és az azt követő években (1944–1950).* = *Magyar Könyvszemle, 1994,* 270–280. l.

53. Dr. Györke József finnugor nyelvész volt, aki 1936-ban gyakornokként került az OSZK-ba. 1945-ben az MNM intézményeit irányító Elnöki Hivatalt vezette, elnöki tanácsosi minőségben. 1945 júniusától a miniszterelnök az OSZK főigazgatójává nevezte ki. Egy éves vezetői munkája során (1946. szeptember 11-én meghalt) lényegében Fitz József nyomdokain haladt. Utóda dr. Tolnai Gábor irodalomtörténész lett.
54. OL K 726 461/1945. Jelentés Vas és Sopron vármegye köz- és magánkönyvtárainak jelenlegi állapotáról. 1945. augusztus 12.
55. OL K 726. – MNMT 552/1945. Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának jogkörével felruházott Főigazgatói Értekezletének ... üléséről.
56. OSZKI 223/1945.
57. VKM 68.108/1945. X. – OSZKI 316/1945. – A teljes jegyzőkönyvről angol fordítás is készült a keresett ládák külföldi azonosításának megkönnyítésére. (OSZKI 258/1946.)
58. OSZKI 359/1945. december 15.
59. OSZKI 217/1946., 342/1946. június 3.
60. OSZKI 217/1946. június 3.
61. VKM 69.680/46. július 6. XII. ü. o. – OSZKI 249/1946.
62. OSZKI 258/1946. április 12.
63. OSZKI 258/1946. július 15.
64. 121/1946.
65. Spittal nevét a különféle iratok és jegyzőkönyvek más-más módon tüntetik fel. Az első erről szóló 121/1946-os iratban Györke József a fogalmazványban *Spital*-ként leírt helyiség nevét *Spittal*-ra javította át, Tolnai Gábor jegyzőkönyveiben (165/1946.) *Spitthal*-t találunk. Ausztriában most három hasonló nevű is létezik: *Spital am Pyhrn*, *Spital*, *Spital am Semmering*, *Spital an der Drau*. Utóbbi Viennai környékén fekszik, nem valószínű, hogy az anyag ide került volna. Sopronhoz legközelebb Spital am Semmering fekszik, a Steyr alatti Spital am Pyhrn már lényegesen távolabb esik a magyar határtól. – Hóman nyilván nem tudott arról, hogy a Szépművészeti Múzeum négy ládája közben Szentgotthárdra, majd húsvét táján Ausztriába került át. Május–június fordulójától már az amerikai hadsereg gondoskodott szakszerű elhelyezéséről.
66. OSZKI 258/1946.
67. OSZKI 302/1946. szeptember 5. – Györke József betegsége alatt és halála után Varjas Béla kapott megbízást az intézmény vezetésére 1947 elejéig, Tolnai Gábor főigazgatóvá történt kinevezéséig.
68. OSZKI 303/1946. szeptember 4. – OSZKI 109/109/1943. (1946. szeptember 5. és 6.)
69. OSZKI 302/1946.
70. OSZKI 305/1946.
71. OSZKI 381/1946. szeptember 27.
72. *Jelentés... 1946. 1. l.*

* * *

E tanulmány megírása során felhasználtuk Haraszthy Gyula még rendezetlen anyaggyűjtését, pótoltuk a hiányokat, továbbá az Országos Levéltár adott korszakának vonatkozó iratanyagát is számba vettük. Miután e tanulmány megírása óta több év telt el, írásunkat az újabb forrásokkal is kiegészítettük.

DIE RETTUNG DER WERTE DER SZÉCHÉNYI-NATIONALBIBLIOTHEK ZWISCHEN 1942 UND 1946

M. NÉMETH

Die Ereignisse des zweiten Weltkrieges hatten bis Ende 1942 kaum einen Einfluss auf das Leben Ungarns und konkret das der Széchényi-Nationalbibliothek. Jedoch nach dem Luftangriff auf Budapest am 12. September 1942 begannen – wie überall – auch in unserer Einrichtung die Arbeiten zur Sicherstellung unseres Bestandes. Nach angemessener Vorbereitung begann schon Ende dieses Monats der Transport der dafür bestimmten Anteile des Bestandes ins Erdgeschoss des Nationalmuseums und der Schutz der dortigen Fenster mit Sandsäcken, und ab 1943 fing man an, die wertvollsten Dokumente in feuerfeste Kisten zu verpacken. Von diesen Kisten wurden 60 nach Veszprém, in den dortigen bombensicheren Schutzkeller der Ungarischen Nationalbank gebracht, andere wiederum – insgesamt 20 an der Zahl – kamen in einen dafür abgetrennten Teil des Schutzkellers in der Budaer Burg. Diese wurden im Herbst 1944 ins Gebäude des Ungarischen Nationalmuseums zurückgebracht.

Die interne Sicherstellung des Bestandes vor Ort wurde 1943 und 1944 fortgesetzt. Nachdem die Räumlichkeiten im Erdgeschoss gefüllt waren, brachte man die zu schützenden Werte, in erster Linie die Sammlung ungarischer Zeitungen, die einzigartig dieser Art war, ins Kellergeschoss. Im Interesse der Benutzer war man bemüht, das Material überall zugänglich zu unterbringen, aber dies konnte letzten Endes nur bei den am meisten benutzten Werken und Zeitungen dieser Jahre gewährleistet werden.

Während der zu Weihnachten 1944 einsetzenden Belagerung Budapests wurde der Luftschutzdienst verstärkt, viele zogen sogar in die Kellerräume des stabilen Gebäudes. Am 16. Januar, zum Schluss der Belagerung der Pester Stadthälfte verminten die Deutschen das gesamte Gebäude und wollten es sprengen. Zum Glück konnte eine sibirische Einheit, die durch die Hintertür ins Gebäude drang, die Minenarme vernichten und somit das Leben von 100 Menschen, und geschriebene sowie gedruckte Werte der nationalen Kultur retten. Das Gebäude war von mehreren Einschüssen getroffen, es entstanden auch materielle Schäden, die aber nicht bedeutend waren.

Im Herbst 1944 wollte die Führung der Bibliothek auch die größten Werte, die nach Veszprém gebracht worden waren, zurückführen, aber bis Dezember stellte sich heraus, dass die 60 Kisten zusammen mit den Goldreserven des Landes und weiteren Werten erst an die österreichische Grenze und später weiter nach Österreich transportiert wurden. Es dauerte zwei Jahre, bis der Auffindungsort des Materials ermittelt und es nach Hause zurückgeführt werden konnte.

Damit blieb der Bestand der Széchényi Bibliothek der Nachwelt vollständig erhalten.

Die Sicherstellung des Bestandes konnte unter der Leitung des Generaldirektors Dr. József Fitz, seines Stellvertreters Dr. Tivadar Rédey und der leitenden Mitarbeiter der Drucksachensammlung Alisz Goriupp bzw. der Zeitungssammlung Béla Dezsényi dank der aufopferungsvollen Arbeit der Mitarbeiter der Bibliothek mit einer vorbildhaften Organisiertheit gewährleistet werden.

Die Nachwelt kann nur mit größter Dankbarkeit ihres Durchhaltens gedenken.

III.

KÖNYVTÖRTÉNETI ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Régi hazai szerzők és munkáik

BORSA GEDEON

A múlt anyagi és szellemi kultúrájának emlékei vagy tárgyakban, vagy írásos formában maradtak fenn, amelyekre támaszkodik a korábbi időkre vonatkozó minden ismeret. A tárgyak mérete rendkívül változó: a piramisoktól kezdve borsszem nagyságú ékszerekig. A viszonylag kisebbek, mozdíthatók gyűjtő, megőrző, feltáró és bemutató helye a múzeum. Ugyanezt az összetett feladatot az írások közül a hivatalos ügyintézés során keletkezett iratok területén a levéltárak, a többinél pedig a könyvtárak látják el. A technika a 20. században az információknak (hangban és képen) újabb és újabb hordozóit hozta létre a hang és a kép (beleértve a betűkép) rögzítésének különböző formáiban. A legutóbbi idők fejlődése azután a számítógép segítségével minden korábbit összefoglal és a továbbfejleszt.

A címben megjelölt téma közelítése végett a továbbiak – valamennyi többi kategóriát immár tudatosan figyelmen kívül hagyva – kizárólag csak a könyvtárak gyűjtőkörébe tartozó dokumentumok vizsgálódására terjednek ki. E gyűjteményekben Gutenberg óta fokozatosan egyre több a nyomtatvány, de a kéziratok (illetve a 20. században sokszor gépiratok) továbbra is fontos helyet töltenek be. Századok során a nyomtatványokon belül mind több és több különböző és egyre sajátosabb csoport alakult ki: a könyvek mellett plakátok, hírlapok, kották, térképek stb. Valamennyi száma állandóan és többnyire egyre nagyobb mértékben növekszik. Az áttekintés felettük ennek megfelelően mind nehezebb, jóllehet ezek a múltra vonatkozó ismeretek igen fontos forrásai. Ezért már régen felmerült az ilyen dokumentumok legfontosabb adatainak rendezett formában történő rögzítésének gondolata. Ennek eszköze egyrészt az egyes könyvtárak állományának katalógusokban történő feltárása, másrészt a könyvtári dokumentumok legfontosabb adatainak bizonyos szempont szerint – immár lelőhelytől független – gyűjtése, rendszerezése és publikálása, vagyis a bibliográfia. A katalógus és a bibliográfia az a két, az évszázadok során kialakult és eddig bevált eszköz, amelynek segítségével lehet megkísérelni a tájékozódást a dokumentumok egyre terebélyesedő és nem ritkán szinte áttekinthetetlen dzsungelében.

A *katalógusok* adnak eligazítást, hogy milyen dokumentum található egy-egy könyvtárban vagy azok kisebb-nagyobb csoportjában. Természetesen rendkívül sok múlik azon, hogy a feltárás mennyire szakszerűen, milyen pontosan és mennyire hatékony módszerrel történt. Minél magasabb színvonalú ez és minél nagyobb ál-

lománnyal rendelkezik a gyűjtemény, annál nagyobb az esély, hogy egy adott dokumentumot ott meg lehessen találni. Ezért különösen jelentősek a világ legnagyobb könyvtárainak publikált katalógusai. Így pl. a londoni British Museum, ma British Library által őrzött, 1956 előtt készült könyveknek leírása nem kevesebb, mint 263 hatalmas kötetet tölt meg. Ha azután egy egész ország jelentős könyvtárainak összesített katalógusát adják közre, különösen ha az az Egyesült Államok, úgy már igazán monumentális, központi katalógusról van szó. Nem kevesebb, mint 754 nagyalakú kötetében több, mint tíz millió ugyancsak 1956 előtt megjelentetett könyv adatai találhatók ebben. Ez az önmagában is szinte könyvtáryi méretű katalógus mutatja, hogy az évszázadok során közreadott könyvek mennyiségük miatt immár szinte átrághatatlan káshaeggyé álltak össze. Ennek tudható be, hogy ez az amerikai központi katalógus volt feltehetően az utolsó ilyen, nyomtatott könyv formájában kiadott, nagy katalógus, amelynek az előkészítése is még kizárólag a hagyományos, kézi módszerrel történt. Az ilyen és ehhez hasonló, regionális vagy akár nemzetközi katalógusok feladatát a jövőben bizonyára már számítógépes adatbankok fogják ellátni.

A *bibliográfiáknál* a legkíváncsabbnak természetesen az tűnik, ha a világon eddig készült valamennyi nyomtatványról a legfontosabb adatokat (szerző, cím, impresszum, terjedelem, esetleg a szakirodalom, lelőhely) tartalmazó és a pontos azonosítást lehetővé tevő, egyetlen, nemzetközi leírás készülne. Ezeket a könyvtárak – nemzetközi szabványként – saját katalógusaiba beleépíthetnék, ill. amelyekre a szakirodalomban azonosítószámként hivatkozni lehetne. Ez azonban természetesen elméleti célkitűzés, amely az eddig megjelent nyomtatványok sok tucat milliói esetében a gyakorlatban megvalósíthatatlan. Ennek ellenére a kezdetektől fogva fennállt a teljességre való törekvés igénye. Ilyen szándékkal jelentette meg Konrad Gesner már 1545-ben „Bibliotheca universalis” c. munkáját. Akárcsak általában a könyvtári katalógusokban, ebben az első világbibliográfiában is a szerzők betűrendjében sorakoznak munkáik kiadásainak adatai. E módszer mentén haladva mások is törekedtek hasonló összeállításra. Ezek közül több is a szívós és következetes munka ellenére is torzó maradt. Így most már általánosan elfogadottá vált az a vélemény, hogy lehetetlen, akárcsak a nyomtatott könyvek kategóriájára szorítkozva is, teljességre törekvő és időhatár nélküli világbibliográfiát, még csak az európai kultúra területére korlátozva is, egyetlen vállalkozás keretében elkészíteni.

A módszertani kézikönyvek az ilyen általános bibliográfiákhoz sorolják a bibliográfiák bibliográfiáit (közkeletű kifejezéssel: bibliográfia a négyzetben) is, kezdve Philippe Labbé „Bibliotheca bibliothecarum” c. művétől (1664), Julius Petzhold „Bibliotheca bibliographica” c. alapvető összeállításán (1866) át Thomas Bestermann „World bibliography of bibliographies” (4. kiad 1965–1974) c. monumentális munkájáig. Ez utóbbi közel 140 000 bibliográfia adatait tartalmazza. Ez az óriási szám is elég annak érzékeltetéséhez, hogy a teljességre való törekvés a nagy számok rengetegébe vezet még olyan szűk területen is, mint maguk a bibliográfiák.

Ugyancsak az általános bibliográfiák körében tartják számon az általános életrajzi kézikönyveket. Itt már korán szükségesnek mutatkozott, hogy a szerzők műve-

inek felsorolásán kívül kitérjen életük legfontosabb adataira is. (Könnyű belátni, hogy az azonos nevű szerzők megkülönböztetéséhez ez eleve elengedhetetlen.) A teljességre törekvésnek a vágya ezen a területen is élt, de él még most is. Az elmúlt századok tapasztalatai alapján immár mindenkinben tudatossá kellett válnia, hogy a 20. század végén a kezdetektől máig tartó és az egész világra kiterjedő életrajzi bibliográfiát összeállítani reménytelen. Ilyen körülmények között az „Index bio-bibliographicus notorum hominum” (IBN) elnevezésű vállalkozás 1974-től azt tűzte ki célul, hogy a legfontosabb életrajzi lexikonokhoz, névtárakhoz stb. mutatót készít az azokban ismertett személyek szerint. Ezernél jóval több ilyen nyomtatott forrást tárnak fel ehhez, immár tudatosan túllépve a sokáig egyedül Európát számba vevő gyakorlaton, most már az egész világból. A latin-, görög-, héber- és cirill betűt használó nemzetek „általános”-nak nevezett sorozatával párhuzamosan folyik a kínai és az örmény, továbbá tervbe vannak véve további (japán, indiai, mohamedán kultúra stb.) sorozatok publikálása. Érdekes megemlíteni, hogy az „általános” sorozat 1994-ben megjelent 70. kötete éppen Fiáth Pál (1850–1935) fejférmegei főispánnal fejeződik be. A vállalkozás méreteire jellemző, hogy összesen mintegy öt millió személy regisztrálásával számolnak. Féllelmetes szám!

A bibliográfiák tehát nagyon kevés kivételtől eltekintve mind valamiféle önkorlátozással élnek, amikor meghatározzák az általuk feldolgozni kívánt területet. A *szűkítés* szempontja igen sokrétű lehet: terület, idő, szakterület, publikálási forma (pl. hírlap) stb. A nyomtatványok teljességre törekvő bibliográfiái közül a legnevezetesebb időbeli megszorítással él: kizárólag az 1501. január elseje előtt készült nyomtatványokat kívánja feltárni és leírni. Ez a „Gesamtkatalog der Wiegendrucke” elnevezésű és még a 20. század első évtizedében megindított berlini vállalkozás, amelynek publikálása 1925-ben indult meg. Természetesen figyelembe kell venni a két világháborút és a munka rendkívül igényes voltát, mindezek ellenére is elgondolkodtató, hogy az igen komoly anyagi és szellemi erőfeszítések mellett is kilenc évtized után a 15. századból fennmaradt, kb. 28-30 000 féle ún. ősnyomtatvány leírása során jelenleg még mindig csak a „G”-betű végén tart, alig érve el az egésznek 40%-át. Jóllehet készültek tervek hasonló vállalkozásra a 16. századi nyomtatványok nemzetközi bibliográfiájához, megvalósításuk azonban egyetlen munkálat keretében hiú reménynek bizonyult. Az ebben az időszakban készült mintegy félmillió különböző nyomtatvány részletekben történő bibliográfiai feltárása ezért csak az egyes nemzetek egyedi erőfeszítéseinek összegezésétől várható.

A nemzetekhez érkezve merül fel a „patriotikum” (többese: „patriotika”) fogalma. Az ennek jelölésére szolgáló kifejezést az országok latin nevéből képezik: hungarikum, helvetikum, polonikum stb. Ez alatt értendő a nyomtatványok esetében minden ilyen formában többszörözött dokumentumnak egy-egy nemzettel fennálló nyelvi (I), területi (II), személyi (III) és tartalmi (IV) kapcsolata. Ezek bibliográfiai számbavételét a nemzeti bibliográfiák keretében végzik, amelyek egyik ága az újonnan megjelenő kiadványok folyamatosan regisztrálása: a kurrens nemzeti bibliográfia. A másik ága az elmúlt idők egy-egy korszakából végzi ugyanezt a feladatot: ez a retrospektív nemzeti bibliográfia. Mindkettő gondozása a legtöbb or-

szágban a nemzeti könyvtár feladata. Így van ez Magyarország esetében is, ahol az Országos Széchényi Könyvtár dolgozik ezen.

Elérkezve immár a *retrospektív magyar nemzeti bibliográfiához*, a fentiekben előadott számos nemzetközi tapasztalat alapján határozottan lehet állítani, hogy ennek feltárását, ill. mind igényesebb módon történő felfrissítését, csakis szakaszonként lehet megvalósítani. Az ún. „régí nyomtatványok” fogalmának felső időhatárát nemzetközileg egyre általánosabban a 18. század végével vonják meg. Ennek kijelölése nemzetközileg technika-, ill. társadalomtörténeti megfontolások alapján történt. Ehhez igazodva a záróév Magyarországon is, a korábbi 1711 helyett 1800 lett. A patriotikumok fentebb említett négy kategóriája közül az első kettőbe (nyelv és terület) tartozó nyomtatványokat az 1711. évvel bezárólag még a múlt században „Régí Magyar Könyvtár” c. alapvető bibliográfiája első két kötetében (RMK I [1879] és RMK II [1885]) Szabó Károly foglalta össze. Ugyanő elkezdte a harmadik (szerzői) kategóriába tartozó nyomtatványok adatainak összegyűjtését is. Munkáját halála után Hellebrant Árpád fejezte be RMK III (1896–1898). A negyedik, tartalmuk alapján magyar vonatkozású nyomtatványok átfogó bibliográfiájára eddig nem történt még csak meggyőző kísérlet sem. Ennek az a magyarázata, hogy ez a kategória rendkívül összetett, határai pedig szinte megállapíthatatlanok. Így ez a csoport a továbbiakban kívül marad ennek a mostani vizsgálódásnak a keretein.

A 20. század utolsó évtizedeire a korábbiakhoz képest jóval több hazai és külföldi könyvtár állományából sikerült a régi, magyar vonatkozású nyomtatványokra vonatkozó adatokat kigyűjteni. Így elérkezettnek látszott az idő az immár meglehetősen gazdag kiegészítések felhasználásával – korszerű módszertani megoldásokkal párosítva – a retrospektív nemzeti bibliográfia legrégibb korszakának újabb feltárására. Így indult meg az első és második (nyelv és terület) kategóriát összevontan magába foglaló és időrendben haladó „Régí Magyarországi Nyomtatványok” elnevezésű vállalkozás. A mai napig ennek két kötete jelent meg (1473–1600: 1971 – 1601–1635: 1983), míg a harmadik (1636–1655) szerkesztés alatt áll. A 17. század még hátralevő évtizedeiben készült nyomtatványok előreláthatólag további három kötetben lesznek majd feltárhatók.

Petrik Géza „Magyarország bibliographiája 1712–1860” c. munkájához (I–IV: 1888–1895) az 1712–1800 között készült hazai nyomtatványokról széleskörű és tervszerű adatgyűjtés eredményeként jelentős kiegészítéseket sikerült közreadni (V–VIII: 1971–1991). Így ma, ha nem is teljesen új feldolgozásban, de a 18. század nyelv és terület szerint magyar vonatkozású nyomtatványairól – nyomdászmutatót is beleértve – viszonylag jó áttekintés áll már rendelkezésre.

A harmadik, szerzői kategóriában is nagyszámú új adatkiegészítés halmozódott fel az elmúlt évtizedek során az OSZK-ban. Itt azonban a további, még ismeretlen nyomtatványok aránya – a nyelvi és területi kategóriában tapasztaltakkal szemben – továbbra is igen magas. Ezért itt még nem lehet időszerű a teljesen új feldolgozás, hanem csak a RMK III-hoz eddig ismertté vált pótlások, kiegészítések és javítások összegyűjtésére, majd ezeknek négy kötetben történt közreadására került sor (1990–1993). Megjelent továbbá ezekhez, valamint az eredeti RMK III-hoz jól használható,

összesített névmutató is (1996). A következő feladat e téren az 1712–1800 közötti időszakban készült nyomtatványok jól áttekinthető összefoglalása, mert ezeket ma még Petrik bibliográfiai kazaljából kell kihüvelyezni. Az ő adatai pedig – úgy tűnik – a korábbi időszakban tapasztaltaknál is jelentősebb kiegészítésre szorulnak.

A fentiekből már kiderült, hogy a szerzői hungarikumokra vonatkozó adatgyűjtés területén még sok a tennivaló. Ennek a feladatnak az elvégzése több vonatkozásban is más feltételek mellett történik, mint a nyelvi és a területi kategória esetében. Egyfelől könnyebb ez a munka, mert a könyvtárakban a katalógusokban a szerzők szerint aránylag jó áttekintés áll rendelkezésre, míg a régi, hazai nyomtatványokat legfeljebb a legrégebb, kéziratos leltárkönyvek átnézésével lehet keresni, ahol a nyomtatás helyét és évét sokszor egymás mellett kiemelve tüntetik fel. Másfelől azonban sokkal több és főleg külföldi gyűjteményben őriznek ilyen köteteket. A hazai nyomtatványok példányai ugyanis nem nagyon szóródtak: több mint kilencven százalékukat ma is a Kárpát-medencében őrzik. Ezzel szemben a szerzői hungarikumoknál ez az arány éppen fordított: jó, ha tíz százalékuk lelhető fel ezen a területen.

Az ún. „szerzői” kategóriába a legrégebbi századokból nem csupán a nyomtatott művek szorosabb értelembbe vett szerzői és társszerzői tartoznak, akik a könyvtári katalógusokban elvben felelhetők, hanem ezek köre lényegesen szélesebb. Vagyis mindenki, aki a mű, vagy annak csak egyetlen önálló része (ajánlás, üdvözlővers stb.) létrejöttében szellemileg közreműködött: ennek írója, fordítója, átdolgozója, sajtó alá rendezője stb. A részletmunkák kikutatása már lényegesen nehezebb feladat, hiszen ezeket a könyvtári címleírások általában nem tüntetik fel. Így ezekre vagy a szakirodalom, esetleg a mű más kiadása alapján, és végül, de nem utoljára, a véletlen alapján lehet rábukkanni.

A vakszerencse természetesen nem nyújt megfelelő alapot a módszeres anyaggyűjtéshez. A régi hazai szerzők nyomtatásban megjelent munkáinak a könyvtárakban történő felkutatását támogató segédletekre is szükség van. Ehhez jelentős támaszul szolgál a RMK III és annak pótlásaihoz készült és fentebb már említett betűrendes mutató. Kifejezetten az ebbe a kategóriába tartozó régi nyomtatványoknak a könyvtárak katalógusaiból történő kikereséséhez készült 1989-ben a „Régi Magyarországi Szerzők” (RMSZ) c. kötet. Ez a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia legrégebb korszakának (a kezdetektől a 18. század végéig) az utóbbi évtizedekben történt megindítása során pontosított szempontok alapján (vö. Magyar Könyvszemle 1978. 303–313) tartalmazza a hazainak (hungarus) minősülő szerzők legfontosabb adatait (név és annak eltérő alakjai, születés hely és év, foglalkozás stb.), amennyiben az illető szellemi közreműködése 1801 előtt készült nyomtatványban kimutatható. A több mint tízezer nevet tartalmazó jegyzék egyelőre meglehetősen fogyatékosan és hibáktól sem mentesen látott napvilágot. Az átdolgozás során be kellett látni, hogy az egyre duzzadó adattömeg igényesebb feldolgozása érdekében szűkíteni kell a feltárandó személyek körét. Így a továbbiakban kimaradtak azok, akiknek csak kéziratos munkájuk maradt fenn. Ennek megfelelően módosult a tervezett új kiadvány címe is: „Régi Nyomtatványok Magyarországi

Szerzői” (RNYMSz). A mielőbbi megjelentetés és a jobb áttekinthetőség érdekében két korcsoportra kellett osztani az anyaggyűjtést: a nyomtatás kezdeteitől a 17. század végéig és a 18. századra. (A jelentős adattömegnek különböző szempontok szerinti tagolása teszi a gyakorlatban lehetővé az ezzel történő eredményes munkát, amit bibliográfiai „szalámi-taktiká”-nak lehet nevezni. Ellenkező esetben a hatalmas mennyiségű adat – a fentiekben több példával is igazoltan – „megüli a gyomrot”, vagyis a munkálat befejez(het)etlenné válik.)

A négy patriotika kategória egyben értékelő sorrendet is jelent. Az első kettő (nyelv és terület) ezek közül a legfontosabb, amelyek összevonva kerülnek bibliográfiai feltárára, míg a harmadik (szerzői) kategóriába tartozók anyaggyűjtése akár az előzőekkel együtt is végezhető, azonban a könyvészeti feldolgozása ezekről függetlenül. A legterjedelmesebb negyedik hungarikum csoport (tartalmi) áttekinthetővé tétele az előzőektől eltérő, teljesen már módszereket igényel. A hazai szerzők munkái a fenti kategóriák között megoszlanak: közülük a külföldön magyarul az első, az itthon idegen nyelven nyomtatottak a második, míg a külföldön előállított idegen nyelvűek a harmadik, végül az őket érintő (pl. nekik ajánlott) kiadványok a negyedik csoportba kerülnek.

Az adatoknak szerzők szerint rendezett áttekintését, a *bio-bibliográfiát* tehát már csak a fentiek is szükségessé teszik. Az ehhez a műfajhoz tartozó művek általában három csoportra oszlanak: az életrajzra, a művekre és az előző kettőre vonatkozó szakirodalom jegyzékére. Jóllehet a magyar nemzeti bibliográfia irányában tett első próbálkozások is ilyen szerzőközpontúak voltak (Czvittinger, Bél, Bod, Horányi, Weszprémi stb.), a korszerű igényeket e téren elsőként azonban Szinnyei József alapvető munkája elégítette ki (Magyar írók élete és munkái. I–XIV. 1891–1914.). Óriási feladatot vállalt és végzett el ő ezzel. Mivel szoros kapcsolatban kívánt maradni az élettel, ezért adatgyűjtésének időkorét nem zárta le, hanem az újakat folyamatosan bedolgozta. Ennek azután az lett a következménye, hogy az első kötetek még viszonylag gyorsan haladtak az ábécében, de későbbiek egyre lassabban. Így műve eleje és vége között jelentős egyenetlenség mutatkozott. Miután ezt ő maga is érzékelte, és be kellett látnia, hogy képtelenség napra késznek lenni akár csak egyetlen kötetben belül is, ezért a harmadik kötettől a nyomdai ívek végén legalul jelölte, hogy annak kéziratát mikor adta nyomdába. Munkájának használói azonban e korábbi kötetek kapcsán is igényelték azt a korszerűséget és az új adatoknak azt a bőségét, amelyet a későbbi kötetekben volt alkalmuk tapasztalni. Ezért már Szinnyei utolsó kötetének megjelenését követő évben, 1915-ben a MTA megbízta Gulyás Pált a kiegészítő sorozat elkészítésével. Az első kötet azonban az első világháborút követő számtalan nehézség miatt csak 1939-ben jelent meg. A második világháború vége felé 1944-ben, számolva az azt követő gondokkal, amelyek hosszú ideig megakadályozhatják a további publikálást, a hatodik kötetet bár, erősen csökkentett terjedelemben, de még gyorsan megjelentették a „D”-betű végéig. A borúlátó aggodalom teljesen megalapozott volt: Gulyás kéziratának, ill. cédulaanyagának további megjelentetése, amely a Szinnyei-féle sorozattal együtt immár összesen kb. 80 000 személy adatait rögzítette, hosszú évtizedekre ismét megakadt. Csak 1990-től sikerült Gulyás kb. 1950-ig

terjedő adatgyűjtésének további részeit sajtó alá rendezni, és megjelentetését folytatni. Ennek során – a kezdeti lendület után némileg akadozva – 1995-ben sikerült közreadni a 18. kötetet az „M”-betű végéig.

Ennek az új Gulyás-féle sorozatnak valamennyi kötetében az azt sajtó rendező Viczián János adatközlésre vonatkozó felhívása olvasható a Szinnyei-féle bio-bibliográfia tervezett, immár harmadik sorozatához. Miután ez – úgy tűnik – ismét követi elődeinek időhatárt szabni nem kívánó gyakorlatát, a történelmi tapasztalat alapján megvalósulásának kilátásait – egyedül ennek alapján is – sajnos igen borúlátóan lehet csak megítélni. Az ilyen rendkívül nagy lélegzetű vállalkozások, amelyek a legkedvezőbb körülmények között is csak hosszú évtizedek során több tucatnyi kötetben láthatnak napvilágot, már beprogramozottan magukban hordják az elavultságot, hiszen a vállalkozás befejeztével az eleje már bizonyosan hiányosnak minősül, így azonnal lehet már tervezni a következő sorozatot: Szinnyei–Gulyás, Gulyás–Viczián. A megoldás – a retrospektív nemzeti bibliográfia kapcsán a fentiekben előadottak alapján – egyedül a időegységekre történő bontásban kereshető. Mélyreható, az eddig eredmények összefoglalása mellett érdemi újat is nyújtó vállalkozás csakis így képzelhető el. Ezzel párhuzamosan egyben szükséges a más téren történő szűkítés is. Így az „író” fogalmának meghatározásánál az önálló kiadványok szerzőin túlmenően ugyanis aligha képzelhető el pl. az összes napilapban, folyóiratban stb. nyomtatásban megjelent valamennyi cikk szerzőjét mind feltárni. Ez a feladat alighanem az egyes kiadványtípusok (pl. hírlap) vagy szakmák (pl. orvosi) szerinti speciális bio-bibliográfiák feladata lesz.

Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy a régi hungarus (leegyszerűsítve: hazai) szerzők külföldön megjelent munkáinak még jelentős része feltáratlan: minden negyedik-ötödik munka, amely – pl. külföldi gyűjtemény katalógusából – előkerül, korábbi ismeretlen e gyűjtés számára. A régi nyomtatványnak csupán egy részét (pl. a szerzőhöz intézett üdvözlővers) író hungarusok esetében ez az arány még ennél is sokkal rosszabb, szinte minden második újdonságnak minősül. Így biztosan még sok munka van hátra ahhoz, hogy érdemes legyen olyan részletes, új feldolgozásba fogni, amint ez a nyelvi és területi kategória esetében a RMNy keretében történik. Ott ugyanis a tapasztalat azt mutatja, hogy csak minden negyven-ötvenedik újonnan regisztrált példány új bibliográfiailag. Az ilyen arány azután már megnyugtatóan biztos alapot nyújt a munkában és időben egyaránt igencsak igényes új feldolgozáshoz. Az anyaggyűjtésnek ilyen viszonylagos teljessége alapján szinte bizonyos, hogy több évtizedig, akár egy évszázadig nem fog annyi új adat gyűlni hozzá, amely szükségessé tenné majd az újabb bibliográfiai összefoglalást.

A várható kiegészítések megoszlása azonban igen aránytalan: számuk ugyanis az időrendben haladva jelentősen növekszik. Már szó volt róla, hogy az ősnymtatványok feletti igényes áttekintés a GW-vel remélhetőleg megoldódik. Miután ennek szerkesztőségében a még nem publikált rész anyaggyűjtése megvan, onnan lehet információt szerezni ez ebbe a csoportba tartozó kiadványokról is. A 16. századi nyomtatványok feltárása terén éppen az utolsó évtizedekben jelentős előrehaladás történt nemcsak Magyarországon az OSZK nyomtatásban közreadott kataló-

gusával (1990: közel 13 000 tétel) és a RMNy bibliográfiával (1971: majd 900 tétel), hanem nemzetközileg is. Ezek közül is kimagaslik az összefüggő német nyelvterületen készült nyomtatványok első, összefoglaló és leíró jegyzéke (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts* (VD 16). 1983–1995.). Ebben közel százezer tételben majd 80 000 különböző nyomtatvány leírása található. Rendkívül fontos ez magyar szempontból, hiszen a hazai gyűjteményekben őrzött 16. századi nyomtatványoknak hozzávetőleg hatvan százalékát ezen a területen állították elő. A bibliográfiai áttekinthetőség azonban a 17. és 18. században jóval a korábbiaké alatt marad. Így ha valamelyik hazai szerzőnek minél későbbi kiadványáról van szó, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az nem szerepel az eddigi adatgyűjtésben.

Természetesen ez a tapasztalat pozitíven is érvényes: a hungarusok 15–16. században megjelent munkái nagy valószínűséggel már szerepelnek az OSZK nyilvántartásaiban. Ezen belül a 15. századból már komoly meglepetésszámba megy manapság egy-egy korábról ismeretlen kiadvány felbukkanása, a 16. századból ugyanennek a valószínűsége természetesen már nagyobb. Az ebből a korból származó kiadványok közül ugyanis rendkívül sok ma csupán egyetlen példányban (igen gyakran ez is csak töredék formájában) maradt fenn. Ez a helyzet pl. a RMNy első kötetébe tartozó nyomtatványok esetében, ahol ezek aránya nem kevesebb, mint 46 százalék. Más irányú tapasztalatok is megerősítik ennek a nagyarányú pusztulásnak a feltételezését. Így a hazánkban 1582–1605 között nyomdászként tevékenykedett Joannes Manlius tucatnyi könyvkötéséből kiemelt és műhelyéből származó, összesen több négyzetméter felületű makulátúrapapírnak több mint háromnegyede bibliográfiailag korábról ismeretlen kiadványából származik. A fentiekből az a következtetés vonható le, hogy egyrészt milyen sok nyomtatvány pusztulhatott el immár nyomtalanul, másrészt azonban az is feltételezhető, hogy egy-egy példány azért még ma is felismeretlenül meglapulhat valamelyik gyűjteményben. Ilyen kötetek előkerülésével tehát mindig számolni lehet. A tapasztalat is azt bizonyítja, hogy pl. a magyar nyelvű és ezért hazánkban az állandó használatban csaknem kivétel nélkül elpusztult kiadványfajták (pl. egyházi énekes- és perikopáskönyvek) közül azok a példányok, amelyeket itthon nem használtak, hanem azokat még újonnan külföldre vitték, a nyelvérthetelensége miatt ott senki sem olvasta, így teljes épségben megmaradtak. Kétségtelenül a fenti magas pusztulási arány és nyelvi izoláltság elsősorban magyar különlegesség, de a nyomtatványok számának erős fogyatkozása általános jelenség volt és ma is az. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a 16. századi kiadványok eddigi bibliográfiai feltárása még ugyan meglehetősen távol áll a teljességtől, de 17–18. században készültékénél azért lényegesen jobb.

A fentiek alapján felmerül annak a lehetősége, hogy a 15–16. században megjelent munkák hazai szerzőire vonatkozó ismereteket talán már érdemes lenne – a gyors elavultság veszélye nélkül, immár a tartós használhatóság jegyében – összefoglalni. Ennek két, egymást nem kizáró változata képzelhető el. Az egyik az ilyen, 1601 előtt tevékenykedett személyekről összeállítható lexikon életrajzzal, a mind kéziratból, mind nyomtatásból ismert művek jegyzékével és az ezekre vonatkozó

szakirodalom bibliográfiájával. Szinte bizonyos, hogy az ilyen összeállítás nem igényelne a megjelenését követő néhány év múltán új, átdolgozott kiadást, szemben az „Új Magyar Irodalmi Lexikon”-nal, hiszen ott sem a századokkal ezelőtt elhunyt szerzőkkel kapcsolatban támadtak gondok. A másik út ugyanehhez a célhoz olyan sorozat közreadása lehetne, amelyben egy-egy régi hazai szerzőre vonatkozó teljes korábbi ismeretanyag új feldolgozása mellett a szerzőre és munkáira vonatkozó további kutatások kiérlelt, lehetőleg közel azonos igényességgel elkészített eredményei kerülnének monografikus formában megjelentetésre. Ez természetesen nem vonatkozhat mindenkire, hanem csupán azokra, akiknek tevékenysége az ilyen jellegű feldolgozást igényli. Ide elsősorban azok tartoznak, akiknek munkáit sok kiadásban jelentették meg, vagy akiknek nagyon sok írása ismeretes.

A továbbiakban erre az utóbbi, *monografikus feldolgozásra* vonatkozó elképzelések részletesebb kifejtésére kerül sor. Hogy ez ne legyen csupán elvont spekuláció, ehhez a Michael de Hungariáról e cikk szerzője által készített tanulmány tapasztalatai szolgáltak alapul, amelynek létrejöttéhez a szempontok lényegében a fenti gondolatmenet mentén kristályosodtak ki, feltehetően még nem minden vonatkozásban a végleges formájában.

A bio-bibliográfiák a már említett hármas tagolódásukban (életrajz, művek és szakirodalom) lényegében tartalmazzák a szerzőre és munkájára vonatkozó leglényegesebb tudnivalókat. Nyilvánvaló, hogy a monografikus feldolgozás esetében sem hiányozhat ezek közül semmi sem. Ez esetben azonban a téma vizsgálatának a lehető legalaposabbnak kell lennie, amelyhez természetesen az arra vonatkozó teljes szakirodalmat át kell tekinteni. A bio-bibliográfiák esetében ez az ottani harmadik csoport szükségszerűen válogató jellegű: egyrészt csak a legfontosabb és többségében kizárólag a témával foglalkozó munkák és cikkek kerülnek be oda, másrészt ezeknek is csupán a bibliográfiai adatai. Ezzel szemben a monográfiában a figyelembe veendő publikációk köre ennél jóval szélesebb, ráadásul azok megállapításaival kapcsolatban állást is kell foglalni. Ez így közvetve és különösen olyan szerzők esetében, akiről eddig nem sokan és nem sokat írtak, egyben akár a szakirodalmi bibliográfiát is alkothatja. Ez esetben is megmarad tehát a bio-bibliográfiák szokásos hármas tagolása azzal a különbséggel, hogy a szerző és művei tárgyalása mellett a rájuk vonatkozó és érdemleges megállapítást tartalmazó irodalmat teljességre törekvően feltáró jegyzetek egyben a szakirodalmi bibliográfiát is alkotják. Elképzelhető, hogy olyan szerző esetében, akivel már eddig is kiterjedt irodalom foglalkozott, ezek közül a legfontosabb könyvek, tanulmányok és cikkek jegyzékét érdemes külön is – tehát a jegyzetekkel párhuzamosan – összeállítani.

A monográfia két főrésze közül az első tehát a *szerző*. Itt az ő családjára, tanulmányaira, irodalmi és – ha volt – más hivatásbeli munkásságára vonatkozó lehető legalaposabban összegyűjtött adatokból kell összeszőni az életrajzát. Ehhez a mostani vizsgálódáshoz támaszul szolgáló Michael de Hungaria monográfia nagyon kevés alapot nyújt a tapasztalatokhoz. Az ő személye ugyanis – minden, akár kétségbeesettnek is minősíthető próbálkozás ellenére – a múltnak szinte tökéletes homályába burkolózik. Egyetlen konkrét adat sem maradt fenn róla. Mindent, amit személyével

kapcsolatban meg lehet állapítani, vagy akár csak feltételezni, az egyetlen névvel fennmaradt munkából lehet csupán kikövetkeztetni. Ez – éppen a rendkívüli bizonytalanságok miatt – nagy óvatosságot és erős kritikai állásfoglalást igényel. Érdemes talán ennek kapcsán röviden összefoglalni, hogy ilyen szinte teljesen reménytelennek látszó helyzetben mégis milyen módon és mire is lehet jutni.

Magából Michael de Hungaria nevéből az állapítható meg, hogy ő munkáját Magyarország határain kívül írta. A családnevek kialakulását és megszilárdulását megelőző időkben azokat az embereket, akik elhagyták szülőhelyüket, ahol korábban leginkább apai névvel (János fia István) különböztették meg őket, többnyire a keresztnévük (vagy rendi nevük) mellé téve a származásukat jelölő helységnek nevével különböztették meg: pl. Pelbartus de Temeswar. Ha ez olyan jelentéktelen kis település volt, amely azon a helyen, ahová az illető került, már nem volt általánosan ismert, úgy a nagyobb táj vagy közigazgatási egység nevével jelölték: pl. Petrus Somogi. Ha az ország határain kívülre került valaki, úgy általában már egyetlen helységnév sem csengett ismerősként az idegen környezetben, így jelölésük az ország nevével történt. Ez a helyzet Michael de Hungaria esetében is. Tehát az bizonyos, hogy ő (vagy esetleg csak az apja) Magyarországon született, de ugyanolyan megnyugtató módon az is megállapítható, hogy ezzel a névvel tevékenységét külföldön fejtette ki.

Egyetlen ismert munkája a „Sermones tredecim universales”, amely azonban címe ellenére, nem kizárólag megjelölt ünnepre szóló, kész szöveget tartalmazó prédikációgyűjtemény, amely a reformáció előtti idők kedvelt műfaja volt. Ezzel szemben igen eredeti megoldással olyan segédletet igyekezett művével a kevésbé képzett, ügyes vagy szorgalmas lekipásztorok kezébe adni, amelynek segítségével azok az év bármelyik ünnepén a mise arra a napra előírt bibliai szövegéhez (lecke és evangélium) csatlakozó beszédük vázlatát elkészíthették. Michael de Hungaria talált 13 olyan szót, amely valamennyi említett ünnepi szövegben megtalálható. Ezekre építette könyve 13 fejezetét. Mindegyik szóhoz azután több (9–16), egymástól független gondolatot fogalmazott meg. Művéhez mutatót készített, amelyet a szövegrészek lényegi mondanivalójának kulcsszavai (üdvözlés, irigység, halál stb.) szerint állított össze. A beszédére készülő pap az általa az arra az ünnepre megfelelőnek tartott fogalmat kikereste ebben a mutatóban, ahol is megtalálta, hogy melyik fejezet melyik szövegrészét tudja beszédének fonalául felhasználni.

Michael de Hungaria munkáját a lehető legáltalánosabbnak szánta mind időben mind térben: tehát egyrészt az év minden ünnepére, másrészt az egész római egyház számára. Ez utóbbi szándéka megvalósítása érdekében csupa általánosságokat írt, amelyek a Kanári-szigetektől a Lappföldre mindenhol érthetőek és közsismertek voltak. Szövegéből tehát hiányzik minden helyi vonatkozás, egyéni hang, amelynek alapján bármi következtetést is le lehetne vonni személyére vonatkozólag. Ez az ő sűrű homályban maradásának egyik oka.

Művének később részletezendő beható vizsgálata nyomán megállapítható volt, hogy az első nyomtatásban megjelentetett kiadást meglehetősen romlott szövegű kézirat alapján szedték. A második megjelentetéshez azután ezeknek a hibáknak

jelentős részét kijavították, ill. kiegészítették. Ezek szerint mire munkája nyomtatott formában első ízben látott napvilágot, addigra már torzult a kéziratos másolások során. Korábban senkiben még a gyanú sem merült fel, hogy nem Michael de Hungaria életében adták volna nyomdába munkáját. Az általa hivatkozott és akkoriban a műveltebbek számára nemzetközileg ismert szerzők között kellett tehát keresni azt, aki a legkésőbb élt. Ez az az időpont ugyanis, amelyik előtt szerzőnk nem írhatta meg munkáját. Kiderült, hogy neves Biblia-komentátor Nicolaus de Lyra ez a személy, aki a 14. század derekán hunyt el. Michael de Hungaria tehát elvben csak 1350 és műve nyomtatásban történt első megjelentetése, vagyis 1480 között írhatta a „Sermones tredecim”-et. Tekintettel arra, hogy szövege a későbbi időpontra már hiányossá és nem egy helyen torzítottá vált, a fenti időhatáron belül keletkezési idejét inkább a korábbihoz, semmint a későbbihez kell közelebbre helyezni. Ezek után arra a következtetésre lehetett jutni, hogy amikor Michael de Hungaria könyvét számos kiadásban újra meg újra kiadták, vagyis a 15. század végén, addigra személyéről feltehetően már akkor sem tudtak sokat, vagy talán semmit. Ez tehát a helyi vonatkozások kerülése mellett a második ok, amely miatt személye rejtve maradt eddig és feltehetően a jövőben is.

A szöveg vizsgálata alapján megállapítható volt, hogy Michael de Hungaria szövegébe valaki betoldott egy – lényegében oda nem tartozó – részt, ami által a címben megjelölt 13 fejezetből 14 lett. Érdekes, hogy hosszú éveken át tucatnyi kiadásban változatlanul megmaradt ez a cím és a fejezetek száma közötti ellentmondás. A betoldás miatt megváltozott fejezetszámozás következtében az eredeti mutató utalásainak egy része hibás lett. Ezt sem javították ki sokáig, jöllehet ez a kötet használatát rendkívül hátrányosan befolyásolta. Nyilvánvaló, hogy erre a kedvezőtlen beavatkozásra csak a szerző halála után kerülhetett sor olyan valaki által, aki Michael de Hungaria összeállításának gyakorlati értékét nem ismerte fel. Ugyanilyen értetlenség tapasztalható abban is, amikor három, az eredeti szövegtől ugyan-csak idegen beszédet csatolt valaki a „Sermones tredecim”-hez.

Érdekes a korábbi századoknak a szövegváltoztatásokkal kapcsolatos felfogása. Míg egyfelől a szerkesztői beavatkozások (bővítés, kihagyás, módosítás) során szinte gátlástalanul módosították az eredeti munkát, másfelől az így kialakított szövegen a továbbiakban – hagyományörző módon, vagy csak kényelemszeretetből – a másolók és a szedők – legalább is tudatosan – szinte semmit sem változtattak. A fentiekben említett és meglehetősen idegen betoldásokat a mű szerves részének tekintették, és valamennyi ma ismert 15. századi kéziratos másolatban, de még a 17. században megjelent kiadásokban is mind olvashatók.

Fontos azonban ez a később hozzáfűzött három beszéd, mert azok szövegükben egyértelműen Angliához köthető. Nem csupán azok tartalma (pl. a doktorrá avatás szertartása Oxfordban és Cambridge-ben), de a bennük található angol szavak sora bizonyítja ezt az összefüggést. Az ezekben a függelékként hozzászatolt részekben hivatkozott szerzők is mind a 14. század dereka előtt éltek. Ebből arra lehet következtetni, hogy ezeknek a szövegeknek a betoldására nem sokkal Michael de Hungaria halálát követően, még a 14. században sor került. Ezeknek az új részeknek

latinitásában egyértelmű anglicizmusok észlelhetők, ami persze természetes. Az érdekes és fontos azonban az, hogy ezek az eredeti, bizonyosan Michael de Hungariához köthető szövegekben is fellelhetők. Ebből levonható az a következtetés, hogy ő a 14. században már tartósan Angliában élt, vagy ott tanult.

Miután a koldulórendekről kedvezően nyilatkozott a szerző, valószínűsíthető, hogy ő is ezek egyikének tagja volt. A domonkosokat és a ferenceseket a szakirodalom már korábban számításba vette, sőt még a pálosokat is. Miután a hivatkozott tekintélyek között a műben egyetlen domonkos sem akad, viszont ferences több is, feltételezhető, hogy Michael de Hungaria a 14. század derekán Angliában élt, magyar származású ferences volt.

A fenti igen kiadós gondolatmenet azt kívánta példázni, hogy sokszor csak milyen nehéz, kacsaringós utakon lehet megkísérelni egy-egy szerző életére vonatkozó adatok kikövetkeztetését. Mégis meg kell ezt tenni, miután más támpont ehhez nem állt rendelkezésre. Ráadásul az ilyen nyomozó jellegű munka során rendkívül kritikusan kell nemcsak a szakirodalmat, de a korábbi századok adatait is értékelni. Szolgáljon erre példának Michael de Hungaria neve mellett álló megjelölések vizsgálata. A 15. századi kéziratokban és a legrégebb kiadásokban mindenhol a „magister” cím szerepel. Később, de még a 15. századi kiadások egy részében ugyanezen a helyen már a „doctor” szó olvasható. Jól érzékelhető ebben az a gondolkodásmód, hogy az, akinek ilyen sok kiadásban jelent meg a munkája, nyilvánvalóan a legmagasabb tudományos fokozattal kellett rendelkeznie. A 17. században azután – közel száz évnyi szünet után – újra kiadták a „Sermones tredecim”-et. Ezekben a kötetekben többször is és hangsúlyozottan a domonkos rend tagjának tüntették fel a szerzőt. Éppen az a körülmény, hogy az 1520 előtről ma ismeretes 31 kiadás egyike sem írt erről, majd 1611-ben egyszerre domonkos lett, szükségszerűen gyanút ébreszt ezzel az újkeletű állítással szemben. Minderre magyarázatul szolgál, hogy a 17. században a kölni domonkosok jelentették meg a művet, akik a szerzőt rendjük számára – feltehetően jóhiszeműen – kisajátították. Mindez azért történhetett, mert Michael de Hungariának alighanem minden emléke eltűnt, mielőtt még munkája 1480-tól kezdve igen jelentős könyvsikerré vált volna.

Természetesen az életrajzi adatoknak a fentiekben körvonalazott teljes hiánya nem általános még a legrégebb hazai szerzők esetében sem, de azért sajnos még nem egy későbbinél is előfordul. Ilyenkor a monográfiában a szakirodalomban korábban felmerült valamennyi adatot, sőt elképzelést is számba kell venni, és azokkal kapcsolatban lehetőleg egyértelműen állást kell foglalni: osztani lehet azt a véleményt, vagy nem. Ez utóbbi esetben a cáfolathoz érvekre is szükség van. Így Michael de Hungaria esetében külön-külön csoportba lehetett foglalni azoknak az álláspontját, akik ferencesnek, akik domonkosnak és akik pálosnak tartották. Abban a kedvező esetben, amikor az életrajz összeállításához több-kevesebb adat áll rendelkezésre, ezeknek lehető legszélesebb körben történő igénybevétele kívánatos. Azt már a továbbiakban említeni sem kell, hogy minden ilyen esetben és mindenkor a forrás(ok)ra a legpontosabban (évfolyam, lapszám stb.) kell hivatkozni.

A szerzővel és életével kapcsolatos ismeretek és újabb kutatási eredmények összefoglalása mellett a monográfia másik felében munkásságával és *műveivel* kell foglalkozni. Ezen belül elsőként tisztázni kell, hogy mi tartozik ebbe a körbe, ill. mit kell onnan kizárni. Michael de Hungaria esetében a „Sermones tredecim” című írása minden kézirat és nyomtatott kiadás tanúsága szerint tőle származik. Ezt senki nem is vonta kétségbe. Ezzel szemben nevéhez, a már említett korai kiegészítéseken kívül, más szerzők munkáit is hozzákapcsolták. Szükséges volt ennek során eleve leszögezni, hogy a „Biga salutis” című prédikációs gyűjteménysorozatot nem ő, hanem Laskai Osvát írta. Ez a mű szerzőjéről csupán annyit árul el, hogy az a pesti ferences kolostorban készült. David Czvittinger, az első hazai bio-bibliográfiának nevezhető összeállításában 1711-ben elkövette azt a hibát, hogy a „Biga salutis”-t Michael de Hungaria munkájának tulajdonította. Ezt az álláspontját azután a szakírók egész sora átvette. Hiába tisztázódott fokozatosan és egyértelműen a 19. század során, hogy e művet Laskai Osvát írta, az erre a témára vonatkozó magyar nyelvű cikkekről külföldön nem vettek tudomást. A régi nyomtatványokat feltáró katalógusok a „Biga salutis”-t továbbra is Michael de Hungaria nevéhez kötötték. Csak a magyar szakemberek (Apponyi Sándor, Hubay Ilona, Soltész Zoltánné) idegen nyelven közzétett írásai nyomán változott meg a helyzet az utóbbi időben. Ennek ellenére még ma is napvilágot látnak olyan igényes kiadványok, amelyekben a „Biga salutis” szerzőjének továbbra is Michael de Hungariát tüntetnek fel. Az már szinte csak kuriózum, hogy – feltehetően valami, ma már aligha tisztázható félreértés nyomán – a francia szakirodalomban a „Via salutis”, ill. francia változatban „Le viat de salut” című és név nélkül közreadott munkát is Michael de Hungariának tulajdonították a 20. század első negyedében.

Ha már sikerült a szerző műveinek körét pontosan tisztázni, úgy számba kell venni munkáinak *kéziratait*. Ez a rész az egyetlen, amely túlmutat a nyomtatványok retrospektív nemzeti bibliográfiáján. A kéziratokkal és a régi nyomtatványokkal történő beható foglalkozás ma, amikor az egyre elmélyültebb kutatás szinte kiköveteli a specializálódást, ez a két szakterület már egymástól meglehetősen elkülönül. Ennek ellenére valamennyi régi hazai szerzőnek és munkáinak monografikus feldolgozásánál elengedhetetlen mind a kéziratban, mind a nyomtatott formában fennmaradt dokumentumok maradéktalan feltárása.

Michael de Hungaria esetében a „Sermones tredecim” 12 kéziratot másolatát sikerült felkutatni, amely a 15. század közepe és 1504 között keletkezett. Érdekes megjegyezni, hogy közülük ma hetet Nagy-Britanniában, hármat a Benelux államokban, míg egyet-egyet Budapesten és Rómában őriznek. Jól érzékelhető ebből is, hogy ez a mű mennyire kötődött Angliához, valamint a hozzá a szárazföldön közel fekvő és abban az időben még egységes Németalföldre.

A kéziratok mellett a nyomtatott formában közreadott kiadások alapján lehet a monográfiában tárgyalt szerző művének beható ismertetésébe fogni. A „Sermones tredecim” esetében összesen nem kevesebb mint 33 ilyen sikerült számba venni 1480 és 1621 között. 17 közülük a 15., 14 pedig a 16. és végül kettő a 17. században készült. A 33 kiadásból 20 esetben őriznek példányt hazai gyűjtemények, míg 13

ezekben nem lelhető fel. A részletesebb feltárás során kiderült, hogy nem egy kiadásból a hazai példány(ok) nem teljes, ill. a felderített nyomdai változatok egy részét is ugyancsak külföldi könyvtárban lehet megtalálni. Mindennek tisztázásához hosszas levelezésre és nem kevés türelemre van szükség. A tapasztalat az, hogy azokból a könyvtárakból lehet viszonylag gyors és érdemi választ remélni, amelyekkel már korábban kiépült, sőt lehetőleg személyes ismeretségen alapuló kapcsolat létezik.

Természetesen valamennyi kiadás és főleg azok változatainak felderítése nem egyszerre történik. A munka során merülnek fel mindig újabb és újabb adatok, és persze kérdések is, amelyek alapján szükséges azután tisztázni a helyzetet. A nyomtatott kiadások esetében általános törekvés a hiányzó impresszumadatok megállapítása. Szükséges ez egyrészt, mert a megjelenés pontos időrendje csak így állapítható meg, másrészt a megjelentetés helye és a nyomdász, ill. kiadó alapján is lehetséges bizonyos összefüggéseket találni.

Az ősnymotatványok esetében az igen gazdag szakirodalom alapján a hiányzó impresszumadatok általában mindig tisztázhatók, azonban a hiányzó évszám pontos megállapítása nem ritkán gondot okoz. A 16. században már nem ilyen kedvező a helyzet, hiszen ott az előző korszakban alkalmazott és a betűtípusok formáján, ill. méretén alapuló nyomdameghatározás a legfejlettebb és így egyben a legtöbb kiadványt közreadó városokban (Velence, Párizs, Lyon stb.) 1500 után egyre bizonytalanabb, ill. gyakorlatilag – a mai ismeretanyag birtokában – sok esetben lehetetlen is. Így fordult elő, hogy a „Sermones tredecim” párizsi kiadásai közül az 1505. évi nyomdászát, miután ő abban még a 15. században használt betűt alkalmazta, az ősnymotatványokra kidolgozott segédletek felhasználásával még biztonsággal meg lehetett meghatározni. Az 1510., 1515. és 1518. évi kiadások ugyan feltüntetik kiadójukat, azonban a nyomdászuk már nem volt kikövetkeztethető. Az 1519. évi párizsi kiadás esetében pedig sem a kiadó, sem a nyomdász nem volt megállapítható.

Az időrend tisztázása alapján lehet sorra venni a kiadásokat, hogy azok szövegét, ill. annak beosztását egymással össze lehessen vetni. Itt minden eltérésnek, legyen az csak akár egyetlen szó is, jelentősége lehet. Michael de Hungaria életrajzi adatainak vizsgálata során már fentebb szó volt róla, hogy műve az év egyházi ünnepnapjaira rendelt bibliai szövegrészekben fellelhető 13 szóra épül. Ezek a könyv élén kiemelt helyen külön is olvashatók. A legkorábbi kiadásban közülük az utolsó szó „recede”, az összes többiben, valamint a kéziratokban mind „resurge”. Más jelek mellett ez is arra utal, hogy első alkalommal meglehetősen romlott szövegű kézirat került nyomdába, amint erről Michael de Hungaria életének megkísérelt rekonstrukciója kapcsán fentebb már szó volt.

Visszatérve a hiányzó évszám pontos megállapítására, a „Sermones tredecim” legrégebb kiadásainál meglehetősen ritka gond adódott. Ez ugyanis nem kevesebb, mint hat különböző kiadásban látott napvilágot ugyanabban a nyomdában (Leuven: Johannes de Westfalia), ráadásul valamennyi esetben minden impresszumadat nélkül. Az ősnymotatványoknál alkalmazott módszerekkel a betűkben mutatkozó eltérések alapján a holland szakemberek (Hellings házaspár) ezt a hat kiadást három

időcsoportba tudták beszorítani, amelyek egyenként 2-4 évből állnak. A kötet szövegének és beosztásának vizsgálatával, ill. annak kiadásonkénti eltéréseinek összevetésével nem csupán e korcsoportok helyességét, de azoknak ezen belüli pontos időbeli sorrendje is kikövetkeztethető volt.

Ennél a mikrofilológiai nevezhető vállalkozásnál csapdát jelentett, hogy a legkorábbi négy kiadás esetében a szöveget füzetenként lényegében azonos beosztásban szedték. Ez a különböző kiadásokból összeállítható, vegyes példányokhoz vezethet, amelyek vizsgálatából téves következtetésekre lehet jutni. Mint köztudott, a könyvnyomtatásnak csak viszonylag későbbi szakaszában történt a szedés folyamatosan, vagyis hasábokban, amelyeket azután az első korrigálást követően tördeltek be lapokba. A korai időszakban a kézirat alapján – figyelembe véve a kiválasztott betűtípus méretét – kiszámították a várható terjedelmet, megállapították – rendszerint a kiadvány tartalmától függően – a kiadvány formátumát: pl. jogi kézikönyvek fólió, hitbuzgalmi munkák negyedré, imádságoskönyvek nyolcadré stb. Ezt követően döntöttek arról, hogy a füzetek milyen terjedelműek legyenek, és hogy egy lapra hány sor kerüljön. Mindezek ismeretében fogtak hozzá a szedéshez, méghozzá laponként. Ha azután az előzetes számítgatások nem bizonyultak megfelelőnek, ami nem volt ritka eset, úgy különböző, de rendszerint nehézkes megoldásokkal (pl. a rövidítésjelek halmozásával, ill. ezek mellőzésével, a füzetek beosztásának változtatásával) kellett a kiadványt végül is elfogadható állapotba hozni.

Mindez a bonyolult és nem is mindig problémamentes előkészítő munka feleslegessé vált, ha már nyomtatásban közreadott szöveget szedtek. Ekkor ugyanis a szedő – többnyire – lapról lapra követte az előtte levő nyomtatott szöveget. Voltak olyanok, akik sorról sorra, szinte betűről betűre a mintájukkal azonosan szedték a szöveget. Mások csak arra vigyáztak, hogy a lap alján hűek legyenek előképükhöz. Így előfordult, hogy egy sorral több vagy kevesebb található ezen a lapon. Köztes megoldás az volt, ha az utolsó sorba már nem jutott elég szöveg, aminek következtében ott több-kevesebb üres folt ásítozott, hogy mintegy őrszóként megismételte a következő lap első szavait. Mindez azután ma arról árulkodik, hogy nyomtatott szöveg után dolgozott a szedő. Van rá példa, hogy a szedő néhány szó vagy akár egy-két sor elcsúszást is megengedett magának a lapok végén, azonban legkésőbb a füzet utolsó lapjának végét pontosan mintájuknak megfelelően zárták. Ez a gyakorlat több szempontból is fontos volt. Így pl. ha több szedésrészletben dolgoztak, tehát párhuzamosan többen is szedték ugyanannak a rendszerint terjedelmes műszövegének egy-egy részét, fontos volt ezt a fegyelmet betartani, hogy közöttük ne legyen se átfedés, sem hiány. Ugyanekkor azonban közvetve azt is elérték, hogy az egyes kiadások szövege füzetenként cserélhető lett.

Mindennek kézenfekvő magyarázata az, hogy a leuveni nyomdász – az első kivételével, amikor természetesen kézirat alapján dolgozott – mindig az ebben a műhelyben korábban előállított kötet alapján szedte a szöveget. Az így kialakult beosztásbeli azonosság azután – akarva vagy akaratlanul – lehetővé tette a kiadások között a füzetek cseréjét anélkül, hogy az a kötet olvasásában zavart okozott volna. Ezzel a lehetőséggel feltehetően már a leuveni műhelyben is éltek, ha a kinyomtatott

ívek példányszáma a kötetté történt összehordás során nem volt pontosan azonos. Hiába állapították meg ugyanis a nyomtatás megkezdése előtt a példányszámot, a munka során szinte elkerülhetetlenül mindig keletkezett bizonyos számú selejt. Miután ez az ívek példányszámát általában egyenetlenül sújtotta, a példányszám megállapítására vonatkozó eredeti elképzelés sok esetben felborult. Mindig csak annyi teljes kötetet lehetett összeállítani, ill. eladni, ahány a legkisebb példányszámú füzetből volt. Michael de Hungaria munkájának következő közreadásakor mód nyílt Leuvenben, hogy azokból a füzetekből, amelyek hiánya miatt az előző alkalommal már nem tudtak teljes kötetet összehordani, valamivel többet nyomtassanak. Ilyen módon a korábban már feleslegesnek minősült ívek felhasználhatóvá váltak. Miután akkoriban a papír – különösen a munkabérhez viszonyítva – igencsak drága volt, ez a megoldás feltehetően kapóra jöhetett a nyomdásznak.

Az azonos műhelyből származó több kiadás ilyen azonos füzetbeosztás mellett különösen kedvező lehetőséget nyújtott az antikváriusoknak is, hogy két vagy több hiányos példányból legalább egy teljeset állítsanak össze. Alighanem így történt ez a „*Sermones tredecim*” első kiadása esetében is, amikor a múlt század végén az igényes, de ugyanakkor tehetős Apponyi Sándor olyan példányt vásárolt, amelynek egyik füze – ugyanannak a műhelynek azonos betűkkel előállított – későbbi kiadásából való.

Csak ha az ember már túljutott a fentiekben vázolt csapdán, amelyet az esetleg különböző kiadásokból összeállított példányok jelentenek, lehet érdemben hozzálátni a kiadások alapos összevetéséhez. Visszatérve tehát a hat leuveni kiadásra, ezek terjedelme azonos, de a szöveg beosztása alapján két fő csoport különböztethető meg a betűtípusok szerint már említett három korcsoporton kívül: a korábbi négyben a mutató Michael de Hungaria írását követte, majd ez a két későbbiben az egész kiadvány élére került. Hasonló besorolást lehet végezni a már említett betűtípusok alapján megállapított három főcsoporton kívül még más nyomdászati ismérvek (a sorok száma, a füzetjel elhelyezése, az abban használt betűk fajtája stb.) alapján is.

Mint köztudott, a szedőknek munkájuk során hűen követniük kellett a szöveg kéziratát, ez azonban nem vonatkozott a füzetjel elhelyezésére, ahol is ebben szabad kezük volt. Itt azután ki-ki egyéni szokását követhette: amit a mesterétől tanult, vagy ami neki leginkább alkalmasnak, esetleg szépnek tűnt. Egy kiadványon belül azonban általában azonos módon helyezték el a füzet első felének levelein a rektólapok utolsó sorának jobb oldalán a füzetjelet, amely mellé a füzet levelének még a sorszáma került. Több lehetőség is volt ehhez, hogy azután pontosan hová helyezték a szedéstükör jobb alsó sarkába: maradt-e a füzetjel felett üres sor vagy sem, a sor végére zárta ki, vagy attól valamivel balra, tehát a sor közepe felé, netán a szedéstükrön kívülre. (A legutóbbi megoldás csak a könyvnyomtatás első évtizedeiben fordult elő, de éppen ebben a leuveni nyomdában és Michael de Hungaria kiadásaiban igen.) Tehát a füzetjel pontos elhelyezése egyedül a szedőn múlott, ami reá jellemző lehet. Kis műhelyekben, a magyarországi viszonyok között ez volt általános, egyetlen szedő tevékenykedett csak. Amennyiben személyében változás

állt be, úgy az új szedő többnyire más módon helyezte el a füzetjelet, ami azután a datálatlan kiadványok esetében kormeghatározó lehet. Johannes de Westfalia nyomdájában azonban több szedő is dolgozott párhuzamosan, így a füzetjel elhelyezésének vizsgálata datálás szempontjából nem volt hasznosítható szempont.

A régi nyomdászok megkülönböztetett figyelmet szenteltek a füzetjeleknek, mert azok adtak csak biztonságos eligazodást a kinyomtatott ívek között. Ezeket – egy-egy felük megnyomtatásával – mindig két munkamenetben állították elő, amely előtt nedvesítették, utána pedig szárították a papírt. A sok rakosgatás során szinte elkerülhetetlen volt az ívek keveredése. Ezért volt rendkívüli jelentősége a füzetjeleknek, hogy az azonos félkész és kész ívek összekerüljenek. Egyedül ez tette lehetővé azok köteté történő helyes összehordását a kiadvány íveinek kinyomtatását követően. Szükséges volt, hogy egy nyomtatványon belül ugyanaz a betű vagy jel nem ismétlődjék, mert ellenkező esetben az összekeveredés sok munkát és költséget okozó veszélye jelentkezett volna.

De más szempont szerint is vizsgálhatók a kiadások, így pl. egyes szavak helyesírása alapján. Eszerint is megfigyelhetők és sorrendbe rakhatók Michael de Hungaria munkájának kiadásai: pl. a fejezetek élén szívesen használt, megszólító „Carissimi” szót Leuvenben eleinte mindig „k” kezdőbetűvel, majd „c”-vel vegyessen, végül kizárólag „c”-betűvel szedték.

A szövegösszevetés során már fentebb szó esett, hogy az utolsóként kiemelt szó a legrégebbnek minősülő kiadásban eltér az összes többitől. Ugyanebben a nyomtatványban ilyen kirívóan más a fejezeteken belül betűvel jelölt, összesen 158 részletnél ezek a betűk nem kevesebb, mint 24 esetben hiányoznak. Az összes többi kiadásban mind az említett szó (*recede*), mind ez a betűhiány már javított. (Ez utóbbiak számát hétre csökkentették.) Mindez tovább erősíti a szedéshez Leuvenben elsőként használt kézirat erősen romlott voltának feltételezését. Ez a kiadás tehát ezeknek az ismérveknek alapján is egyértelműen elkülönül az összes többitől, és igazolja a további kiadások útját egyengető szövegjavítás szükségességét. A betűtípusok alapján megállapítható három legkorábbi kiadás közül az előbbiek szerint világosan elhatárolható első mellett még visszamaradó két másik sorrendje is biztonságosan meghatározható a szövegösszevetéssel. Ugyanis sikerült nem is egy olyan szót találni, amelyik e két kiadás közül az egyik csak az elsővel, a másik pedig az összes többivel azonos.

A már többször hivatkozott és nyomdászati ismérvek által megállapított következő korcsoportba csupán egy leuveni kiadás került, így az az időrendben immár a negyedik. Az utolsó kettő sorrendje is világos: az egyikben a korábbiakban olvasható „*Ille enim*” szavakat „*Ille .n.*”-re rövidítették, a másikban ezt félreértve e két szót „*Ille no(n)*”-nak szedték. Ugyanennek az immár hatodik és egyben utolsó leuveni kiadásnak ismeretes olyan változata, amelyben – de csak most – észreveték, hogy a „*Sermones tredecim*” címben említett 13 helyett a kiadvány – a Michael de Hungaria után történt betoldások következtében – 14 fejezetet tartalmaz. A tartalomjegyzék végén álló „*tredecim*” szót ezért – meglehetősen ügyetlenül – „*quatuordecim*”[!]-re módosították már a nyomtatás munkafázisa közben. (A korai nyomtatványok előállításakor jellemző, amint erről fentebb már szó esett, hogy

a szöveget általában kritikátlanul vették át annak minden torzulásával egyetemben. Ebben nem gátolta őket a szerzői jog, hiszen ez a fogalom akkoriban teljességgel ismeretlen volt. Ennek azután az lett a következménye, hogy további tucatnyi kiadásban a „*Sermones tredecim*” – címével ellentétben – még mindig 14 fejezetet tartalmazott. Csak a kölni 1496. évi kiadásban vonták össze a betoldott részt az előzővel, hogy helyreálljon a tizenhárommal jelölt rend.)

A fentiekben csupán vázlatosan bemutatott szövegvizsgálattal tehát sikerült a hat leuveni kiadásnak a korábban nyomdatörténeti módszerekkel megállapított sorrendjét egyrészt megerősíteni és pontosítani, másrészt tisztázni, hogy Johannes de Westfalia műhelyében a szedést mindig az azt közvetlenül megelőző kiadás alapján végezték. Ezek azután gondolatébresztőek voltak a továbbiakban végzendő munkához: talán meg lehetne kísérelni Michael de Hungaria munkájának többi kiadásainál is megállapítani, hogy a nyomdász melyik korábban készült nyomtatvány alapján dolgozott.

Ezt az elgondolást azután valóra is lehetett váltani: a 33 kiadásból – leszámítva az elsőt, amelyet természetesen kézirat alapján szedtek – mindössze egy 15. századi (Strasbourg 1487) és két 17. századi (Köln 1611 és ennek 1621-ben készült címlapváltozata) esetében nem volt biztonságosan megállapítható, hogy melyik korábbi nyomtatvány volt a szedés mintája. Az így meghatározott kapcsolatokból azután szabályos „családfát” lehetett kialakítani, amely világosan mutatja az összefüggéseket, amely azután helyenként némi meglepetéssel is szolgált. Így pl. a Strasbourgban készült öt kiadás közül csak a második és harmadik követte az elsőt, a negyedik kölni, az ötödik párizsi előképre támaszkodott. (Ez azért is szokatlan, mert a két utolsó strasbourgit ugyanaz a nyomdász állította elő.) A hét párizsi kiadás sem mindig az előzőt vette alapul: a harmadikat kölni minta alapján szedték, az 1518. évi pedig nem az előző, 1515. évi, hanem az 1510. évi nyomán készült. A deventeri kiadást sem a korábbi nyolc, ugyancsak németalföldi, hanem az egyetlen távoli, strasbourgi nyomán állították elő 1491-ben. Az 1510 táján Londonban napvilágot látott „*Sermones tredecim*” sem az Angliával határos németalföldi vagy párizsi előképekre, még csak nem is a kölni „*retro minores*” cégért viselő műhely nem kevesebb, mint öt különböző, hanem az ottani „*apud praedicatores*” megjelölésűben nyomtatott egyetlen kiadásra vezethető vissza.

A fentiekben Michael de Hungaria működési helyének vizsgálata során már szó esett arról, hogy a „*Sermones tredecim*”-jéhez halála után más által hozzáfűzött három beszédben több – négy helyen összesen 66 – angol szó olvasható. Érdekes figyelemmel kísérni ezeknek a szavaknak alakulását a későbbi kiadásokban. 1491-ben Deventerben az első és negyedik csoport angol szavait a mű latin nyelvére fordították le. 1496-ban Kölnben már a második és a harmadik csoport szavait is, de az utóbbiakat nem latinra, hanem németre. Egészen szokatlan és különleges megoldás, amelyet a későbbiekben egyedül az ezt követő 1498. évi kölni vett át. 1497-ben Párizsban az angol szavakat többségükben lefordították latinra, de miután e kiadás szedéséhez mintául az 1495. évi lyoni szolgált, amelynek előképe az 1490. évi strasbourgi volt, az új latin szöveg eltért a Deventerben és Kölnben olvashatótól. Ez a kihagyásoktól

sem mentes latin fordítás (a harmadik csoport három angol szava benne felejtődött) azután öröklődött az 1501. évi párizsi kiadásban is.

1499-ben a kölni dominikánusoknál „Evagatorium” címmel alapos átdolgozásra került Michael de Hungaria műve. Ennek során nemcsak eltávolították és latinokkal helyettesítették az említett német szavakat, de a kötet használatát igen hatékonyra tevő újabb mutatóval látták el. Segítségével a prédikációra készülő papok az év minden napjára már pontosan felsorolva kapták meg azoknak a fejezeteknek számát és az azon belüli részek betűit, ahol a beszédükhöz – az arra a napra rendelt bibliai szöveghez kapcsolódóan – megfelelő gondolatokat találhattak a „Sermones tredecim”-ben. A beszédek összeállításához módszertani tanácsokkal látta el a kötet használóit az ismeretlenség homályába burkolózó, igen jó képességű átdolgozó.

A nyomtatványok beható vizsgálata alapján néha kisebb részletek ismerhetők fel a nyomdai munkákról. Így ez esetben a füzetjelek rendellenes jelöléséből kikövetkeztethető volt, hogy ez az említett módszertani útmutató kézirata egyrészt jóval hosszabb lett, mint ahogy azt eredetileg tervezték, másrészt hogy az csak az egész mű kinyomtatását követően, 1499 október második felében vagy november első napjaiban készült el. Apró, de nem érdektelen körülmények ezek, amelyek – a korabeli nyomdai szokások figyelembevételének segítségével – egy-egy kis fénysugarat vetnek a kiadványok létrejötte körüli, különben ma szinte teljes sötétségben levő részletekre.

Az 1499. évi kölni átdolgozás során nemcsak új címet és hasznos segédletet adtak Michael de Hungaria munkájához, hanem még függelékeket is csatoltak hozzá. Az egyik különösen Szent Annának, Szűz Mária anyjának és a rózsafüzérnek tiszteletéhez nyújt imaszövegeket. A másik Krisztus szenvedéséről tartalmaz elmélkedéseket. A harmadik toldalék kis úti misekönyv. Ezek közül a második és a harmadik, a „Passio” és a „Missale” az 1501–1505 közötti négy kölni kiadásban bibliográfiai szempontból sajátos helyzetbe került. „Evagatorium” megjelöléssel a kötetek élén a kiadvány részleteit tartalomjegyzékszerűen felsoroló címlapszöveg olvasható, amelyiken ez a két utolsó rész is szerepel. A szöveg szedését azonban úgy osztották be, hogy az említett két rész önálló füzetbe került, ami lehetővé tette az önálló terjesztést. Ráadásul ezek egyes esetekben még önálló címlapot is kaptak.

Így az a meglehetősen szokatlan – bár nem egyedülálló – helyzet állt elő, hogy ugyanaz a nyomtatvány, amennyiben ma külön őrzik, úgy bibliográfiailag önállónak, ha viszont az „Evagatorium” után kötve maradt fenn, úgy csupán annak függelékének és így nem önállónak minősül. De Michael de Hungaria kiadásainak bibliográfiai jegyzékében, amely persze az ő monografikus feldolgozásának elengedhetetlen része, ezt a kettősséget meglehetősen bonyolultan lehet csak érzékeltetni. További nehézséget jelent, hogy akad olyan kiadás is, amely a címlapján – a szedés alapjául szolgáló minta pontos másolásával – az utolsó sorban feltünteteti ugyan a „Missalét”, de ez egyetlen ismert példányban sem lelhető fel, míg néhányban pedig más nyomdában előállított „Missale” található. Ezek alapján biztosra vehető, hogy ehhez az említett kiadáshoz a címszöveg ellenére sem készült ilyen szövegrész.

A bibliográfiai áttekinthetőséget tovább nehezíti az a körülmény, hogy a „Passio” és a „Missale” szövegét mind az „Evagatorium” előállító, mind más nyom-

dászok külön is közreadták. Ezek példányaival azután pótolták az „Evagatorium” példányainak esetleges hiányait. Még bonyolultabbá vált a helyzet azáltal, hogy a „Missale” szövegét újabb és újabb részek hozzáadásával egyre bővítették. A bibliográfiai helyzet, ha ugyan ezt még egyáltalában fokozni lehet, még zavarosabbá vált az által, hogy pl. a „Passiót” néha csupán néhány hónapos különbséggel, de napra pontos zárósorokkal adták közre. Ugyanakkor azonban az „Evagatorium” impresszumadatok nélkül látott ugyanabban a műhelyben napvilágot. Ennek azután az lett a következménye, hogy ezt a kiadványt, attól függően, hogy ahhoz a „Passio” melyik kiadását, vagy esetleg a „Missale” ugyancsak akkoriban ott készült és napra pontos kolofonnal ellátott példányát kötötték hozzá, a szakirodalomban ugyanaz az „Evagatorium” datálása ezeknek a zárósoroknak a függvényében akár három különböző is lehet.

De nemcsak különböző füzetek összeállítása révén keletkezhetnek változatok, hanem egy-egy rész újranyomásával is. Így az 1498. évi kölni kiadás címlapja két különböző szedésben ismeretes. Az egyikben fametszet is látható, míg a másikon nem. A kép (Szűz Mária a Kiseddel és Szent Annával) Michael de Hungaria későbbi kiadásában többször is szerepel, míg korábbiól ismeretlen. Ennek és a régiesebb alakban fogalmazott címszövegnek alapján eldönthető volt, hogy a metszetes címlap készült később. De nem csupán ezt, hanem a vele összefüggő 10. levél szövegét is újraszedték. Az így elkészült levélpárt azután gond nélkül befüzhettké a már korábban készült kiadvány első füzetének külsejére. Ha nem így jártak volna el, úgy az eltávolított címlevél csonkjára kellett volna ráragasztani az új címlevelet, hogy a 10. levél – fűzésbe történő beerősítés hiányában – ki nem essék a kötetből.

Az a most említett és ma szokatlannak tűnő megoldás, hogy a bevezető részt utoljára nyomtassák ki, és ahhoz – nem ritkán – ezek várható terjedelme alapján szükségesnek ítélt számú füzetjelet kihagyjanak, a régebbi korok nyomdászatában évszázadokon át igen elterjedt és bevált gyakorlat volt. Különösen a kiadvány élén álló ajánlások esetében bizonyult ez igen hasznosnak. Ugyanis rendszerint csak a nyomtatás végére derült ki, hogy ki vagy kik lesznek a kiadvány anyagi támogatói. Ekkor dőlt el tehát, hogy lesz-e és kinek vagy kiknek fog szólni a nem ritkán személyes hangvételű ajánlás, amelyet azután csakis ekkor szedtek az erre a célra fenntartott jelű füzet(ek)re.

Michael de Hungaria művét általában minden kép nélkül adták közre. Néhány 15. századi kiadásban, amint erről éppen az előbb esett szó, egy-két metszet azért megtalálható. Ezek szoros összefüggésben állnak a szöveggel: pl. a Szent Anna közbenjárásáról szóló imádságokhoz az őt is ábrázoló metszet, vagy a misekönyvek kánon része előtt mindig megtalálható, a keresztre feszített Krisztus képe a „Sermones tredecim”-hez 1499-ben hozzáfűzött kis úti misekönyvből sem hiányzik. A Kölnben 1503-ban az „apud predicatorum” megjelölésű műhelyben készült kiadás azonban az említett példánál jóval több metszetet tartalmaz. Ezek közül is kiemelkedik az az őt, a nyolcadrét alakú kiadvány egész lapját betöltő (kb. 10×8 cm méretű) fametszet, amely nagyon jó képességű művész kezéről tanúskodik. Kideríthető

volt, hogy ezeket korábban (1490 táján) Marcus Reinhard használta kirchheimi műhelyében 17 dűcből álló sorozat keretében. Ez a kiadvány szolgált azután előképpül a 15. század végén és a 16. század elején Párizsban és néhány németalföldi városban díszes kivitel tekintetében minden korábbi nyomtatványt messze felülmúló óráskönyvekhez (*livre d'heures*). A szép kirchheimi sorozat dűcai sajnos hamarosan szétszóródtak: az öt most említett Kölnbe kerültén kívül akad olyan is, amely később Londonban készült kiadványban látható.

Visszatérve a hazai szerzők monográfiájának kérdésére, az nem nélkülözheti munkáiknak pontos bibliográfiáját. Ebben mind a kéziratoknak, mind a nyomtatványoknak szerepelniük kell. Az azonosításhoz szükséges adatokon kívül elengedhetetlen a rájuk vonatkozó szakirodalom, továbbá az összes ismert példány lelőhelye. A hiányzó impresszumadatok kiegészítéséről a fentiekben már szó esett. Jelenlétük gondot okoznak azonban azok a rendszerint hiányosan fennmaradt kötetek, amelyeket a szakirodalomban tévesen határoztak meg. Amennyiben az ilyen példányt pontosan és részletesen írták le, úgy Michael de Hungaria munkája 33 kiadásának ismeretében már viszonylag könnyű feladat a meggyőző azonosítás. Elsősorban a részletes leírást nyújtó ősnymtatványkatalógusok csonka voltakban bizonytalan darabjai nyújtanak ehhez lehetőséget (pl. a párizsi Mazarine, az oxfordi Bodleiana, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár). De gondot okozhat a helynév téves meghatározása: pl. Lugduni (Lyon) és Lugduni Batavorum (Leyden) összetévesztése. Másik jellegzetes hibaforrás a dátum körüli félreértés, amelynek több változata is van. A „*Sermones tredecim*” kapcsán a latinul kiírt évszám értelmezése körül akadt ilyen gond. A köteten „*millesimoquingentesimoquinto post festum Visitationis Mariae*” olvasható. Az egyik, az angliai Cambridge-ben őrzött példány esetében ezt 1500. július 7-nek oldották fel. Azonban az évszám utolsó két szótagja nem a Mária-ünnep utáni ötödik napot kívánta jelölni, hanem az még az évszámhoz tartozik. Így a helyes dátum 1505. július 3. Megerősíti ezt az olvasatot, hogy a kölni nyomdász neve (Martinus de Werdena) kiadványain csak 1504-től fordul elő.

A fentiekben konkrét példák segítségével történt kísérlet annak bemutatására, hogy ugyanannak a szövegnek különböző kiadásokban történt megjelentetése során az milyen szándékos vagy akaratlan módosulásokat szenvedett. Az összevetések során számos más részletre is fény derült, amelyeket többségükben a korabeli nyomdák gyakorlatából lehetett kikövetkeztetni. Ez, a természetesen csak példálózó felsorolás azt kívánta igazolni, hogy ilyen módszerrel sok vonatkozásban új megállapítások sora tehető, amely a szerzőre és munkájára vonatkozó korábbi ismereteket több területen is bővíteni tudta.

A hazai szerzők monografikus feldolgozása során nyilvánvalóan még számos más módszerrel is lehet hasonló vagy akár jóval fontosabb, új megállapításokat tenni. Kíváncsinos lenne, hogy az egyéb szakismerettel rendelkezők (pl. irodalomtörténészek, nyelvészek, művészettörténészek) is kísérletet tennének ilyen vállalkozásra. Az így kialakított szempontokat azután mások is hasznosítani tudnák. Egy-egy szerző, ill. munkássága minél teljesebb feltáráshoz valószínűleg ez az út vezethet legtöbb eredményre.

ALTE HUNGARUS VERFASSEN UND IHRE WERKE

G. BORSA

Innerhalb der allgemeine Registrierung der Dokumente beschäftigt sich der Aufsatz mit der retrospektiven ungarischen Nationalbibliographie. Auch hier beschränkt er sich auf die dritte Kategorie der *Patriotica*: mit den gedruckten Werken der Verfasser, die in Ungarn geboren wurden. Nach der Zusammenfassung der Publikation und Unternehmungen, die auf diesem Gebiet bisher geleistet wurde, wird die Möglichkeit der monographische Bearbeitung bei prominenteren Verfassern untersucht. Dazu wurden die Erfahrungen als Beispiel vorgeführt, die der Verfasser des Artikels bei der Herstellung seines Buches „*Michael de Hungaria*“ sammeln konnte. Die dabei angewandten Methoden – vor allem auf dem Gebiet der Druckgeschichte – bieten eine Chance einige von den bisher unlösbar gebliebenen Problemen zu knacken.

A hollandiai magyar peregrináció emléke a térképeken

PLIHÁL KATALIN

A magyar kartográfia történeti kutatások látóterén kívül maradt számos hazánkat ábrázoló térkép közül mindenképpen figyelemre méltóak azok a mappák, amelyek a XVII. század második felében Hollandiában látták meg a napvilágot. A hazai térkép-történet értékelése szerint Magyarországról illetve Erdélyről kiadott térképek lényegileg változatlan tartalommal jelentek meg Gerard Mercator („Hungaria”, illetve „Transylvania”) címen ismertté vált munkáitól számítva egészen Johann Christoph Müllernek („Augustissimo Romanor Imperatori Iosephi I. Hungariae...”) címen 1709-ben közreadott mappájáig bezárólag (Joó I.–Raum F., 1990).

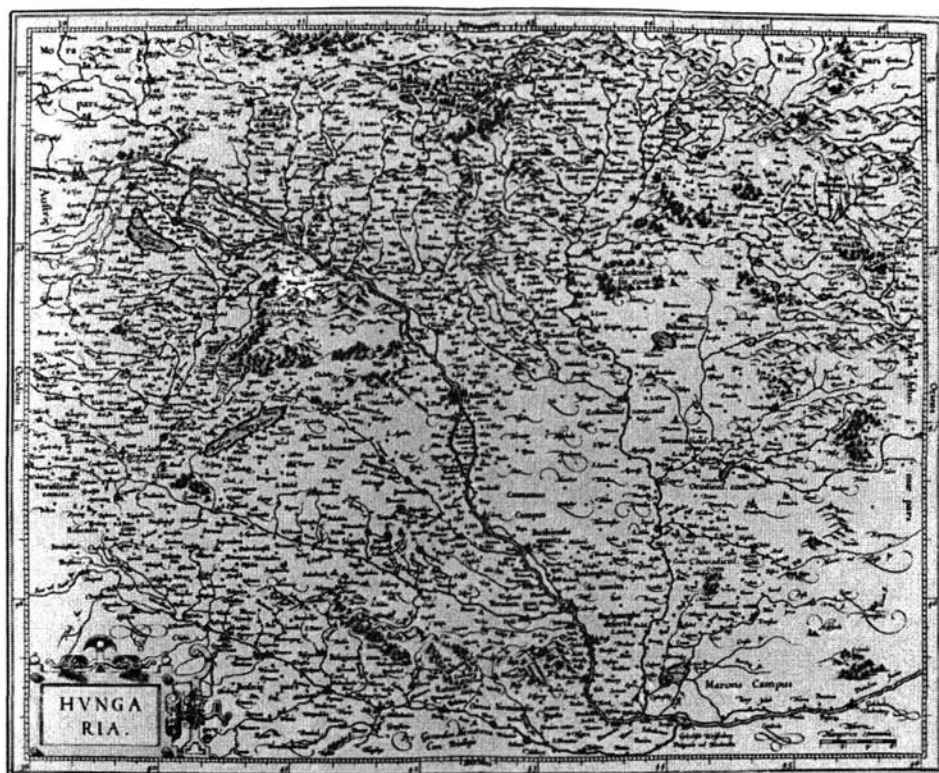
Való igaz, hogy Magyarországról és Erdélyről Mercator adott közre atlaszaiban először olyan térképeket, amelyeknek az adatai már nem egyetlen egy szerző munkáján alapultak. Mercator a számára elérhető források adatainak felhasználásával szerkesztette és rajzolta meg a szóban forgó mappákat is, azért azok pontosságában, hitelességében a kortársak és az utána következők nemzedékek térképkészítői és -kiadói hosszú ideig nem is kételkedtek. (1–2. kép)

Valóban ha engedünk a csábításnak, akkor a helyzetünk e kérdésben rendkívül „egyszerű”, ugyanis hazánkról a XVII. század második felében Hollandiában is közreadott térképeken a vázat képező vízrajz mercatori. Ám e látszólagos azonosság mögött eddig figyelemre sem méltatott különbségekre is bukkanhatunk, ahogy arról az alábbiak alapján mi magunk is könnyen meggyőződhetünk. Ugyanis a XVII. század második felétől kezdődően Magyarországról és az Erdélyi Fejedelemségről több olyan térkép is napvilágot látott, amelyek adatai a fenti sommás ítéletre alaposan rácsafolnak.

Mi jellemzi e térképeket? Feltűnő bennük az, hogy egyszerre jelennek meg rajtuk a hosszú évtizedek alatt állandósult ábrázolási hagyományok és az olyan új változások, amelyekről esetenként csak alapos kutatások után szerezhetünk tudomást.

Honnan, illetve hogyan kerülhettek e változások Magyarországot illetve az Erdélyi Fejedelemséget bemutató térképekre? E kérdésekre szeretnénk választ adni e tanulmány keretében.

Magyarországról és Erdélyről a XVII. században nem készülhettek olyan térképeket, amelyek hitelesek lettek volna, ám az idegen nemzetbeli kiadók minden igyekezetükkel azon voltak, hogy a fenti század második felében is eleget tudjanak tenni az olvasóik új ismeretek iránti jogos elvárásainak. Az egymás munkáiból át-emelt/átvett adatok – elsősorban helynevek írásmódja – romolhatott, torzulhatott,

*I. Mercator, G.: Hungaria. Duisburg. 1585
OSZK TA 167*

a ma kutatójának éppen a fentiek segíthetnek legtöbbet az egyes térképiadások közötti kapcsolatok felderítésének tisztázásában. E művek segítségével megismerhetjük a térképszerkesztésben alkalmazott forrásfelhasználás és forráskritika XVII. századi hollandiai gyakorlatát is.

A térképi adatok hitelességét mindig nehéz volt ellenőrizni, s azért az újdonságok kritika nélküli átvétele gyakorta válhatott utóbb súlyos hibák forrásává is.

Először 1664-ben Bécsben látta meg a napvilágot Martin Stier hazánkról készített új térképe, amelynek a domborzatrajza valamint a helynévanyaga már számottevően különbözött a korábban megismert ábrázolásokétól. Igaz éppen a domborzatrajz újszerűsége vált utóbb számos zavar forrásává, mivel Martin Stier magas hegyekkel tette változatossá mind a Duna-Tisza-köze, mind a Tiszántúl területét (3. kép). Mivel hosszú időn keresztül új adatokhoz a nyugat-európai térképkészítők korábban nem juthattak, azért ezt az új domborzatábrázolást igen gyorsan átvették mappáikon.

Ugyanakkor azt is tapasztalhatjuk, hogy néhány térkép névanyagát olyan kifogástalan magyar helyesírású nevekkal gazdagították a készítők és a közreadók,

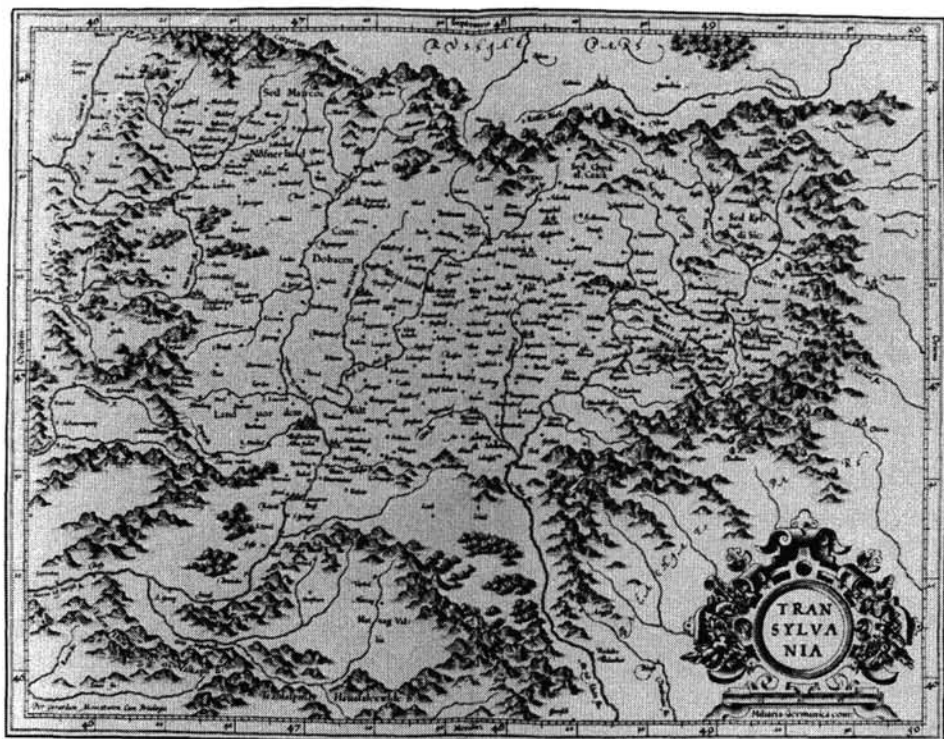
amelyek semmiképpen nem származhattak írásos forrásokból, csak olyan személyektől akik az érintett területeket igen jól ismerték és a magyar nyelv helyesírási szabályait alkalmazták.

Vajon honnan, kiktől származhattak ezek az új helynevek?

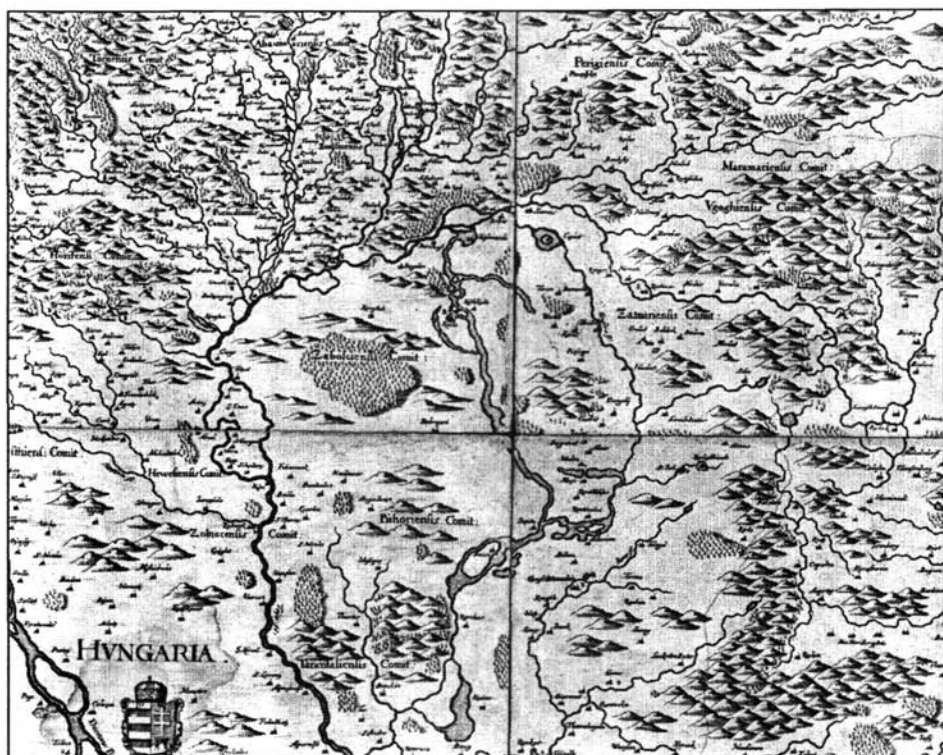
Úgy gondoljuk, hogy a fenti kiegészítéseket a holland térképkészítők írott források alapján ilyen jól aligha készíthették el. Akkor pedig felmerül a kérdés, hogy vajon kik működhettek közre az itt bemutatott térképek névanyagának bővítésében?

Kathona Géza (1979) gyűjtötte össze azoknak a diákoknak az adatait akik egykoron a különböző református iskolákból tanulmányaik befejeztével 1623 és 1711 között a különböző holland egyetemekre beiratkoztak. Ismeretei szerint 959 személy jutott el a királyi Magyarországról a különböző holland egyetemekre illetve főiskolákra. Az Erdélyi Fejedelemség területéről Tonk Sándor–Szabó Miklós (1993) tanulmányai nyomán szerezhethünk ismereteket, hogy mely századokban milyen akadémiaikat látogattak az onnan külföldre utazó ifjak.

A magyarországi tanulmányaik bevégzésével legtöbb jeles diákunk valamely híres külföldi egyetemet igyekezett felkeresni Európában már a középkorban is. Az évszázadok folyamán az egyetemet járt értelmiségiek voltak a Nyugat- és Ke-

2. Mercator, G.: Transylvania. Duisburg. 1595
OSZK TA 4 503

3. Tiszántúl részlete Martin Stier térképéről
OSZK TA 359

let-Európa közötti szellemi kapcsolatok legfontosabb láncszemei (Waczulik M. 1984). Magyarország három részre szakadása után, valamint az új európai szellemi életet meghatározó vallási reformáció nyomán felsőbb tanulmányok folytatására a XVII. században is több száz hazánkbeli ifjú indult a különböző régi és újonnan alapított külföldi egyetemekre vagy akadémiákra. Ez volt a „peregrinatio academica”, azaz a külföldi egyetemjárás, ami nélkül a tudomány Johannes Honterus, Apáczai Csere János, Szenci Molnár Albert, Pósaaházi János stb. által elért csúcsai a hazai értelmiségiek számára megközelíthetetlenek maradtak volna (Waczulik M. 1984, Tonk S.–Szabó M. 1993). A katolikus vallásúak a fenti évszázadban is elsősorban az itáliai „alma mater”-ekben folytatták tanulmányaikat, míg a lutheránusok a különböző németországi egyetemeket keresték fel, a reformátusok viszont Hollandiába mentek legszívesebben, ahol az oktatás szintje rendkívül magas volt

Bár a XVII. század történelme is számos veszedelemtől volt terhes, a hazai iskolákban meg nem szereshető tudás elérése több száz ifjút vonzott Hollandiába, emellett a tehetősebb, idegen országokat megismerni vágyó főurak gyermekei kíséretükkel gyakran megfordultak Amsterdam utcáin is. Ez utóbbit csak „peregrina-

tio” (= zárandoklat) néven említi a szakirodalom a zsoltárfordító Szenczi Molnár Albert nyomán (Kovács J. L. 1993). Ő a „Dictionarium Latino–Ungaricum” című szótárában 1604-ben a következőket írta: peregrinatio „idegen nép között járás, szarándokság, szarándokjárás”

A holland felsőoktatás – összevetve Európa csaknem valamennyi hasonló intézményével –, újszerűsége révén a XVII. századra már nagy előnyre tett szert (Zumthor, P. 1985). A franekeri Burse, a groningeni Cubiculum Locandum, a harderwijji Fraterhuis falai között gyakran hangzott magyar szó (Nagy G. 1985). Igaz a teológia ott is központi helyet foglalt el, de még nem uralta az egész oktatást. Azok a tudományok, amelyekben a holland fakultások a leginkább tündököltek, a szellem legújabb diadalairól tanúskodtak. A hollandokban sokkal inkább megvolt a gyakorlati életben hasznosítható tudás megszerzésének hajlama, mint a különböző filozófiai problémák megoldásának kérdésével való foglalkozás iránti igény (Zumthor, P. 1985). Azért szinte elsőként törődtek például az optika, a meteorológia gyakorlatban is alkalmazható ismereteivel. A tanulmányok segítésére különböző gyűjteményeket hoztak létre, amelyek utóbb gyakran szolgáltak nagyhírű múzeumok alapjául is.

A külföldi tanulmányutak az érintettek számára mindenkor komoly anyagi terhet jelentettek, azért az ösztöndíjakról gyakorta egy-egy főúri pártfogó (Bethlen Gábor, Loránffy Zsuzsanna, hogy csak a leghíresebbeket említsük) vagy szabad királyi városok és mezővárosok polgárai (Debrecen, Pápa stb.) gondoskodtak (Hargittay E. 1981). A felmerülő anyagi terhek enyhítésére már az 1630. évi Pápai megtartott zsinat lelkére kötötte az espereseknek, hogy a református egyházakban a külföldi taníttatások költségeinek fedezésére rendszeresen gyűjtést rendezzenek (Nagy G. 1985).

E peregrináció azaz modern zárandoklat szellemileg tevékeny, egész életre szóló indíttatást adott, ugyanakkor nem kevés áldozatot is kívánt azoktól az ifjaktól, akik nem riadtak vissza a rájuk váró kemény küzdelemtől, valamint a megpróbáltatásoktól sem (Jankovics J. 1993). Már maga az út is hosszú, fáradságos és veszedelmektől terhes volt, ugyanis Magyarországról és az Erdélyi Fejedelemségből csak kerülő úton juthattak el Hollandiába a tanulni vágyó ifjak. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1628. március 7-én kelt levelében ekképpen intette Bethlen Péter kíséretét. „...Végezetre Istenre és nekünk tartozó hűségtekre obtestálunk, szerető szolgálóink, viseljétek úgy magatokat, mint hű szolgálkhoz illik; egyesek legyetek, egymással ne veszekedjétek; magatok illetlenül való viselésével az ifjúnak példát valami erkölcstelenségre ne adjatok, hanem szorgalmatosan vigyázzatok reá, cortesának után ne vetemedjék, boritalnak magát ne adja; egészségére, életére mint lelketekre viseljétek gondot, hogy mi is tőletek meg ne szomoríttatván, jöhessenek víg orcával előnkbe, és fejedelmi kegyelmességünket árasztassuk mi is reátok...” (Sebestyén M. 1980).

Sok gondot jelentett az úton lévők számára az összegyűjtött ösztöndíjjak eljuttatása is, ahogy jól példázza a felmerülő nehézségeket az alábbi rövid levélrészlet is. Rákóczi György fejedelmet például arról értesítette egy alumnusa (támogatott diákja), hogy „remélhetetlen sok költséggel telepedék le, s az németek telhetetlen

fösvénysége mindent ára fölött ad” (Hargittay E. 1981). Gyakorta előfordult az is, hogy a szűkös megélhetéshez szükséges pénz idejében meg nem érkezett, így a diákok kénytelenek voltak tanulmányaik mellett munkát vállalni. Mivel a latin nyelvet a magyarországi iskolákban akkor még alaposabban oktatták, mint a hasonló hollandiai intézetekben, a magyar diákokat, – mint korrektorokat – szívesen alkalmazták a nyomdászok.

Az egyetemi képzés során a diákoknak időről-időre nyilvános értekezéseken kellett számot adniuk ismereteikről. Utóbb pedig egy-egy jól elkészített vitairat közreadása tette lehetővé a diákok számára, hogy a nagy nyilvánosság előtt is megköszönjék azok támogatását, aki a tanulmányaik folytatását illetve elvégzését egykoron segítették (Tonk S.–Szabó M 1993). Az officinákban megforduló tanuló ifjak akarva-akaratlanul, kapcsolatban kerülhettek olyan holland nyomdászokkal, akik közül sokan térképek kiadásában is jeleskedtek. E sajátos viszony eredménye utóbb már nem csak a nagyszámú külföldön közreadott hungarica nyomtatványban testesülhetett meg, de véleményünk szerint számottevően befolyásolta a hazánkról készített és közreadott térképek tartalmát is.

A következő mappák bemutatásával szeretnénk a hollandiai magyar peregrináció történetének kutatásával foglalkozó kollégák látókörébe e munkákat is bevenni.

A hollandiai peregrináció nyomait – véleményünk szerint –, a hazánkat ábrázoló mappákon az alábbiakban sikerült ez idáig tetten érniük.

RÉGI VÍZRAJZI ALAPOK FELHASZNÁLÁSÁVAL ÚJ TÉRKÉP KÉSZÍTÉSE

Partis Hungariae inter Tibiscum et Nigrum Chrysum. Nova et accurata descriptio. [Amsterdam cca 1658, J. Janssonius,]

Ismereteink szerint e mappa a hazánkról a legkorábban közreadott tájegység-térkép, amely a Tiszántúl területét ábrázolja a Körösök vidékéig (4. kép). E térkép vázát alkotó vízhalózat kétség kívül J. Janssonius „Hungariae” című mappájának kinagyított változata, amelyet az általunk ismeretlen készítő vagy készítőik elsősorban nagyon jó helyesírású helynévanyaggal tovább bővítettek (Plihál K. 1987).

Bármily meglepő, de címen kívül más adatot e művön nem találhatunk. Igazolhatóan első megjelenése egy Janssonius által közreadott atlaszhoz kapcsolható (Koeman 1969). Az, hogy csak a szóban forgó kiadó és örökösei munkáiban fordult elő e mappa, ez arra enged következtetni, hogy a nyomólemezzel is az ő műhelyében készülhetett, ám a kiadás költségeit valaki más vagy mások vállalták. (Janssonius örököseinek halála után e mappa nyomólemeze Peter Schenk tulajdonába ment át, s a XVIII. század első évtizedeiben az ő neve alatt került kiadásra.)

A helynevek alapján azt feltételezzük, hogy e térkép készítője a Tiszántúl területéből alaposabban ismerte Nagyvárad és Debrecen térségét, mint például Tokajt és környékét. A XVII. század ötvenes éveiben Hollandiában tanuló nagyszámú diák közül e térképet készíthette akár Borsai Ferenc is. Ő debreceni születésűnek vallotta

4. Partis Hungariae inter Tibiscum et Nigrum Chrysum. Nova et accurata descriptio
[Amstelodami. 1658, J. Janssonius,] OSZK TM 8 289

magát, ám iskoláit valószínűleg Nagyváradon végezhette. (E két város segítette őt külföldi tanulmányai alatt, neve öt különböző holland egyetem anyakönyvében is előfordul, ez kétség kívül arra utal, hogy komoly anyagi gondokkal nem küszködött.) Ha feltételezzük, hogy ő alkotta meg e mappát, még akkor sem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy kinek a költségén és milyen alkalomra láthatta meg e mű a napvilágot (Plihál K. 1987).

Az alábbi települések nevei más, korábban hazánkról közreadott térképeken nem fordultak elő.

Ácsi	Adam	Adony
Apagy	Árkos	Aszonyvásár
Bagamér	Bakenszeg	Bala
Beeskerk	Bélfengér	Berkesz
Besenyő	Bosany	Caba
Cheli	Csator	Csenger
Csórba	Daras	Dengeleg
Derecske	Dioszeg	Dobra

Dorog	Ecse	Edeleny
Egri	Fabjánhaza	Fejérto
Félegyháza	Felsogyores	Gavá
Gemse	Gencs	Gyarmát
Hadad	Hájó	Hatház
Herpaly	Hidas	Ibrany
Ienő	Illyefalva	Kalmare
Karasz	Kemér	Kenézlő
Kereki	Keres Nadany	Kisecsed
Kismarja	Kovácsi	Kőbólkut
Kőrtvélyes	Latabar	Letlzmér
Lővő	Lugas	Mada
Madarász	Majtim	Mandok
Medys	Mekereck	Merck
Miczke	Minczent	Monostorpálgi
Nadudvar	Nagyfalu	Nagymarja
Nemethi	Ngszánto	Orviend
Ölyved	Pácza	Pálgy
Pallag	Panasz	Papnez
Pér	Pércz	Petre
Pohalom	Puljeki	Rakomaz
Ramoczahaza	Régeu	Ronto
S. Márton	S. Thomás	Sáka
Sámson	Setét tornya	Siter
Sz. Iob	Sz. Thomás	Szakáll
Szaldábógy	Szalonta	Szentimre
Szoboszlo	Szőlős	Terebes
Théth	Udvari	Ujfalu
Ujvaras	Vaja	Vajda
Vaoja	Varsány	Vásárhely
Vasari hely	Vekerd	Vencsellő
Vencsellő	Vértes	Vilak

Jobb névírású helynevek

Adorjány	Angyalhaza	Angyalos
Bajom	Bekény	Beselény
Bogdany	Csongrád	Dobos
Ecsed	Esztár	Felpernye
Füred	Henczida	Icktár
Karasz	Karoly	Keleze
Keresztes	Kiskállo	Kisvárd
Kovácsház	Lakoszállás	Márkos falva

Miske	Nádudvar	Nagykállo
Nánás	Rosály	S. Gyorgy
S. Miklos	Sadány	Sámsond
Sarkad	Solymos	Solyomku
Somlyo	Sz. Imre	Szaláncz
Szalzvar	Szamos	Szanto
Szatmár	Szeplak	Telegd
Terebes	Tokaj	Urógd
Varallya	Varsány	Varsány
Zatmárbánya	Zékelhide	

Új víznevek

Berettyo flu	Giepes lacus
Pecze	Melegpecze flu

EGY MÁR KORÁBBAN KÖZREADOTT TÉRKÉP NYOMÓLEMEZÉNEK KIEGÉSZÍTÉSE

E második típusba azokat a térképek soroljuk, amelyeknek az a legfőbb jellemzője, hogy csak szűkebb területre terjedt ki a helynevek számának gyarapodása vagy azoknak jobb helyesírásúvá válása. Ez utóbbi változásoknak a felfedezése csak aprólékos kutatómunkával lehetséges. Az egyes térképeken a kiadásokra vonatkozó adatok legtöbbször semmit sem árulnak el a tartalmi változásokról. Külön gondot jelenthet még az is, hogy a XVII. századi térképkiadók a szerzői jogokat egyáltalán nem tisztelték, s kiváló ötlettel teremtettek maguk számára lehetőségek a népszerű kiadványok gyors és pontos átvételére (Plihál K. 1994).

Valószínűleg az alábbi térképek közel egy időben láthatták meg a napvilágot, ám a megjelenés sorrendje az alábbi lehetett.

Blaeu, G.–Blaeu, I.: Transilvania Sibenburgen. Amsterdam. cca 1660.

E térkép vízrajzában, méretében teljesen azonos a hasonló címen kiadott Blaeu térképpel (5. kép), s amelyet a híres amsterdami kiadó 1640-től minden e térséget bemutató atlaszában elhelyezett, ám kartusa új, a művész rajta Erdély német nevének képi megfogalmazását vetette papírra (6. kép). Feltételezéseink szerint az eredeti nyomólemez tartalmát egészítették ki új földrajzi nevekkal, a régi Báthory címert felváltották, ám a cím és a közreadó adatai változatlanok maradtak. A helynevek illetve az egyéb új földrajzi nevek írásmódja alapján mindenképpen arra kell gondolnunk, hogy e kiegészítést magyar és szász anyanyelvű személy vagy személyek végezhették. A legtöbb új településnév Székelyföldön illetve Kolozsvár és környékén fedezhető fel, ezért azt feltételezzük, hogy a fenti területekről származók lehetnek azok, akik a bővítést egykoron elvégezték (7. és 8. képek). E kiadónak

5. Blaeu, G.–Blaeu, J.: *Transylvania Sibenburgien*. Amsterdami. [1640.]
OSZK TM 4 215

igen komoly magyarországi és erdélyi kapcsolatai voltak a XVII. század folyamán. Elég itt arra utalnunk, hogy a nyomdászat műves mesteriségét Tótfalusi Kis Miklós is a fenti család amsterdami műhelyében sajátította el. Ismereteink szerint számos diák nyomtatta a szóban forgó officinában vitairatát, disszertációját a XVII. század második felében. Sajnos a Blaeu család egykori irattára a tűz martalékvá lett, így arról sem szerezhettünk tudomást, hogy a kiegészítő(k) ki(k) lehet(tek), de azt is homály fedi, hogy ez új mappa kiadási költségeit vajon ki viselte (Koeman 1967). Bár e mű formája, mérete arra utal, hogy atlaszlap lehetett egykoron, ám Blaeu kiadványokban a szóban forgó mappa nyomára ez idáig nem bukkantunk.

Az alábbi helynevek e mű megjelenéséig más erdélyi mappákon nem fordultak elő.

Apacza	Arany kut	Arapataka
Arkos	Ayton	Bagoitz
Bala fala	Balas falva	Barot
Benedek	Berenseif	Bikfalva
Bodola	Bogat	Bölön
Broil	Camp°. Keresztes	Campus Kenyer
Chutz	Colos	Corona

Crauo
Doboka
Eresztveny
Frata
Gidofalva
Hari
Hette
Iklođ
Kaszon
Kilien
Kokei
Kopich
Kutyfalva
Leczfalva
Magiaros
Mehes
Mirisilo
Nagylak

Csicso
Durlas
Feldoboly
Gerebenes
Gross Teufelsdorf
Hendorf
Hiduige
Illie falva
Kertzenberg
Kinger
Komollo
Kovaszna
Kysdi
Lisznoy
Maros
Miklosuaza
Mortschelken
Pava

Dalnack
Egerpatak
Forro
Gescheyd
Gyorgy falva
Hetfalv
Ienő
Kaltprum
Kide
Kocsard
Kopecz
Kovend
Kysdi Vasarhely
Madaras
Medues
Mikovara
Nagyfalv
Ratnod

6. Blaeu, G.-Blaeu, J.: Transylvania Sibenburga
Amsterdam. cca. 1660. OSZK TM 7 335

7. Székelyföld és környéke

Blaeu, G.–Blaeu, J.: Transylvania Sibenburgen c. térképének első változatán

Rety	Rosental	Samos Uyvar
Schlatten	Sz. Benedek	Sz. Demeter
Sz. Demeter	Sz. Georg	Sz. György
Sz. Imbre	Sz. Ivan	Sz. Kiraly
Szaczva	Szamos falva	Szarhegy
Szereda	Szolnok	Szotior
Tabrisch	Tekerokut	Tevis
Tjernaton	Trurstemburg	Uyvar
Uzon	Varfalva	Veresthorn
Vertenfalva	Walderstorf	Wyvar
Zabolo		

Jobb névírású helynevek:

Band	Feleck	Felvincz
Gyresauw	Kynermetzo	Polyan
Varfalw		

9. Transylvania, Sibenburgen. Per Gerardum Mercatorem cum privilegio Amstelodami, [1633,] Ioannem Ianssonium. OSZK TA 5 660

Janssonius új térképe Erdélyről feltehetően Nagyvárad eleste (1660. aug. 27) után készülhetett. E mappa kétséget kizáróan új nyomólemezzel került nyomtatásra. Más kiadókhöz hasonlóan Janssonius is számos magyar nyelvű munkát nyomtatott, korrektorként is szívesen alkalmazott magyar diákokat, akik latinul jobban tudtak holland társaiknál. Szerencsénkre Janssonius egykori szerződése közül napjainkra néhány fenn maradt. Közöttük találtunk egy olyat, amely 1656. február 16-án jött létre, amelyben egy pontosan meg nem határozott feladat teljesítését vállalta Michael Tsepreghi azaz Csepreghi Mihály (Kleerkooper-Stockum 1914–1916). Ellenében a Blaeu cég által kiadott mappával, e térkép felváltotta Janssonius, illetve örökösei kiadásában közreadott nagy atlaszokban az immár „korszerűtlenné vált” Erdélyt ábrázoló lapot. E térképen a közreadó jelezte, hogy egy új kiadással állt elő, az adatok alapján bizonyos, hogy közreadásának költségét a neves amsterdami nyomdász Johannes Janssonius állta.

Az egykori janssoniusi Erdély térképhez képest a szóban forgó mű névanyagának bővülése az alábbi módon történhetett:

a) Egyrészt e mappa készítője/szerkesztője a Blaeu cégnek már említett kiadványáról az új neveket pontosan és maradék nélkül átvette.

b) Másrészt további új, jó helyesírású helynevekkel bővítette.

10. Ianssonius, Ioannes: *Nova et accurata Transylvaniae descriptio*
Amstelodami. cca 1660, OSZK TM 4 206

Az új csak janssoniusi kiadásra jellemző helynevek is Kolozsvár környékén és a Székelyföld területén bukkannak elő, azért csak azokat a földrajzi neveket soroljuk fel, amelyek először e mappán tűntek fel egykoron (11–12. képek).

Arany	Bereczk	Betlemfalva
Brekzso	Enyed	Hiduege
Kemend	Mergenburg	Mypach
Prasmar	Rothbach	Sz. György
Turczko	Weidenbach	

Nem településnevek:

Einsidelherbirg	Farkas flu
Feketiügy flu	Homorod flu
Pogan havassa m:	Sylva Soberek
Szarhely	

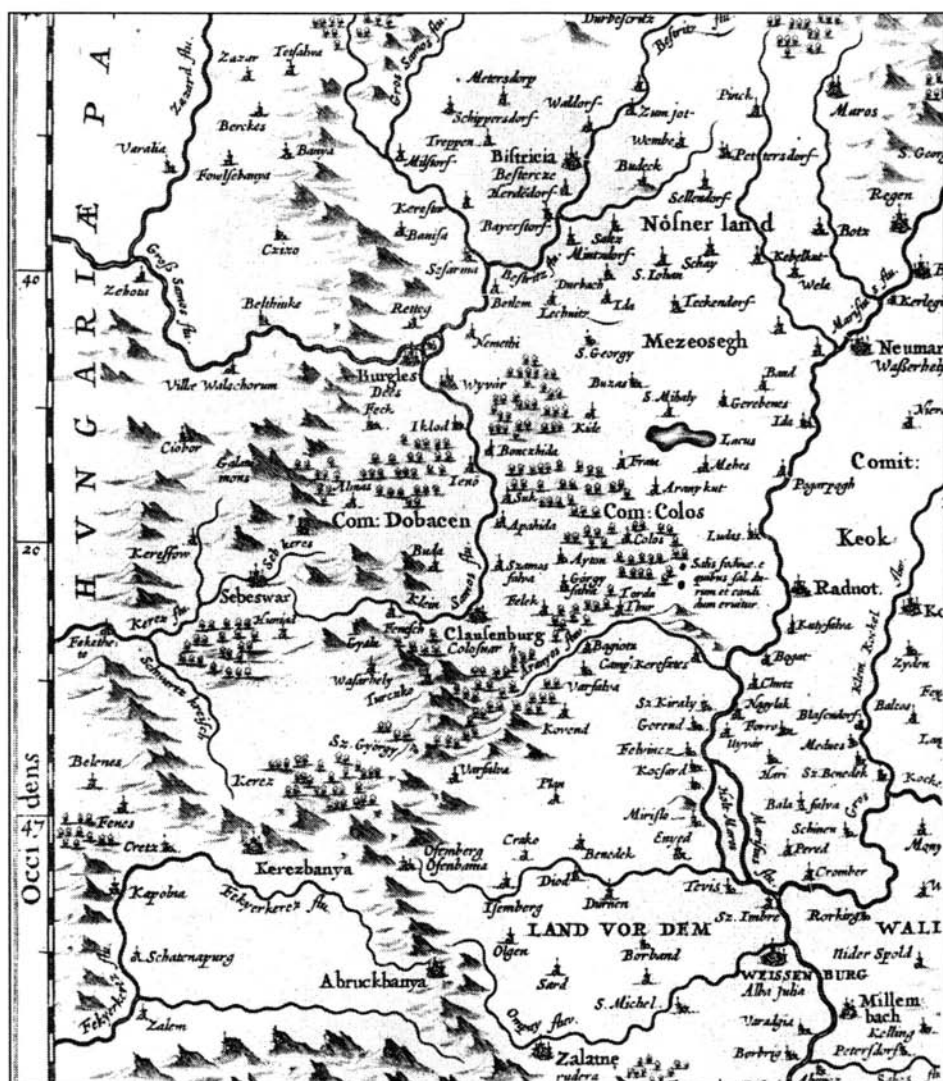

11. Kolozsvár és környéke a Transylvania, Sibenburgen c. térképen

Visscher, Nicolas : Regnum Hungariae in omnes suos comitatus, accurate divisum et editum per –. Amstelodami, cca 1690, Hendrik de Leth.

Hendrik de Leth amsterdami kiadó Nicolaus Visscher térképének első változatát használta fel saját költségén közreadott hazánkat bemutató térkép kiadásakor. Az első kiadású visscheri térkép vízrajzában és domborzatábrázolásában gyökeresen különbözött más mesterek munkáitól, ő az 1664-ben megjelent Martin Stier „Landkarte des Kö-

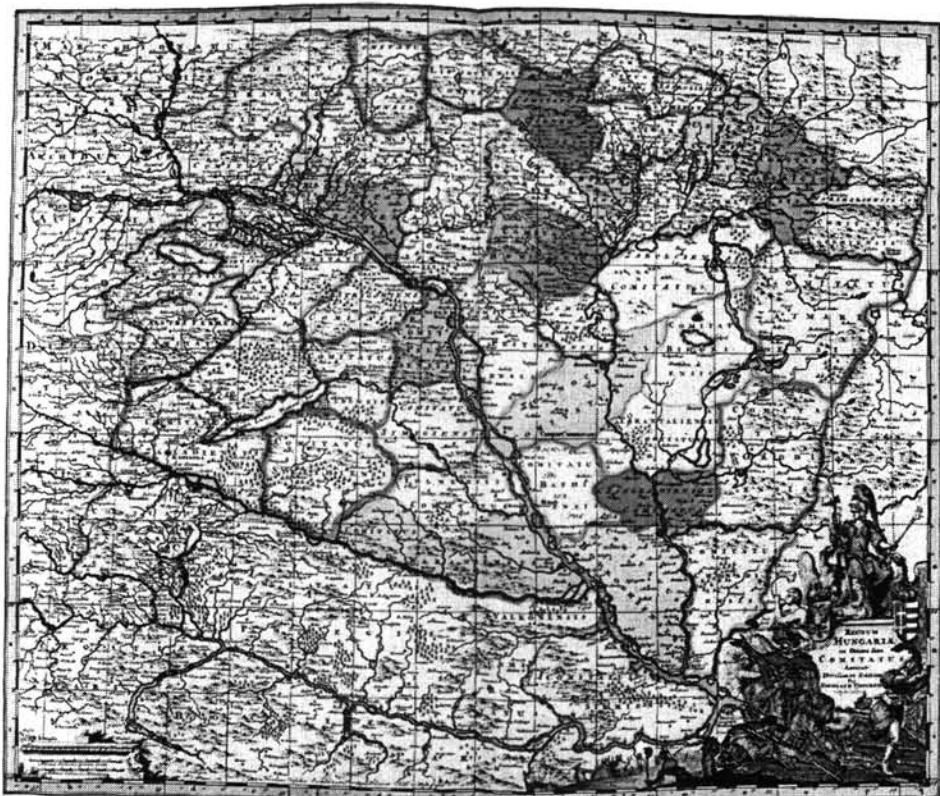

12. Kolozsvár és környéke
Janssonius: Nova et accurata Transylvaniae... c. térképén

nigreich Ungarn...” című térképet használta forrásul. (E kiadás az amsterdami Egyetemi Könyvtár Térképtárában található meg.) Utóbb Visscher figyelmét valaki vagy valakik felhívhatta, felhívhatták az általa használt új forrás súlyos tévedéseire, így a birtokában lévő nyomólemezeről már igyekezett maradék nélkül eltüntetni a zavaró részleteket a Duna-Tisza köze illetve a Tiszántúl domborzatábrázolásában is. E beavatkozás nyomán „felemás” térkép jött létre, amelynek a Ny-i része az új forrásra, a K-i pedig a

tradíciókra támaszkodott. (Az utólagos beavatkozás/javítás nyomait fedezhetjük fel az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában előforduló mappán.) (13. kép).

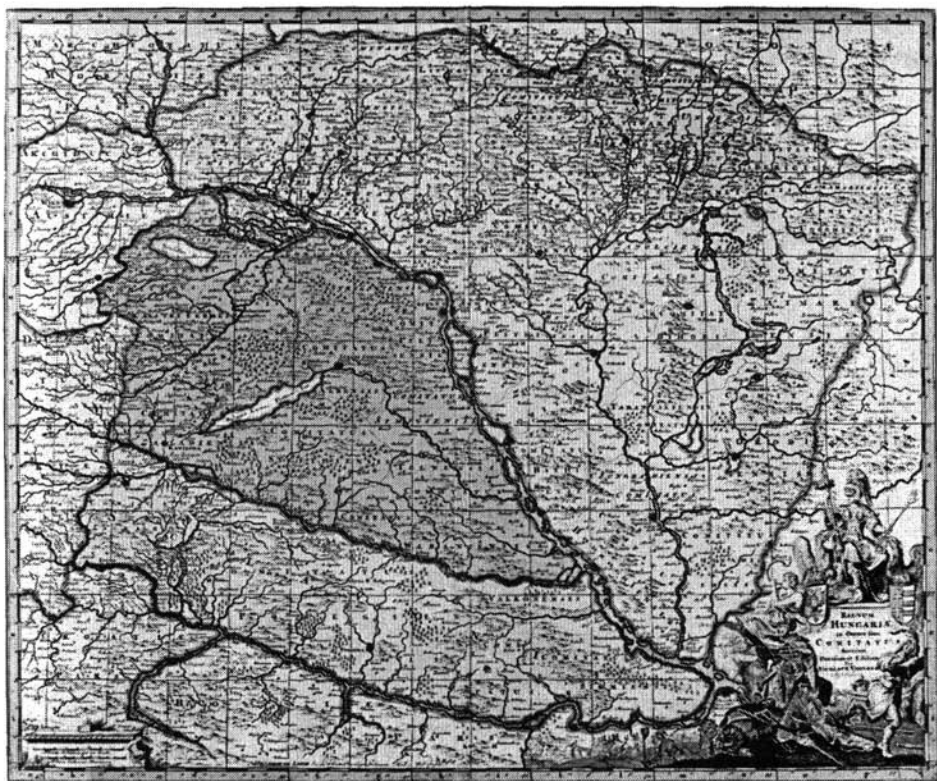
13. Visscher, N.: *Regnum Hungariae...* Amsterdam. cca 1680,
OSZK TA 351

Valószínűleg e változtatásra de Leth nem figyelt fel, így a hibás domborzatú változatot vette át (14. kép). Az általa közreadott mappán három területen találhatunk olyan településneveket, amelyek más korábban közreadott mappákon nem fordultak elő;

- a) Dunántúl É-i részén, valamint Székesfehérvár térségében,
- b) Cegléd környékén,
- c) Tiszántúlon Debrecen és tágabb környékén (15–16. kép).

E településekben csak az a közös, hogy a XVII. század utolsó évtizedeiben népes református gyülekezettel bírtak. Minden bizonnyal többen végezhették a kiegészítést, sajnos ez idáig nem sikerült olyan atlaszra vagy más kiadványra bukkannunk, amelyben e mű előfordult volna. (Az Amsterdami Egyetemi Könyvtár Térképtárában lévő másik példány is egyedi lap.)

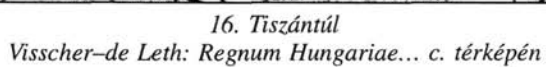
14. Visscher, N.–de Leth, A.: *Regnum Hungariae...* Amsterdam. cca 1690,
OSZK TM 24 350

De Leth-Visscher térképén előforduló új helynevek:

Acs	Bogdan	Czakvar
Czegled	Csege	Derecske
Dioszeg	Dorog	Egyek
Füred	Füzitő	Hadhaz
Hewes	Igmand	Kaba
Kocs	Korny	Körös
Löck	Mocsa	Naszály
Polgari	Sz. Mihaly	Szőny
Vereb	Vjvaros	W. Percs

A jobb névalakban előforduló nevek száma sok, így azokat külön nem is soroljuk fel.

Bízunk abban, hogy majdan a peregrináció kutatásának további kiteljesedésével, illetve a Magyarországról és az Erdélyi Fejedelemségről készített térképek helynévanyagát tartalmazó adatbázis teljessé válásával pontosítani tudjuk azoknak körét, akik e munkákban való részvétellel kapcsolatba hozhatók.

Reméljük, hogy e tanulmánnyal is hozzájárulhattunk ahhoz, hogy változzon az a korábban is említett egyoldalú térképtörténeti értékelés, amely már oly hosszú ideje jellemzi a magyar kartográfia történeti szakirodalmunkat (Joó I.–Raum F. 1990).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Binder P. (1976): Utazások a régi Európában. Peregrinációs levelek, útleírások és útinaplók. (1580–1709). Válogatta... – Bukarest.
- Hargittay E. (1981): Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század).... sajtó alá rendezte... – Bp., 1981.
- Joó I.–Raum F. (1990) A magyar földmérés és térképészet története. 1. és 2. fejezet. Első kötet A. Főszerk.: – Bp.
- Kathona G. (1979): A debreceni és sárospataki tanulók részvétele a hollandiai és angliai peregrinációban 1623-tól 1711-ig. = Theológiai Szemle, 89–94 l.
- Kleerkooper, M. M.–van Stockum, W. P. (1914–1916) : Del Boekhandel te Amsterdam. Amsterdam.
- Koeman, C. (1967): Atlantes Neerlandici. Vol. I. Amsterdam.
- Koeman, C. (1969): Atlantes Neerlandici. Vol. II. Amsterdam.
- Kovács J. L. (1993): Nyugat-magyarországi diákok peregrinációja XVI–XVII. századi német egyetemeken. = In Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Bp.–Szeged.
- Nagy G. (1985): Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből. Bp.
- Plihál K. (1987): A Tiszántúl térképe a XVII. századból. – Geodézia és Kartográfia. 39. évf. 1. sz. 48–53. l.
- Plihál K. (1994): Térképnymtatás fém lemezzel. = Geodézia és Kartográfia, 46. évf. 5–6. sz. 283–291 l.
- Sebestyén M. (1980): Bethlen Gábor levelek. Válogatta... – Bukarest.
- Tonk S.–Szabó M. (1993): Erdélyiek egyetemjárása a középkor és a kora újkor folyamán. = In Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Bp.–Szeged.
- Waczulik M. (1984): A táguló világ magyarországi hírmondói. Szerk.:.... Bp.
- Zumthor, P. (1985): Hollandia hétköznapijai Rembrandt korában. Bp.

DIE ERINNERUNG AN DIE UNGARISCHE PEREGRINATIO NACH HOLLAND AUF LANDKARTEN

K. PLIHÁL

Unter den Landkarten des königlichen Ungarn und des Fürstentums Siebenbürgen finden sich viele, deren Namensmaterial vom irgendetwas erweitert wurde. Aufgrund der Schreibweise dieser Ortsnamen kommt man zu der Schlußfolgerung, daß diese Ergänzungen nur von Personen stammen können, welche die betreffenden Gebiete sehr gut kannten. Zwei charakteristische Typen dieser Landkarten lassen sich unterscheiden:

a) Auf Mappen mit alter hydrographischer Basis tauchen fast ausschließlich neue Orts- und geographische Namen auf. Eine solche ist z. B. „Partis Hungariae inter Tibiscum et Nigrum Crisum“ (s. Abb. 4).

b) Korrektur bzw. Erweiterung eines Details kleineren Umfanges auf einer schon bekannten und sogar mehrere Ausgaben erlebten Landkarte mit neuen Namen in sehr guter Rechtschreibung (s. Abb. 6, 10 und 14).

Aus dem königlichen Ungarn haben – nach unseren gegenwärtigen Kenntnissen – an den verschiedensten holländischen Universitäten und Akademien zwischen 1623 und 1711 959 Personen studiert, wogegen wir die Zahl der aus dem Fürstentum Siebenbürgen dahingelangten Studenten noch nicht kennen. Die seit der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts aus beiden erwähnten Gebieten peregrinierenden Jünglinge (in erster Linie reformierter Konfession) besuchten gerne die verschiedenen Universitäten und Akademien des damals in Europa die schnellste Entwicklung erlebenden Holland. Diese geistige Verbindung war für das Fürstentum Siebenbürgen besonders wichtig, das aufgrund seiner spezifischen politischen Situation mit der westlichen Hälfte Europas vor allem auf diese Weise enge Kontakte unterhalten konnte. Im Laufe ihrer Studien mußten die Studenten – eventuell auch mehrmals – an öffentliche Diskussionen teilnehmen, deren Stoff sie auch im Druck erscheinen zu lassen bestrebt waren. Andererseits stockte vielmals auch die Sendung der für das Studium notwendigen Gelder, so daß die mit guten lateinischen Sprachkenntnissen ausgerüsteten Jünglinge häufig in Druckereien als Korrektoren arbeiteten. Dabei hatten sie Gelegenheit, mit Druckern zusammenzukommen, die auch mit der Herstellung und Herausgabe von Landkarten beschäftigt waren. Vermutlich haben derartige Begegnungen ebenfalls bei der Entstehung der betreffenden Landkarten Pate gestanden.

Wir haben die Hoffnung, mit Hilfe vorliegender Studie den mit der Geschichte der Peregrination befaßten Forschern solche Ausgaben in ihren Gesichtskreis gerückt zu haben, die ihrer Aufmerksamkeit bisher entgangen sind.

A pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda (1623–1652)

V. ECSÉDY JUDIT

Pázmány Péter 1623-ban, felismerve a katolikus nyomda hiányát és tudatában lévén annak szerepével az ellenreformáció terén, nyomdát alapított Pozsonyban. Ebben elődjének, Forgách Ferenc érseknek példáját követte, aki ugyancsak Pozsonyban létesített nyomdát 1609-ben. Ezt a Forgách-féle, később Nagyszombatba költöztetett műhelyt Bethlen Gábor lefoglalta és magával vitette Erdélybe. Amikor a Pázmány alapította nyomda működni kezdett, akkor már öt éve nem volt tipográfia Pozsonyban és két éve Nagyszombatban sem. Nyomdaalapításához Bethlen Gábor Erdélybe való visszatérése, illetve a háborús állapot megszűnése kínálta az alkalmat.

Az 1623-ban Pozsonyban alapított nyomdát a korabeli források „Illustrissimi Archiepiscopi typographia”-nak,¹ és még később is „typi Eminentissimi Cardinalis”-nak nevezik,² bár vezetése és felügyelete az alapítást követően hamarosan a pozsonyi jezsuita kollégium kezébe került. Valójában a pozsonyi nyomdára vonatkozó megjelölés 1650-ig egyetlen pozsonyi nyomtatvány címlapján sincs. 1647 és 1649 között ugyan megjelenik az impresszumban Zachariás Aksamíték nyomdász neve,³ de a nyomdát ezúttal sem nevezték meg. Figyelemreméltó, hogy annak a néhány kiadványnak, amely 1623 és 1629 között az „In Aula Archiepiscopali” ill. az „In Aede Archiepiscopali” megjelölést viseli, mindegyike az érsek hivatalos kiadványa, tehát e megjelölés inkább mint kiadói név fogható fel, és nem feltétlenül vonatkozik a nyomda tulajdonjogára vagy elhelyezésére.⁴

Pázmány ezt a nyomdai felszerelést a Pozsonyban letelepített jezsuiták házában helyezte el. Bár a pozsonyi kollégiumot csak évekkel később alapította, a pozsonyi misszió már 1622 óta – tehát Bethlen hadjárata után azonnal – megtelepedett. Az új kollégium épületéhez 1627-ben fogtak hozzá és 1628-ra már el is készült.⁵ Biztosra vehető, hogy 1626-tól vagy 1627-től kezdve a jezsuiták kezébe került a nyomda gondozása.

A műhely az új kollégium épületében kapott helyet. A nyomda tulajdonjogát tisztázni kívánó, és ezért minden erre vonatkozó adatot összegyűjtő 1662. évi okiratból⁶ megtudni, hogy már 1631-ben Forró György tartományfőnök pozsonyi vizitációja alkalmából szükségesnek látszott a nyomda tulajdoni helyzetének tisztázása. A pozsonyi jezsuiták ugyanis ezt a Pázmány által alapított műhelyt – minden bizonnyal Pázmány tudtával és beleegyezésével – mint sajátjukat használták és sajátjuknak tekintették. Ekkor hivatkozott a nagyszombati kollégium arra, hogy Páz-

mány a nyomdát a magyarországi jezsuitáknak – és nem kifejezetten a pozsonyi rendháznak – ajándékozta, tehát a hamarosan akadémiai rangra szert tevő nagyszombati kollégium magának követelte. Erre az átadásra azonban még 1631 után másfél évtizedig nem került sor.

A pozsonyi nyomda első évtizedének néhány nyomtatványán a bécsi Michael Rickhes nyomdász neve szerepel, pozsonyi helymegjelöléssel.⁷ Nem világos, hogy Rickhes műhelyének egy részét áthelyezte-e Pozsonyba, vagy ezek a nyomtatványok a bécsi Rickhes műhelyben készültek-e és csak mint kiadási hely szerepel címlapjukon Pozsony. Ezt a kérdést csak a bécsi Rickhes műhely teljes nyomdafelszerelésének ismeretében lehetne megnyugtatóan eldönteni. Mindenesetre a nyomda első tíz-tizenöt évében feltételeztünk kell valamiféle kapcsolatot a bécsi Rickhes műhely és a pozsonyi nyomda között. Ez az együttműködés 1636-ig mutatható ki a nyomtatványokon, ezután a nyomdai feladatokat kizárólag a pozsonyi jezsuiták látták el, külső, világi segítőtársak közreműködésével. 1639-ből ismert egy világi nyomdász neve: Zavari György könyvnyomtató írta alá az Útitárs sokáig lappangó első kiadásának ajánlását,⁸ Nyéki Vörös Mátyás Tintinnabulumának 1644. évi kiadásához pedig „Beretzkí Gy. könyvnyomtató” írt ajánlást.⁹ Bár a rendi feljegyzések 1634-ben és 1635-ben is „Eminentissimi Cardinalis Typographiae Praefectus”-ként¹⁰ jelölik meg a nyomdával foglalkozó rendtársat, kétségtelen – éppen a rendi feljegyzésekből – hogy a nyomda a jezsuita kollégium kezeiben és vezetése alatt állt. Mindezt figyelembe véve jogos tehát a pozsonyi jezsuita kollégium nyomdájáról beszélni. Az a tény azonban, hogy a nyomda magát 1650-ig sosem nevezte meg, arra vall, hogy tulajdonjogát maga a kollégium is kétségesnek ítélte. Ez a helyzet 1650-től megváltozott, ettől kezdve a pozsonyi nyomda tulajdonjoga nem volt vitás.

Megjegyzendő, hogy az 1609 és 1617 közötti első pozsonyi nyomda is használta impresszumában az „In Aula Archiepiscopali” megjelölést.¹¹ Hasonló értelemben, mint korszakunkban: tehát inkább kiadót, mintsem nyomdát jelölve ezzel a kifejezéssel. Ezt bizonyítja, hogy külföldön nyomtatott kiadványon is olvasható ez a megjelölés.¹²

A pozsonyi nyomdászati újraindulásakor az érseki udvarban az ellenreformáció élharcosaié, a jezsuitáké volt a döntő szerep. A szervezés és a nyomda műszaki, gyakorlati irányítása a jezsuita Némethi Jakab kezében volt. Nevét a nyomtatványokon ugyan soha nem olvashatjuk, abban sem lehetünk biztosak, hogy a két, „pozsonyi könyvnyomtató” által írt ajánlás¹³ névtelen szerzője ő volt, és nem a név szerint szintén nem ismert nyomdászmeister. Nevével azonban a rendi feljegyzésekben és egyéb levéltári forrásokban sűrűn találkozni. A rá vonatkozó korabeli adatok azt bizonyítják, hogy nemcsak 1623 után, hanem már Forgách Ferenc érsek idejében is ő volt a pozsonyi nyomda fő mozgatója, sőt, ennek a korszaknak Bécsben megjelent fontosabb ellenreformációs kiadványai előállításában, nyomdai munkáiban is része volt.

Némethi Jakab pályafutása kezdettől fogva összefonódott a nála három évvel idősebb Pázmányéval, akinek sok éven át kísérő munkatársa, könyvei kiadásában mindvégig segítője volt. Némethi a 17. század első felének egyik legképzettebb ma-

gyar tipográfusa, akit csak szándékos névtelensége miatt nem ismer kellően a magyar nyomdásztörténet. Ő volt Káldi György segítőtársa a Biblia¹⁴ kinyomtatásánál (1626) Bécsben,¹⁵ de jelentős tapasztalatokat szerzett Pázmány műveinek, főleg a Kalauz első kiadásának nyomtatásakor is. Haláláig (1644) a pozsonyi műhely prefektusa volt.

Némethi Jakab könyvkiadással-nyomtatással kapcsolatos tevékenysége a rendi feljegyzésekből jól nyomon követhető:¹⁶

1623–1624-ben a nagyszombati jezsuita kollégiumon belül az érsek szolgálatában állt: „J. Némethi quo utitur in ordinanda bibliotheca et imprimendis libris”. Társa Paulus Chomafay „quando P. Jacobus vocatur Posonium ab Archiepiscopo” (ekkor készült Pázmány Kalauzának 2. kiadása).¹⁷

1625-ben Némethi missziója a nagyszombati rendházon belül: Posonii in typographia Illmi Archiepiscopi” (ebben az évben jelent meg Pozsonyban Pázmány Imádságos könyvének 3. kiadása és a Rituale Strigoniense).¹⁸

1626-ból nincs Némethi tevékenységére vonatkozó adat (pozsonyi nyomtatvány sem ismeretes).

1627-ben Némethi a bécsi kollégiumban „adiutor P. Káldi in impressione” (Ebben az évben tudomásunk szerint Pozsonyban semmi sem jelent meg, viszont Bécsben Pázmány A setét hajnal-csillag-után című hitvitázó könyve).¹⁹ Más feljegyzések szerint²⁰ „P. Jacobus Némethi curam habuit typographiae archiepiscopalis... Paulus Chomafai socius Praefecti typographiae”.

1628-ban még Bécsben „curat typographiam pro Ungaria”. (Ebből az évből sem ismert pozsonyi nyomtatvány. Lehet, hogy részt vett Hajnal Mátyás Szíves könyvecskéjének 1629. évi bécsi kiadásának előkészítésében – második kiadása majd Pozsonyban, Némethi prefektussága alatt jelenik meg. 1628-ban alakult meg a pozsonyi jezsuita kollégium, hat páterrel).

1629-ben a nagyszombati kollégiumban Forró György rektor mellett mint prefektus dolgozott (Pozsonyban megjelentek Pázmány nagyszombati zsinati határozatai.)²¹

1630-1631-ben Káldi György rendfőnök mellett Bécsben „Praest typo” ill. 1631-ben: „praest typo et imprimit Postillam”. (1631-ben jelentek meg Káldi prédikációi két kötetben, míg 1630-ból Pázmány Jó nemes Váradnak című vitairatát ismerjük, mint a pozsonyi nyomda egyetlen termékét.)²²

1632-1634 között Nagyszombatban Dobronoki György rektorsága idején prefektus (Ezekből az évekből nincs ismert pozsonyi nyomtatvány.)

1635-től haláláig – 1644. június 1-jéig – a pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda prefektusa. A rendi feljegyzések különbözőképpen írják körül funkcióját: „corrector typographorum”, a nyomdáról pedig: „Fuerunt hoc anno 17 in Collegio... unus Typographiae Cardinalitiae Praefectus, in qua a Typographis externis opera Eminentissimi nostri Ungaricae ut conciones et Controversiae excuduntur quae omnia nostri Patris correctoris et directoris cura intra Collegii nostri septa administrantur.”²³ Egy másik feljegyzés ugyanebből az évből: „P. Jacobus Némethy Typographiae Cardinalitiae praefectus erat qui Pazmani Conciones et Controversias Hungaricas exterorum opera vulgavit.”²⁴

1637-ben Némethi „corrector typi Eminentissimi Cardinalis” (ekkor jelenik meg Pázmány Kalauzának harmadik, átdolgozott kiadása.)

1638–1640-ben mint „corrector typi”, 1643-ban „praefectus typographiae”, 1644-ben „curator typographiae” jelölik Némethi tevékenységét.

Valószínűleg a már említett 1631. évi Memorialis, amely bizonytalanná tette a pozsonyi nyomda sorsát, sarkallhatta Némethit arra, hogy más módon is biztosítsa a pozsonyi kollégium nyomdájának sorsát. Valószínű, hogy Némethi tartotta vissza a Pázmány-féle nyomdát Pozsonyban – ameddig csak lehetett – és ameddig szükséges volt. A szakirodalom eddig is tisztában volt azzal, hogy Némethi még életében gondoskodott egy másik betűkészletről a pozsonyi kollégium számára, feltételezték azonban, hogy ez nem sokkal halála (1644) előtt történhetett; ezt a nyomdafelszerelést nevezik a korabeli iratok „typus novissimus”-nak.²⁵

Egykorú feljegyzések és okiratok azonban azt bizonyítják, hogy Némethi már 1635-ben új betűket rendelt a pozsonyi kollégium számára, méghozzá magyar szöveg nyomtatására alkalmas betűket. E vásárlás időpontját két ezzel kapcsolatos korabeli forrás is megerősíti,²⁶ de ugyanezt bizonyítják az 1635 után megjelent pozsonyi nyomtatványok tipográfiai anyagában bekövetkezett változások is.

Ezek egyike a bécsi Matthias Wucherer bécsi ügynöknek a pozsonyi kollégium számára kiállított elszámolása 1649-ből, amelyben 1635-től kezdve 1637-ig a pozsonyi kollégium számára lebonyolított betűvásárlással kapcsolatos költségeket és a neki járó kamatokat sorolja fel. Ezek közt szerepel az augsburgi Hans Schelmair betűöntőnek – Némethi megbízásából – kifizetett összeg is, amelynek ő nyilván közvetítője volt.²⁷

Ugyanezzel a legkorábbi – 1635. évi – vásárlással kapcsolatos az a levél, amelyet Némethi Jakab írt Johann Luekhner kereskedőnek Pozsonyból Bécsbe, 1636. július 9-én, és amelyben azt írja, hogy a szállított betűket nem a magyar írásnak megfelelőnek találta, és ezért kéri a defektusok kijavítását.²⁸ (Ilyen defektusokat találni a 3. táblán közölt szövegtípusban.)

Ez – a fent említett elszámolás szerint – meg is történt, mert az 1635. október 9-i tétel után az 1637. április 4-i következik, amelyben a Schelmair augsburgi betűöntő által elvégzett javításokra hivatkozik Wucherer és hogy ezeket ugyanaz a Luekhner át is szállította Pozsonyba.

Külön érdekesség, hogy az 1635. október 9-i vásárlás tételesen is fel van sorolva: cicero antikva, cicero kurzív és verzális betűkből állt ez a vétel.

Természetesen a Némethi nevéhez fűződő teljes, újonnan beszerzett készlet ennél jóval több volt. E vásárlásból származó betűk 1636-tól mutathatók ki a pozsonyi nyomtatványokon. 1635-ből nem ismert a pozsonyi nyomdának kiadványa, valószínűleg azért, mert Némethit is nagyrészt Nagyszombatba szólította kötelezettsége, másrészt talán mert az új beszerzésekre számított már. Valószínűleg ugyanazért, amiért a „typus novissimus”-t szerezte be Némethi, törekedett az időközben meghalt királyi titkárnak, Ferenczffy Lőrincnek nyomdafelszerelését is megszerezni a pozsonyi kollégium számára. Ez Lippay György támogatásával sikerült is: a pozsonyi nyomda 1640-ben jutott a „typus Ferenczffyanus” birtokába. Erről a rendi

feljegyzésekben a következőt olvashatjuk: „Gerogius Lippay Hungariae Cancellarius ad eam typographiam quam nobis Eminentiss. Card. Pazmanus donarat, adjecit aliam quoque, quem... Laurentius Ferenczffy... possedit, quoque priori copiosior fuerit, ac facile 3000 flor. aestimata.”³⁰

Az 1662-ben rögzített iratok szerint Némethi a „typus Ferenczffyanus” betűkészletét nagy költséggel újraöntötte. Lippay „ad usum perpetuum” adta a pozsonyi jezsuitáknak, akik az újraöntéskor befektetett összeg jogán is a kollégium tulajdonának tartották. A kiadványok azt bizonyítják, hogy 1641-ben végezték az újraöntést. Az említett, 1662-ből származó irat szerint az újraöntést bizonyíthatja Matthias Cosmerovius bécsi tipográfus is, aki hasonló újraöntésnek vetette alá saját típusát, és igazolhatja, hogy ez a munka 4000 forint költséggel járt. Egyébként is ez a Ferenczffy féle felszerelés lehetett – a most már háromféle készlet közül – a legértékesebb, hiszen ehhez matricák is tartoztak, nemcsak öntött betűk, amint azt az iratok több alkalommal is hangsúlyozták.

A Némethi által beszerzett készletet azért nevezték „typus novissimus”-nak, mert a Pázmány által adományozott felszerelés 1623-ból származott, Ferenczffy birtokában pedig 1628-tól volt készlete: ezekhez képest az 1635-ben beszerzett Némethi-féle készlet a „legújabb” volt.

Attól kezdve, hogy Ferenczffy készlete a pozsonyi kollégiumba került, előszeretettel ezt használták (teljesen a Ferenczffy-készlettel nyomtatták Hajnál Mátyás *Szíves könyvecské-jének* 1642. évi kiadását, ld. 1. kép) és háttérbeszorult az eredeti, Pázmánytól származó és a Némethi-féle készlet. Időközben (1646) az eredeti, érseki készletet átszállították Nagyszombatba, tehát elvileg csak a Némethi és a Ferenczffy-féle készlet állhatott rendelkezésre amúgy is. Az 1641-től kezdve megjelenő kiadványok azt bizonyítják, hogy ezt a készlet-részt igyekeztek külön tartani, és ritka az a nyomtatvány, amelyben a Ferenczffy-készletet a Pázmány-féle vagy a Némethi-féle betűkkel együtt használták volna.

Némethi 1644. évi halála után a nyomda termelése észrevehetően csökkent és Zachariás Dominik Aksamíteknek, az új nyomdásznak megjelenéséig mindössze – 1645-ben – egy könyvecskét adtak ki, 1646-ban pedig semmit. Ő volt a pozsonyi nyomda egyetlen faktora, aki megnevezte magát a címlapon: 1647 és 1649 között három nyomtatványon,³¹ valószínű azonban, hogy egy negyediknek is ő volt a nyomdása.³² Aksamítek Pázmány Kempis-fordításához írt előszavában mint „A pozsonyi kollégiumban való könyvnyomtató” jelöli meg magát.³³ Fennmaradt 1647. május 27-én kiállított munkaszerződése,³⁴ amely az új nyomdavezető kötelezettségeit és járandóságait rögzíti. A pozsonyi kollégium részéről a rektor, Wesselényi Miklós kötötte Zachariás Dominik Aksamítekkel. Feladatai közé tartozik, hogy a betűkre gondot viseljen, a Kollégium számára munkálkodjék, de ha ezt nem hárálhatja, maga is kibocsájthat kisebb könyvecskéket, képeket, ha előzőleg jóváhagyta. Tarthat segédeket, taníthat inasokat, díjazást más nyomdászokhoz hasonlóan a kinyomtatott ívek szerint kap.

Zachariás Dominik Aksamítek azonos azzal a nyomdással, aki 1642-ben mint a prágai érseki nyomda faktora dolgozott. Az 1647. évet közvetlenül megelőző idő-

szakból tevékenységről nincs tudomásunk. Míg a szakirodalom korábban csak 1647-1648-ból tudott pozsonyi munkásságáról, addig újabb adatok – egy 1649-ben Pozsonyban nyomtatott könyve – azt bizonyítja, hogy még 1649-ben is itt dolgozott. Ezután legközelebb 1657-ből ismerünk Aksamítékra vonatkozó adatot” ő volt az a Zachariás Dominik Aksamíték z Kronenfeldu, aki 1657. július 31-től a római Propaganda Fidei nyomdáját vezette, majd utóbb unokaöccse Jan Jakub Komárek.³⁵ Az a tény, hogy a római Propaganda Fidei nyomdájának vezetésével bízták meg, arra utal, hogy kiváló mester lehetett, de ezt bizonyítják pozsonyi nyomtatványai is.

1650-ben újabb változás állt be a pozsonyi nyomda életében. Jogosan írták az impresszumban, hogy „Typis Collegii Societatis Jesu” – ekkor az eredetileg Pázmány által alapított nyomda gyakorlatilag Nagyszombatba került át.

1650-ből négy különösen szép kiállítású pozsonyi könyvecske maradt fenn, mindegyike ugyanezzel az impresszummal. Aksamíték valószínűleg továbbra is, egészen 1652-ig nyomdavezető maradt, csak 1650-től nem a faktor, hanem a nyomda hivatalos neve került a címlapra.

A pozsonyi érseki nyomda működését és létezését a kiadványok és egykorú dokumentumok alapján 1652-ig tudjuk követni. Némethi halála után 1645–1646-ban nincs megnevezve a nyomdával foglalkozó személy, majd 1647-ben Michael Pestvármegyei a nyomdai prefektus, 1648-ban Nicolaus Wesselényi, 1649-1650-ben Michael Bekaria, 1651-ben Ioannes Stankovics és végül 1652-ben Paulus Hellesfeni.

Ez az utolsó év, amikor a tipográfia prefektusa még meg van nevezve az iratokban. Ez a körülmény is indokolja, hogy a pozsonyi nyomda utolsó évét 1652-ben jelöljük meg.

1646-ban az eredeti érseki alapítású felszerelést átszállították Nagyszombatba, amint azt a nagyszombati kollégium már régóta sürgette. Ez – bár Nagyszombatban egy új nyomda alapját vetette meg – alig észrevehető hiányt okozott Pozsonyban, hiszen itt maradt a volt Ferenczffy- és a Némethi-féle felszerelés.

1650 után a nyomda valószínűleg szünetelt, és a feljegyzések szerint, amikor Lippay érsek a pozsonyi kollégium számára patikát nyitott, a nyomdai felszerelést zárt raktárba helyezték. Feltehető, hogy ezekben az években a felszerelés egy részének, az iratok szerint a „typus novissimus”-nak eladására is gondoltak.) Némethi halála után nem akadt igazi gazdája a pozsonyi nyomdának.) Talán az eladás elősegítésére készülhetett 1652-ben a felszerelésnek erről a részéről betűmintakönyv. Az iratok hangsúlyozzák, hogy „juxta syllabum characterum omnium Latinorum et Germanicorum impressum Posonii Anno 1652”,³⁷ tehát latin és német betűkkel is fel volt szerelve. Ugyancsak hangsúlyozzák az iratok Némethi „typus novissimus”-ának a Ferenczffy-félétől való különbözőségét: „quem non ex materia typi Ferenczffiani fuidisse.” Ez a betűmintakönyv sajnos elveszett, egyetlen példánya sem ismert. Ezt a betűmintakönyvet tehát a pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda (valószínűleg utolsó), elveszett nyomtatványaként kell számon tartani.³⁸

A pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda felszerelését rekonstruálva meg kell jegyezni, hogy a legteljesebb készlet 1640–1644 között található, mert ez előtt az időpont előtt nem volt még a nyomda használatában Ferenczffy típusa, ez után

viszont már nem volt itt az eredeti, Pázmány-féle tipográfia. 1640 és 1644 között viszont nemcsak ez a kettő, hanem a Némethi-féle betűk és díszek is itt voltak. A pozsonyi nyomda most vázolt korszakának teljes felszerelése 39 betűtípusból, 11 iniciálé-sorozatból, 32 féle nyomdai cifrából, 95 könyvdíszből és 193 illusztrációból állt (amelyek közül 6 db rézmetszet). A 193 illusztráció között van az a 103 darabból álló fametszetes sorozat, amely a *Képes katekizmust* díszíti.³⁹

A nyomda egész működésére jellemző, hogy a kötetek szép, gondos kiállításúak. Nemcsak könyvdíszekkel volt bőségesen ellátva a nyomda, hanem fametszetes illusztrációkkal is. Ezek némelyike sorozatot alkot, mint az említett *Képes katekizmus*é vagy a *Szíves könyvecske* második kiadásának szíves emblémái (1. kép és 11. tábla).

Jól elkülöníthető az a nyomdafelszerelés, amely az eredeti alapításhoz tartozott. Ez a Pázmány-féle, érseki készlet, amely 1623-tól volt használatban 1644-ig. Ez a készlet a fent leírtnál jóval szerényebb, mindössze 13 betűtípusból, 2 iniciálésorozatból, 11 nyomdai cifrából, 14 könyvdíszből és 103 illusztrációból állt. Ide tartozik a 103 tagú fametszetes sorozat is.

1. kép. Hajnal Mátyás Szíves könyvecskéjének egy lapja, kicsinyítve (1642)

A nyomda által eleinte használt (érseki) betűk újnak látszanak, jó állapotúak. A nyomdának csak antikva és kurzív betűje volt, más (görög, fraktúr, stb.) nem. Ebben a kezdeti korszakban a könyvdíszek között az IHS és Mária monogramos díszek do-

minálnak, a fejlécek azonban ennél változatosabb motívumokat mutatnak. Bár nem volt sokféle nyomdai cifrája, felhasználásuk változatos: elsősorban kereteket, díszléceket állítanak össze belőlük, nemegyszer az iniciálékat még külön nyomdai cifrákból összerakott keretbe is foglalták. Maguk az iniciálék kevésbé jellegzetesek, (5. tábla) legegységibb közülük a levélmintás, nagyalakú iniciálásorozat. Ezek közül az „I” betű sérült, jellegzetes hasadás látszik rajta függőleges irányban. Legdíszeesebb kötete e korszaknak Petrus Canisius képes katekizmusának magyar fordítása,⁴⁰ amelynek minden lapját egy-egy fametszetes kép díszíti. Ismeretes, hogy ez az augsburgi kiadás alapján készült, de az abban lévő rézmetszetek helyett a magyar kiadáshoz „puszpángba metszett” képek készültek.⁴¹ (11. tábla 74. ill.) Nagyjából ez volt az a része a pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda felszerelésének, amelyre a nagyszombati kollégium igényt tarthatott és amely 1646-ban átkerült Nagyszombatba. Addigra azonban a Ferenczffy- és a Némethi-féle felszerelés is Pozsonyban volt.

A Némethi-féle felszerelés 1635-től kezdve volt a pozsonyi nyomda birtokában. Bár a ma ismert korabeli iratok csak egy cicero-méretű antikváról, egy cicero-méretű kurzívról és egy közelebbiről meg nem nevezett verzálisról írnak, az 1662-es feljegyzések azt bizonyítják, hogy teljes latin és német (fraktúr és schwabachi) betűkészlet volt. (Az utóbbiak közül kétféle szövegtypust mutat be a 4. tábla.) A nyomtatványokból rekonstruálható, hogy a 15 féle betűsorozatnak több, mint a fele fraktúr ill. schwabachi betű volt.

A Némethi által beszerzett antikva és kurzív típusok jellegzetessége, hogy magyarországi nyomdában először – és utoljára – használt az ö és ü hosszúságának megkülönböztetésére vesszővel kiegészített speciális betűket: ö̇ és ü̇ betűt. (Mint a 3. táblán bemutatott típusban is.) A fent idézett elszámolásból úgy látszik, hogy ezeket a betűket Augsburgból szerezték be, az ottani Schelmair betűöntőtől. Erről a jellegzetességről könnyen felismerhetők a Némethi-féle betűk. Pozsonyi nyomtatványokon 1636-tól kezdve láthatók, de néhány ilyen betű belekeveredett az 1646-ban Nagyszombatba átkerült anyagba is. Ez a jelölési gyakorlat a magyarországi nyomdákban nem honosodott meg, de mint kísérlet érdekes. Ez a jellegzetesség a Némethi által beszerzett 84 mm-es antikva és kurzív és a 100 mm-es antikva és kurzív típusokban figyelhető csak meg. Megjegyzendő, hogy a 84 mm-es típusban – amelyet az előbb idézett, a jezsuita nyomda bevásárlását dokumentáló elszámolás cicero-nak nevez – valóban látni néhány olyan jelet, amelyek magyar szövegben szokatlanok. Bizonyára ezekre vonatkozott Némethi reklamációja. Néhány ilyen mégis bent maradt a készletben. (3. tábla.)

A Némethi-féle készlet 1636-tól 1650-ig kísérhető figyelemmel a pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda kiadványain. A nyomdának az 1637–1644 közötti, legtermékenyebb korszakára jellemző a díszanyag megszorodása. 1642-től kezdve megjelentek olyan kislakú imádságoskönyvek, amelyekben az eddigiektől eltérő, nagyszámú, változatos díszeket és illusztrációkat találni. Ezek egyik csoportját alkotják a hosszúkás, fekete háttérű, finom kidolgozású díszek, amelyek *Szűz Mária Officiumá*-ban⁴² és Pázmány *Imádságos könyvé*-nek ötödik kiadásában találhatók.⁴³ (9. tábla alsó három dísze.) Ugyanehhez a gyarapodáshoz tartozik az az ovális alak-

ba komponált, Jézus életéből vett jeleneteket megörökítő sorozat, amely részben a *Szíves könyvecské*-ben,⁴⁴ részben Pázmány *Imádságos könyvé*-ben figyelhető meg.⁴⁵ (11. tábla) A *Szíves könyvecske* második kiadásának lapjait díszítő, de máshol is felhasznált szíves emblémák sorozata is ezekben az években tűnik fel. Egy fametszetes naptárkép sorozattal is gyarapodott a nyomda,⁴⁶ amely egyébként kalendáriumokat nem adott ki (11. tábla).

A pozsonyi nyomdafelszerelés harmadik, az előbbiektől jól elkülöníthető – mert Ferenczffy Lőrinc bécsi nyomtatványairól már ismert – része az a betű- és díszanyag, amely 1641-től kezdve követhető nyomon a pozsonyi jezsuita nyomda kiadványain, egészen 1650-ig. Erről a nyomdafelszerelésről Holl Béla Ferenczffyról szóló monográfiája⁴⁷ ad teljes áttekintést. Eszerint Ferenczffy nyomdafelszereléséhez 14 betűtípus, 5 iniciálásosorozat és 27 könyvdísz, valamint 54 illusztráció tartozott: ennyi rekonstruálható Ferenczffy nyomtatványaiból. Ehhez a felszereléshez a pozsonyi jezsuita nyomda 1640-ben jutott, és a jelek arra mutatnak, hogy az az újraöntés, amelyre a későbbi iratok utalnak,⁴⁸ 1641-ben ment végbe. Erre azért volt szükség, mert a betűk meglehetősen kopottak voltak, amint az az 1641. évi, első Ferenczffy-betűkkel nyomtatott pozsonyi kiadványon látszik.⁴⁹ Lehetőség is volt az újraöntésre, mert a Ferenczffy-készlethez matricák is tartoztak. Három kivétellel minden betűtípusa megtalálható a pozsonyi nyomtatványokon, és a könyvdíszek, illusztrációk nagy része is. De feltételezhető, hogy a teljes Ferenczffy-anyag Pozsonyba került. Érdekessége a Pozsonyban használt Ferenczffy-féle díszanyagnak, hogy itt olyan fametszetes képek is megjelentek, amelyek szemmel láthatóan Ferenczffy ismert sorozataihoz tartoznak, a jelenleg ismert Ferenczffy-nyomtatványokon azonban nem szerepelnek (10. tábla 168. és 169. ill.)

Az 1641-ben és azután megjelent nyomtatványok azt mutatják, hogy ezt a „typus Ferenczffyanus”-t valóban szándékosan külön kezelték. Nincs keveredés más hasonló fokozatú betűkkel sem egy típuson belül, sem lehetőleg egy könyvön belül. A továbbiakban nem egy pozsonyi nyomtatvány, elsősorban a kisebb formátumúak, teljesen a Ferenczffy-féle betűkkel és díszekkel készültek.⁵⁰ A Ferenczffy-készlethez tartozó díszekről már nem mondható el ugyanez, azokat más díszekkel keverve használták egy könyvön belül is. Aksamíték szinte csak a Ferenczffy készlettel nyomtatott, ugyanígy az 1650-ből származó nyomtatványok is főleg ezt a felszerelést mutatják.

A pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda 1623–1652 közötti működésének 29 éve alatt 87 nyomtatvány megjelenéséről tudunk. Ezek terjedelmét a fennmaradt nyomtatványok alapján 1940 ívre becsülhetjük, amely kiugróan nagy szám más korabeli műhelyekkel összehasonlítva.⁵¹ Kiadványai között először Pázmány művei domináltak, köztük névtelenül megjelent munkái, az ellenreformáció hitvitázó irodalmának művei. A kiadványok szerzői között szerepel még Hajnal Mátyás, Veres-marti Mihály, Nyéki Vörös Mátyás és Tasi Gáspár hitvitázó ill. prédikációs könyvekkel, imádságoskönyvekkel. Néhány alkalmi nyomtatvány, a nagyszombati akadémia megbízásából kiadott akadémiai tézis, a Mária-kultusz imádságos könyvei jellemzik a pozsonyi nyomda általunk vizsgált korszakának kiadványait. Ez utóbbiak közül Nádasi János művei külön is említést érdemelnek.

A nyomtatványok évenkénti megoszlása nem egyenletes. Általában szembe-
tűnő, hogy Némethi Jakab Pozsonyból távollétekor a nyomda is szünetelt (így az
1632–1635-ös években). 1636-tól viszont újra megélénkült a tipográfia élete – ettől
fogva Némethi folyamatosan Pozsonyban tartózkodott, és szemmel láthatóan telje-
sen a nyomdai munkáknak szentelte erejét. Bár a nyomda működése ettől kezdve
folyamatos 1652-ig, mégis, a kiadványok számát tekintve az 1637–1644 közötti
évek látszanak a legtermékenyebbeknek, tehát Némethi végleges Pozsonyba költö-
zésétől haláláig.

A kiadott művek terjedelmét tekintve más a helyzet: a nyomda fennállásának
első tizennégy évében Káldi György és Pázmány prédikációs kötetein kívül⁵² Páz-
mány *Kalauza* két kiadásban is megjelent,⁵³ amely összesen öt folió méretű, sokszáz
lap terjedelmű nyomtatványt jelent. 1637 után ilyen terjedelmű munka több nem
készült, hanem inkább kisebb formátumú és terjedelmű, de gazdagon illusztrált
kiadványok.

Néhány eddig pozsonyinak tartott nyomtatványt ki kellett zárni a valódi po-
zsonyi kiadványok közül. Így az 1638-ban kiadott, Forgách Éva halálára írt Epice-
dion-t,⁵⁴ amelynek egyetlen, címlap nélküli példánya ismert csak, és a korábbi bib-
liográfusok feltételezték, hogy Pozsonyban nyomtatták. Valójában a betűtípusok és
a kötetben szereplő valamennyi könyvdísz a lőcsei Brewer-nyomda korabeli fel-
szerelésére vall. Ez tehát nem pozsonyi, hanem lőcsei nyomtatvány. Ugyanígy ki
kell zárni Elias Wiedemann száz rézmetszetű arcképet tartalmazó gyűjteményét,
amelyet Szabó Károly a Pozsonyból datált előző alapján tartott pozsonyi nyom-
tatványnak, amely azonban Bécsben készült.⁵⁵

Annak alapján, hogy a teljes pozsonyi felszerelés csak 1662-ben került át
Nagyszombatba, feltételezni lehetett volna három, 1657 és 1659 között megjelent
kiadványról, hogy azok még a pozsonyi nyomdában készültek. Ezek közül az 1657-
ből származó pozsonyi országgyűlési artikulusok,⁵⁶ amelyekből nem maradt fenn
példány, semmi bizonyíték, hogy Pozsonyban nyomtatták volna. Az 1659-ből szár-
mazó artikulusokról is megbizonyosodott, hogy külföldön nyomtatták.⁵⁷ A fenti
nyomtatványok kizárásával nincs okunk feltételezni, hogy a pozsonyi nyomda 1652
után is adott volna ki valamit.

Pázmány prédikációit⁵⁸ a címlap tanúsága szerint Pozsonyban nyomtatták. Még-
is, az első ív nem a pozsonyi nyomdára jellemző tipográfiai anyagot tükrözi, hanem a
bécsi Rickhes műhelyét, bár ez a kötetben nincs jelezve. A mű törzse valóban Pozsony-
ban készült. Kétféle, egymástól eltérő címlappal ismert: nemcsak impresszumukban
van különbség, hanem a címlap díszítésében, betűiben is, amennyiben az egyiké
(OSZK-ban „A” variánsnak nevezett) a pozsonyi nyomdában készülhetett. a másiké
(OSZK-ban „B” variáns) az első ív többi leveléhez hasonlóan, a bécsi Rickhes mű-
helyben. Az „A”-variáns az impresszum: „Nyomtatták Posonban MDCXXXVI.
Eszkendöben”,⁵⁹ míg a „B” variáns: „Nyomtattak Posonban Anno MDCXXXVI.”⁶⁰

Külön kell foglalkozni e korszak német nyelvű kiadványainak kérdésével.
Korábban néhány olyan hely megjelölése nélküli nyomtatványt, amely címében a
Pozsony megjelölést tartalmazta, vagy valamilyen módon Pozsonyhoz volt köze,

ezek alapján pozsonyi nyomtatványnak tartották. De fenntartással kellett fogadni még az impresszumában Pozsonyt megjelölő német nyelvű kiadványokat is, tekintve hogy 1635-ig minden, magát pozsonyinak megnevező német nyelvű nyomtatvány idegennek és hamis nyomdahelyűnek bizonyult.⁶¹

Újabb kutatások során bizonyos jelek arra mutattak, mintha 1638 után Pozsony közvetlen szomszédságában, vagy Pozsonyban az evangélikusok német nyelvű kiadványok kibocsátása céljából nyomdát szándékoztak volna állítani.⁶²

Az 1638 és 1643 közötti évekből nyolc német nyelvű nyomtatványról volt feltételezhető, hogy Pozsonyban nyomtatták volna. Ezek közül tartalmilag három evangélikus,⁶³ három katolikus,⁶⁴ egy Pozsony várossal kapcsolatos,⁶⁵ egy pedig hadi utasítás.⁶⁶ Indokoltnak látszott e nyolc kiadványt megvizsgálni és egymással is összehasonlítani. Közülük egyikén sincs a nyomda megnevezve, de ismerve a pozsonyi nyomdának ezt a szokását, ez nem lehetett meghatározó.

Nyomdai felszerelésük alapján e nyolc mű közül négyről megállapítható volt, hogy azok a pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomdából kerültek ki.⁶⁷ Ugyanazokat a latin betűket és könyvdíszeket, cifrákat tartalmazzák, mint amelyek a pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomdára jellemzőek: ezekről tehát megállapítható, hogy ott készültek. Ugyanakkor a bennük szereplő fraktúr és schwabachi betűk e négy nyomtatványban egymással is azonosak. Az 1643-ból származó Kopcsányi műben⁶⁸ Ferenczffy nyomdai cifrái és angyalos fejléce, Pozsony város tűzrendészeti utasításában⁶⁹ pedig a nyomdai cifrák származnak a Ferenczffy-féle készletből. E négy nyomtatvány alapján lehetett rekonstruálni a pozsonyi nyomda fraktúr és schwabachi betűkészletét, amely a Német-hi-féle beszerzéshez tartozott. Hogy e betűk valóban a pozsonyi nyomda felszereléséhez tartoztak, azt kétségtelenné tette a fraktúr és schwabachi betűk nagyszombati előfordulása az 1670-es évektől kezdve. Tehát ezek is átkerültek Nagyszombatba a pozsonyi nyomda megszűnése után a nyomdafelszerelés többi részével együtt.⁷⁰

Négy másik német nyelvű nyomtatvány azonban nem sorolható a pozsonyi nyomda kiadványai közé.⁷¹ Ezek közül háromnak közös vonása, hogy mindegyikük írója a pozsonyi evangélikus egyházközség lelkésze: Joshua Wegelin ill. Jakob Eslinger. A könyvek egyike éppen a pozsonyi evangélikusok újonnan épített templomának avatására jelent meg.⁷² Tartalmuk alapján tehát lehetnének az esetleges, pozsonyi vagy Pozsony mellett létesíteni szándékozott nyomda termékei. A nyomtatványok tipográfiai anyaga alapján azonban ez mégis alig valószínű: igényes, számos különféle fokozatú betűtípussal és díszekkel, kiemelő betűkkel rendelkező nyomdából kerültek ki. Amennyiben meg is valósult volna a tervezett evangélikus nyomda, ami azonban szinte biztosra vehető, hogy nem történt meg, e kiadványok nem lehetnek a valószínűleg igen szerény anyagi erővel tervezett műhely termékei, hanem – mint a Pozsonyból datált hadi utasítás is – minden bizonnyal külföldön készültek.⁷³

Pozsonyban a jezsuita kollégiumi nyomda megszűnése (1652) után 1669-ben telepedett meg újra tipográfia a városban. Alapítója, Gottfried Gründer az eddigi katolikus nyomdáktól teljesen független vállalkozást hozott létre. Utóbb Johann Gregor Zerweg majd M. Faber folytatta munkáját, de a 17. század utolsó negyedében már ismét nyomda nélkül volt Pozsony.

FORRÁSSZÖVEGEK

a)

Collegio Societatis Jesu in Presburg soll geben xd

9. Octobris Anno Christi 1635 Durch Steffan

ZierGutscher von Preßburg Ein Khistlen mit ungarischen Schrifften gesandt, darinnen gewesen

18 Columna Antiqua Cicero wegen in Augspurg 252 Loth 92" 24"

thuet Wiener Gewicht 220 Loth den Centen als 42

15 Columna Cicero Cursiff wegen Augspurger Gewicht

209 Loth wiener Gewicht 183 Loth als 44 80" 24"

6 Columna Versal wegen inn Augspurg 69 Loth

thuet Wiener gewicht 61 Loth als 40 40" 41"

Anno Christi 1637 Adii 4 Aprilis von herrn Hanns Luekhner geschriben worden, daß Hannß Schelmair Schrifften giesser von Augspurg mit denen bestelten defect Schrifften in Wien angelangt vnd über liefert, welche Er alsobaldt nacher Presburg in das Collegio überschickht dafür außgelegt hat 24" „

Summa f 237" 36"

Anno Christi 1637 Adii 28 April bezahlt Herr P. Jacob Nemeth Herrn Hannß Luekhner f 99" „

Resst Capital 138" 36"

Von solicher Zeit raith Ich billich wegen entrattung dises meines par außgelegten gelts, das Intereße bis dato vlto Septembris Anno Christi 1649 thuet an der Zeit 14 Jahr 6 Prozent f 115 58"

Summa zusammen mein Pretension f 254" 34"

Mattheus Wucherer mp

b)

Edel vester Herr Lugkner, nach dem ich von dem Herren Wuecherer die erkauffte Schrifften empfangen, vnd Probieren laßen, so befindt ich, daß diser Inligent defect vonnothen zu zugießen, dann wir die Shrfft vf vngerische manier, wie sie mir verkaufft worden, ganz nicht befinden, vnd nach versprochenem kauff vns nichts nuzen wurde; Wolle derchalten der Herr ganz freundlich gebetten sein, möglichenvorschub zuthuen, damit wir inligenden defect negster gelegenheit empfangen mögten. Die bezahlung volgt danckbarlich. Datum Preßburg den 9. July 1636

deß Herren dienstwilliger

Jacob Nemeth Societatis Jesu.

Dem Edlen vnd Vesten Herren Johann Luekhnern

Handelßherrn in Regenspurger Hoff

Wien

c)

Conventum est a R. P. Rectore Collegij Posoniensis P. Nicolau Veseleni cum Dno A. Zacharia Aksamitek pro Typo Collegij Posoniensis administrando his conditionibus

1mo Litterae diligenti cura et oculo attento quae dispersae sunt in ordinem redigantur, munde seruentur, et posthac non dissipentur.

2mo In principio sui accessus ad Typographiam, omnis forma tum lignae, tum ex alia materia dinumeratae, una cum Praelo et annexis instrumentis reliquoque typico apparatu dicto Dno Zachariae consignabuntur; quae omnia ab eodem dum abitum a typo iuxta inferius dandam declarationem apparabit, Collegij Rectori, vel destinato officiali integre consignabuntur.

3mo Habebit in salaris iuxta cursu aliorum Typographorum solutionem debitam ratione impressorum foliorum, attenta aestimatione typi maioris, medij, etc.

4mo Exquavis impressione edabitur ei de more et socijs exemplar, ex libris iam perfectis, licebit tamen exsuppositis chartis, aliaduo vel tria exemplaria imprimere.

5mo Habebit in hac administratione Typi nomen Factoris, ut possit socios necessarios adducere, et pueros in hac arte instruere.

6mo Si quando relinguere typum cogitet, duobus ante Mensibus praemonebit.

7mo Quando ab impressione Collegij vacauerit, aut aliquod aliud tempus (non defraudatis tamen laboribus pro Collegio destinatus) lucrari poterit, hiebit ei imprimere octo vel decem foliorum libellos, duecentorum vel trecentorum exemplariorum, charta et colore persolutis, revisionique ordinariae subiectorum, etc. In has ab utraque parte conditiones, et praedictus R. P. Rector, et Dnus zacharias Aksamitek consentientes conventionem hanc iniuerunt, inchoabitur autem annus conventionis a tempore, quo se ad labores Typographia accinxerit.

Actum Posonij die 27. May Ao 1647.

Idem qui supra

Zacharias Dominicus Acsamitek

NYOMDAI FELSZERELÉS LEÍRÁSA ÉS HASZNÁLATA

Az alábbiakban az egymással szorosan összefüggő pozsonyi és nagyszombati felszerelést párhuzamosan mutatjuk be. A pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda anyaga 1646-tól 1662-ig fokozatosan került át a nagyszombati akadémiai nyomdába. Ez utóbbi műhely 1648–1662 közötti felszerelését a szerző Magyar Könyvszemle 1995.4. számában megjelent közleménye mutatja be reprodukciók formájában is. – A Ferenczffy Lőrinc nyomdájából származó betűknél és díszeknél itt és a továbbiakban is a sorszám Holl Béla: Ferenczffy Lőrinc: egy 17. századi kiadó című munkájában alkalmazott betűtípus ill. dísz-számozásra utal.

Betűkészlet

- 1 A 1,2 mm Pozsony 1623–1640; Nagyszombat 1648–1662–
- 2 K 0,9 mm Pozsony 1623–1640; Nagyszombat 1648–1662–
- 3 A 0,95 mm Pozsony 1625–1637; Nagyszombat 1649–1662–
- 4 A 0,7 mm Pozsony 1629–1637; Nagyszombat 1648–1662– (1. tábla felső sora)
- 5 A 0,8 mm Pozsony 1631–1640; Nagyszombat 1648–1662– (1. tábla középső sorai)
- 6 A 117 mm 20 sor méretű Pozsony 1623–1643; Nagyszombat 1648–1662–
- 7 K 117 mm 20 sor méretű Pozsony 1625–1641; Nagyszombat 1648–1662–
- 8 A 98 mm 20 sor méretű Pozsony 1624–1631; Nagyszombat 1648–1662–
- 9 K 98 mm 20 sor méretű Pozsony 1624–1631; Nagyszombat 1649–1662–
- 10 A 78 mm 20 sor méretű Pozsony 1624–1643; Nagyszombat 1648–1662–
- 11 A 56 mm 20 sor méretű Pozsony 1624–1643; Nagyszombat 1649–1662–
- 12 K 56 mm 20 sor méretű Pozsony 1625–1643; Nagyszombat 1650–1662–
- 13 A 0,6 mm Pozsony 1625–1640; Nagyszombat 1648–1662– (1. tábla alsó sorai)

- 14 A 150 mm 20 sor méretű Pozsony 1640–1649 (2. tábla)
- 15 K 150 mm 20 sor méretű Pozsony 1640–1643
- 16 A 100 mm 20 sor méretű Pozsony 1636–1642
- 17 K 100 mm 20 sor méretű Pozsony 1636–1641
- 18 A 84 mm 20 sor méretű Pozsony 1636–1643 (3. tábla; alul kinagyítva a „defektes” betűk)
- 19 K 84 mm 20 sor méretű Pozsony 1636–1643; Nagyszombat 1648–1662-
- 20 F 100 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után)
- 21 F 150 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után)
- 22 F 125 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után)
- 23 F 88 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után)
- 24 S 100 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643 (Nagyszombat 1670 után)
- 25 F 0,9 mm Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után)
- 26 S 88 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után) (4. tábla fent)
- 27 S 125 mm 20 sor méretű Pozsony 1642–1643; (Nagyszombat 1670 után) (4. tábla lent)
- 28 A 0,6 mm Pozsony 1643–1647
- 29 A 0,6 mm (Ferenczffy 3 A); Pozsony 1641–1650; Nagyszombat 1662–
- 30 A 0,5 mm (Ferenczffy 4 A); Pozsony 1649–1650; Nagyszombat 1662–
- 31 A 118,5 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 5 A); Pozsony 1641–1650; Nagyszombat 1662–
- 32 A 97 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 7 A); Pozsony 1641–1650; Nagyszombat 1662–
- 33 A 87 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 8 A); Pozsony 1641–1650; Nagyszombat 1662–
- 34 A 69,5 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 9 A); Pozsony 1641–1650; Nagyszombat 1662–
- 35 A 57 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 10 A); Pozsony 1645–1650; Nagyszombat 1662–
- 36 K 120 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 1 K); Pozsony 1642–1650; Nagyszombat 1662–
- 37 K 99 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 2 K); Pozsony 1643–1650; Nagyszombat 1662–
- 38 K 88 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 3 K); Pozsony 1641–1650; Nagyszombat 1662–
- 39 K 70 mm 20 sor méretű (Ferenczffy 4 K); Pozsony 1642–1650; Nagyszombat 1662–

Iniciálék

- „a” sorozat 44×44 mm, keretezetlen, levéldíszes (7. tábla)
Pozsony 1623–1640
(Nagyszombat 1663-tól)
- „b” sorozat 25×25 mm, keret nélküli, sávozott (7. tábla)
Pozsony 1623–1650
- „c” sorozat 40×40 mm, keret nélküli, nagyalakú, sávozott (7. tábla)
Pozsony 1636–1639

- „d” sorozat 18×18 mm, keret nélküli, sávozott (7. tábla)
Pozsony 1642–1650
- „e” sorozat 31×31 mm, keret nélküli, sávozott, erőteljesen árnyékolt fehér betűk =
Ferenczffy 2. sorozata (7. tábla)
Pozsony 1643
- „f” sorozat 17×17 mm, kalligrafikus díszítésű, keret nélküli
Pozsony 1647
(Nagyszombat 1655–1662–, ott a „b” sorozat néven)
Közölve MKSz 1995. 361–373. a nagyszombati akadémiai nyomda
felszerelése között)
- „g” sorozat 19×19 mm, keretezett, sötét háttérű = Ferenczffy 5. sorozata (7. tábla)
Pozsony 1647
- „h” sorozat fraktúr címbetű 3,7 mm
Pozsony 1642
- „i” sorozat fraktúr címbetű 3,5 mm
Pozsony 1643
- „j” sorozat fraktúr címbetű 2,8 mm (négyzet alakban)
Pozsony 1643
- „k” sorozat fraktúr címbetű 1,7 mm (négyzet alakban)

Nyomdai cifrák

Reprodukciójuk a 6. táblán (Zárójelben az egyes cifrák nagyszombati továbbélése.
Néha egyidejűleg Pozsonyban és Nagyszombatban is használatban voltak.)

A 1624–1650 (1654–1662–)	B 1624–1640 (1648–1661–)
C 1624–1650 (1648–1661–)	D 1624–1650 (1648–1661–)
E 1624–1650 (1648–1661–)	F 1624–1650 (1648–1661–)
G 1624–1650 (1648–1661–)	H 1624–1650 (1648–1661–)
I 1629–1643 (1648–1662–)	J 1630–1643 (1649–1661–)
K 1630–1640 (1648–1661–)	L 1637–1643 (1662–)
M 1637–1650 (1662–)	N 1637–1650
O 1638–1643 (1650–1661–)	P 1638–1650
Q 1640–1643 (1651–1654)	R 1642–1650 (1662–)
S 1642–1650 (1662–)	T 1642–1644 (1662–)
U 1642–1644 (1662–)	V 1643–1650
W 1643–1650 (1651–1662–)	X 1643
Z 1636–1643 (1662–)	Aa 1641
Bb 1645–1650 (1662–)	Cc 1642–1650 (1662–)
Dd 1650	Ee 1641–1650 (1662–)
Ff 1641–1650 (1662–)	Gg 1642 (1662–)

Könyvdíszek

A könyvdíszek közül 19 db-ot reprodukcióban közlünk a 7., 8. és 9. táblán)

- I. 23×84 mm, sérült keretben csillagos égbolt, sárkányok 1623–1636
- II. 30×122 mm angyalos fejléc, pajzson IHS és MARIA felirattal 1623–1637
- III. 17×122 mm volutás fejléc, középen tölgkoszorús szörny-alak 1623–1637
- IV. 47×60 mm angyal, „Soli deo gloria” felirattal 1624–1638
- V. 17×68 mm levélindák között madarak, kehely 1624–1631
- VI. 53×35 mm ovális alakban MARIA felirat, alul hét törrel 1624–1631
- VII. 42×40 mm volutás IHS-embléma, fent angyalal 1624–1640 (9. tábla)
- VIII. 23×106 mm IHS-feliratos fejléc sematikusan ábrázolt nyilazó angyalokkal 1625–1631
- IX. 70×56 mm „Sit nomen” köriratú IHS-embléma, felül és alul angyalal 1625–1640
- X. 63×48 mm csillagkoszorús, holdsarlós MARIA-embléma, négy sarkában angyalokkal. A LXXXVIII. dísz párja. 1625–1650 (8. tábla)
- XI. 56×72 mm volutás, nagyalakú férfifejes záródísz 1629
- XII. 57×57 mm volutás angyalfej 1630–1637
- XIII. 36×47 mm kisalakú, volutás férfifej 1631–1650
- XIV. 9×15 mm Aldus-levél 1631 (Nagyszombat: 1662)
- XV. 22×98 mm kétoldalt térdelő angyalok, középen hasszűkás, álló IHS-felirat 1640–1643 (Nagyszombat 1662)
- XVI. 42×56 mm indából kialakított pajzs-formában angyalfej 1637–1640 (8. tábla)
- XVII. 17×100 mm angyalos fejléc kossal és majommal 1638–1640
- XVIII. 56×95 mm egymástól elforduló puttók 1638–1640
- XIX. 67×100 mm fent egyenes vonalú volutás dísz oroszlánfejjel 1638–1640
- XX. 30×21 mm négyzet alakban Szűz Mária és Jézus, sugaras háttér előtt 1640
- XXI. 21×134 mm volutás fejléc szörny-fejjel és majmokkal 1640
- XXII. 85×112 mm „Sit nomen....” köriratú, ovális pajzs, körülötte hét angyal 1640 (9. tábla)
- XXIII. 35×148 mm volutás, indás fejléc, kutyával és nyúllal, Pán-alakokkal 1640
- XXIV. 17×155 mm csigás, madaras, sűrű indás fejléc, középen koszorús fej 1640
- XXV. 46×57 mm köralakba komponált szárnyas alakok között Szűz Mária 1641
- XXVI. 45×47 mm sávós címerpajzs, felette kiterjesztett szárnyú madár 1641
- XXVII. 37×50 mm felhőn álló angyalok, középen IHS felirat, háttérben sugarakkal 1642–1650
- XXVIII. 30×31 bőségszarút, fejdíszes alakot ábrázoló záródísz 1642–1650 (Nagyszombat 1656–1658)
- XXIX. 31×40 angyalfej 1642–1650 (9. tábla)
- XXX. 36×36 mm szív alakban Jézus-fej 1642–1650
- XXXI. 22×37 mm legyes záródísz (Ferenczffy, IV.4) 1642–1650 (Nagyszombat 1650–1662)
- XXXII. 41×33 mm angyalos, volutás záródísz (Ferenczffy, IV.3) 1642–1648
- XXXIII. 10×15 mm kissé sérült oldalú, apró arabeszkes záródísz (Ferenczffy, IV.15) 1642–1650 (Nagyszombat 1654–1655)
- XXXIV. 11×19 mm kis hurok (Ferenczffy, IV.16) 1642–1650
- XXXV. 13×30 mm nagyobb hurok (Ferenczffy, IV. 17) 1643–1650
- XXXVI. 23×59 mm téglalap alakú, fonadékos záródísz (Ferenczffy, IV. 18) 1642–1650
- XXXVII. 15×112 mm angyalos fejléc (Ferenczffy, III. 4) 1643

- XXXVIII. 15×15 mm apró, csillagalakú záródísz (Ferenczffy, IV. 14) 1650
- XXXIX. 22×25 mm szívalakba rendezett arabeszkos záródísz (Ferenczffy, IV. 13) 1643
- XL. 22×38 mm fonadékos záródísz (Ferenczffy, IV.22) 1650
- XLI. 40×40 mm négyzetes, arabeszkos záródísz (Ferenczffy, IV. 8) 1642–1650
- XLII. 42×42 mm nagyszirmú rózsza (Ferenczffy, IV. 5) 1648
- XLIII. 32×33 mm Szűz Mária és Jézus köralakú emblémában, indákból négy sarok képezve (Ferenczffy, VIII.51) 1642–1643
- XLIV. 39×65 mm arabeszkos záródísz (Ferenczffy, IV. 11) 1650 (Nagyszombat 1656–1657)
- XLV. 35×35 mm négyzetes, arabeszkos záródísz (Ferenczffy, IV.9) 1650 (Nagyszombat 1657–1660)
- XLVI. 46×39 mm sötét háttérben Szűz Mária és Jézus virágkoszorúval körülvéve 1642–1650 (Nagyszombat 1656)
- XLVII. 38×37 mm világos és sávozott volutákkal övezett IHS-embléma 1643 (Nagyszombat 1651–1655)
- XLVIII. 50×48 mm bajszos szörnyalakot ábrázoló záródísz 1643 (8. tábla)
- XLIX. 35×33 mm szív alakú emblémában Mária-fej, fent egyenes vonalban záródik 1643
- L. 20×20 mm háromszirmú, stilizált arabeszkos virág 1643–1650 (8. tábla)
- LI. 21×28 mm háromszög-alakú, arabeszkos záródísz 1650 (8. tábla)
- LII. 19×63 mm építészeti elemekből alkotott címlapdísz felső része 1643 (9. tábla)
- LIII. 19×63 mm építészeti elemekből alkotott címlapdísz alsó része 1643
- LIV–LXIII. 6×54 mm fekete háttérű, keskeny ornamentális díszítésű fejlécek, 10 db 1643–1650 (Az LIV. és LIX. sorszámú díszeket ld. a 9. táblán)
- LXIV–LXXI. 114×6 mm keskeny, fekete háttérű, oszlopon álló apostolokat és evangélistákat ábrázoló díszek, 8 db 1643
- LXXII. 18×50 mm fekete háttérű, evangélista jelképeket ábrázoló téglalap alakú dísz 1643
- LXXIII–LXXXIII. 12×53 mm fekete háttérű, figurális és növényi díszítésű téglalap alakú díszek, némelyik oldalt kissé sérült, 11 db 1643
- LXXXIV. 35×35 mm szív alakú emblémában Mária-fej, fent ívesen záródik 1650 (Nagyszombat 1658)
- LXXXV. 19×108 mm építészeti elemekben volutás fejléc, középen angyalfej 1644
- LXXXVI. 22×51 mm fekete, fonadékos záródísz 1650
- LXXXVII. 23×31 mm fekete, fonadékos, négyzetes záródísz 1647
- LXXXVIII. 64×47 mm csillagkoszorúban IHS-embléma; a X. dísz párja. 1650 (Nagyszombat 1662) (8. tábla)
- LXXXX. 12×65 mm angyal ábrázoló, háromszöggel díszített fejléc 1650 (5. tábla)
- XC. 42×57 mm pajzsos, füzéres záródísz, baloldalt kissé repedt 1650 (5. tábla)
- XCI. 34×41 mm arabeszkos, pajzsalakú záródísz 1650 (Nagyszombat 1656) (5. tábla)

XCII. 17×17 mm apró szirmú rózsa, középen MARIA felirattal 1650 (Nagyszombat 1656) (5. tábla)

XCIII. 29×29 mm négyszirmú virág, stilizált levelekkel 1650 (5. tábla)

XCIV. 25×21 mm kisméretű ovális záródísz, „Sit nomen...” körirattal 1650 (5. tábla)

XCV. 38×38 mm nagyalakú, ötszirmú rózsa 1650 (5. tábla)

A pozsonyi könyvdfszek közül a XXVIII., XXXI., XXXIII., XLIV., XLV., XLVII., LXXXIV. számúak közölve MKSz 1995. 361–373 (kicsinyítve)

Illusztrációk

Az illusztrációk közül 8 db-ot reprodukcióban közlünk a 10. és 11. táblán)

1. ill. 270×170 mm rézmetszetes díszcímlap a Kalauz 2. kiadásához. Tobias Bidenharter metszete (1623)
2. ill. 110×72 mm fametszetes díszcímlap a Képes katekizmusához (1624)
- 3–105. ill. 85×59 mm fametszetes illusztráció-sorozat a Képes katekizmusához (1624) (A sorozat egy darabját ld. a 11. táblán)
106. ill. 75×62 mm Pozsony város címere (1642) (10. tábla)
107. ill. 56×48 mm magyar címer (Ferenczffy, IV. 27) 1641 (10. tábla)
108. ill. 75×64 mm magyar címer 1640
109. ill. 44×55 mm griffmadaras magyar címer 1644
110. ill. 140×93 mm fametszetes Pietá 1643
- 111–124. ill. 66×47 mm illusztráció-sorozat szíves emblémákkal a Szíves könyvecske 2. kiadásához (1642)
- 125–129. ill. 54×40 mm illusztráció-sorozat Jézus életéből vett jelenetekkel, téglalapban, ovális kerettel 1642–1643 (Nagyszombat 1656) (A sorozat egy darabját ld. a 11. táblán)
- 130–141. ill. 32×50 mm naptárképek januártól decemberig 1643 (A sorozat egy darabját ld. a 11. táblán)
142. ill. 60×48 mm. Angyali üdvözet (Ferenczffy, I. 1) 1650
143. ill. 64×46 mm. Szamáriai asszony (Ferenczffy, I. 2) 1642
144. ill. 62×50 mm. Jézus tanítványai (Ferenczffy, I. 5) 1643 (Nagyszombat, 1656)
145. ill. 58×49 mm. Dávid király (Ferenczffy, I. 6) 1642–1650 (Nagyszombat, 1656)
146. ill. 50×48 mm. Kehely, „Panis vivus et vitalis” aláírással (Ferenczffy, II. 12) 1650 (Nagyszombat 1656)
147. ill. 58×46 mm. „Nomen delectabile” aláírású IHS-embléma (Ferenczffy, II. 11) 1650
148. ill. 62×49 mm. Jézus ostromozása (Ferenczffy, V. 28) 1643
149. ill. 65×48 mm. Pietá (Ferenczffy, V.29) 1642 (Nagyszombat, 1656)
150. ill. 60×45 mm. „Memento mori” (Ferenczffy, IV. 22) 1643 (Nagyszombat, 1656–1662)
151. ill. 68×45 mm. Szent Brigitta (Ferenczffy, VII. 38) 1643–1650 (Nagyszombat, 1656)
152. ill. 42×33 mm. „Pone me ut signaculum” (Ferenczffy, VII. 40) 1642 (Nagyszombat, 1656)
153. ill. 59×46 mm. Utolsó ítélet (Ferenczffy, III. 14) 1642–1643 (Nagyszombat, 1656)

154. ill. 57×47 mm. „Salvator mundi” (Ferenczffy, III. 17) 1650 (Nagyszombat, 1656)
155. ill. 59×44 mm. „Memento mori” (Ferenczffy, III. 18) 1644
156. ill. 35×30 mm. Szikla előtt imádkozó szent (Ferenczffy, VIII. 46) 1643
157. ill. 38×50 mm. Jézus és az apostolok (Ferenczffy, VIII. 48) 1650
158. ill. 37×35 mm. Jézus a keresztfán (Ferenczffy, VIII. 49) 1643
159. ill. 45×36 mm. Szűz Mária Jézussal, holdsarlóban (Ferenczffy, VIII. 50) 1642 (Nagyszombat, 1656)
160. ill. 86×56 mm. Jézus a keresztfán, előtte térdelő alak 1650
161. ill. 68×55 mm. Jézus és Szent Péter kulccsal. Fent és jobboldalt töredezett keret. 1642
162. ill. 59×60 mm. Áldoztatás. Bal oldala sérült. 1650
163. ill. 70×54 mm. Pap szószéken 1650
164. ill. 58×73 mm. Pápa és püspökök 1643–1650
165. ill. 56×72 mm. Szűz Mária felhők között, négy angyallal 1650
166. ill. 45×37 mm. Áldozó pap 1643–1650 (Nagyszombat, 1656)
167. ill. 65×46 mm. Földi hívságok megszemélyesítése 1642
168. ill. 47×33 mm. Angyali üdvözlés. (Ferenczffy egyik sorozatához tartozhatott, vö. Ferenczffy, VIII. 45) 1643–1650 (10. tábla)
169. ill. 39×31 mm felhők között sugárzó szív, tördőféssel. (Ferenczffy egyik sorozatához tartozhatott, vö. Ferenczffy, VII. 44) 1642 (10. tábla)
170. ill. 42×35 mm. Utolsó vacsora. Kopott, rongált. 1643 (Nagyszombat 1656)
171. ill. 42×35 mm szappanbuborékot fúvó gyerek, előtte koponya. Írásszalag fent üres. Kopott, sérült. 1642 (Nagyszombat 1656)
172. ill. E. Widemann rézmetszetes címlapja Wesselényi, N.: Triplex c. művéhez (1640)
173. ill. E. Widemann „Physica” c. rézmetszete a fenti műhöz (1640)
174. ill. E. Widemann „Metaphysica” c. rézmetszete a fenti műhöz (1640)
175. ill. E. Widemann „Logica” c. rézmetszete a fenti műhöz (1640)
176. ill. 98×60 mm rézmetszetes díszcímlap Kempis, T.: Krisztus követéséhez (1648)
177. ill. 38×49 mm felhőn ülő Jézus és koronás király, középen a Szentlélek galamb képében 1650
178. ill. 49×36 mm kereszt felhőben, nagyalakú. (Ugyanez kisebb méretben vö. Ferenczffy, VII. 44) 1650
179. ill. 47×37 mm Jézus sziklasír előtt 1644
- 180–193. ill. 28×28 mm kisméretű szentképek sorozata, 14 db. 1644 (A sorozat egy darabját ld. a 11. táblán)

JEGYZETEK

1. Lukács László: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.* (II.) Romae, 1982. 287., 468., stb.
2. Uo.
3. Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár I–II.* Bp., 1879–1885. (továbbiakban RMK) I. 797., RMK I. 811. és Čaplovič, Ján: *Bibliografija tlači vjdanych na Slovensku do roku 1700.* Diel I. (Martin 1972) 359.
4. Holl Béla: *A pozsonyi nyomdászat történetéhez a 17. sz. első feléből* = MKsz 1973. 377. és szíves szóbeli közlése. A szóban forgó nyomtatványok: *Régi magyarországi nyomtatványok 1–2.* Bp. 1971–1983. (továbbiakban RMNy) 1318., RMNy 1346. és RMNy 1448.
5. Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Pray XVIII. Nr. 2.
6. Közölte Holl Béla: *A pozsonyi...* 379–385.
7. RMNy 1509. és RMNy 1510.
8. Húbert Ildikó: *Az Útitárs című imakönyv első kiadása (1639)* = MKsz 1985. 58–62.
9. RMNy 1697 (RMK I. 673.)
10. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab 97. p. 32.
11. RMNy 1002., RMNy 1023. és RMNy 1024.
12. RMNy App. 94A.
13. RMNy 1952 (RMK I. 730.) és RMNy 2016 (RMK I. 745.)
14. RMNy 1352.
15. Káldi és Némethi együttműködéséről ld. Bakó Dorottya: *Káldi György élete és művei* = MKsz 1987. 84–85.
16. Lukács, Cat. II. (1982) 269.; III. (1990) 71., stb.
17. RMNy 1293.
18. RMNy 1345., RMNy 1509. és RMNy 1510.
19. RMNy 1376.
20. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Pray XVIII. Nr. 2.
21. RMNy 1448.
22. RMNy 1485., RMNy 1509. és RMNy 1510.
23. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab 97. *Historia Collegii Posoniensis Anno D. 1622–(1635)* p. 37.
24. Uo., Pray XVIII. Nr. 2. – Holl Béla, MKsz 1957. 60.
25. Holl Béla: *A pozsonyi...* 384.
26. M OL E 152 Acta Jesuitica, Coll. Posoniense Fasc. 12, Nr. 15–16. A két iratot teljes terjedelmében, német nyelvű eredetiben ld. a Forrásszövegekben a) és b) pont alatt.
27. Ld. a Függelékben közölt Forrásszövegek közül az a) iratot.
28. Ld. *Forrásszövegek...* b).
29. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár XVIII. Nr. 2. az 1641. évnél.
30. Holl Béla: *A pozsonyi...* 379.
31. RMNy 2503 (RMK II. 797.), RMNy 2238 (RMK I. 811.) és Čaplovič, 359.
32. Čaplovič, 358a.
33. RMNy 2238 (RMK I. 811.)
34. M OL E 152 Acta Jesuitica, Coll. Posoniense, Fasc. 12. Nr. 14. Latin nyelvű eredetijét ld. Forrásszövegek c).
35. Chyba, Karel: *Jan Jakub Komárek, český tiskár v Ríme* = *Ročenka Universitní knihovny v Praze.* 1956. 162–243.
36. Lukács, Cat. III. 185., 210., stb.
37. Holl Béla: *A pozsonyi...* 379., 385.
38. Ján Čaplovič idézett bibliográfiájában 366. sz. alatt ezt az elveszett betűmintakönyvet tévesen Ferenczffy Lőrinc betűmintakönyvével azonosította, valószínűleg Iványi Béla–Gárdonyi Albert: *A királyi magyar egyetemi nyomda története 1577–1927.* Szerk.: Czákó Elemér. Bp. 1927. 41. l. alapján.
39. RMNy 1319.

40. RMNy 1319.
41. Ld. RMNy 1319. előszavát.
42. RMNy 2016 (RMK I. 745.)
43. RMNy 2340 (RMK I. 836.)
44. RMNy 1952 (RMK I. 730.)
45. RMNy 2340 (RMK I. 836.)
46. RMNy 2016 (RMK I. 745.)
47. Holl Béla: *Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a 17. században.* Bp., 1980.
48. Holl Béla: *Forrásszövegek...* 378–385.
49. Čaplovič, 340a.
50. Čaplovič, 340a, RMK I. 763., RMK I. 778., RMNy (RMK II. 734.) RMNy 2338 (RMK II. 736.) és RMNy 2339 (RMK II. 737.)
51. Összehasonlításul: a kassai Schultz nyomda 17 évi teljesítménye 353 ívre, a nagyszombati akadémiai nyomda 14 évi teljesítménye 370 ívre becsülhető (Galli Katalin–Pavercsik Ilona: *Fejezetek a kassai könyvnyomtatás történetéből* = *OSZK Évkönyve 1981.* 313. és V. Ecsedy Judit: *A nagyszombati akadémiai nyomda első másfél évtizede* = *MKsz 1995.* 361–373.
52. RMNy 1509. és RMNy 1510.
53. RMNy 1293. és RMNy 1697 (RMK I. 673.)
54. RMNy 1732 (RMK II. 528.)
55. RMNy Appendix 182 (RMK II. 669.)
56. MKsz 1913. 14.
57. Čaplovič, LXXVIII.
58. RMNy 1659 (RMK I. 663.)
59. „A” variáns pl. az OSZK RMK I. 663/4. példánya.
60. „B” variáns pl. az OSZK RMK I. 663/2. példánya.
61. RMNy App. 119., App. 123., App. 128., stb.
62. Keserű Bálint szíves szóbeli közlése.
63. RMNy Appendix 170 (RMK II. 557.), RMNy Appendix 169 (RMK II. 558.) és RMNy Appendix 175 (RMK II. 577.)
64. Čaplovič 307., 344. és 346.
65. Čaplovič 343.
66. RMNy Appendix 161 (RMK II. 531.)
67. Čaplovič 307., 343., 344. és 346.
68. Čaplovič 346.
69. Čaplovič 343.
70. Láthatók pl. az alábbi nagyszombati nyomtatványokon: RMK II. 1343(1674), RMK II. 1380(1675).
71. RMNy Appendix 161 (RMK II. 531.), RMNy Appendix 170 (RMK II. 557.), RMNy Appendix 169 (RMK II. 558.) és RMNy Appendix 175 (RMK II. 577.)
72. RMNy Appendix 169 (RMK II. 558.)
73. RMNy Appendix 161 (RMK II. 531.)

THE PRESS OF THE JESUIT COLLEGE IN POZSONY (1623–1652)

J. V. ECSÉDY

The author gives a survey of the activity of the Jesuit College Press in Pozsony (today Bratislava, Slovakia) from its foundation by Cardinal Péter Pázmány until its last year. For more than two decades when Protestant typographies were overwhelming it was the only Catholic Press in Hungary. Earlier scholars were only so far interested in this relatively short-lived press at it served as a basis for the – similarly Jesuit – University Press in Nagyszombat.

Though Jakab Némethi the Jesuit father in charge of the Press was an excellent master of his art and the activity of the typography during his leadership deserves more attention. It was just this press that issued one of the finest of the altogether very few emblem-books printed in Hungary (*Szíves könyvecske*, 1642).

The author reconstructs the typographical equipment (fonts, ornaments, etc.) of the Jesuit Press in Pozsony, also reveals some contemporary sources about the activity of the Press unknown and unpublished so far.

A B C D I M N O R V Z

A B C D E F G H I K L
M N O P Q R S T
U V X Z

A A Æ C D E G I K M N N O P
Q R S T U V V X Z

1. tábla. Kiemelő betűk a pozsonyi nyomdából (4A, 3A és 13A típus)

A A B C D E E G H I J K L M N O O P

Q R S T U V Y Z a æ b c d e é f g h i i j k

l m n o ó p q q r s f f i f t t u ú ù v x z c t & . ; ' .

rum amplissima latifundia; modò Oceani
Regnorumq; Neptuni effera quidem, per-
men, & quasi juribus Navigationis subiecta
pectacula refert inusitata. Non segniss, si
rabiliùs, Mathematica hospitem suum am-

Nam, ut non uni illa imperitat elemento,
licem exhibet spectatori apparatus: & Ter-

A B C D E E' F G H I J K L M N O Ő P R S S₃ T

U U' Ū V A E G I J K L N R S T U V a á a₂ z b b c d e é ě

ē ċ f ħ g ĝ h i í j k l m n ñ o ó q ó δ õ p q r s f π A

ſ r u ú ũ ū v y z & , ; : ?)

Joannes Majtényi, Hungarus, Liber Baro, de Kéfelő-kő.
 Alexander Szegner, Nobilis Hungarus, Pofonienſis.
 Michaël Marki, Nobilis Hungarus, Udvardienſis.
 Joannes Laſzlófi, Nobilis Hungarus, de Târd.
 Joannes Ormándi, Nobilis Hungarus, de Fedémes.
 Lucas Kôs, Hungarus, Gyöngyöſienſis.
 Paulus Randeli, Nobilis Hungarus.
 Stephanus Podhradſki, Nobilis Slavus.
 Michaël Pogrányi, Nobilis Hungarus, Szakolczenſis.
 Caſparus Kôrmendi, Nobilis Hungarus, Szakolceñ.

b q ó

3. tábla. A Némethi Jakab-féle felszerelés jellegzetes antikvája (18A)
 és a „defektes” betűk kinagyítva

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z a b c d e f

g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

ß t u v w x y z /

ihnen selbst: vnd das ist die rechte
art der falschen Propheten/das sie
sich selbst einbringen zu Predigen:
etliche/das sie den Bauch möchten
erehren; welches ich nicht so gar
hoch achte / wie wol sie es auch nicht
gar guet werden machen. Die
sich aber mit ein thum eintrins

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z a b c d e f g h i j k l m

n o p q r s t u v w x y z

., /

Jr. Georg Lippai Erwählter Erzbischoff zu
Gran/ vnd des benendten Orts Erbgraff/ des
Hungarischen Reichs Primat/ Geborner Le
gat/höchster Hungarischer Secretari vnd Cantzler/
J. Kayf.

a

b

c

d

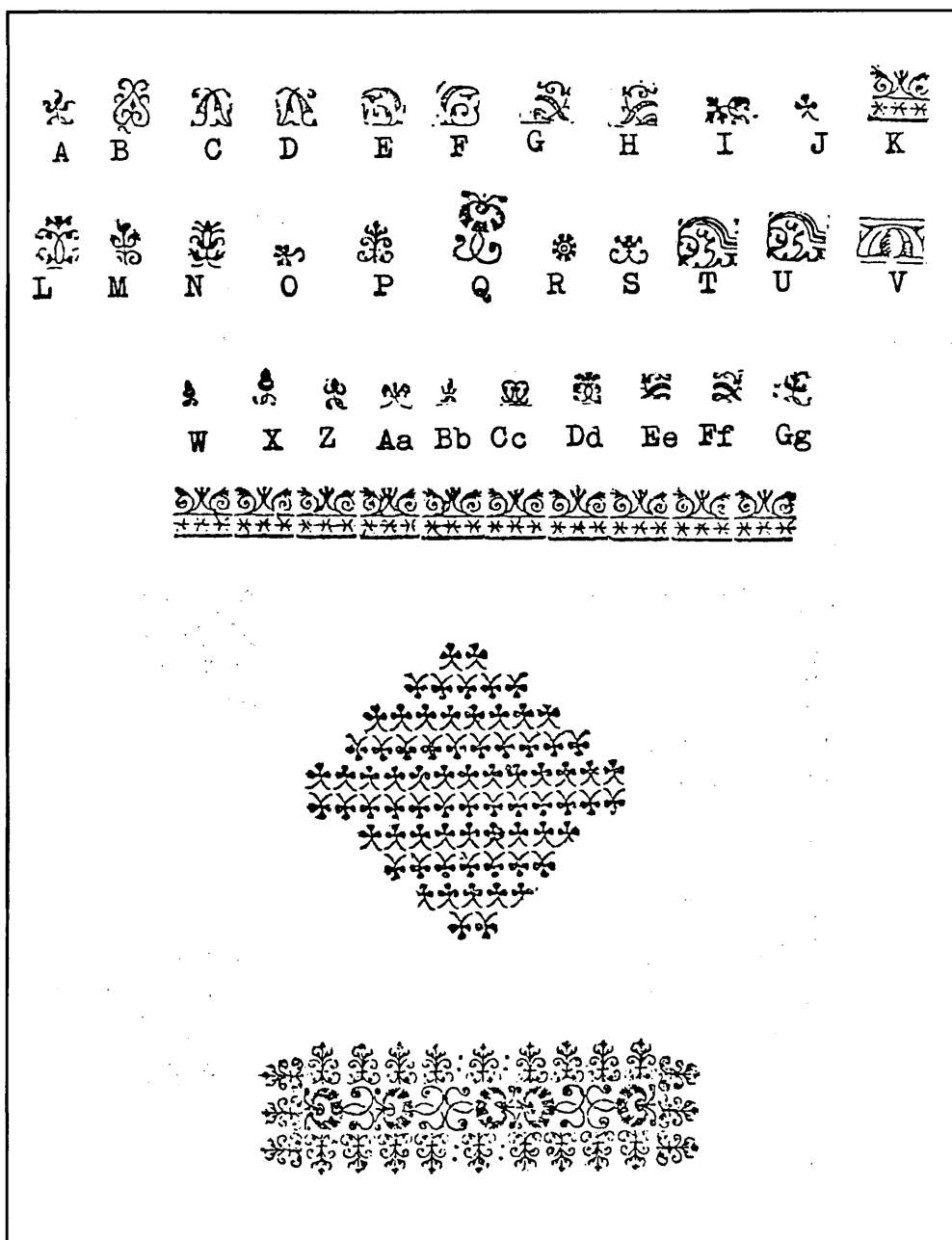

e

f

5. tábla. A pozsonyi nyomda iniciálésorozatainak egy-egy darabja

6. tábla. Nyomdai cífrák a pozsonyi nyomdából

LXXXIX.

XC.

XCI.

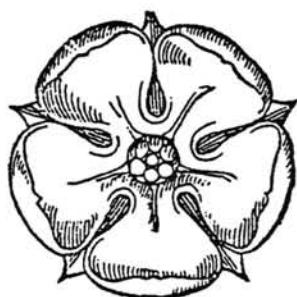
XCII.

XCIII.

XCIV.

XCV.

7. tábla. Könyvdiszek a pozsonyi nyomdából

X.

LXXXVIII.

XLVIII.

XVI.

L.

LI.

8. tábla. könyvdíszek a pozsonyi nyomdából

XXII.

VII.

XXIX.

LIV.

LII.

LIX.

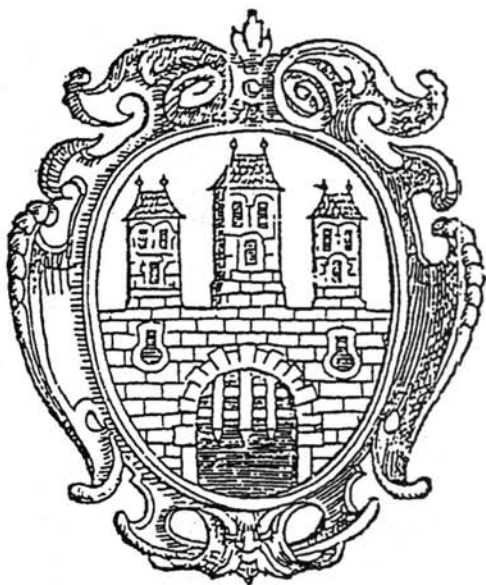
9. tábla. Könyvdíszek a pozsonyi nyomdából

107. ill.

168. ill.

106. ill.

169. ill.

10. tábla. Címerek és illusztrációk a pozsonyi nyomdából
(a 168. és 169. illusztráció Ferencffz Lőrinc bécsi nyomtatványairól ismeretlen)

74. ill.

186. ill.

133. ill.

126. ill.

4. tábla. Schwabachi betűk a pozsonyi nyomdából (26S és 27S)

*Spes és Fides feliratú
allegorikus nőalakokkal díszített könyvkötések
az Országos Széchényi Könyvtárban*

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Ennek a szép reneszánsz kötésnek több változata ismert I. P., illetve I. B. könyvkötő-monogrammal. Közös minden változaton a Fides feliratú talapzaton álló, balra lépő nőalak; kezét a mellén keresztezi s a felhők között látható keresztre tekint, amelyre „Meritum // Christi” felirat hívja fel a figyelmet. A plasztikusan ábrázolt, lobogó ruházatú női alak feje mögött a Spes szó, előtte keskeny hasábokban a 70. zsoltár következő részlete olvasható: „In te dñe spe // raui nō con // fundar in // ęternum, // in iustitia // tua libera // me & eri // pe me. Psal. // 70. // „A keretben lévő szöveg: „QVONIAM IN // ME SPERAVIT LIBERABO // EVM PROTEG // AM EVM QUO etc. Psal.90. //”

E kötéstípus változatai közül az alábbiakban néhányat részletesebben ismertetünk:

1. a) I. P. betűkkel kombinált könyvkötőszignó¹ a lemez jobb alsó sarkában; balra a zsoltár szövege alatt a Chari // tas szó. A talapzat tetején a lemez metszőjének M. Gr. monogramja.

Goldschmidt² Nr. 179 (a régebbi irodalom felsorolásával és reprodukcióval).

1. b) Ugyanaz a kompozíció, de az M. Gr. metszőszignó nélkül.

2. I. P. könyvkötőszignóval, de a Charitas szó és az M. Gr. metszőszignó nélkül.

Goldschmidt Nr. 180. (a korábbi irodalommal). – Vekene³ 30.1. (a luxemburgi példány reprodukciójával).

3. I. B. betűkkel kombinált könyvkötőmonogram⁴ a bal alsó sarokban, a jobb alsó sarokban a Cha//ritas szó. Metszőszignó nélkül.

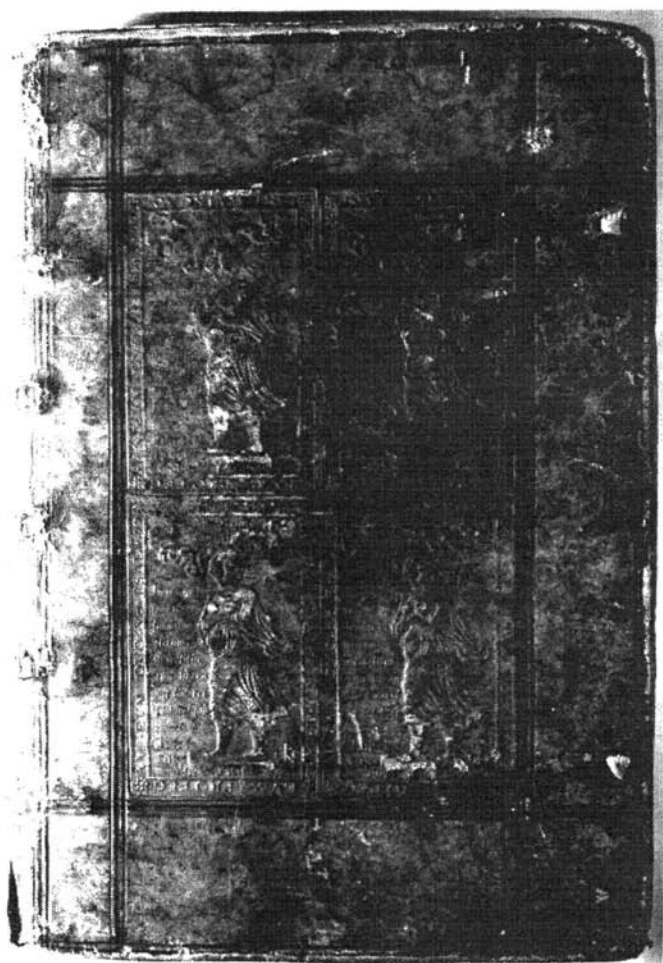
Schmidt⁵ XXVII t. 35. kép. – Goldschmidt Nr. 181.

A Széchényi Könyvtár Spes-lemezzel díszített három kötése közül a legérdekesebb az a nagyméretű kötet, amelynek első és hátsó kötéstábláján nem egy lemez lenyomata alkotja a középdísz, hanem négyszer ismétlődik a kompozíció a középmezőben. A kötet jelzete és tartalma:

Ant. 832. CALCAGNINI, Celio: Opera aliquot. (Ed. Antonius Musa Brasavola). – Basileae, 1544. (In fine:) Per Hier. Frobenium et Nic. Episcopium. – 2°

Adams⁶ C-177.–BMC German⁷ p. 173. – VD/16⁸ C 200. – Soltész–Velençzei–W. Salgó⁹ C 45.

Kötés: Vaknyomásos barna bőr (340×230 mm). A gerincen hat borda; az 1. és 2. borda között arany keretben arany betűkkel „CAELII //CALCAGNINI// OPERA.//” Két-két bőrpánt nyomai. A kötés több helyen sérült, kissé kopott. A vaknyomásos hármás vonalkerettel közrefogott középmezőben (220×140 mm) egymás

mellé és alá négyszer préselték be a Spes-lemez 1. b változatát. Szerepel tehát a bal alsó sarokban a Chari//tas szó, a jobb alsó sarokban a könyvkötő I. P. betűkkel kombinált szignója, de metszőszignó nem látható.

A Spes-lemezzel díszített két másik kötés közül az épebb és szebb példány eddig ugyancsak publikálatlan. A kötet jelzete és tartalma:

Ant. 6926. Homérokentra, ha kai kentrónes. Homeroentra, quae et centrones. (Cum aliis aliorum opusculis). – (In fine:) Francofurti, ex officina Petri Brubacchii, 1541. – 8°

Adams H 809. – BMC¹⁰ 106. col. 209. – von Schade: Braubach¹¹ 6. – Sol-tész–Velenczei–W. Salgó H 467.

Kötés: Vaknyomásos barna bőr (160×105 mm). Gerincen öt borda. Mindkét tábla azonos módon díszített. Vaknyomásos hármass vonal fogja közre a középmézöt (106×68 mm) és alkot fent és lent 18 mm széles, a két hosszanti oldalon pedig 8 mm széles keretet. A középmézőben a Spes-lemez 3. változatának lenyomata; tehát a bal alsó sarokban az I. B. betűkkel kombinált könyvkötőszignó, a jobb alsó sarokban a Cha//ritas szó van. Metszőszignó nem látható a kötésen.

Ugyanennek a kötésnek egy másik példánya Apponyi Sándor Hungarica-könyvtárával került az Országos Széchényi Könyvtárba. A kitűnő bibliofil Apponyi Hungarica-katalógusában a következőképpen hívta fel a figyelmet a kötésre: „Sehr schöner Einband, in gepresstem braunen Leder, mit einer »Fides« und einigen Zeilen

aus dem 70. Busspsalm, auf beiden Decken. Unten das Monogramm des Künstlers, I. B.”¹²

A kötet jelzete és tartalma:

App. H. 1767. Koll. 1.: PARADIN, Guillaume: De antiquo statu Burgundiae liber. (Cum aliis aliorum opusculis.) – Basileae [Johann Herwagen, 1550?] – 8°

Adams P–302.–BMC German p. 673. – Soltész–Velenczei–W. Salgó P 106.

Koll. 2.: BARLANDUS, Hadrianus: Rerum gestarum a Brabantiae ducibus historia. – Antverpiae, excudebat Ioannes Gravius, 1551. – 8°

Index Aur.¹³ 113.109. – Lenger: Belg.¹⁴ I. p. 157. B–277. – Soltész–Velenczei–W. Salgó B 80.

Kötés: Vaknyomásos barna borjúbőr (168×98 mm). Gerincen öt borda. A középmező felett 20 mm, jobboldalt 10 mm, lent 23 mm széles, díszítetlen keret. A középmezőben a Spes-lemez 3. változatának a lenyomata. Az Ant. 6926 jelzetű kötet kötésétől csak a kissé nagyobb táblaméretben és a némileg eltérő táblabeosztásban különbözik.

App. H. 1767. – Rozsonдай–Szirmai¹⁵ 35.1. Nr. 55.

A Spes-lemezekkel díszített kötések számos példányáról jelent meg leírás a szakirodalomban. Ez azonban nemcsak azzal magyarázható, hogy ez a kötéstípus nem ritka, hanem azzal is, hogy a szép kötésre mindenütt felfigyeltek és tudósítottak is róla kortörténészek, sőt az aukciós katalógusok összeállítói is. Nagyobb áttekintés alapján foglalkozott e kötésekkel Joseph Theele 1927-ben. Ő ismerte fel és publikálta a kompozíció grafikai változatát Philipp Melanchthon Causae quare – című művének 1548. évi kiadásából.¹⁶ A grafikán a Spes-lemez minden eleme és felirata szerepel, de a kompozíciója mégsem azonos. A lemezen ellentétes beállításban, tehát balra fordul a női alak, nem maga elé néz, hanem az égre emeli tekintetét, a válláról lecsúszott kendője és szoknyája pedig úgy lobog, mintha szél lengetné. Az M. Gr. jegyű metsző tehát lendületesebb beállítású női alakként formálta ki a remény és hit jelképét.

A Spes-lemezt használó I. P. és I. B. jegyű könyvkötők lokalizálási kísérletei során eltérő nézetek láttak napvilágot. A véleménykülönbségek főleg abból adódtak, hogy a kutatók általában csak egy vagy két példány alapján ismerték a kötetet, s így azt többnyire aszerint lokalizálták, hogy a kötésben lévő nyomtatvány hol jelent meg.¹⁷ Mivel néhány kötésben párizsi, illetve lyoni nyomtatvány volt, korábban francia munkának tartották e kötéstípust.¹⁸ E nézet téves voltát szemlélteti az a kimutatás, amelyben Theele 16 példányt sorolt fel – többek között – a nyomdahe-lyek megadásával.¹⁹ A Széchényi Könyvtár három Spes-lemezes kötése is megerősíti azt a nézetet, hogy a nyomtatványok megjelenési helyéből nem lehet a kötés keletkezési helyére egyértelmű következtetést levonni. Az ismertetett három kötésünkben ugyanis két bázeli, egy Majna melletti frankfurti és egy antwerpeni nyomtatvány maradt fenn.

A Spes-lemezeket használó I. B. könyvkötő működési helyének megállapításához három Utrechtben őrzött példány szolgáltatta a bizonyítékot. Mindhárom kötet ugyanis a 16. század második felében lőweni possessor tulajdonában volt, az egyik

példányban pedig löweni monostorok dokumentumai maradtak fenn.²⁰ E tények ismeretében Konrad Haebler már 1928-ban valószínű németalföldi munkaként regisztrálta az I. B. jegyű könyvkötő Spes lemezét.²¹ Óvatosabban fogalmazott az I. P. jegyű lemezzel kapcsolatban; erről ugyanis azt közölte, hogy Wealenek bizonyára igaza van abban, hogy e lemezt németalföldi munkának tartja.²² Az újabb szakirodalom már flamand, pontosabban löweni kötésként tartja nyilván mind az I. B., mind az I. P. jegyű Spes-lemezzel készült kötéseket.²³ Eltérő vélemények láttak napvilágot abban a kérdésben is, hogy az I. P. és az I. B. jegyű Spes-lemezek közül melyik készülhetett korábban. Joseph Theele az I. B. jegyű lemezt tartotta az eredetinek és az I. P. jegyűt a másolatnak.²⁴ Goldschmidt szerint viszont az I. P. jegyű lemez (az 1. a) változat) tekintendő eredetinek, mert ezen a talapzat felett tisztán kivehető a metsző M. Gr. monogramja. Ez a kitűnő képességű metsző ugyanis még legalább két préslemez készített az I. P. jegyű könyvkötő számára s mindkettőt mesterjegyével is ellátta.²⁵ Az egyiket Lucretiát, a másikon Cleopatrát ábrázolta a Spes-lemez női alakjához hasonló stílusban és művészi színvonalon.²⁶

Staffan Fogelmark szerint is az I. P. jegyű préslemez készült korábban, s kompozícióját nem ugyanaz a művész rajzolta, mint az I. B. jegyű lemezét.²⁷ Mindkét lemeznek van olyan változata, amelyen mindhárom felirat – Spes, Fides, Charitas – szerepel s van olyan is, amelyen a Charitas szó hiányzik. Fogelmark is osztja azt a korábban felvetett nézetet, hogy a Charitas szó nélküli változat – Luther „sola fides sufficit” tanítása szerint – a protestáns megrendelők, míg a Charitas feliratot is feltüntető kötések a katolikus hívők számára készülhettek.²⁸ Szerinte a legkorábbiak az I. P. jegyű, de a Charitas felirat nélküli kötések s ezek az 1520-as évektől 1542-ig terjedő időszakból származnak. Az I. B. mester hasonló lemezei ugyancsak többnyire az 1542 előtt készült kötésekben szerepelnek.²⁹

Az Országos Széchényi Könyvtárban lévő három Spes-lemezes kötés megerősíti Fogelmark előbbi megfigyelését. Mindhárom szerepel ugyanis a Charitas felirat s közülük az Ant. 6926 jelzetű kötet kötése legkorábban 1541-ben, az Ant. 832 jelzetű köteté 1544-ben, az App. H. 1767 jelzetű köteté pedig a második kolligátum dátuma alapján legkorábban 1551-ben készülhetett.

A flamand kötéstörténet kiváló kutatója, Prosper Verheyden már 1930-ban felhívta a figyelmet arra, hogy az I. B. jegyű könyvkötő a löweni Jakob Bathen „Buchführer”-rel azonosítható.³⁰ 1937-ben Ilse Schunke is utalt erre a megállapításra³¹, a szakirodalomban azonban kevés visszhangra talált ez a nézet. Hellmuth Helwig Handbuch der Einbandkunde című alapvető munkája Jakob Bathennel kapcsolatban csupán azt közli, hogy J. B. jegyű préslemezei voltak.³² Fogelmark egyértelműen Jakob Bathen munkáiként tárgyalja az I. B. jegyű kötéseket. Ugyanő viszont óvatosan I. P. (Jacob Pandelaert?) szignójú könyvkötőként említi a Spes-lemezt elsőként kötédszűként alkalmazó löweni mestert.³³

Különleges figyelmet érdemelnek Staffan Fogelmarknak az I. P. jegyű Spes-lemezekkel kapcsolatban kimutatott és meggyőzően dokumentált azon megállapításai, amelyek a 16. századi könyvkötők szerszámainak technikai előállítására vonatkoznak. Nevezett ugyanis az I. P. jegyű kötések több mint húsz példányának beható vizs-

gálata, összehasonlítása alapján arra a felismerésre jutott, hogy egyes lenyomatokon olyan kisebb hibák, eltérések észlelhetők, amelyek nem a préslemez, vagy a kötés sérülése során keletkeztek. Ráadásul ugyanazok a hibák több kötésen azonos helyen és formában ismétlődnek. Az ilyen típusú I. P. jegyű Spes-kompozíciók tehát nem azonos préslemezről, hanem fémöntvényekről, klisékről készülhettek.³⁴

Régóta köztudott, hogy a nyomdászok klisékről is sokszorosították könyvdíszeket.³⁵ Az 16. századi kolozsvári könyvdíszek feldolgozása során bizonyíthattuk azt, hogy Jakob Lucius iniciálékliséiről Európa több városában teljesen azonos formában készültek a kiemelésre szánt kezdőbetűk.³⁶ A klisék útján való sokszorosítási lehetőségekről tehát nyilvánvalóan a 16. századi könyvkötőknek is tudomásuk volt.

A kötéstörténészek közül első ízben 1892-ben L. Bickell utalt erre a lehetőségre.³⁷ Prosper Verheyden és Albert Delstanche e kérdéssel kapcsolatos megfigyelései után³⁸ 1936-ban Ilse Schunke a következőképpen foglalta össze megállapításait: „Man kann sich fragen, ob diese kaum zu unterscheidenden Platten nicht in Gussverfahren nach ein und demselben Modell in mehreren Exemplaren hergestellt und auf den großen Märkten an bekannte und fremde Buchbinder in den Verkauf gebracht worden sind.”³⁹

E korai felismeréseket igazolták tehát Fogelmark 1990-ben publikált kutatási eredményei és objektív eredményeket biztosító vizsgálati módszere. De ezt látszik igazolni az a tény is, hogy számos Spes-lemezen, illetve lenyomaton nem szerepel az eredeti kompozíciót metsző M. Gr. jegyű mester szignója.

Nincs metszőszignó az Országos Széchényi Könyvtárban lévő három ilyen típusú kötésen sem. Ennek ellenére a két I. B. jegyű kötésünk (Ant. 6926 és App. H. 1767) – a keretből szinte kilépni készülő, plasztikus női figurával – a flamand reneszánsz könyvkötés legszebb emlékeihez tartozik és előkelő helyet foglal el a 16. század első felében Európa más területein készült kötések között is.

Az Ant. 832 jelzetű, nagyméretű kötésünk pedig a Spes-lemezzel díszített kötések legpompásabb változatához tartozik. I. P. mester ugyanis a folioköteteket – feltehetőleg a megrendelőik igényei szerint – különböző módon díszítette. Olykor ezeken is csak egyetlen középdísz helyezett el. De jó néhány kötésen kétszer, háromszor, sőt ritkábban négyszer szerepel a Spes-lemez lenyomata.⁴⁰ Ez utóbbi típushoz tartozik az Ant. 832 jelzetű kötetünk, amelynek első és hátsó tábláin egymás mellett és alatt négyszer ismétlődik az I. P. könyvkötő Spes-lemezének szép allegorikus nőalakja.

JEGYZETEK

1. A könyvkötőszignót bemutatja: Haebler, Konrad: *Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderts*. Unter Mitwirkung von Dr. Ilse Schunke. I–II. Leipzig, 1928–1929. I. köt. I. t. 6. sz.
2. Goldschmidt, E. Ph.: *Gothic et Renaissance bookbindings*. I–II. Nieuwkoop–Amsterdam, 1967.
3. Vekene, Emil van der: *Bemerkenswerte Einbände in der Nationalbibliothek zu Luxemburg*. Luxemburg, 1972.
4. A könyvkötőszignót ld.: Haebler i. m. I. köt. II. t. 9. sz.
5. Schmidt, Adolf: *Bucheinbände aus dem XIV–XIX. Jahrhundert in der Landesbibliothek zu Darmstadt*. Leipzig, 1921.
6. Adams, Herbert Mayow: *Catalogue of books printed on the continent of Europe, 1501–1600 in Cambridge libraries*. I–II. Cambridge 1967.
7. *Short-title catalogue of books printed in the German-speaking countries and German books printed in other countries from 1455 to 1600 now in the British Museum*. London, 1962.
8. *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts*. Hrsg.: von der Bayerischen Staatsbibliothek in München in Verbindung mit der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. (Red.): Irmgard Bezzel. Stuttgart, 1983–
9. Soltész, Elisabetha–Velenczei, Catharina–W. Salgó, Agnes: *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Editiones non Hungarice et extra Hungarian impressae*. I–III. Budapestini, 1990.
10. *British Museum. General catalogue of printed books*. Photo-litographic ed. to 1955. 1–263. köt. London, 1965–1966.
11. Schade, Herwarth von: *Peter Braubach in Frankfurt (1540–1567). Ein Werkverzeichnis*. In: *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 21. (1980). 862. l.
12. Apponyi, Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flug-schriften*. I–IV. München, 1903–1927. III. köt. 1767. sz.
13. *Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum*. I–X. Baden-Baden, 1962–
14. *Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas*. Fondée par F. Van der Haeghen. Gand-La Maye-Bruxelles 1880. Rééditée sous la direction de Marie-Thérèse Lenger. I–VII. Bruxelles, 1964–1975.
15. Rozsondai Marianne–Szirmai János: *Művészi Könyvkötések régen és ma. Kiállítás. Elmúlt korok szép kötéseiből és Szirmai János könyvkötőművész (Hollandia) modern alkotásaiból az Országos Széchényi Könyvtárban*. Budapest, 1986. december 15–1987. február 14. Bp., 1986. 55. sz.
16. Theele, Joseph: *Die Spes-Platte der Meister I B und I P. Ein Beitrag zur Beziehung zwischen Graphik und Einbandkunst*. In: *Jahrbuch der Einbandkunst* 1. Jhrg. (1927) 127. l.
17. Goldschmidt i. m. I. köt. 259. l.
18. Schmidt i. m. 16. l. XXVII. t. 35. sz.
19. Theele i. m. 124. l.
20. Hulshof, Abraham–Schretlen, M. J.: *De Kunst der oude Boekbinders*. Utrecht, 1921. 42. l. – Goldschmidt i. m. 181. sz.
21. Haebler i. m. I. köt. 52. l.
22. Uo. I. köt. 332. l.
23. Goldschmidt i. m. I. köt. 179–181. sz. – Vekene i. m. 30. l. – Rozsondai–Szirmai i. m. 55. sz.
24. Theele i. m. 124. l.
25. Goldschmidt i. m. I. köt. 179. sz.
26. Haebler i. m. I. köt. 331. l. – Goldschmidt i. m. 177. sz. – Az I. P. jegyű Lucretia-lemezzel díszített a Magyar Tudományos Akadémia Ant. 197. jelzetű kötete, amelyen évszám (1534) és az M. Gr. metszőszignó is szerepel. Ld.: Rozsondai–Szirmai i. m. 54. sz.
27. Fogelmark, Staffan: *Flemish and related panel-stamped bindings. Evidence and principles*. New York, 1990. 157. l. – Öszinte köszönettel tartozom Rozsondai Mariannak, hogy e munkára a figyelmemet felhívta s a számomra hozzá nem férhető kötetet tanulmányozásra rendelkezésemre bocsátotta.
28. Fogelmark i. m. 158. l.
29. Uo. 159. l.

30. Cat. Antw. 1930 = *Wereldtentoonstelling voor Koloniën, Zeevaart, en Oud-Vlaamsche Kunst...* Antwerpen, 1930. *Afdeeling der Oud-Vlaamsche Kunst...* V, Boekbanden, *Catalogus* (by Prosper Verheyden). Antwerpen, 1930. 136. l.
31. Schunke, Ilse: *Der Kölner Rollen- und Platteneinband im 16. Jahrhundert*. In: *Schunke, Ilse: Beiträge zum Rollen- und Platteneinband im 16. Jahrhundert*. Leipzig, 1937. 316–317. l.
32. Helwig, Hellmuth: *Handbuch der Einbandkunde*. I–II. Hamburg, 1953–1955. II. köt. 185. l.
33. Fogelmark i. m. 157. l.
34. Uo. 159–165., 169. l. – Tény, hogy az Ant. 832 jelzetű kötetünk I. P. jegyű négy lenyomatán a Fogelmark által a 160. és 163. lapon felsorolt hibák többsége a kötés rongáltsága, sérülései ellenére is felismerhető.
35. Erre Fogelmark is utal. Ld.: 182–183. l.
36. Soltész Zoltánné: *A XVI. századi kolozsvári könyvdíszek*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1957. 2–3. sz. 156. l. – Ua.: *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században*. Bp., 1961. 55. l.
37. Bickel, L.: *Buchebände des XV. bis XVIII. Jahrhunderts aus hessischen Bibliotheken...* Leipzig, 1892. 9. l. – Fogelmark 195. l.
38. Megállapításait idézi Fogelmark i. m. 193–194. l.
39. Schunke, Ilse: *Die Einbände der Kirchenbibliothek in Emden. Ein Arbeitsbericht*. In: *Archiv für Buchbinderei*. 36, 1936. 68. l.
40. Fogelmark i. m. 87. l. 162. jegyzet, 106. l. 209. jegyzet, 137. l. 281. jegyzet, 202. l. 433. jegyzet.

DIE MIT DER ALLEGORISCHEN FRAUENFIGUR DER SPES- UND FIDES-PLATTE VERZIERTEN EINBÄNDE IN DER SZÉCHÉNYI-NATIONALBIBLIOTHEK

E. SOLTÉSZ

Von diesem schönen Renaissance Einbandtyp sind mehrere Varianten mit dem Buchbinder-Signet I. P. oder I. B. bekannt. Laut der neueren Literatur wurde für den Löwener Buchbinder I. P. die erste Spes-Platte hergestellt, deren Varianten zwischen 1520 und 1542 verwendet waren. Die gewissermaßen unterschiedlichen Kopien dieser Spes-Platten stammten aus der Löwener Werkstatt des Buchbinders I. B., der mit dem Löwener Buchführer Jakob Bathen identisch sein soll. Von den vielen Varianten des Spes-Platten des Buchbinders I. P. dürfen mehrere nicht mehr von gestochenen Platten, sondern von Klischees hergestellt worden sein.

In der Széchényi-Nationalbibliothek befinden sich drei Einbände diesen Typs. Ein Frankfurter Druck aus dem Jahre 1541 (Homero-centra. Signatur: Ant. 6926) und ein Band aus der berühmten Sammlung des Grafen Alexander Apponyi (Paradin, G.: *De antiquo statu Burgundiae liber*, Basel, 1550 [?] Signatur: App. H. 1767) wurden in der Werkstatt des Buchbinders I. B. mit diesem schönen Einband versehen.

Eine interessante Variante dieses Einbandtyps bilden die Vorder- und Rückdeckel des Werkes Calcagnini, C.: *Opera aliquot* (Basel, 1544. Signatur: Ant. 832). Auf diesen großen Einbanddeckeln ist nämlich die Spes-Platte des Buchbinders I. P. nicht einmal – als Mittelschmuck – sondern neben- und untereinander viermal eingepreßt. Alle drei Einbände gehören zu den schönsten Werken der niederländischen Renaissance Einbandkunst.

Balassi Bálint zsoltárfordításainak forrásai

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

A Balassa-kódex¹ 99. lapján a következő, már sokak által idézett bejegyzés olvasható: „Meg vadnak ennehanj I[sten]hezvalo énekek, kiket a psalmusokbolis magatulis szerzett, ki mindenestülis tiz. Azok mas könyvben uadnak, nemis adgia azokat ki, medig több psalmust nem forditt meg azokhoz. Azert euilagi eneket a Iephtes Historiatul el ualva kimegnem kesz...”

Valószínűnek tartjuk, hogy a *Psalmorum sacrorum Davidis libri quinque duplici poetica metaphrasi, ... Latine expressi Theodoro Beza Vezelio et Georgio Buchanano Scoto autoribus ... eiusdem Buchanani Tragoedia, quae inscribitur Iephtes*² című, több kiadást megért összeállítás lehetővé tette az a könyv, amely Balassi kezében is járt. Ebben egymás mellett adták ki a két költő zsoltárparafrázisait. Mindegyik zsoltár két-két szövegben olvasható, amint azt a könyv belső címlapja is jelzi: „...addita praeterea duplici Latina versione ex Hebraeis: una paraphrastica, altera astrictiore”. A bal oldalon Bèze szövege áll. A zsoltár száma után *Argumentum et usus* következik. Ennek szövege átnyúlik a páros lapokra is, majd a bal oldalon két Bèze-parafrázis olvasható: egy prózában, egy pedig versben. A könyv páratlan lapjain, azaz a jobb oldalon, a Buchanan-részen található a zsoltár *Interpretatio*ja prózában, majd Buchanan verse. A kötet végén ugyanakkor ott van Buchanan *Jephthes* című tragédiája is, amelyet Balassi az 1580-as évek végén magyarra fordított. Ez volt az az időszak, amikor tudatosan kísérletezett bizonyos műfajok magyar nyelven való megteremtésével. A Balassa-kódex idézett megjegyzése szerint a *Jephthes* fordításával egy időben további magyar nyelvű zsoltárok elkészítésével is foglalkozott. Az általa magyarárt öt zsoltár Dávid király életének különböző sorsfordulóihoz kapcsolódik:

- a 27-ben Dávid a veszedelem napján való bizakodását és vigasztalódását foglalta versbe;
- a 42. zsoltár idegen földön való bujdosása idején keletkezett;
- az 54. zsoltár segítségkérése Sámuel könyve 3. részének 19–20. verséhez kapcsolódik, amikor a Saul elől bujdosó Dávid rejtékhelyét a Zifeusok elárulták Saulnak;
- a 148. zsoltár „coelesti ardore” szólítja fel Isten dicsőségének zengésére az összes teremtményt a földön;
- s végül az 51. zsoltár, a költő legutolsó verse Dávid bűnvallása és könyörgése.

Mindegyik eredetileg olyan élethelyzetben keletkezett, amelyhez hasonlót Balassi is átélt. Nem lehet itt nem utalnunk az *Ó, én kegyelmes Istenem...* kezdetű vers következő szakaszaira.

„Ellened való sok vétkem
Mint Dávidé, olyan nékem,
Kiért, azmint én azt vélem,
Vesztett keserves életem.

De te, Dávid jó Istene,
Ki az ő szerencséjére
Vetél engem gyötirelemre,
Térj hozzám már kegyelemre!

Bűnömön talált a bűm után
Könyörülj lelkem fájdalmán,
Tégy szégyent azok orcáján,
Kik rám dühödtek méltatlan!”³

A Balassi-parafrázisokban az eredeti latin szöveg sokszor csak nyomokban fedezhető fel. Ezért is szerepeltetik az újabb kiadások sajtó alá rendezői forrásmegjelölésként sokszor Bèze és Buchanan versét is.

Az eredeti latin szövegekkel való egybevetés alapján megerősíthetjük, hogy a 27., *Az én jó istenem* kezdetű versnek valóban a címben megjelölt Buchanan-parafrázis a forrása („Deus in tenebris etc.”).

A *Mint a szomjú szarvas* kezdetű, 42. zsoltár bizonyos részei Buchanan versére, bizonyos részei Bèze prózai szövegére mennek vissza, de miként *Waldapfel József* megállapította, Balassi *Kochanowski* 42. parafrázisát is figyelembe vette.⁴ Az *Te nagy nevedért* kezdetű vers forrása a címében is jelzett „Ex LIV. psalm. Deus per nomen tuum serva me”. Ez az általunk fő forrásnak tekintett kiadásokban a Buchanan-parafrázis előtt szereplő prózai *Interpretatio* szövege. *Waldapfel József* Bèze 1579. évi genfi kiadásában ugyanezt az *Interpretatiót* tartotta a vers forrásának. E szöveg szerzője valószínűleg nem Buchanan és nem is Bèze, hanem egy ismeretlen értelmező, amint erre *Kőszeghy Péter* és *Szabó Géza* 1986. évi Balassi kiadása felhívta a figyelmet.⁵

A *Mennyei seregek* kezdetű 148. zsoltár eredetijének *Waldapfel* nyomán a „Felix siderea turba sedens domo” kezdetű verses Bèze-parafrázist tekintik.

Az 51., *Végtelen irgalmú* kezdetű vers mintája *Varjas Béla* szerint⁶ Buchanan volt, *Rimay János* viszont Bèzet nevezte meg *Epicidium*-ában forrásként.⁷

Buchanan és Bèze csupán kiindulópont és példa lehetett Balassi számára zsoltárparafrázisai megalkotásakor, és nem törekedett verseik szóról szóra való lefordítására. Nem voltak ismeretlenek számára a már meglévő magyar nyelvű zsoltárszövegek és az a kifejezéstartár sem, amely a reformáció nemzeti nyelvű

igehirdetésében, istentiszteleti szokásaiban tért hódított. Nem mond ennek ellent az a tény, hogy Balassi 1586-ban katolizált. Protestáns vallásban nevelkedett, és mint *Eckhardt Sándor* találóan megállapította, élete végéig elkísérte nevelőjének, a lutheránus Bornemisza Péternek a tanítása a bűnről: a bűn utálása, megvallása és hit abban, hogy a vétkes ember Isten jóvoltából, hite által Krisztus érdeméért bocsánatot nyerhet.⁸

Összevetettük Balassi öt zsoltárparafrázisának szövegét ugyanezen psalmusok 16. században keletkezett prózai, illetve verses fordításaival. Eltekintünk a Balassi-zsoltárparafrázisok keletkezési dátumaitól, s sorszámuk sorrendjében tárgyaljuk őket. Azt azért érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy a 148. zsoltárt *Szegedi Gergely Énekeskönyvében* (Debrecen, 1569) hasonlóképpen követi a 42., miként némely Balassi Bálint *Istenes énekek*-kiadásban.⁹

Megfigyeléseinket a következőkben összegezhetjük:

A 27. zsoltár Székely István által készített prózai fordításában¹⁰ olvasható „Ne rejts el az te orcádót én előttem” kifejezés majdnem azonos, költői változata Balassinál a következőképpen hangzik: „Ne rejtsd előlem szerelmes orcád fényét.”¹¹

Pap Benedek Úristen, te voltál nékem világosságom... kezdetű zsoltárparafrázisa¹² Balassi művére nem hatott. De vannak olyan kifejezései, amelyek Balassinál másutt előfordulnak, pl.: Pap: „Bévettél nagy irgalmasságodba” = B. B.: „Bévett szerelmébe”; Pap: „az én bűneimnek számtalan soksága” = B. B.: „Soksága bűnömnek rettetet engemet”. Továbbá Papnál is előfordul a Balassi-féle istenes énekek egyik kulcskifejezése: a bonitas, benevolentia, benignitas jelentésű „jóvolta valakinek” kifejezés.

Bornemisza Péter *Énekeskönyvében*¹³ olvasható a *Jóllehet nagy sokat szoltunk...* kezdetű 42. zsoltárparafrázis. Néhány kifejezés erejéig erre is emlékeztet Balassi 42. zsoltára:

„Én úgy kíváncsozom... Istenhöz,
mint az szomjú szarvas folyó kútfohöz.”

B. B.: „Mint az szomjú szarvas...
...keres kútfejeket.

„Nagy szép énekekkel felmagasztallak”
B. B.: „...sok szép énekeket...”

Az ugyancsak a Bornemisza *Énekeskönyvébe* felvett *Fohászodom hozzád...* kezdetű vershez¹⁴ Balassi versének semmi köze nincs. De az utána következő *Mint kíváncsozik a szarvas a kútfejekhez...* kezdetűnek¹⁵ – amely belekerült már *Huszár Gál Énekeskönyvébe* is – kulcsszava ugyancsak a *kútfo*. Emlékeztet még egymásra a két versben az 5., illetve a 6. versszak is.

„Oly nagy szép vigasságos szóban és dicséretben,
Isteni vallásban és tiszteletben,
lako^zom *zengésben*, angyali éneklésben.”

B. B.: „Midőⁿ nagy sereggel, *zengéssel-bongással*,
Templomodba mentem szentelő áldással...”

Az 51. zsoltárnak Bornemisza Péter négy változatát is közölte.¹⁶ Közülük *Szegedi Lajos Légy irgalmas, Úr Isten...* kezdetű énekének néhány kifejezése rokon Balassi megfogalmazásával:

Szegedi: „*Légy irgalmas...*”

B. B.: „Végtelen *irgalmú...*”

Szegedi: „...Tisztíts minket, *mosd le*
fertelmességünket...”

B. B.: „*Mosd le* rólam immár...
fortelmem bűdös szagát.”

Az *Úr Isten irgalmaz*... és a *Mindenható Úristen...* kezdetű énekekben nem találunk egyezést Balassi verseivel.¹⁷ A *Háborúsága Dávid királynak...* kezdetűvel viszont már van hasonlóság.¹⁸ Ennek szerzője valószínűleg azonos azzal a *Hartyáni Imrével*, akire mint inasára Balassi végrendeletében a következőket hagyományozta: „...az zabolalovamat és az pej paripát (...) egy ezüstöt csákánnyal egyetemben, ki mérő ezüst aranyozott, *Pándy Zsigmondnál* vagyon és szablyával egyetemben...”

Az 51. zsoltárnak ez a parafrázisa már a *Váradi Énekeskönyvben*¹⁹ benne van, de az egész század folyamán igen népszerű volt. Közölte Bornemisza Péter is.

Következzenek Hartyáni és Balassi versének párhuzamos részei!

Hartyáni: „*Rút* vagyok Uram sok bűneimvel mind ez világ előtt,
de még ennélis én *rútabb* vagyok Istenséged előtt...”

B. B.: „...mosd el bűnöm *rútságát*,
s együtt az *rút* hírrel, mint *rút* bűzt enyészd el...”

Hartyáni: „Szemeid elől soha, Úr Isten el nem *rejtezhetem*.”

B. B.: „...s álnokság / *rejtve* előtted nincsen.”

Hartyáni: „Im *eleibe támasztom* neki az én bűneimet,
lássa ő maga az én Szent Atyám halálos *sebemet*,
kösse be nekem orvosságával *keserves* szívemet.”

B. B.: „Ímé, kioldoztam, s *teelődbe hoztam* fene lőtte *sebemet*
Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz,
szánd *keserves* fejemet...”

Megdöböntő, hogy a sebesült költő miként alkalmazza konkrétan sebesülésére a bűntől sebzett szívről szóló képet.

Hartyáni: „Mely igen *tiszta* lennék Úr Isten, ha meg
mosogatnál,
bizony az napnál, holdnál csillagnál *szebb lennék az*
hónál
senki nálamnál *fejérb* nem lenne, ha *megtisztítanál*.”
B. B.: „Hogy undok vétkemből *megtisztulván* belől
legyek szebb, hogysem vagyok!
Legyek fejérb hónál...”

Továbbá több kifejezés is van a versben, amelyek más Balassi-versekben fordulnak elő, s a korabeli szóhasználatban is jelenlévő fordulatok. Például: „*Nincs már hová lennem; elbúsult lelkem.*”

Az 51. zsoltár *Irgalmazz énnekem, Úr Isten...* kezdetű változata Huszár Gál 1574-es énekeskönyvében a prózai zsoltárfordítások között szerepel.²⁰ Már Hubert Gabriella megállapította, hogy Huszár Gál több fordításán érződik Székely István *Zsoltárkönyvének* (Krakkó, 1548) hatása. De Székely István hasonló nagy hatással volt *Heltai Gáspár* 1560-ban Kolozsvárott kiadott *Zsoltárára* is. *Károlyi Gáspár* és munkatársai pedig a *Vizsolyi Biblia* szövegéhez mindkettőjük szövegét felhasználták.

Az *Irgalmazz énnekem, Úr Isten...* tehát a szövegegyezések alapján abba a vonulatba illeszthető, amelynek létrehozói – mintegy toposzként – hangsúlyozták, hogy az eredeti héber szöveghez nyúlnak vissza fordításuk elkészítésekor. (Ezt fejtegeti egyébként Bèze is a fentebb idézett *Paraphrasis psalmorum* bevezetőjében.)

Balassi 51. zsoltárának egyező részeiről nem lehet pontosan eldönteni, hogy a négy szövegvariáns: Székely–Heltai²¹–Huszár Gál–*Vizsolyi Biblia*²² közül melyik hatására fogalmazódott úgy, amint az a versben olvasható. Lehetséges, hogy némely esetekben már „kanonizálódó” szövegrészekkel van dolgunk?

Nézzük az egyezéseket!

Székely István
„*Moss meg ingemet felette*
igen az én hamisságomból:
és az én bűnömből tisztíts
meg ingemet.”

„*Mert az én vitkeimet én jól*
ismeröm: és az én bűnöm
előttem forog.”

Heltai Gáspár
„*Moss meg igen engemet*
az én hamisságomból:
Es tisztíts meg engemet
az én bűne[m]ből.”

„*Mert az én vétkemet én*
ismerem: És az én bűnem
mindenha előttem forog.”

„Csak teellened vitkeztem...”

„Tenedek, mondom teneked
vétköztem...”

„Tisztíts meg engemet izsóppal,
és megtisztultatom: moss meg
engemet, és az hónál fejérből
leszek.”

„Megtisztítasz engemet
izsóppal, és meg tisztu-
tulok: Megmosogatsz
engemet, és fejembe le-
szek az hónál.”

„Hallass énvelem örömet és
vigasságot...”

„Meg adod hallanom az
örömet és az
vigasságot...”

„Tiszta szívet teremts Isten én-
bennem: és igaz lelket újíts
az én belső részeimbe...”

„Úr Isten, teremts én
bennem tiszta szívet:
és megújítsd én ben-
nem az igazságnak
lelkét...”

„Tanítom az hamisakat az te
útaira: és az bűnösök is te-
hozzád térnek.”

„Tanítom a vétközőket
a te útaira: és a
bűnösök tehozzád tér-
nek.”

„...jól tégy Sionnal az te jó
voltodból...”

„A te jókedvedből jól
tégy Sionnal...”

Huszár Gál Énekeskönyve (1574)

„Moss meg engemet felette
igen az én álnokságomból...
és az én bűnemből tisztíts meg engemet.
Mert az én vétkeimet jól esmerem...

Csak teellened vétkeztem...

Tisztíts meg engemet izsóppal és tiszta leszek:
moss meg engemet és fejembe leszek az hónál.

Tiszta szívet teremts Isten énbennem,
és az erős lelket újíts meg énbennem.

Add meg énnekem a te idvözítésednek örömét.
...és a bűnösök tehozzád megtérnek.
Jól tégy Sionnal az te jóvoltodból...”

Vizsolyi Biblia

„Moss meg engemet az én
álnokságimból, és az én
bűneimből tisztíts ki
engemet.”

„Mert az én bűneimet én
esmérem...”

„Te néked, csak te néked
vétkeztem...”

„Moss meg engemet izsóp-
pal és megtisztulok:
moss meg engemet és
fejérb lészek az hónál.”

„Teremts én bennem tiszta
szívet Isten...”

„Ne vess el engemet az te
orcád elől: és az te
szent lelkedet ne vedd
el éntőlem.”

„Add meg énnékem az te
idvözítésednek örömét...”

„...és az bűnösök tehoz-
zád megtérnek.”

„Tégy jól az te jó akara-
todból az Sionnal...”

Balassi Bálint

„Mosd el rólam immár, kit lel-
kem alig vár,
mosd el bűnöm rútságát.”

„Esmérem vétkeket...”

„Csak néked vétkeztem...”

„Tisztíts izsópoddal
...
Legyek fejérb hónál...”

„Teremts ismét bennem
teremtő Istenem,
tiszta szívet kegyesen.”

„Engem romlott szegént,
rossz érdemem szerint
haragod el ne vessen!”

„Ne fossz meg lelkedtől,
sőt idvösségeről
mondj örömet már nekem.”

„Hogy sok tévelyedtek te-
hozzád térjenek...”

„...jó szokásod szerint
Sion falát támaszd fel...”

A Vizsolyi Biblia 51. zsoltára előtti argumentumban a következő kifejezés olvasható: „[Dávid király] megismerván az ő bűnének rútságát” írta ezt a zsoltárt. Balassi versének második szakaszában ugyancsak *bűne rútságát* említi.

Az 54. zsoltárnak verses parafrázisa az énekeskönyvekben nincsen. A Székely István, illetve Heltai-féle prózai szövegeket összevetve csak véletlenszerű az azonoság. Például: Heltai: „*állj bosszút értem*” = B. B.: „*állj bosszút értem*.” Székely: „*tarts meg ingemet*” = B. B.: „*tarts meg, én Istenem*.” Székely: „*Hallgasd meg Isten az én imádságomat*” = B. B.: „*Hallgasd meg már sok imádságimot*” stb.

A zsoltár kezdete az 1550–1560 között keletkezett protestáns graduál, a *Batthyány-kódex* szövegével²³ mutat rokonságot. 1590-ben ezt a változatot közölte a *Vizsolyi Biblia* is. De Balassi verse a Balassi-kutatók szerint 1584–85 és 1587–88 között keletkezhetett, így a *Vizsolyi Biblia* hatása ebben az esetben nem lehetséges.

Batthyány-kódex: „*Úr Isten az te nevedért segíts meg engemet.*”

B. B.: „*Az te nagy nevedért tarts meg, én Istenem.*”

A 148. zsoltárnak *Mikoron az Szent Dávid...* kezdetű parafrázisa Huszár Gál 1560-ban megjelent *Énekeskönyvében*, majd a Váradi és a Bornemisza *Énekeskönyvben* egyaránt megtalálható. Nagy hasonlóságot mutat Székely István és Heltai Gáspár szövegével, de különösebb hatása Balassi Bálint *Mennyei seregek...* kezdetű versére nem mutatható ki.

Végül szólnunk kell az *Ó, magas egeknek...* kezdetű, 6. zsoltárparafrázisról is, amely Balassi verseinek 1986. évi kiadásában a „kétes hitelű versek” között szerepel.²⁴ Balassi szerzőségét az valószínűsíti, hogy a magyar parafrázis *Bèze Ne me, ne – rogo – quamlibet nocentem...* kezdetű latin parafrázisát követi, továbbá, hogy sok „balassis” kifejezés van benne.

A 6. zsoltárt a 16. században Szegedi Gergely költötte át,²⁵ akinek *Szent Dávid király bűnei ellen így panaszolkodik...* kezdetű parafrázisa szerepel a *Váradi Énekeskönyvben* (47.1.). Az *Ó, magas egeknek...* és Szegedi verse között mindössze két hasonló hely van:

Szegedi: „...nagy haragodban kérlek, ne feddj engem...”

B. B.: „...tüzes haragodban ne feddj meg most engemet...”

Szegedi: „*De... könyörülj rajtam...*”

B. B.: „*De könyörülj rajtam...*”

Székely István, Heltai Gáspár és a *Vizsolyi Biblia* 6. zsoltárszövege hasonlóképpen sok egyezést mutat egymás között, mint azt az 51. zsoltár esetében láthattuk. Az *Ó magas egeknek...* a *Vizsolyi Biblia* szövegéhez áll a legközelebb:

Vizsolyi Biblia

„Uram, az te búsulásodban
ne feddj meg engemet,
és az te haragodban ne
ostorozz engemet.”

Balassi Bálint

„Nagy búsulásodban,
tüzes haragodban ne
feddj meg most engemet.”

„...mentsd ki az én lelkemet
és szabadíts meg engemet
az te irgalmasságodért...”

„...mentsd ki szegény szolgádat
... irgalmasságodért”

*Elfáradtam fohászzkodásim-
ban...”*

*„Ime, megfáradtam...
gyakor fohászzkodásban...”*

*„...kik álnokságot cselekesz-
tek...”*

*„Az kik álnokságnak
...voltatok követői...”*

Valószínűnek látszik tehát, hogy az „*Ó, magas egeknek...*” kezdetű vers a *Vizsolyi Biblia* hatása alatt keletkezett, s szerzője hasonlóképpen bánt a már meglévő zsoltárszövegek motívumaival, mint azt Balassi Bálint tette.

* * *

Milyen konklúziókat vonhatunk le összevetéseinkből?

Az egyik tanulság az, hogy ideje alaposan megvizsgálni Székely István és Heltai Gáspár zsoltárkiadásainak hatását a *Vizsolyi Bibliára* és 16–17. századi zsol-tárköltészetünkre.

Másodszor: miként eddig is tudtuk, Balassi Bálint zsol-tárparafrázisaival a 16. századi psalmusköltészet beteljesítőjének számít. Ebben a műfajban több összeha-sonlítható szöveg maradt fenn, mint Balassi szerelmi énekköltészetének hazai for-rásai tekintetében. Az összehasonlítások megmutatták, hogy Balassi előtt nem vol-tak ismeretlenek a magyar előzmények: sem a prózai, sem a verses fordítások. Sorukban kiemelkedő szerepe volt Bornemisza Péter *Énekeskönyvének*, hiszen mindazok az énekek, amelyek hasonlóságot mutatnak Balassi psalmusaival, meg-találhatók egykori nevelőjének összeállításában. Ez a hatás általában érvényes Ba-lassi istenes verseire, miként erre már Horváth János is utalt.²⁶ *Nagybáncsai Mátyás* Bornemisza *Énekeskönyvének* olvasható *Könyörgésének* szövege hatott Balassi *Ke-gyelmes Isten* kezdetű énekére.

Tehát Bèze és Buchanan latin verseinek és a magyar nyelvű prózai és verses előzményeknek a csodálatos és sajátos szintézisét megteremtve sikerült Balassinak ezen öt Dávid-zsoltár segítségével immár magyar nyelven megmutatni, miként kell Istenhez szólni a benne hívőknek. Bèze ugyanis éppen ebben látta a *Zsoltárok köny-ve* jelentőségét, hogy míg a többi bibliai könyvben hozzánk szól az Isten, addig a *Zsoltárok könyvéből* azt tudjuk meg, miként kell Neki felelnünk.²⁷

JEGYZETEK

1. *Balassa-kódex*. (Hasonmás kiadás.) Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi: Varjas Béla. Bp., 1944.
2. E műnek 1566-ban Párizsban megjelent kiadását őrzi a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek (jelzete: A 46 Helm. 120), 1581-ben Morgauban megjelent kiadását pedig az Országos Széchényi Könyvtár (jelzete: Ant. 6865).
3. *Gyarmati Balassi Bálint énekei*. Gondozta: Kőszeghy Péter és Szabó Géza. Bp., 1986. 235. l.
4. Waldapfel József: *Adalékok Balassi Istenes énekeinek mintáihoz*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1927. 77–86. l.
5. *Gyarmati Balassi Bálint énekei* i. m. (3.) 306. l.
6. *Balassi Bálint és a 16. század költői*. Szerk.: Varjas Béla. Bp., 1979. 924. l.
7. *Rimay János írásai*. Összeállította: Ács Pál. Bp., 1992. 31. l.
8. Eckhardt Sándor: *Vallás és poézis*. = Uő.: *Balassi-tanulmányok*. Bp., 1972. 152–160. l.
9. *Szegedi Gergely Énekes Könyve. 1569-ből*. (Hasonmás kiadás). Bp., 1983.
10. Székely István: *Zsoltárkönyv*. Krakkó, 1548. (Hasonmás kiadás). A kísérőtanulmányt írta: Szentmártoni Szabó Géza. Bp., 1992.
11. E kifejezés bibliai eredetére már korábban utalt A. Molnár Ferenc: *Szövegkritikai megjegyzések és magyarázatok Balassi műveihez*. Magyar Nyelv, 1978. 401. l.
12. Bornemisza Péter: *Énekek három rendbe*. Detrekő, 1582. (Hasonmás kiadás). A kísérőtanulmányt írta: Kovács Sándor Iván. Bp., 1964. CCLVI. lev.
13. Uo. CCLIII. lev. verzőja.
14. Uo. XCVI. lev.
15. Uo. XCVII. lev.
16. Uo. LXXIV. lev. verzőja.
17. Uo. CI. lev. verzőja.
18. Uo. CIII. lev.
19. *A keresztyéni gyülekezetben való dicséretetek*. Várad, 1566. (Hasonmás kiadás.) A kísérőtanulmányt írta: Schulek Tibor. Bp., 1975.20. *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek és imádságok*. Komjáti, 1574. (Hasonmás kiadás.) A kísérőtanulmányt írta: Hubert Gabriella. Bp., 1986. CCCXXXI.
21. Heltai Gáspár: *Soltár*. Kolozsvár, 1560. = RMNy 162.
22. Károlyi Gáspár: *Szent Biblia*. Vizsoly, 1590. (Hasonmás kiadás.) A kísérőtanulmányt írta: Szabó András. Bp., 1981.
23. Bathyány-kódex. Nyelvemléktár XIV. Kiadta: Volf György. Bp., 1890.
24. *Gyarmati Balassi Bálint énekei*: i. m. (3. j.) 258–260. l.
25. Régi Magyar Költők Tára XVI/V. 218–220. l.
26. Horváth János: *A reformáció jegyében*. Bp., 1953. 246. l.
27. „...in caeteris libris nobiscum loquitur Dominus, in Psalmis vero quid nos vicissim Deo respondere oporteat divinissime traditur.” – ld. a 2. jegyzetben idézett mű morgauai kiadásának ajánló-levélét!

DIE QUELLEN DER PSALMENPARAPHRASEN VON BÁLINT BALASSI

J. P. VÁSÁRHELYI

Bálint Balassi fühlte sich dem biblischen David ähnlich. Deswegen spielten die Psalmen in seiner Dichtung eine bedeutende Rolle. Es sind nur fünf seiner Paraphrasen (27, 42, 51, 54, 148) bekannt. Zu ihrem Text benützte er einerseits die lateinischen Psalmen von Theodore de Bèze und Georg Buchanan, die in einem Band mehrmals ausgegeben wurden (z.B.: *Psalmorum sanctorum Davidis libri quinque duplici poetica metaphrasi Latine expressi Theodoro Beza Vezelio et Giorgio Buchanano Scoto autoribus ... Parisiis 1566*), andererseits ungarische Psalmentexte in Prosa und Versen. Besonders wurde er von den Texten des sog. Bornemisza Gedichtbuches (Detrekő 1582) beeinflusst, wie es sich aus dem Vergleich herausstellte.

Er schöpfte eine wunderschöne Synthese seiner lateinischen und ungarischen Vorbilder in seinen Psalmen, womit er die Krone auf die ungarische Psalmendichtung des XVI. Jahrhunderts aufsetzte.

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Monok István, az OSZK főigazgatója
Budapest I., Budavári Palota F épület
Postacím: 1827 Budapest

Készült
az ETO-Print Nyomdaipari Kft. Nyomdaüzemében 500 példányban,
37,5 (A/5) ív terjedelemben.
Felelős vezető: Balogh Mihály ügyvezető igazgató

